ENIGMELE ISTORIEI

Hans-Christian Huf

SFINX
TAINELE ISTORIEI

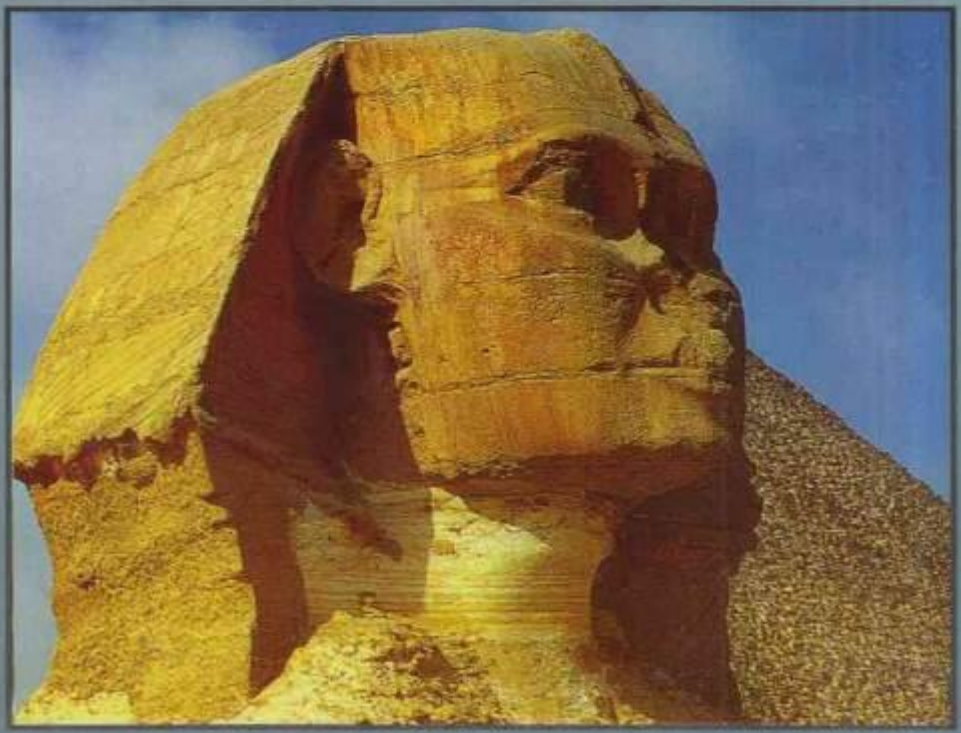

SAECULUM I.O. — VESTALA

Bucurându-se de o largă audiență internațională, grație serialului TV turnat pe baza ei, lucrarea Sfinx. Tainele istoriei (I-II) abordează câteva din marile întrebări ale trecutului, ce au înfierbântat mintea generațiilor. Datele istorice sunt reverificate, iar evenimentele şi personalitățile viu disputate sunt interpretate în perspectiva ultimelor descoperiri, cu dorința formulării unor ipoteze cât mai apropiate de adevăr. Cartea se traduce pentru prima dată în româneşte. Din sumar:

Regatul regelui Minos • Asalt împotriva Asiei. • Alexandru cel Mare cucereşte lumea • Hanibal – spaima Romei • Cleopatra – ultimul zâmbet al faraonilor • Hunii iau cu asalt Europa • Vikingii – geniile din împărăția frigului • Călătoriile fantastice ale lui Marco Polo • Lucrezia Borgia şi legăturile de familie la Vatican • Cursa pentru camera de chihlimbar • Rasputin – un demon sfânt la curtea țarului.

Hans-Christian Huf
Sfinx tainele istoriei I -II

Introducere
de Hans-Christian Huf

Istorie înseamnă cele ce s-au întâmplat. Cele petrecute înseamnă ceea ce am găsit păstrat: trecutul. Pentru omul animat de curiozitate, atât despre faptele întâmplate, cât şi despre cele viitoare, legătura cu ele reprezintă o premisă a încrederii în sine, a continuității şi a culturii: cine suntem şi încotro ne îndreptăm?

Dacă abordarea viitorului se face pe un teren foarte mişcător şi nesigur, retrospectiva celor petrecute cu mai mult sau mai puțin timp în urmă pare certă pe baza dovezilor, a izvoarelor şi a relicvelor de la generațiile anterioare. Şi totuşi, istoria înseamnă, în fond, o încercare de reconstituire. Ea doreşte să stabilească aparenta unitate între trecut, prezent şi viitor, să definească identitatea. Amintirile comune reprezintă o parte din viața noastră.

În antichitate, trecutul se păstrează prin mituri şi ritualuri religioase. Astăzi ne îndreptăm conştient spre trecut, deoarece nici Dumnezeu, nicio etică a umanității nu ne oferă o pavăză. Căutăm certitudinea în trecut, deşi nu mai credem în aserțiunea lui Jakob Burckhardt, potrivit căreia legătura cu trecutul ne face mai înțelepți.

Legende se povestesc dintotdeauna, dar abia perioada modernă a descoperit termenul de istorie. Ştiința istoriei se bazează, pe de o parte, pe promovarea rațiunii, ea se adresează cu cea mai mare obiectivitate posibilă izvoarelor existente sau iscodeşte, „adună”; pe de altă parte, are nevoie de a trezi la viața, de a retrăi, într-o viziune unitară, multitudinea evenimentelor, de a le interpreta şi de a le reînvia cu talent narativ. Numai astfel istoricul poate descoperi elementul general-semnificativ pentru contemporani şi poate interpreta palpabil izvoarele umanității ca un corolar al existenței umane.

Ştiința istoriei a dat o seamă de povestitori renumiți, ale căror opere, chiar dacă astăzi sunt uneori depăşite, îmbogățesc legătura omului cu sine, autoreflecția, ceea ce înseamnă în fond existență umană. În secolul nostru, alături de narațiunea istorică a apărut narațiunea filmată prin intermediul audiovizualului. Ea are avantajul că oferă o prezentare prin imagini, dar şi dezavantajul că este încorsetată de limitele genului.

Omniprezența televiziunii a transformat întreaga lume într-o rețea de comunicații. Spectatorul are acces la orice punct de pe Pământ, vede imagini ale evenimentelor petrecute, despre care altădată afla numai din ziare, cărți sau din povestite. Societatea informațională de astăzi poate lua parte, practic, la toate evenimentele. Scena televiziunii este lumea întreagă.

Prezența familiară a televiziunii are drept urmare o suprasaturare cu imagini, care nu se mai configurează într-o concepție unitară despre om şi lume. De aceea, apare din ce în ce mai necesar ca revenirea la trecut să reprezinte întotdeauna o nouă încercare de subliniere a continuității umane. Succesul „re”-povestitorului, care readuce istoria în prezent, se manifestă atunci când izbuteşte să ne trezească interesul pentru cele de mult întâmplate.

Nu toate evenimentele, împrejurările, personalitățile, acțiunile, triumfurile, catastrofele,

pe care le cunoaştem din istorie, au fost pe deplin elucidate: unele sunt încă misterioase, reprezintă taine ale istoriei. Acest element enigmatic, neelucidat total, constituie vraja trecutului. Poate că puterea de atracție constă tocmai în voalul de negură ce înconjoară evenimentele şi personalitățile istorice.

Astăzi lumea este bine măsurată până în ultimul colțişor şi nu prea mai oferă loc pentru aventură şi descoperiri spectaculoase. Curiozitatea umană cere dezvăluirea tainelor, adică a celor ce i-au rămas încă necunoscute. Dorința de a dezlega una sau alta din enigmele istoriei nu înseamnă întotdeauna şi lămurirea lor în totalitate.

Mitul, care domneşte în jurul evenimentului sau al personalității, nu a apărut de la sine, numai pe baza sărăciei anumitor izvoare. Persistența în timp a miturilor se explică prin neobişnuitul lor sau prin neînțelegerea în totalitate a unor personalități ale istoriei. Ele nu vor fi diminuate, nici readuse în limitele normalului prin noile descoperiri. Natura umană are nevoie de ceva ieşit din comun. Imagini şi documente nemaivăzute încă de nimeni pot apropia legenda şi mitul fără a le diminua aura, dându-i posibilitatea şi îndemnându-l pe spectator să viseze. Repovestirea lumii capătă importanță: fantezia este proiectată în ea. Nu ştim cum a fost – căci cele petrecute în realitate au devenit o taină, un secret. Povestitorul încearcă să elucideze, dar spiritul timpului este spiritul

povestitorului însuşi.

Unele episoade oferă date despre situația problematică a omului, despre marile şi temerarele lui proiecte, dar şi despre eşecurile sale. Lucrarea *Sfinx – tainele istoriei* nu doreşte să creeze o imagine cuprinzătoare din piesele împrăştiate de-a lungul istoriei. Ea este concepută mai mult ca o încercare de prezentare a unor evenimente istorice şi a unor personalități legendare, în ciuda unor teze contrare, pentru a provoca întrebări despre existența umană.

Dacă, de pildă, ne gândim la Alexandru „cel Mare", la Hanibal sau la Napoleon, atunci avem de a face cu dorința supraomenească de a supune părți ale planetei – la vremea respectivă era vorba de întreaga lume – propriei lor concepții asupra existenței. Ei au vrut să creeze bazele rezistenței în timp a țărilor lor, în cadrul cărora oamenii erau supuşii unui sistem unitar de drept şi ai unei civilizații universale. Încă de la începutul istoriei Occidentului ne confruntăm cu mari idei de stat, cu proiecte uriaşe: dar transpunerea în practică a acestor idei a fost un eşec. În ceea ce priveşte tragismul lor, se pare că antichitatea nu s-ar deosebi deloc de timpurile noastre. Particularismul, naționalismul, ideologiile totalitare par să aibă câştig de cauză în dauna oricăror idei de civilizație, oricât de mult ar fi ele răspândite. Şi totuşi factorul uman pendulează mereu între cele două extreme – haosul şi ordinea;

deci, noua încercare de a investiga evenimente şi persoane istorice, care nu au fost pe deplin elucidate, serveşte meditației asupra ființei noastre, asupra rolului, posibilităților şi limitelor noastre şi ale contemporanilor noştri.

În prezentarea făcută de noi, istoria devine un spectacol dramatic, în care realitatea umană, respectiv istorică, devine palpabilă şi pilduitoare. Dramatismul e determinat de încordarea, de creşterea tensiunilor prin privațiuni. Atâta timp cât aceste drame privesc istoria umană, ele fac parte din tezaurul de neuitat al lui Homo Sapiens.

Imaginea Sfinxului – o creație fabuloasă prezentă în mitologia egipteană şi greacă – urmăreşte să dea un caracter de simbol subiectului tratat, să-l individualizeze ca o taină a istoriei. De aceea, am intitulat serialul de televiziune şi seria de cărți „Sfinx". Sfinxul devine sigla unui timp incomensurabil în spațiul istoric, care nu poate fi elucidat pe deplin niciodată. Sfinxul devine simbolul unei istorii, al cărei sens rămâne nedezlegat în esență. Omul însă nu se declară mulțumit atunci când vine din întuneric şi se scufundă tot în întuneric. De obicei, el dă un înțeles tainelor lumii şi istoriei, crezând că le înțelege, sau se îndoieşte, îşi pierde nădejdea, revoltându-se împotriva lipsei de sens a lumii şi minimalizează ceea ce nu poate înțelege.

În povestirea mitică, Sfinxul stătea la Teba, pe o stâncă şi ucidea orice trecător ce nu putea

răspunde la întrebarea: „Cine merge dimineața în patru picioare, la prânz în două şi seara în trei?” Oedip găseşte răspunsul: omul. Şi atunci Sfinxul s-a aruncat în prăpastie.

Sensul ghicitorii este: omul. Când se naşte, se mişcă destul de neajutorat, pe podea, cu ajutorul mâinilor şi picioarelor. Abia când merge drept, devine om, prin poziția verticală. Viața lui se apropie de sfârşit, când aşteaptă, lipsit de vlagă, în baston, sosirea morții. Omul se naşte, trăieşte şi moare. Numele său mai rămâne un timp în memorie – chiar şi pe o piatră de mormânt – apoi este uitat.

Situația marilor personalități ale istoriei este diferită. Ele rămân „înălțate la rangul de mit” şi în consemnarea istorică. Cleopatra şi Hanibal ne sunt aproape, deşi nu i-am cunoscut când au trăit, ci îi ştim doar din narațiune. Ştiința noastră este marcată de o relație de imprecizie: cu cât ne concentrăm mai mult asupra persoanelor care au trăit în trecut, cu atât ajungem tot mai mult în sfera imaginarului: tâlcuirea noastră le readuce la viață.

Istoricii se cred în stare să descopere ce s-a petrecut, dar de fapt ei rescriu istoria; pentru că întotdeauna sau adeseori este vorba de fragmente care uneori sunt lipite printr-un act samavolnic laolaltă. „Ştiu că nu ştiu” este şi astăzi dictonul valabil pentru căutătorii de adevăruri istorice.

Există diferite grade ale necunoscutului – o

întrebare care rămâne mai mult sau mai puțin fără răspuns. Temele tratate cuprind multe semne de întrebare. Firul vieții personalităților prezentate are multe necunoscute, singurele puncte „luminoase” fiind războaiele sau catastrofele.

Firește, marile figuri din istorie au fost pătrunse de justețea acțiunilor întreprinse. În faza maturității, unele dintre ele s-au considerat un fel de zei ai lumii, mânați de iluzia şi ambiția de a crea o lume nouă. S-ar putea vorbi, în acest caz, de forța iluziei, de autoînşelare, autoamăgire? Acțiunea istorică are loc într-o stare de tensiune între dorința de persistență şi dureroasa experiență a perisabilului. Sfinxul îl pedepseşte pe cel ce nu dezleagă ghicitoarea. Dar i-a recompensat pe cei ce au ghicit-o? Nu. El s-a autodistrus. Dacă omul nu izbuteşte să „ajungă la ştiință”, şi-a greşit menirea. Eşuează în necunoscut. Dacă ştie răspunsul la ghicitoare, dispare cel care o enunță. În fiecare caz, deci, omul este condamnat: la neştiință sau la ştiință, care nu mai ridică nicio întrebare. Nu mai există nimeni care să ceară răspuns la alte ghicitori: omul salvat nu îşi mai pune întrebări şi nu mai întreabă nici lumea; deci a ajuns la un final. *Fără Sfinx răspunsul nu mai are prea multă valoare.*

Nu de mult, Francis Fukuyama, un înalt funcționar în Ministerul American de Externe, a stârnit vâlvă cu o carte, în care afirmă că a sosit „sfârşitul istoriei” întrucât misterul a fost dezlegat:

prin prăbuşirea comunismului, statul de drept, liberal, s-a impus definitiv în faţa celui mai mare concurent şi aşa-zis învingător, respectiv fascismul şi bolşevismul. Istoria mondială pare să-şi fi atins ţelul.

Există un sfârşit al istoriei? Ne aflăm într-un proces de progres spre libertate? Oare istoria, care este o succesiune de războaie, a ajuns la sfârşit? Există o evoluţie istorică universală progresivă ca în cazul ştiinţelor naturii? Sau omul este o fiinţă rătăcitoare, iraţională, care revine mereu la schemele vechi, despre care se credea că sunt depăşite deja? Este, oare, valabil reproşul lui Nietzsche că istoria este un carnaval? Este istoria doar o descoperire de costume de epocă?

Prezentările din această carte, ca şi din serialul de televiziune, nu găsesc răspuns la ultimele taine; dar în măsura în care abordează „secretul" unor personalităţi sau evenimente, ele îndeamnă la meditaţie. În acest sens, rolul tălmăcitorului se aseamănă cu cel al lui Sisif, care era conştient de inutilitatea acţiunilor sale şi totuşi insista. Nu se pune problema deţinerii adevărului, ci a netezirii drumului spre el.

Şi astăzi călătorul se mai vede confruntat, în deşertul egiptean, cu zâmbetul superior, atoateştiutor al Sfinxului, care avertizează că şi noi trebuie să ne supunem mereu verificării. În societatea noastră, aparent atât de dezvoltată, există prea mulţi găsitori de răspunsuri şi prea

puțini căutători de întrebări. Filmele pe care le prezentăm aici sunt pelicule de investigație; tot aşa se constituie şi narațiunea.

Taina lui Minos – învăluită în mit – a fost dezvăluită de săpăturile arheologice ale oamenilor de ştiință. Au fost făcute descoperiri despre cultura minoică din Creta: viața la țară şi în oraşe, arta navigației, clasele sociale şi limbajul juridic, obiceiurile religioase. Limba păstrează încă multe secrete. Plin de taină este şi palatul lui Minos: a fost el, oare, punctul culminant al unei culturi care se bucura de viață şi al unei civilizații? Sau a fost un templu mortuar, un loc sfânt al vieții de apoi sau o imensă construcție pentru a servi ca loc de îmbălsămare? Misterioasă rămâne şi dispariția bruscă a acestei culturi. Nu s-a găsit răspuns nici la întrebarea: cum a ajuns Creta leagănul Occidentului?

Prin traversarea Alpilor, Hanibal a încercat ceva ce era de neconceput până atunci: a trecut Pirineii, apoi Alpii cu 70.000 de războinici, cu 15.000 de cai şi cu 37 elefanți de război. Într-o anumită măsură se ştie şi drumul pe care a mers. Se cunosc şi pierderile avute la o asemenea performanță strategică. S-a descoperit cum şi-a „făcut" drum. Misterioasă rămâne energia lui agresivă, inventivitatea distructivă a acestui căpitan de oşti.

Hanibal nu a ştiut să folosească victoria împotriva romanilor: el evită invadarea Romei. Aici

se pot găsi diverse explicații. Dar cum se poate explica faptul că un om care nu dă înapoi de la nimic dovedeşte în ultimă instanță că se îndoieşte, în secret, de sine? Hanibal a cucerit spațiul mediteranean mânat de dorința de expansiune pentru ca, ulterior, să-şi pună capăt zilelor într-o zonă „mărginaşă", Bitynia. El a avut motivele sale să se sinucidă din cauza romanilor necruțători. Neelucidat rămâne răspunsul la întrebarea: cum a rațional omul de acțiune, ce gânduri l-au împins spre acest sfârşit?

Cleopatra era numită Sfinxul egiptean din Grecia. Au fost găsite explicațiile crimelor şi ale legăturilor ei genealogice în dinastia Ptolemeilor, din care se trăgea, s-a putut explica „monstruozitatea" uciderii soțului şi a fratelui. Misterioasă rămâne personalitatea acestei femei – „şi ce femeie!" – un amestec de frumusețe, iubire şi sete de putere.

Asemeni hunilor din care se trage, pe care i-a condus, din victorie în victorie, Atila a „apărut" din misteriosul miez al Asiei. De ce? De ce a luat cu asalt, asemeni unei „lumini rătăcitoare". Europa, şi de ce a pierit curând în neantul istoriei? După cercetări minuțioase, istoricii au arătat că „hunii cei răi" au fost ceva mai mult decât o hoardă de prădători. Ei au reconstituit cultura hunilor şi au clarificat multe mistere ale ascensiunii lor. Un secret rămâne nu numai moartea lui Atila în noaptea nunții, dar şi răspunsul la întrebarea: ce

poate determina un popor, ca multe altele, de altfel, să aleagă drept stil de viață nebunia războiului, să-şi caute identificarea în nimicire până când el însuşi este nimicit şi dispare?

Camera de chihlimbar este şi ea înconjurată de mistere, după ce regele prusac Friedrich Wilhelm I i-a dăruit-o, în 1716, țarului Petru cel Mare. Dar, mai mult decât amintirea celei ce a fost considerată a opta minune a lumii, ne preocupă dispariția ei. Oare a ars, a fost luată? Ce s-a întâmplat, de fapt, în 1945, la Königsberg?

Rezultatele individuale ale cercetărilor, precum şi numeroasele povestiri s-au adăugat istoriei, sporindu-i taina. Imperiile se nasc şi dispar. Milioane de oameni se sacrifică şi sunt sacrificați, în numele realizării „unei idei", care, deseori, se dovedeşte a fi un gând disprețuitor față de om – ca în cazul național-socialismului sau al bolşevismului. Încât, după câteva decenii, situația rămâne aceeaşi ca la început, dacă nu cumva prăpastia este şi mai adâncă.

Dă, oare, istoria sens iraționalului? Este istoria, „told by an idiot" (povestirea unui idiot), după cum a afirmat Shakespeare? Admirabilă este găsirea unui răspuns, asemeni încercărilor lui Friedrich Schiller din prelegerea inaugurală ținută la Universitatea din Jena, în 1789, anul revoluției franceze, care ne face să medităm şi astăzi asupra sensului şi nonsensului istoriei. La întrebarea „ce înseamnă şi în ce scop studiem istoria

universală?", Schiller a răspuns idealist şi universal: „ea va aprinde lumina raţiunii dumneavoastră şi vă va aduce un binemeritat entuziasm în suflet. Ea vă va dezobişnui spiritul de concepţiile mărunte şi comune ale moralei, iar, în măsura în care vă va dezvălui în faţa ochilor imaginea timpurilor şi a popoarelor, vă va îmbunătăţi deciziile precipitate ale momentului şi aprecierile limitate de egoism."

Istoria noastră, marcată în trecut şi în prezent de potentaţi avizi de putere nu mai acceptă entuziasmul cultural, aşa cum l-a prezentat Schiller.

Trăim într-o epocă, în care dispare credinţa într-o istorie ce evoluează logic spre progres; în care presupunem că evoluţia istorică nu duce neapărat la o treaptă superioară de dezvoltare, ci dimpotrivă înregistrează regrese inexplicabile către epoca precivilizată, către epoca barbară De aceea, este bine să medităm mai mult ca oricând la istorie, dar fără nicio iluzie, eliberând-o de orice transfigurare.

Vedem azi, în fosta Iugoslavie sau altundeva, o revenire la istoria războiului şi a luptelor între triburi, o revenire într-un nou ev mediu după cum constata francezul Alain Mine; o revenire la manifestările unei lumi deşănţate, după cum aprecia Zbigniew Brzezinski. Asistăm la o scindare în două a Pământului – într-o zona a bunăstării şi păcii şi într-una a sărăciei şi războiului.

Într-o asemenea epocă, fără o înțelegere a sensului şi a scopului acțiunilor noastre, trebuie să deschidem ochii – poate chiar să fim mai sinceri – când privim istoria ca pe ceva misterios, surprinzător, neelucidat. Căci sensul istoriei nu se află dinainte pregătit şi nici nu e palpabil. Noi trebuie să dăm sens istoriei, faptelor noastre. Sfinxul stă întrebător înaintea noastră şi, pentru a ne putea înfățişa în fața lui, avem nevoie continuu de curajul de a privi în noi înşine.

Partea I

Regatul regelui Minos

de Michael Gregor

Creta – Paradisul pierdut

Creta a rămas până astăzi o insulă a misterelor. Înflorirea ei a fost înconjurată de-a lungul mileniilor de legendele zeilor şi ale eroilor. Şi totuşi grecii şi romanii nu au uitat niciodată grandoarea acestei insule, aflată la întretăierea Europei, Asiei şi Africii. Regatul minoic, botezat ulterior astfel după legendarul rege Minos, a devenit izvorul mitologiei greco-romane. Aici s-ar fi născut părintele zeilor – Zeus. Rhea, mama lui, a trebuit să îl ascundă de tatăl său Cronos, care era

mâncător de copii, într-o peşteră a muntelui Dicte. Când a crescut, întrupat într-un taur impozant, a ademenit-o pe prințesa Europa, a răpit-o şi a dus-o peste mare în Creta. Împreunându-se cu ea, a dat naştere dinastiei cretane. Fiii lui, semizei, s-au numit Minos, Rhadamanthys şi Sarpedon. Minos a ajuns pe tronul regal.

Legendele au fost transmise prin viu grai. De-a lungul timpului povestitorii au adăugat de la sine şi au răstălmăcit legendele. Încercarea de a desprinde adevărul din ele este temerară şi zadarnică. Mulți dintre eroi apar ca regi sau prințese, dar, în alte părți, tot ei sunt zeii. Cercetarea istorică a opinat multă vreme că miturile şi legendele sunt o fabulație; în ele nu trebuia să se caute niciun eveniment petrecut în realitate. Acelaşi lucru era valabil şi pentru legenda regelui Minos şi a *Labirintului Minotaurului.*

Labirintul Minotaurului

Legenda spune că Minos i-a cerut inventatorului şi constructorului Dedal să facă o casă cu coridoare şi trepte ascunse. Dedal a făcut o minune, o grădină înşelătoare din piatră – un labirint, din care nimeni nu mai putea ieşi, după ce intra. Mai târziu, regele Cretei a vrut să ştie dacă domnia lui în Creta este în siguranță. L-a implorat pe Poseidon să îi dea un taur drept semn

că domnia lui se bucură de bunăvoința zeilor. Minos a promis să sacrifice animalul ca ofrandă adusă zeilor. Din adâncul mării Poseidon i-a trimis un superb taur alb. Văzându-l, Minos a devenit avar şi a dus animalul, în secret, în turma lui.

Zeii nu s-au lăsat înşelați, deci Poseidon a pregătit o răzbunare cumplită. Cu ajutorul Afroditei, a făcut ca soția lui Minos, regina Pasiphae, fiica lui Helios, să se îndrăgostească de taur. Animalul nu a fost încântat de apropierea reginei şi a fugit de ea. Dedal a găsit iarăşi o soluție genială. A construit o vacă din lemn, pe care a îmbrăcat-o într-o piele de animal. Pasiphae s-a ascuns în ea şi l-a păcălit pe taur. Curând regina avea să nască un monstru: un băiat cu cap de taur. Noul născut nu a putut fi ascuns de regele Minos, care l-a luat pe bastard, l-a botezat Minotaur şi l-a ascuns în labirint, iar pe Dedal l-a aruncat în închisoare.

Nu peste multă vreme, regele a fost din nou lovit de soartă. Fiul lui iubit, Androgeos, era plecat la Atena pentru a participa la concursurile sportive. Era de neînvins la pentatlon, unde nu avea rival. Învinşii lui nu s-au putut împăca cu soarta şi l-au ucis. Minos, sfâşiat de durere, şi-a trimis flota împotriva Atenei pentru a se răzbuna pe criminali. Atena a fost înfrântă şi a trebuit să cedeze în fața învingătorului, care a cerut jertfe umane. La fiecare nouă ani, 14 copii, şapte băieți şi şapte fete, trebuiau trimişi în Creta, unde erau aruncați

în Labirint ca mâncare pentru Minotaur. Atena a plătit mult timp acest tribut, până ce Tezeu, fiul regelui Egeus, a plecat benevol cu victimele în Creta. Tatălui său i-a promis că va întinde o velă albă, dacă se va întoarce victorios din lupta cu Minotaurul.

Tezeu intră cu ajutorul Ariadnei în Labirintul din Cnossos şi îl învinge pe Minotaur. Pictură antică pe un vas, circa 540 î.Hr.

Când atenienii au coborât în portul Cnossos, fiica regelui Minos, Ariadna, l-a văzut pe erou şi s-a îndrăgostit de el. Cum putea ea oare să-şi salveze iubitul de fratele ei vitreg? I-a făcut rost de o sabie vrăjită şi a inventat un vicleşug. A legat la intrarea în Labirint capătul unui ghem de lână roşie şi i-a dat ghemul lui Tezeu să-l desfacă pe drum. El a putut să-l învingă astfel pe Minotaur şi

să scape din Labirint. Paznicii au fost distraşi de o întâmplare nemaivăzută: doi oameni zburau asemeni păsărilor deasupra oraşului Cnossos. În închisoare, Dedal a făcut aripi de ceară pentru el şi pentru fiul său, Icar, şi a încercat să scape din insulă.

Şi Tezeu a izbutit să fugă cu ajutorul Ariadnei. Amândoi au ajuns pe insula Naxos. Cele petrecute aici diferă în funcție de variantele legendei. Cea mai cunoscută este aceea în care sunt amestecați mai mulți zei: Tezeu a plecat spre Atena fără Ariadna. Dar a uitat să schimbe vela neagră cu una albă, cum îi promisese tatălui său. Văzând semnul nefast, Egeu s-a aruncat în mare de pe o stâncă. De atunci ea se numeşte Marea Egee.

În anul 750 î.Hr., când Homer consemna pentru prima oară numele Minos, Dedal, Tezeu şi Ariadna, Creta era de multă vreme o țară cucerită şi populată de multe popoare:

„E-o țară,
Ce-i zice Creta, mândră, roditoare,
Cu ape-n jur, că e-n mijlocul mării,
Şi oamenii foiesc în ea puzderii.
Pe-ntinsul ei sunt nouăzeci de-oraşe
Cu fel de fel de limbi. Ahei şi mândri
Eteocreți, cidonieni alături
De dorieni războinici şi de oameni
Dumnezeieşti pelasgi. Între oraşe
E unul mare, Cnossos, unde Minos

Fu împărat la nouă ani şi cel mai
Apropiat de Zeus.”

Potrivit legendei, Minos se retrage în lumea umbrelor şi stă acolo pe tron pentru a-i judeca pe morți. După câteva secole, din înțeleptul Minos literatura greacă a făcut un spirit al răului. Strălucitoarea Atenă nu a putut admite că altădată era tributară puternicei Crete. Deci legenda a fost rescrisă. Filosoful şi naturalistul Aristotel, profesorul lui Alexandru cel Mare, căzut ulterior în dizgrație la greci, se îndoia de imaginea regelui Minos din timpul lui: „Poeții noştri i-au atribuit întotdeauna un prost renume lui Minos, iar pe scenele antice era mereu minimalizat. Nu a fost salvat de faptul că Hesiod l-a denumit cel mai bun dintre regi şi nici că Homer îl considera un om de încredere al lui Zeus.

În închisoare, Dedal a făcut aripi pentru el și pentru fiul său Icar și a încercat să scape din insulă. Icar s-a apropiat prea mult de Soare și a căzut (pictură de Carlo Saraceni, sec. XVI/XVII).

Au fost crezuți mai degrabă autorii tragici. Ei îl puteau înfățișa pe Minos ca un tiran crud şi arbitrar, deşi legenda îl prezenta ca pe un rege înțelept şi făcător de legi".

Învingătorii au adăugat deseori defecte zeilor învinşilor. Poate că, inițial, înfricoşătorul Minotaur fusese în Creta un zeu-taur venerat. Şi alte comunități religioase, care au apărut mai târziu, au transformat zeițele „păgâne" în vrăjitoare rele.

Taurul a jucat în Creta un rol important în cultul religios. Figuri de taur din argilă şi aur, cu coame puternice, au fost readuse, după milenii, la lumina zilei. Arheologii au rămas uimiți la descoperirea

picturilor murale ce înfățișau săritori curajoşi pe spatele taurilor. Descoperirile acestea nu au fost făcute în Creta, ci în peninsula Peloponez, legată de Grecia continentală. Germanul Heinrich Schliemann a început să facă săpături arheologice în 1876 la Micene şi Tirynt.

Schliemann s-a născut la Mecklenburg, ca fiu al unui preot sărac de țară. După ce a făcut avere ca negustor în Rusia şi în California, şi-a dus la îndeplinire un vis din tinerețe: a început să caute urmele legendarilor eroi antici. Germanul a luat în serios legendele şi a regăsit locurile despre care v-am relatat. Pe litoralul Asiei Mici a descoperit locurile descrise de Homer în *Iliada* ca teatru al războiului de zece ani al Troiei. Din ruinele, în mai multe straturi, ale vechiului oraş a fost scos foarte mult aur, iar Schliemann a vorbit de „comoara regelui Priam". Eroare, deoarece curând avea să se descopere că acest aur fusese îngropat în pământ cu mult înainte de existența regelui înfrânt în războiul troian.

La începutul campaniei de săpături, Schliemann era un arheolog diletant. Specialiştii l-au acuzat că e un căutător de comori, dar descoperitorul Troiei nu s-a lăsat intimidat. A căutat în Peloponez cetatea regelui Agamemnon din Micene, conducătorului armatei grecilor care au luptat la Troia. Din nou norocul a fost de partea lui. A găsit morminte străvechi regale, cu obiecte scumpe, printre ele: o mască mortuară din aur curat, care,

în opinia lui, putea fi numai „masca lui Agamemnon”. Din nou s-a înşelat, dar aceasta nu a minimalizat importanța descoperirii. Principii achei, îngropați la Micene, au trăit cu câteva secole înaintea perioadei când se crede că a avut loc războiul Troiei. Dar prin săpăturile sale, Schliemann a dovedit că din vechile legende se pot totuşi deduce anumite fapte istorice.

Schliemann nu s-a declarat satisfăcut de descoperirile lui senzaționale. A plecat în Creta pentru a căuta acolo palatul legendarului rege Minos.

În religia cretană, taurul a jucat un rol important. După mii de ani, acest cap de taur a fost readus la lumină.

Pe o colină denumită Cnossos s-au găsit cioburi şi tăbliţe de argilă cu semne indescifrabile. Un cretan a săpat la faţa locului şi a dat la iveală zidurile unei clădiri mari. Schliemann a fost convins că la Cnossos se putea găsi mai mult. Dar, în 1889, Creta făcea încă parte din Imperiul Otoman, iar turcii au fost dispuşi să vândă terenul numai la un preţ exorbitant. Schliemann a renunţat, deziluzionat şi a părăsit Creta lăsând lucrurile neterminate.

Cât de adevărată a fost intuiţia lui cu privire la

Creta s-a văzut numai după ce englezul Arthur Evans a sosit pe insulă, câțiva ani mai târziu. Raporturile politice s-au schimbat radical în 1898, când Creta a dobândit autonomie.

Heinrich Schliemann a avut deseori norocul de partea lui la săpăturile de la Micene. Această mască mortuară din aur putea fi, după el, „masca lui Agamenon", dar s-a înșelat.

Palatul regelui Minos

Arthur Evans era director la Ashmolean Museum din Oxford când un negustor de artă i-a oferit spre cumpărare o piatră de sigiliu ce avea imprimate pe cele patru părți nişte semne curioase. Hieroglifele nu erau cu siguranță de origine egipteană. Evans a devenit curios. Se afla în fața unui mister. A început să caute în întreaga Europă şi a găsit sigilii similare, care păreau să provină din insula Creta. În 1894 a sosit la Heraclion şi a străbătut întreaga Cretă. A găsit din nou pietre-sigilii. Erau puse pe lanț la gâtul

sătencelor. Sătenii credeau că aceste amulete aveau puteri miraculoase pentru ca tinerele mame să aibă lapte. Nicio țărancă nu a fost dispusă să-i vândă lui Evans talismanul, dar i s-a permis să facă copii. Astfel colecția lui de semne misterioase creştea mereu; nu puține dintre acestea păreau să fi fost descoperite în Cnossos.

În 1900, Evans – folosind o echipă de 150 de muncitori – a început să sape la Cnossos. Numai după câteva zile descoperiseră o întreagă arhivă cu asemenea plăci de argilă. Grafia folosită era superioară hieroglifelor de pe pietrele de sigiliu. Era probabil vorba de o contabilitate, de un fel de adunare, deoarece liniile trase sub rânduri păreau să indice mulțimi. Atunci Evans a făcut prima mare descoperire: o bucată de tencuială pictată în multe culori, pe care se putea recunoaşte o figură cu păr lung, negru, ce avea în mână un vas în formă de cornet. Au mai fost scoase cu grijă alte asemenea bucăți cu resturi asemănătoare de culori, părți ale unei mari picturi murale vechi de milenii. Pentru Evans aceasta era dovada că a ajuns pe locul unui mare templu sau palat.

Englezul se afla acum în fața aceloraşi probleme, pe care le-au avut şi alții înainte sau după el. Cum să interpreteze nenumăratele obiecte găsite, fragmentele de vaze şi figuri, resturile de coloane şi grinzi carbonizate, scoase la iveală de muncitorii lui? Ce pietre de temelie au aparținut unei clădiri sau alteia şi din ce perioadă erau? Munca

arheologului, ca a oricărui om de ştiinţă, trebuie să se ghideze după o logică de fier şi să fie dublată de fantezie.

Arheologie aventuroasă: englezul Arthur Evans a căutat palatul din Cnossos. Una din primele descoperiri a fost un fragment de pictură, care înfăţişa, după el, o procesiune a unor bărbaţi tineri.

Continuând cercetările, Evans a descoperit o sală bogat colorată cu un scaun bizar. Era oare tronul regenului Minos? Misterul nu a fost dezlegat nici până astăzi.

Evans a interpretat fragmentele de pictură ca fiind o procesiune a unor bărbați tineri. Pe baza unor comparații, ştia că minoicii, ca şi egiptenii, reprezentau bărbații într-o culoare maronie-ocru, iar femeile într-una albă. A mai fost descoperită o pictură murală, interpretată tot ca o procesiune la care participau 448 de persoane. Muncitorii au ajuns apoi într-o încăpere lungă de trei metri şi largă de doi metri, din care ducea în jos o scară. La început s-a crezut că ar fi o cameră de baie. Curând arheologii au descoperit în spatele ei un spațiu mare, în care o bancă de piatră se întindea de-a lungul a trei pereți, iar în mijloc se afla un tron de piatră. Acesta era făcut dintr-un bloc de alabastru şi nu avea nicio asemănare cu tronul din timpul faraonilor sau cu cel din Orientul antic. Evans era acum ferm convins că a descoperit palatul regal din Creta, pe tronul căruia stătuse odată regele Minos.

De atunci au fost făcute numeroase supoziții legate de sala tronului de la Cnossos. Unii învățați văd în ea locul unor procesiuni secrete de cult sub conducerea unui mare preot. Prima încăpere era, potrivit lor, o baie sfântă sau groapa şerpilor sfinți, veneraţi de egipteni. Având în vedere numeroşii urmaşi, şarpele era considerat simbolul fertilității. În templele închinate lor slujeau preotese. De aceea ar fi posibil ca o mare preoteasă să fi fost stăpâna tronului regatului minoic.

Poziția excepțională a femeilor în religie şi în

palat a fost atestată de multe descoperiri. Femeile erau egale cu bărbații la ceremonii şi îşi arătau cu mândrie veştmintele, coafurile şi sânii goi.

Poziția preponderentă a femeilor în regatul minoic: o zeiță cu șerpi din peștera Eleithya.

Se considerau a fi reprezentantele lumeşti ale marii zeițe-mamă „stăpâna animalelor”.

Femeile apar nu numai în picturile murale, ci şi pe inele – sigiliu din aur. Ele dansează în extaz la invocarea zeilor şi celebrează ritualuri de sacrificiu. Totuşi descoperirile nu sunt suficiente pentru a conchide că în Creta minoică ar fi existat

un matriarhat, o dominație a femeilor. Bărbații ştiau şi ei să se înfățişeze în posturi dominatoare, elegant.

Cel ce studiază picturile murale şi podoabele găsite caută, însă, zadarnic un cult, o preamărire a războiului. Ele sunt împodobite cu motive vesele, cu flori şi animale ce se află într-o armonie paşnică. Lipsesc cunoscutele scene din Egipt şi Micene, unde curajoşii vânători urmăresc vânatul în goană; la fel şi carele de luptă la care să fie înhămați cai în galop. Tocmai de aceea arheologii au fost atât de fascinați de limbajul formelor de pe vaze, ceşti şi vase de provizii scoase la iveală în Cnossos. Ceea ce au văzut nu avea nimic stângaci: artiştii au înfățişat cu o mare dragoste pentru detaliu flori şi iarbă, animale marine şi păsări şi le-au pictat cu delicatețe. Cel mai mult îi fascina fauna şi flora marină:

caracatițele, octopus (monstrul legendar marin) cu brațe lungi, crabi, scoici, peşti zburători şi delfini. Toate revin mereu în alte poziții şi atestă preferința pentru natură.

Acest simț al frumosului era atotprezent în viață, mai ales la pătura superioară din Creta; punctul culminant îl reprezintă picturile murale care erau un element preferat de podoabă nu numai în palate. Arheologii nu s-au aşteptat să găsească aşa ceva într-o perioadă în care Europa se chinuia să iasă cu greu din epoca de piatră.

Zeu-taur sau monstru?

Evans a găsit apoi „fresca luptătorului cu taurul”. Este înfățișată o scenă ce aminteşte astăzi privitorului de o arenă de circ. Un taur puternic năvăleşte în galop. De coamele lui, orientate în jos, s-a agățat o fată îmbrăcată numai cu un şorț purtat în jurul şalelor şi încălțata cu sandale. Un tânăr face un salt curajos pe spinarea animalului, în spatele căruia o fată este gata să-l prindă pe temerar. Arheologii cunoşteau aceste numere de acrobație din descoperirile lui Schliemann în Peloponez, dar şi din Egipt şi Asia Mică. Însă abia acum au constatat că obiceiul acestor jocuri cu taurii venea din Creta şi că acest cult se dezvoltase aici foarte puternic.

Toreadorii de azi știu că o asemenea întâlnire cu taurul are un final tragic. Oare vestita „frescă a luptătorului cu taurul" reprezintă un ritual de sacrificiu pentru zeul-taur?

Cercetătorii au găsit pretutindeni urma taurului. Săritorii pe taur erau sculptați în fildeş; au fost găsite vase din piatră, de o deosebită valoare, având forma unui craniu de taur cu coame aurite şi ochi din jasp sau cristal de munte. Taurul apare în reliefuri mari, dar şi pe inele-sigiliu. Probabil reprezenta corpul unui zeu.

În cultul taurului se regăseşte un mit vechi, al cărui subiect era îmblânzirea şi apropierea animalului sălbatic, a zimbrului, şi care trebuia înțeleasă ca o supunere a naturii de către om. De fapt, oamenii au fost mereu tentați să-şi măsoare puterea cu taurul, care a reprezentat din cele mai vechi timpuri imaginea forței supranaturale a naturii. În Peninsula Iberică s-au păstrat până astăzi relicve ale cultului taurului. Aplaudarea doborârii taurului în arena de astăzi a pierdut aproape toate legăturile cu forma inițială. Nu mai este vorba de întâlnirea cu elementul zeiesc – este vorba doar de uciderea animalului. Când toro se întâlneşte cu toreadorul, animalul este deja slăbit de rănile provocate de picadores, chiar atât de slăbit, încât nu are nicio şansă în fața unui toreador cu experiență. Sfârşitul sângeros face parte din program, iar publicul aclamă o victorie ticăloasă.

În Creta animalul foarte venerat nu era înjunghiat spre distracția ieftină a publicului; apariția lui semnifica mai degrabă o parte importantă a slujbei religioase. Recompensa

luptătorului cu taurul putea să fie cel mult un însemn de onoare, cum era mai târziu cununa de lauri pentru campionii olimpici, în vechea Grecie.

Arthur Evans a cercetat şi în rândul cow-boy-lor americani şi a toreadorilor spanioli pentru a afla care este pericolul luptei cu taurul. Părerea oamenilor moderni în ceea ce priveşte doborârea taurului a fost unanimă; dacă cineva încearcă să-l apuce de coarne şi de acolo să facă un salt în aer nu are nicio şansă să scape nevătămat de animalul care atacă. Pe furiş, el întoarce capul într-o parte şi împunge pe oricine îndrăzneşte să se apropie prea mult. Chiar şi un taur rănit este periculos. Dacă toreadorul minimalizează animalul şi face o mişcare greşită, atunci taurul părăseşte arena ca învingător, iar toreadorul se poate socoti „norocos" dacă a scăpat cu câteva răni. Pentru toreadorii spanioli este de neconceput apropierea de un taur nerănit fără vreo armă, aşa cum se pare că erau obiceiurile în Creta.

Minoicii dresau taurii lor sau îi îmblânzeau cu droguri? Li se pileau vârfurile coamelor, după cum o atestă unele cranii găsite? Salturile pe tauri nu puteau decurge în Creta fără decese şi răniri. Pe un inel de sigiliu se pare că e redat un astfel de accident: săritorul căzut este în pericol de a fi strivit de copitele animalului. Aşa s-ar putea explica că generațiile ulterioare, care au uitat importanța inițială a jocurilor cu taurii, povesteau despre o fiară-taur, ascuns într-un labirint, care

devora oameni.

Simbolul coamelor de taur apare pretutindeni în palatul din Cnossos. Ca însemn de cult se află alături de toporul cu dublu tăiş şi mai important decât altele. În greaca veche „labrys" înseamnă topor dublu; „labirint" înseamnă „casa topoarelor duble". Arthur Evans a găsit imobilul unde ar fi stat, potrivit legendei, regele Minos şi Minotaurul. Dar cine poate spune astăzi cu certitudine că săritorii pe tauri o făceau de bunăvoie? Cine poate exclude ipoteza că decesele nu erau numai foarte dese, ci chiar dorite? Oare jocurile cu taurii erau în fond sacrificii umane, ritualuri ca ofrandă pentru un zeu puternic?

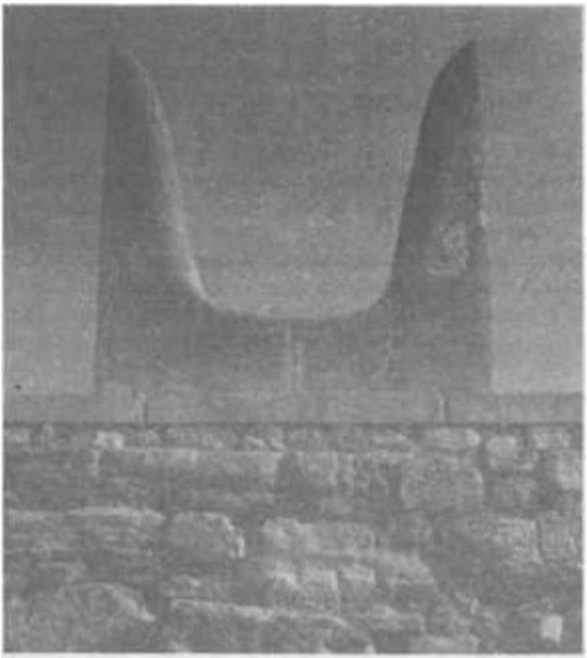

Simbolul coarnelor taurului apare pretutindeni în regatul minoic.

Perioada de aur a Cretei

La scurtă vreme după începerea săpăturilor la Cnossos, Arthur Evans scria familiei sale: „Sper să pot încheia într-un an munca mea aici”. Şi cu toate acestea, el era încă preocupat de evaluarea numeroaselor sale descoperiri şi după câteva decenii, când fusese înnobilat de regele Angliei.

Arhitectura minoică l-a surprins mereu pe arheolog. Intrările în palat nu duceau direct spre încăperile suveranului, ci vizitatorii erau introduşi după colțuri, prin alte încăperi, în interior. Această „arhitectură de securitate” era inspirată de vechile construcții de palate orientale. Dar oare de ce în jurul oraşelor şi palatelor regatului minoic nu au fost construite ziduri sau fortificații, având în vedere că în partea continentală a Greciei şi pe coasta Asiei Mici suveranii erau păziți de fortificații ciclopice? Se pare că multe secole de-a rândul minoicii nu au avut nevoie de aşa ceva. Oare puternica flotă şi coastele stâncoase, în majoritate greu accesibile, ofereau suficientă siguranță în fața hoților şi a tentativelor de cucerire ale hoardelor războinice, ce pătrundeau în Marea Egee prin nord?

S-ar părea că în Creta a domnit o pace milenară, care a oferit suveranului şi poporului bunăstare, până la acceptata dată de 1450 î.Hr., când palatele din Mallia, Phaistos, Kato Zakros, Agia Triada şi multe alte bunuri au fost distruse de foc,

fără a mai fi reconstruite.

Arthur Evans a investit o mare parte a averii sale ca să conserve pentru generațiile următoare cele descoperite de el şi să ofere vizitatorului o imagine cât mai apropiată de realitate în ceea ce priveşte măreția palatelor. A consolidat treptele, care altfel s-ar fi prăbuşit, a acoperit din nou zidurile. Pentru aceasta a folosit materiale moderne de construcții, cum ar fi oțelul şi betonul. În acest demers a fost şi salutat de colegi, dar şi aspru criticat. Unii l-au ironizat spunând că a făcut din Cnossos „un Disneyland minoic". Picturile murale refăcute de el corespund mai degrabă Angliei victoriene de la finele secolului al XIX-lea decât epocii bronzului. Să fi fost acuzații exagerate ale unor invidioşi? Fireşte, unele critici au fost îndreptățite. Dar nimeni nu i-a reproşat vreodată că ar fi distrus monumente. Noile săpături şi descoperiri au arătat că, în ansamblu Evans nu s-a înşelat. A realizat una din cele mai mari performanțe ale arheologiei.

Grandoarea cretană presupune o bogăție care putea exista numai prin relații comerciale strânse cu locuitorii Mediteranei. Minoicii aveau nevoie pentru aceasta de produse de schimb. O agricultură bine organizată, o cultură intensivă a viței de vie, plantații de măslini pentru obținerea uleiului, creşterea albinelor şi prelucrarea lemnului – toate acestea umpleau cămările încăpătoare ale proprietarilor palatelor. Arthur

Evans a estimat că magazinele din Cnossos dispuneau de posibilitatea de a păstra 78.000 de litri în 400 de butoaie.

Manufacturile cretane, care erau integrate palatelor, cumpărau, se pare, fildeş sirian, îl prelucrau şi îl exportau ca marfă finită în Orient, realizând câştiguri. Comerțul cu străinătatea făcea necesară existența unei flote puternice. Pe insulă se găsea din belşug lemn de corăbii, iar micile golfuri dintre coastele stâncoase oferă chiar şi astăzi locuri sigure de acostare. Regatul minoic este definit ca o Thalasocrație, o putere dominantă pe mare.

În insulele Egee şi pe coasta Asiei Mici au fost găsite urme ale aşezărilor cretane. Învățații sunt încă în dispută, dacă este vorba de adevărate colonii sau de reprezentanțe comerciale. Cert este că în urmă cu aproape 4000 de ani, deci cu mult înainte ca vechea Grecie să fie vestită, insula Creta a deținut o poziție dominantă în lumea mediteraneană.

De unde se trăgeau minoicii? Au venit probabil din Asia Mică şi s-au aşezat, precaut, în insula Creta, până ce au cucerit-o. Populația autohtonă nu a putut opune rezistență noilor veniți, superiori în planul tehnicii. Marile lor realizări culturale au fost readuse la lumină nu numai în Cnossos. Francezii au scos la lumină în estul Cretei, la Mallia, un palat minoic, iar într-un mormânt descoperit în apropiere s-au găsit obiecte de aur,

foarte frumos lucrate, respectiv două albine şi o picătură de miere într-un fagure. Chiar şi prelucrătorii de azi ai aurului ar putea fi mândri de o asemenea lucrătură.

Rămăşiţele palatului din Mallia au fost descoperite în apropierea ştrandului, populat astăzi de turişti. Se spune că un turist din Germania a făcut aici un castel de nisip. Săpând pentru acesta, a dat de nişte cioburi din argilă. Din lipsă de scoici, a scris, cu ajutorul lor, numele localităţii lui natale pe castelul de nisip. În neştiinţa lui, a încălcat de fapt legislaţia greacă: este interzisă însuşirea de descoperiri arheologice. Căci cioburile găsite de el aparţineau erei minoice. După cum se spune, turistul a putut părăsi închisoarea abia după câteva săptămâni, după ce ministrul german de Externe a intervenit personal.

Din această întâmplare se pot trage două concluzii: în primul rând – trebuie să stăm foarte departe de antichităţile greceşti. În al doilea rând pământul Cretei (şi litoralul) mai ascunde încă multe comori. Faptul că autorităţile elene sunt foarte sensibile la acest capitol nu se explică numai printr-un naţionalism exagerat sau afectat. Grecia gândeşte în perspectivă – ea doreşte să ofere şi viitoarelor generaţii de arheologi, care vor dispune poate de tehnici superioare de investigare, şansa de a face descoperiri importante.

Negustorii Cretei minoice au cunoscut în Egipt cultul personalității exagerat al faraonilor, care erau imortalizați prin statui imense

În Creta singurul palat descoperit de arheologi nedevastat a fost cel de ne coasta de sud-est, la punctul de întâlnire a sirienilor cu egiptenii. De asemeni, mărfurile descoperite în magazia palatului din Kato Zakros atestă un comerț intens

cu Orientul. Colți de elefanți aduşi din Siria aşteptau să fie prelucrați în atelierele cretane De cealaltă parte a Mediteranei estice se afla portul Ugarit. Suveranii de acolo notau pe plăcuțe din argilă venirea şi plecarea negustorilor străini. În acest oraş cretanii erau oaspeți permanenți, iar vânzările şi achizițiile lor se regăsesc în arhivele scoase la iveală. Regatul Mari, pe Eufratul Superior, a împodobit în sec. Al XVIII-lea î.Hr. Palatul regal cu picturi murale de inspirație minoică.

Minoicii au dezvoltat tehnica frescelor, realizată în culori pe zidurile proaspăt văruite şi umede. În timpul uscării, culorile pătrundeau adânc în tencuială şi de aceea au fost atât de rezistente. Această tehnică pare să fi fost cel mai mult exportată de cretani. Arheologul Wolf-Dietrich Niemeier din Heidelberg a descoperit în capitala canaanilor, din Israelul de astăzi, fresce pe podea cu decoruri minoice.

Cercetătorii austrieci au descoperit şi în partea de est a Deltei Nilului urme ale unor legături între canaani şi cretani. În sec. Al XVII-lea î.Hr. Un popor, rămas misterios până în zilele noastre, a deținut puterea în Egipt – hicsoşii. Timp de aproape un secol au domnit în imperiul faraonilor, cu capitala la Auris. Acum se pare că s-ar fi lămurit misterul hicsoşilor. Erau canaani, colonizați de faraoni în Delta Nilului – şi care au preluat ulterior puterea. Oamenii de ştiință au

descoperit fresce în palatul regal din Auris în care se poate vedea şi un motiv cretan al săritorului pe taur. Ar fi vorba oare de o prințesă cretană căsătorită cu un rege hicsos, care şi-a împodobit saloanele ei cu lucrări ale unor artişti aduşi din țară?

Alungarea hicsoşilor şi întemeierea unui nou regat nu au putut întrerupe relațiile dintre Creta şi țara de pe Nil. Scrierile pe papirus îi numesc „keftiu” pe vizitatorii de pe insulă. Erau musafiri doriți, deoarece nu soseau ca nişte cuceritori războinici, ci ca negustori. Barcagiii cretani mergeau cu mărfurile pe Nil până la templele faraonilor. Acolo ceramica subțire, dar frumos pictată, provenită din atelierele minoice, era la fel de bine apreciată ca, mai târziu, porțelanurile chinezeşti la curțile nobililor europeni. Iar negustorii, la rândul lor, rămâneau uimiți de imensele săli cu colonade ale templelor. Ei nu cunoscuseră un asemenea cult al suveranilor, căci regii lor nu îşi comandaseră asemenea statui imense. Mormintele minoicilor par mai degrabă sărăcăcioase pe lângă templele mortuare de pe malul de vest al Nilului, de la Teba, unde comorile îi însoțeau în lumea de apoi pe cei dispăruți.

Țara de pe Nil a fost timp de milenii centrul puterii politice și centrul comercial al negustorilor cretani

De fapt şi funcționarii superiori din Egipt şi-au construit, la rândul lor, morminte pictate în multe culori. Pe pereți erau înfățişate funcțiile deținute de ei la curte, dar şi misiunile străine cu care au avut convorbiri. Astfel au fost păstrate până în zilele noastre figurile unor negustori minoici şi importantele cadouri aduse de aceştia.

Cretanii nu au rămas în expectativă în Egipt, ci au şi învățat. Arhitectul şi arheologul Immo Beyer din Freiburg crede că a descoperit dovezi despre preluarea unor concepții religioase ale egiptenilor de către cei din palatul minoic din Phaistos. Este vorba de un templu, construit în mai multe compartimente, cu o „fereastră specială" de la care regele-preot se arăta poporului.

După Cnossos, Phaistos a fost cel mai important centru de putere din Creta. Câmpia Messara de la

poalele acestui oraş este şi astăzi unul din grânarele Greciei. Şi în epoca minoică ea umplea cu provizii magaziile palatului. Apropiatul port de la Commos reprezenta accesul direct spre Mediterană şi nu este întâmplător faptul că mitologia a plasat tocmai aici locul unde Zeus a răpit-o pe prințesa Europa.

Scrierea misterioasă de la Phaistos

Cea mai importantă descoperire la Phaistos a fost făcută de Societatea Italiană de Arheologie, care a efectuat aici săpături în timp ce Evans iscodea trecutul la Cnossos. Este vorba de o mică bucată de argilă, nesemnificativă la prima vedere, cu un diametru de 16 centimetri. Are hieroglife pe ambele părți, imprimate cu o ştampilă pe argila umedă. „Discul din Phaistos" reprezintă cea mai veche dovadă a unui obiect scris – un text imprimat cu o tehnică de tipar. Minoicii au fost practic oameni al căror spirit inventiv a fost imortalizat de legendă prin monumentul genialului Dedal. Specialiştii în grafie consideră că cele 45 de semne de pe disc – figuri umane, animale şi unelte – reprezintă fiecare câte o silabă. Vechea grafie a minoicilor a fost la dispoziția tuturor celor ce au săpat, dar nu a putut fi descifrată. Au eşuat peste 50 de tentative. Pentru unii discul ar fi reprezentat un calendar pentru alții chiar un mesaj de la marțieni, pentru ca alții

să creadă că este vorba de jurnalul de călătorie al unui misionar minoic, care vizita nomazi pe coasta de nord a Africii.

La o observare mai atentă chiar şi un neiniţiat vede că discul trebuie citit din exterior spre interior. Semnele imprimate în centrul discului depăşesc uneori linia trasată. Dar ce-or însemna ele, ce mesaj or fi având? Este probabil că grafia era străveche la imprimarea acestui disc, deoarece din aceeaşi perioadă au fost găsite tăbliţe din argilă cu o grafie superioară, intitulată „Linear A". Este posibil ca pe acest disc preoţii să fi memorat într-o scriere arhaică „sfântă" o formulă magică sau un cod religios secret. În această ordine de idei, cercetătorii semnelor grafice bănuiesc că ar fi vorba de un imn de cult, deoarece se poate constata o aşezare ritmică a simbolurilor şi o reluare identică a combinaţiilor de semne.

Norvegianul Kjell Aartun a făcut, în 1991, după studii aprofundate de ani de zile, o nouă propunere de descifrare a textului. El interpretează semnele ca pe o scriere semitică. Semite sunt denumite popoarele din Orientul estic şi sudic, care au colonizat în epoca bronzului teritorii până în Egipt şi Etiopia. De acolo ar fi venit în Creta cu 4500 de ani în urmă. Comparând cu alte scrieri semitice descoperite, Aartun crede că ar trebui

„Discul din Phaistos" cu o scriere misterioasă, nedescifrată nici până astăzi. Oare ce mesaj important conține?

interpretată astfel: „Vreau să umezesc pământul tău, Vreau să umezesc pământul tău şi să-l însămânțez".

După Aartun, prin acest text o femeie îi cere unui bărbat să aibă relații sexuale. El opinează că ar fi vorba, în cazul celor 45 de versuri, de un ritual de deflorare. Fetele ajunse la majorat se adunau în fiecare primăvară în număr mare la Phaistos pentru un ritual de inițiere, în care îşi sacrificau Zeului fecioria. Deci discul ar fi „o carte de cântece" (şi un îndreptar) pentru preoți. Deflorările în masă de către preoți, ca parte a unui ritual de fertilitate, erau cunoscute şi în Babilon. De aceea interpretarea lui Kjell Aartun trebuie luată în seamă şi este unanim apreciată de oamenii de ştiință.

Scrierea denumită „Linear A" de pe tăblițele de

argilă, pe care nu a izbutit să o descifreze Evans, este, în opinia lui Aartun, doar o versiune simplificată, cotidiană a hieroglifelor discului ca limbaj de cult, pentru a păstra date despre administrație şi contabilitate, despre recoltă şi comerț.

Palatul morții

Misteriosul regat al minoicilor i-a atras pe istorici, dar şi pe diletanți: le-a mobilizat fantezia tocmai pentru că lipsesc mărturiile scrise.

Un geolog german din Stuttgart a avut o asemenea ingeniozitate, încât lumea arheologilor s-a străduit multă vreme să contrazică tezele lui; iar cei ce fac călătorii de studii, mai merg şi azi în mână cu volumul apărut în 1972 şi intitulat Î*ncotro a dus taurul Europa. Misterul Cretei şi trezirea Occidentului.* Hans Georg Wunderlich a devenit nu numai spaima ghizilor turistici, care erau mereu implicați în discuții contradictorii din cauza tezelor acestuia, ci şi a arheologilor, căci a pus degetul pe răni deschise: pe golul în ştiință sau pe încercări contradictorii de elucidare.

Când Wunderlich a vizitat în Cnossos ceea ce Evans a denumit „încăperile particulare ale familiei domnitoare", s-a simțit dus într-un beci adânc. Era umed şi rece şi nicio rază de lumină nu pătrundea înăuntru. Numai un nebun – sau un mort – dar în niciun caz un rege în plină domnie

nu ar fi putut accepta să locuiască acolo, aceasta era opinia şvabului. El a observat şi alte particularități ale palatului. Numeroase camere de la Cnossos (şi din alte palate) au podele din plăci de alabastru. Iar alabastrul este din punct de vedere chimic doar gips şi e atât de moale, încât poate fi zgâriat cu unghia. Podelele descoperite în timpul săpăturilor, cu duşumele şi trepte din alabastru, nu păreau a fi fost folosite. Abia după ce, timp de un an de zile, vizitatorii au călcat pe ele, au început să fie mai roase pe mijloc. Wunderlich a dedus, deci, că în palat nu ar fi trăit mulți curteni.

Chiar şi camerele socotite băi aveau pe jos alabastru. Minoicii trebuiau să ştie că gipsul se dizolvă în apă şi deci nu este indicat pentru încăperi umede. Vasul din argilă, găsit în „Megaron-ul reginei", respectiv casa reginei, a fost identificat de Evans drept o cadă. Wunderlich a observat bine că nu avea niciun orificiu de scurgere, iar încăperea nu dispunea de rețea de apă. Atunci de ce ar fi fost nevoie de un orificiu pentru apă?

Palatele cretane stau pe resturi de ziduri aparținând unor clădiri mai vechi, distruse de cutremurul din 1700 î.Hr.

De aceea geologul a ajuns la concluzia că vasul era folosit la îmbălsămat, aşa cum se practica în Egipt şi unde anumiți preoți specializați îmbălsămau mortul cu lichide de conservare cum ar fi soluțiile saline şi uleiul de cedru. Săpăturile au elucidat problema. Vana s-a aflat inițiat la un etaj superior, iar ulterior a căzut printr-un tavan, în locul în care a găsit-o Evans.

Prin observații personale, Wunderlich a dedus că Cnossos şi celelalte mari construcții minoice erau palate mortuare, unde erau îngropați minoicii privilegiați şi unde se oficiau slujbe în memoria lor cu jocuri rituale şi sacrificii. Cei în viață locuiau în construcții din lut sau în case de lemn, alături de „valea morții". Faptul că în palate nu s-au găsit obiecte cu care se îngropau explică existența, în Creta, a hoților de morminte. Totuşi, ce s-a întâmplat cu oasele morților? De-a lungul

secolelor acolo ar fi trebuit să fie înmormântați mii de oameni. Să fi fost furate şi rămăşițele lor?

În „problema gipsului", arheologilor le-a fost greu să-l contrazică pe geolog. Teoriile lor cele mai viabile se bazau tot pe descoperirile din timpul săpăturilor. Palatele cretane stau pe resturile de ziduri ale unor construcții mai vechi, care fuseseră distruse de un cutremur, la 1700 î.Hr. Aceste „palate mai vechi" nu erau încă decorate cu podele şi trepte din alabastru, deşi ele nu puteau folosi altui scop decât „noile palate". S-ar părea, deci, că noile construcții au fost făcute cu „alabastru marmorat", considerat a fi estetic şi la modă. La multe vase din piatră şi ornamente s-a observat predilecția minoicilor pentru mai multe feluri de piatră. Moda, diversă, ca şi în arhitectura modernă, nu ține întotdeauna cont de rațiunea materialelor folosite.

Podelele din alabastru au existat şi în Micene, iar acest oraş nu a fost sigur un templu al morții. Este posibil ca stăpânii construcțiilor de acolo să fi preluat concepțiile estetice ale cretanilor. Alabastrul este un material uşor de prelucrat, care se găsea din belşug în Creta. Plăcile deteriorate erau uşor de înlocuit, ceea s-a şi întâmplat de fapt. Plăcile noi, puse după reconstruirea Cnossosului, s-au dovedit a fi uimitor de rezistente în timp, chiar dacă au mai fost înlocuite. Necesarul era asigurat de vechile cariere de piatră minoice.

Este falsă şi aserțiunea lui Wunderlich conform

căreia niturile de la pragurile uşilor palatului ar atesta închiderea cu plăci a majorității încăperilor, pentru a deveni inaccesibile. Ele erau legate cu uşi din lemn, pliabile şi puteau fi deschise în afară, spre terase.

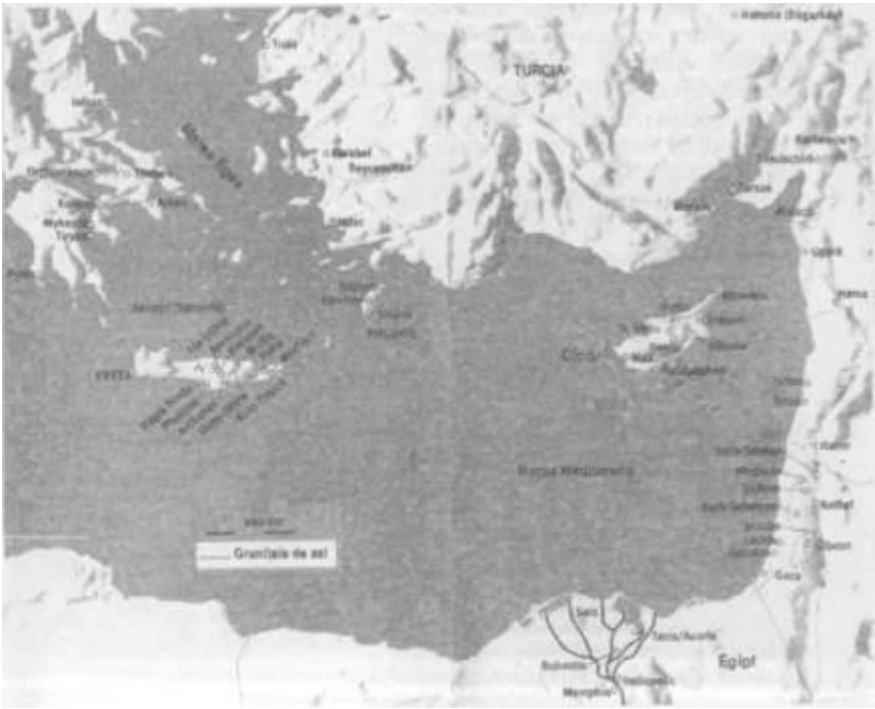

Camerele „regelui” şi ale „reginei” nu erau, deci, nişte încăperi atât de întunecoase şi umede, cum credea Wunderlich.

El a ajuns la această concluzie bazându-se pe concepția zilelor noastre, a camerelor invadate de lumină. Asemenea concepții nu se regăsesc în trecut. Cine vizitează un vechi castel german din Evul Mediu abia îşi poate imagina cum trăiau fetele şi nobilii în încăperi sau între ziduri atât de

întunecoase.

În regatul regelui Minos
șarpele era adulat, alături de taur.

Wunderlich nu a sesizat nici data mai recentă a plantării copacilor înalți, care izolau de lumină şi curent încăperile de la sud-est. Numeroase descoperiri, inclusiv lămpi cu ulei au dovedit că minoicii au avut şi au folosit suficient lemn şi ulei de măsline. Confortul regelui putea fi asigurat. Şi familia regală britanică îngheța în fața căminului din cauza modului în care a fost construit castelul Windsor; totul a durat până la introducerea încălzirii centrale.

Întrebările ridicate de Wunderlich dovedesc cât de multe fapte au rămas şi acum fără un răspuns ştiinţific. În pofida numeroaselor concluzii false, cartea lui este o lectură captivantă. A avut dreptate într-un punct: relaţiile dintre Creta şi Egipt au fost mai strânse şi mai diversificate decât au vrut să recunoască oamenii de ştiinţă.

Transformarea de către Wunderlich a palatelor minoice în temple mortuare uriaşe nu este plauzibilă şi datorită faptului că în alte părţi au fost descoperite un număr mare de locuri de înmormântare din epoca minoică. Ele se găseau în afara palatelor şi a localităţilor, în peşteri sau râpe. Acest mod de înmormântare nu avea numai raţiuni practice, ci şi temeiuri religioase.

Locul de obârşie al zeilor

Cretanii au considerat dintotdeauna peşterile ca locuri sfinte. Aici erau aproape de forţele misterioase ale naturii, de permanentul ciclu moarte – viaţă. Chiar şi zeii se năşteau în peşteri, după cum aflăm din legenda despre Zeus. Peştera Eileithya, situată mai sus de Amnissos, vechiul port din Cnossos, este un loc sfânt de 5000 de ani. Aici era omagiată şi zeiţa-şarpe, întruparea fertilităţii, după cum o dovedesc figurile descoperite. Grota cu stalactite este surpasaturată cu cioburi de ceramică de la vasele de sacrificiu. Punctul central al locului sfânt era o stalagmită

mare, ce reprezintă un simbol falic al fertilității şi este înconjurată de un perete pătrat. Legenda spune şi astăzi că femeile însărcinate atingeau cu corpul lor piatra pentru a avea o naştere uşoară.

Arheologul grec Jannis Sakellarakis a săpat în ultimii ani în peştera Ida, pe muntele Psiloritis, la o înălțime de 2000 de metri. Mitul spune că aici s-ar fi născut Zeus. S-au găsit o mulțime de ofrande aduse de-a lungul mileniilor. Monede, sigilii, inele, figuri şi vase din multe epoci dovedesc că din cele mai vechi timpuri oamenii implorau mereu binecuvântarea zeilor.

Sacrificii la Anemospilia

Cea mai palpitantă descoperire a fost făcută de Sakellarakis când a început să caute la Anemospilia, pe muntele Jouchtas. În apropiere de localitatea viticolă Archanes, la numai câțiva kilometri depărtare de Cnossos, a scos la iveală pereții de temelie ai unui palat minoic, iar în cimitirul de la Phourni a găsit primele morminte neprădate ale unor suverani cretani. Era deja un arheolog vestit, când a descoperit la Anemospilia ceva neliniştitor. Cu soția şi cu câteva ajutoare a început să îndepărteze pământul. A avut din nou noroc – a făcut o descoperire arheologică senzațională.

Este vorba de o clădire pătrată cu trei încăperi la fel de mari şi un antreu îngust. Această formă de

bază simplă aminteşte lăcaşuri sfinte cu trei părți, cunoscute până atunci pentru Creta numai din reproduceri. Sakellarakis părea să fi descoperit un asemenea templu sfânt. Cele 150 de vase descoperite în antreu confirmă bănuiala: erau destinate unor ritualuri de cult. Zeilor li se aduceau ofrande de hrană solidă şi lichidă. Pentru păstrarea şi pregătirea lor se foloseau potire şi vase. Podeaua încăperii din mijlocul templului era acoperită cu vase mici de provizii şi cu ceşti. Din Egipt şi din Orient se cunoaşte pregătirea unor mâncăruri de sacrificiu, iar din

Sacrificiu: un taur este legat pe masă, sângele e adunat într-un vas, iar două preotese efectuează ritualul de cult, în timp ce un bărbat cântă la flaut.

Grecia antică ne-au provenit „rețete zeieşti”. Preoții trebuiau să fie bucătari iscusiți pentru aceste ritualuri şi meniuri. Pe partea frontală a

încăperii din mijloc se găseşte o strană de 25 de centimetri. Pe ea se afla o pereche de picioare mai mari decât în realitate, din lut, care la gleznă se terminau în conuri. În momentul descoperirii, această pereche de picioare era acoperită de o pătură densă de cenuşă, provenită de la lemn ars. Asemenea picioare de lut au fost găsite în alte locuri din Creta, sub rochiile idolilor-zeițe, făcuți din lut. Probabil şi în templul din Anemospilia se afla o mare statuie zeiască din lemn. Un sigiliu din Agia Triada înfățişează scena îmbrăcării idolului preoteselor cu stofe scumpe.

Săpătorii au găsit la uşa de intrare un schelet de om. Poziția arăta că persoana tocmai părăsise încăperea din mijloc, când a căzut pe burtă. La picioarele lui era un vas spart. Împodobirea acestuia era de o înaltă calitate artistică, rar cunoscută în Creta: relieful unui taur era pictat cu alb şi roşu, înconjurat de şofran şi crengi. Era o ceaşcă, asemeni celei folosite la strângerea sângelui animalelor sacrificate.

Arheologii au descoperit unde a avut loc sacrificiul abia după ce au scos molozul din camera vestică a templului. În jurnalul său, Jannis Sakellarakis nota:

„În colțul sud-vestic al încăperii am găsit scheletul unei persoane, pe burtă, cu mâna dreaptă la cap şi cu picioarele desfăcute. Era vorba de o femeie de circa 28 de ani, înaltă de 1,54 metri, bolnavă de anemie mediteraneană, după

cum a stabilit cercetarea antropologică. La câțiva metri, spre nord, a fost găsit un al doilea schelet, într-o poziție şi mai neobişnuită: persoana era căzută pe spate, cu piciorul drept întins şi cu cel stâng strâns. Conform antropologilor, este vorba de un bărbat de circa 38 de ani, înalt de 1,78 m. Avea o construcție fină, era foarte sănătos şi în stare biologică bună. Medicii legişti denumesc această poziție cea a boxerului. Ea este caracteristică celor ce le cade o greutate pe cap. Îşi dau un picior înapoi şi ridică brațele pentru a apăra capul. Poziția foarte crispată a scheletului se poate explica din cauza focului, care a provocat încordarea mâinilor datorită greutății prea mari a muşchilor de încovoiere față de cei de întindere. Deci cauza morții acestor persoane a fost căderea de pietre şi lemne din acoperiş în timpul unui incendiu, în cursul căruia s-au atins temperaturi de 300–500 grade, deoarece de pe unii dinți a sărit smalțul".

Pe scheletul bărbatului mai mare s-a găsit un inel de argint, îmbrăcat în fier şi un sigiliu din agat. Ambele bijuterii atestă că proprietarul trebuie să fi fost o persoană cu rang mare, deoarece în sec. Al XVII-lea î.Hr. Fierul era cel mai scump metal. Studierea unui alt schelet, care se afla pe o masă joasă din piatră, lângă un cuțit de sacrificiu din bronz, a dezvăluit ceva cumplit. Săpătorii au pornit inițial de la ideea că oasele aparțineau unui animal sacrificat, după cum ştiau

de pe pereții laterali pictați ai sarcofagului de la Agia Triada.

Este singurul sicriu din piatră, descoperit până acum în Creta; este împodobit cu fresce pe toate părțile. Este vorba de un ritual de cult, parte a ceremoniei funerare a unui înalt reprezentant al societății. Punctul cel mai important este sacrificarea unui taur. Animalul este legat pe o masă, culcat, are carotida deschisă, iar sângele curge într-un vas similar cu cel de la Anemospilia. În timp ce un bărbat cântă la un flaut dublu, două preotese îndeplinesc ritualul. Una din femei, îmbrăcată într-o blană, aduce pe altar o ofrandă fără sânge: un coş plin cu fructe. Altarul se află în fața unui copac sfânt al minoicilor, împodobit cu coame de cult. În fața acestuia se află un topor mare, pe care stă o pasăre neagră – simbolul apariției divine.

Multe elemente de pe acest sicriu de piatră amintesc de descoperirile de la Anemospilia, cu o deosebire clară: antropologii au stabilit că oasele de pe masa de sacrificiu aparținuseră unui bărbat de 18 ani. După toate aparențele, picioarele îi erau legate. Culoarea diferită a părții stângi a scheletului față de cea dreaptă atestă că decedatul pierduse de curând sânge, înainte ca templul să fi fost dărâmat de catastrofă. În momentul sacrificiului, templul a fost distrus de un cutremur puternic. Ce ofereau, deci, zeii, în schimb, oamenilor?

În pofida lipsei fanteziilor ştiinţifice de care s-a ferit Jannis Sakellarakis, unii colegi arheologi se îndoiesc că aici ar fi avut loc un sacrificiu uman, deoarece în Creta nu s-au descoperit alte indicii ale unor asemenea practici „inumane”.

În Grecia antică, în schimb, există dovezi clare în acest sens. Homer povesteşte în *Iliada* că grecii au sacrificat 12 prizonieri troieni la mormântul lui Patrocle. Iar Agamemnon, comandantul armatei grecilor la Troia, a sacrificat-o chiar pe fiica lui, Ifigenia, pentru a o îndupleca pe zeiţa Artemis şi a obţine vânt favorabil pentru corăbiile lui de război. Grecii au sacrificat în 480 î.Hr. Trei nepoţi ai regelui persan Xerxes în ajunul bătăliei de la Salamis dintre flota greacă şi cea persană.

Chiar şi în epoca clasică, sacrificiile umane erau acceptate în momente de mare restrişte; ele nu erau însă făcute în public, ci în locuri izolate. Anemospilia părea a fi un loc indicat în acest sens. Iar în 1700 î.Hr. Erau într-adevăr vremuri de restrişte. Cutremurele au distrus nu numai palate, ci în număr mai mare locuinţele oamenilor simpli. Casta dominantă a preoţilor s-a văzut periclitată: ea nu dorea să-şi piardă statutul de purtător de cuvânt al omului în faţa zeiţelor şi nici puterea în stat. Este, deci, posibil să fi apelat la mijloace extreme pentru a obţine îndurarea zeilor – ritualul de sacrificare a unui om.

Blestemul zeilor sau lucrătura omului?

În seara zilei de 26 iunie 1926, Arthur Evans stătea în pat în casa lui de la marginea şantierului de săpături, la Cnossos. Deodată casa a fost zguduită de un cutremur foarte puternic. Mobila a căzut, dar pereții au rezistat. În împrejurimi şi în insula Heraklion s-au înregistrat numeroşi morți, iar pagubele au fost considerabile. Evans era acum convins: şi cultura minoicilor, palatele şi oraşele lor au fost distruse tot de cutremure.

Geologii au ştiut dintotdeauna că subteranul Cretei este unul dintre cele mai nesigure din Europa. Iar arheologii au găsit nu numai la Anemospilia, ci şi în centrele marilor palate şi în alte localități, urme ale unor cutremure puternice. Blocuri imense de stâncă au fost dislocate – aşa ceva nu ar fi putut face mâna omului, iar focul a mistuit totul. Uleiul de măsline a curs din vasele sparte de cutremur. Lămpile cu ulei erau sursa de lumină a minoicilor. Fitilele care ardeau au provocat aprinderea uleiului, astfel că focul se răspândea cu viteză, iar stâlpii din lemn erau distruşi de flăcări.

Construcțiile minoice au fost de mai multe ori distruse de catastrofe. Un puternic cutremur a pus capăt, la 1700 î.Hr., epocii „vechilor palate”. Dar pe ruinele lor s-au construit din nou edificii mai somptuoase. Constructorii cretani au înfruntat chiar şi pericole, au introdus în zidurile

rigide de piatră un element elastic din lemn, care să atenueze forța undelor seismice. Minoicii au făcut dovada forței de supraviețuire a societății lor tocmai în momentul catastrofelor naturale. Iată, deci, că există destule argumente împotriva teoriei dispariției a lui Evans.

Dar cum altfel, dacă nu din cauza cutremurelor, au putut dispărea atât de multe palate mari sau case ale bogătaşilor în jurul anului 1450 î.Hr.?

Arheologul grec Spyridon Marinatos a emis, în 1939, ipoteza că regatul minoic a dispărut în urma unei mari erupții vulcanice de pe insula Santorin-Stronghyle, situată la cca 110 kilometri la nord de Creta, în Marea Egee.

Marinatos a făcut o comparație cu erupția vulcanului Krakatau din Indonezia, una din cele mai mari catastrofe cunoscute din istorie. În 1883 mica insulă Krakatau a dispărut în mare, distrusă de erupția unui vulcan. Tunetul exploziei a putut fi auzit la 5000 kilometri depărtare, iar valurile provocate de vulcan au traversat şi Pacificul şi Atlanticul. Chiar şi la 17.000 de kilometri depărtare, în golful Biscaya, nivelul apei a crescut. Masele de gaze şi praf aruncate în atmosferă au făcut ca oamenii de pe întreaga planetă să vadă apusuri de soare frumos colorate. În emisfera nordică, temperaturile au scăzut cu 0,5 până la 0,8 grade față de valorile normale. Insulele învecinate Java şi Sumatra au fost cel mai grav afectate. Valuri uriaşe, de până la 40 de metri –

denumite azi ca la japonezi *tsunami* – au măturat litoralul, şi au provocat moartea a circa 40.000 de oameni. Săteni din Sumatra, la 40 de kilometri depărtare de Krakatau, au avut arsuri. Ei au povestit că gazele şi cenuşa fierbinte au intrat prin crăpăturile uşilor. Acesta este un indiciu că aşa-numiții curenți piroclastici au atins Sumatra; sunt nori incandescenți, formați din piatră şi cenuşă, topite de gaze fierbinți, angrenați de gravitație şi care şuieră deasupra mării şi a uscatului.

Încă din 1815 a fost observată o erupție vulcanică şi mai mare în insula Sumbawa. 90.000 de oameni au pierit din cauza inundațiilor şi a foametei care a urmat. Gerul năpraznic, care a afectat în anul următor nordul Americii şi Europa, se explică acum prin această erupție. Explozia a aruncat cenuşă în stratosfera, de unde s-a întors pe Pământ ca un nor, care a oprit lumina soarelui împiedicând creşterea plantelor. În Europa a urmat foametea.

În 1980, când a erupt Mount St. Helen în statul american Washington, a putut fi observată, din imediata apropiere, o asemenea catastrofă. A fost degajată o forță explozivă de opt ori mai mare decât orice bombă atomică detonată până atunci. Erupția Mount St. Helen a durat peste nouă ore şi a putut fi comparată cu detonarea a 27.000 de bombe atomice de puterea celei de la Hiroşima. Vârful muntelui, înalt de 2950 metri, a fost

aruncat în aer de forța din interiorul vulcanului. Magma fierbinte a ajuns până în vârful înzăpezit al muntelui, unde s-au format vapori de apă, care s-au ridicat în atmosferă ca printr-o explozie. A fost momentul eliminării unei avalanşe de gaze şi noroi, care se rostogolea ca o vijelie, cu viteza de 100 până la 400 kilometri pe oră. Acest val nimicitor s-a oprit abia după 28 de kilometri, după ce a distrus păduri şi a ucis oameni. Norul de cenuşă a avut nevoie de trei zile pentru a traversa continentul nord-american.

Este, deci, sigur că erupțiile vulcanice produc distrugeri imense, nu numai în imediata apropiere. Şi în timpul marii erupții a vulcanului Santorin, în epoca bronzului, vârful muntelui a fost aruncat în aer – aşa cred geologii. Un nor uriaş a traversat marea şi insula Creta şi a compromis culturile timp de decenii, din cauza ploilor cu cenuşă. Mult mai distrugătoare au fost valurile înalte de 40 de metri, care au provocat prăbuşirea vârfului muntelui. Acestea au distrus porturile şi flota, atât de vital necesară Cretei ca putere pe mare. Insula, foarte avariată, a pierdut din importanță. Aceasta este teoria dispariției enunțată de Marinatos.

Oare prăbuşirea Atlantidei, preluată de filosoful grec Platon ca eveniment istoric din cronicile egiptene, poate fi legată de prăbuşirea regatului minoic? Situarea geografică a Atlantidei nu este cunoscută nici astăzi, în schimb egiptenii ştiau

foarte bine unde se află Creta: practic, la uşa lor spre apus. Este, deci, cert că cronicarii egipteni ar fi consemnat o catastrofă uriaşă pe insulă. Să se fi pierdut rolele de papirus?

Arhipelagul Santorin este format astăzi din trei insule: Thera, Therasia şi Aspronisi, care înconjoară Caldera, lacul vulcanic. În ele s-au ridicat două vârfuri vulcanice – insulele Kameni. Ultima erupție mică a avut loc în 1950.

Arhipelagul Santorin e format azi din trei insule: Thera, Therasia și Aspronisi, care închid lacul vulcanic.

Liniştea pe Santorin este înşelătoare, căci în orice moment poate avea loc o nouă catastrofă naturală. Viața pe un teren insular atât de nesigur cere credință în Dumnezeu. Ea are însă şi avantajele ei. Pământul vulcanic, foarte roditor, face să crească soiuri vestite de viță de vie. Vizitatorii din toată lumea mai pot vedea azi foarte puțin din explozia vulcanică distrugătoare de aici. Ei vor să viziteze satele refăcute pe marginea craterului după cutremurul devastator din 1956.

Buna dispoziție de pe insulă este înşelătoare.

Trecutul ei este plin de groază. În 1967 arheologul Spyridon Marinatos a descoperit pe peninsula Akrotiri, sub un strat de cenuşă de un metru, un oraş dispărut din perioada bronzului. El este scos la lumină de circa 30 de ani. S-a constatat că Akrotiri este o aşezare cretană, iar sfârşitul ei înspăimântător a fost un noroc pentru arheologi: ei pot studia ceea ce s-a păstrat din cultura unui oraş antic. Ruinele îşi dezvăluie lent secretele. Bucătăriile şi atelierele povestesc până în zilele noastre cum trăiau locuitorii acum 3500 de ani. În ceştile şi cănile găsite mai erau chiar şi boabe de cereale şi sâmburi de măsline.

Munca printre zidurile care se clatină este periculoasă. Descoperitorul aşezării Akrotiri a fost ucis de nişte pietre care s-au dărâmat şi a fost îngropat în oraşul „său". Săpăturile au fost continuate de Doumas (în locul lui Marinatos), care administrează o arhivă de comori în continuă creştere.

Fiica lui Marinatos, Nano, studiază picturile murale, descoperite în casele din Akrotiri: preoți care aduc ofrande zeițelor tămâie, peşti, flori şi haine scumpe; tineri şi fete caste sunt inițiați pentru a deveni adulți în ceremonii misterioase; preoțimea, care deține puterea se prezintă la procesiunile pe apă sau pe uscat în îmbrăcămintea zeilor.

Dar într-o zi strălucitoarea cultură a pierit în haos. Sub Akrotiri pământul se zguduia, pereții şi

treptele erau măcinate de furia naturii. Se pare că locuitorii s-au refugiat în siguranță, iar după cutremur au început să curețe. Grămezi de piatră făcute cu grijă pe străzi atestă acest lucru. Apoi locuitorii au fugit de pe insulă. Vulcanul scotea nori periculoşi cu aburi, au urmat explozii puternice. Stratul de piatră poroasă şi cenuşă care a acoperit Akrotiri a avut până la 60 de metri grosime.

În momentul de față doi cercetători germani studiază vulcanul Santorin cu spirit de detectiv: Hans Pichler şi Walter Friedrich. Când geologul Pichler a venit, în urmă cu 30 de ani, pentru prima oară la Santorin, aproape singurul lucru în mişcare îl reprezentau măgarii. Terenul, ca un crater, ascunde multe indicii pentru un ochi experimentat de geolog. Pichler a încercat să interpreteze urmele vechi de mii de ani – „bomba vulcanică": bucăți de stâncă, aruncate de vulcan din crater, înfipte adânc în terenul de piatră poroasă. Orientarea craterului poate fi dedusă din unghiul de intrare spre „canalul de scurgere".

Ruinele de la Akrotiri s-au lăsat cu greu descifrate. Bucătăriile și atelierele povestesc până în zilele noastre cum trăiau locuitorii în urmă cu 3 500 de ani.

Walter Friedrich a descoperit în partea interioară a Calderei, plină de apă, resturile dărâmăturilor unor case vechi de peste 4000 de ani. Teza lui Marinatos începe să piardă teren. Marele crater al exploziei trebuie să fi fost mult mai vechi decât se estimase până atunci. Explozia din epoca bronzului nu a putut să aibă o forță de distrugere care să ajungă până în Creta.

Geologii au căutat alte indicii. Pietre fără nicio

importanță la prima vedere, găsite în apropierea apei pe partea de jos a marginii craterului, îşi spuneau povestea lor la microscop. Aceşti stramatoliți s-au format prin pietrificarea unor organisme inferioare, care se dezvoltă numai în apă de mare puțin adâncă. Exemplarele din Santorin au circa 20.000 de ani. Existența lor în interiorul craterului dovedeşte că lacul vulcanic se formase cu mult înaintea erupției din era minoică. Mai rămâne de răspuns la întrebarea „când a erupt vulcanul?”

Ceramica pictată găsită la Akrotiri a fost comparată cu cea din Creta. Se poate deduce o anumită vârstă relativă, având în vedere că în era minoică stilul de prelucrare se schimba la fiecare 50 de ani. Arheologii au datat erupția vulcanică din Santorin la circa 1500 î.Hr. Şi au explicat diferențele de distrugere ale majorității palatelor minoice la 1450 î.Hr. Prin caracterul provincial al coloniei Akrotiri.

Dar chiar şi anul de comparație, 1450 î.Hr., este relativ. Nu există dovezi scrise, lizibile, deci toate epocile minoice au trebuit clasificate prin raportare la Egipt. Pe baza multor hieroglife descifrate, arheologii ştiu foarte exact anii de domnie ai faraonilor. Obiectele de origine egipteană ajută la datarea descoperirilor minoice din Creta.

Geologii mai au şi altă metodă, mai exactă, de datare – analiza cu C 14, denumită astfel după

izotopul radioactiv al carbonului C 14. Toate plantele şi animalele iau acest element – C 14 – venit din univers, prin metabolism, pe tot parcursul vieții. În momentul morții, particulele radioactive încep să se distrugă. Durata distrugerii este exact cunoscută de oamenii de știință; un cercetător experimentat poate stabili aproape precis vârsta oaselor de animale sau a resturilor de plante cu ajutorul a numeroase substanțe organice. În cazul descoperirilor de la Santorin, o mare parte a resturilor de alimente şi a bucăților de lemn ars descoperite, scoase din depozitele din Akrotiri şi din roca vulcanică, nu au putut fi analizate astfel. Dar, în ajutorul geologilor a venit fizica nucleară. Într-o sală din subteranul Institutului de Fizică Atomică al Universității daneze Aarhus, izolată de lumea exterioară cu ziduri din beton, există o maşină gigant de o înaltă tehnologie – un accelerator de particule tandem. El creează un puternic câmp magnetic prin care sunt direcționate spre bucățile de cărbune din lemn găsite la Santorin particule încărcate cu electricitate, bogate în energie. În cazul străpungerii, materia a fost atât de spulberată, încât computerul poate măsura exact particulele de carbon eliberate. Cercetarea a stabilit data erupției vulcanice mai devreme 1650 î.Hr., deci cu 150 de ani mai înainte decât se credea până acum.

Mochlos, situat în fața coastei de nord a Cretei, a fost în perioada regatului minoic un oraș comercial prosper.

În gheața veşnică a Groenlandei s-a găsit, de curând, o confirmare a rezultatelor daneze ale testului.

Pe podişul insulei, temperaturile depăşesc rareori punctul de îngheț. Zăpada se depune strat cu strat şi este presată în adâncul gheții. Şapte țări europene au aici stațiuni de cercetare GRIP. Pentru a descifra misterele trecutului, calota de gheață a Groenlandei, groasă de 3200 de metri, este forată. Furtunile de zăpadă şi gerul năpraznic dau de furca cercetătorilor. Din cauza climei aspre, ei au fost nevoiți să găsească o tehnică specială de foraj. Echipa a lucrat în încăperi săpate adânc în gheață timp de un an până ce a avut o bază sigură. Gheața forată are o adâncime totală de 3 kilometri şi dezvăluie prin cercetări sofisticate, istoria planetei noastre: modificările de climă, era glaciară – cercetătorii pot privi în istoria

de 200.000 de ani a evoluției Pământului. Toate erupțiile vulcanice, chiar şi la o distanță de mii de kilometri, au lăsat urme în gheața Groenlandei: zăpadă acidă detectată de aparatele de măsură. Conductibilitatea gheții este determinată de substanțele chimice existente în ea. Tipică pentru o erupție vulcanică este cantitatea mare de acid sulfuric din cenuşă, aruncată până în stratosferă, mult deasupra Pământului, care revine şi deasupra Groenlandei. Acidul sulfuric măreşte conductibilitatea electrică a gheții. Aparatele de măsură au indicat o puternică emisie pentru anul 1644 î.Hr.

Studii comparative confirmă: aceasta trebuie să fi fost erupția vulcanului Santorin. Se poate ca erupția să fi avut loc în a doua jumătate a anului 1645 î.Hr., căci a durat un anumit timp până când norul de cenuşă a ajuns în Groenlanda.

În peninsula Peloponez a apărut un concurent periculos al populației minoice – poporul aheian. Zidurile ciclopice ale cetății Micene atestă până azi puterea lor.

Mulți arheologi au rămas sceptici în privința rezultatului cercetărilor oamenilor de știință, deoarece noua dată diferea prea mult de cea inițială. În Creta se fac acum noi descoperiri. În fața coastei de nord a Cretei, la Mochlos lucrează de ani de zile o echipă americană de arheologi, condusă de Jeff Soles. În timpul regatului minoic, Mochlos era un oraş comercial prosper, instalațiile lui portuare se află azi sub apă. În ultimul deceniu nivelul apei mării a crescut; ruinele caselor se află acum pe o mică insulă. Săpăturile necesită eforturi – vara temperaturile ating peste 40 de grade. Se scoate strat după strat şi se cerne cu grijă, pentru ca să nu se piardă nici cel mai mic lucru. Jeff Soles a făcut cea mai importantă

descoperire în casa cu cel mai mare soclu pentru coloane. Sub podea a găsit un strat gros de cenuşă vulcanică din Santorin. Stratul avea zece centimetri şi era întins pe toată suprafața de sub pereții casei. Deci, cenuşa trebuie să fi fost căzută înainte de a începe construirea casei. Pe baza ceramicii găsite în interior, se poate stabili cu precizie vârsta casei. Vulcanul a erupt în prima jumătate a epocii postminoice, deci înaintea înfloririi culturale. Datarea acesta corespunde cu toate investigațiile ştiințifice.

Philip Betancourt a putut confirma noile rezultate şi în insula Psira, din apropiere. Pe un istm situat mai jos, a recunoscut ruina unei case, distruse probabil de un cutremur sau de o inundație, lucru observat după începerea cercetărilor. O legătură cu erupția din Santorin pare verosimilă. Valuri uriaşe nu se pare să fi fost. Oricum, locuitorii au tras învățăminte: şi-au construit casele mai sus şi cu pietre mai mari.

Deci şi aici viața a mers mai departe. Numai catastrofele naturile nu pot explica singure dispariția regatului din Creta. Betancourt a continuat să caute explicații şi a găsit indicii ale folosirii forței de către om. În bucătăria unei case erau oale de bronz şi mori de piatră pentru măcinat cereale – toate la locul lor. Chiar în fața casei era o mare grămadă de cioburi provenită din vasele de provizii de la casele din jur. Toate erau aruncate pe stradă. Pentru arheolog acesta a fost

un argument sigur că oraşul a fost distrus într-un război. Dar Betancourt nu a putut spune dacă a fost un război civil sau un atac al unor războinici străini, veniți peste mare.

Deci nu mânia zeilor a fost cea care a distrus paşnica insulă Creta? A fost ea, mai degrabă, victima actelor distrugătoare ale omului? Cine au fost invadatorii?

Un popor de războinici

În Peloponez, peninsula Greciei continentale, a apărut un concurent periculos pentru populația minoică: aheii. Au învățat de la cretani religie, scriere şi artă, dar în tehnica armelor erau superiori. Zidurile puternice ale cetăților Micene şi Tirint dovedesc clar că aici locuia un trib de războinici. Heinrich Schliemann a găsit în mormintele regilor ahei pahare din aur şi podoabe cu inscripții ale artiştilor cretani. Erau mărfuri sau pradă de război?

Bijuteriile au fost puse în morminte încă de când regalul minoic era în plină înflorire. Cei din Micene au întreprins oare incursiuni de pradă pe coastele Cretei? Chiar şi îmbrăcămintea femeilor din frescele murale de la Tirint este minoică. Aceasta înseamnă că cretanii trebuie să fi fost acolo, deoarece frescele murale nu pot fi transportate, deci nici prădate. Ar fi fost posibil ca artiştii să fi fost răpiți? Bănuiala nu pare plauzibilă. Mai

curând cretanii erau artişti plătiți ca şi în Egipt, pe Eufrat şi la Micene.

Abia după 1450 î.Hr. Se poate observa o influență a cetății Micene asupra Cretei. În această perioadă în jurul palatului din Cnossos au fost săpate fose mortuare, în care erau îngropați morții cu armele lor. Şi la Archanes au fost introduse practicile micenienilor de înmormântare. Aici, dar şi în palatul din Cnossos, care nu era distrus în 1450 î.Hr., se pot vedea modificări de construcție, ce amintesc de arhitectura micenianã. În această perioadă s-a schimbat scrierea de pe plăcile de argilă. „Linear B" folosea în continuare vechile semne minoice, dar acum se scria cu ele în greaca veche. Totuşi nici până azi nu au fost dezlegate toate semnificațiile, deoarece textele de pe plăcile de argilă nu narează evenimente, ci sunt probabil consemnări de impozite şi liste de inventar.

Pe coasta de sud a Cretei, respectiv pe litoralul Kommos, canadianul Joseph Shaw a găsit urme ale aheilor. Kommos era portul pentru Phaistos şi a fost multă vreme ascuns de dune de nisip. Shaw a trebuit să folosească chiar un excavator cu cupă pentru a da la o parte nisipul, care se prăbuşea mereu. Efortul a meritat: sub nisip s-au găsit dane pentru corăbiile micenienilor, unde acestea erau adăpostite pe timpul iernii de furtunile puternice. Portul Kommos, ca şi Cnossos, nu a fost distrus de micenieni, ci folosit ca fortificație.

Micenienii au construit şi în învecinata Agia Triada. O scară mare în aer liber duce spre o stradă tipic comercială, unde fiecare negustor avea magazinul său; o noutate pe atunci pentru Creta, păstrată până azi în bazarele orientale.

După Egipt, vestea despre schimbările politice din Creta a circulat repede. „Cancelarul" Rechmi-Re se pare că a primit ştirea despre noii stăpâni ai Cretei cu puțin timp înainte de a muri, deoarece în mormântul sau hainele cretane au fost rapid transformate în unele cu decoruri miceniene, cel puțin aşa cred arheologii. O dovadă că grecii din Micene au preluat moştenirea regatului minoic. Au trebuit, oare, să cucerească insula sau le-a revenit de la sine supremația asupra ei?

Prăbuşirea regatului minoic

Teoriile privitoare la distrugerea Cretei minoice s-au modificat de-a lungul timpului. În perioada lui Sir Arthur Evans şi a succesorilor săi, oamenii de ştiință descopereau scenarii de prăbuşire, ce ar fi dus la dispariția culturii dintr-o dată. Astăzi cercetătorii caută evoluții sociale cu ajutorul cărora să explice prăbuşirea unor state şi dominații. Sistemele politice apar prin satisfacerea necesităților cetățenilor sau ale supuşilor. Dacă un sistem politic nu mai poate oferi soluții la problemele existente, el dispare; un exemplu

actual îl constituie Uniunea Sovietică.

Arheoloaga greacă Nanno Marinatos opinează că numeroasele cutremure de mare intensitate din perioada minoică au pus capăt dominației preoților-regi; căci preoții care nu puteau face nimic împotriva catastrofelor şi-au pierdut încrederea supuşilor lor. Astfel cutremurele nu au contribuit direct, ci indirect, prin consecințele lor asupra populației cretane, la prăbuşirea regatului minoic.

În timp ce la 1450 î.Hr. centrele regionale ale puterii şi localitățile au fost distruse, la Cnossos viața continua nestingherită. De ce?

Chiar cei care sunt, pe drept cuvânt, sceptici în privința unei preluări a puterii de către Micene, recunosc că în 1450 î.Hr. Pe insulă s-a petrecut ceva neobişnuit. Palatele şi casele distruse nu au mai fost reconstruite.

Poate cheia misterului se află în labirintul

miturilor, când s-au întâlnit Tezeu cu Ariadna: țara a fost distrusă de cutremur, în provincii a fost foamete, au urmat revolte. Casta preoților pierde puterea şi puternicul vecin din nord, Micene, este chemat în ajutor. Regele aheilor trimite un prinț, care se căsătoreşte cu fiica suveranului cretan. Probabil după vechile legi, tronul este moştenit în continuare de partea femeiască, deci de fiica regelui. Astfel, un aheu ar fi putut deveni suveran cretan, fără a dizolva dinastia minoică. Revoltele sunt reprimate cu ajutorul trupelor miceniene; puterea se concentrează în Cnossos, unde viața la curte continuă fără schimbări profunde.

Se pare că nu au existat mari confruntări militare, deoarece în timpul săpăturilor în palate nu au fost găsite multe schelete. Iar pentru un atacator străin nu este prea util să distrugă palate atrăgătoare, care nu se pot apăra bine. Dacă distrugerile masive din centrele regionale de putere sau din alte localități au fost provocate de războaie, atunci trebuie să se pornească de la ideea că a fost mânia poporului. Şi probabil după aceea au fost distruse centrele de revoltă.

Cnossos a fost complet distrus abia în 1375 î.Hr. Din acest moment dominația insulei de către ahei este dovedită clar. Controlul asupra Cretei s-a mutat într-o rețea de puncte strategice, care au fost adaptate şi din punct de vedere arhitectonic puterii de ocupație.

Fireşte, în afară de catastrofele naturale şi

luptele pentru putere, au mai existat şi alte cauze ale prăbuşirii regatului minoic. Pe lângă inferioritatea tehnicii militare, a existat la un moment dat şi o flotă minoică ce nu mai era competitivă. Fenicienii şi micenienii aveau corăbii uşor de manevrat şi rapide, dar cretanii şi-au menținut stilul lor greoi de corăbii. Poate şi cultul religios a împiedicat perfecționarea tehnică.

Amintirea iscusinței minoicilor s-a stins cu greu. Au fost mereu menționați ca artişti şi descoperitori de vază, iar practicile lor medicale au fost folosite multă vreme după aceea. Pentru greci, Creta a fost patria celor mai importanți zei ai ei. Doar vechiul zeu-taur a fost condamnat la dispariție în noua religie. Nu mai era un zeu, ci un monstru ce devora oameni. Astfel este prezentat în mitologia învingătorilor.

Bibliografie

Evans, Arthur: *The Palace of Minos,* Vol. I-IV, Londra 1921–35;

Faure, Paul: *Viața în regatul lui Minos,* Stuttgart 1976;

Homer: *Odiseea,* ed. Cultura Națională, 1934;

Karo, Georg: *Luarea tronului. Amintiri din Cnossos,* Baden Baden 1959;

Marinatos, Nanno: *Artă şi religie în vechea Thera,* Atena, 1988; Plutarh: *Despre marii greci şi romani;*

Pars, Hans: *Divină era Creta,* Olten, 1976;
Sakellarakis, J. Şi E.: *Archanes,* Atena, 1991;
Schiering, Wolfgang: *Trezirea Europei – din perspectivă arheologică,* Duisburg, 1990;
Wunderlich, Hans Georg: *Încotro a dus taurul Europa,* Reinbek, 1972.

Hanibal - spaima Romei

de Heiner Stadler

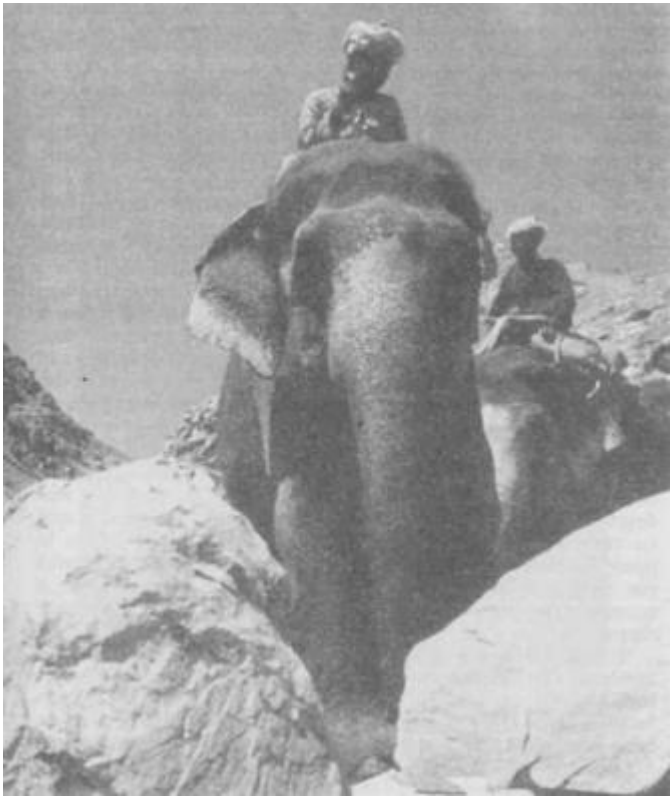

Despre legende şi mituri

„Studiile multor cercetători ai antichității au creat o mare confuzie. Şi poate curând nu vom mai şti nimic, dacă ei vor continua astfel”. Aceste cuvinte îi aparțin scriitorului american Mark Twain şi au fost scrise la finele secolului trecut. Creatorul lui Huckleberry Finn şi al lui Tom

Sawyer şi-a petrecut copilăria într-o mică localitate pe Mississippi, purtând vestitul nume „Hanibal”.

O sută de ani mai târziu, din această țară provine un film superrăsplătit cu premii Oscar, ce narează povestea unui psihopat, mâncător de oameni: este vorba de „Tăcerea mieilor”, iar eroul principal se numeşte Hanibal Lecter – „Hanibal canibalul”.

La şcoală ni se spun poveşti zguduitoare despre cel care, bazându-se numai pe sine, a făcut puternica Romă să tremure; despre cel care a asistat netulburat la dispariția a mii de soldați, căzuți în crăpăturile ghețarului şi la prăbuşirea elefanților în prăpăstiile Alpilor. Dacă numai cu un an în urmă, un hangiu din Engadin ar fi acceptat să parieze că Hanibal va trece cu trupele lui chiar pe la uşa localului pentru a cuceri Roma, ar fi pierdut pariul.

S-ar putea, oare, ca pentru noi legenda să aibă o importanță mai mare – în ciuda inconsecvențelor – decât rezultatele cercetării istorice? Poate că Mark Twain a avut dreptate! Să rămânem mai degrabă în sfera legendelor aventuroase, decât să ne batem capul cu cercetări, comparații, cifre şi date... Dificil este când nu le putem deosebi una de cealaltă: uneori legenda şi scrierea istorică par să se confunde. Un exemplu caracteristic în acest sens îl constituie povestea „celui mai mare şef de oşti” al tuturor timpurilor.

Există numeroase imagini ale lui Hanibal: copil depunând jurământul în templul din Cartagina, tânăr privind hotărât în zare, bărbat fioros sau genial stăpân de oşti. Un tablou al lui Tiepolo înfățişează un Hanibal îngrozit de imaginea fratelui său decapitat, iar o ilustrație franceză descrie în două faze momentul sinuciderii lui. În urmă cu 300 de ani, la Capua, a fost descoperit un bust, care l-ar înfățişa pe Hanibal. Un conte italian, a cărui proprietate se află lângă lacul Trasimeno, locul bătăliei, ne arată „Hanibalul" său. La o studiere mai atentă se observă că figura acoperită de muşchi este replica bronzului din Capua. Originalul a dispărut din Muzeul Național din Neapole în timpul celui de al doilea război mondial. O copie a copiei se găseşte azi la agenția turistică din Tuoro, pe marginea lacului Trasimeno, şi face reclamă pentru vizitarea locului bătăliei.

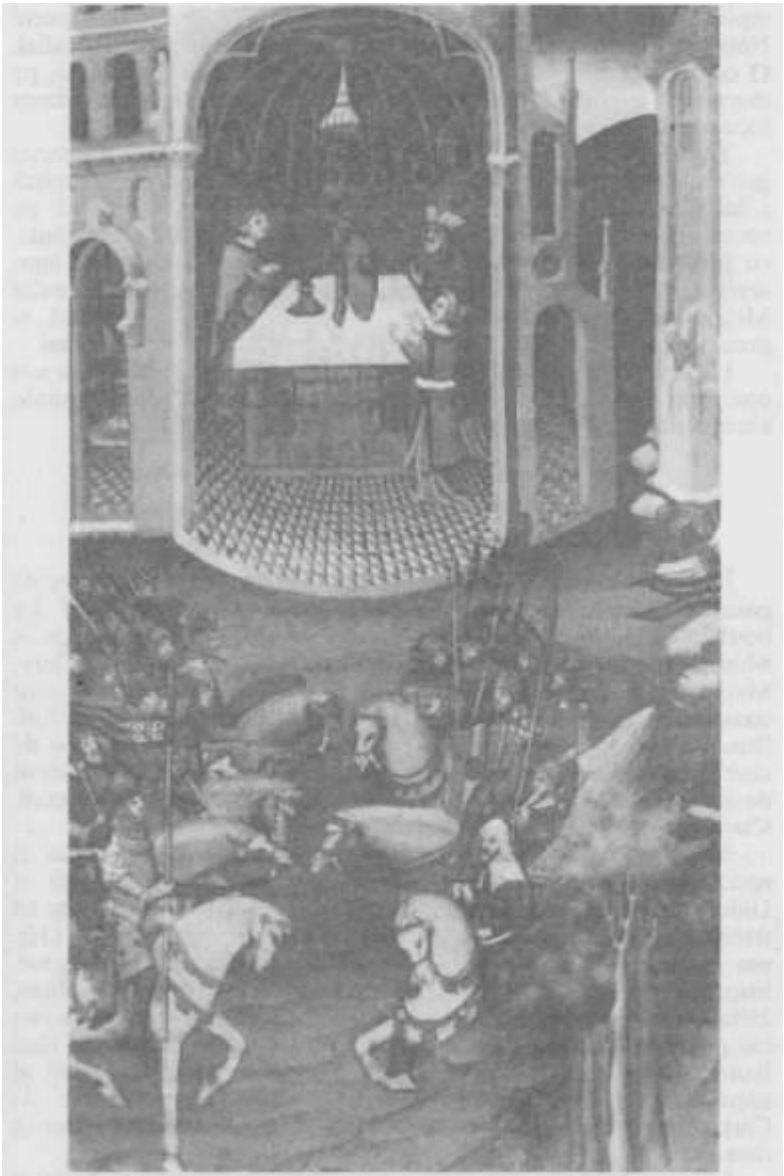

O miniatură medievală îl înfățișează pe Hanibal (copil) jurând în templul din Cartagina „să nu fie niciodată prietenul Romei".

Toate imaginile au ceva comun: sunt produsul fanteziei generațiilor ulterioare. Până astăzi nu s-a găsit o imagine autentică a lui Hanibal. Poate cea mai apropiată este o monedă punică: pe revers are

un elefant african, iar pe avers profilul unui bărbat tânăr, cu părul cârlionțat, purtând pe frunte o cunună de frunze de laur, semnul victoriei. Ar putea fi imaginea lui Hanibal sau a zeului Melqart. Acest zeu, preamărit în mitologia iberică, celtică şi greacă, apropiat de Heracles, este socotit ocrotitorul lui Hanibal.

Hanibal, ca model pentru reprezentarea unui zeu? El însuşi s-a comparat cu Heracles, iar transcrierea numelui nu înseamnă nimic altceva decât „favoritul zeilor".

Cel mai bogat oraş al lumii

Într-o zi de marți, pe 7 aprilie 1914, în fața navei franceze de pasageri „Carthage" apare din ceață coasta Africii de Nord. La bord se află tinerii pictori Paul Klee, August Macke şi Louis Moillet (menționați pe listele de pasageri sub numele Clery, Market şi Noillet). Klee nota în jurnal: „După-amiază am zărit coasta africană. Mai târziu am recunoscut primul oraş arab, Sidi Bou-Said, o spinare de munte pe care cresc ritmic forme albe de case. Personificarea poveştii, dar nu palpabilă, ci îndepărtată, destul de îndepărtată, şi, totuşi, foarte clară. Soarele cu o putere obscură. Claritatea culorilor la țară este atrăgătoare".

Aceeaşi imagine – cu excepția caselor albe – trebuie să fi apărut şi atunci când fiica regelui fenician, Elissa, numită şi Didona, a fugit din Tir

în Africa de Nord. Legenda povesteşte că fratele ei, Pygmalion, însetat de putere, a fost izgonit în 814 î.Hr. Din Fenicia – Libanul de azi – pentru a dobândi rang regesc. Împreună cu suita, ea ajunge în Golful Tunis, iar principele libian, Jarbas, îi permite să colonizeze o porțiune de teren, atât de mare cât poate fi cuprinsă cu o piele de bou. Elissa taie pielea în fâşii foarte subțiri care, legate împreună, înconjoară vârful rotund al unui deal: Byrsa, viitorul centru al Cartaginei. Numele de Cartagina provine din fenicianul Qart Hadasht, ceea ce înseamnă oraş nou.

La circa 600 de ani după fondarea „noului oraş” (el depăşise de mult puterea şi bogăția oraşului natal Tir), se naşte cel mai vestit fiu al Cartaginei: Hanibal. Data venirii sale pe lume este

Resturile de ziduri din Cartagina mai poartă urmele roşietice ale incendierii de către romani.

Piatra pentru zidurile cetăţii a fost săpată de către sclavi din stâncile de la Cap Bon. Multe din pietrele respective nu mai pot fi găsite astăzi în Cartagina.

socotită a fi anul 246 î.Hr. În acelaşi an, tatăl său, Hamilkar Barkas, este ales comandant suprem al armatei cartagineze în disputata Sicilie. Numele onorific „Barkas” înseamnă „fulger”, iar

Barkizii sunt una din cele mai influente familii din Cartagina. Ei se trag direct din legendara fiică de rege, Elissa.

În noiembrie 1992 am aterizat pe aeroportul internațional din Tunis. Şoseaua cu patru benzi ce duce spre Cartagina este mărginită de clădiri cu birouri, stații de benzină, instalații portuare şi şine de cale ferată ce leagă Tunisul de împrejurimi. Trecem de stațiile „Salammbô" şi „Hanibal" şi ajungem curând la hotelul „La reine Didon" (sau regina Elissa). Este situat chiar lângă Byrsa. În fața uşii se află un cedru, care pare că ar vrea să amintească de originea feniciană. De aici se vede întregul Golf Tunis până la Cap Bon de vizavi. Are ceva din „personificarea poveştii", dar nicio urmă din Cartagina, din Cartagina lui Hanibal. Vile scumpe înconjurate de parcuri, ziduri şi porți năpădite de ierburi, iar în spatele lor câini care latră. Numai foarte puțini tunisieni îşi pot permite să locuiască în imediata vecinătate a palatului prezidențial şi a vilelor miniştrilor.

Ne-am înțeles cu arheologul Friedrich Rakob, care conduce săpăturile de la poalele Byrsei. „Fiecare vizitator al Cartaginei este dezamăgit, căci se aşteaptă să vadă cel de al doilea oraş ca mărime al antichității; ceva similar cu Pompei, şi nu găseşte nicio ruină". Rakob explică aceasta ca fiind o consecință a lipsei de materiale de construcție în imediata apropiere. Pietrele de temelie au fost cioplite de sclavi la Cap Bon, la 50

de kilometri depărtare, şi aduse cu greu pe corăbii, peste mare. „Aceasta a făcut ca fiecare epocă să folosească materialul şi molozul rămas de la cea dinainte”. Şi romanii au construit Cartagina lor cu o parte din molozul rămas din oraşul pe care îl distruseseră cu 100 de ani în urmă. Foarte dezavantajos pentru arheologia modernă. Tot ce găsesc azi arheologii din perioada de înflorire a Cartaginei sunt temelii, resturi de ziduri, mozaicuri şi uşi – multe cu urme roşietice din timpul distrugerii romane. S-a reuşit, totuşi, ca din săpături să se reconstruiască parțial planul anticei Cartagine: fundațiile zidurilor portului, temple şi case ale stăpânilor. Se cunoaşte şi locul grajdurilor elefanților de luptă. Alte descoperiri s-au datorat mai degrabă norocului: descoperirea uneia din cele mai frumoase pietre de mormânt din perioada premergătoare lui Hanibal este datorată unui țăran, care voia să folosească piatra pentru un grajd. În timpul săpăturilor la o piscină particulară, au apărut resturile unui zid din cărămidă nearsă, provenind din secolul al VIII-lea î.Hr. O dată cu descoperirea unui „cordon industrial” arhaic cu urme ale prelucrării metalului şi resturi ale unor cuptoare de lut au fost datate primele urme ale Cartaginei în sec. IX-VIII î.Hr., în perioada Elissei. În acest punct, legenda şi istoria se suprapun aproape în întregime.

Chiar şi imensul templu al lui Apollo sugerează prea puţin din fosta strălucire a Cartaginei.

Friedrich Rakob ne arată cele mai recente săpături la jumătatea drumului dintre anticul port de război şi Byrsa. Trepte de lemn duc la circa şapte metri adâncime. La capătul unui coridor îngust se află un imens cadru compact din gresie: temelia templului lui Apollo. Nu s-a mai găsit niciun templu de această mărime din perioada arhitecturii punico-feniciene. Chiar şi templul lui Solomon din Ierusalim este mai mic. La întrebarea dacă acesta este templul în care la vârsta de nouă ani, Hanibal a depus vestitul jurământ că „nu va fi niciodată prietenul Romei", Rakob răspunde precaut: „poate".

O putere tânără intră în război

La 250 kilometri nord-est de Cartagina, se află

Sicilia, cea mai bogată insulă a lumii antice. Secole de-a rândul grecii şi cartaginezii s-au certat pentru pământuri roditoare, păduri bogate, porturi şi puncte strategice naturale: grecii au ocupat estul insulei, cartaginezii, vestul. În joc intră o a treia putere: Roma. Lupta pentru Sicilia devine mobilul primului război punic între Cartagina şi Roma. În anul 246 î.Hr., anul naşterii lui Hanibal, războiul se afla în al 18-lea an şi nu se întrevedea niciun învingător. Romanii sunt superiori pe pământ, cartaginezii pe mare. Norocul războiului trece de la o parte la cealaltă, până ce Roma izbuteşte că captureze o corabie cartagineză naufragiată. După acest model romanii vor alinia o flotă în dană. Noile corăbii sunt mai puțin elegante decât ale duşmanului, dar dispun de o inovație decisivă: punți de abordaj, grinzi lungi de lemn, cu un ghimpe de fier, care sparge punțile penterelor cartagineze. Legionarii romani au dus pe apă un „război de uscat". Într-una din ultimele şi decisivele bătălii din fața coastei de vest a Siciliei, în 241 î.Hr. Romanii distrug întreaga flotă a cartaginezilor.

Deşi Hamilkar, tatăl lui Hanibal, mai controlează încă părți mari ale insulei, ambele oraşe încheie în acelaşi an un tratat de pace: „În aceste condiții domneşte prietenia dintre Cartagina şi Roma, cu condiția ca şi poporul roman să accepte. Cartaginezii vor elibera întreaga Sicilie. Cartaginezii mai trebuie să dea înapoi unii

prizonieri de război romanilor, fără răscumpărări. Timp de 20 de ani cartaginezii mai trebuie să plătească romanilor 2200 de talanți eubeici (un talant are circa 27 kilograme argint). Partea romană avea să înăsprească ulterior condițiile: a cerut în plus 1000 de talanți şi părăsirea tuturor insulelor dintre Italia şi Sicilia. Cartagina acceptă scrâşnind din dinți.

Din cauza costurilor ridicate ale reparațiilor de război şi a cheltuielilor enorme pentru un război de douăzeci şi trei de ani, Hamilkar îşi trimite mercenarii în grupe mici la Cartagina. Consiliul seniorilor va compensa soldele treptat pentru nu a greva inutil vistieria statului. Cartagina este un oraş al negustorilor. Ei încearcă să se tocmească cu soldații şi să amâne plățile, până când toți mercenarii ajung în Cartagina. Se ajunge la revoltă. Li se alătură sclavii cartaginezi şi triburile africane învecinate.

În romanul său *Salammbô,* Gustave Flaubert descrie acest război de trei ani al mercenarilor: rolul nefast al adversarului lui Hamilkar, Hanno, revenirea lui Hamilkar din Sicilia, războiul său împotriva propriilor soldați, viața cotidiană din Cartagina. El povesteşte despre Salammbô, fiica lui Hamilkar şi sora lui Hanibal, despre iubirea ei pentru un mercenar, despre ospețe şi ritualuri crude, despre mânia lui Hamilkar, despre victoria Cartaginei şi, în fine, despre moartea lui Salammbô.

Concomitent, Flaubert notează în amintirile personale deziluzia lui că pe locul vechii Cartagine nu mai găseşte nimic despre cartaginezi. S-a bazat pe scrierile antice şi pe propria fantezie.

Hanibal este în vârstă de şase ani. Creşte în palatul părinților săi şi cunoaşte faptele tatălui său nu din auzite, ci le trăieşte la porțile Cartaginei. Concret: Hamilkar izbuteşte să câştige cumplita bătălie şi să învingă trupele: cu care luptase cu ani în urmă împotriva Romei.

În acelaşi timp se răscoală şi mercenarii din Sardinia. Cartagina înarmează o flotă pentru înăbuşirea răscoalei. Roma declară înarmarea „casus belli", anexează Sardinia şi măreşte datoria de război cu încă 1200 de talanți. Umilirea Cartaginei nu ia sfârşit şi alimentează în continuare ura tatălui lui Hanibal împotriva Romei.

Anul 237 î.Hr.: Hanibal are nouă ani. Nouă ani de război. Lumea este scindată. Cartagina este înfrântă, provinciile Sardinia şi Sicilia sunt pierdute, corăbiile de război distruse. Roma controlează vechile căi comerciale din Marea Mediterană, iar Cartagina, oraşul negustorilor, are nevoie stringentă de noi piețe. Istoricul grec Polybios scria că Hamilkar împreună cu fiul lui, Hanibal, care avea pe atunci nouă ani, a poposit la coloanele lui Heracle (Gibraltar) şi vrea să facă din Iberia o provincie supusă Cartaginei.

Înainte de a pleca în îndepărtata Spanie,

Hamilkar a închinat jertfe zeilor. În templu a fost însoțit de Hanibal. La întrebarea dacă doreşte să-l însoțească, Hanibal nu răspunde printr-un simplu da, ci îl roagă insistent să îl ia cu el. Atunci Hamilkar îl aduce pe fiul său în fața altarului şi îl pune să jure că „nu va fi niciodată prietenul Romei".

Hanibal a moştenit, oare, de la tatăl său aversiunea împotriva Romei? Este numai ură ceea ce îl conduce în campania lui împotriva Romei? Sau este continuarea firească a politicii strămoşilor săi? Istoricii nu sunt unanimi în această privință. Unii văd în el eroul strălucitor, care a luptat neînvins 15 ani în Italia; alții îl consideră un comandant lipsit de scrupule, pentru care moartea a zeci de mii de oameni nu înseamnă nimic; în sfârşit, alții îl prezintă ca pe un învățat, ce vorbeşte oştenilor săi în cinci limbi şi care este privit ca un geniu chiar şi la Roma. Poate toate sunt adevărate în privința lui Hanibal – un erou tragic, ce a străbătut toată lumea cunoscută atunci, a luptat toată viața, şi din urmăritor a devenit urmărit, ca în final să se sinucidă.

Tot ce ştim despre Hanibal provine de la Polybios (200–119 î.Hr.) care, în *Istoria universală,* a descris ascensiunea Romei ca putere mondială. A trăit 17 ani la Roma ca ostatec grec, a fost prieten cu Scipio Aemilianus, cel ce va distruge Cartagina, şi spune despre el că a urmat drumul lui Hanibal în Alpi. Titus Livius (59 î.Hr.–17 d.Hr.) scrie zece

cărți despre al doilea război punic, pe care îl numeşte „hanibalic”.

Dacă se compară textele celor doi despre Hanibal – se observă în unele locuri deosebiri mari. Nu numai la descrierea drumului peste Alpi, ci şi în ce priveşte efectivul armatelor, locul bătăliilor şi calitățile beligeranților. Este oare indicată această comparație? Tindem să ordonăm istoria în capitole clare, să vorbim de „antichitate”, deşi distanța în timp între construirea piramidelor în Egipt şi războiul lui Hanibal este la fel de mare ca cea dintre epoca lui Hanibal şi prezent. Distanța între Polybios şi Livius este comparabilă cu cea dintre expedițiile lui Livingstone în Africa şi zilele noastre. Nici Christian Meier, istoric la Universitatea din München, nu are un răspuns pregătit la întrebarea despre ce imagine avem noi asupra antichității. „Nu ştim – afirmă el – nici măcar cum au decurs luptele cavaleriei în primul război mondial, darămite un marş al elefanților prin Alpi! Nu ştiu cum ar putea fi imaginat!”

Ascensiunea lui Hanibal ca şef al armatei

Contemporanii îi descriu pe cei trei frați – Hanibal, Hasdrubal şi Mago – ca pe nişte viteji, pe care nimeni nu îi întrecea în curaj. În primăvara lui 237 î.Hr. L-au însoțit pe tatăl lor, Hamilkar Barkas, în campania iberică. Primul obiectiv a fost vechiul punct fenician strategic comercial Gades

(Cádiz, astăzi), de cealaltă parte a Coloanelor lui Heracles. Aici învață greaca de la profesorul lor particular Sosylos din Sparta. Limba celtică şi iberică o învață de la soldați, iar cea maternă era punica. Află de faptele eroice ale lui Alexandru cel Mare, de regele Pyrrhus şi de mitui lui Heracles, care şi-a condus turma din Iberia peste Alpi până în Italia; acesta a fost denumit ulterior „drumul lui Heracles" şi este folosit de negustori. Dar tânărul Hanibal este cel mai interesat de tot ce este legat de război Curând va fi socotit unul din cei mai buni călăreți, mânuitori ai spadei şi ai arcului.

Istoricul Livius este plin de admirație față de talentele tânărului: „Când înfrunta primejdiile, Hanibal era cel mai cutezător dintre toți, iar în toiul pericolelor dovedea cea mai mare chibzuință. Nu-i istovea niciun fel de trudă trupul şi, de asemenea, nimic nu putea să-i încovoaie nici sufletul. Era deopotrivă de răbdător la frig şi la arşiță, cumpătat la mâncare şi băutura... Era de departe cel mai bun şi dintre călăreți şi dintre pedestraşi. La luptă pornea cel dintâi şi ieşea din încăierare cel din urmă." Dar Livius este roman şi continuă: „Aceste însuşiri atât de deosebite ale lui Hanibal erau precumpănite de cusururi la fel de mari: era neomenos de crud, în ființa lui sălăşluind o perfidie mai mult decât punică; pentru el nu exista niciun adevăr, nimic sfânt. El n-avea teamă nici de zei, nu respecta niciun jurământ, nicio oprelişte din partea credinței."

Hanibal împlinise optsprezece ani, când tatăl său a căzut în campania împotriva unui prinț iberic. Armata îl alege ca succesor pe cumnatul lui, Hasdrubal (altul decât fratele lui cu acelaşi nume). Cartagina confirmă alegerea, deşi lupta pentru putere între Hanno şi Barkizi nu a încetat. Dar noua provincie cucerită, Iberia, este bogată. Argint, aur, cupru, fier, dar şi grâne, vin şi ulei – sunt trimise cu corăbiile în Cartagina. Iar patria este mulțumită atât timp

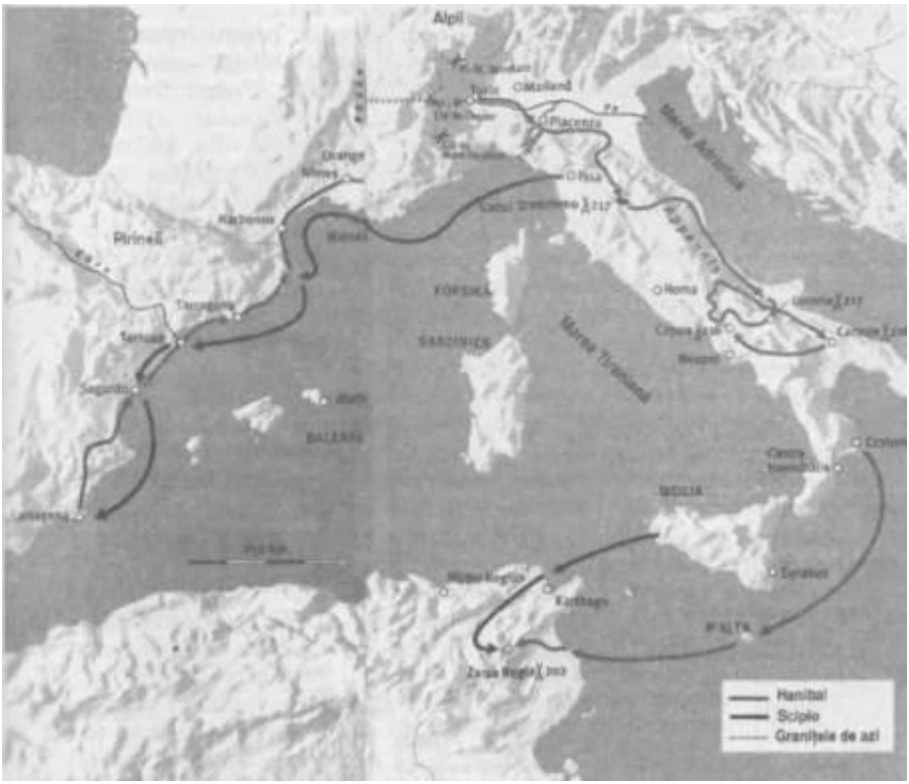

cât marfa vine, cât comerțul înfloreşte. La doi ani după preluarea puterii, Hasdrubal fondează un

nou centru administrativ şi comercial în Spania – Carthago Nova, „oraşul nou”, Cartagena de azi. Alegerea este bine făcută. În imediata apropiere se află mine de argint, iar din bazinul portuar, natural şi bine păzit, pleacă spre Cartagina vasele comerciale.

Roma urmăreşte cu interes crescând evoluția evenimentelor din Spania. Noul oraş poate deveni un pericol pentru Sardinia, Corsica şi Sicilia. În 227 î.Hr. O misiune romană merge la Hasdrubal pentru a consemna, printr-un tratat, interesele reciproce. Se stabileşte ca delimitare Ebro – la nord de râu decid cartaginezii, iar la sud, romanii. Nicio parte nu va trece râul cu gânduri războinice. Nu se stabileşte însă soarta micului oraş Saguntum de la sud de Ebro, pe care Roma îl consideră în sfera ei de interese.

În vara lui 221 î.Hr. Hasdrubal este ucis de un sclavul său. Succesor devine Hanibal, în vârstă de 25 de ani.

Polybios avea să noteze că tot ce a urmat pentru romani şi cartaginezi a însemnat un singur om şi o singură voință – cea a lui Hanibal. Aceasta „unică vrere” comandă o armată diversă; formată din militari veniți din toate provinciile cartagineze: călăreți numidieni, pedeştri libieni, aruncători cu praştia din Baleare, iberici, celți iberici, gali. Numai ofițerii erau din Cartagina. Sub directa conducere a lui Hanibal se aflau frații lui, Hasdrubal şi Mago, şi generalul african Maharbal.

Hanibal începe prin a da o nouă organizarea armatei sale. Până atunci se impusese în tot spațiul mediteranean falanga grecească. Structura armatei, rigidă în toate părțile ei, necesita exerciții multe şi o disciplină severă. Ea va fi înlocuiră cu unități mai mici, mai flexibile, iar întreaga infanterie a fost dotată cu săbii pentru lupta de la om la om. Aceasta corespunde mai mult tradițiilor iberice şi libiene, pentru care războiul este suma unor lupte singulare. Noua formă de organizare are avantajul că poate opera independent de forma de relief. În Italia, în următorii ani de război, ea se va dovedi ca o mişcare decisivă de şah. Hanibal a reuşit aproape mereu să impună romanilor locul bătăliei, să organizeze ambuscade şi să atace prin surprindere duşmanul.

Încă nu începuse cel de al doilea război punic împotriva Romei. Hanibal a auzit de la negustori şi clientelă despre luptele duse de romani în nordul Italiei împotriva celților. Oricum s-ar termina acest război, Roma va fi slăbită, iar celții pot deveni aliații lui Hanibal. El află şi despre un punct slab al legiunilor romane: călăreții. Deci Hanibal îşi întăreşte cavaleria, care se împarte în două: brigada grea, în care slujesc celții iberici şi, mai târziu, galii; ei au cai grei, mari, harnaşament şi şei, scuturi rotunde, sabie şi lănci. Uneori călăreau câte doi pe un cal, descălecau în timpul luptei şi se băteau pe jos. Numidienii din Africa de

nord formau brigada uşoară: erau călăreți străluciți, foloseau cai mici, rezistenți, din țara lor, fără harnaşament şi şa, iar viața lor de soldați nu se prea deosebea de cea de popor nomad. Misiunea lor era de a provoca neliniște şi dezorientare în rândul duşmanului. Nu rareori intervenția lor decidea soarta bătăliei şi tot ei vor înclina decisiv balanța şi în timpul ultimei lupte, când s-au ridicat împotriva lui Hanibal.

Dar elefanții de război, denumiți „tancurile antichității”? Alexandru cel Mare întâlneşte pentru prima oară aceste animale necunoscute, înfricoşătoare, în India, când au creat panică în rândul soldaților lui. Fiare uriaşe, înarmate la propriu până în dinți, calcă totul în picioare, dacă le stă în cale. Urmaşii lui au adus elefanții capturați în Europa. Pyrrhus îi foloseşte pentru prima oară împotriva trupelor romane, iar în primul război punic ei sunt folosiți de cartaginezi. Cu siguranță că Hamilcar a dus elefanți în Spania, venind din nordul Africii. Mai târziu, în timpul campaniei lui Hanibal din Italia, se vorbeşte mereu de preocuparea de a aduce elefanți de război. Cartagina trebuia să aibă provizii interminabile de animale din India sau Africa. În timpul săpăturilor la zidul din partea vestică a oraşului, s-au găsit grajduri pentru 300 de elefanți. Utilizarea lor militară nu este prea clară. Alexandru cel Mare îi învinge, Pyrrhus este bătut deşi are elefanți de război, iar despre Hanibal ştim

că, după prima bătălie împotriva Romei, a mai rămas cu un singur elefant. Şi, totuşi, cartaginezul înaintează 15 ani neînvins prin Italia. Abia în ultima luptă împotriva lui Scipio, pe pământ african, mai apar elefanții contra legionarilor romani. 80 de animale – cel mai mare contingent văzut până atunci. Dar Hanibal este învins.

Elefanții înarmați erau considerați „tancurile antichității". Utilizarea lor militară era incertă. Farfurie etruscă din sec. al III-lea î.Hr.

Declarația de război

„...să nu fie niciodată prietenul Romei". Jurământul lui Hanibal fusese făcut cu 18 ani în urmă în templul din Cartagina. El nu l-a uitat. Saguntum, portul de la Sud de Ebro, este sub jurisdicție romană. Atacarea lui este un „casus

belli", un motiv de război. În 219 î.Hr. Hanibal, cu armata lui de 150.000 de oameni, conform lui Livius, începe să cucerească oraşul. După opt luni, zidurile sunt luate cu asalt, bărbații, femeile şi copiii sunt împărțiți ca pradă de război.

Spre surprinderea lui Hanibal, Roma nu a intervenit. Face o călătorie la Gades să mulțumească zeului Melqart pentru victorie. În buzunar are o mică statuie a lui Melqart, ce aparținuse lui Alexandru cel Mare. După ofrandă, povesteşte soldaților săi un vis: zeii l-au invitat şi i-au ordonat să pornească război împotriva Italiei. Unul din ei, Heracles, s-a oferit să-l însoțească pe drum. Alexandru sau Heracles ca exemplu pentru un tânăr şi necunoscut cap de oşti? Poate că romanii l-au considerat obsedat de măreție, dar după numai o jumătate de an vor recunoaşte gravitatea situației: Hanibal trece Ebro cu 80.000 de oameni, cu 12.000 de călăreți şi cu 37 de elefanți de război. Roma declară război, Cartagina primeşte declarația. A început cel de al doilea război punic, cel „hanibalic".

Imaginea lui David/Hanibal care se ridică împotriva lui Goliat/Roma nu prea este justă. În ciuda faptului că a pierdut primul război, Cartagina continuă să fie cel mai mare şi, mai ales, cel mai bogat oraş în comparație cu Roma. Datoriile de război au fost de mult plătite, iar din punct de vedere economic noua provincie Iberia este mai mult decât o compensație pentru insulele

pierdute Sicilia şi Sardinia. Ceramică din Grecia, argint şi zinc din Spania, aur din Africa, parfum din Orient, se importă chiar şi vile. Fildeş, piei de leu şi leopard, purpură regală – tot ce se poate plăti cu bani ajunge în piețele Cartaginei. Căzi de baie, duşumele din mozaic, curți interioare umbroase reprezintă dotarea standard în casele bogătaşilor. Se piaptănă cu piepteni cizelați din fildeş, se dau cu alifii şi uleiuri frumos mirositoare. Femeile poartă bijuterii mari din aur, pantofi cu şireturi şi îmbrăcăminte din stofe de lână.

Flaubert relatează despre bogăția risipitoare din Cartagina în timpul unui banchet pentru mercenarii primului război punic:

Ospățul a început cu o risipă de păsări fripte, înotând în sos de verdețuri, pe talere roşii de lut, încondeiate cu desene negre, apoi felurite scoici, aduse de pe țărmurile punice, grâu fiert, păsat de orz, terci de bob şi melci aromați cu chimen, pe tăvi de chihlimbar auriu. În sfârşit, mesele se acoperiră cu cărnuri de toate soiurile: antilope, cărora li se lăsase podoaba coarnelor, păuni dichisiți cu evantaiul lor de pene, miei stropiți în frigare cu vin dulce, pulpe de cămilă şi de bivol sălbatic, arici în saramură de peşte, greieri şi hârciogi prăjiți în unsoare. În străchini mari de lemn de Tamrapani, pluteau hălci de slănină dreasă cu şofran. Toate înotau în prisos de sosuri, de trufe şi de

assafoetida.

Mormane de fructe se revărsau peste plăcintele cu miere şi nu fusese dată uitării nici acea mâncare, scârnavă pentru gustul altor neamuri, dar prețuită de cartaginezi: câini dolofani şi trandafirii, îngrăşați cu borhot de măsline.

În această vreme, Roma nu mai este satul cu locuințe primitive, lacustre, în mlaştinile Tibrului, deşi este încă foarte departe de concepția noastră despre un oraş antic. Cu 20 de ani înaintea începerii celui de al doilea război punic se pietruieşte prima stradă; casele, cu puține excepții, sunt din chirpici şi lemn, Colosseumul şi Pantheonul vor fi construite după secole. Abia Augustus, urmaşul lui Cezar, a transformat Roma dintr-un oraş de chirpici într-unul de marmură. Lipsa ei de strălucire a fost timp îndelungat în opoziție cu importanța politico-militară. După supunerea celților din nordul Italiei, Roma domnea peste toată partea continentală şi peste insule. Senatul a cerut de la toți aliații liste cu bărbații încorporabili. Pe hârtie a apărut o puternică armată de 700.000 de oameni, din care Roma punea la dispoziție numai o treime. Cifrele trebuie privite cu precauție. Când este vorba de a demonstra propria forță, exagerezi întotdeauna. Dacă însă se doreşte sublinierea importanței unei victorii în luptă, atunci se măreşte forța adversarului.

De la început, țelul politic al lui Hanibal a fost să sfarme sistemul de alianțe şi federalizare al diverselor state şi regiuni cu Roma. Dacă celții, etruscii sau cei din Apulia ar fi de partea lui, atunci puterea centrală a Romei nu ar sta foarte bine, iar cifrele, pe care Hanibal le cunoştea, ar fi fost de partea lui.

Hanibal se apropie cu oastea de delta Ronului, care se întinde pe mulți kilometri. Caută în susul râului o traversare pentru trupele sale.

Mesagerii circulă pentru a sonda atmosfera în cadrul aliaților Romei. Negustorii cartaginezi aduc cele mai proaspete veşti din partea vestică a Mediteranei. Hanibal trimite solii la popoarele pe ale căror teritorii ar trebui să treacă cu armatele sale. Ei au indicații clare: să explice tuturor că nu se pune problema de a-i transforma în supuşi, ci că Hanibal soseşte paşnic şi duce război numai împotriva Romei. În prealabil au fost încheiate tratate, au fost achitate taxe de barieră, s-au

stabilit căile de aprovizionare şi chiar locuri precise unde vor staționa oştile cartagineze de rezervă. Hanibal nu este un aventurier: el trimite trupe iberice pentru apărarea Cartaginei în Africa, trupe africane în Iberia. Fratele lui, Hasdrubal, a preluat răspunderea pentru Spania, iar Mago a devenit un fel de ofițer de legătură între tabere. Cei doi greci, Sosylos şi Silenis, îl însoțesc pe Hanibal ca raportori de război. Şeful oştii a plănuit o campanie imensă – dar în acel moment el nu putea şti că războiul va dura 16 ani şi că nu va mai revedea Iberia, care îi devenise a doua patrie.

Silius Italicus, poet roman din timpul lui Nero, descrie o scenă tulburătoare de despărțire: Hanibal îşi trimite tânăra soție, Himike, şi pe fiul său la Cartagina, pentru a fi în siguranță. Înainte de toate îi cere fiului să îi promită că îl va răzbuna, dacă i se va întâmpla ceva.

Drumul spre est

În anul 218 î.Hr. Roma a ales doi noi consuli de război. Pregătirile de război împotriva lui Hanibal sunt în curs. Unul din consuli, Tiberius Sempronius, ajunge cu legiunile sale în Sicilia şi face de acolo pregătiri pentru invadarea Africii de Nord. Războiul Romei vizează centrul puterii adversarului. Publius Cornelius Scipio, cel de al doilea consul, pleacă cu 60 de corăbii de război din Pisa spre Iberia. Prima escală o face în localitatea

grecească Massilia, Marsilia de azi.

Între timp Hanibal a traversat Pirineii prin „pasul lui Heracles” şi se apropie cu imensa lui oaste de delta Ronului. Ţinutul mlăştinos este foarte întins, pe mulţi kilometri, până la Massilia. O lume complet străină pentru soldaţii din Africa şi Iberia. Ei merg în susul râului şi ajung într-un loc, unde localnicii îşi oferă serviciile ca să-i treacă apa cu pirogi şi bărci de pescari.

Cum să fie trecuţi peste râu 50.000 de oameni? Şi cum să ajungă pe celălalt mal caii şi elefanţii? în plus, pe malul estic al Ronului a apărut o oaste celtică, duşmană. Ea era mult inferioară celei a cartaginezilor, dar pentru celţi ar fi fost simplu să lovească fiecare barcă în timpul traversării. Hanibal a ordonat o pauză.

Polybios scria că Hanibal a făcut totul pentru a crea raporturi de prietenie cu locuitorii de pe celălalt mal. Le-a cumpărat bărcile, mai mici sau mai mari; erau foarte multe deoarece locuitorii se ocupau cu negoţul pe apă. În plus a mai luat şi lemn de la ei, din care, în două zile, s-au făcut multe alte bărci.

Puteau începe traversarea, dar celţii continuau să fie pe celălalt mal. În cea de a treia noapte de la sosire, Hanibal a trimis o unitate de călăreţi în susul râului. Aceasta a traversat apa pe ascuns şi s-a deplasat pe cealaltă parte spre sud. Cu ajutorul fumului au semnalizat că sunt pregătiţi. Atacul a fost condus chiar de Hanibal. Celţii au

fost loviți din două părți şi nu le-a mai rămas decât fuga.

Abia acum au fost aduşi elefanții pentru traversare. Polybios notează că unii s-au aruncat în apă de frică. Chiar şi conducătorii lor şi-au pierdut viața, în timp ce elefanții erau salvați. Din cauza mărimii lor şi a trompei – pe pare o țineau ridicată peste apă ca să poată respira – animalele rezistau, dar trebuiau să fie mereu încurajate.

Publius Cornelius Scipio se afla cu armata lui încă la Massilia. Ştia că Hanibal trecuse Pirineii şi că înaintează neaşteptat de repede. Împreună cu fratele lui, Cnaeus, pune la punct acțiunile viitoare. Se întreba dacă să se țină după planurile lor sau să încerce, cu ajutorul celților, să îl oprească pe Hanibal pe Ron? Când meditau, au aflat că Hanibal trecuse Ronul cu bine. O unitate de călăreți numidieni fusese implicată într-o ciocnire. Ambele părți au avut pierderi grele şi au revenit în taberele lor pentru a da de veste. Scipio a înțeles limpede că Hanibal va încerca ceea ce părea de necrezut: să traverseze Alpii şi să atace Roma de la nord. Cu sufletul îndoit, decide să îl urmărească pe Hanibal şi revine după trei zile la Massilia, apoi trece cu jumătate de oaste în Italia. Senatul Romei trebuia informat cât mai repede despre această invazie.

Elefanții sunt trecuți peste Ron. De multe ori conducătorii lor au murit, dar animalele au fost salvate (pictură de Henri Motte, sec. al XIX-lea).

Dacă Hanibal ar fi ajuns cu corăbiile lui de război în Sicilia sau în Italia de sus, de unde să fi atacat Roma, povestea ar fi fost banală. Ar fi fost un comandant de oşti ca mulți alții şi ar fi rămas ca atare în istorie. Ceea ce i-a impresionat pe poeții antici a fost trecerea Alpilor, care l-a costat, ca şi pe zeul Heracles, sacrificii uriaşe, pentru ca apoi să se îndrepte spre Roma. În biografiile oamenilor celebri, Cornelius Nepos (100–25 î.Hr) scrie: „Hanibal a ajuns la munții Alpi, care despart Italia de Galia şi peste care nimeni nu trecuse înaintea lui cu o oaste, afară de grecul Heracles, şi de aceea se şi numesc astăzi Alpii greci. A doborât popoarele din Alpi care au încercat să-l oprească să treacă munții; a trecut prin locuri neumblate, deschizând drumuri şi a făcut căi atât de bune,

încât să poată merge pe elefanți încărcați cu poveri, pe unde înainte abia se putuse târî un singur om fără arme.”

Cornelius Nepos ar fi trebuit să ştie mai bine deoarece cunoştea drumurile comerciale ce traversau de multă vreme Alpii. Dar de ce să plictisească cititorul cu traversarea munților prin locuri cunoscute de mult? Şi, mai mult: dacă Hanibal nu ar fi avut sprijinul special al zeilor nu s-ar fi putut mişca nestingherit şi neînvins timp de 16 ani prin Italia. Nepos mai notează: „Poporul roman a întrecut prin vitejie toate neamurile. Despre aceasta nu se îndoieşte nimeni. Ca atare nu se poate tăgădui că Hanibal nu a întrecut prin dibăcie pe ceilalți căpitani, cu atât mai mult cu cât poporul roman a fost mai presus de toate popoarele în vitejie. Căci de câte ori s-a luptat în Italia, totdeauna a ieşit el mai bine.”

Cu 120 de ani înaintea lui Nepos, Polybios critica aspru asemenea opere ale contemporanilor săi: unii din cei ce au relatat despre traversarea Alpilor au căutat să-şi uimească cititorii şi au căzut într-o dublă greşeală, fără a observa că este incompatibilă cu realitatea. Sunt forțați să mintă şi să se contrazică cu ei înşişi; pe de o parte îl prezintă pe Hanibal ca pe un comandant de oşti îndrăzneț ca nimeni altul, deşi lipsit de orice înțelegere. Iar pe de altă parte, când nu au mai ajuns la liman cu minciunile, apelează la zei şi la fiii de zei, care intervin în evenimentele concrete.

Hanibal a ajuns la Alpi – granița naturală dintre Italia și Galia.

Disputa nu are ca obiect ficțiunea literară sau fantezia şi nici nu se limitează la scriitorii antici. În 1958, cercetătorul Ernst Meyer scria oarecum nervos: am pus mâna pe creion împotriva voinței mele pentru a opri avalanşa de scrieri pe această temă, aparent nemuritoare. Nu am nimic nou de spus, deoarece tot ce era necesar a fost spus. Şi, totuşi, el adaugă: Hanibal a mers pe Ron în sus până la Isere, a urmat râul Isere spre est până la Grenoble, iar apoi pârâul Arc, până la Col de Clapier.

Cercetătorul englez Gavin de Beer plasează traversarea lui Hanibal mult mai la sud – şi anume pe cursul superior al râului Durance, prin pasul Col de la Traversette.

După cea mai nouă biografie a lui Hanibal, de Jakob Seibert, armata se divide în două coloane de marş. Cea sudică merge pe la Mont Genèvre, cea nordică peste micul Saint Bernhard.

El este contrazis energic de primarul din Bramans, în valea franceză a râului Savine. Mergem împreună cu el pe un vechi drum roman, spre est, şi după şase ore de călătorie pe jos ajungem pe coama înzăpezită a muntelui Col de Clapier. „Aici este!", ne arată el. Şi ne explică şi cum a fost cu elefanții şi cu zăpada: Hanibal a traversat munții toamna. De aceea, zăpada trebuie să fi fost foarte proaspătă, astfel că elefanții s-au afundat în ea, dar au ajuns totuşi pe un teren sigur pe care să poată merge. Primăvara acest lucru nu ar fi fost posibil, în Alpii veşnic acoperiți cu zăpadă.

Domnul Françis de Conink, un bătrân pe care îl vizităm la Grenoble, este de altă părere. El a reflectat timp de 50 de ani la modul cum Hanibal a trecut Alpii, a studiat şi hărți romane şi a ajuns la concluzia că este imposibil să se ajungă la o soluție valabilă pornind de la scrierile lui Polybios şi Livius. El îl urmează numai pe Polybios şi este azi sigur: Hanibal a folosit „drumul Agrippina", singurul care putea fi trecut cu carele încă din

vremea romanilor. Acest drum duce peste micul Saint Bernhard spre Italia.

Oamenii de ştiinţă şi patrioţii locali sunt la unison numai în ceea ce priveşte obiectivul – valea râului Pad – şi timpul necesar lui Hanibal pentru a ajunge de pe Ron până lângă Torino, şi anume 29 de zile. Armata cartagineză a mărşăluit patru zile de-a lungul Ronului, spre nord, până într-o zonă numită „Insula". Aici trăiau doi fraţi învrăjbiţi, care se certau pentru rang regesc. Hanibal ia partea celui mai vârstnic şi primeşte în schimb îmbrăcăminte, încălţăminte şi arme noi. Armata merge apoi timp de zece zile de-a lungul unui braţ al Ronului spre est, până când începe urcuşul propriu-zis al muntelui. Au probleme din prima zi. Un trib de celţi le barează drumul. Iscoadele lui Hanibal află că noaptea ei îşi părăsesc poziţiile, crezând că pe întuneric nu se poate lupta. În noaptea următoare, Hanibal trece cu o parte a armatei prin pasul îngust, ocupă înălţimile şi poate, deci, să oprească atacul duşmanilor. Ia prin surprindere aşezarea celtică şi găseşte hrană, cereale şi animale odihnite, astfel că dă o zi de odihnă soldaţilor.

Ştirea despre cucerirea micii localităţi pare să se fi răspândit foarte repede, deoarece în următoarele zile cartaginezii nu mai sunt atacaţi. O coloană de oameni, lungă de kilometri, trece încet Alpii.

Nu se știe pe unde a trecut Hanibal Alpii:
pe valea Durance (stânga) sau prin Col de Clapier (dreapta)?

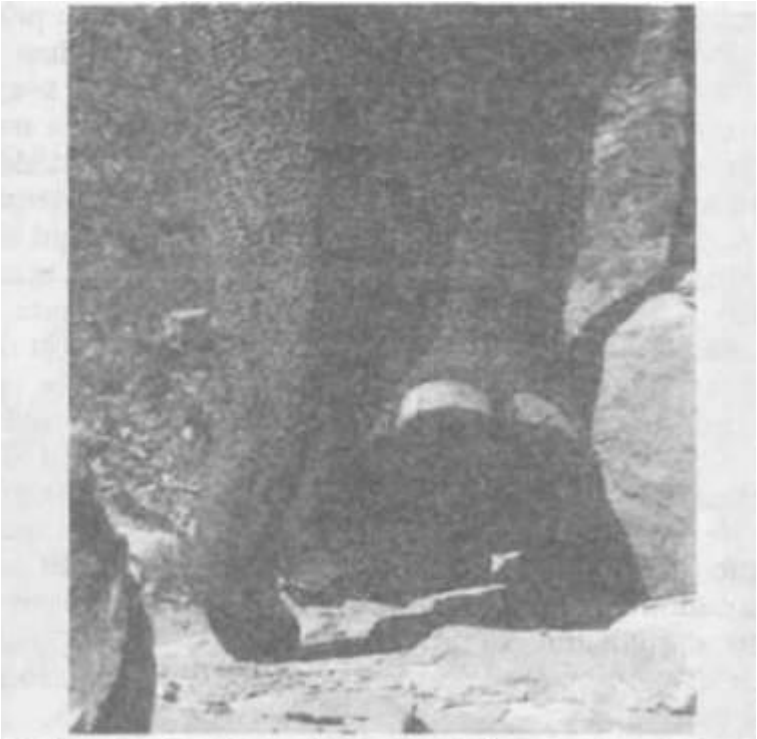

Elefantul sondează terenul cu trompa înainte de a pune piciorul.

Pentru localnici trebuie să fi rost foarte straniu că ea nu era interesată de ținutul lor, ci pur şi simplu îşi vedea de drum – avea un țel îndepărtat, necunoscut. Ei nu mai văzuseră până atunci acei coloşi cenuşii pe care stau oameni şi care smulgeau copacii cu totul ca să poată trece. Numai apariția lor îi sperie cumplit. Dacă mai avem în vedere ce ecou aveau sunetele elefanților în căile înguste ale Alpilor, atunci e sigur că teama s-a transmis şi multor generații viitoare.

Pentru filmări am tocmit la Rajasthan, în nord vestul Indiei, doisprezece elefanți. Nu am încercat să reconstituim un fapt istoric, ci să obținem o imagine reală. Trecem cu animalele prin zone deşertice, prin stepe şi prin defilee adânci. Efortul merită: primul lucru pe care îl învățăm este că elefanții nu îşi au niciun rost în magazinele de porțelanuri. Este greu de imaginat un animal mai sensibil, mai precaut. Înaintea fiecărui pas, el sondează terenul cu trompa, apoi face acelaşi lucru cu piciorul, pipăie din nou înainte de a călca şi continuă. Chiar dacă animalul din frunte anunță că a trecut, celelalte animale repetă procedura obositoare. Durează mult. Pe un teren pietros, zece kilometri pe zi sunt o distanță imensă, iar dacă un elefant decide că a mers destul, nimic în lume nu îl poate convinge să mai facă un pas. Nu ne putem imagina ce înseamnă un marş al elefanților care să dureze mai mult de un an, când animalele sunt slăbite de zăpadă, frig şi

lipsă de hrană.

Britanicul John Hoyte opinează că Hanibal a trecut prin Col de Clapier. Pentru a dovedi, a mers cu un elefant indian în Alpii francezi, a urmat un vechi drum comercial roman şi s-a văzut în cele din urmă ajuns pe partea italienească: elefantul a reuşit. Dar filmele aduse de el nu ne arată elefantul pe un Cod de Clapier înzăpezit, ci pe Mont Cenis, peste care trece o şosea largă.

„Căutăm urmele lui Hanibal" – acesta este răspunsul simplu pe care îl dăm la dificila întrebare despre ţelul călătoriei noastre. Dar răspunsul – asemeni multor răspunsuri „simple" – este fals. Nu există urme. Cu ani în urmă, în sud-vestul Franţei, a fost dezgropat scheletul unui elefant, datat prematur ca fiind din epoca lui Hanibal. Poate sunt totuşi oasele unui mamut. Istoricii şi arheologii nu sunt siguri că Hanibal a trecut pe aici în lungul său marş. Studierea izvoarelor oferă indicii despre aspectul exterior. Dar râurile şi-au schimbat cursul, golfurile sunt închise, coame împădurite de munţi au devenit aride. Unde era altădată un gheţar, azi cresc cereale. Uneori – foarte rar – ai simţământul că ştii cum ar fi putut arăta acum 2000 de ani: delta Ronului, de pildă, unele pasuri din Alpi şi câmpiile întinse şi arse ale Apuliei. În rest, sunt peste tot autostrăzi.

Finele lunii octombrie 218 î.Hr.: s-a parcurs mai mult de jumătate din drumul prin Alpi. După

experiența atacului celților, care a costat multe vieți, Hanibal modifică planul de marş. Trupele de aprovizionare, cele mai lente şi mai vulnerabile, trec în mijloc şi sunt asigurate pe toate flancurile.

Drumul indicat de călăuze duce spre o prăpastie.

Prezentarea glorificatoare din secolul trecut îl înfățișează pe Hanibal arătând drumul spre Italia cu un gest majestuos (după Alfred Rethel).

După patru zile, această măsură de precauție s-a dovedit vitală. Cartaginezii s-au ciocnit cu un alt trib celtic, care le-a propus pacea cu ramuri de măslin. Ei vor chiar să devină călăuze şi să aprovizioneze armata. Dar Hanibal este neîncrezător. Drumul indicat de autointitulatele călăuze duce într-o râpă adâncă, iar dintr-o dată asupra armatei încep să se prăbuşească pietre aruncate de sus. Celții nu sunt interesați de o luptă cu Hanibal, ci de imensele bogății pe care le au: cai, animale grele de lucru, alimente, arme – întreaga aprovizionare a marii oşti. Şi de această dată Hanibal i-a învins pe duşmani. Cel mai mare avantaj l-au avut elefanții, căci duşmanul nu a

îndrăznit să se apropie de coloanele lor de frică, nota Polybios.

În ziua următoare primii soldați ating, în sfârşit, punctul cel mai înalt al pasului. O prezentare glorificatoare contemporană îl arată pe Hanibal cum indică ofițerilor săi, fără a fi marcat de greutățile deplasării, cu un gest larg, drumul spre „pământul făgăduit" – Italia. Înconjurat de stegari, trompeți şi ofițeri, Hanibal este încrezător. După coborârea în valea râului Pad, Roma este ca şi cucerită – cel mult două bătălii şi ei vor fi stăpânii lumii.

A început să ningă. După ce au trebuit să îndure multe vitregii care i-au vlăguit, zăpada le-a accentuat teama. Totul era acoperit de zăpadă dimineața. „Se putea citi pe fața fiecăruia dintre ei sila şi deznădejdea", nota Livius.

De o jumătate de an militarii lui sunt pe drum. Efectivele au fost mult afectate de foame, epuizare şi atacurile duşmanilor. Iar acum – având Italia în fața ochilor – avalanşele de zăpadă şi o prăbuşire a unui munte le taie calea mai departe. Încearcă să înlăture piedicile, ajung pe zăpadă înghețată, alunecă şi pier în prăpastie. Polybios observă că militarii suportau privațiunile pentru că erau obişnuiți cu ele. Dar când au ajuns într-un loc atât de îngust, încât nu puteau trece nici elefanții, nici animalele de corvoadă, atunci i-a apucat disperarea.

Este ceasul măreț al pionierilor: ei au trasat

drumuri noi prin câmpurile de zăpadă. Cărau rădăcini de copaci, făceau ruguri pe blocurile stâncoase, provocau explozii cu foc şi oțet. Transformau potecile în drumuri, suficient de largi pentru elefanți, iar după trei zile de chin, primii cartaginezi au ajuns în Valea Padului.

Asaltul asupra Italiei

Ştirea despre traversarea Alpilor de către Hanibal a ajuns la Roma ca flacăra unui fitil. Consulul Scipio, care a întrerupt campania iberică, stă pregătit cu legiunile sale în valea Padului. Cel de al doilea consul, Sempronius, care mai pregăteşte încă invadarea nordului Africii, primeşte ordin să vină repede cu trupele în nordul Italiei. Prima luptă dintre Cartagina şi Roma, dintre Hanibal şi Scipio, devine iminentă, fără ca Sempronius să fi ajuns aici. Ambele părți par să ardă de nerăbdare să-şi măsoare forțele. Scipio înfățişează soldaților săi starea aşa-zis mizerabilă a adversarului: sunt ca nişte umbre, sleiți de foame şi frig, de murdărie şi mizerie, secătuiți până la moarte. Au degerături, au muşchii rigizi din cauza zăpezii, au arme distruse, cai paralizați. Pe scurt, aveți o misiune uşoară cu Hanibal.

Cuvântarea lui Hanibal în fața soldaților a fost mai săracă în vorbe. Le-a prezentat următoarea alternativă: victoria asupra Romei şi toate bogățiile țării vă aparțin, sau înfrângerea şi toți

veți deveni sclavii dușmanului. Alege apoi un exemplu clar: prizonierilor celți le oferă libertatea în caz de victorie în lupta corp la corp, dacă nu, rămân sclavi. Polybios arată că toți au vrut să lupte în primele rânduri, fiecare voia să se bată pe viață şi pe moarte pentru a-şi lua soarta în propriile mâini. Supraviețuitorii primeau sabie, un cal şi erau primiți în trupă.

Prima bătălie de la Ticinus pare oarecum dusă la întâmplare.

Aruncătorii de lănci ai romanilor din primele rânduri cedează fără luptă, iar cavaleria cartagineză, superioară, înconjoară dușmanul. Consulul Scipio este grav rănit, bătălia se termină înainte de vreme. Legiunile învinse fug spre Piacenza, o poziție fortificată. Nici Polybios, nici Livius nu menționează rolul elefanților de război ai cartaginezilor. Într-o altă parte, însă, se spune că niciunul din cele 47 de animale nu a pierit în Alpi. Se poate deduce că au fost folosiți în prima bătălie şi în următoarele, de la confluența Padului cu Trebia.

Înaintea luptei, pieptul şi părțile laterale ale elefantului erau apărate cu pături din piele, trompa, urechile şi fruntea erau pictate în culori stridente; dinții erau armați cu învelişuri de metal. Turnul de lemn de pe spatele animalului era apărătoare pentru trei sau patru arcaşi, uneori se punea chiar şi pe trompă un fel de seceră. Cu puțin înaintea luptei li se dădea să bea vin de orez,

care le trezea pofta de atac. Fireşte, un astfel de animal putea fi periculos chiar şi pentru propria armată. În cazul în care nimicea prieteni şi nu duşmani, conducătorul lui indian avea un ciocan şi o daltă pentru a-i sfâşia țeasta.

Între timp, Sempronius a ajuns în tabăra lui Scipio. Cei doi nu se prea înțeleg. Scipio, care mai suferă de pe urma rănii, vrea să aştepte primăvara pentru „lupta decisivă" împotriva lui Hanibal. Sempronius arde de nerăbdare să-şi arate calitățile militare cât mai repede cu putință. Urmează alegerea unor noi consuli, iar el nu va putea reveni la Roma ca învingător împotriva cartaginezilor.

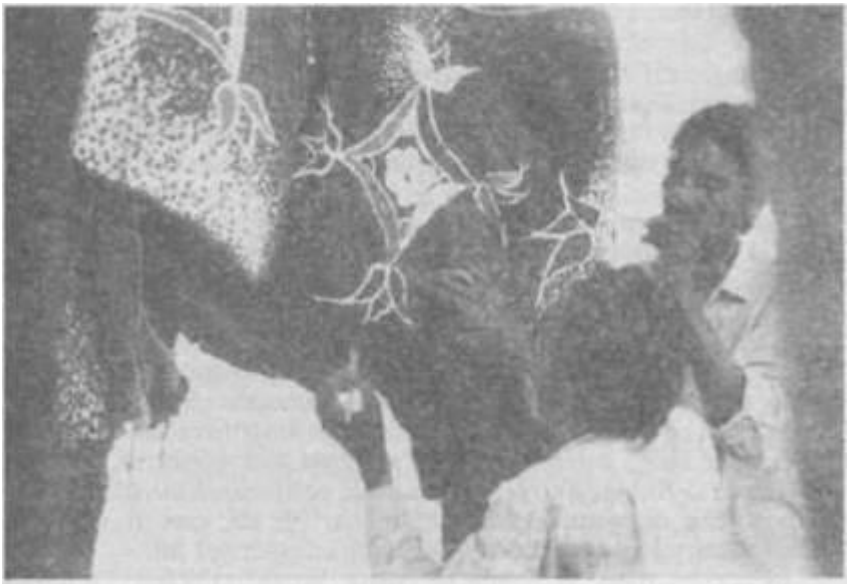

Înaintea luptei, trompa, urechile şi fruntea elefantului sunt pictate în culori stridente.

Lui Hanibal nu i-a scăpat disensiunea din

tabăra adversă. Caută un loc potrivit între tabăra lui şi cea a romanilor. Trebuie să fie întins, pentru călăreți, şi bine ascuns ca să poată porni neobservat o ambuscadă. În dimineața de 21 este gata: cartaginezii s-au refăcut şi sunt în cea mai bună formă. Numidienii trec călare Trebia, gărzile romane sună atacul, iar Sempronius începe urmărirea. Calculul lui Hanibal este bun. Uzi, înghețați, înfometați, romanii îi urmăresc pe numidieni, care îi atrag în cursă de cealaltă parte a apei. 40.000 de cartaginezi aşteaptă un duşman egal ca forță. Lupta nu durează mult. Călărețiii romani nu au nicio şansă în fața lor, iar când în spate mai apare şi Mago, fratele lui Hanibal, lupta este decisă. Romanii sunt încercuiți şi învinşi. Au pierit 8000 dintre ei.

Apoi s-a întâmplat ceva ce a uluit ambele tabere: Hanibal a aliniat prizonierii şi i-a despărțit pe romani de ceilalți. Romanii au rămas în prizonierat, ceilalți au fost eliberați fără răscumpărare. În mod normal, în antichitate prizonierii erau fie schimbați pe ostateci, fie vânduți ca sclavi. Hanibal susține însă că nu duce un război împotriva lor, ci, din contră, luptă pentru interesele lor şi împotriva romanilor. Eliberarea de sub jugul roman – aceasta este lozinca pe care trebuie să o anunțe în patria lor; ei ar trebui să i se alăture lui Hanibal. Cu unele triburi celtice din Valea Padului a izbutit. Obiectivul politic declarat al lui Hanibal este

crearea unei prăpăstii între aliații latini şi Roma.

Cartaginezii au pierderi puține şi după cea de a doua bătălie. Dar din cei 37 de elefanți de război, supraviețuieşte numai unul – „Surus", sirianul. Nimeni nu ştie dacă au fost uciși de dușmani sau dacă au pierit de frigul năprasnic ori au fost răpuşi de conducătorii lor indieni.

Hanibal poate fi mulțumit de rezultatele primului an de război. Se află cu armata lui în țara adversarului; plănuita invazie romană în Africa a fost împiedicată, legiunile lui Scipio sunt învinse, iar atacarea Iberiei de către fratele acestuia, Cnaeus, este încetinită.

Hanibal îşi aşază tabăra de iarnă la sud de Pad, în apropiere de Piacenza. Polybios relatează că, în pofida sprijinului declarat, el nu poate avea încredere deplină în celți. Cunoştea faptul că nu se putea baza pe celți şi se temea de atentate împotriva lui. De aceea purta „păr fals", care îl făcea să arate de altă vârstă, îl schimba mereu, ca şi îmbrăcămintea, ca ea să se potrivească întotdeauna cu peruca. Era de nerecunoscut nu numai de cei care îl văzuseră întâmplător, ci chiar şi de cei obişnuiți în anturajul lui.

În acelaşi timp, la Roma se petrec lucruri curioase: „templul speranței este lovit de un trăsnet, un taur urcă până la catul al treilea al unei clădiri şi se aruncă pe fereastră, în templul Junonei un corb se aşază pe altar, iar în piața de legume un copilaş de şase luni strigă «triumf.»"

Zeii par să fie supărați pe Roma. Senatul le cere preoților să cerceteze cărțile sibylinice şi să ceară sfaturi.

O coloană omagială pe râul Trebbia: Hanibal a câștigat aici cea de a doua bătălie împotriva romanilor, dar din cei 37 de elefanți supraviețuiește numai „Surus".

Făgăduințe în fața zeilor şi ofrande ar aduce împăcarea oamenilor cu zeii şi mai ales schimbarea sorților războiului împotriva invadatorilor barbari. Dar nimic din toate acestea

nu ajută prea mult.

La puțin timp se povesteşte că „din cer au căzut pietre arzătoare, că în unele zile Luna a răsărit de două ori şi – ca şi cum nu ar fi fost de ajuns – chiar izvorul lui Hercules a dat apă amestecată cu sânge”. Romanii fac eforturi pentru a îmbunătăți situația. Duc în templu aur, argint şi pietre prețioase, toate femeile căsătorite trebuie să facă un cadou în bani zeiței Junona, Jupiter primeşte un „fulger” de 25 kg de aur.

S-ar putea crede şi că o parte, cel puțin, din aceşti bani ar putea fi folosită la finanțarea războiului. Încasările din impozite scad – atât soldații mobilizați, cât şi urmaşii celor căzuți sunt scutiți de impozite – dar cheltuielile pentru legiunile nou înființate cresc. Senatul are o idee: greutatea monezilor din bronz este redusă la jumătate, dar valoarea nominală se păstrează. Soldații primesc aceeaşi sumă, ca soldă, dar masa monetară se dublează. În timp de război acest artificiu este deseori folosit. Nu numai la Roma!

Cel de al doilea an de război

Luna martie a anului 217 î.Hr. Cei doi noi consuli se numesc: Cnaeus Servilius şi Gaius Flaminius. Trupele lor îi închid lui Hanibal drumul spre sud. Sunt blocate toate cele trei legături principale în direcția Romei. Hanibal ocoleşte pe un drum anevoios şi greu: traversează Apeninii

prin smârcurile pe care le inundase râul Arno. Condițiile grele de marş şi pierderile pe măsură fac ca această traversare să fie la fel de grea ca cea a Alpilor. Polybios scrie că toți au avut de suferit în primul rând din cauza insomniei, deoarece patru zile şi trei nopți au mărşăluit încontinuu prin apă; celții au participat şi ei şi au pierit din cauza supraeforturilor.

Livius prezintă mult mai dramatic acest marş. El arată că unii se târau cu greu prin mlaştină, alții sfârşeau când nu mai puteau rezista psihic, alături de animalele căzute pretutindeni. „Hanibal însuşi, care suferea încă de la începutul primăverii de o boală de ochi din pricina climei vitrege – căldura alternând cu frigul – ca să stea cât mai deasupra apei, era purtat pe spatele unui elefant, singurul care mai rămăsese în viață".

Când a ajuns, în sfârşit, în Etruria (Toscana de astăzi), Hanibal orbise de un ochi. Totuşi, faima lui este la fel de mare. În antichitate vederea monoculară trecea drept o distincție deosebită a şefilor de oşti victorioşi.

Consulul Flaminius este furios. Despărțit doar de un lanț de munți, Hanibal a trecut pe lângă el. El, care se simte salvatorul Romei, a ignorat duşmanul, care acum devastează zona prosperă. Flaminius începe urmărirea. Polybios nu apreciază prea mult calitățile consulului: mulți romani renunță din superficialitate şi indolență nu numai la interesele vitale ale statului – chiar

dacă ar dispărea – ci şi la propria avere. Mulți sunt atât de aserviți băuturii, încât nici nu mai pot adormi, dacă nu au tras bine la măsea. În urma unor suferințe erotice sau abstinențe sexuale, alții au distrus nu numai oraşe şi bunăstarea acestora, ci şi-au pierdut şi propria viață în ocară şi decădere. Hanibal pare să fi avut putința de a cunoaşte irascibilitatea adversarului. El poate acum să pornească şi să-i prindă pe romani în capcană.

Pe 21 iunie a sosit clipa hotărâtoare. Pe malul de nord al lacului Trasimeno se află un povârniş, înconjurat pe trei părți de coline, iar a patra latură e formată de malul lacului. În această fundătură există un acces îngust, denumit simbolic „Malpasso". Hanibal are o zi avans față de Flaminius. Îşi împrăştie armata pe colinele din jur. Numai unitățile spaniolă şi africană iau poziție de atac la ieşirea în fundătură. Acum trebuie doar să aştepte. Dimineața devreme, trupele lui Flaminius, nebănuind nimic, cad în cursă. O ceață deasă se adună dinspre lac spre uscat. Abia după ce coloanele romane au intrat de tot în locul îngust, Hanibal a dat semnalul de atac. Romanii nu mai au nici timp să se pregătească de luptă. Sunt încercuiți fin toate părțile, iar cu fiecare val de atac sunt împinşi spre lac. Polybios descrie înfrângerea romanilor: majoritatea au intrat în apă până au rămas numai cu capul afară. Când au apărut călăreții şi şi-au văzut sfârşitul în fața

ochilor, au cerut îndurare, dar au pierit. Iar Livius menționează că toți au fost atât de înverşunați, încât nu au simțit nici cutremurul care a distrus două oraşe şi a sfărâmat nişte munți cu totul. Bilanțul sângeros al celor trei ore matinale de luptă a fost de 15.000 de morți, 10.000 de prizonieri. Printre victime se afla şi consulul Flaminius.

Pe malul nordic al lacului Trasimeno, armata romană este decimată de Hanibal în cel de al doilea an al războiului. Mii de romani pier în apele lacului.

La-Tuoro, un orăşel din apropierea locului bătăliei, două străzi amintesc de măcel: via Flaminius şi via Cartaginese. De aici se pot observa – ca o „lecție de învățătură" – diferitele stadii ale mersului luptelor. Pe drum întâlnim un țăran, care cultivă vie pe pământul atât de udat de sânge. Ne povesteşte cum a ajuns localitatea lui la macabra denumire de Sanguineto (locul

însângerat): Sanguineto îşi are numele de la bătălia împotriva lui Hanibal. Micul râu Macerone, pe care azi îl numim Sanguineto, ar fi fost timp de trei zile roşu de sângele romanilor. Bătrânul conte, căruia îi aparţine locul, trăieşte într-un conac situat pe fostul câmp de bătaie. Pe o consolă din eleganta sală a cavalerilor se află o figură a lui Hanibal din ceramică; deasupra căminului deschis se încrucişează două săbii romane. După o anumită ezitare, contele ne arată piesa de rezistenţă a colecţiei sale: un coif roman pe care se văd clar urmele unei lovituri de sabie.

Roma se află la numai 150 kilometri depărtare de lacul Trasimeno. Vestea înfrângerii dureroase a ajuns în oraş a doua zi. Cetăţenii se adună în Forum. Circulă zvonuri groaznice: toţi prizonierii au fost răpuşi, niciunul nu a scăpat cu viaţă, consulul nu se află nici el printre cei vii... Când apar primii supravieţuitori, jalea este şi mai mare: va avea loc un schimb de prizonieri? Proprii copii vor deveni sclavii Cartaginei? Cum a putut fi învinsă marea Romă de către barbar? Senatul este într-o situaţie grea. În sfârşit, pretorul recunoaşte: „Am fost înfrânţi într-o mare bătălie". Oraşul se pregăteşte febril ca să respingă un atac al lui Hanibal. Zidurile sunt consolidate, podurile peste Tibru distruse, porţile închise. Întreaga Romă este înfricoşată şi agitată. Sunt mobilizate şi înarmate şi generaţiile mai vârstnice, iar zeului războiului, Marte, i se aduc mereu ofrande. Curând urmează

o nouă lovitură: întreaga cavalerie a celui de al doilea consul este nimicită de Maharbal, ofițerul lui Hanibal.

Senatorii nu văd decât o ieşire din criza de stat: alegerea unui dictator. Este ales Fabius Maximus, pe care adversarii îl numesc „ezitantul”, iar locțiitorul său de vine Minucius Rufus. Fabius ordonă imediat retragerea tuturor sătenilor în locuri sigure, iar casele, proviziile şi câmpurile vor fi arse pentru ca duşmanul să nu găsească nimic.

Hanibal, la rândul său, ține consiliu de război. I-a învins pe romani în trei bătălii consecutive, dar obiectivul lui politic de a atrage de partea lui aliații Romei nu a progresat deloc. Atâta timp cât duce război împotriva Romei dinspre nord, oraşul se poate aproviziona nestingherit din mijlocul şi sudul Italiei. Probabil acesta a fost motivul decisiv pentru Hanibal de a face un arc mare în jurul Romei şi de a se îndrepta spre sud. Polybios relatează că aceasta a fost o campanie de prădăciuni. Au luat atâta, încât nici nu puteau duce; în plus, au ucis toți bărbații apți pentru serviciile militare. Polybios nu precizează însă cum se potriveşte acest fapt cu scopul urmărit de Hanibal, de a-i păstra pentru el pe cei buni de luptă.

Un alt episod petrecut târziu, toamna, în anul 217 î.Hr. Aparține, probabil, tot legendei: „şiretlicul cu boii”, care devenise renumit. Fabius „ezitantul”, evită cu succes orice luptă cu Hanibal.

La rândul său, aceasta, orbit de furia prădării, ajunge într-o vale închisă şi deci se afla într-un impas: singura ieşire era păzită şi ocupată de romani. Vicleanul Hanibal leagă făclii de cei 2000 de boi luați pradă. Când se lasă noaptea, mână boii purtători de făclii aprinse peste creasta muntelui. Romanii bănuiesc că este vorba de un atac al cartaginezilor şi iau luminile cu asalt – iar Hanibal a ieşit nestingherit din încercuire prin pasul îngust.

În timp ce trupele cartagineze aşază tabăra pentru iarnă în Apulia, cel de al doilea război punic are repercusiuni în tot spațiul mediteranean. Macedonia, Grecia, Siria, Egiptul – toți suveranii cugetă la ce ar putea însemna victoria aşteptată a cartaginezilor asupra sferelor lor de influență. Regele Hieron al II-lea al Siciliei, din Siracusa, trimite Romei 300.000 de banițe de cereale, 200.000 de banițe cu orz, 1000 de arcaşi şi o zeiță a victoriei, cântărind peste 100 de kilograme de aur. Hieron este interesat de un echilibru al forțelor. Indiferent cine va învinge, fie Cartagina, fie Roma, ea va dori să încorporeze Sicilia. Temerile lui Hieron se vor adeveri peste ani.

Fabius a ordonat evacuarea sătenilor în locuri sigure şi incendierea caselor şi a proviziilor pentru a nu cădea în mâna duşmanului.

Cannae

Fabius Maximus nu se află într-o poziție fericită – nici în Senat, nici în rândul soldaților. Tactica de expectativă a dictatorului este interpretată ca laşitate. Adversarul său, Hanibal, care insistă pentru o bătălie decisivă, este avansat egal în grad cu el, iar armata divizată în două. Curând, Minucius se lasă antrenat în luptă cu Hanibal. Este învins ruşinos şi numai intervenția lui Fabius îl salvează de la decimare. Capitolul este închis pentru Roma.

În anul 216 î.Hr. Se aleg doi noi consuli, militari cu experiență: Terentius Varro şi Aemilius Paullus. Senatul decide adunarea tuturor forțelor pentru învingerea cartaginezilor şi alungarea lor din țară. Aceasta începe printr-o nouă reducere a

greutății monezilor şi întârzierea achitării soldelor. Roma are nevoie de bani, de mulți bani. Se fac corăbii noi, se fabrică arme şi armuri, se rechiziționează cai şi animale de corvoadă, se mobilizează soldații. Dacă în mod normal fiecare consul are în subordine două legiuni, de acum înainte va avea patru. Ceea ce înseamnă opt legiuni pentru doi consuli. La aceasta se adaugă acelaşi număr de unități de legătură. În total: 80.000 de oameni – cea mai mare armată din istoria Romei.

Hanibal dispune de 40.000 de soldați pedeştri şi 10.000 de călăreți. În primăvară a cucerit micul oraş Cannae, punctul de aprovizionare al Romei. Până în august, oraşul rămâne centrul oastei lui Hanibal; după aceea, Paulus şi Varro vin să-l alunge pe cartaginez. Livius consemna sarcastic că prin aceasta ei se făceau exponenții opiniei majoritare că cetatea Cannae trebuie să devină vestită prin învingerea romanilor.

2 august este o zi foarte călduroasă. Cele două armate stau față în față. Romanii la nord, cartaginezii la sud. În centru, armata uşoară, în spate infanteria, pe cele două aripi cavaleria. Vântul sudic le aduce romanilor nisipul în ochi. Poate de aceea ei nu au sesizat noua tactică a lui Hanibal: în spatele aruncătorilor baleari stă ascunsă infanteria, dispusă într-un arc larg în fața duşmanului – un duşman aproape de două ori mai puternic. O asemenea desfăşurare nu se

mai văzuse până atunci.

Începe bătălia decisivă. Ca într-o partidă clasică de şah, ea este deschisă de arcaşi şi catapulte. Deocamdată nicio parte nu are vreun avantaj. Atacul concomitent al călăreților iberici şi celți îi ia prin surprindere pe romani. Ei luptă neconvențional, nu au nicio regulă de război. Chiar după primul val de atac, sar de pe cal şi luptă de la om la om, până îi pun pe romani pe fugă. Infanteria mult superioară a romanilor este împinsă în centrul arcului pedeştrilor cartaginezi, care se retrag, formând un fel de semicerc în jurul atacatorilor. În acelaşi timp, călăreții lui Hanibal se raliază aripii stângi, care se uneşte cu dreapta. Cavaleria romană este nimicită.

Acum capcana reuşeşte. Călăreții victorioşi stau în spatele romanilor. Aceştia sunt înconjurați din toate părțile şi sunt din ce în ce mai presați. Zeci de mii sunt prinşi în mijloc şi trebuie să asiste neputincioşi cum nimicesc cartaginezii trupele romane de la periferie. Generalul german, contele von Schlieffen, un mare admirator al lui Hanibal, scrie: „Îşi aşteaptă, neputincioşi, moartea". Hanibal, cu inima plină de ură, înconjoară locurile măcelului – aici pentru a-i încuraja pe luptători, dincolo pentru a-i admonesta pe cei mai slabi. Soldații renunță numai după mult timp. Obosiți, iau 3000 de prizonieri din ce a mai rămas. A fost un morman de 48.000 de cadavre.

Până astăzi militarii o consideră o încercuire

foarte reuşită, iar completa nimicire a duşmanului se numeşte „Cannae”. În ultimul război din Golf, generalul Schwarzkopf, un alt admirator al lui Hanibal, s-a bazat pe strategia acestuia de la Cannae.

În primul război mondial germanii, după planurile generalului von Schlieffen, au încercat să pregătească Franței un imens Cannae. Au eşuat. În cel de al doilea război mondial, Adolf Hitler se lăuda: „În istoria mondială au fost până acum trei bătălii nimicitoare – Cannae, Sedan şi Tannenberg. Putem fi mândri că două dintre ele sunt opera unor conducători germani de armată”. Obsesia lui Hitler despre supremația germană a dus, până acum, la cea mai mare vărsare de sânge din istorie.

Cannae, august 216 î.Hr.: o zi caniculară.
Ambele armate se află față în față, romanii la nord, cartaginczii la sud.

Dar şi Hanibal a lăsat în urmă scene de groază. Livius descrie ziua următoare bătăliei. Unii, plini de sânge, încercau să se ridice din mijlocul

cadavrelor. Frigul dimineții i-a trezit din leşin, dar au fost din nou răpuşi de duşman. Alții, cărora li se tăiaseră coapsele şi genunchii, mai erau vii. Ei cereau să fie omorâți. Printre victime s-au aflat şi consulii Paullus şi Minucius, înfrântul din anul precedent, precum şi 19 tribuni militari şi 80 de senatori.

Victoria decisivă a lui Hanibal la Cannae îl face să creadă că duşmanul a fost învins. Speră că Senatul este demoralizat şi că nu mai are voință de a se apăra. Aşteaptă o ofertă de pace. Cei din jurul lui insistă pentru atac imediat împotriva Romei. În cinci zile, ei ar putea fi victorioşi în Capitoliu. Când Hanibal ezită, comandantul cavalerist Maharbal îi reproşează: „Ştii să învingi, dar nu ştii să foloseşti victoria".

La Roma situația este haotică. Porțile trebuie închise pentru a împiedica populația să fugă. Senatul se întruneşte, oamenii jelesc. Sunt interogate Cărțile Sibyllinice despre modul cum ar putea fi îmbunați zeii. Răspunsul: o pereche celtică şi una grecească trebuie îngropate de vii. Roma se supune.

Cartagina

Romanii, care au adus sacrificii umane zeilor după bătălia de la Cannae, îi fac pe cartaginezi barbari, mâncători de câini şi ucigaşi de copii. Ultimul apelativ se datorează străvechilor practici

feniciene de sacrificare a copiilor.

Autorii antici descriu ritualul sinistru de după bătălii, dar şi din timp de pace. Familiile bogate sunt obligate să sacrifice copii lui Baal Hammon şi zeiței Tanit. Diodorus Siculus, de la care Flaubert a preluat descrierea, reconstruieşte ritualul de cult. Locul desfăşurării: „Tophet", un spațiu sfânt, în imediata apropiere a portului de război al Cartaginei. Momentul: o noapte cu lună plină. Se ridică din pământ o pârghie, se constituie un rug. Flăcările luminează statuia din bronz a zeului Baal Hammon, ale căror mâini larg deschide, se ridică deasupra focului. Sunetele flautelor, cimbalelor şi trompetelor acoperă strigătele de vaiet ale părinților şi de groază ale copiilor. Preotul, slujitor al lui Hammon şi Tanit, înconjoară focul, spune rugăciuni şi formule de implorare, apoi omoară copiii cu o lovitură rapidă în gât. Victima este pusă pe brațele din bronz şi se acționează un mecanism misterios; brațele lui Hammon se coboară, iar copiii cad în flăcări. Mulțimea, amețită de gălăgie şi de mirosul cărnii arse, se mişcă în ritmuri demonice, care devin tot mai rapide prin bătăile tobelor. În 310 î.Hr., când Cartagina a fost asediată pentru prima oară, s-a vorbit de 200 de copii ce au fost sacrificați. Multe familii se sustrag acestei obligații groaznice, prin cumpărarea de copii de sclavi pe care îi sacrifică zeilor, în locul odraslelor lor. La ultimele săpături în împrejurimile Tophet au fost găsite mii de mici

sarcofage din piatră, cu rămăşiţe ale pruncilor arşi.

Nu se ştie dacă acest gen de sacrificii se făcea şi în timpul celui de al doilea război punic. Norocul în luptele împotriva Romei nu ceruse oricum aşa ceva.

La Tophet, loc sfânt în apropierea portului militar Cartagina, copiii erau sacrificaţi zeului Baal Hammon.

Ultimele săpături în împrejurimile așezării Tophet au scos la iveală mici sarcofage din piatră cu rămășițele copiilor arși.

Din însărcinarea lui Hanibal, fratele lui, Mago, pleacă la Cartagina şi relatează Senatului seniorilor despre succesele în luptă: au fost învinse şase armate ale consulilor, au fost uciși 200.000 de duşmani, au fost luați 50.000 de prizonieri. Au fost ocupate o serie de oraşe şi ținuturi – mai ales Capua, cel de al doilea oraş ca mărime din Italia. Ca dovadă pentru cifrele cam exagerate, Mago aduce trei coşuri cu inele din aur, luate de la ofițerii romani căzuți. Senatul seniorilor este foarte satisfăcut şi organizează o mare sărbătoare.

Dar Mago nu aduce vestea victoriei, ci vine cu rugămintea stringentă de a se procura cele necesare armatei: este nevoie de bani, soldați, cereale. Hanno, adversarul Barkizilor, ia cuvântul:

dacă victoriile lui Hanibal sunt atât de categorice, de ce mai are nevoie de soldați şi de bani? După părerea lui, acum ar fi timpul să se încheie pacea cu Roma, deoarece condiții mai favorabile nu ar putea fi obținute.

Judecând prin prisma viziunilor actuale, nu se poate spune dacă Hanno voia să evite alte cheltuieli sau voia într-adevăr pacea. Oricum, el este învins de votul majorității. Se decide că Hanibal va primi 4000 de soldați numidieni, 40 de elefanți, 1000 de talanți. În plus, Mago va recruta în Spania 20.000 de infanterişti şi 4000 de călăreți, pentru a întări armata din Spania şi pe cea din Italia. Cea mai mare parte a acestor trupe nu va ajunge însă în Italia.

În timp ce Hanibal se bucură de triumf în Italia, situația fratelui său Hasdrubal în Spania devine tot mai precară. Romanii controlează apele de coastă. Armata terestră, condusă de Scipio, a trecut râul Ebro şi îi împinge pe cartaginezi spre sud. În această situație, era lipsită de perspectivă posibilitatea trimiterii unei armate suplimentare din Spania.

Când Mago, fratele lui Hanibal, relatează Senatului despre victoriile în luptele împotriva Romei, răstoarnă coşuri cu inele din aur drept dovadă.

Tabăra de iarnă a lui Hanibal este ridicată la Capua. Dacă Livius are dreptate, atunci această perioadă de linişte a fost mai degrabă nocivă pentru cartaginezi, decât utilă. „Într-adevăr şi excesul de somn, şi băutura, şi ospeţele, şi îmbăierile, şi tihna cu care se dedulcesc tot mai mult unii oameni, obişnuindu-se cu ea, moleşiseră atât de mult trupurile şi în aceeaşi măsură şi sufletele, încât, în cele din urmă, pe cartaginezi i-au susţinut mai degrabă trecutele lor

biruințe, decât forțele lor de acum". Cei pricepuți în tactica războiului au socotit că a fost o imensă greşeală faptul că după Cannae, Hanibal nu s-a îndreptat imediat împotriva Romei.

Demoralizarea învingătorului

Napoleon Bonaparte, care a învățat multe din strategia lui Hanibal, consideră că el a făcut o greşeală capitală – şi anume neatacarea imediată a Romei. Exista sute de cercetări pentru argumente pro şi contra şi la fel de multe opinii. Silius scrie că Hanibal credea „cetatea eternă" apărată de Zeus şi, deci, atacarea ei ar fi însemnat o luptă împotriva zeilor. Chiar Hanibal ar fi spus că nu doreşte să ducă un război de nimicire împotriva Romei, ci doar să restabilească prestigiul pierdut în primul război punic. Poate este şi conştient că nu are mijloacele necesare distrugerii totale a Romei. Hanibal nu dispune de tehnică de asediu – catapulte, scări, berbeci, turnuri mobile – mijloacele pentru cucerirea unui oraş fortificat; toate acestea ar fi trebuit construite de soldații lui Hanibal.

Nu era, oare, mai consecvent să mențină vechea strategie de atragere de partea lui a aliaților Romei şi să aştepte o ofertă de pace?

Dar Roma nu se gândeşte să cedeze. Din nou se bat monezi, se dublează impozitele, se tărăgănează plata soldelor militare. Printr-un

decret se stabilise că legionarii învinşi trebuie să renunțe la solde. O lege nouă interzice femeilor romane să poarte îmbrăcăminte viu colorată şi bijuterii din aur. Dar toate acestea nu sunt suficiente pentru finanțarea continuării războiului. Roma descoperă „împrumutul de stat”: cetățenii bogați plătesc înființarea de noi legiuni şi continuarea războiului iberic, în schimbul unor asigurări şi dobânzi. Aceiaşi cetățeni, care îi acuză pe cartaginezi de mercantilism, devin profitorii de pe urma războiului.

În următorii ani, războiul devine din ce în ce mai mult unul mondial. Filip al V-lea, regele Macedoniei, încheie un acord bilateral cu Hanibal. Sardinia mocneşte de mult, iar după decesul suveranului din Siracusa, Sicilia este din nou disponibilă, Spania şi Italia sunt de ani de zile teatru de război, chiar şi Africa numidiană este afectată de lupte.

Hanibal controlează de fapt tot sudul Italiei, încearcă să-şi mențină prestigiul de invulnerabil, dar nu reuşeşte să cucerească niciunul din porturile importante. De trei ori atacă Neapole, dar nu îl poate ocupa. Obține Tarrentum prin trădare, dar cetatea ce controlează intrarea în port rămâne în mâinile romanilor. Fără a urma un plan clar, trece, prădând, din oraş în oraş. Este neînvins, dar nu este câştigătorul absolut. Abia acum strategia duşmanului său, Fabius Maximus, ales din nou consul, dă roade. El evită orice luptă deschisă cu

Hanibal şi foloseşte timpul pentru a recruta noi soldați. În schimb, Hanibal nu dispune nici de trupe suficiente, nici de sprijinul politic necesar pentru a păstra terenul câştigat. Iar proviziile din Cartagina se lasă aşteptate. Oraşul grecesc Siracusa, situat într-un punct strategic între Sicilia şi vârful cizmei italiene, a fost mereu asediat, dar niciodată cucerit. După moartea regelui Hieron al II-lea, Siracusa încheie o alianță cu Cartagina. Oraşul este înconjurat de fortărețe şi ziduri puternice şi ar putea deveni pentru Hanibal, prin poziția lui centrală, mult doritul port de legătură cu Cartagina.

Roma trimite o flotă de 70 de corăbii pentru a ataca oraşul de pe mare. Aruncătorii cu praştia, arcaşii şi lăncierii încearcă să-i alunge pe apărătorii de pe ziduri. Soldații romani asaltează zidurile cu scări. Zadarnic. În spatele zidurilor este aritmetica genială a lui Arhimede, care inventează noi arme de apărare pentru oraş. Corăbiile sunt lovite de pietrele catapultelor, iar dacă se apropie, deasupra lor cad de sus bucăți de piatră şi ghiulele a n fier. O macara uriaşă ridică corăbii întregi din apă şi le prăbuşeşte, distrugându-le.

După opt luni de asediu zadarnic, se renunță la cucerirea zidurilor. Roma revine la metoda convențională a „înfometării”. Cartagina trimite ajutoare: 25.000 de soldați, 3000 de cai şi 12 elefanți, care debarcă pe coasta de sud a Siciliei. Dar cum au ajuns în Siracusa, sunt decimați de

malarie.

Oraşul rezistă doi ani asediului Romei. În 212 î.Hr. Este cucerit prin trădare. Arhimede este ucis de romani. Legenda spune că era atât de cufundat în calculele lui matematice, încât ar fi spus ucigaşului: „Nu conturba cercurile mele”.

Au trecut patru ani de la marea victorie de la Cannae. Frații lui Hanibal, Hasdrubal şi Mago, depun eforturi în Spania să țină piept oştilor romane. Spațiul lui de mişcare în sudul Italiei se îngustează din ce în ce mai mult. Roma asediază ereticul oraş Capua, iar tot sudul este prădat când de romani, când de cartaginezi. Localitățile care îl sprijiniseră pe Hanibal sunt supuse unor atacuri punitive ale duşmanului – şi invers. Țăranii rămaşi în viață caută să fugă. Zone întinse devin o paraginã. În final se distruge şi cultura de primăvară pentru ca duşmanul să nu găsească nicio recoltă. Aici se vor fi pus bazele marilor latifundii, ce vor apărea după război, ai căror stăpâni sunt orăşeni, care vor strânge averi uriaşe.

Hanibal ad portas

Pe măsură ce războiul se prelungea, anticii s-au văzut lipsiți de elementul „picant” al evenimentelor – date importante, cum ar fi bătălia de la lacul Trasimene sau cea de la Cannae. Ei par să fie obsedați de spaima că îi vor plictisi pe cititori cu

prea multe înşiruiri de lupte. De fapt, drumul lui Hanibal spre Roma pare important, chiar dacă nu a fost aşa în realitate. Hanibal a încercat un nou şiretlic: după ce a eşuat în încercarea de a străpunge asediul romanilor la Capua, se îndreaptă spre capitală, în speranța că asediatorii îl vor urma. Dacă le dăm crezare lui Polybios şi Livius, atunci întreaga Romă este în fierbere. Bărbații îşi smulg părul, copiii urlă, iar femeile, în disperare, spală podelele templelor cu propriul lor păr. Populația încearcă să frigă, iar Hanibal cercetează cu sânge rece înălțimea zidurilor oraşului. Strigătul de groază „Hanibal ad portas!" (Hanibal la porți) va însemna o amenințare şi pentru generațiile viitoare.

Este însă prea târziu. Nici el nu ar mai putea cuceri acum oraşul. Livius relatează că în lipsa lui Hanibal, a fost scos la licitație terenul pe care acesta îşi făcuse tabăra. La prețul obişnuit locului, fără niciun rabat. Mânios, Hanibal a scos la licitație Forumul. O altă legendă ne transmite că a lansat o lance peste zidurile Romei – pentru a dovedi că poate ataca oraşul, dacă doreşte acest lucru.

În realitate, asediatorii de la Capua nici nu se gândesc să plece de pe pozițiile lor, iar Hanibal revine prădând în sud, fără alte rezultate. Capua cade din nou în mâinile romanilor, iar mai târziu şi Tarrentum. După doi ani, în Spania, trupele romane recuceresc Cartagena. Centrul

cartaginezilor din Europa a căzut. Din nou trebuie studiată harta. Mago navighează spre Baleare ca să procure trupe pentru campania italienească.

Acolo, în insula baleară Menorca, oraşul Mahon poartă numele lui, adică Mago. După multe alte generații, acelaşi oraş devine cunoscut ca nume de referință pentru un sos din gălbenuş de ou, untdelemn, zeamă de lămâie şi sare: Salsa Mahônesa, cunoscut la noi ca maionează. Istoria a lăsat şi aici urme.

Fratele lui Mago, Hasdrubal, trece cu soldații disponibili Pirineii, apoi în Italia, pentru a-i veni lui Hanibal în ajutor. La nord de Roma, la Metaurus, armata lui Hasdrubal este învinsă de romani. Şi el piere în luptă. Soldații duc capul lui până în Apulia şi îl aruncă în fața taberei lui Hanibal. Pictorul venețian Giovanni Battista Tiepolo înfățişează într-un tablou sumbru groaza lui Hanibal la vederea capului fratelui său. Ridică mâinile în apărare, ca şi cum nu ar vrea să-şi creadă ochilor înseamnă aceasta sfârşitul planurilor lui? Livius mai arată că în acel an nu a avut loc nicio luptă între cei doi adversari. Nici el, nerefăcut după loviturile primite atât din partea statului, cât şi personal, nu a vrut să lupte; la rândul lor, romanii l-au lăsat în pace. Poate că în nefericirea lui este mai măreț decât dacă ar fi avut noroc.

PRĂBUŞIREA

Roma are un nou comandant militar: Publius Cornelius Scipio, de numai 30 de ani. A participat, foarte tânăr, la prima mare bătălie împotriva lui Hanibal, dusă de tatăl său, ce purta acelaşi nume. El este învingătorul de la Cartagena, iar de-a lungul anilor a învățat multe despre tactica de luptă a lui Hanibal. Acum convinge Senatul că – asemeni lui Hanibal – duşmanul trebuie învins la el acasă. Se pregăteşte an an întreg în Sicilia pentru a invada Africa. În toamna anului 204 î.Hr. Acostează la nord-est de Cartagina cu 40 de corăbii de război şi 400 de transport.

Oraşul este şocat. În ciuda celor 14 ani de război, ei trăiau ca „într-o insulă fericită" şi în pace. Comercianții îşi căutau de negoț, solii aduceau veşti din diversele locuri ale bătăliilor, dar viața cotidiană cartagineză era puțin afectată de ororile războiului de pe cealaltă parte a Mediteranei. Iar acum Scipio nu numai că era pe teritoriul african, dar obținuse deja şi primele victorii împotriva cartaginezilor.

Totuşi, va trece mai mult de un an până ce îl vor striga pe Hanibal în ajutor. Când a călcat pe pământul Italiei, Hanibal avea 28 de ani, când îl părăseşte din nou are 45. Roma a aflat de retragerea lui Hanibal şi a sărbătorit timp de cinci zile evenimentul.

Cei doi comandanți de oşti se întâlnesc la sud de

Tunis în anul 202 î.Hr. Hanibal oferă pacea în condițiile existente înaintea celui de al doilea război punic. Scipio cere capitularea necondiționată. Lupta este inevitabilă. Pentru prima oară, după multă vreme, Hanibal apelează din nou la elefanții de război: 80 de animale, mai multe ca niciodată. Scipio este însă un elev silitor. El face „ulițe" printre soldații lui, care maschează armele ușoare. Elefanții înaintează în gol şi atacă. De multe ori chiar propriii soldați. În final, Hanibal pierde exact cum câştigase altădată în Italia: cavaleria dușmană îl atacă din spate, este încercuit, trupele lui decimate, el abia reuşeşte să fugă. Cel de al doilea război punic, cel „hanibalic" ia sfârşit. Scipio este botezat cu numele onorific „Africanus" – victoriosul din Africa.

Nu au loc negocieri cu învinsul. Victoriosul dictează condițiile tratatului de pace: predarea tuturor prizonierilor, a sclavilor dezertori sau fugiți, distrugerea corăbiilor de război, predarea elefanților. Pierderea Iberiei şi a tuturor insulelor dintre Italia şi Africa. Interzicerea oricărei acțiuni militare în afara Africii. În cazul în care Cartagina ar fi vrut să poarte război în afara Africii, ea avea nevoie de acordul Senatului de la Roma. La acestea se adaugă despăgubirile de război în valoare de 10.000 de talanți, ceea ce corespunde cu circa 270 tone de argint. Pentru respectarea acestor condiții, Roma ia 100 de tineri cartaginezi ca ostateci.

Pictorul baroc Giovanni Battista Tiepolo a ilustrat groaza lui Hanibal la vederea fratelui mort.

Scipio Africanus merge spre Capitoliu într-un car cu patru roți. Poartă o togă purpurie, brodată cu stele, în mâna stângă are un sceptru din fildeş, iar în cea dreaptă o ramură de lauri. Un sclav îi ține o coroană grea din aur deasupra capului şi rosteşte versetul: Priveşte-te şi gândeşte-te că eşti

om!

După şase ani, noi socotim că în anul 195 î.Hr., Roma cere predarea lui Hanibal. El fuge în Siria şi devine consilier militar al regelui Antiochos în lupta împotriva Romei. Jurământul său din copilărie de a nu fi niciodată prietenul Romei rămâne valabil şi în exil. Prin Creta, fuge în Bithynia, în apropierea Istambulului de astăzi. Devine comandantul flotei regelui Prisius în lupta împotriva răsculatului oraş-stat Pergamon din Asia Mică. Pentru ultima oară Hanibal îi lezează pe romani la culme: conform planului său, în vase de lut sunt închişi şerpi veninoşi, apoi vasele sunt aruncate pe corăbiile Pergamonului. Echipajele intră în panică. Victoria Bithyniei este certă. Pergamon, învinsul în bătălia pe mare, este un aliat al Romei...

Hanibal se sinucide, după ce fusese descoperit de romani prin trădare. Le-a scăpat din mână pentru ultima oară. Desen de A. L. Girodet-Trioson.

Plutarh notează că Hanibal trebuie urmărit, luat prizonier, sau ucis ca o pasăre ce nu mai poate zbura pentru că a îmbătrânit şi i-au căzut penele de la coadă.

Hanibal se sinucide în localitatea Libyssa din Bithynia, după ce fusese descoperit de iscoadele romane. Avea 63 de ani. Plutarh reproduce ultimele sale cuvinte: „A sosit timpul ca frica romanilor să ia sfârşit. Nu sunt în situația de a mai aştepta multă vreme moartea unui bătrân, care le-a pricinuit atâtea rele”.

Bustul de pe colina de deasupra Bosforului

aminteşte azi de cel mai mare fiu al Cartaginei. Dar nimeni nu ştie unde este îngropat de fapt.

Strigătul de groază „Hanibal la porți!” a devenit trecut. Dar frica Romei de Cartagina a domnit şi după moartea lui Hanibal. „Sunt de părere că oraşul Cartagina trebuie distrus”, sunt cuvintele cu care îşi încheie Cato discursurile în Senatul roman. Dorința lui se realizează în anul 146 î.Hr. După un asediu de trei ani, romanii cuceresc şi distrug Cartagina. Nu lasă nicio piatră la locul ei, ară pământul şi împrăştie sare pe brazde. Preoții blestemă locul pentru 100 de ani.

Epilog

Sub titlul „Palermo, miercuri, 4 aprilie 1787”, Goethe nota în *Călătorie în Italia*: „Cel mai frumos timp de primăvară şi o fertilitate de neînchipuit răspândeau peste întreaga vale un sentiment de pace, dătător de viață, pe care călăuza stângace mi-l tulbură cu erudiția sa, povestind cu multe amănunte cum altădată Hanibal dăduse aici o bătălie şi cum nemaipomenite fapte de arme se întâmplaseră pe aceste locuri. L-am dojenit cu asprime pentru această fatală evocare a unor stafii dispărute. E rău destul, spusei cu, că din timp în timp semănăturile trebuiesc distruse, dacă nu chiar de elefanți. În orice caz de cai şi oameni. Ar trebui măcar să nu tulburăm imaginația din visul ei paşnic cu astfel de sperietori.”

Hanibal. O replică a bustului de la Capua.

Fie că s-a înşelat cel care a consemnat, fie că ghidul s-a înşelat: în orice caz nu Hanibal a fost cel care a fost bătut de romani la Palermo, ci Hasdrubal; Hanibal nu se născuse încă, dar acest lucru nu este foarte important, istoricii ne vor ierta. Semnificativ este că Goethe, în timpul călătoriei lui de studii, nu a vrut să se lase tulburat de cele petrecute cu mult timp în urmă.

Bibliografie

Bradford, Ernie: *Hanibal,* Frankfurt pe Main, 1986; Charles-Picard, Gilbert und Colette: *Cartagina – viața şi cultura,* Stuttgart, 1983;

Christ, Karl (ed): *Hanibal,* Darmstadt, 1974;

Connick, Francis de: *La Traversée des Alpes par Hannibal,* Montélimar, 1992;

Cornelius Nepos: *De viris illustribus* (Căpitani străluciți), Biblioteca pt. Toți; ed. Alcalay;

Flaubert, Gustave: *Salammbô,* ed. Univers, 1979;

Goethe, Johann Wolgang von: *Călătorie în Italia,* Editura pt. Literatură Universală, 1969;

Güse, Ernst: *Gerhard (ed): Călătoria în Tunisia – Klee, Macke, Moillet,* Stuttgart 1982;

Huß, Werner: *Cartaginezii,* München 1990;

Livius: *De la fondarea Romei,* vol. III, Bucureşti, 1961;

Moscati, Sebastiano: (conduc. Şt.): *Fenicienii,* catalog la expoziția de la Veneția 1988;

Polybios: *Istorie,* 2 vol. Zürich 1978;

Rakob, Friedrich: *Noile săpături de la Cartagina, Lumea antică,* nr. 3/92;

Schmitt, Tassilo: *Victorioasa campanie a lui Hanibal,* München 1991;

Seibert, Jakob: *Hanibal,* Darmstadt, 1993.

Cleopatra – ultimul zâmbet al faraonilor
de Günther Klein şi Norbert Dürring

Cleopatra se trăgea din dinastia Ptolemeilor,
dinastie care şi-a construit un templu la Dendera în semn de preamărire.

Surpriza

Berlin, Muzeul de Antichităţi. Să fie aceasta Cleopatra, ultima regină a Egiptului antic? Privim admirativ una din bijuteriile colecţiei – capul din marmură al unei tinere femei. Studiem cu

scepticism particularitățile unei fețe mici, rotunde, cu păr creț, legat cu o panglică lată, ochi mari, rotunzi, o gură mică şi plină, un nas mic, uşor încovoiat. Mai mult o fată, decât o femeie.

Am fost convinşi până astăzi că ştim exact cum arată Cleopatra: o frumusețe senzuală, exotică, cu trăsături fine, aristocratice, cu un păr negru viguros, lucitor, sub diadema regală. O femeie fermecătoare, cum o ştim din filmele cu Claudette Colbert sau Liz Taylor. Nimic din toate acestea în acest chip din marmură. Şi unde este nasul uşor încovoiat, la care visa atât de mult chiar şi Asterisc?

Abia în urmă cu două decenii acest cap a reapărut din colecții particulare în comerțul cu antichități – şi a fost atribuit de arheologi Cleopatrei, după efigiile de pe monezi. Un pumn de monezi antice cu efigia Cleopatrei – cu numele şi cu titlul „regină" – toate atestă un paralelism. Aceleaşi trăsături ale feței – obrajii plini, profilul cu nasul uşor încovoiat –, dar mai ales diadema regală: conform datelor ştiințifice, un indiciu al atributelor regale, purtat numai de regentele epocii ptolemeice din Egiptul târziu.

Şi din toate numai modelul Cleopatrei, pictat de penelul acestui artist necunoscut stă sub semnul întrebării, conform opiniilor oamenilor de ştiință.

Artiştii care au pictat-o pe Cleopatra cu două milenii mai târziu în toate ipostazele nu au respectat, firește, adevărul istoric în totalitate:

fiecare epocă a înfățișat-o pe regina de pe Nil în conformitate cu moda timpului. Ea este fie o domnişoara dintr-o cetate medievală, cu doi şerpi în mână asemeni unei preotese minoice. Fie este îmbrăcată elegant şi are în mână o perlă uriaşă luxoasă, după moda barocului. Fie este întinsă lasciv ca o odaliscă – un minunat nud specific *Fin de Siècle,* chiar dacă este pe catafalc. Din toate acestea nu putem desprinde nici un singur element caracteristic, de parcă regina de pe Nil nu ar fi fost decât fantezie pură. Căutând urmele uneia din cele mai vestite femei din istorie, trebuie să o luăm de la capăt, trebuie să culegem cu sârg fiecare dată precisă, să colecționăm totul despre ea şi despre lumea ei. Numai astfel putem reconstitui imaginea adevăratei Cleopatra.

Abia cu două decenii în urmă a reintrat în comerțul cu antichități (după o îndelungată ședere în colecții particulare) acest bust, identificat drept al Cleopatrei, pe baza comparațiilor cu monedele care îi reprezintă chipul.
Este, probabil, singura înfățișare autentică a ultimei regine a Egiptului.

Ce se ştie despre Cleopatra? S-a născut în anul 69 î.Hr. S-a sinucis după 39 de ani. Ca regină a Egiptului, a încercat, prin legăturile ei cu doi potentați romani contemporani, Cezar şi Marc Antoniu, să înfăptuiască ceea ce însemna propria ei viziune despre un imperiu greco-oriental, luând ca exemplu imperiul lui Alexandru.

Descrierile pe care i le fac reginei cronicarii sunt foarte diferite între ele.

Cassius Dio relatează: Cleopatra a fost foarte frumoasă şi era în floarea vieții. Timbrul vocii era foarte plăcut şi fermeca pe oricine. Privirea şi vorba ei făceau o impresie atât de puternică, încât

cucerea şi cel mai rece bărbat, chiar şi pe cel mai învederat misogin.

Plutarh o descrie mai reținut, deci, probabil, mult mai realist: Frumusețea ei nu era, cum se spune, atât de perfectă, încât chiar de la prima vedere să stârnească interesul. Dar compania ei iradia o atracție irezistibilă, comportamentul şi eticheta lăsau o impresie deosebită.

Shakespeare – la o distanță de aproape două milenii – o transfigurează entuziasmat:

Mitul Cleopatrei a inspirat timp de două mii de ani fantezia artiștilor. În secolul trecut, Mose Bianchi a pictat-o ca pe o cuceritoare lascivă.

„Vârsta

N-o vestejeşte, nici obişnuința
Nu-i stinge veşnic schimbătorul farmec;
Alte femei îngrețoşează pofta
Ce o stârnesc, ci ea înfometează
Când satură. O prinde şi ce-i hâd
Iar sacerdoții o binecuvântă
Când îşi dă-n petic".

Ce e adevărat din toate astea? Cum a fost Cleopatra?

Palatele de pe fundul mării

Alexandria, Egipt. Într-o zi toridă, barca noastră pescărească alunecă încet la marginea unui mare semicerc în golful portului. Stăm înghesuiți în jurul unui aparat, al cărui monitor trage o linie egală, uniformă: profilul fundului mării la zece metri adâncime. Apare deodată o oscilație. Ecometrul indică o ridicătură neobişnuită pe fundul mării. Ne întoarcem şi revenim de câteva ori deasupra locului: acelaşi rezultat. Profesorul Jean-Yves Empereur, care în îndelungata lui muncă de arheolog la Alexandria a deschis calea multor descoperiri în această regiune, se uită pe hartă şi aruncă ancora.

L-am putut convinge pe specialistul francez să ne fie părtaş la o scufundare, când voiam să căutăm resturile insulei cu palatul Cleopatrei, care ar fi trebuit să fie aici, spălat bine de apele

Mediteranei după scufundarea lui în urmă cu sute de ani.

Rămășițele palatului din Alexandria al Cleopatrei nu mai pot fi descoperite astăzi decât de scafandri, deoarece au fost acoperite de apele mării.

Se pune echipamentul, se verifică aparatul de filmat subacvatic şi ne aruncăm în apă. Nisipul ridicat de furtuna din ultimele zile nu s-a aşezat complet şi împiedică vizibilitatea sub apă. Şi, totuşi, zărim foarte clar ce ne apare în fața ochilor pe fundul mării: o pădure de colonade, prăbuşite unele peste altele, acoperite de alge. Trebuie să fi fost uriaşe, căci în Evul Mediu timpuriu se mai vedeau din apă. Socluri, temelii, rampe, partea inferioară a unui sfinx răsturnat – această lume prăbuşită este filmată pentru prima dată. Curățăm cu grijă câteva alge, le îndepărtăm cu

cuțitul de pe piatră pentru a vedea grosimea plantelor crescute şi păstrarea suprafeței rocii – în rest nu schimbăm nimic. Viitoarele expediții ştiințifice vor avea misiunea să cerceteze din punct de vedere arheologic aceste comori şi să precizeze starea şi stadiul lor de conservare.

Deşi în timpul scufundării nu am găsit nici aur, nici bijuterii, cele văzute ne-au dat impresia întâlnirii cu o mare descoperire.

Acum ştim: cu mai bine de două milenii în urmă aici trebuie să se fi întâlnit Cleopatra cu cel mai puternic bărbat al timpului. Aici a început povestea lui Cezar şi a Cleopatrei; aici a început o poveste de iubire, al cărei sfârşit catastrofal şi-a pus pecetea pe dezvoltarea ulterioară a politicii mondiale.

O descoperire norocoasă

Oare cum era atunci, în luna octombrie a anului 48 î.Hr., când Cezar a acostat şi a pus pentru prima dată piciorul pe pământul egiptean? Când a intrat în oraşul, ce trecea la vremea respectivă drept metropola culturală a lumii, „oraşul de aur”?

Alexandria era capitala mondială a luxului şi a rafinamentelor, iar despre Egipt se spunea de mii de ani că este țara în care curge lapte şi miere.

Cum o fi văzut-o soldatul Cezar – mai obişnuit cu viața de campanie, decât cu cea de palat – pe delicata şi luxoasa Cleopatra? înfăşurată într-un

covor – ne spune legenda – ea ar fi fost depusă la picioarele lui. Un cadou erotic? Un vicleşug bine gândit al unei politiciene cu sânge rece? Sau rafinamentul unei femei fatale, avide de iubire?

Scriitorii antici o degradează pe Cleopatra ca „prostituată regală" din Canopusul lipsit de orice morală, ca „amantă neruşinată" şi ca „o bacantă beţivă". Fireşte, acestea sunt, în majoritate, etichetări ale romanilor; concluzia unor oameni care se tem; se tem de „şarpele" egiptean, de suverana străină, care ştie să sucească capul elitei politice a Romei şi care încearcă să înglobeze imperiul roman în sfera ei de interese. Indignarea ce se ascundea în dosul acestor descrieri este limpede: ideile preconcepute despre Cleopatra nu sunt lipsite de antipatie. Sunt prejudecăți care trebuie verificate foarte exact – cine şi când le-a spus.

Dar înainte de a ne putea concentra asupra acestui demers istoric referitor la Cleopatra, primim o veste de la Jean-Yves Empereur. Ne oferă prilejul de a fi de față la recuperarea unei importante descoperiri din perioada reginei noastre. Deci plecăm în grabă la el. Ne-am pregătit pentru o călătorie mai lungă şi suntem mirați când şoferul se opreşte la numai câteva străzi mai încolo de hotelul nostru şi intră printr-o gaură a gardului, într-o curte.

În fața noastră este o săpătură imensă, unde ar trebui să fie temelia şi subsolurile unei construcții

noi. Înainte ca ei să înceapă lucrul, profesorul Empereur vrea să profite şi să facă în centrul oraşului descoperiri arheologice.

•O coloană a fostului Caesareum din Alexandria, numit şi Sebasteion. Templul a fost ridicat de Cleopatra în semn de iubire pentru tatăl fiului ei, Kaisarion.

La o adâncime de zece metri, în timp ce săpa cu peste douăzeci de muncitori, a dat de ceva: încearcă să desprindă o bucată dintr-o coloană care cântăreşte multe tone şi care se află îngropată până la jumătate. Particularitatea: deja se poate citi clar scrierea grecească, cuvintele „Cebasteon eikon”, un fel de adresă antică a locului. Evident ne aflăm în faţa unei coloane a fostului Caesareum din Alexandria, care era ridicat aici – după cum atestă coloana găsită – pe

vremea Cleopatrei.

Ce era Caesareum? începută de Cleopatra şi terminată de Octavian Augustus, construcția – împodobită cu două obeliscuri aduse din Heliopolis, vestitele „ace ale Cleopatrei”, ce pot fi văzute astăzi la Londra şi New York – a fost unul din simbolurile oraşului antic, proiectat cu arhitectură grecească, dar la dimensiuni faraonice.

Situată sus, deasupra portului, clădirea oferea o privelişte minunată. Cronicarul Philo o descrie astfel: „Nu există alt templu în lume ca acesta, numit Sebasteion, templul cezarului – patronul călătorilor pe mare. Acest templu foarte mare şi nepereche, căci nicăieri nu există unul ca el, se ridică maiestuos peste cel mai sigur port. Este plin de ofrande: tablouri, statui şi obiecte din argint şi aur. Se află într-o zonă întinsă şi are săli cu colonade, biblioteci, camere, grote sfinte, portaluri la intrări, încăperi mari – hale deschise spre cer – cu un cuvânt «cea mai somptuoasă clădire». Este o fortăreață a securității pentru ambele tipuri de călători: pentru cel ce se îmbarcă aici, dar şi pentru cel care debarcă”.

La zece metri adâncime, în centrul Alexandriei, unde urma să se toarne fundaţia unei construcţii noi, s-au descoperit ruinele Sebasteionului.

Nu întotdeauna arheologii au atâta noroc ca astăzi; zona a fost cercetată o jumătate de an pentru a face descoperiri de un asemenea calibru. Acum există o importantă dovadă, iar noi am avut norocul să asistăm la recuperarea coloanei, să vedem cum puținele dovezi din vremea Cleopatrei s-au îmbogățit cu încă una ce oferă multe indicii: Caesareum, un dar de iubire al reginei în memoria tatălui pentru fiul ei, Kaisarion. O mică senzație pentru ştiință, exact lângă peretele unei fundații din centrul animat al Alexandriei, oraşul de aur. O baftă, o surpriză antică pe care ne-a dăruit-o Alexandria la scurt timp după sosirea noastră, ca

şi cum ar fi vrut să ne întărească dorința de a căuta mai departe, acolo, urme ale lumii Cleopatrei.

Oraşul de aur

Alexandria, portul – după-amiază. Am navigat până în vârful peninsulei care îngrădeşte ca un dig natural bazinul vestic al portului. La picioarele fortului, care păzeşte intrarea în port, privim spre construcțiile moderne ale oraşului. Soarele care apune transforma apa mării în aur curgător, reflectat de clădiri într-un arc larg pe faleză.

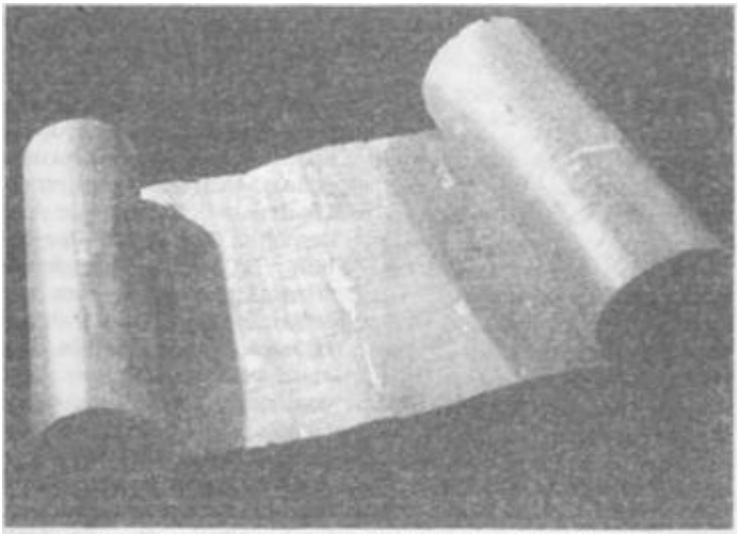

Biblioteca din Alexandria a concentrat toată știința epocii pe suluri scrise, pierdute pentru vecie.

La alte ore ale zilei, când soarele este mai sus, oraşul este tot cel alb, construit din piatră. Încă din antichitate, vizitatorii admirau arhitectura: era

oraşul cu case, care arăta altfel decât cele din chirpici, de unde proveneau ei.

În Alexandria – metropola lumii antice – și iubirea putea fi cumpărată, asemeni multor altor mărfuri.

Prima întâlnire cu oraşul imens şi cu bogăția lui trebuie să fi fost un şoc şi pentru Cezar şi soldații săi. Căci Roma nu ajungea nici măcar până la

picioarele lui: era un oraş cu case din chirpici, un sat devenit foarte repede metropolă a lumii. Marile construcții din Forum Romanum, admirate azi de turişti, au fost făcute de împărați mai târziu. Roma lui Cezar nu este fastuoasă, ci mai degrabă o îngrămădire fără niciun plan: străzi înguste, case dărăpănate, mizerie, molime. La Alexandria, Cezar vede – poate pentru prima oară în viață – străzi largi, bine orientate, care întretaie cartierele oraşului. Construcții monumentale, ca templul oraşului, Serapeum, tronuri ca simboluri ale oraşului, ca şi vestitul far peste port – Pharos – cea de a şaptea minune a antichității. Şi toate casele, toate templele, totul era construit numai din piatră!

Sub puternica impresie a strălucirii egiptene, Cezar începe să facă planuri noi pentru o Romă măreață. Alexandria: un imbold pentru fantezia imperatorului.

Apoi constatarea că aici s-a adunat tot ce avea un nume şi prestigiu în ştiință şi artele frumoase! Stră-stră-bunicul Cleopatrei, Ptolemeu al doilea, a făcut din Alexandria ce vedea acum Cezar: farul din port vizavi de bibliotecă, unde se găsesc mii de role însumând toată ştiința antichității. În temple şi în clădirile profane din oraşul-palat lucrează învățați de pe toate continentele. Ştiința este adunată aici – este universală. De fapt, ştiința nu este încă despărțită de arta, nu s-a ajuns încă la specializare într-o anumită disciplină, cum este

astăzi: astfel, filosoful îşi etalează şi calităţile de matematician, orator sau constructor de utilaje de război, poetul este şi strateg şi cântăreț talentat. În Mediterană nu este nimic valoros care să nu fi fost adus aici. Sunt atraşi cu o viață îndestulată pe spezele statului, li se oferă posibilități nelimitate de studiu, aşa că mulți vin în pelerinaj în Olimpul învățăturii: filosofi, poeți, oratori, muzicieni, pictori, sculptori; o Alexandrie fericită.

Aşa ar fi putut arăta covorul în care s-a înfăşurat Cleopatra.

În schimb, la Roma viața este searbădă; aici treci drept un om cultivat dacă ai în casă un profesor grec; în ochii romanilor el este un garant al

culturii.

Cezar trebuie să mai fi remarcat ceva: în timp ce la Roma abia poate scăpa de gloata Senatului, iar imperiul este măcinat de războaie civile, aici oameni din diverse state conviețuiesc, dacă nu împreună, cel puțin alături. Oraşul este împărțit în cartiere; el oferă oaspeților şi vizitatorilor tot ce le doreşte inima în piețe, în magazine, în localuri şi cârciumi. Alexandria este un creuzet multicultural. Comerțul cu cel mai îndepărtat colț al lumii, aducător de beneficii şi acordarea de facilități şi privilegii fac ca oamenii să trăiască mulțumiți într-un oraş bogat.

Apariția unui curtezan nou

Nu numai urmărirea rivalului sau Pompei l-a adus pe Cezar în Egipt, ci faptul că mereu era în căutare de bani: de aceea a debarcat în Alexandria în anul 48 î.Hr. Bani cu care trebuie să-şi liniştească soldații, bani cu care să-şi îmbunătățească situația. Aceasta era dificilă: întâi s-a destrămat triumviratul Cezar, Crassus, Pompeius, apoi disputa a degenerat în război civil şi a înghițit banii lui Cezar. Soldații erau nemulțumiți, au cucerit sau pacificat pentru Roma şi Spania şi Galia. Pe atunci, carisma lui, arta în a duce războiul, succesele comune i-au determinat să fie de partea lui, ei fiindu-i devotați trup şi suflet. Au trecut Rubiconul împreună cu

idolul lor, s-au îndreptat chiar împotriva Romei pentru a-şi impune voința lor – şi a lui – în fața Senatului. Mişcarea de şah a reuşit, dar ce s-a ales de succese? După o absență îndelungată, soldații vor să se aşeze la casele lor, să-şi ordoneze din nou viața. Dar numai câțiva veterani pot face acest lucru, numai cei care, din cauza vârstei, părăsesc serviciul militar: sunt recompensați din belşug cu pământ şi cadouri. Toți ceilalți se văd purtați într-un imens circuit prin imperiul roman. Pompei şi adepții lui sunt urmăriți. În aproape toate provinciile au loc incidente, mici războaie interminabile, romani împotriva romanilor.

Soldații lui Cezar învață ce înseamnă ca în locul deciziilor Senatului să se dea curs ambițiilor, toanelor şi ideilor năstruşnice ale unuia singur şi să depindă de ele. Cezar s-a schimbat după campania din Galia – şi împreună cu el şi soldații. În Thapsus, Africa, îi scapă de sub control. După o victorie împotriva unui duşman foarte puternic – este vorba tot de adepți ai lui Pompei – i-a apucat o sete de sânge care nu a putut fi oprită. Răniții sunt masacrați. Se plătesc toate polițele. Micul soldat profită de ocazia masacrului pentru a se răzbuna pe şeful lui pentru toate umilințele îndurate, iar Cezar trebuie să asiste la toate astea, să vadă cum se depreciază moravurile.

Războiul a devenit o obişnuință, iar soldații lui Cezar o haită ce nu poate fi oprită. Roma nu va uita Thapsus, iar Cezar constată că a sosit timpul

ca soldații lui să aibă din nou liniştea binefăcătoare pe care o aşteaptă de ani de zile, la fel ca şi prada bogată – ca o recompensă pentru succese şi loialitate.

De aceea, ultima acțiune trebuie să aibă succes, care înseamnă înainte de toate bani. Şansele nu sunt defavorabile. În Egipt este un fel de război civil, din cauza disputei dintre cei doi regenți – Ptolemeu şi Cleopatra, care periclitează achitarea datoriilor şi a tributului față de Roma. Asemeni fostului său partener, devenit duşman (Pompei) şi Cezar a garantat regența lui Ptolemeu Auletes, tatăl celor doi certăreți. Fireşte, nu pe gratis: cu o sumă echivalentă aproape cu impozitele pe un an de zile, regele a cumpărat bunăvoința celor doi bărbați importanți ai Romei. Tulburările interne pun, însă, sub semnul întrebării plata tributului. Este, deci, un caz de intervenții pentru soldații romani.

Muzeul Pergamon din Berlin deține cel mai impresionant bust al lui Cezar.

Când Cezar soseşte la Alexandria cu mica lui armată, situația este încordată şi neclară. Nici nu au ajuns bine în oraş şi la garnizoana romană, că au şi fost înconjurați de trupele lui Ptolemeu, sub conducerea generalissimului egiptean Achillas. Pentru început este neclar dacă pentru protecția lui sau cu intenție dușmănoasă: o situație dificilă.

Nu se ştie dacă, într-adevăr, prima întâlnire a Cleopatrei cu Cezar a avut loc chiar cu ajutorul vestitului covor, cum susține legenda. Oricum, ea este mult prea neobişnuită pentru a nu fi adevărată, iar regina trebuia să pătrundă şi să treacă cumva prin zona ocupată de trupele

adverse ale fratelui ei ca să ajungă la garnizoana romană. Deci, de ce nu învelită într-un covor?

Când ajunge la picioarele lui Cezar, îl pune pe acesta în fața unei alegeri dificile: i se oferă, plină de speranțe, o tânără femeie, care își aruncă în joc toate auturile pentru ca prima impresie lăsată să fie una foarte bună. Cezar nu a opus prea multă rezistență – cum îi era și firea – nici acum, nici în alte cazuri.

„Orășeni, păziți-vă nevestele! îl aducem pe amantul nesătul. Ai risipit aurul în Galia, după ce l-ai pompat de aici", strigau la Roma soldații după victoria galică. Cezar trecea drept un curtezan.

Problematice erau consecințele politice. Cezar știa: dacă o va lua pe regină în cartierul său general, înseamnă că îi ia partea în mod hotărât și se amestecă în treburile interne ale unui stat al cărui oaspete este.

Nu a meditat prea mult și probabil nu era nevoie nici de însușiri magice ieșite din comun, așa cum i s-au atribuit ulterior reginei: legătura îi oferă lui Cezar o nouă primăvară și se soldează, după cum narează scriitorii antici – cu instalarea oficială a Cleopatrei ca unică stăpânitoare în Egipt. Așa de simplă poate fi uneori politica!

La Muzeul Pergamon din Berlin există un bust impunător al lui Cezar. S-a lăsat imortalizat cu o figură marcantă, trasă – ambițiosul stăpân al lumii, plin de sine – pentru ca să se uite că suferea de epilepsie, că îi căzuseră dinții și părul, iar la cei

52 de ani, câți avea atunci, trecea drept un moş în concepția anticilor.

Suetoniu relatează: culoarea pielii lui era albă, nu avea membre puternice, o față puțin cam plină, ochi negri, vii. Starea sănătății lui era bună, dar în ultimul timp suferea de stări de leşin şi se plângea că visează urât. De două ori a avut atacuri de epilepsie în timpul unor adunări publice.

Era foarte îngrijit: nu numai că se rădea şi se tundea des, dar – după cum i se reproşa – lăsa să i se smulgă şi părul de pe corp. Cel mai mult îl deranja chelia, deoarece de ea râdeau adversarii lui. Avea obiceiul să-şi aducă părul dinspre ceafa în față pentru a o acoperi.

Cezar – un curtezan vanitos, pe cale de a îmbătrâni ca un superman în brațele unei regine de douăzeci şi unu de ani! Nu este o poveste orientală, ci politică în adevăratul sens al cuvântului.

O călătorie de dragoste

Nilul. Cleopatra îl înconjoară pe Cezar cu toată fala regatului ei, iar el se complace. Epicureanul Cezar a avut întotdeauna preferințe pentru luxul oriental, care nu putea fi savurat într-o Romă ipocrită din perioada Republicii târzii. În timpul domniei lui

Cleopatra face o călătorie de două luni pe Nil împreună cu Cezar, care a fost foarte impresionat de piramide şi de oraşele Memphis şi Teba.

Nero, când gustul roman „s-a rafinat”, o masă cu Cleopatra este descrisă de poetul Lucanus astfel: Cleopatra etalează o bogăție imensă şi un fast necunoscut la Roma. Salonul, mare cât un templu, era împodobit cu mare lux. Tavanul foarte decorat, căpriorii auriți, pereții din marmură şlefuită, nu numai că erau acoperiți cu plăci, dar erau din porfir scump şi agat. Podeaua era din alabastru, uşile din lemn de abanos de Meroe şi placate cu acest lemn scump. Deasupra portalului erau ornamente de fildeş sculptat, baga indiană, pictată de mână. Uşile erau încrustate cu smaragde scumpe, mânerele scaunelor – cu pietre semiprețioase. Pe masă se aflau căni fine din jasp. Pe sofale erau cuverturi vopsite în multe culori vii la Tyros, apoi altele din brocart auriu sau din purpură, lucioase, țesute în stil egiptean.

Cleopatra face cu Cezar, iubitul şi garantul puterii ei, o călătorie de-a lungul Nilului, la monumentele regatului străvechi al faraonilor. O călătorie de iubire, dar şi de prezentare a superiorității egiptene: „Uite Cezar, aceasta este țara de vis – Egiptul – iar eu sunt regina!”

Imită ea, oare, călătoriile tributare ale vechilor regi sau călătoria victorioasă a lui Alexandru cel Mare după eliberarea de sub jugul persan? Perechea se lasă furată de visuri în timpul călătoriei, care sunt diferite şi, totuşi, atât de apropiate: Cezar se vede devenind tot mai asemănător cu Alexandru, stimat de el. Dominația unipersonală asupra lumii pare atât de aproape. Iar Cleopatra pare să-şi fi atins țelul: de a-l fi câştigat pe întâiul bărbat al Romei de partea ei: o regență mondială, formată din ei doi. Visele ambițioase de mărire şi putere sunt cele ce unesc perechea.

Şi la Pompei era apreciată atracţia exotică a Nilului (Detaliu dintr–un mozaic).

Călătoria se desfăşoară într-un palat luxos, plutitor, lung de 120 de metri, după cum ni l-a descris anticul Kallixeinos: înalt de doisprezece metri, din abanos, cu garnituri din aur şi argint, cu o mică velă de mătase. Toată această minune era însoțită şi trasă cu tehnica antică a bărcilor cu rame.

Politica mondială face o pauză de aproape două luni, deoarece cel mai puternic bărbat al lumii este turist. Cezar vizitează piramidele, vede vechiul Memphis, marea Tebă şi devine, din cauza acestui fapt, din ce în ce mai mic, victima chinuitoarei lui ambiții. Se pare că ar fi plâns de ruşine când a comparat faptele sale cu cele ale vechilor regi egipteni. Această călătorie va lăsa urme adânci: ceea ce a văzut aici va deveni, în scurtul timp care i-a mai fost hărăzit, opera de înfrumusețare şi

extindere a Romei şi de planificare a împrejurimilor pentru a fi amplu transformate. După exemplul drenării salbei de lacuri ce înconjuraseră inițial Alexandria, el vrea să asaneze smârcurile pontinice de la porțile Romei, un plan uriaş, care a fost realizat abia la începutul secolului nostru.

În sfârşit, ajung la Dendera. Aici, dinastia Ptolemeilor şi-a făcut singură un templu. Este închinat zeiței iubirii, Hathor, zeița cu urechi de vacă – un loc de premărire a familiei Ptolemeilor. Necunoscute sunt pentru romani dimensiunile templului principal, de neimaginat ce se petrece aici: Cleopatra este adulată ca o zeiță – încă din timpul vieții! Cezar nu poate decât să viseze la asemenea onoruri. Roma republicană nu poate oferi decât venerare terestră chiar şi pentru oameni ca el. În schimb, Cleopatra s-a lăsat imortalizată în piatră pe partea din spate a templului, cu îmbrăcămintea de milenii a suveranilor Egiptului, faraonii. Lângă ea, într-o postură la fel de tradițională, produsul călătoriei de iubire dăltuit în piatră: fiul Kaisarion.

Oamenii de ştiință ai zilelor noastre se mai contrazic dacă acest copil a fost, într-adevăr, al lui Cezar. Se spune că regina i l-ar fi plasat romanului – încă un truc rafinat al politicienei însetate de putere – pentru a-l lega şi mai mult de ea. Se uită însă că Ptolemeii trăiau într-un cerc restrâns, familial, de preamărire zeiască şi că îşi căutau

continuu parteneri de acelaşi rang cu ei. Erau acceptați numai parteneri egali în rang cum ar fi de pildă suveranii statelor diadohilor – şi, desigur, un om ca Cezar, care, deşi neîncoronat, era stăpânul Romei, deci foarte potrivit. Despre el se spune că, din cauza bolilor diverse, devenise steril; fapt contestat însă de dubiosul său renume, şi anume că dorințele sexuale i se citeau în ochi.

În acel timp nu se mai găseşte alt bărbat în apropierea Cleopatrei, căruia să i se poată atribui paternitatea. La fel a văzut lucrurile şi cel mai învederat duşman al perechii, Octavianus. El confirmă indirect proveniența copilului, când, la 18 ani, după victoria împotriva lui Antonius la Actium, vede în Kaisarion un concurent latent, un pericol pentru pretenția lui la suveranitate, deci ordonă să fie ucis. Toate acestea fac să fie posibil ceea ce nu au confirmat nici scriitorii antici pentru că nu puteau dovedi şi anume că într-adevăr Kaisarion a fost fiul lui Cezar şi al Cleopatrei.

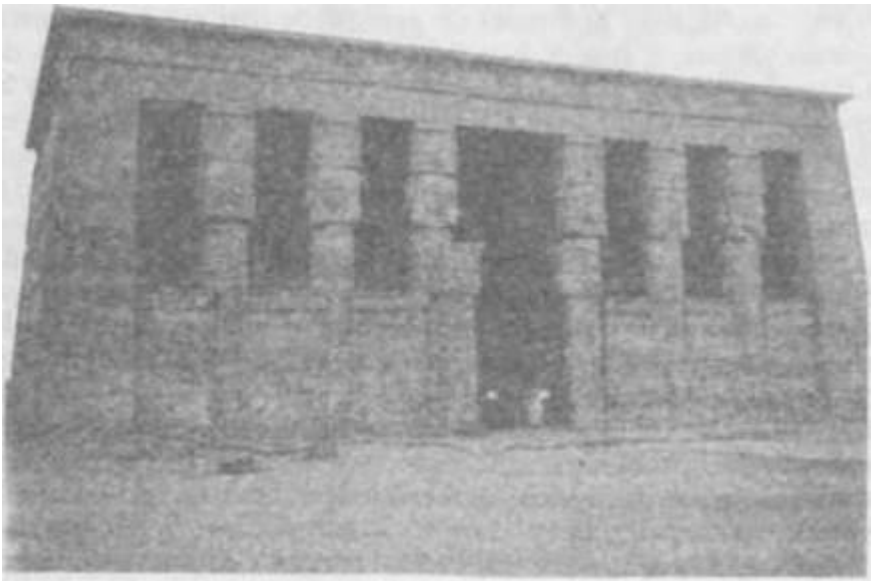

În templul de la Dendera, Cleopatra era adulată ca zeiță încă din timpul vieții.

Urmărirea

Tuna-el-Gebel – Egiptul de mijloc. Căutările noastre pentru a găsi lumea dispărută a Cleopatrei devin, încetul cu încetul, un fel de „urmărire". Punctele noastre de reper sunt întinse pe toată harta Egiptului, căci nu vrem să ne bazăm pe fotografii, reproduceri sau relatări, ci dorim să ne facem o părere proprie la fața locului despre puținele originale păstrate din vremea Cleopatrei.

După o călătorie dificilă, pe o căldură istovitoare, ajungem la locul mormântului Petosiris din Tuna-el-Gebel. Un mare templu mortuar în mijlocul deşertului. Egiptologii de la Universitatea München studiază de ani de zile acest monument

de construcție, care atestă ca niciun altul, prin relieful său, stilul amestecat al ultimului secol dinaintea schimbării timpurilor. Este un monument unic, ce ascunde o cronică autentică din viața cotidiană pe timpul Cleopatrei. Scenele de pe pereții templului mortuar corespund tradiției egiptene: este înfățişată întreaga lume. Ici un țăran care coseşte grâul foarte roditor, dincolo fată o vacă sau se culeg strugurii, se aduc acasă şi se pun la păstrare, se umplu cănile cu must. Meseriaşii fac cele trebuincioase, dar şi obiecte scumpe pentru temple şi statui. Sensul acestui cosmos pictural: cotidianul să poată fi luat cât mai real în lumea de dincolo. E o străveche tradiție funerară a egiptenilor. Dar, spre deosebire de maniera de prezentare obişnuită la faraoni cu scenele de mai sus şi cu mereu aceleaşi gesturi şi poziții hieratice, aici totul pare să fie plin de viață: cei pictați sunt individualizați, acțiunea lor este integrată în decorația mormântului într-o mare scenă contemporană, vie. Foarte izbitoare este înfățişarea musculoasă, plastică a corpului: sunt adevărate figuri de atleți cu muşchii încordați, aşa cum îi cunoaştem din desenele de pe amforele greceşti.

Ştim şi motivul acestui nou mod de înfățişare. Cu trei secole înaintea construirii mormântului Petorisis, cultura helenistică a pătruns în Egipt prin Alexandru cel Mare. Pornind de la numeroasele aşezări greceşti din țară, Egiptul se

vede curând confruntat cu elementul nou, străin. Cele două concepții de prezentare – vechiul Egipt şi helenismul modern – sunt armonizate şi combinate. Apare un stil contopit egipteano-grecesc, ce va caracteriza peisajul artistic al secolelor viitoare, în primul rând perioada târzie a Cleopatrei.

În fond, macedoneanul Alexandru este un cuceritor străin ce a intrat în țară, dar este primit şi ovaționat de popor: victoria lui împotriva persanilor la Issos din anul 333 î.Hr. Însemna pentru egipteni eliberarea de o dominație străină foarte apăsătoare. Iar Alexandru a ştiut, ca toți succesorii săi, să împletească lumea lui cu tradițiile egiptene. Prin faptul că se adresează oracolului din Siwa, devine pentru egipteni încarnarea zeului oracolului, Ammon şi intră în Pantheonul egiptean, prezentat pe monede şi reliefuri prin coarnele de berbec ale acestei zeități.

Pe peretele din spate al templului de la Dendera, Cleopatra apare îmbrăcată asemeni faraonilor, iar la stânga – fiul ei și al lui Cezar, Kaisarion.

Cleopatra a încercat să-şi egaleze predecesorii mai bine decât antecesorii ei. Dintre toți succesorii lui Alexandru în Egipt numai ea era în stare să citească semnele sfinte, hieroglifele şi să se înțeleagă cu supuşii în limba lor. Vorbea toate limbile străine ale timpului. Cleopatra a fost o femeie foarte inteligentă, care a reuşit să îmbine tradiția cu prezentul.

Relief la mormântul Petosiris de la Tuna – el – Gebel: meşteşugarii confecţionează obiecte de uz casnic, dar şi podoabe pentru temple şi statui. Lumea cotidiană trebuia preluată cât mai real în cea de dincolo.

Totuşi, ea nu devine egipteanca personificată. „Cleopatra", ne-a spus profesorul Empereur la despărţire, în Alexandria, „nu arăta chiar ca o egipteancă. Se poate să fi avut părul deschis la culoare şi ochi albaştri, exact ca o grecoaică".

Iar profesorul mai adaugă: „Într-un anumit punct, era urmaşa tipică a dinastiei ei macedonene: în comportament. La fel de lipsită de scrupule, ambiţioasa şi avidă de putere ca şi predecesorii ei Căsătoria între fraţi şi uciderea rudelor era pe atunci o politică obişnuită de familie. O familie destul de înspăimântătoare..."

Ptolemeu, fiul lui Lagos, a dat ce era mai bun pentru prietenul, mda şi capul armatei, marele Alexandru. În multele bătălii duse împreună şi-a câştigat dreptul ca – alături de ceilalți generali – să aibă un cuvânt de spus la împărțirea lumii în cazul decesului timpuriu al stăpânului său. Nu ştim dacă a pus ochii, după campania în Egipt a lui Alexandru, pe bogata țară de pe Nil, dar, după moartea marelui Alexandru de malarie, la 33 de ani, el se ceartă cu ceilalți diadohi, pentru această parte de moştenire. Ca stăpân al Egiptului, preia în anii 305/304 î.Hr., prerogative regale pentru a nu lăsa să renască tendințele de refacere a imensului imperiu al lui Alexandru, pentru a consolida independența Egiptului şi a propriei lui puteri. Ptolemeu I se transformă în suveranul Egiptului şi ştie să strângă de partea lui noii supuşi, deşi stăpânirea lui se bazează pe o pătură superioară pur grecească. Dar el atrage cu înțelepciune nobilimea egipteană în administrarea statului, confirma atribuirile de terenuri ale predecesorilor lui făcute preoților şi participă la refacerea sau construirea de temple. Atitudinea lui înțeleaptă față de Egipt o dovedeşte mai ales prin aducerea rămăşițelor lui Alexandru cel Mare în fosta capitală egipteană Memphis, omagiindu-l. Succesorii lui îşi vor îngropa stăpânii într-un maiestuos mormânt, foarte vizitat în antichitate,

acum dispărut, în capitala Alexandria. Prin introducerea cultului lui Serapis, al „zeului statului”, care are însuşiri ca ale zeului morților Osiris sau ale zeului – taur Apis, el îi uneşte pe egipteni şi pe greci printr-o politică inteligentă de armonizare.

Din timpul domniei lui există monede în Egipt. Vechiul schimb în natură şi calculul cu „deben”-ul de aur sau argint, un fel de deget în formă de bară, este înlocuit cu plăcuțe din cupru, argint şi aur. La fel şi perceptorul aşteaptă ca la strângerea dărilor să primească şi monede, nu numai produse în natură.

Tânăra Cleopatra află de timpuriu – mai ales din exemplul tatălui ei – cât de importante sunt aceste monede, cele din aur. Localnicii îl numesc pe tatăl Cleopatrei, Auletes, „flautistul” pentru că el, învăluit în văluri, se dedica mai mult muzicii, decât politicii. Cea de a doua poreclă a lui, Nothos, bastardul, i se potriveşte. Face parte, exprimându-ne politicos, din rudele îndepărtate şi accede la tron, după sfârşitul neglorios al predecesorului său, mai mult din întâmplare. Prințesa vede cum tatăl ei îşi menține domnia cu chiu cu vai plătind peşcheşuri şi dări foarte mari Romei. Pentru Egipt asta a însemnat impozite majorate la maximum – lucru care nu îl face iubit pe rege printre supuşi. Cleopatra constată foarte devreme cât de cumplit este să depinzi de Roma şi să îi fii supus.

Auletes este un suveran de-a dreptul duplicitar, motiv pentru care se încadrează perfect în şirul capilor de familie de la Ptolemeu până la Cleopatra. Monedele ne prezintă portretul predecesorilor lui, pe cât de vestiți, pe atât de huliți. Iat-o pe Arsinoe a II-a, fiica întemeietorului dinastiei. Ea se căsătoreşte cu Lysimah al Traciei, îl ucide pe fiul acestuia din prima căsătorie pentru a-i favoriza pe ceilalți trei. După moartea soțului fuge în Macedonia, la Kassandreia şi devine regină a Macedoniei prin căsătoria cu fratele ei vitreg, Ptolemeu Keraunos. Când Keraunos ordonă să fie uciși fiii ei, Lysimah şi Philippos, scapă doar cel mai mare, Ptolemeu, ea fuge prin Samotrake în Egipt. După ce Ptolemeu al II-lea o trimite în surghiun pe prima lui soție, Arsinoe I, în urma unei conjurații, se căsătoreşte cu fratele ei. Ambii se lasă adulați ca „frați zeieşti". Astfel este introdusă căsătoria între frați în dinastia Ptolemeilor, ai cărei membri îşi vor căuta partenerii în sânul familiei. Incestul devine principiu dinastic – la fel ca şi reprimarea brutală a concurenței politice.

Macedoneanul Alexandru „cel Mare" a venit în Egipt ca un cuceritor, dar este aclamat de localnici şi devine unul din strămoşii Cleopatrei. Este îngropat la Memphis (mozaic din Pompei, sec. al II-lea î.Hr.).

Acest lucru este valabil şi pentru Ptolemeu al IV-lea, a cărui urcare pe tron este umbrită de vărsări de sânge. La început domneşte împreună cu mama lui, regina văduvă Berenike a II-a, dar se află sub influența miniştrilor lui, Sosibios şi Agathokles, care înlătură toți membrii periculoşi ai familiei regale pentru a-i asigura domnia: sunt uciși mama lui, Berenike a II-a, fratele lui, Mahas, şi unchiul lui, Lysimah.

Nu mai sunt valabile nici dreptul de azil, nici vechile prietenii. Spânzură în public cadavrul regelui spartan Kleomenes, aliat cu fratele lui, care a trăit în exil la Alexandria încă din timpul tatălui său, pentru ca apoi să se sinucidă după eşuarea unei revolte împotriva suveranului. Sunt

uciși cu sânge rece mama acestuia, copiii şi femeile din jurul lor.

Iată-l şi pe Ptolemeu al VIII-lea, care se căsătoreşte cu Cleopatra a II-a, văduva fratelui său şi ordonă uciderea fiului ei, deci şi a propriului nepot Ptolemeu al VII-lea chiar în ziua nunții. O siluieşte pe nepoata lui, Cleopatra a III-a, se căsătoreşte mai târziu cu ea şi o face regentă, alături de mama ei vitregă, Cleopatra a II-a. Ia naştere „o regență în trei", marcată de ura reciprocă dintre cele două femei.

Berenike a II-a, văduva regelui, este victima sângerosului ei fiu, Ptolemeu al IV-lea.

Când cei din Alexandria trec de partea primei soții, fuge cu Cleopatra a III-a în Cipru, îl ia cu el pe fiul din prima căsătorie, dar ordonă să fie ucis

şi sfârtecat în fața lui. În noaptea dinaintea petrecerii zilei ci de naştere, Cleopatrei a II-a i se aduc rămăşițele fiului ei. La rândul ei, mama nu se sfieşte să facă politică prin crime. Ea apare în public şi ațâță astfel ura alexandrinilor.

Ptolemeu al VIII-lea răspunde la această ură înverşunată prin reprimare brutală după recucerirea Alexandriei. Într-o zi, când Gymnasion-ul oraşului era foarte populat, ordonă încercuirea şi incendierea lui, provocând moartea multor alexandrini.

Apoi, un fapt incredibil, posibil numai în această dinastie: în ciuda tuturor acestor atrocități, Cleopatra a II-a, fugită în Siria cu rezervele statului, se împacă cu Ptolemeu al VIII-lea, revine la Alexandria şi „regența triumvirat" continuă ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

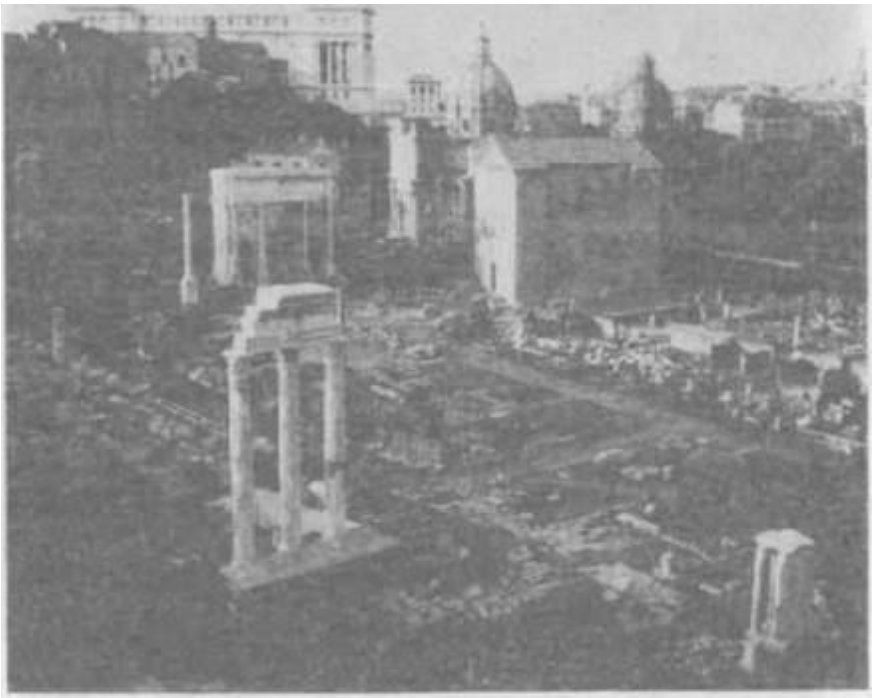

În comparaţie cu monumentele Egiptului antic, ruinele Romei antice par modeste.

Din aceeaşi dinastie face parte şi Ptolemeu al XI-lea, care şi-a gâtuit soția după numai nouăsprezece zile de căsătorie. Cetățenii Alexandriei sunt atât de revoltați, deoarece regina fusese foarte iubită, încât îl târăsc pe rege afară din palat şi îl masacrează pe stradă sub ochii mulțimii.

Succesorul lui este Auletes, tatăl Cleopatrei, iar ea este cea de a şaptea purtătoare a acestui nume, în dinastie; la rândul ei, şi ea va avea grijă să-şi înlăture în acelaşi mod frații. Ce familie!

Şi, totuşi, Roma nu avea în acea vreme motive să strâmbe din nas la aceste evenimente. Roma era în

perioada de trecere de la republică spre dictatură şi trăia ea însăşi – spre spaima multora, care nu vor sau nu pot să observe semnele vremurilor – distrugerea moravurilor, a moralei şi a tuturor valorilor republicii. Încă din anii ’80 î.Hr., Sulla a dat o semnificaţie şi o importanţă total nouă, prin teroarea instituită de el, vechiului termen de dictator; el le-a arătat dureros de clar romanilor ce înseamnă autocraţia. Dacă până la Sulla titlul şi funcţia dictatorului implicau raţiuni speciale, când întreaga putere era concentrată în mâna unei singure persoane spre binele tuturor cetăţenilor, acum el a dat cale liberă poftelor personale de putere. Prin regimul de teroare instituit, el a netezit calea multor politicieni avizi de putere, care, sub pretextul salvării statului, au râvnit sa adopte această soluţie; fapt vizibil chiar şi în zilele noastre.

Pentru Roma antică această reevaluare a funcţiei dictatorului are consecinţe dezastruoase: puterea Senatului este erodată. Partidele şi membrii lor, clicile şi acoliţii lor definesc de acum înainte configuraţia şedinţelor. Grupuri de conducere, formate din trei bărbaţi, aşa-numitele triumvirate, încearcă să reordoneze haosul în spiritul lor. Fiecare din aceşti bărbaţi se preocupă să-i înlăture pe ceilalţi parteneri. Dar cea mai importantă este goana după bani, garantul puterii. Are loc o descătuşare a celor mai întunecate pofte ale oamenilor.

Condițiile politice externe sunt deosebit de favorabile acestei aviditățI de putere şi de bani în zilele lui Cezar. Imperiul roman s-a extins pe toate cele trei continente şi stoarce sume imense din tributuri şi dări luate din ținuturile cucerite. Fiecare doreşte o parte din această mană bănească; chiar şi Cato, întruchiparea legalității, a moravurilor „mores", atât de respectate, de care erau legați romanii republicani, cade în ispită: numit administrator al Ciprului, luat de la Ptolemei, îl alungă pe predecesorul lui, unchiul Cleopatrei, se îmbogățeşte cu avutul acestuia şi cu ceea ce presupune noua lui funcție, golind pur şi simplu insula. Mulți văd în coruperea acestui fost om al legii începutul declinului republicii.

În absența obiectivelor şi valorilor morale ale timpului, există chiar tentația de a se da uitării autocrația crudă a lui Sulla, când se solicită din nou un „bărbat forte" care să le aducă ordinea şi să pună capăt haosului. În cele mai înalte cercuri ale puterii, solicitarea găseşte audiență. Pompei este primul care se crede a fi cel chemat, apoi Caius Iulius Cezar. Ambii au comun disprețul față de Senat şi de Republică. Nu numai că aceste instituții sunt hulite de ei, dar nu îi preocupă nici grijile şi nevoile poporului roman. Tot ce fac este numai pentru mărirea puterii lor şi are un singur scop: dominația unipersonală. Cezar este produsul acestor vremuri tulburi: un potentat însetat de bani, avid de putere şi egocentric.

„Urăsc regina”

Roma. Ne permitem o pauză în „Cafeneaua celor trei FFF”, situată azi pe locul fostei primării, Curia, unde în anul 44 d.Hr. Şi-a găsit moartea, de Idele lui martie, Caius Iulius Cezar. Ne-am început ziua devreme, iar acum, în căldura amiezii stăm la un Campari, care ne oferă clipe de tihnă; murmurul şi du-te-vino-ul vizitatorilor seamănă cu viața dintr-o curie romană.

Probabil că tocmai aici s-a petrecut acea dramă care a zguduit întreaga lume antică şi a aruncat Roma într-o criză politică, pentru rezolvarea căreia au trebuit ani de zile; dramă care a pus capăt tuturor visurilor Cleopatrei: uciderea lui Cezar.

Cezar s-a sculat devreme, după o noapte cu vise neliniştitoare şi a ieşit din vilă pentru a merge la Senat. O presimțire sumbră a soției lui, Calpurnia, şi o amețeală îl reține acasă pentru început. Dar, după ce apar trimişii senatorilor, Cezar se reculege. Se spune că senatorul Decimus Brutus l-ar fi luat pe sus. Pe drum le taie calea un prieten al lui Cezar: Artemidoros, care aflase despre planurile de atentat, de detaliile lor şi le consemnase, dar Cezar, grăbit, nu citeşte rolele pe care le primeşte. Iată cum de multe ori nimicurile îşi pun amprenta asupra destinului.

Atentatul a fost planificat cu exactitate: Cezar este primit pe scările Curiei şi însoțit în clădire. Un

senator pe nume Tullius Cimber iese în față şi îi cere iertarea fratelui exilat. Cezar îl refuză. Tullius îi smulge toga: acesta este semnul dat conjuraților. Unul după altul, senatorii se năpustesc asupra lui: tiranul nu trebuie să cadă răpus de o singură mână – au decis conjurații. Republicanii vor să-l doboare împreună pe dictator. Cezar cade, cu multe lovituri de cuțit şi cu toga smulsă: „Şi tu, fiul meu Brutus", i-ar fi spus el conducătorului conjuraților, Brutus, omul lui de încredere şi rudă cu el, cuvinte rostite cu uimire, înainte ca acesta să-l lovească cu sabia.

Cafeneaua celor trei FFF, pe locul unde s-ar fi aflat Curia în care a fost asasinat Cezar.

Catastrofa nu a venit din senin: aroganța şi supraprecierea de sine au erodat terenul sigur al puterii lui Cezar din ce în ce mai mult şi au condus spre dezastru. În legislația şi în ambele lui planuri de transformare, înnoire şi înfrumusețare a oraşului, romanii recunosc tentativa de armonizare a tradițiilor cu spiritul autocratic. Pentru aplicarea planurilor sale, Cezar elimină de pe lista beneficiarilor de cereale gratuite un număr de 170.000 de oameni. El vrea să convingă astfel cetățenii să-şi câştige singuri existența, deştelenind ogoare. Desființează uniunile şi cluburile politice – inițial bine cunoscătoare ale acestei scene nesigure – şi ocupă locurile în Senat şi aparatul public cu oameni devotați lui. Alinierea dictatorială declanşează semnale de alarmă în rândul adepților vechilor tradiții republicane, constituționale.

După triumful împotriva rivalului său, Pompei, este cuprins de o mânie furibundă. Aproape nicio familie romană nu scapă nevătămată din acest război al „romanilor împotriva romanilor". Se ajunge la o catastrofă națională. Cezar însă sărbătoreşte tocmai dispariția victimelor şi face remarca răuvoitoare că Republica nu înseamnă nimic; e un nume fără conținut şi semnificație. Dezavuarea moravurilor şi tradițiilor, mai ales sub forma preamăririi înaintaşilor, o face, evident, mai ales în forul iulian, imens, construit după planurile lui. Şi ca o încununare a aroganței sale,

aduce un omagiu străinei, pe cât de vestită, pe atât de hulită de romani: în templul celei mai venerate zeițe, Venus Genetrix, aşază lângă statuia zeiței, pe cea din aur, maiestuoasă, a Cleopatrei. Fiindcă ştie că pentru romani adulația zeilor de către muritori este un chin, el provoacă astfel un scandal.

Cleopatra e ca un ghimpe înfipt în carnea Romei. Prezența ei provocatoare ar putea fi motivul groaznicelor evenimente din 15 martie 44 î.Hr. Din ziua în care ea a intrat în oraş, Roma a devenit duşmana ei. Iar piața zvonurilor clocoteşte. Dictatorul îi face iubitei, în fața porților orașului, un cuib de dragoste, unde intră şi iese când vrea şi asta sub ochii fratelui şi soțului ei, Ptolemeu, care devine rapid ținta batjocurii plebei, dar este şi compătimit de cei binecrescuți. Iar ea, adulteră, chiar dacă e de rang regesc, apare în public cu bastardul ei, Kaisarion, şi enunță astfel pretenții imperiale. Roma este alarmată! Un semiegiptean, posibil succesor al lui Cezar! Cleopatra ca regentă a unui mare imperiu egipteano-roman! Aceste temeri groaznice circulă în scrisorile politicienilor romani.

Cleopatra a stat doi ani la Roma, pe locul unde este astăzi Vila Farnese. Se vorbeşte că ar fi avut 300 de servitori; se mai vorbeşte despre un fast oriental şi multă bogăție într-o perioadă când populației romane i se impuseseră legi de austeritate.

Cleopatra a locuit timp de doi ani la Roma, pe locul unde astăzi se află Villa Farnese.

Atitudinea ostilă Cleopatrei şi propaganda contra ei nu se fac niciodată pe faţă. Se vorbeşte în cercuri restrânse, se scrie în mesajele către cunoscuţi. Mai târziu, abia în timpul lui Augustus, istoricii vor strânge această propagandă într-o redactare subiectivă.

„Urăsc regina!" scrie foarte cunoscutul pentru noi orator Cicero prietenului său Atticus, „iar cel care a garantat pentru promisiunile ei, Ammonius, ştie că am motive întemeiate pentru aceasta. Şi nu mă pot gândi fără să mă revolt la neruşinarea reginei, în timpul cât a trăit în casa lui Cezar, de pe celălalt mal al Tibrului. Să nu mai avem de a face cu asemenea oameni!"

Scrisoarea atesta cât de complicate sunt

resentimentele. Ele merg de la lezarea amorului propriu până la respingerea de către Republică a tot ce are de a face cu noțiunea de „monarhie” şi cu elementele ce o presupun Din cauza fastului egiptean, mulți romani ajung să fie scârbiți de republică.

Cleopatra pare să ceara multe sacrificii pentru omagierea ei din partea lui Cezar, iar Imperatorul îi îndeplineşte dorințele fără nicio opunere. Să fi fost iubire? Sau recunoştință pentru triumful secret?

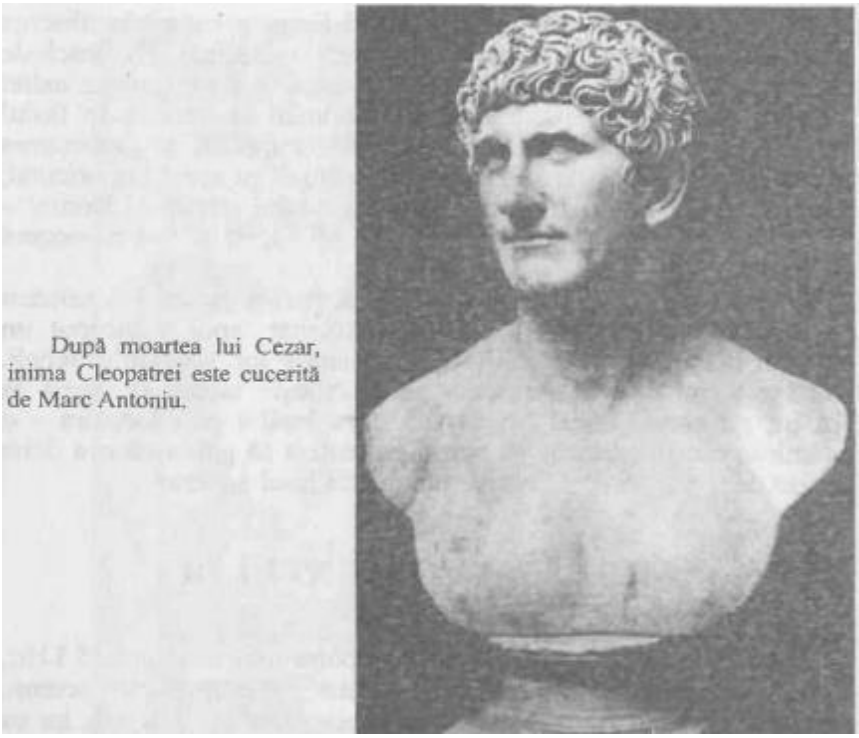

După moartea lui Cezar, inima Cleopatrei este cucerită de Marc Antoniu.

Cezar se poate mândri, ca altădată marele Alexandru, că a cucerit bogatul Egipt fără luptă. El

a izbutit cu măiestrie să încorporeze în sfera lui de putere, printr-o legătură amoroasă, ultimul regat care nu era încă o provincie a Romei. El vede acum în fața ochilor punctul culminant al puterii deținute, plănuieşte, bazat pe succesele înregistrate, instalarea ca unic stăpânitor al întregului imperiu. Dar Cezar a făcut o socoteală greşită.

Acum zace plin de sânge în Curia, un cadavru părăsit pe podeaua de marmură, căci senatorii, făptaşi, dar şi spectatorii au fugit cât au putut de repede. Dispariția fulgerătoare a lui Cezar este o catastrofă pentru Imperiul Roman, deoarece a apărut un vacuum de putere, la care republicanii, idealişti şi naivi, nici nu s-au gândit. Ei voiau să consolideze democrația şi se află dintr-o dată într-o lume care a pierdut valorile politice, ca şi Cezar de altfel.

E o catastrofă şi pentru Cleopatra, deoarece în clipa când moare Cezar, visurile ei despre un imperiu egipteano-roman s-au spulberat ca un balon de săpun! Deşi fuseseră atât de aproape!

Fuge din Roma, pe mare, la Alexandria. În oraş vestea morții lui Cezar s-a răspândit ca o scânteie, dar încă nu sunt în pericol, încă Republica romană este mult prea preocupată de ea însăşi, ca să se mai poată gândi la încorporarea Egiptului.

În acest vacuum de putere, Cleopatra îl poate ridica la rangul de regent pe fiul ei Kaisarion şi se poate dedica problemelor țării ei. Dar nenorocul o

urmăreşte: bogatul Egipt a suferit în absența ei; foamete, revolte şi o molimă (ciumă bubonică). Ea deschide silozurile statului pentru a atenua foametea şi îşi cucereşte astfel din nou supuşii. Se spune că ar fi continuat să trăiască în fastul alexandrin, nemăsurat, de parcă ar fi fost cuprinsă de presimțirea sfârşitului. Dar ea va face încă o dată politică cu acest lux oriental, după ce îşi va concentra atenția asupra noului stăpân al Romei – Marc Antoniu, autointitulat succesor al lui Cezar şi fost co-regent cu acesta.

În noua reglementare, lui i-a revenit partea estică. I-a urmărit pe ucigaşii lui Cezar, i-a prins şi executat; apoi a început un obositor război împotriva parților şi a aliaților lor, a vasalilor rebeli. După o campanie în Armenia, îşi stabileşte tabăra de iarnă la Tarsus, pe coasta Asiei Mici. Aici o va întâlni pe Cleopatra – o întâlnire crucială, care îi va permite acesteia să găsească o a doua ocazie de a trăi visul ei veşnic alături de noul suveran.

Mireasma orientului

Marc Antoniu o cunoscuse pe Cleopatra încă din anul 55 î.Hr., când îi oferise tatălui ei, fugit la Roma, o suită plătită scump, pentru a reveni în Egipt. Pe vremea aceea el avea 27 de ani, iar ea 14. Între timp, Marc Antoniu a făcut carieră ca politician şi militar, iar după moartea lui Cezar este pe punctul de a prelua singur conducerea.

Probabil nu i-a căzut prea bine faptul că, în testamentul său, Cezar nu l-a numit pe el succesor, ci pe mai tânărul şi mai slabul Octavianus, fiu adoptiv al dispărutului. Acum trebuie să împartă puterea cu un adversar. Mai rău: Lepidus, administratorul Galiei, este cel de al treilea care pretinde şi el puterea.

La finele lunii octombrie din anul 43 î.Hr., cei mai puternici trei bărbați ai Romei se întâlnesc în apropiere de Bologna de astăzi. După două zile de îndelungi negocieri, puterea este împărțită. Prin lege i se acordă triumviratului o durată de cinci ani, timp în care doresc să pună capăt tulburărilor interne. Provinciile sunt împărțite: Antoniu primeşte Galia, Lepidus – Spania, iar Octavian – Africa, Sardinia şi Sicilia.

Înainte de trecerea unui an, alianța îşi arată roadele: în ziua de 3 octombrie 42 î.Hr. Are loc lupta împotriva ucigaşilor lui Cezar, la Philippi. Aceştia rezistă în prima bătălie, în care nu există învingător, dar după 20 de zile sunt decimați. Cel care a dat bătălia decisivă a fost Antoniu, care prin generozitatea față de învinşi, atrage de partea lui şi prietenii, dar şi duşmanii. Cu timpul, devine primul om în imperiu. Noua distribuție a puterii stabileşte raporturi precise: arivistul Lepidus, primit în triumvirat datorită unei clipe favorabile, primeşte şi Africa, Octavianus – Italia şi Spania, iar Antoniu – Grecia, Asia Mică şi Orientul.

Frescă a lui Tiepolo din Palazzo Labia, Veneția, inspirată de legenda potrivit căreia Cleopatra a dizolvat în vin și a băut, în fața lui Marc Antoniu, cea mai mare și mai frumoasă perlă.

Aceste provincii sunt foarte bogate şi supuse militar Romei. O bază extrem de favorabilă de pornire pentru un bărbat, ce intenționează să-şi procure mijloacele pentru a dobândi puterea suprema în imperiu. Însă numai dorința acesta nu poate să fi fost singurul motiv de a pune mâna pe Orient. H. Bengston scrie în biografia lui despre Antoniu: „Era vorba de mirajul inexplicabil pe care-l degajau aceste țări orientale. Cu ani în urmă, când se afla sub comanda lui Gabinius, pe

Antoniu l-a vrăjit cel mai mult Egiptul, țara Nilului, aşa cum s-a întâmplat cu toți cuceritorii ținutului, de la Alexandru până la Napoleon.”

Tarsus, Asia Mică, 41 î.Hr. Un vas ca din poveste, înconjurat de corăbii mai mici împingătoare, a intrat în golful portului Tarsus. Pupa şi prora verzuie a corabiei din stuf, specifică vechiului Egipt, au o formă asemănătoare cu umbrela deschisă a unui papirus. Părea construită din tulpine de plantă, legate uneori între ele cu bucăți de material, viu colorate, alte părți, deschise, sunt acoperite de soare. Este un vas foarte bun pe mare, localnicii l-au văzut venind pe apă, aparent plutind fără a fi împins. Şi totuşi este foarte fragil – un vas de vis.

Uimire după uimire: în lumina soarelui strălucesc detalii din aur, argint şi aramă. O briză aduce pe uscat parfumul florilor. La bord răsună muzică şi râsete. Echipajul micii ambarcațiuni romane de patrulare ca şi cei din corăbiile pescăreşti erau uimiți, dar şi curioşi: nu conteneau cu mirarea, mergând înspre vasul dumnezeiesc – nu era nicio cârmă, nicio velă, nicio vâslă care să fi împins vasul – era tras de alte corăbii. Niciun marinar, niciun soldat pe punte; peste bord se aplecau tinere fete şi femei deosebit de frumoase; ele presară peste noii veniți, din coşuri, petale de flori frumos mirositoare, a căror mireasmă este îmbătătoare. Urmează coronițe din flori, fructe – ele cad în mâna celor ce le

ovaționează. Nimeni nu îşi poate ascunde admirația. Este precis suita unei zeițe care invită la sărbătoare! Dar cine era zeița?

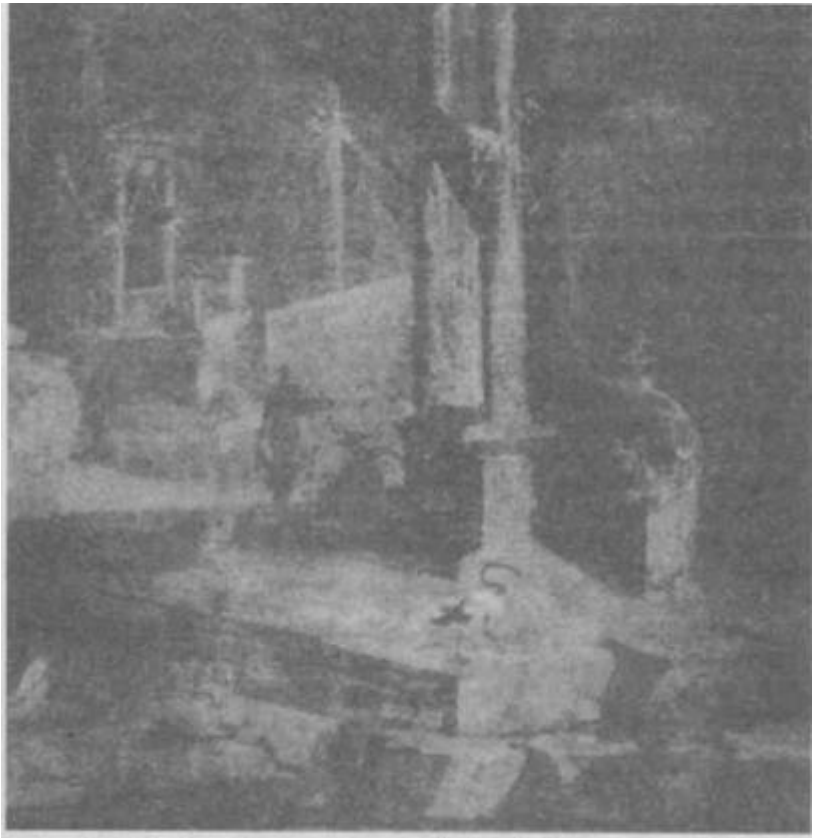

Această frescă din Pompei sugerează petrecerile şi orgiile fastuoase de cult din Egipt, care l-au cucerit pe Marc Antoniu.

Aşezată comod între perne, Cleopatra aştepta sosirea gărzilor romane şi a soldaților. Până în acel moment totul se petrecuse conform planurilor ei. Aude aclamațiile localnicilor, râsul slujitoarelor şi gustă atmosfera favorabilă. Se oferă din nou unui roman, dar de această dată l-a studiat cu precizie, s-a informat despre ambițiile, ştiința şi

slăbiciunile lui. Pe aceasta s-a bazat regizarea spectacolului pe care l-a creat în cinstea sosirii lui: Marc Antoniu, care a avut întotdeauna o preferință pentru Orient. Având în vedere felul lui de viață aproape opus principiilor romane, el este cucerit de viața extrem de luxoasă, rafinată, dar totuşi barbară a Orientului.

Scena intrării Cleopatrei în Tarsus, povestită de Plutarh, a fost înnobilată de Shakespeare în drama *Antoniu şi Cleopatra:*

„Păi să vă povestesc.
Precum un tron de flăcări vasul ei
Ardea pe râu; bătută-n aur pupa,
De purpur pânzele, înmiresmate
Cât vântul era beat de dorul lor;
De-argint lopețile ce-n cânt de flaut
Se rânduiau şi unda se-ndemna
Sub lovitura lor, ca-ndrăgostită.
Ci ea, neasemuita, lenevea
În uraniscu-i de brocat, mai mândră
Ca Venus din tablouri, unde arta
Întrece firea. O-nrămau paji mândri
Zâmbind ca Amoraşii cu gropițe;
Şi boarea evantaielor bogate.
Jurai că, răcorindu-i chipul gingaş,
L-ar aprinde şi-şi dezminte rostul ei.
Iar doamnele din preajmă-i, nereide
Şi fiice-a mării, n-o pierdeau din ochi
Şi-o-mpodobeau cu temeneli; la cârmă

Stătea, cred, o sirenă; pânze, funii –
Mătase ce se umflă când le-ating

Băuturile amețitoare au jucat un rol important în ritualul de cult închinat zeului Dionysos.

Cu mâinile lor gingaşe ca floarea
Şi-n slujba-ncredințată iuți. Din vas
Miresme stranii simțu-l biciuiesc
Pe țărmu-nvecinat. Oraşul tot
Îşi revărsa poporul s-o privească.
Iar Marc Antoniu sta pe tron în piață
Şi fluiera; de nu era un gol,
Văzduhul însuşi s-ar fi dus s-o vadă
Pe Cleopatra.

Straşnică femeie!”

În frescele lui Tiepolo din Veneția este redată legenda potrivit căreia Cleopatra şi-a topit în vin cea mai mare şi frumoasă perlă în fața ochilor lui Marc Antoniu şi apoi ar fi băut vinul. Cleopatra, femeia care-şi soarbe bogățiile nemăsurate – o demonstrație de lux debordant prin care soldații lui Antoniu au fost mai mult decât impresionați şi influențați. El devine chiar dependent de lumea Orientului.

Cultul lui Dionysos

Acum se răspândesc în întregul imperiu roman estic culte şi obiceiuri străine: domneşte zeul Dionysos, veselul zeu al trupului şi al vinului, zeul cu capul înconjurat de vița de vie, care tinde să cucerească lumea întreagă. Sub semnul lui, în palatele Alexandriei se dau petreceri amețitoare, se fac orgii în semn de cult, iar Antoniu devine din ce în ce mai mult robul lor. Oare ce forță misterioasă, orientală, îl impunea?

Izvoarele cultului trebuie căutate în Tracia, de unde se poate observa răspândirea lui începând cu secolul al VIII-lea î.Hr. Dionysos este zeul bucuriei, al eliberării şi mântuirii, ce întruchipează triumful chiar şi împotriva morții. Locul naşterii lui ar fi fost legendara Nysa, țara nimfelor, ce coincide aproape cu ideea occidentală

despre paradis. În timpul campaniilor lui Alexandru cel Mare, concepția despre lumea edenică este foarte răspândită şi conduce spre o nouă fază de creare a miturilor în lumea antică. Tendința vechilor greci de a vedea în țările nou descoperite patria zeilor s-a confirmat în special la descoperirea Indiei. Aici s-a crezut că a fost regăsit paradisul Nysei, iar persoana marelui Alexandru a fost considerată întruchiparea lui Dionysos. Totul se potrivea: dionisiacul Alexandru, însoțit de suita lui amețită de victorii, a înaintat triumfal până în India şi le-a dăruit grecilor o nouă țară a făgăduinței.

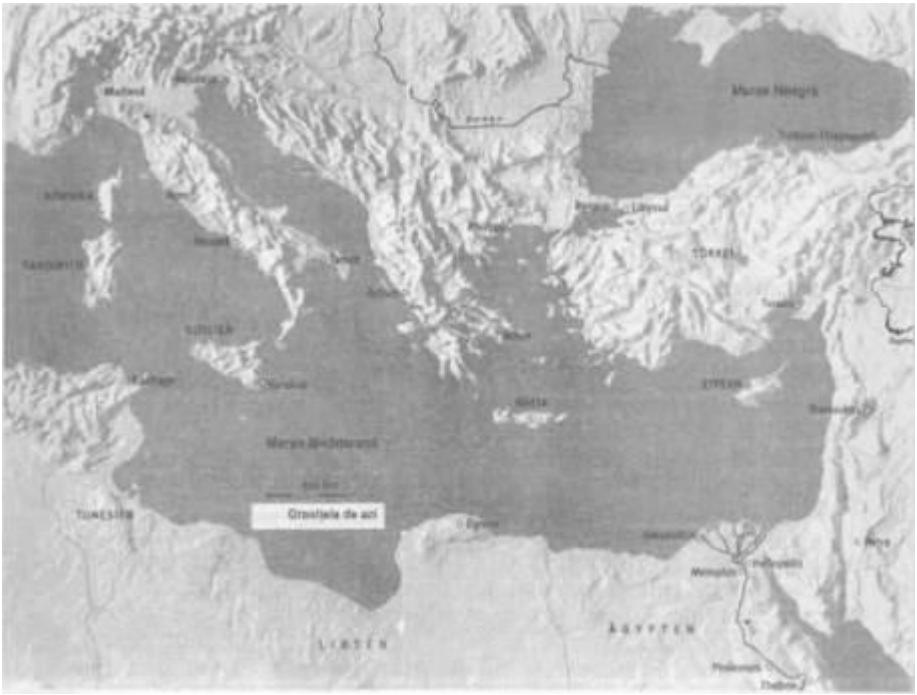

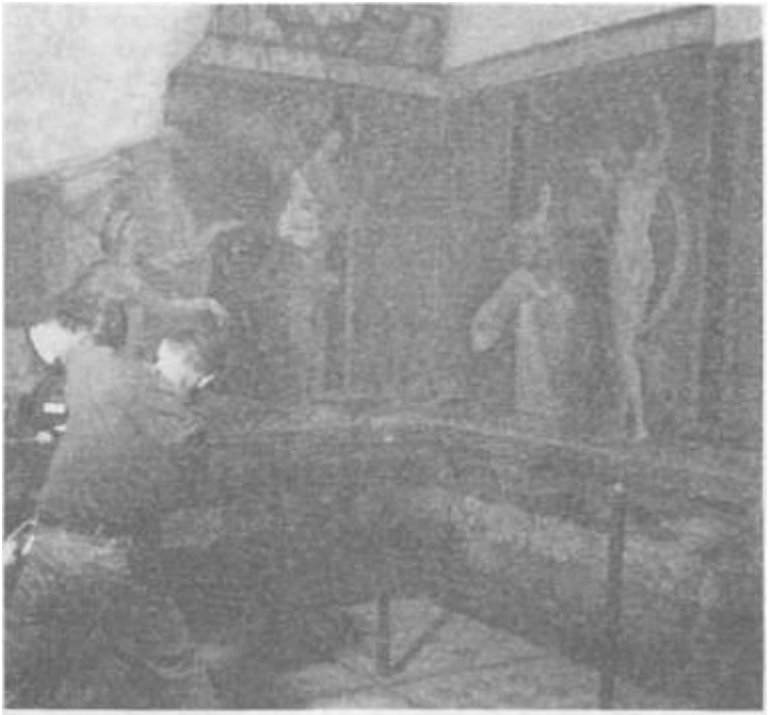

În Villa dei Misteri, situată la poalele Vezuviului, s-a păstrat un ciclu de imagini cu ritualul de cult închinat zeului Dionysos.

Tatăl Cleopatrei, Auletes, este autorul introducerii noului cult în Egipt. Este în primul rând o revenire la strămoşul dinastiei, devenind el zeu şi urmaşii lui deveniți zei. Egalitatea cu zeii, revendicată de Auletes pentru el şi pentru familia lui, este atestată de scrisorile sau cererile adresate lui: „zeul şi stăpânul nostru, regele". Chiar şi fiicele şi fiii lui sunt veneraţi ca zei încă din timpul vieții. Cetățenii Alexandriei amplifică această preamărire prin faptul că îi numesc „stăpânii şi zeii noştri". Astfel şi Cleopatra este, încă dinainte de a se urca pe tron, chiar de la naştere, o zeiță.

Preocupat să ofere supuşilor imaginea zeității

lui, Auletes se numeşte „Neos Dionysos”, noul Dionysos; şi susține că este încarnarea zeului roman Bacchus. Atributele lui sunt cununa de iederă, prezentă în portretele-statui şi vergeaua de cult sau „Tyrsos”, o tulpină de anason învelită în iederă, cu un con de brad în vârf. Aceste tablouri, imagini şi asocieri provin din tradiții cunoscute, care sub Auletes dobândesc o importanță complet nouă. Elemente de cult egiptene, greceşti şi romane se contopesc într-un nou întreg, un cult universal, care, pornind din Egipt, începe să cucerească întreaga lume antică.

La Pompei, în Villa dei Misteri, s-a păstrat un reportaj imagistic despre obiceiurile cultului lui Dionysos, o înfățişare unică în felul ei: pe role de scris, pe care le ține în mână un bărbat mai vârstnic – probabil un preot – sunt consemnate indicațiile slujbei şi desfăşurarea ei pentru cei inițiați. Alături, măşti glumețe şi transformări de şaradă, care aveau rolul lor în ritual, la fel ca vinul şi muzica. Bărbați, femei, chiar şi copii par să simtă ei înşişi felul în care se purifică cei inițiați, dureros: din ritual făcea parte şi flagelarea. Îl căutau pe Dionysos într-o stare ca de transă pentru a găsi izbăvirea în el. Vinul este un mijloc în acest scop, respectiv atingerea unei stări de veselie şi extaz, a „unei nebunii zeieşti”, care îl cuprinde pe om atât de puternic, încât el se simte egal cu zeii. Un extaz palpitant între veselie şi durere – acesta este cultul lui Dionysos, o

promisiune clară de izbăvire, un exces oriental: o amenințare serioasă pentru Roma, care e încă foarte severă în păstrarea moravurilor.

Monede noi

La Alexandria apar acum monede noi: o Cleopatră frumoasă, mai matură, pe o parte, un Antoniu senzual pe cealaltă. Dar suveranii nu se unesc numai pe monede: Antoniu este mult mai fascinat decât Cezar de viața foarte exotică. El este prins în mrejele orientale ale regatului şi permite să fie omagiat chiar ca un faraon, în chip de statuie – o viziune cumplită pentru cetățenii Romei. Mai rău: începe să dăruiască Cleopatrei şi fiilor ei provinciile de est, cucerite în lupte grele. Bărbatul care a plecat să cucerească noi teritorii pentru Roma, le risipeşte acum. „Antoniu este victima unor droguri misterioase şi a vrăjilor amoroase ale Cleopatrei", se spune la Roma. Cum se poate explica altfel, se întreabă, neputincioşi, romanii, faptul că bărbatul care a impresionat cu necrologul rostit

Marc Antoniu este cucerit de fastul egiptean şi se lasă preamărit asemeni faraonilor, prin ridicarea de statui.

la înmormântarea lui Cezar, care părea să garanteze toate virtuțile unui republican cu persoana sa, dar şi consolidarea imperiului, a devenit marioneta Orientului?

Cadourile făcute Cleopatrei înseamnă teritorii întinse ale Levantului. Monedele pe care le bate cu această ocazie marchează începutul unei noi ere: sunt pentru aniversarea încorporării lor în regatul Cleopatrei.

În anul 34 î.Hr. Are loc un eveniment care revoltă Roma la culme: la Alexandria, în Gymnasion, Cleopatra şi Antoniu iau loc pe o platformă, deasupra mulțimii, aşezați pe tronuri din aur. În fața lor, stau copiii încă minori,

îmbrăcați în portul şi cu însemnele țărilor ce le-au fost atribuite prin această ceremonie.

Kaisarion – fiul de 13 ani al Cleopatrei şi al lui Cezar – coregele Ptolemeu al XV-lea, care este totodată confirmat suveran al Egiptului. Provinciile estice ale imperiului roman sunt împărțite între copiii celor doi. Se fac regi peste regi. Astfel, Alexandru Helios, de şase ani, devine rege al Armeniei şi stăpân al Mediei până la Indus, deci regatul parților. Sora lui geamănă, Cleopatra-Selene, devine regină în Cirenaica, provincie situată azi în Libia, la granița cu Egiptul, şi în insula Creta. Ptolemeu Philadelpos, de numai doi ani, primeşte ca rege nu numai teritoriile siriene ale imperiului seleucizilor, care cu trei ani în urmă fuseseră incluse în sfera de suveranitate a Ptolemeilor, ci devine şi suveran al Asiei Mici de la est de Eufrat până la Hellespont, Dardanelele de astăzi.

Toate acestea se petrec în timp ce Octavia, soția legitimă a lui Antoniu, foarte iubită de romani şi compătimită de ei, aşteaptă veşti de la soț. Nici ea, nici nimeni altul nu poate înțelege cum soțul ei a uitat cele mai strânse legături de familie. „A înnebunit Antoniu?” se întreabă lumea la Roma.

Orientul împotriva Occidentului

Actium, coasta de vest a Greciei. Un nou bărbat a apărut pe scena politică spre a pune capăt

aşa-numitei nebunii a lui Antoniu: Octavianus, tânărul şi palidul nepot al marelui Cezar, în care, la început, nimeni nu prea avea încredere.

Dar lupta din fața coastelor Greciei împotriva lui Antoniu va decide dacă centrul lumii antice va deveni Roma sau Alexandria. După ce cele mai importante porturi de aprovizionare au fost luate de Octavianus, şansele „perechii zeieşti" sunt foarte mici. Din punct de vedere strategic este clar: aici, în punctul cel mai vestic al sferei lui de influență, Antoniu nu mai poate câştiga nimic. Marea bătălie împotriva Romei, pe care voia să o ducă peste Marea Adriatică, bazat pe porturi sigure, nu mai este posibilă.

Oare Cleopatra şi Antoniu vedeau clar acest lucru? Există unele indicii în acest sens: pentru a se elibera de balast şi a nu lăsa nimic să cadă în mâna duşmanului, Antoniu incendiază cea mai mare parte a corăbiilor lui de aprovizionare. Rămân numai imensele galere de război, câteva corăbii rapide şi flota Cleopatrei.

Şi totuşi Antoniu pare să caute lupta decisivă: „Orientul împotriva Occidentului".

Trădătoarea

Actium, 2 septembrie 31 î.Hr.: în timpul nopții, golful portului a devenit o capcană. Dimineața, când corăbiile lui Antoniu depăşesc în formație linia îngusta de ieşire, calea lor este tăiată de flota

lui Octavianus, desfăşurată într-un arc larg pe marea deschisă. Antoniu intenționează să formeze o breşă în şirul de corăbii, duşmanul se retrage mereu, mereu înapoi şi îl atrage pe marea deschisă. Mergând încet, corăbiile se grupează pe două flancuri laterale, frontul lor din mijloc se subțiază continuu. Apoi se dă semnalul de începere a bătăliei, iar aripile se unesc. Este o luptă de uscat, care se dă pe mare, obişnuită la comandanții de trupe de uscat, o tactică de război. Până după-masă cade o adevărată ploaie de săgeți şi lănci de pe corăbiile înalte ale lui Antoniu asupra celor mai joase ale lui Octavianus. Romanii rezistă cu săgeți cu flăcări şi pietre catapultate. În jurul fiecărui vas mare roiesc, în cerc, corăbii romane şi țin în şah echipajul. Abordajul corăbiilor mari pare imposibil, dar au fost deja făcute breşe în corpul lor pe unde pot fi trase săgeți cu flăcări, ucigătoare.

Lupta nu este nici pe departe decisă, când se întâmplă ceva groaznic: cu pânzele umflate, flota Cleopatrei – contrar oricăror reguli – iese din mijlocul teatrului de luptă şi se îndreaptă spre est. Antoniu priveşte fără să-i vină a crede, cum ies vasele egiptene din rază. Priveşte împietrit manevra neobişnuită. Apoi reacționează, dă ordine grăbite, se urcă într-un vas mai mic şi urmăreşte mica flotilă a Cleopatrei.

Niciunul din războinici, preocupat de lupte, nu a observat accesul de furie al reginei şi urmărirea

flotilei de către Antoniu. Abia după aceea se aud țipete de la vas la vas: „Antoniu a fugit! Ne-a lăsat de izbelişte!” O bătălie fără conducător se decide repede.

Antoniu a ajuns repede din urmă flotila Cleopatrei, a trecut pe vasul principal, a rămas pe punte şi a refuzat orice legătură cu regina. Era încă sub impresia şocului provocat de fuga neaşteptată a iubitei. Întrebarea nerostită de el este cea pe care istoricii şi-o pun şi astăzi: ce a împins-o pe Cleopatra să facă un asemenea pas? De ce a părăsit ea lupta înainte de vreme, căci izbânda ar fi adus totuşi împlinirea visului ei politic despre un mare imperiu egipteano-roman? Pe deasupra, era o bătălie pe care el o dădea numai pentru ea.

În ochii lui Antoniu aceasta însemna trădare, aceeaşi atitudine condamnabilă pe care i-o reproşează acum soldații lui.

Dar oare Cleopatra a plecat într-adevăr? Faptele istorice par să ateste că, aproape de la începutul bătăliei, ea şi-ar fi dat seama că lupta nu poate fi câştigată. Prea clar se conturau succesele adversarului, iar acum politiciana realistă şi avidă de putere urmărea să salveze ceea ce mai putea fi salvat.

Ca spectator, nestânjenită de duşmani, ea ar fi putut intra în panică din cauza mersului luptelor şi a duratei lor: corăbiile rapide, uşor de manevrat ale lui Octavianus, încercuiesc, asemeni câinilor

de vânătoare, prada – corăbiile mari şi puternice ale lui Antoniu, galerele uriaşe. Probabil, la un moment dat puterea ei de rezistență a dispărut – şi atunci ea, împreună cu flota ei, devin prada urmărită.

O veche schiță romană, înfățișând o corabie de război în timpul atacului.

Există însă şi alte motive pentru atitudinea Cleopatrei: prin fugă, flota ei scăpa de a fi distrusă de romani şi astfel rămânea deschisă posibilitatea altor lupte împotriva Romei, o perspectivă de viitor. În felul acesta ea ar fi acționat în favoarea lui Antoniu. Dar oare a gândit atât de strategic Cleopatra?

Mulți oameni de ştiință văd lucrurile altfel: prin fugă – asta este opinia generală – Cleopatra şi-a arătat opțiunea de a-l putea atrage pe Octavian, cel de al treilea roman, în viața ei. După eşecul vizibil al lui Antoniu, visul ei despre un imperiu mondial romano-oriental nu se putea realiza decât dacă izbutea să fie pe placul noului stăpân al Romei. Un gând lipsit de scrupule, brutal, care i se potrivea Cleopatrei. Dar şi unul provocat de disperare.

Legătura ei cu Octavian nu va fi posibilă. Acum Cleopatra este o învinsă. Frumusețea şi puterea ei au pierit. Iar disprețuitorul Octavian, de 32 de ani, nu este bărbatul care să se lase orbit de fastul oriental.

Amurgul zeilor

Alexandria, insula palatului. Jocul e pierdut, visul imperiului mondial sub conducerea Alexandriei, spulberat. Un fluier prelung ar fi umplut nopțile la Alexandria. „Este zeul Dionysos, care părăseşte oraşul, asemeni şobolanilor care pleacă de pe vasul care se scufundă", susțineau localnicii.

Din cauza înfrângerii şi a înjosirilor care îl aşteptau din partea duşmanului său de moarte, Antoniu s-a sinucis. Cleopatra l-a dus pe muribund în mormântul ei, care trebuie să se fi aflat în apropiere de mormântul lui Alexandru. Ea

a îmbălsămat şi îngropat cadavrul ca şi cum ar fi fost al unui faraon.

Ea însăşi se închide într-un mormânt în fața trupelor lui Octavian, care înaintau. Îngropată, dar nu moartă, Cleopatra se află în fața celui mai mare eşec din viața ei.

Atmosfera din Alexandria este similară cu amurgul zeilor. Oamenii fug ca animalele speriate de pericolul ce se apropie. Ce va fi când vor ajunge în oraş Octavian împreună cu soldații lui? învingătoarea, Roma, se va răzbuna pe Alexandria?

Când îl întâlneşte pe noul stăpân al Romei, Cleopatra nu mai are nimic de oferit. În fața lui Octavian se află o femeie cu ochii şterşi, marcată de febră şi de rănile făcute în semn de doliu după moartea lui Antoniu. Toate comorile ei sunt deja în mâinile învingătorului. Nu îi rămâne decât să îl implore să cruțe viața copiilor ei.

Nu îndrăzneşte nici să se roage, şi nici nu speră ceva în ceea ce o priveşte. Are în fața ochilor soarta surorii ei, care, după războiul alexandrin, a fost dusă în lanțuri prin Roma. Cleopatra doreşte să nu aibă parte de un asemenea sfârşit şi caută să-şi păstreze demnitatea prin sinucidere.

Se pune întrebarea dacă a murit muşcată de un şarpe, cum relatează scriitorii antici. Mai degrabă a folosit ace otrăvite sau o lansetă, ustensile pe care le avea la îndemână. În sprijinul acestei variante stă faptul că Cleopatra nu s-a sinucis

singură, ci împreună cu cele două slujnice ale ei. Otrava unui singur şarpe, chiar şi o cobră veninoasă, care termină rezerva de otravă la o singură muşcătură – nu era suficientă pentru a omorî trei oameni. Este improbabil, de asemenea, ca Cleopatra să fi putut strecura unul sau mai mulți şerpi, datorită severelor măsuri de securitate luate de Octavian. Improbabil şi pentru că aceeaşi scriitori antici mai arată că în preajma Cleopatrei nu a fost găsit niciun şarpe.

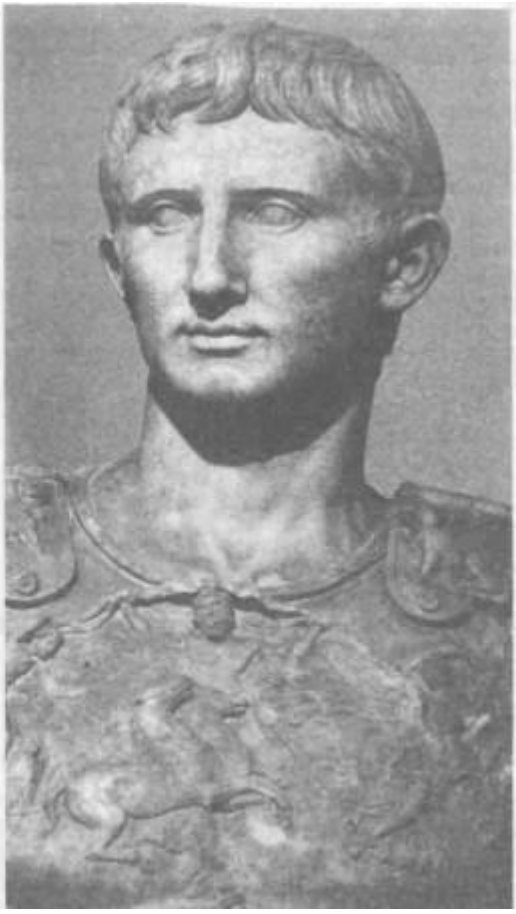

Octavian, ulterior regele Augustus, nu poate fi cucerit de Cleopatra.

O singură împunsătură cu un ac otrăvit cu venin de şarpe era, la vremea respectivă, cea mai simplă, dar şi cea mai cunoscută metodă de sinucidere în grup. Unii au mai spus, arată Plutarh, că pe brațul Cleopatrei s-ar fi găsit două împunsături, abia vizibile.

Totuşi, a fost vorba de otrava unei cobre – cu care s-a sinucis Cleopatra – deoarece Plutarh mai relatează despre cadavrul ei, că s-a păstrat intact, fără a se înroşi deloc şi fără a se găsi urma vreunui simptom de otrăvire.

Lipsa unor asemenea simptome este dată de efectul de paralizare a nervilor prin otrava unei cobre, spre deosebire de efectul altor otrăvuri de şerpi: o viperă, de pildă, prin muşcătura ei ar fi adus în sânge otrăvuri alternante. Urmarea: pete vineții pe piele, oribile. Dar nimic din toate acestea nu au putut fi observate la fosta regină a Egiptului.

Este neelucidat dacă Cleopatra a murit mușcată de un șarpe.
Dar și astăzi îmblânzitorii de șerpi îi impresionează pe turiști în Egipt.

Cleopatra a murit. Şi-a greşit ţelul în viaţă? Desigur. Alexandria nu a devenit capitala lumii, ci punctul de sprijin cel mai mare al noii provincii romane – Egipt – contrar intenţiilor ei. Ce a obţinut ea în fond? A fost ea, oare, numai o minge de joc în mâna a doi romani de vază, sursa lor de bani, de tihnă, în ascensiunea lor spre putere?

Chiar şi oamenii de ştiinţă ai timpurilor noastre recunosc: unde a putut, Cezar a sprijinit-o; în anii cât au fost împreună i-a dăruit şi oferit mai multe decât putea obţine smeritul ei tată, Auletes, în schimbul bacşişurilor. Niciodată raţionalul Cezar nu s-a comportat atât de nefiresc ca în perioada cât s-a aflat în Egipt, niciodată nu a omis calculul

politic ca în relația lui cu Cleopatra. Atitudinea lui nu se poate explica decât prin sentimentele puternice pe care le avea față de ea.

Iar Antoniu? Când era mică, Cleopatra l-a văzut pe Antoniu ca oaspete la curtea tatălui ei, făcând parte din suita lui Gabinius. L-a cunoscut apoi ca prieten al lui Cezar în casa de la Roma. A fost cucerit de ea după întâlnirea de la Tarsus. Au benchetuit împreună, au colindat împreună nopțile prin Alexandria – o perioadă frumoasă, uşoară, poate cea mai frumoasă din viața ei. Cleopatra a finanțat luptele pierdute de Antoniu – şi împreună şi-au pus capăt vieții. Cu siguranță, Antoniu a dezamăgit-o amar, după ce mizase totul pe el, dar, oare, ar fi suferit ea atât după moartea lui, dacă nu ar fi fost sigură că a pierdut o dată cu el şi iubitul? Plutarh o caracterizează cel mai bine:

Tot ce făcea, făcea cu o dăruire totală;
dacă iubea, o făcea cu pasiune,
dacă ura, ura de moarte,
dacă jelea, jelea din tot sufletul.
La fel şi Antoniu.

Cine a fost Cleopatra?

Berlin, colecția antică. Căutarea noastră a luat sfârşit. Din nou stăm în fața bustului despre care se spune că ar reprezenta-o pe Cleopatra. S-a schimbat punctul nostru de vedere?

Avem în față o femeie drăguță, gingaşa, care arată cu totul altfel decât ne-a făcut să credem moda celor peste două milenii; care era sigură de timpuriu de poziția şi puterea ei; care, ca grecoaică, se raporta mai mult la Alexandru, decât la faraoni, dar care a înțeles să încorporeze şi toată moştenirea Egiptului; care s-a simțit foarte legată de tradițiile a două culturi şi a ştiut să folosească ambele avantaje; care a trebuit să îngroape viziunea ei despre un Egipt renăscut mai mare ca oricând o dată cu cei doi bărbați ai ei şi care a lăsat posterității o imagine a tinereții veşnice, la fel de veşnică precum piramidele şi nu a unei femei bătrâne.

Cleopatra. Pictură de Hans Makart.

Domnia faraonilor a luat sfârşit în Egipt o dată cu Cleopatra, iar la puţină vreme după aceea a încetat şi folosirea hieroglifelor, scriere descifrată abia în secolul trecut.

Să avem încredere în imaginea femeii fatale pe tronul faraonilor, a ademenitoarei cumplite, care dorea să supună Occidentul luxului decadent al Orientului?

Desigur nu, deoarece am cunoscut o Cleopatră – politician de forță între două lumi, o personalitate puternică, care, asemeni duşmanilor ei, a trăit pentru sine şi pentru viziunea ei. În perioada târzie a imperiului, Iulian a trebuit să se decidă între creştinism şi promisiunea de mântuire a

religiilor orientale, care s-au răspândit tot mai mult din timpul Cleopatrei. Supuşii ei participa mai degrabă la slujbele promițătoare închinate veselului Dionysos, decât la viața plină de privațiuni a eremiților creştini.

Ea se potrivea chiar şi concepțiilor noastre despre o femeie „modernă", sigură de sine. Nici în relațiile cu Cezar, nici în legăturile cu Antoniu nu a căzut într-o stare de dependență totală. Prin bogatul Egipt, le-a oferit celor doi oameni o bază de pornire pentru realizarea ambițiilor lor; dar numai după ce amândoi au consolidat puterea ei de suverană a Egiptului şi au fost de acord să-i ofere un spațiu larg de mişcare pentru acțiunile ei independente. Ea nu a fost niciodată „numai preferata" exotică a iubiților ei romani, considerați adeseori prea importanți. Era conştientă de şarmul personalității ei şi a ştiut să-şi sublinieze feminitatea cu tot ce puteau oferi bijuteriile, flacoanele şi fardurile din cele două cercuri culturale. Această femeie nu a avut nevoie de o atmosferă stranie, încărcată de nopți cu orgii exotice, de forțe oculte – cum o descriu scriitorii sau pictorii – pentru a cuceri un Cezar sau un Antoniu.

Trebuie să ne schimbăm oare modul de gândire şi să clasăm definitiv desconsiderarea ei din neştiință, chiar defăimarea ei? Viața şi acțiunile ei impun respect şi înțelegere pentru poziția ei şi chiar compasiune. Nicio femeie din istoria

universală nu a fost mai marcată de contrapropagandă – şi cu nimeni altcineva nu este mai interesant de jucat piesa „Ce ar fi fost dacă…?” decât cu Cleopatra în rolul principal.

Bibliografie

Bengtson, Hermann: *Marcus Antonius,* München 1977; Benoist-Mechin: *Cleopatra,* Frankfurt, 1980;

Brambach, Joachim: *Cleopatra şi vremea ei, legendă şi adevăr,* München, 1991;

Cassius Dio: *Istorie romană,* Zürich/München, 1987;

Chamoux, François: *Marcus Antonius. Ultimul suveran al Orientului grecesc,* Gernsbach, 1989;

Cicero/Atticus: *Scrisori,* München, 1976;

Grant, Michael: *Cleopatra. O biografie,* Bergisch-Gladbach, 1977;

Grant, Michael: *De la Alexandru până la Cleopatra. Lumea helenistică,* Bergisch-Gladbach, 1984;

Plutarh: *Vieți paralele,* Bucureşti;

Shakespeare, William: *Opere complete,* vol. 7, *Antoniu şi Cleopatra,* Bucureşti, 1988;

Shaw, George B.: *Cezar şi Cleopatra,* Zürich, f. A.;

Suetoniu: *Viețile cezarilor,* Stuttgart, 1952;

Vandenberg, Philipp: *Cezar şi Cleopatra. Ultimele zile ale Republicii romane,* München,

1986;
Volkmann, Hans: *Cleopatra,* München, 1953;
Wertheimer, Oskar von: *Cleopatra,* Viena, 1930.

Hunii iau cu asalt Europa
de Jens-Peter Behrend şi Eike Schmitz

Invazia din răsărit

Anul 375 d.Hr. Este scris pretutindeni în Europa cu groază, ca şi cum Pământul s-ar fi cutremurat. Granițele estice ale continentului au fost trecute de hoarde sălbatice, venite din îndepărtata Asie. Ştirile despre ucideri, schingiuiri şi sate arse ajung cu mare repeziciune. Întreaga lume romanică intră în panică şi este îngrozită: vin hunii! Se apropie sfârşitul lumii? Este aceasta Apocalipsa prevestită de *Biblie!*

Cu mult timp înaintea invaziei hunilor, barbarii de dincolo de granițele imperiului au atacat frontiera nordică şi au făcut Roma să tremure. Dar abia hunii vor reuşi să îngenuncheze imperiul. Cum a fost posibil? Cum puteau nişte hoarde, sălbatice, de călăreți nomazi asiatici, care prădau totul, să învingă superputerea militară romană şi să dea o lovitură mortală Antichității?

Imperiul era în prefacere. Vechea lume a zeilor a trebuit să dispară, fiind înlocuită cu un cult nou: zeul luminii Mithra trona în templele lui Jupiter şi Marte. Din Asia Mică se răspândea o nouă religie, născută dintr-o mică sectă evreiască; ea pătrundea în vest şi a ajuns să fie cea mai puternică religie în Imperiul Roman – creştinismul. Vechile culte nu au fost abandonate numai din cauza modificării religiei. La Roma lupta pentru zei era şi una pentru putere politică.

A început epoca marilor migrații. Popoarele din centrul şi nordul Europei încep să se mişte, cele care vin în vestul Europei provoacă nelinişte. Toate distrug ordinea existentă: „pax romana", adică pacea romană.

Venirea hunilor în Europa, cu un mileniu şi jumătate în urmă, dă dimensiunea pericolului asiatic. De atunci lumea occidentală civilizată trăieşte mereu coşmarul apariției străinului din Orient.

Invazia hunilor în Europa vestică este unul din cele mai mari mistere ale istoriei occidentale. De

unde a venit acest popor? Din ce motive a plecat spre apus şi a străbătut mii de kilometri prin ținuturi necunoscute? Ce secrete ascunde campania lor victorioasă? Şi cum a izbutit puternicul lor conducător, legendarul rege Atila, să devină, în câțiva ani, cel mai puternic suveran european?

Hunii au devenit unul din cele mai renumite popoare. Sunt singurii care au reprezentat un pericol concomitent pentru trei mari imperii: întâi pentru cel chinezesc, ulterior pentru cel persan şi, în fine, pentru cel roman. Şi, totuşi, sunt un popor puțin investigat de cercetători deoarece au lăsat puține urme clare. Avem de la ei, spre deosebire de alte popoare ale antichității, numai câteva dovezi. Descoperirile arheologice sunt răspândite pe două continente, în multe țări. Oamenii de ştiință reuşesc cu greu, astăzi, să reconstituie moştenirea lor. Şi pentru că hunii nu cunoşteau scrierea, îi ştim numai din terțe relatări. În majoritate, cei ce scriau despre ei erau duşmani, deci cele mai multe consemnări sunt părtinitoare. Au fost redactate din perspectiva celui ce se îngrozeşte, de multe ori sunt exagerate intenționat, pentru ca duşmanul lor să apară într-o lumină cât mai defavorabilă. În plus, nu se ştia nimic despre existenta hunilor înainte de apariția lor pe scena istorică a Europei. Cronicarii ar fi putut să facă paralele cu alte popoare nomade ca de pildă cu sciții, care au trăit în sudul Rusiei de astăzi. Despre ei a relatat

„părintele istoriei” – Herodot.

Legendarul rege Atila. Pictură din biblioteca Palais de Bourbon, de Eugène Delacroix.

Romanii nu au fost interesați de huni. Ei îi priveau ca pe un popor lipsit de patrie, de cultură şi moravuri. La peste un mileniu şi jumătate de la dispariția lor, imaginea noastră despre huni este plină de lacune şi necesită o reaşezare. Nu au fost numai o adunătură sălbatică de anarhişti, cum sunt mereu descrişi. Din contră, au fost un popor bine organizat, cu o cultură proprie, foarte dezvoltată. La curtea fiecărui şef exista un ceremonial sever.

În cei circa o suta de ani de dominație europeană, din 375 d.Hr. Până la înfrângerea lor

în 469 d.Hr., a existat o singură dinastie a aşa-zisului rege-zeu, care definea politica hunilor. Nu au fost numai un popor crescător de vite şi de călăreți războinici. Cunoşteau diverse meserii; erau cojocari, bijutieri, dulgheri, sculptori în lemn şi os, tâmplari, şelari, căldărari, olari, rotari şi producători de arme. Era nevoie de o mare îndemânare şi specializare pentru a face „arma lor miraculoasă" – arcul reflex. Mormintele descoperite dovedesc o mare preferință pentru fast şi ornamente; ele trebuie puse pe acelaşi plan cu creațiile artistice ale foarte civilizatului imperiu persan.

Grecul Priskos ne oferă unele date despre huni; el s-a aflat, ca membru al unei solii bizantine, în anul 449, la curtea lui Atila. În descrierea obiceiurilor de la curte, Priskos detaliază ospitalitatea lor. Experiențele lui par să fi fost preponderent pozitive. E menționat chiar obiceiul hunilor de a oferi musafirului propria soție în timpul nopții.

Cele mai importante surse romane despre poporul din stepă le avem de la Ammianus Marcellinus, istoric roman de origine greacă. Pentru el, nomazii din est sunt doar nişte ciobani lipsiți de cultură, primitivi, hoarde din epoca de piatră. Ammianus nu se întreabă de unde vin. Descrierile lui se bazează pe experiențe proprii, dar, firește, din perspectiva spaimei de străini ce i-au distrus oraşul natal, Antiohia.

Nu ne lipsesc numai descrierile obiective, dar nu avem niciun document pictografic despre ei. Una din puținele imagini păstrate ne-a rămas într-o biserică italiană, în nordul țarii – Crypta Afreschi din Aquileia. Fresca a fost pictata cu măiestrie pe perete cu puțin timp înaintea luptelor dintre romani şi huni. Este înfățişat un călăreț roman, care – cu o lance – urmăreşte un hun. Acesta e răsucit în şa şi trage cu arcul în urmăritorul lui.

Se poate doar presupune că hunii erau conştienți de propriul lor trecut şi de cel al altor popoare. Nu putem spune dacă acest popor, care nu cunoştea scrierea, a transmis prin viu grai altora propria lui istorie. Se obişnuia ca muzicanții să apară la petreceri şi să prezinte mituri şi legende. Cercetătorii studiază şi astăzi ce limbă vorbea acest popor, mai apropiat din punct de vedere etnic de turci, decât de mongoli. Ne sunt cunoscute multe nume, deseori în transcriere romană, gotică sau grecească. Astfel numele Atila pare să fie adăugat mai târziu regelui hunilor şi este posibil ca el să nu îl fi auzit niciodată. Numele „Atila" provine din transcrierea gotică şi înseamnă „tătuc". Nu ştim cum îl chema într-adevăr pe regele hunilor.

Având în vedere că hunii nu au construit nici case, nici oraşe, iar morții nu erau îngropați în sarcofage din piatră, s-au păstrat numai puține urme. De aceea trebuie în primul rând să găsim aceste urme mute ale unei epoci de mult

dispărute. Deci, pornim într-o călătorie arheologică.

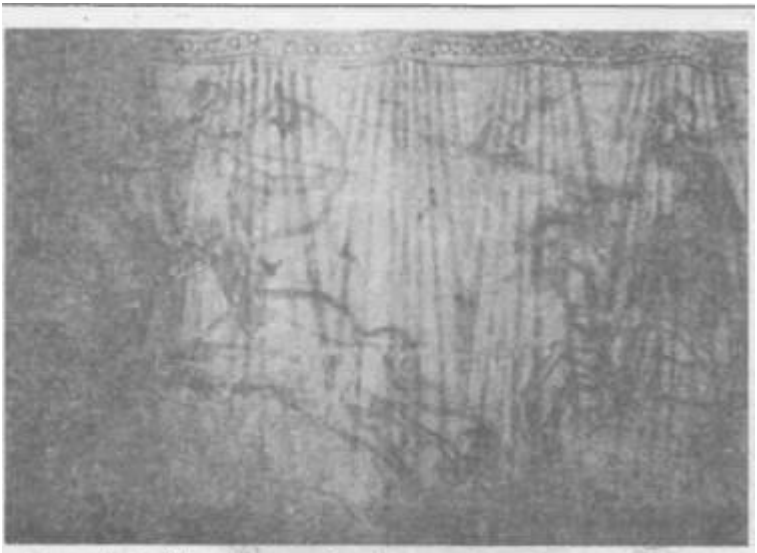

Fresca din Aquileia – document al unui martor ocular – ilustrează superioritatea hunilor față de romani în arta călăritului; înarmat cu arcul, călărețul hun se întoarce în șa și trage în urmăritorul lui roman.

Aparițiile din mlaştină

Un mit gotic despre geneză spune că oamenii le-au aruncat pe vrăjitoare în mlaştini. Acolo, ele s-ar fi împerecheat cu spiritele răului şi ar fi dat naştere cumpliților huni: semioameni fără grai, care scoteau numai sunete animalice. Toate s-ar fi petrecut în zona Mării Azov, unde mlaştinile maiotice constituie granița geografică dintre Asia şi Europa. Aşa susține mitul.

Adevărata proveniență a hunilor este situată în istoria timpurie a Asiei, rămasă necunoscută. O descoperire arheologică, ce a stârnit entuziasmul,

ar indica originea lor tocmai în estul extrem asiatic: poate acolo unde astăzi este granița dintre China şi Coreea. În micul oraş nord-coreean Kyongju a fost descoperit un mormânt, în care s-a găsit o figură din lut ce reprezintă un călăreț pe un cal. În spatele călărețului se află legat, în poziție verticală, un vas cu formă ciudată. Asemenea vase au fost găsite numai aici şi de-a lungul traseelor hunilor.

Într-un mic orăşel nord-coreean a fost descoperită într-un mormânt această statuetă

Din datele istorice păstrate reiese că actuala Mongolie – mongolii au colonizat cam în secolul al VI-lea d.Hr., deci ceva mai târziu, această zonă – şi regiunile învecinate cu ea sunt locul de obârşie al triburilor războinice nomade. Renumele îndoielnic al acestor popoare se datorează şi istoriografiei asiatice, care relatează despre devastări şi

oprimări. În cronicile chinezeşti se vorbeşte încă din secolul al III-lea î.Hr. Despre triburi nomade la nord de Regatul de Mijloc, care atacau mereu câmpiile roditoare ale Fluviului Galben. Chinezii îi numesc pe invadatori „xiongnu” (Hsiung-Nu).

De la acest nume provine, probabil, cel ulterior folosit în Europa – huni. Dar mulți istorici contemporani se îndoiesc că aceşti xiongnu ar fi identici cu hunii, cum se credea odată. Hunii au fost o uniune de diverse triburi nomade, ce nu mai pot fi definite azi unitar din punct de vedere etnic.

Ceea ce se poate reține cu siguranță este faptul că din podişul mongol au pornit popoare nomade care s-au îndreptat spre sud şi vest şi au cucerit regiuni întinse din continentul asiatic. Chiar şi China a considerat că este mai bine să se apere de ele. Astfel a apărut, începând cu anul 214 î.Hr., cea mai mare construcție a lumii de până în zilele noastre: marele zid chinezesc. Un funcționar la curtea Chinei scria despre xiongnu: „În pieptul lor bate inima unui animal sălbatic”. Din cele mai vechi timpuri, ei nu sunt considerați a fi o parte a omenirii.

În ciuda marelui zid, care a fost terminat după secole, popoarele nomade au reuşit să cucerească nordul Chinei. O scrisoare din anul 76 î.Hr., adresată împăratului Chinei de către şeful lor, Mao Dun, s-a păstrat până astăzi. Prin intermediul ei, cuceritorul cere pace: „Având în vedere că teritoriile de nord se află bine strânse

sub puterea mea, cer depunerea armelor, ca ofițerii şi trupele mele să beneficieze de linişte să fie caii mei îngrijiți, iar disputele noastre să înceteze; pentru ca populația din zona de graniță să aibă linişte, ceea ce ar corespunde începutului stărilor dinainte. Tineretul va putea creşte, maturii şi bătrânii vor rămâne în locurile lor natale, deci neamurile vor putea trăi în pace şi prietenie... Te rog să-mi dai voie să îți ofer o cămilă, doi cai de călărie şi două cvadrige".

Dorința lui Mao Dun a devenit numai parțial realitate. Xiongnu au început să se simtă ca acasă în teritoriile chineze cucerite şi au fondat aici primul lor imperiu. Au devenit stăpânii centrelor urbane şi au intrat, prin căsătorii, în societatea chineză. În secolele tulburi care au urmat, influența lor a scăzut considerabil după numeroase confruntări armate, până când, în anul 350 d.Hr., s-a ajuns la o reprimare etnică brutală. Xiongnu, care trăiau de generații în țară, trebuiau distruşi. Conform unor relatări vechi, au fost ucişi 200.000, tineri şi bătrâni, bărbați şi femei, oameni simpli sau nobili. O experiență cumplită pentru un popor care odinioară domnise neîngrădit.

Xiongnu, care au supraviețuit, au fugit pentru început în nord: o deplasare, care, fie a provocat nemulțumirea şi plecarea spre vest a triburilor hune de aici, fie – în cazul în care xiongnu ar fi fost identici cu hunii, – aceasta însemna începutul

îndelungii lor migrații, sfârşită tocmai în mijlocul Europei.

Marele zid chinezesc, construit ca pavăză, reprezintă cea mai mare construcție a omenirii de până astăzi.

Stepele asiatice sunt locuite și astăzi, ca pe vremea hunilor, de nomazi.

Un alt motiv, poate mai semnificativ, al migrației, a fost schimbarea climei. Condițiile de creştere a vitelor în podişul mongol sunt şi astăzi foarte dificile. O perioadă cu ierni geroase poate avea repercusiuni grave. Astfel, în iarna lui 1992,

foarte rece şi cu multă zăpadă, chiar şi iacii atât de obişnuiți cu gerul au înghețat, iar populația s-a confruntat cu mari lipsuri în aprovizionare. Filmările în zona afectată sunt cutremurătoare.

O modificare climatică în jurul anului 373 a avut urmări grave pentru huni. După preluarea fugarilor din nordul chinez şi după ani de bunăstare, în care populația s-a înmulțit considerabil, o iarnă foarte grea le-a creat mari probleme. Vara care a urmat a fost foarte scurtă, stepele au rămas înghețate. Hrana a devenit insuficientă, iar numărul vitelor nu a crescut în primăvara târzie care a urmat. Foamea şi suprapopulația i-au constrâns pe huni la marea migrație. Pentru că sudul mănos le era interzis de chinezi prin marele zid, ce oferea siguranță, hunii au apucat drumul spre vest.

Din îndepărtatul podiş mongol, hunii au urmat ținuturile de stepă, ce se întind ca o rețea din Asia Centrală peste ținutul Altai, apoi peste lacul Aral, Marea Caspică şi Marea Neagră până în spațiul carpatic european. În migrația lor, ei au lăsat urme, pe care arheologii au fost nevoiți să le parcurgă cu minuțiozitate. Atunci oamenii de ştiință au descoperit vestitul vas din bronz.

Primul vas a fost găsit în secolul trecut în Silezia, pe o mică colină de nisip. După aceea au fost descoperite, între Mongolia şi Europa occidentală, alte 30 de asemenea vase, mai mult sau mai puțin întregi. Vasul are o înălțime de 50 până la 60

centimetri şi este împodobit cu motive frumoase. Astfel, pe margini se găsesc frunze stilizate sau ciuperci alternând între ele. Cu ornamente similare au fost decorate şi diadema şi coroana ce le împodobeau pe femeile de neam ale hunilor. În Coreea s-a găsit o asemenea podoabă pentru cap cu acelaşi ornament. Acesta este un alt indiciu că hunii ar putea fi originari din această regiune.

Cel mai greu vas din bronz cântăreşte peste 50 de kilograme. Faptul că hunii nu s-au despărțit de acest vas de-a lungul anevoiosului şi lungului lor drum din stepele asiatice până în Europa atestă importanța lui deosebită. Utilizarea lui practică la gătit nu ai justifica efortul.

Unul din cele mai frumoase exemplare a fost găsit în Mongolia, la Noin Ula. Tehnica de turnare – părțile făcute în forme de argilă erau lipite, ca şi ornamentele de pe întreaga suprafață – deşi are influențe chineze, se caracterizează printr-un stil propriu. Turnarea acestor vase, dificilă şi pentru nomazi, dar şi ornamentația lor bogată demonstrează că probabil erau vase de cult, speciale. În favoarea acestei teze este faptul că toate descoperirile au constat în obiecte sparte sau distruse; cele găsite se aflau în imediata apropiere a unor morminte sau chiar în ele. Se crede că la moartea unui hun, cadavrul era pregătit într-un asemenea vas. Urmele distrugerii denotă că vasele grele erau sparte după ce se servea masa. Totuşi ele au o deosebită valoare pentru arheologi.

Popoarele nomade din stepele asiatice aveau meşteşugari iscusiţi.
Un covor de la Noin Ula, Mongolia, vechi de circa 2000 de ani.

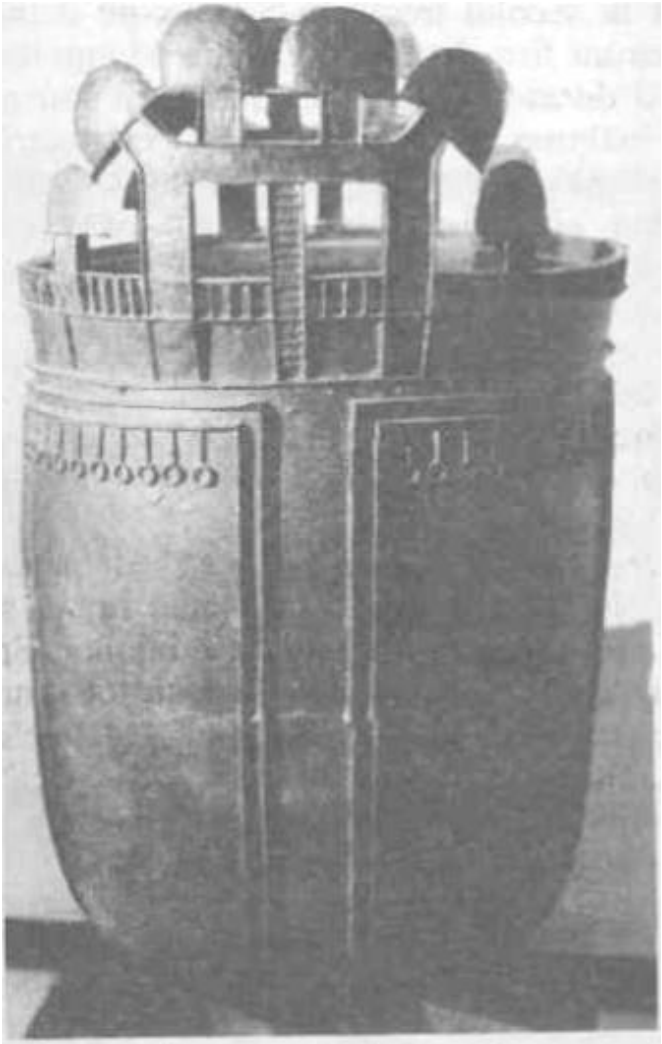

Vestitul vas din bonz al hunilor.
La ce era oare folosit?

Armele miraculoase

Chiar de la prima întâlnire cu războinicii huni, europenii au fost uimiți. Niciodată până atunci nu văzuseră o asemenea armonie între cal şi călăreț. Nici centaurii nu sunt atât de bine uniți – om şi cal

– nota un cronicar roman. Din fragedă pruncie, hunii trăiau o mare parte a vieții lor pe spinarea calului. Cine călătoreşte în stepele centrale şi est-asiatice, observă că aici calul ocupă un rol central în culturile nomazilor, ca şi pe vremea hunilor. Chiar şi copiii de patru-cinci ani, care nu se pot urca sau coborî fără ajutorul adulților de pe cal, sunt buni călăreți şi parcurg distanțe mari călare.

Contemporanii hunilor relatează că aveau cai mici, urâți şi ciufuliți. Proveneau din caii sălbatici, ale căror ultime exemplare au dispărut în Mongolia abia în timpul celui de al doilea război mondial. În grădinile zoologice europene au supraviețuit câteva exemplare. Într-o fermă pe un teren al statului în Emsland este crescută acum o herghelie de asemenea cai sălbatici, care ulterior vor fi duşi în stepele mongole.

Şaua era cea care făcea legătura foarte strânsă între cal şi călăreț. Şeile lor speciale i-au uimit pe romani; ele nu erau făcute ca cele romane, din piele strânsă bine în jurul corpului calului. Elementul special al şeii hunilor era o capră din lemn. Printr-un căluş în față şi în spate, nodul şeii, ea dădea călărețului o mare stabilitate înainte sau înapoi. În stepa asiatică şeile se fac şi astăzi la fel. Cavaleria romană era grea: în timpul luptelor, mulți călăreți îşi pierdeau echilibrul şi cădeau de pe cai – căderi grave, uneori chiar fatale. Dimpotrivă, Ammianus Marcellinus spune despre

huni că aveau o asemenea viteză, ca o furtună, încât abia erau observați, că şi atacau tabăra.

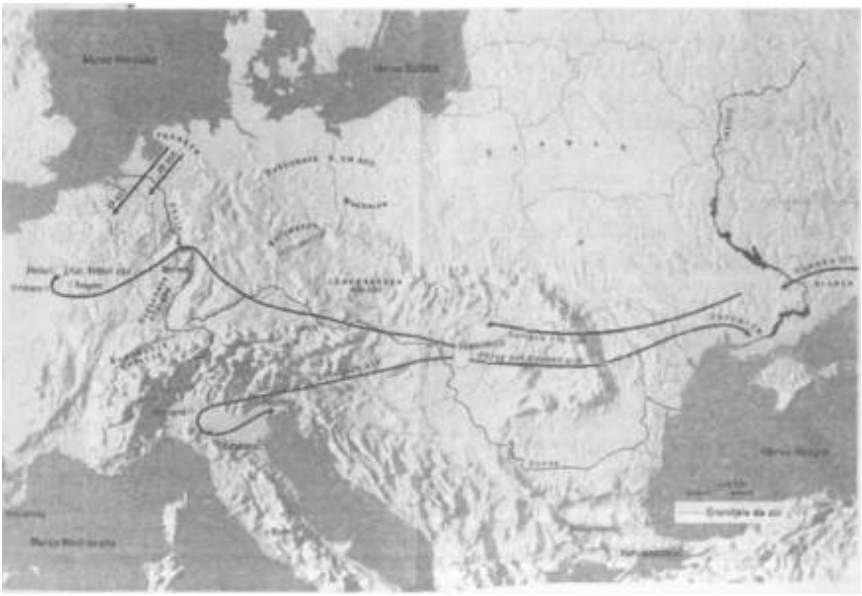

Caii hunilor nu erau numai rezistenți şi capabili să ducă mari greutăți, dar şi foarte puțin pretențioşi. Iarna îşi căutau hrana sub zăpadă, iar acesta era un mare avantaj pentru cavaleria hunilor. Spre deosebire de cea romană, cea a hunilor putea fi folosită tot timpul anului. Rezerva de cai noi era nelimitată. Se estimează că fiecărui războinic hun îi reveneau şapte cai. În Ungaria, am rugat un călăreț să ducă şase cai în galop. Cine e familiarizat cu călăria, ştie ce act dificil de dresură este să ții în hățuri mai mulți cai o dată.

Pe lângă şa, hunii au mai adus cu ei şi o altă descoperire din Asia, care reprezenta chiar o invenție revoluționară pentru tehnica războiului:

scara şeii, necunoscută până atunci în Europa. Pentru a împiedica obosirea picioarelor la un drum lung, de şa erau legate bandaje, curele din piele sau un fel de sac pentru picior, care să îl sprijine. Ammianus Marcellinus vorbeşte de „piei de capră răsucite”, legate de picioarele păroase. Scara şeii, din lemn sau fier, a apărut abia la finele perioadei hunice, deci cam pe la mijlocul secolului al V-lea. Şi ea, deşi era puțin evoluată, oferea călărețului un sentiment de siguranță, dar şi posibilitatea să se ridice în şa în timpul călăritului pentru a privi în toate părțile.

Armonie între cal şi călăreț.

„Popoarele care încordează arcul”, a fost denumirea dată în secolul al II-lea î.Hr. De suveranul Mao Dun triburilor sale „hunice” Armele lor miraculoase: un arc cu o construcție unică şi săgeți de tip nou. Meşterii militari făceau un arc elastic din lemn, care între spațiul median, de unde era ținut arcul de arcaş, şi margine avea o încovoiere. Marginile şi mijlocul erau întărite cu oase plate. Aceste întăriri asigurau la margini

siguranța corzii şi îi dădeau încordarea maximă în lemn la cele două încovoieri în formă de C. Spre deosebire de arcul „rotund”, unde o încordare prea puternică duce la pierderea eficienței lui, la arcul hunilor încordarea se crea din cele două încovoieri, scurte, elastice, care acționau împreună. Distanța de încordare între mijloc, de unde era ținut, şi sprijinul corzii era destul de mică. Încovoierea de sus a arcului era ceva mai mare decât cea de jos; prin aceasta războinicul de pe cal avea o mai mare libertate de mişcare la mânuirea lor. Datorită formei, a fost botezat „arcul reflex asimetric”.

Arheologii au găsit un arc de circa un metru într-un mormânt, împreună cu alte obiecte mai puțin semnificative, puse alături de mort, în locul celor originale, mai prețioase. În decursul timpului, pe măsură ce se depărtau de patria lor, hunii au început să predea sau să lase moştenire armele lor miraculoase, deoarece nu mai primeau altele din Asia. Ei au avut de suferit din cauza acestei carențe în aprovizionare. Materialul din care erau făcute arcurile era greu de găsit, apoi erau prea puțini specialişti care să se priceapă la construirea lor. De aceea, arcurile au devenit rare şi le-a crescut valoarea.

Hunii au adus cu ei din Asia şi săgețile. Orificiile făcute în coada lor făceau ca ele, când erau trase, să scoată anumite sunete în zbor. În acest mod, în timpul luptelor se dădeau anumite comenzi

secrete, de nedescifrat pentru duşman. Săgeţile aveau nişte vârfuri din fier cu trei laturi şi o lungime de 60 până la 80 de centimetri. Puterea lor de ucidere era complet necunoscută în Europa. Străpungeau ilicele din piele ale luptătorilor romani ca şi cum ar fi fost din hârtie şi provocau răni grave. Arcul hunilor era atât de bun, încât săgeţile lor nimereau ţinta chiar şi la o distanţă de 60 de metri. Astfel, atacantul hun rămânea la o distanţă destul de mare de locul luptei cu arme grele desfăşurate de lăncierii şi arcaşii adversarului. Aceasta era forţa lor în luptă: atacau fără a ajunge în contact cu duşmanul.

Superioritatea lor militară a fost motivul pentru care occidentalii au intrat imediat în panică după sosirea hunilor la graniţele lor. Vestul nu se putea opune acestui tip de război. Tactica moştenită din antichitate, de a urmări şi de a se lupta pas cu pas cu duşmanul până când cel mai puternic învingea, nu dădea niciun rezultat.

După ce pierderile umane au fost din ce în ce mai mari, Roma a început să se fortifice. Soldaţii au fost îmbrăcaţi în cămăşi din zale din fier; dar, în marş şi în timpul luptei noua îmbrăcăminte

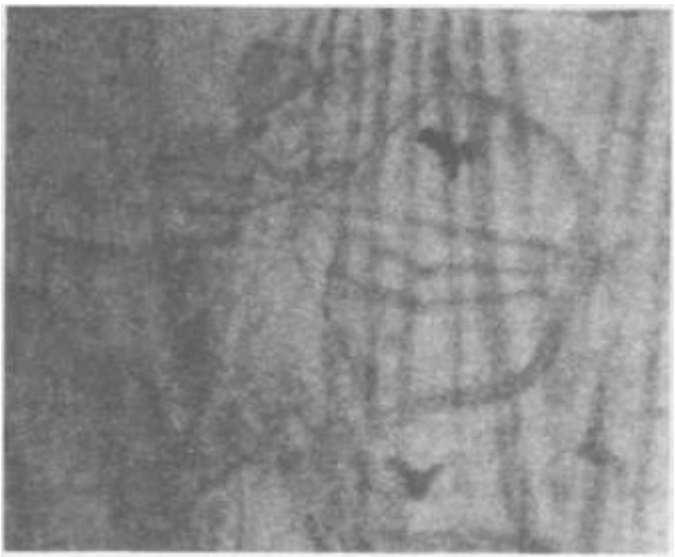

Noul arc-reflex al hunilor și săgeata în trei cute
au contribuit în mod însemnat la succesele militare ale hunilor.

Descoperiri arheologice: sabia lungă cu două tăișuri a hunilor.

era greoaie. Soldații erau mai bine protejați să nu fie răniți, dar nu se puteau mişca prea repede, deci luptau mai greu.

Tactica hunilor aducea succese importante; în unități mici de 500 până la 1000 de oameni,

atacau duşmanul din mai multe părți cu o ploaie de săgeți. Când partea adversă părea să se adune, ei fugeau, dar numai aparent, căci îl obligau pe duşman să îi urmărească. Apoi atacau arcaşii, care până atunci stătuseră ascunşi. Foarte puțini scăpau de săgețile lor. Acum, călăreții, care fugiseră inițial, reveneau şi loveau direct în tabăra duşmană. Istoricul grec Zosimos a descris această parte a tacticii lor în cartea lui, *Nea Historia,* scrisă spre finele secolului al V-lea. La început iscusiții huni băteau în retragere, pentru ca după aceea, să lovească flancurile duşmanului cu o adevărată furtună de săgeți, provocând o imensă baie de sânge.

Cel care scăpa de săgeți trebuia să se teamă de aşa-numita sabie lungă a hunilor, pe care o aveau în dotare călărețiii. Sabia lungă ne este bine cunoscută din descoperirile arheologice. De multe ori mânerele aveau ornamente din aur şi pietre semiprețioase. Asemeni arcului şi săgeților, şi această armă era superioară celei a europenilor prin garda din metal, adăugată la locul unde se ținea cu mâna pentru a para atacul. Ea avea calitatea de a apăra mâna luptătorului hun de arma duşmanului.

Meseria hunilor a fost războiul; locul lor de muncă – spinarea calului. Luptau pe cont propriu sau pentru alții; în primul caz atacau şi prădau casele țăranilor, sate, mănăstiri, biserici, oraşe şi duceau cu ei cât puteau. În cel de al doilea caz se

tocmeau mercenari la prețul cel mai mare posibil. Misiunea nu era decisă de rațiuni politice, ci de prețul oferit, pentru că îşi puneau pielea în pericol. Meseria lor era războiul, indiferent în numele cui îl duceau.

Totuşi, hunii nu trăiau exclusiv din războaie. Ei îşi vindeau foarte bine caii; era probabil singura sau cea mai bine vândută marfă la export. Importanța comerțului cu cai era confirmată de faptul că în timp de război vânzarea lor era interzisă şi pedepsită. Cavaleriile duşmane nu trebuiau să poată fi dotate cu cai similari cu ai lor.

Ce era complet nou la huni era faptul că ei nu doreau să țină sub stăpânire ținuturile cucerite. Nu alungau țăranii de pe pământurile lor, pentru a începe să le cultive. Nu alungau locuitorii oraşelor pentru a se instala comod în casele acestora. Nu lichidau nobilimea pentru a-i lua privilegiile. Prădau, devastau şi ucideau cu o cruzime al cărei mobil nu a putut fi descifrat. De aceea, toți se temeau de ei mai mult decât de oricare alt duşman. Prelații, disperați, credeau că cerul a trimis călăreții Apocalipsei împotriva lor, că hunii sunt executanții Judecății de Apoi, întruchiparea mâniei lui Dumnezeu. Augustinus scria crezând că se apropie sfârşitul, că lumea se scufundă şi a ajuns la senectute.

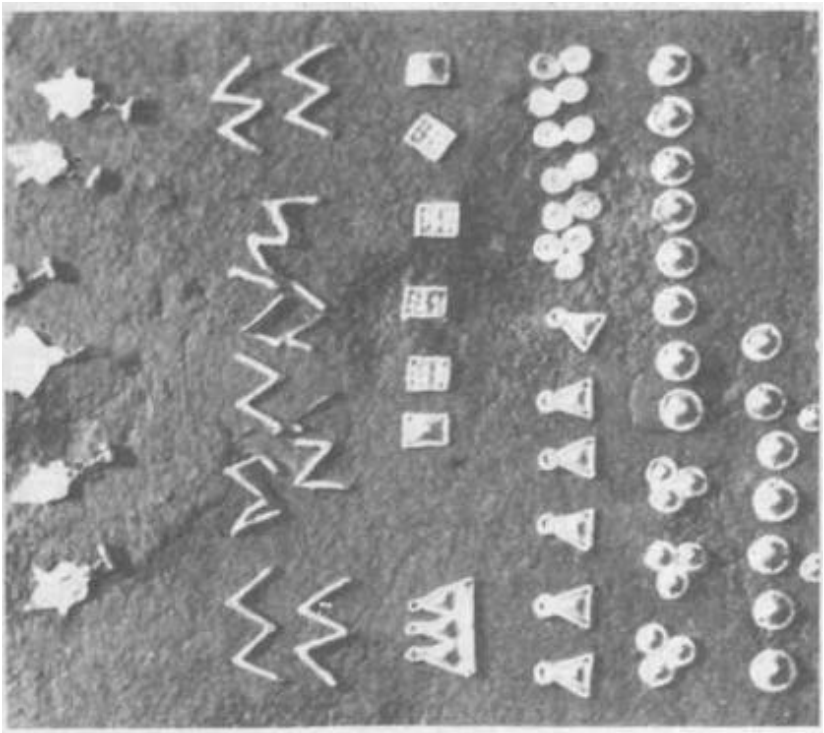

Bijuterii din aur descoperite pe teritoriul Ungariei de astăzi.

Carnea de sub șa

O dată cu apariția hunilor la granițele Europei au apărut numeroase legende. Se spunea, de pildă, că foloseau craniile uscate ale duşmanilor ca să bea din ele. Se mai spunea că îşi omorau bătrânii şi că înaintea luptelor înmuiau săgețile în zeama embrioanelor fierte. Ar fi mâncat carne de copii şi ar fi băut sânge de femeie. Puteau călări zi şi noapte, puteau dormi în şa. Nu puteau fugi cu picioarele lor chircite. Ammianus relatează, spre finele secolului al IV-lea, că hunii erau atât de călițI de viața dură, încât nu aveau nevoie nici de

foc, nici de o masă copioasă. Se hrăneau cu rădăcini de plante sălbatice şi cu carnea semicrudă a animalelor, pe care o puneau între piciorul lor şi spinarea calului pentru a o încălzi puțin. Se pare că în aceste poveşti despre obiceiurile hunilor cu privire la hrană există un sâmbure de adevăr. Este posibil să se fi observat că hunii puneau carne crudă pe rănile de pe spinarea calului provocate de călăritul cu şaua din lemn şi le vindecau astfel repede. Mâncau carnea uscată la vânt, pe care o duceau cu ei. Popoarele de stepă îşi fac şi astăzi în acelaşi fel proviziile pentru iarnă.

Craniile hunilor descoperite de arheologi, din Mongolia până în vestul Franței, indică faptul că ele nu erau lăsate să crească normal. Forma capului era modificată, devenind ca un fel de turn.

Hunii erau maeştri în războiul psihologic. Se relatează că îşi zgâriau obrajii cu cuțitul pentru a înspăimânta duşmanul cu înfățişarea lor groaznică. Tatuați pe umeri şi pe brațe, îmbrăcați în blănuri, cu săgeți roşii ca sângele în tolba din care ieşeau oase şi coame de animal, cu curele şi basmale viu colorate, împletite deasupra îmbrăcăminții, cu părul vopsit castaniu roşcat, vâlvoi sau în cozi, cu o parte a capului rasă, aşa intrau în luptă, scoțând sunete stridente şi făcând multă larmă.

În unele relatări se spune că hunii şi-ar fi despicat obrajii şi i-ar fi cusut apoi, astfel că aveau câteva fire de barbă, crescute hidos din cicatrici. Culoarea pielii era închisă, fețele – o masă informă, două găuri întunecate în locul ochilor, nasul turtit, obrajii cu cicatrici – aşa îi descrie Jordanes, cronicarul got. Istoricul grec Zosimos vorbeşte de o înfățişare asemănătoare cu a unei maimuțe. Dar la fel de groaznic arată şi nou-născuții. Nările nu aveau voie să crească mai mult decât nivelul obrajilor, deci erau legate pentru a se putea încadra în vizorul coifului. În acest fel iubirea mamelor slujea doar artei războiului, constata Sidonius Apollinaris, episcop de Clermont, care a cunoscut de tânăr puterea de luptă a hunilor, fiind în Galia. El mai arată că hunii turteau şi nasurile copiilor, pentru ca să nu le cadă coifurile.

Acest gen de relatări au creat o mare panică în rândul romanilor şi al aliaților lor. Poate erau exagerări propagandistice pentru a înfricoşa Roma şi a o îngrozi de străinii ce ar fi putut prelua puterea într-un viitor previzibil. La Roma a izbucnit o isterie în masă din cauza pericolului hunilor.

Totuşi romanii îi cunoşteau foarte bine pe asiatici, cu corpul lor mic şi îndesat, cu trăsături plate. Ei îi ştiau oricum pe alani, dar şi alte popoare nomade din Asia Mică şi Persia, cu care aveau relații diplomatice. Şi obiceiul de a ține

sclavi din țările exotice a făcut ca pe străzile Romei să apară un amestec de popoare. O dată cu creşterea influenței hunilor în Europa, s-a ajuns chiar la acceptarea idealurilor lor de frumusețe. La deschiderea unor morminte, din Mongolia până în vestul Franței, arheologii au făcut descoperiri ciudate: capul mortului nu era crescut normal. Tâmplele şi fruntea erau presate straniu. Pe craniu erau nişte dungi rotunde. Craniile erau alungite, deci se schimba forma capului. Arheologii vorbesc de cranii în formă de turn. Se mai poate observa clar că deformarea era artificială. La nou-născuții, când oasele erau încă moi, se aplicau nişte curele sau legături în jurul capului, ca să crească în lungime.

În teritoriile cucerite de huni, asemenea alungiri ale capului au fost preluate de familiile nobile şi princiare. Ele serveau diferențierii sociale de păturile inferioare. Chiar şi în teritoriile germane, în Turingia şi în Odenwald s-au găsit dovezi de răspândire a noului ideal de frumusețe. Însuşirea sistemului de valori al hunilor învingători, de către cei învinşi demonstrează ce importanță aveau ele atât pentru huni, cât şi pentru cei supuşi de ei.

Marea migrație

În perioada migrației, triburile hune erau formate din două grupuri principale: aşa-numiții huni albi, care s-au stabilit în Caucaz şi în nordul

vechiului imperiu persan şi ar fi domnit acolo secole de-a lungul; apoi hunii negri, bronzați şi cu o piele mai închisă la culoare. Ei veneau de pe versantul vestic al Uralilor. Hunii negri au traversat Volga în anul 374, conduşi de Balamir, şi ar fi lovit poporul alanilor în stepele dintre Volga şi Don.

Alanii au fost primele victime ale tendințelor expansioniste ale hunilor spre vest. Şi ei erau un popor nomad de călăreți, dar lăncile şi săbiile lor nu au putut rezista celor ale hunilor. Din cauza poziției geografice a imperiului alanilor – la est Asia, iar la vest Europa – acelaşi eveniment a fost consemnat pentru prima oară diferit într-o cronică romană şi într-una chineză. Ambele au descris distrugerea completă a imperiului situat între sudul Rusiei şi nordul Iranului.

Grupuri mici de fugari alani au izbutit încă din perioada timpurie a migrației să ajungă până la Lacul Geneva. Mai târziu, spre sfârşitul epocii, ei s-au unit cu vandalii şi au format „regatul vandalilor şi alanilor" în nordul Africii, devenind o mare putere. Dar cea mai mare parte a populației alane a rămas în spațiul eurasiatic şi a fost supusă de huni.

Popoarele nomade, altădată adversare, s-au împrietenit repede. Împreună i-au atacat pe ostrogoți la vest de Nistru. Bătrânul lor rege Ermanerih, care domnea peste un teritoriu germanic ce se întindea din nordul Rusiei până în

Crimeea, a abdicat din cauza superiorității duşmanului şi s-a sinucis.

La 12 luni după ce hunii negri au trecut Volga, în anul 375, situația s-a înrăutățit dramatic. Ostrogoții au fugit şi i-au alungat pe vecinii lor, vizigoții, ce trăiau între Nistru şi Marea Baltică, până în zonele estice ale arcului dunărean. Arheologii au putut trasa fuga vizigoților pe baza satelor şi cimitirelor lăsate de ei, dar şi a comorilor îngropate, unde s-au găsit aur şi cantități mari de bijuterii. Fiindcă ostrogoții, la fel ca şi alanii, nu i-au putut învinge pe huni, au devenit supuşii lor. Dar vizigoții se temeau acum că vor fi atacați de huni, alani şi ostrogoți laolaltă. Alungați de pe malurile Nistrului, constrânşi să se supună sau să fugă continuu, vizigoții s-au adunat la granițele imperiului roman. Nu vedeau decât o singură şansă pentru ei: să obțină permisiunea imperiului roman de a traversa Dunărea. În caz contrar ar fi fost masacrați. Li s-a dat permisiunea. Astfel, în anul 376 vizigoții trec prin imperiul roman şi fac loc noului stăpân, fără să ştie că şi următoarele două generații vor trebui să lupte împotriva hunilor. Dintr-o lovitură, hunii dispuneau de un teritoriu a cărui graniță de est era înfiptă adânc în Asia, iar în vest era Dunărea. Cel mai important conducător al lor şi-a aşezat tabăra în Ungaria de astăzi.

În zona de stepă a Ungariei și-au stabilit tabăra cei mai importanți conducători ai hunilor.

În pofida imensului teritoriu pe care-l cuceriseră, hunii nu erau nici pe departe o națiune formată şi compactă. Triburile albe din zona Mării Caspice nu au participat la migrația spre vest. Ele decideau în continuare singuri cum şi împotriva cui să lupte. Unele triburi ale hunilor negri s-au stabilit la o mare distanță, în vechiul ținut al alanilor, departe de Dunăre şi nu aveau deloc sau aveau puține legături cu frații lor, stabiliți la granița Imperiului Roman. Aceştia din urmă erau văzuți ca marele pericol de la răsărit. Deci hunii formau triburi independente, care păstrau anumite legături între ele, dar nu puteau trece drept o mare putere. Au devenit o mare putere abia când succesele militare i-au obligat să păstreze dominația câştigată.

O parte a triburilor albe, care au cucerit Iranul şi

Asia Mică de astăzi, a trecut Caucazul. Ţelul lor erau aşezările şi oraşele romanilor răsăriteni, despre a căror bogăție auziseră. Pentru huni acesta a fost un lucru neaşteptat de uşor. Ştirile despre atacuri distrugătoare au ajuns până la Constantinopol, iar de acolo la Roma. Împăratul Teodosie a trebuit să accepte neputincios nu numai faptul că hunii luaseră în stăpânire teritoriile până la Dunăre, dar şi că prădaseră provinciile estice din Asia Mică.

Curând aveau să treacă peste imensul platou continental al Turciei contemporane până în Antiohia (Antalia de azi), una din marile metropole ale antichității. Nimeni nu îi putea opri. Cumplitul moment al cuceririi a fost consemnat pe o tăbliță de un locuitor al Antiohiei: „Erau printre noi fără să ştim de unde veneau. Îşi adăpau caii în fântânile zeilor. Pe treptele templelor ne luau femeile. Striveau capetele copiilor noştri de coloanele oraşului. Fiicele noastre au părăsit Antiohia fugind dezbrăcate. Nu le-am mai văzut niciodată”.

Spre deosebire de populația intrată în panică, împăratul de la Roma nu s-a lăsat impresionat de asemenea veşti. Pentru el era clar că hunii vor consuma repede proviziile goților în partea de nord-est, că nu le vor putea reface şi că se vor vedea confruntați în timp, în Asia Mică, cu contraatacurile militare ale Persiei şi ale Romei răsăritene. Teodosie a mai remarcat că hunii

trăiau din prădăciuni, din proviziile, din aurul şi vitele altora şi că victoriile lor militare depindeau de acestea. Nu a ezitat să profite de aceasta şi a încheiat un tratat cu hunii de la Dunăre pentru a-i ține sub control pe vizigoții rebeli. Când au fugit de huni peste granițele imperiului roman, ei s-au supus de fapt împăratului, deşi doreau să aibă totuşi independență.

Teodosie a întreținut relații şi cu hunii albi, deşi aceştia mai făceau incursiuni devastatoare în Asia Mică. Spera ca astfel să poată limita pretențiile de dominare ale fraților lor negri. În afară se comporta ca şi cum ar fi prietenul tuturor hunilor, în realitate îi ațâța pe unii împotriva celorlalți. Prin această politică, nu lipsită de riscuri, a izbutit să asigure imperiului o linişte de 20 de ani.

Vestea morții împăratului a pus dintr-o dată capăt acestei perioade de linişte. Au început noi conflicte de graniță pe Dunăre, între huni şi germani; dar chiar şi hunii au intrat în panică. Era în anul 395. În incertitudinea politică, creată de întrebarea dacă va rămâne sau nu stabilă conducerea imperiului, lucrurile erau văzute într-o altă lumină. Calmul de până atunci al Romei față de războinicii de la granițe a lăsat locul fricii de viitor. După moartea lui Teodosie, imperiul despărțit s-a divizat clar în două. După el au domnit doi suverani; în Roma de est el s-a numit Arcadius, iar în cea de vest Honorius, ambii total lipsiți de experiență.

Timp de 20 de ani Roma a trăit cu amenințarea la granițe şi cu presimțirea că duşmanul nu aşteaptă decât o clipă favorabilă. Acum ziua răzbunării zeilor părea aproape. Teodosie a murit în anul în care s-a născut fiul conducătorului hunilor: Atila.

Naşterea unui erou

La sfârşitul secolului al IV-lea, hunii reprezentau deja una dintre marile puteri ale Europei. Copilăria lui Atila a decurs altfel decât cea a tatălui şi a unchiului său. Aceştia mai fuseseră copiii marelui marş, ai erei de pionierat a hunilor. Ei vedeau lumea prin prisma migrației, în corturi sau care trase de boi. Atila era vlăstarul unui popor de stepă, dar care a crescut într-o altă epocă.

În jurul anului 410, când avea în jur de 14 ani, prințul hun a fost introdus în viața de la curtea împăratului Romei vestice, Honorius, de la Ravena. Pe vremea aceea era obiceiul să se trimită copiii prinților şi nobililor ca ostateci la curți străine, pentru a cunoaşte alte obiceiuri de viață. Acest schimb era înainte de toate însă un semn de respect reciproc între popoare şi o garanție că nu vor căuta să intre în conflicte armate.

În vilele şi palatele din nordul Italiei, Atila a învăţat istoria greacă şi romană, dar şi stilul roman de viaţă.

Ravena era oraşul imperial; Roma – metropola administrativă. Elegantele mozaicuri şi elementele specifice ale arhitecturii sacre atestă şi astăzi viaţa care se ducea în centrul de putere al antichităţii târzii. Atila s-a împrietenit cu Aetius, cu cinci ani mai mare, un tânăr nobil roman, care trăise, la rândul lui, ca ostatec la curtea regelui hun Ruga, deci cunoscuse viaţa adversarului.

Aici, în nordul Italiei, Atila a trăit ani minunaţi. I s-a predat istorie greacă şi romană, a învăţat obiceiurile rafinate ale lumii civilizate. A studiat şi noua religie – creştinismul – şi limba latină. Atila a învăţat să vadă lumea cu ochii unui roman. Aceasta l-a făcut un partener ideal de alianţă al Romei, dar şi un duşman periculos.

Atila este una din marile figuri carismatice de

suverani din istoria universală, care înflăcărează şi în ziua de azi fantezia noastră. Generații de elevi au fost cuceriți de puterea, cruzimea şi patima legate de numele lui. Bogățiile nemăsurate pe care le-a adunat prin prădăciuni sau şi le-a asigurat prin tratate avantajoase; mândria cu care îi înfrunta pe împărații romani; veşnica dorință de a aduce în haremul lui frumuseți din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii; rezistența la băutură şi la război, diplomația şi, în sfârşit, moartea lui în brațele tinerei lui mirese Ildico: toate acestea au făcut din prințul nomad un erou mitic. A intrat în literatura mondială ca regele Etzel din *Cântecul Nibelungilor.*

Sânge pentru aur

În primii ani de viață ai lui Atila, continua războiul între huni şi Roma. Călăreții huni au atacat, spre finele secolului al IV-lea, dublul Imperiu Roman din mai multe părți. Prin Balcani, peste Dunărea înghețată şi prin actualul teritoriu de graniță iugoslavo-bulgar au înaintat în Moesia, în câmpiile ei şi au făcut incursiuni până în Alpi. Departe în est, au atacat bogatele oraşe siriene comerciale din Asia Mică.

Pofta lui Atila de a-și aduce în harem mereu alte femei, pradă de război, a fost vestită în epocă. Pictură de Paul Jamin.

Mausoleul Gallei Placidia de la Ravenna, sec. al V-lea d.Hr.

„Mi se cutremură sufletul când mă gândesc la trecerea timpului”, scria Sfântul Hieronimus în anul 396. „Au trecut peste 20 de ani de când de la Constantinopol până în Alpii Iulieni a curs zilnic sânge roman. Țara Sciților, Tracia, Macedonia, Dardania, Dacia, Tesalia, Ahaia, Epirul, Dalmația şi întreaga Panonie au fost devastate de goți, samiați, quadii, alani, huni, vandali, marcomani. Multe femei serioase, dar şi fecioare au fost necinstite în aceste războaie! Au fost prinşi episcopi, au fost executați preoți şi alte fețe bisericeşti. Bisericile au fost distruse sau transformate în grajduri, moaştele sfinților împrăştiate. Multe râuri au fost colorate cu sânge.”

Lumea e în fierbere. Popoarele din partea „barbară”, neromană a lumii, au sosit ca o scânteie ucigătoare. Sfântul Ambrosius descrie astfel lumea în care trăieşte: „Hunii i-au bătut pe alani, alanii pe goți, goții pe sarmați, pe noi ne-au alungat din Iliria goții izgoniți din patria lor, iar sfârşitul nu se întrevede”.

În următorii ani, hunii au încercat să ajungă la o înțelegere cu ambele imperii romane. Când romanii acceptau unirea, o făceau de cele mai multe ori, spre a-i înfrunta pe alții, ca de pildă triburile germanice, alungate inițial de huni. În haosul migrației, ostrogoții şi vizigoții în special, dar şi alții cum ar fi vandalii, francii sau alte popoare şi triburi erau considerați indezirabili în

imperiile romane şi socotiți dușmani. Devenite ele însele victime ale opresiunii, populațiile respective au încercat să aibă o atitudine pașnică.

În această situație, Roma, măcinată intern şi amenințată extern, a profitat de forța militară a hunilor, folosind-o pentru ea. Era o soluție ademenitoare. Deci, Roma vestică a încheiat, prima, un pact cu hunii. Dar la acea vreme, romanii nu s-au gândit la consecințe. Permisiunea ca hunii să opereze în interiorul granițelor imperiului însemna şi deschiderea acestora în fața unui dușman potențial.

În schimb, Bizanțul nu a putut ajunge la un aranjament cu hunii, fapt pentru care a fost rapid implicat în lupte. Regele hunilor, Uldin, a atacat în anul 408. Sigur de victorie, el ar fi arătat spre soare şi ar fi spus: „Dacă vreau, pot să cuceresc tot ce este atins de strălucirea lui".

Era în acelaşi an, când regele vizigoților Alaric incendia Roma. După doi ani o ocupa pentru un timp îndelungat.

Succesorul lui Uldin, Ruga – sau Rugilas – a găsit o sursă de bani, necunoscută până atunci: vânzarea păcii. După ce a atacat Tracia, din estul roman, pe care a putut-o devasta fără niciun efort, a încheiat o pace, care va face tradiție în Europa până la sfârşitul epocii hunilor. Ruga a primit de la Constantinopol un tribut de 350 pfunzi aur. Astfel, pentru huni a început o eră în care numai amenințarea cu războiul umplea vistieria statului.

Dacă plățile nu se făceau, hunii treceau la atac.

În timp ce pe această cale Roma estică devenea treptat dependentă de huni, cea vestică a căutat în ei un aliat egal în drepturi împotriva duşmanilor din taberele germanice. Romanul Aetius a fost cel care a cumpărat forța militară a hunilor şi care, la sfârşitul vieții, avea să regrete că a avut prea multă încredere în ei.

Ca „ostatec" la curtea lui Ruga, el a învățat să călărească şi să tragă cu arcul, a fost prieten cu Atila şi, asemeni lui, a cunoscut lumea „opusă", adică a duşmanului. Acum, ca ofițer în slujba statului roman, şi-a amintit de bunele relații cu hunii. I-a adus în ajutor, în schimbul banilor, în anul 424, când un senator, Johannes (Ioanus) a formulat pretenții la tron. Hunii – ca reprezentanți ai puterii alături de romani!

A fost o ironie a soartei că Aetius a intrat împreună cu hunii, de care romanii se temeau atât de cumplit, în oraşul de pe Tibru tocmai când falsul împărat fusese executat. Alianța dintre huni şi Roma vestică a fost reînnoită mereu şi renegociată în anii următori; ea va prelungi existența bolnavă a imperiului până în anul 450.

Flavius Aetius, care apăra pretendenții legitimi la tron, a fost suspectat la Roma din cauza sporirii puterii sale. Galia Placidia, regina mamă şi conducătoare în secret a statului, l-a numit pe ofițerul dornic de carieră comandant suprem al provinciei Galia, pentru a scăpa de el. Aetius a

folosit însă şi această situaţie pentru sine. A dobândit prestigiu pentru că a înlăturat numeroşi răsculaţi, care nu voiau să recunoască supremaţia Romei asupra provinciilor. Şi în acest caz şi-a asigurat sprijinul hunilor. În interior, i-a supus pe vizigoţi, după ce cuceriseră oraşul Arles. I-a supus şi pe franci, care se stabiliseră în nord-estul Galiei. În plan extern, a impus pace, forţându-i pe francii nesupuşi să treacă Rinul. În mod paradoxal, hunii, care la începutul migraţiei lor spre vest au alungat aceste popoare, au devenit acum unealta Romei în lupta pentru supremaţie.

După ce Aetius a „pacificat" Galia, a ocupat Rethia şi Noricum, teritoriul actualei Elveţii şi sudul Austriei. Şi aici a repus în drepturi supremaţia romană.

Neliniştită de succesele lui Aetius, regina mamă, Galia Placidia, se temea din nou că el va deveni prea puternic. I-a luat toate competenţele şi titlurile După o tentativă eşuată de a se impune la Roma, Aetius a fugit peste graniţă. A fost bine primit la curtea regelui hun, Ruga. Galia Placidia s-a înşelat din nou, căci Aetius nu s-a lăsat înlăturat din politică. A atacat armata slabă a Romei şi a intrat, flancat de călăreţii huni, din nou în oraş, fără să se fi ajuns la vreo confruntare militară. De acum încolo Galia Placidia a fost o jucărie în politica lui Aetius. A cerut să fie numit „patrician", comandant suprem al armatei Romei vestice. Drept mulţumire, hunii au primit regiunea

Ungariei de azi, provincia Panonia, care a devenit de atunci ținutul lor central.

Regele a murit

Trăiască regii! Când Ruga a murit în 434, i-au urmat, potrivit unei vechi tradiții nomado-hunice, nepoții: Bleda şi Atila, fratele lui. Ei s-au preocupat în primul rând de vistieria goală a statului. Bizanțul plătea neregulat şi deseori cu întârziere tributul stabilit prin tratat. Ce se va întâmpla ştiau bine ambele părți: hunii au pus mâna pe arme, a urmat războiul, apoi armistițiul şi noi negocieri. Învingătorii au strâns şurubul. Bleda şi Atila i-au primit călare pe solii Bizanțului, care au fost obligați de etichetă să negocieze tot călare, într-o poziție incomodă pentru ei. Pacea, încheiată în 435 la Margus, un orăşel din nordul Carpaților apuseni, pe teritoriul României de azi, a fost un dictat al hunilor.

Bizanțului i se interzicea să încheie alianțe cu duşmanii hunilor, deci cu triburile germanice din afara granițelor romane. A fost reglementat schimbul de prizonieri. S-a mai stabilit crearea de piețe în apropierea frontierelor, asigurate de ambele părți, iar tributul a fost dublat la 7000 de pfunzi (circa 220 kilograme) aur anual. Acest tratat, care nu putea asigura o pace durabilă, a avut o importanță crucială pentru huni. A confirmat teritoriul lor de dominație, care se

întindea acum peste întreaga Europă centrală şi estică din afara imperiului roman. Deci ei stăpâneau acum până la Ron. De cealaltă parte a Rinului era provincia Galia, guvernată de Aetius.

În momentul în care Aetius a preluat funcția de comandant suprem al armatei romane, le-a creat hunilor, în Galia, posibilitatea de a fi polițişti. Vizigoții au trebuit încă o dată să se confrunte cu cruzimea militarilor huni. Burgunzii, care locuiau pe malul stâng al Rinului în zona Worms-Main, nu s-au supus. Cu câțiva ani înainte, ei cutezaseră chiar să atace unități romane şi ale hunilor. Pentru huni sosise acum clipa răzbunării. Burgunzii au fost atacați şi nimiciți de hunii conduşi de Bleda. Istoricii nu s-au pus de acord dacă acest lucru s-a întâmplat în anul 435 sau 436. Günther, rege al burgunzilor, a fost ucis. Sfârşitul tragic al burgunzilor a lăsat traume adânci în conştiința popoarelor germanice. Înfrângerea lor s-a păstrat în legendele popoarelor, iar după secole a fost prelucrată într-o mare epopee: *Cântecul Nibelungilor.*

Flavius Aetius, ultimul roman, după cum a fost numit, a luptat pentru păstrarea Galiei, de o mare importanță pentru imperiul roman. Fără huni, imperiul roman s-ar fi destrămat de mult, dar şi cu ei, imperiul era sortit pieirii.

Cât de bine ştiau hunii să profite de fiecare situație o arată istoria Bizanțului, demnă de compătimire. A luptat împotriva vandalilor, care

cuceriseră în nordul Africii Cartagina şi acum ameninţau chiar să intre în Italia, prin Sicilia. La celălalt capăt al imperiului, regii persani intenţionau să anexeze Armenia, care aparţinea Bizanţului. Deci împăratul a trimis ultima rezervă împotriva persanilor. Hunii ştiau că de-a lungul graniţei pe Dunăre nu era de aşteptat nicio rezistenţă militară. Au atacat fără niciun pericol una din pieţele pe care le-o construiseră şi au prins toţi negustorii. Au forţat astfel negocierile, care au eşuat. În consecinţă, au optat pentru soluţia militară. În anul 440 călăreţii huni trec din nou Dunărea. Cuceresc nord-estul Balcanilor, oraşul Singidunum, Belgradul de astăzi, şi îi iau prizonieri pe locuitorii lui. Înaintarea lor nu putea fi oprită. După o nouă înfrângere, împăratul roman se temea că ar fi putut fi cucerit şi Constantinopol. Jocul s-a repetat încă o dată: negocieri, tratat de pace, tributuri noi şi, în sfârşit, aur în schimbul păcii.

Cucerirea puterii

Divizarea puterii regale între doi prinţi corespundea tradiţiilor hunilor nomazi. Bleda şi Atila au creat dintr-o uniune simplă de triburi o putere centrală, bine organizată.

În întregul ținut, stăpânit de huni, existau stații de preschimbare a cailor. În zonele asiatice locuite de nomazi și astăzi calul este cel mai important mijloc de transport.

Ambii au fost necruțători cu dușmanii din propriile rânduri. Un exemplu în acest sens l-a constituit urmărirea celor doi prinți, fugiți în Bizanț după preluarea puterii de către cei doi frați. Sub amenințarea cu acțiuni militare, Bleda şi Atila au cerut oraşului Constantinopole să îi predea pe renegați. Când fugarii au fost aduşi la Dunăre, au fost executați prin tragere în țeapă sub ochii romanilor.

Țelul lui Atila era însă să domnească singur. Pentru aceasta trebuie să îl înlăture pe fratele său, Bleda. După ce dubla domnie a fost asigurată suficient împotriva posibililor concurenți, în anul 445 Atila l-a atras pe fratele său într-o cursă. Nu se poate şti cu siguranță dacă chiar Atila a fost implicat direct, cum se spune sau dacă i-a trimis un ucigaş. Cert este că s-a putut baza pe sprijinul

aliaților săi. Ei au înconjurat tabăra lui Bleda pe Tisa inferioară, într-un teritoriu situat azi la granița dintre Ungaria şi România. În timp ce aliații țineau în şah suita lui Bleda, Atila împreună cu garda lui de corp l-au ucis.

Una din puținele descoperiri arheologice care indică fratricidul este un depozit de monede găsit la Szinkáncs. Tezaurul cuprinde 1440 monede din aur, peste şase kilograme. Sunt în parte monede noi, neintrate în circulație – „solidi" – care au ca dată 443; ele au fost îngropate în timpul uciderii lui Bleda, fără a mai fi scoase la iveală. Fie Bleda se temea că se doreşte răsturnarea lui şi şi-a pus comoara în siguranță, fie unul din oamenii lui de încredere a izbutit să le îngroape şi să le ascundă în timpul evenimentelor. Probabil şi acea persoană a fost victima evenimentelor tragice, pentru că altfel comoara nu ar fi fost dată uitării. Asemeni tuturor dictatorilor, nici Atila nu avea încredere în cei de la curte. I-a urmărit cu cruzime pe toți cei care nu i s-au supus orbeşte. Pe susținători îi recompensa din belşug din tributurile plătite de romani, deşi nu avea niciodată încredere în ei. Înlătura pe oricine reprezenta o amenințare potențială. Atitudinea lui putea fi caracterizată prin mania persecuției, dar şi a puterii. Ca şi împărații romani, şi el se considera urmaş al zeilor; strămoşul lui ar fi fost zeul Marte. În ultimii ani, Atila era chiar convins de originea lui zeiască.

Este uimitor cum şi-a ținut Atila sub control

marele său imperiu. Mai ales dacă se ia drept comparație sistemul administrativ roman. Romanii dispuneau de o rețea foarte bine organizată de autorități. Imperiul hunilor era guvernat prin sistemul dependențelor personale. La micul cartier general al lui Atila existau câțiva secretari, care vorbeau mai multe limbi şi ştiau să scrie. Aceasta era toată birocrația.

O singură acțiune, tipică pentru poporul de stepă, avea efect dinspre puterea centrală până în cel mai îndepărtat colțişor: schimbarea cailor. În întregul teritoriu existau stații speciale unde se predau şi se preluau cai. Prin acest sistem, curierii puteau duce, în câteva săptămâni, veşti din Asia până în Europa şi invers. Un sol roman se mira odată, el necunoscând uzanțele hunilor, că aşa-zisul cal „dăruit" la graniță i-a fost luat din nou. Caii erau proprietate de stat.

Nu se ştie nici până astăzi cum a putut ține cont Atila, în campania din Galia, de operațiunile militare din alte părți. De unde a ştiut cum decurgeau luptele în care era implicat Imperiul Roman la 4000 kilometri depărtare spre est, în Persia?

Marele rege avea alături „logades". O elită din care făcea parte sfetnicul lui, Onegesius, şi fratele acestuia, Scottas. Ambii erau barbari elenizați, care şi-au luat nume greceşti şi vorbeau greaca, latina şi limba hunilor. Onegesius deținea funcția unui mare vizir. Era poate singurul care se bucura

de deplina încredere a lui Atila. Din acelaşi cerc mai făceau parte „epitedeioi”, aşa-numiții prieteni sau adepți.

Puterea lui Atila în rândul propriului popor a crescut pe măsură ce a oferit sprijin militar lui Aetius, prietenul său. Pe plan intern, puterea lui Atila se baza pe regii germanici vasali, printre care diverşi prinți alani, regele ostrogot, Laudaric, şi regele gepizilor, Ardaric. Jordanes scria că Ardaric era cel mai vestit rege, care participa şi la consfătuiri, fiind foarte credincios lui Atila. Era cel mai devotat dintre toți regii lui Atila şi avea o judecată limpede.

Gepizii, învinşi cu cruzime altădată de huni, au devenit ulterior cei mai importanți aliați. Fidelitatea gepizilor a devenit proverbială pentru toate virtuțile germanice, denumită critic, dar realist, „fidelitate de cadavru”.

„Spaima întregii lumi”

Atila locuia într-un „palat din lemn”, după cum a relatat solul bizantin Priskos, care a fost la curtea regelui hun. Nici până astăzi nu este clar unde a fost situat palatul. După toate probabilitățile, s-a aflat în sudul Ungariei, în apropiere de oraşul Szeged. În această regiune a fost făcută o mare descoperire arheologică a ultimilor ani: comoara de la Szeged-Naghyszeksos. Oamenii de ştiință presupun că ea are o legătură fie cu mormântul

regelui Ruga, fie cu cel al succesorului său, Atila. Directorul Muzeului din Szeged, Otto Trogmayer, ne povesteşte că țăranii au scos cu căruțele aurul din pământ: circa 200 de piese din aur şi bijuterii, în cea mai mare parte făcute bucăți; astăzi ele sunt împărțite între numeroase muzee şi colecții particulare. Cea mai grea şi impunătoare este un colan de gât de circa 400 grame, din aur masiv. Țăranii care l-au găsit au crezut inițial că ar fi din cupru şi au încercat să-l topească. Nu au reuşit şi l-au legat de un băț, cu care mânau porcii. Abia după ce în acelaşi loc au mai fost găsite bucăți din aur, paftale ornate cu almandine (granate de culoare roşu închis), diademe şi alte bijuterii, şi-au dat seama şi de valoarea inelului. Primul lui posesor era, fără îndoială, superior tuturor celorlalți, de la care au fost găsite asemenea „însemne de noblețe". Se presupune, cu mare probabilitate, că în cazul comorii de la Nagyszéksós este vorba de rămăşițele unei ofrande pentru unul din marii regi ai hunilor. Se ştie acum că aceste rămăşițe erau îngropate separat, după ceremonia funerară.

Conform relatărilor lui Priskos, Atila locuia într-un palat din lemn, cu pereţii tapetaţi cu palisandru. Ilustraţie dintr-un manual din secolul trecut.

O imagine a lui Atila de care nu putem fi siguri că îi aparţine. Pe monedele care circulau în timpul său, el apare cu trăsături europene.

Conform relatările lui Priskos, Atila locuia într-o casă din bârne şi scânduri geluite, în care se intra printr-un hol mare. Hunii aveau meseriaşi pentru prelucrarea lemnului. Acest lucru este dovedit de încăperile mortuare căptuşite cu lemn şi de măiestria cu care erau făcute şeile sau alte obiecte

sculptate din lemn. Tabăra – soldații lui Atila dormeau în corturi – era înconjurată de o palisadă rotundă, întrerupta de turnuri din lemn pentru apărare. Şi casa soției principale a lui Atila, Arykans, este descrisă tot ca una din lemn, un palat cu arcade, unde camera de primire avea covoare pe jos. Pe acestea stăteau tinere fete, care lucrau cu acul ornamente pentru pânzele atât de apreciate de huni, mai aflăm de la Priskos. Singura casă din piatră, solidă, care avea şi o elegantă baie grecească, şi-a construit-o Onegesius. După cum se pare, omul de încredere al lui Atila nu a vrut să renunțe la tabieturile lui.

Priskos îi mai scrie împăratului bizantin: „Nouă şi hunilor ni s-au servit bucate alese pe tăvi din argint. Atila a mâncat doar dintr-o farfurie de lemn. A fost foarte cumpănit: oaspeții lui beau din căni din aur şi argint, el avea una din lemn. Şi îmbrăcămintea lui era simplă, dar impunea prin curățenie. Nici sabia lui, nici cureaua sau legăturile sandalelor, purtate după portul barbarilor, nu erau bătute cu aur sau cu pietre scumpe, cum era obiceiul hunilor.”

Pe peretele exterior al mănăstirii din Parma, sub un portret al regelui hun stă scris „Atila, flagellum dei".

Pentru poporul lui, Atila era regele patern, simplu. Trăia printre soldați la fel ca ei, vorbea clar. Elogia sau mustra. În această privință era opus împăraților romani, care, izolați de popor, încercau prin orice lux posibil să-şi ateste originea zeiască. Modestia lui Atila a fost probabil doar o tactică. El putea să fie şi necumpătat, de pildă când bea sau când îşi îmbogățea mereu haremul cu alte frumuseți.

„Era un bărbat de statură mică, cu coşul pieptului bombat şi cu un cap mare. Ochii erau mici şi cenuşii, avea un nas plat şi pielea închisă la culoare. Mersul lui era greoi, ochii i se roteau pretutindeni, puterea şi voința i se citeau din felul cum mişca corpul, pasiunea lui era războiul." Aşa ni-l descrie Jordanes în *Istoria goților* şi continuă: „Era un om născut să cutremure popoarele, să fie

spaima întregii lumi; un om de care fiecare se temea din cauza ştirilor despre el." Dar Priskos, care l-a cunoscut mai bine pe Atila, în calitate de sol, scrie: „Avea un mers trufaş, ochii erau strălucitori, îşi arăta mândru puterea prin mişcările trupului. Deşi iubea cel mai mult lupta, cumpănea bine ce face, iar cele mai multe le obținea prin rațiune. Față de cel care îl implora arăta milă, era îngăduitor cu toți ce i se supuneau. Era înțelept şi şiret, ataca întotdeauna în altă parte decât acolo unde amenința."

Prosper din Acvitania vorbeşte de „chipul lui moale". Nu avem o descriere obiectivă a lui Atila, iar numeroasele imagini ale lui – de pe monedele din timpul său sau din picturile lui Delacroix ori Wilhelm von Kaulbach – ni-l înfățişează cu trăsături europene. Pe un perete exterior al mânăstirii din Parma, un relief din marmură al unui rege hun are următorul text: „Atila, flagellum dei". Dar abia în secolele următoare el avea să fie caracterizat drept „flagellum dei", mânia lui Dumnezeu.

Limitele puterii

În ianuarie 447 un puternic cutremur a distrus mari părți din zidurile Constantinopolului. Atila a socotit că i-a sosit clipa prielnică să cucerească Bizanțul. A adunat toți soldații şi călăreții huni şi armatele vasalilor lui germanici. Era o armată

foarte puternică. După primele înfrângeri, Atila a constatat că nu mai poate câştiga cu tactica obişnuită a luării prin surprindere. El nu şi-a dat seama că armatele lui, datorită mărimii lor, deveniseră greoaie şi rigide. A devastat încă o dată Balcanii până la Bosfor. Dar locuitorii Constantinopolului au câştigat timp. În numai două luni au reparat zidul oraşului. Astfel, atacul împotriva cetății devenea prea riscant pentru huni. Atila a început negocieri de pace, dar de această dată au trecut ani de zile până la finalizarea lor. În 450, când, în sfârşit, era prevăzută semnarea, împăratul Teodosius al II-lea a suferit un accident – a căzut de pe cal – şi a murit.

Succesorul lui, Marcianus, un vechi luptător, nu era dispus să plătească niciun ban pentru a-şi cumpăra pacea. I-a trimis răspuns lui Atila că dacă acceptă pacea îi va face cadouri în semn de prietenie, iar dacă nu, vor decide armele. Atila înțelegea foarte bine acest limbaj. Între timp el se afla într-un mare impas politic intern, deoarece avea nevoie de sume imense pentru recompensarea vasalilor. Se obişnuise prea mult cu un Bizanț sursă de aur. Locuitorii acestuia, la rândul lor, au înțeles că plătind tributul lui Atila, îl subvenționau de fapt pe propriul lor cioclu.

Situația încordată, care amenința să ducă întreaga Europă într-un război, a devenit şi mai complicată din cauza unei intrigi de iubire. Sora

împăratului roman de apus, Valentianus al III-lea, Grata Iusta Honoria, aştepta un copil de la un soldat din garda de corp. Înfuriat, Valentianus a trimis-o la cumnatul lui în imperiul de răsărit, unde a fost pusă sub arest la domiciliu. Tânăra mamă a urzit un plan cu multe urmări. I-a trimis o scrisoare şi un inel lui Atila şi i-a oferit mâna ei. Voia să scape din colivia de aur şi folosea orice mijloc în acest scop. Nu o deranja faptul că Atila avea un harem cu multe femei şi o mulțime de succesori potențiali la tron. Honoria era indiferentă şi la faptul că în haremul lui Atila erau fete ale prinților germanici aduse pentru a pecetlui alianța.

Monedă cu capul lui Theodosius al II-lea.

Acum Atila avea pretextul de care era atâta nevoie. I-a transmis Honoriei că doreşte să se căsătorească cu ea şi a cerut ca zestre de la împăratul apusean o jumătate din imperiul său,

respectiv Galia. Şi aceasta exact în momentul în care Teodosie murea şi locul lui era luat de Marcianus. Noul împărat de la Constantinopol ştia că putea salva Bizanțul numai printr-o politică de forță. Datorită poziției consecvente a lui Marcianus, împăratul din partea vestică s-a văzut nevoit să facă şi el presiune. Regina mamă, Galia Placidia, a adus-o din nou la Roma pe Honoria, unde a fost căsătorită cu un om de vază fără să fie întrebată. Apoi Valentianus al III-lea i-a transmis lui Atila că cererile lui au fost respinse. A fost suprimată şi plata pensiei pentru titlul roman „Magister militum", conducătorul armatei, pe care Atila îl mai avea oficial. Deci Atila s-a văzut dintr-o dată încolțit.

Până atunci toate planurile şi dorințele i se realizaseră. Întrecuse măsura cu autoaprecierea de sine. Apoi a mers prea departe cerând Galia drept dotă. Roma era acum dispusă să lupte, chiar cu prețul unei înfrângeri.

Atila decide să ocupe Galia prin forță. Speră să găsească acolo o constelație politică care să îi uşureze victoria. Provincia se răscula mereu împotriva Romei. Aetius a fost forțat să uzeze de mână forte pentru a o pacifica. Atila spera acum să îi poată atrage de partea lui mai ales pe vizigoți, un popor mare, implicat în lupte grele cu Roma. Speranța lui a fost însă deşartă.

Între timp şi vizigoții au trecut de partea duşmanilor. Regele lor, Teoderic, îi scrie lui Aetius,

după multe ezitări: „Dorința voastră, a romanilor, s-a împlinit. Ați reuşit să semănați discordie între noi şi Atila. Îl vom urmări oriunde ne veți chema. Chiar dacă se va baza pe numeroasele lui victorii împotriva unor popoare puternice, zeii vor şti să îndrume lupta împotriva trufaşului”.

În sfârşit, şi burgunzii şi francii au devenit duşmanii lui Atila; cu o generație mai înainte ei fuseseră decimați de huni, chiar dacă în numele romanilor. Cel mai mare duşman al lui era însă Flavius Aetius, comandantul armatei romane. Aetius şi Atila, prietenii de tinerețe din Ravena, care aproape o viață întreagă au luptat alături, au devenit acum duşmani de moarte. Țelurile lor politice s-au despărțit. Aetius a putut ține laolaltă imperiul multinațional al Romei numai cu ajutorul hunilor. Acum apelează la intrigi pentru a-şi asigura sprijinul militar al vizigoților. Căci fără ajutorul lor ar fi pierdut apriori lupta. Istoricul Mommsen scria că Aetius, care era de patru decenii regentul imperiului apusean, apare, la o cercetare mai atentă, într-o lumină mai puțin favorabilă.

Dar spre deosebire de Aetius, Atila era sentimental când se gândea că va lupta împotriva lui. Desigur şi din cauza uciderii cu sânge rece a fratelui său. Se mai adaugă faptul că ambii au fost conducători de oşti, care aveau în minte doar cel mai apropiat țel. Iar pentru Atila, care a declarat războiul, nu mai există cale de întoarcere. Au

trecut vremurile în care făcea mici incursiuni pentru a umple vistieria.

Bătălia din câmpiile Catalaune

În februarie 451 imensa armată multinațională a lui Atila ajunge la Rin. Păduri întregi sunt tăiate pentru a se face bărci şi corăbii. Apoi ostaşii pedeştri şi călăreți trec Rinul. De partea lui Atila se află aliații lui germanici, care abia aşteaptă să se elibereze de sub Roma. Sub conducerea lui Theodomir vizigoții distrug Basel şi Colmar, gepizii, conduşi de Adriaric, cuceresc Strasbourg, Speyer, Worms şi Mainz. Merg în continuare spre vest. Atila devastează Metz. Această zi va intra în istorie ca sângeroasa a doua zi de Paşti. Urmează Reims, Rouen şi Caen. Hunii şi aliații lor pradă oraşele asemeni călăreților Apocalipsului.

Episcopul de Reims, în ținută de gală şi citind psalmi, iese înaintea hunilor pentru a le cere să fie protejați, dar este decapitat.

Genoveva, viitoarea sfântă şi patroană a Parisului, cere poporului să rămână în oraşul de pe Sena. Duşmanul va fi convins să facă cale întoarsă prin cântări şi rugăciuni. Femeile se închid în biserici. Potrivit legendei, Genoveva a venit în întâmpinarea lui Atila îmbrăcată în alb, simbolul neprihănirii, şi i-a prezis sfârşitul: „Vei merge mereu spre răsărit împreună cu călăreții, cu carele, cu hoardele tale, scoțând urlete de

remuşcare şi sfâşiindu-ți pieptul”.

Atila şi-a stabilit tabăra într-o veche aşezare celtică, al cărei zid circular mai poate fi observat şi astăzi în Champagne.

Şi minunea s-a petrecut: Atila a cedat, chiar dacă probabil din motive tactice. Nu voia să piardă inutil forțe cu asedierea oraşului. Căci din sud se apropiau amenințător legiunile lui Aetius, împreună cu vizigoții care le erau aliați. Cruță Parisul şi se îndreaptă spre Orléans. Acum evenimentele se precipită. Orléans este asediat în mai; se dau lupte grele şi este cucerit la sfârşitul lunii iunie. Când hunii sărbătoresc victoria, printre aşa-zişii învinşi izbucneşte bucuria: Aetius este la porți. Bătălia se sfârşeşte cu înfrângerea lui Atila. Au loc negocieri. Aetius îi asigură lui Atila libera deplasare, cu condiția ca hunii să se retragă în nord-est fără alani. Atila acceptă: o mişcare tactică de cedare, pentru a-şi putea aduna forțele rămase după înfrângere. Atila îşi adună trupele în câmpia din Champagne, între râurile Yonne şi

Aisne.

Atila şi-a stabilit tabăra într-o veche aşezare celtică, a cărei ridicătură de apărare în formă de cerc se mai poate vedea şi astăzi în Champagne. Împreună cu armata, Atila este de luni de zile pe drum şi a strâns o pradă bogată din biserici, mănăstiri şi oraşe. Cum putea asigura comorile acum, când soldații romani amenințau, sprijiniți de gali, cu atacul? Atila era dezorientat. Lupta decisivă urma să aibă loc.

Bătălia începe cu o baie de sânge. Gepizii, proverbialii aliați fideli ai lui Atila, sunt decimați de franci. Au murit 16.000 de oameni. Un început rău. După baia de sânge, Atila sună adunarea. Hunii şi vizigoții în est, ceilalți aliați şi puținii gepizi supraviețuitori – în vest. Aetius preferă să păstreze un flanc şi să trimită împotriva adversarului duşmanii lui de moarte, respectiv burgunzii, pentru ca, după aceea, să-l atace masiv cu cavaleria vizigotă. Dar norocul nu surâde nici unei părți.

Într-adevăr, trebuie să fi fost un spectacol deosebit: vedeai goții luptând cu sulițele, sarmații conducând carele grele de luptă, gepizii mânuind cu mânie spada, rupând-o în pieptul duşmanului, suebii rapizi, hunii – mânuitori iscusiți ai arcului, alanii cu arme grele, herulii cu arme uşoare. Astfel sunt descrişi de către Jordanes luptătorii, iar măcelul a intrat în istorie ca bătălia din câmpiile catalaune. Istoricii au descoperit că lupta nu a

avut loc în câmpiile catalaune, la Châlons-sur-Mame, ci lângă localitatea Mauriacum, în apropiere de Troyes.

După retragerea din Galia, Atila se îndreaptă spre nordul Italiei, unde prădă și distruge până în temelii Aquileia.

În seara primei zile apele râului Aube ar fi fost roşii de sângele răniților. Champagne - abatorul Europei, îmbibat cu sânge, fumegând ca un rug funerar. Acoperit de cadavre, se scufundă în linişte. Peste tot zac cei 150.000 de morți. După unele estimări ar fi fost chiar o jumătate de milion. Champagne i-a devorat aici pe huni, avea să noteze Victor Hugo, iar tradiția populară spune că în fiecare an, în ziua luptei, se aud larma bătăliei şi strigătele răniților.

Noaptea romanii şi vizigoții, gepizii şi hunii îşi îngroapă camarazii ucişi. Armatele ambelor părți sunt sleite. La ivirea zorilor, hunii încep să sape şi

să facă o groapă imensă cu săbiile. Sapă pământul cu mâinile. Apoi fac un rug din partea lemnoasă a şeilor. Atila jură în fața trupelor că preferă să ardă de viu, decât să fie prins în viață de duşman. Nu se va ajunge acolo. Una din cele mai mari bătălii cunoscute de omenire până atunci ia sfârşit fără învingător.

Mozaicuri deosebite amintesc de frumoasele construcții din Aquileia.

Teoderic, regele vizigot, aliat cu Roma, cade în luptă. Vizigoții se retrag cu leşul regelui lor. Teoderic ar fi fost îngropat într-o dumbravă din câmpiile catalaune. Locuitorii numesc pădurícea „mormântul lui Teoderic". Nu departe de acolo, în satul Bussy le Château, pot fi văzute cinci coline, care se ridică din câmpie. Ele sunt, după credința

localnicilor, coline cu osemintele celor căzuți în această luptă.

A doua zi, Atila este dezorientat. Dă crezare oracolului şamanului său. Fără a organiza din nou trupele, fuge peste Rin şi ordonă revenirea în Panonia. Romanii privesc plecarea duşmanului şi sărbătoresc; fără să fi obținut ceva sau fără ca lupta să fi fost decisa.

Oare numai oracolul l-a determinat pe Atila să se retragă? Sau nu s-a putut decide? Din punct de vedere militar, lui Atila îi rămăseseră doar două posibilități: fie să încerce un ultim atac cu toți luptătorii, fie să se retragă tactic, pentru a nu pune în joc prada. El face ceea ce nimeni nu se aştepta: alege cea de a doua posibilitate. Şi Aetius este surprins de retragerea lui Atila şi îi permite să acționeze. Probabil lui îi era mai uşor să provoace pierderi grele hunilor, sleiți în luptă, şi să îi alunge poate pentru vecie din Europa. Dar Aetius nu este interesat într-o schimbare a raportului de forțe. El ia în calcul că poporul de stepă va ține în şah germanii atât de periculoşi pentru Roma şi ca vasali şi ca duşmani ai hunilor.

În întâmpinarea declinului

În următorul an, Atila merge din nou împotriva Romei, ca şi cum ar fi recunoscut înfrângerea după retragerea şi prădarea Galiei şi ar fi trebuit să spele ruşinea. Pierderile sunt uitate. Este

uimitor cum într-un răstimp scurt, iarna, a izbutit să mobilizeze din nou oştile. Se pare că dorea să joace totul pe o carte. Aetius simte din nou pe pielea lui duritatea armatei hunilor. Furtuna de la răsărit măturǎ – ca şi cu un an înainte peste Galia – de această dată nordul Italiei.

Aquileia, un oraş paşnic şi pitoresc pe Laguna di Grado, nu departe de Veneția de astăzi, era socotită pe vremea aceea „Roma nordului" cu cei 200.000 de locuitori. Hunii înfometează oraşul şi apoi îl distrug până în temelii. Vechile instalații portuare, resturile forumului şi fundațiile reconstruite ale unor construcții atestă şi azi mânia distrugătoare a cuceritorilor.

Supraviețuitorii din Aquileia fug în zonele de luncă şi în lagunele de pe coastă, unde hunii nu îndrăznesc să se avânte. Evenimentul este consemnat la fondarea Veneției. După ce au izbutit să se refugieze, fugarii ar fi strigat „Veni etiam" – până aici am venit şi eu. Din „Veni etiam" ar fi luat naştere cuvântul Veneția.

Este cucerită Pavia, Vicenza este distrusă, Mantua şi Milano prădate. Hunii sunt necruțători. Populația rurală fuge, lanurile se usucă, urmează foametea. Următorul obiectiv al hunilor este Roma. Aetius, adversarul lui Atila, are încă o dată noroc în neşansă: în tabăra duşmană izbucneşte malaria, când Aetius primeşte mult aşteptatul ajutor al Romei răsăritene. Deşi slăbit, Atila joacă totul pe o carte. Ca şi mai înainte, se situează pe o

poziție de forță, dar acceptă totuşi oferta de negocieri.

În anul 452 se întâlnesc reprezentanții celor două lumi: Papa Leon I ca sol al Romei şi al creştinătății şi regele Atila, conducătorul barbarilor şi păgânilor. O întâlnire transfigurată apoi de istorie. Atila îl primeşte pe solul imperial pe râul Mincio, nu departe de Lago di Garda. Ulterior Papa Leon va fi supranumit „cel mare" pentru talentul lui tactic în timpul negocierilor. Izbuteşte să îl facă pe Atila să renunțe la planurile lui. Cu condiția ca Roma să fie cruțată i se cedează lui Atila bogățiile din nordul Italiei – biserici, temple, mănăstiri, oraşe. Se realizează şi un schimb de prizonieri – partea romană poate obține numai eliberarea ofițerilor şi soldaților luați prizonieri, dar femeile, copiii şi ceilalți rămân sclavi.

Atila îşi confirmă plăcerea pentru elementul teatral. În timpul negocierilor a rămas călare şi l-a constrâns pe sfântul părinte să facă la fel. Legendele care au apărut ulterior narează că Atila ar fi fost orbit de fastul creştin emanat de Leon şi de apariția apostolilor Petru şi Pavel, astfel că ar fi renunțat la păgânism şi s-ar fi lăsat botezat.

Moarte şi transfigurare

Cu o pradă bogată şi cu cadouri oferite din belşug de Papa Leon, Atila revine la cartierul său

general din Panonia. Nu mai auzim nimic de iubirea lui pasională, pe rare ar fi nutrit-o pentru Honoria. În schimb se îndrăgosteşte de fiica unui prinț germanic, Ildico sau Hildico, cunoscută nouă din literatură drept Krimhilda.

Se spune că Atila ar fi fost cucerit de fastul creştin al Papei Leon, încât s-ar fi lăsat botezat: relief din Muzeul de Istorie din Viena.

Acum începe ultimul capitol dramatic din viața lui Atila. Este subiectul poeziilor şi romanelor, operelor şi filmelor. După nuntă, relatează episcopul goților, Jordanes, Atila a petrecut. Apoi, stând în pat, pe spate, cufundat într-un somn adânc de atâta mâncare şi băutură, a început să-i curgă un şuvoi de sânge pe nas, care i s-a scurs în

gât, sufocându-l. Dimineața, neauzind nicio mişcare, gărzile au devenit neliniştite şi au intrat. L-au găsit pe Atila mort, fără nicio rană evidentă, iar mireasa scăldată în lacrimi. Nu este elucidat ce s-a întâmplat în acea noapte. Despre Atila s-au brodat multă vreme legende. Moartea lui misterioasă în anul 453, în brațele tinerei lui mirese germanice, i-a făcut pe contemporani să creadă că a fost înjunghiat de ea cu un pumnal, după ce au făcut dragoste. O cronică bizantină din secolul al VI-lea reproduce aceeaşi versiune. La ce ne-am putea aştepta de la o legendă, când relatările despre migrația popoarelor sunt atât de departe de adevăr? Ce este adevăr istoric în *Cântecul Nibelungilor,* scris cu mult după aceea şi care a devenit epopeea națională a germanilor?

Legenda vede o legătură între nimicirea burgunzilor pe Rin în anii 435/436, bătălia din câmpiile catalaune şi moartea neaşteptată a lui Atila. Burgunda Krimhilda se răzbună pe Etzel, care i-a decimat poporul pe Rin.

Cercetarea încearcă să explice cele trei portrete tipice ale lui Atila – cel al hrăpărețului bestial şi al întruchipării mâniei lui Dumnezeu, cel al politicianului genial şi al regelui peste multe popoare, cel al suveranului îngăduitor. Ele se pot explica prin diversitatea intereselor popoarelor afectate de evenimentele petrecute în secolul al V-lea. La multă vreme după ce faptele istorice au pălit, miturile au o evoluție proprie. Ele devin

oglinda repercusiunilor evenimentelor istorice asupra psihicului popoarelor. În *Cântecul Nibelungilor,* în legendele despre Dietrich von Bem şi în scrierile nordice *Edda,* Atila are trăsături de caracter care nu mai au nicio legătură sau numai foarte puține cu imaginea reală din istorie.

„Nu este întâmplători", scrie ungurul István Bóna într-una din cele mai bune lucrări nou apărute despre huni „că figura centrală a mitologiei germane este Etzel (Atila), puțin nebun, dar atât de mărinimos, nobilul prieten al diverşilor regi şi prinți germanici. Nu al tuturor, deoarece în legende şi Atila este o figură centrală, dar numai crud şi avid de aur". Amintirile despre „marele" şi „unicul" aliat s-au păstrat în „doi" Atila diferiți de cel adevărat.

Deşi între războaiele hunilor şi redactarea *Cântecului Nibelungilor* este o distanță de 700 de ani, mulți văd în epopee – mai ales căutătorii de comori – o sursă demnă de încredere. Ei caută un răspuns la întrebarea unde a ascuns înverşunatul Hagen comoara Nibelungilor. Este posibil ca Krimhilda, după moartea lui Siegfried, să fi fost mânată nu numai de răzbunare, ci şi de bani? Nu ar corespunde, oare, logicii mitului dacă am presupune că avidul de aur, Etzel, alias Atila, ar fi luat-o în căsătorie pe tânăra văduvă pentru a se îmbogăți? Pornesc de la ideea că în cazul *Cântecului Nibelungilor* nu este vorba de un simplu poem, ci de o relatare a celor întâmplate cu

adevărat, crede istoricul şi căutătorul de comori din Mainz, Hans-Jörg Jacobi, care şi-a făcut din găsirea comorii Nibelungilor un țel în viață. În epopee se spune că Hagen a ascuns comoara în Rin pentru a putea să o folosească, deci el intenționa să o scoată din nou la suprafață. După Jacobi, locul indicat în *Cântecul Nibelungilor,* Zemloche, este identic cu Lochheim de astăzi, în apropiere de Gemsheim pe Rin.

În timp de război se obişnuia ca popoarele să-şi pună în siguranță vistieria sub formă de aur, argint şi pietre prețioase. Comoara a fost, fie îngropată, după atentatul împotriva lui Bleda, fie scufundată ca în *Cântecul Nibelungilor.*

Jelit cu sânge de bărbat

Ceremoniile de înmormântare ale hunilor urmau toate tradițiile centrai şi est-asiatice. În perioada prehunică şi în cea timpurie mormintele, aşa-numitele kurgane, erau în formă de tumulus. Arheologii au găsit într-un teritoriu imens din Mongolia estică prin sudul Rusiei până în Ucraina, asemenea morminte. Cel mai bine păstrat este cel de la Permafrost, din podişul Asiei Centrale. Majoritatea sunt atribuite sciților. Numele de „sciți" provine de la greci, care au denumit astfel popoarele barbare nomade de dincolo de Europa răsăriteană şi de la nord de Caucaz; deci prin această denumire ar fi putut fi incluse şi primele

triburi ale hunilor. De aceea oamenii de ştiinţă cred că din descrierile cu privire la sciți pot trage concluzii despre obiceiurile şi moravurile hunilor.

Atila este găsit mort după noaptea nunții, alături de Ildico
Moartea nu a fost elucidată nici până astăzi. Pictură de Joseph Villeclère.

Am vizitat un kurgan în podişul Mongoliei. O încăpere de circa zece metri pătrați, făcută într-un puț de circa patru metri adâncime. Inițial pereții şi acoperişurile au fost susținute de grinzi puternice, îmbrăcate în lemn. Peste construcția din lemn au fost aruncate pietre şi pământ. Cadavrul era îngropat îmbrăcat şi cu armele alături. Despre sciți ştim că puneau în mormânt şi cai şi căruțe pentru viața de dincolo.

Istoricul grec Herodot a descris pe larg obiceiurile de înmormântare ale unui prinț scit. Caii erau omorâți pe marginea gropii cu o lovitură sigură în frunte, apoi coborâți în groapă, probabil

cu frânghii. Ceremoniile în memoria dispărutului durau peste 40 de zile. În acest timp, mortul era purtat într-o căruță prin întreg teritoriul său. El trebuia să fie prezent la mesele festive ca fost reprezentant al puterii. După un an, ceremoniile continuau, nota Herodot. Erau aleşi 50 dintre cei mai buni bărbați şi erau sugrumați împreună cu 50 de cai foarte buni. Caii erau luați, li se curăța coşul pieptului, se umplea cu paie şi se cosea la loc. Apoi se băteau pari în pământ. În cal era înfiptă o bară de la coadă spre cap până la gât, iar apoi calul era ridicat pe par, astfel ca picioarele să îi atârne în aer. Pe fiecare cal se punea harnaşamentul, apoi căpăstrul era legat de un băț pus în pământ în fața lui. După aceea cei 50 de bărbați sugrumați erau urcați pe cai. Pentru a rămâne drepți, li se înfigea un țăruş de-a lungul coloanei vertebrale până în gât; partea de jos era prinsă în parul înfipt în pământ, care ținea calul. Cei 50 de călăreți formau un cerc în jurul mormântului.

Hunii au preluat aceste ceremonii în Europa, dar nu la aceleaşi dimensiuni şi nici cu aceeaşi cruzime. Cultul pentru morți s-a modificat sub influența Vestului. Pentru a-i opri pe hoții de morminte, ei aşezau mortul într-un mormânt simplu, al cărui loc îl cunoşteau numai câțiva. Aceasta ar putea oarecum explica de ce în Ungaria nu s-au găsit morminte cu lucruri scumpe. Obiectele de valoare, care erau îngropate pentru

mort, erau puse în altă parte.

Un mormânt de prinț din perioada hunică, unde se afla una din cele mai scumpe şi valoroase comori din timpul migrației popoarelor, a fost găsit în Champagne: vestita comoară de la Pouan. A fost descoperită la mijlocul secolului trecut, nu departe de Troyes. Armele şi bijuteriile găsite seamănă cu cele puse de huni în mormintele din bazinul carpatic şi din ținuturile aflate mult mai spre est. Pentru început părea contrazisă ipoteza că ar fi fost mormântul legendarului Teoderic. Bijuteriile expuse în muzeul din Troyes sunt din aur pur. Sunt inele pentru degete, brațe, gât, paftale, o sabie scurtă şi una lungă, cu două tăişuri, cu mânere trase în aur şi almandine încrustate. În colaborare cu cercetătorii de la Muzeul Louvre din Paris, almandinele de la Pouen, de o culoare roşu-purpurie au fost cercetate electronic, pentru a fi se stabili data. Prin comparație s-a stabilit că provin din nordul Iranului; o altă dovadă a distanțelor mari parcurse de războinicii huni. Potrivit istoricului ungar Bona, prințul mort din mormântul de la Pouen este probabil regele Laudaric, ostrogotul aliat cu Atila.

Mormânt în podişul mongol. Tot astfel ar putea să arate şi cel al lui Atila, dar nu a fost încă găsit.

Nu departe de Pouen se află satul Courtisols. Întins pe o distanță mai mare de opt kilometri, este unul din cele mai lungi sate ale Franței, se pare că ar fi fost fondat de hunii care nu au revenit în Panonia. Potrivit primarului din Courtisols, locuitorii mai cred şi astăzi că hunii sunt strămoşii lor. Aproape senzațională este moştenirea genetică denumită „pata mongolă", care apare la unii copii din comuna Troyes, din care face parte şi satul Courtisols. Pata mongolă este o pigmentație pe spate, în zona coccisului. Particularitatea apare numai la popoarele asiatice sau orientale, de pildă la aproape toți copiii născuți în Mongolia. Pata poate fi socotită o dovadă genetică în sensul că actualii localnici sunt într-adevăr înrudiți cu hunii.

Orăşelul francez Courtisols, unde s-au făcut descoperiri uimitoare: trăiesc oare aici urmaşi ai hunilor?

Potrivit ritualului de înmormântare al hunilor, calul mortului – dacă acesta era un nobil sau un prinț – era tăiat la trei, şapte sau chiar 49 de zile, şi mâncat de rude şi apropiați. Resturile de la masă erau arse împreună cu harnaşamentul, şaua şi armele, pe un rug. Cenuşa era apoi îngropată, împreună cu provizii de alimente în apropierea mormântului. În această groapă a fost aşezat şi vasul de bonz, probabil cel mai important obiect la înmormântare. Nu au fost găsite rămăşițe umane arse, aşa cum este cazul mormintelor germanice.

Bărbații îşi tăiau cozile, figura şi-o slutеau cu răni sinistre, pentru ca eroul plin de glorie să nu fie jelit cu lacrimi de femeie, ci cu sânge bărbătesc. Cadavrul era expus într-un cort de mătase, în mijlocul taberei. Călăreți aleşi în mod special dintre toți hunii, galopau permanent în jurul sicriului şi intonau cântece de jale. Apoi se bea, iar

doliul şi petrecerea se împleteau. În timpul nopții, cadavrul era îngropat în secret. Era învelit mai întâi în aur, apoi în argint şi apoi în fier. Această relatare a lui Jordanes se bazează pe o descriere contemporană a lui Priskos.

După ceremonie, cioclii lui Atila aveau un sfârşit crud. Pentru ca bogățiile să fie păzite de lăcomia oamenilor, cioclii – ce recompensă cumplită – plăteau îngrozitor. Erau masacrați cu cruzime. Moartea îl răpea şi pe cel mort şi pe cel care îl îngropa. Astfel se încheie descrierea cronicarului got Jordanes despre ceremoniile de la moartea lui Atila.

O descoperire din Ungaria pare să ateste că Atila a fost îngropat într-un sicriu triplu. Sicriul exterior ar fi fost din fier, în el se afla unul de argint, în care era un al treilea din aur. În Ungaria au fost descoperite părți din lemn ale unui sicriu, bătute cu fier şi tablă foarte subțire din aur. Otto Trogmeyer, istoric şi director al Muzeului din Szeged bănuieşte că mormântul lui Atila, nedescoperit nici astăzi, ar fi pe Tisa, în apropierea graniței ungaro-române.

Prăbuşirea imperiului

Uriaşul imperiu a dispărut mai repede decât a luat naştere, după moartea subită a lui Atila în patul de nuntă. Puterea lui militară s-a spulberat. Curând au început să circule legende şi mituri

despre ascensiunea şi prăbuşirea imperiului lui Atila, imperiu care a durat numai opt ani.

După moartea lui Atila, în 453, imperiul s-a destrămat pentru că hunii nu i-au găsit un succesor de calibrul lui. Urmaşii lui nu au avut calitățile lui geniale, dar periculoase, de a conduce oameni şi de a se impune. Le-a lipsit tactica politică şi forța vizionară, care fac din conducător un personaj carismatic.

Trei din fiii lui Atila, care s-au considerat succesori la tron, au împărțit imperiul şi, curând după moartea tatălui, au început să se lupte între ei. În final a rămas unul singur, Dengizik, care s-a mai putut menține, cu o suită din ce în ce mai mică, un deceniu şi jumătate. Dengizik i-a pierdut pe aliații germanici, sau aceştia au trecut în tabăra adversă atunci când el a pornit împotriva Bizanțului, încercând să impună din nou pretențiile tatălui său. A murit în 469 într-o luptă, încheiată cu o înfrângere ruşinoasă. Spre bucuria populației din Constantinopol, capul lui, tras în țeapă, a fost purtat pe străzi. A fost eliberarea de o traumă, de o îndelungată umilire, devenită de nesuportat sub domnia lui Atila. Moartea fiului său a fost sărbătorită ca o victorie târzie împotriva tatălui Atila, şi a călăreților lui, ai morții, înconjurați până atunci de un mare mister: misterul succesului lor.

Intrarea hunilor, sub Atila, în lumea europeană şi, o dată cu el începutul migrației popoarelor, a

însemnat sfârşitul antichităţii şi a introdus o nouă ordine pe tot continentul. Poporul din stepele Asiei, care nu era nicio hoardă din epoca de piatră, niciun trib primitiv de ciobani, a adus cu sine inovaţii tehnice, care le-a uşurat victoria: şaua din lemn, scara acesteia, noul tip de arc, săgeţile cu trei laturi.

În îndelungata istorie a omenirii, Atila a creat pentru moment un imperiu ce se întindea de la Caucaz până la Rin, de la Marea Baltică până la Marea Mediterană. Suveranitatea hunilor asupra Europei a ţinut numai câţiva ani, dar aceşti ani au schimbat continentul, au trasat graniţe între popoare, care mai există şi astăzi, în mare parte. Unde o fi dispărut acest popor misterios? Unii luptători huni, obosiţi şi rămaşi fără conducător, s-au aşezat în sudul Rusiei şi în zona Crimeii, renunţând la viaţa nomadă. Alţii se stabiliseră de mai mult timp în Franţa, în Elveţia, sau în Ungaria şi au fost absorbiţi de localnici. Alţii, dintre hunii răspândiţi peste jumătate din Europa, s-au retras în stepele de la răsărit, de unde veniseră – în îndepărtata Asie Centrală.

Bibliografie

Bona, István: *Imperiul hunilor*, Stuttgart, 1991;

Bouvier-Ajam, Maurice: *Atila, le Fléau de Dieu,* Paris, 1982; Bretjes, Burchard: *Strămoşii lui Gingis Han,* Berlin, 1988; Heissig, Walther şi

Claudius C. Müller: *Mongolii,* Innsbruck/Frankfurt M., 1989;

Friesinger, Herweg şi Brigitte Vacha: *Numeroşii taţi ai Austriei,* Viena, 1992; *Germani, huni, avari. Comori din timpul migraţiei popoarelor.* Catalog al expoziţiei Muzeului Naţional German, Nürnberg, 1988;

Megovern, William M.: *The Early Empires of Central Asia,* Chapel Hill, 1939;

Maenchen-Helfen, Otto J.: *Lumea hunilor,* Graz, 1977;

Riehl, Hans: *Migraţia popoarelor,* München, 1988;

Schreiber, Hermann: *Hunii. Atila exersează dispariţia lumii,* Viena, Düsseldorf, 1990;

Werner, Joachim: *Contribuţii la arheologia imperiului lui Atila,* München, 1956.

Cursa pentru camera de chihlimbar
de Ulrich Lenze și Nina Steinhauser

Urme

Ni s-a spus că generalul nu ne poate primi acasă. Ni s-a mai spus că nu se cunoaşte adresa lui. În sfârşit, generalul este deținătorul unor secrete importante, chiar dacă nu mai are nicio funcție oficială. Iar ziariştilor străini nu le acordă sub nicio formă interviuri. Singura posibilitate de a-l întâlni este într-un hotel internațional.

Filip Bobkov, care ne iese în întâmpinare într-o suită elegantă a hotelului moscovit „Metropol", îmbrăcat într-un palton bleumarin şi cu o chelie care face ca figura lui să pară şi mai viguroasă, a fost timp de zece ani adjunctul şefului serviciilor secrete sovietice – KGB. Dorim să îl întrebăm despre o comoară, dispărută de peste 50 de ani. „Nu – ne răspunde el – degeaba, alergați după o fantomă!" În căutările noastre care au durat peste doi ani, în încercarea de a face lumină în tumultoasele şi neclarele evenimente în care a dispărut misterioasa cameră, pentru prima oară trăim cu impresia că cineva trebuie să ştie mai multe.

Povestea legendarei comori – estimată astăzi la 250 milioane mărci – a început în urmă cu aproape 300 de ani. Regelui i-a venit atunci

năstruşnica idee să îmbrace o cameră întreagă în chihlimbar. A fost denumită „cea de a opta minune”. În 1716 proprietarul ei, Friedrich Wilhelm I, a dăruit marea „raritate” țarului Petru al Rusiei. În acelaşi an, ea a fost dusă la Petersburg. Mai mult de 200 de ani nu s-a mai vorbit nimic despre ea. După aceea a început o dramă, ale cărei episoade nu sunt elucidate nici până astăzi. Este asemeni unui roman polițist, unde nimeni nu ştie nimic, nici măcar când se va rezolva cazul, deoarece ultimul capitol nu a fost încă redactat. Camera de chihlimbar a fost văzută ultima oară în 1944 la Königsberg la Marea Baltică. Când Germania a ieşit distrusă din cel de al doilea război mondial, a ars şi camera de chihlimbar – aşa susțin multe persoane. Sau a fost dusă în timp util într-un loc sigur, probabil o ascunzătoare, care nu a fost descoperită nici până azi?

Legendele despre camera de chihlimbar nu au apărut numai după dispariția ei. Imaginea ei strălucitoare şi misterioasă a fascinat dintotdeauna, din epoca feudală până astăzi. Spiritele sunt acum agitate mai mult ca oricând din cauză că nu poate fi găsită.

Serviciile secrete şi politicieni din est şi vest, căutători de comori profesionişti sau amatori, istorici, ziarişti şi psihopați au luat parte la căutarea frumuseții de basm, timp de decenii. O comoară pierdută, cel puțin aceasta nu pare să fie

erodată de trecerea timpului. După o perioadă de liniște, alte zvonuri provoacă din nou aprinderea fanteziei. De pildă, se spunea că serviciile secrete din fosta RDG ar fi trimis sute de căutători spre a strânge mii de acte despre misteriosul tezaur. Sau că președintele rus, Boris Elțîn, a declarat în mai multe rânduri că știe unde se află comoara. Dar și după încetarea războiului rece găsirea ei nu pare posibilă și se lasă așteptată. Tocmai aici rezidă mitul camerei de chihlimbar. O dată cu trecerea timpului, speculațiile devin din ce în ce mai inventive, atât în ce privește dispariția ei de la Königsberg, cât și în privința locului unde ar fi fost ascunsă. Cine a participat la această acțiune? O unitate specială SS, care a fost redusă la tăcere? Vânătorii de trofee ai lui Stalin, care neagă existența camerei de chihlimbar de 50 de ani, cum au făcut și cu comoara lui Priam? Profitorii profesioniști de pe urma războiului sau hoții iscusiți de obiecte de artă, care au profitat de haosul ultimelor săptămâni de război? Sau, de ce nu, un fost ofițer american, care își bea astăzi ultimul whisky într-un buncăr antiatomic într-o cameră îmbrăcată în chihlimbar?

Aurul mării

Ce este, ce a fost camera de chihlimbar? Istoricul rus de artă, S.N. Vilkovskii, scria în 1912 că „această cameră de chihlimbar este o adevărată

minune, nu numai prin valoarea mare a materialului, a prelucrării lui cu măiestrie şi a frumuseții formelor, dar mai ales prin tonurile deosebite, când închise, când luminoase, dar mereu calde ale chihlimbarului, care conferă camerei o atracție fermecătoare. Toți pereții încăperii sunt căptuşiți cu un mozaic din bucăți de chihlimbar şlefuite, inegale ca formă şi mărime. Prin rame în relief tot din chihlimbar, pereții sunt împărțiți în porțiuni, iar în mijloc se află patru mozaicuri romane cu peisaje, prezentări alegorice ale celor patru sau cinci simțuri ale omului."

Comoara dispărută a fost creată în primul an al secolului al XVIII-lea. Povestea începe în locul unde a fost văzută pentru ultima oară – la Königsberg, cu circa 250 de ani mai târziu.

În 1701, principele Friedrich al III-lea de Hohenzollern, bunicul vestitului Friedrich cel Mare, s-a încoronat ca prim rege al Prusiei în metropola acestei țări. Ca şi Napoleon mai târziu, el îşi pune singur coroana pe cap, apoi îşi încoronează soția. Friedrich I, cum se va numi de aici încolo, a dobândit însemnele regale fără lupte cu țările vecine. Primul rege al Prusiei nu este un mare bărbat de stat. Iubeşte mai mult arta şi cultura decât politica şi îi place fastul. Friedrich este un risipitor, ce priveşte cu invidie la luxul de la curtea Franței. Numai festivitățile de încoronare durează şase luni şi consumă imense sume de bani din vistieria oricum nu prea plină. Prusia nu

dispunea de bogății naturale şi depindea, mai mult decât oricare alt stat german, de bunăvoința marelui vecin de la răsărit, Rusia. Strângătorul lui fiu, Friedrich Wilhelm I, va constata mai târziu ca tatăl său a avut „cea mai cheltuitoare economie” din lume.

Fie că era vorba de sceptru sau de decorații, Friedrich I era mare amator de ornamente. El a cunoscut şi s-a îndrăgostit de chihlimbar, o piatră căreia nu îi acordase atenție până atunci în oraşul regilor prusaci – la Königsberg – unde ulterior Immanuel Kant avea să enunțe „imperativul” lui „categoric”.

Chihlimbarul vine din mare, cu precădere din Marea Baltică şi nu este altceva decât o fosilă, o răşină pietrificată. Începutul său este legat de primele conifere de pe planeta Pământ. Ele au fost înghițite de apele mării cu miliarde de ani mai târziu. A urmat era glaciară. Au trecut 50 de milioane de ani de când chihlimbarul a luat naştere din răşini lichide şi până când a fost descoperit ca piatră prețioasă. De atunci el se numeşte „aurul mărilor”.

Călătorim la Königsberg cu o maşină închiriată de la televiziunea rusă; oraşul se numeşte astăzi Kaliningrad – oare pentru cât timp încă? – şi se află pe litoralul Mării Baltice, în golful de Curlanda. Pentru că gazele de eşapament intră în maşină şi nu ştim de ce, am fost nevoiți să deschidem geamul, deşi era un frig umed. Norii, la

o înălțime joasă, fac să se confunde cerul, pământul şi apa. Ceva mai târziu, vântul puternic ne permite să vedem soarele strălucind pentru câtva timp. Acum recunoaştem frumusețea severă a peisajului şi contrastele puternice, respectiv ştrandul alb ca neaua între marea neagră-albăstruie şi verdele coastei foarte împădurite.

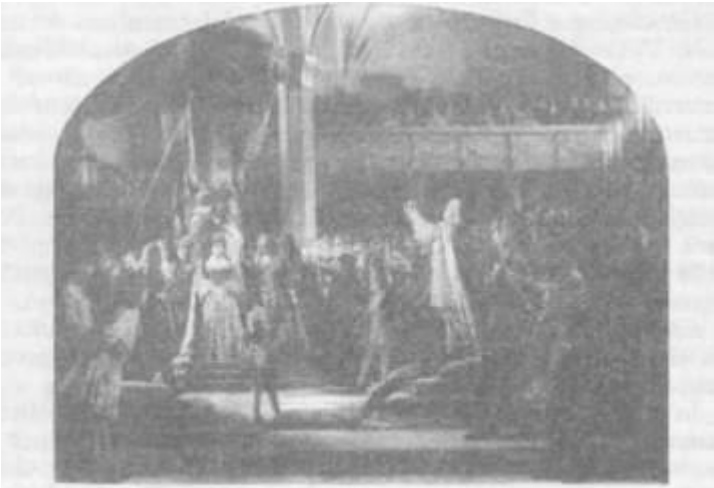

După ce şi-a pus singur coroana pe cap, Friedrich I o încoronează şi pe soția sa, în anul 1701, la Königsberg.

Cel mai mare zăcământ de chihlimbar din lume se află pe coastele lituaniene.

Aici este deci „pământul albastru”, cel mai mare rezervor de chihlimbar din lume. Excavatoare imense scormonesc astăzi în stratul gros de 30–40 metri pentru a exploata chihlimbarul la suprafață. Deşi strângerea chihlimbarului de către particulari este interzisă, de-a lungul coastei ruseşti, în primele ore ale dimineții poți vedea bărbați care stau în apă până la genunchi şi caută aurul mării cu plase de pescuit. De câte ori furia naturii scormoneşte adâncul mării, în spuma valurilor, iar mai târziu în nisipul scăldat de valurile puternice, apar bucăți de chihlimbar.

La câteva sute de metri în susul coastei ne simțim parcă într-un ținut american cu căutători de aur. Câțiva din cei mai săraci şi o droaie de copii scormonesc cu mâinile goale sau cu un fel de minciog după bucățele de chihlimbar, rămase în plasă. Apoi le vând, pe devize, turiştilor. Aici au valoare numai valutele forte.

De aici, de pe coasta chihlimbarului, pornea altădată o şosea comercială, numită după piatra galbenă, ce traversa de-a curmezişul toată Europa. În timpul festivităților încoronării din anul 1701, noul rege Friedrich I comandă câteva bijuterii din aurul Balticei. În timpul lungului drum până la Berlin îi vine o idee ciudată, fantastică, pe care o transpune în practică de cum ajunge acasă: doreşte să îmbrace o cameră întreagă a palatului cu chihlimbar.

Sunt găsiți artiştii şi tehnicienii. Pe vremea aceea chihlimbarul prisosea. Friedrich intră mult în vistieria statului. Decorarea durează zece ani şi a fost încredințată meşterului danez Gottfried Wolfiram. El devine prea scump. Deci sunt angajați mai mulți artişti. Unii vizitatori, văzând măştile soldaților, susțin că printre acestea ar fi şi cea a lui Andreas Schlüter, dar cu siguranță este cea a lui Gofrin Tousseau din Gdansk, un emigrant francez. Proiectul înghite sume imense de bani, aproape ruinează bugetul statului. În sfârşit, în anul 1711, plăcile de panel sunt montate la etajul al treilea, tocmai în „colegiul pentru fumat", unde regele obişnuia să fumeze şi să se întrețină cu oaspeții sau cu curtenii de vază.

Ca şi întreg castelul berlinez, nici colegiul pentru fumat nu mai poate fi vizitat astăzi. Rămăşițele castelului aşa cum au scăpat din război şi care ar fi putut fi restaurate au fost aruncate în aer, în 1950, din ordinul lui Walter Ulbricht, şeful fostului PSUG, care a vrut să elimine însemnul clasic al militarismului prusac. La distrugerea lui au fost folosite 13 tone de dinamită. Mergând pe urmele camerei de chihlimbar, ne putem face o imagine aproape perfectă uitându-ne la un plan, lung de 120 metri şi lat de 30 ce pare să facă reclamă pentru reconstruirea întregului castel.

Deşi chihlimbarul nu poate fi exploatat decât de stat, dimineaţa foarte devreme poţi vedea bărbaţi care încearcă să-l culeagă cu un fel de plase de pescuit.

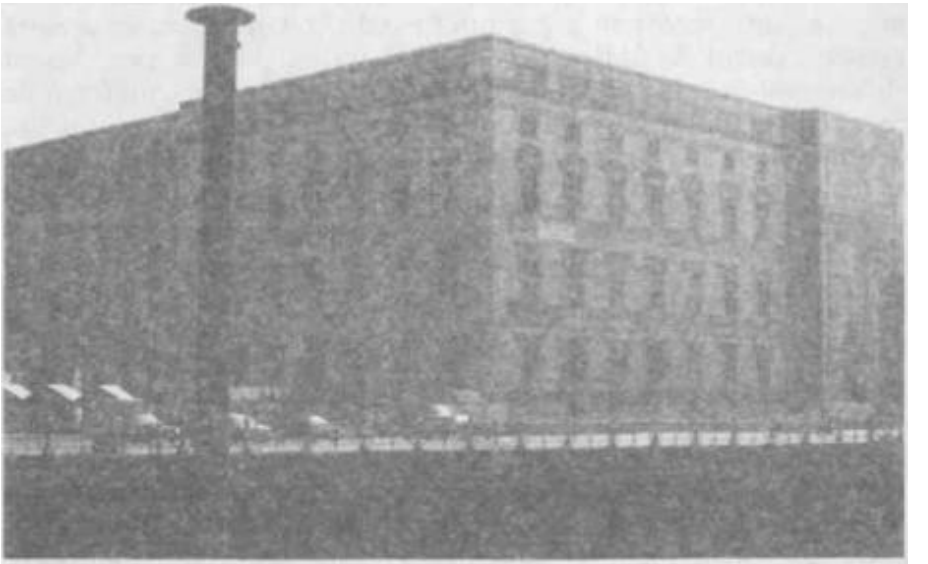

Castelul oraşului Berlin nu mai există, dar un plan uriaş face reclamă pentru reconstruirea lui.

Bogata îmbrăcăminte a pereților, care le-a dat o strălucire deosebită după 1711, reprezenta o realizare unică a tehnicii barocului; pereții erau tapetați cu mii de bucăți de chihlimbar, de diverse nuanțe, lipite pe table de lemn în tehnica mozaicului. În total erau 12 table pentru pereți şi zece pentru socluri, care se puteau asambla după dorință; un motiv ce revenea era deviza coroanei lui Friedrich I (Fridericus Rex) şi vulturul prusac în formă heraldică. Ansamblul constituia cel mai scump tapet din lume.

În anul următor Friedrich moare. La tron îi urmează fiul său, Friedrich Wilhelm I. El este mai degrabă zgârcit. O dată cu urcarea sa pe tron, în Prusia se fac economii. Noul rege evită orice fast – bijuteriile şi pietrele prețioase care prisosesc sunt vândute după moartea tatălui. Preferința lui era armata. În istoria Prusiei va intra sub numele de „regele soldat".

Cadourile pecetluiesc prietenia

Un tablou înfățişează vestita cameră pe colț, numită „colegiul pentru fumat": Friedrich Wilhelm I împreună cu apropiații lui, fumând pipă, bând, filosofând. În prim plan, foarte mic, viitorul Friedrich „cel Mare". Un curtean a consemnat ce se întâmpla în această parte rezervată a palatului regal. Regele venea în această cameră, destul de îndepărtată de locuința lui propriu-zisă, însoțit de

una sau două doamne. Zece sau doisprezece ofițeri, preferați de rege, erau şi ei prezenți; jucau picquet, l'ombre sau tic-tac, fumau; acesta este locul unde regele îi chema pe cei cu care voia să vorbească ceva deosebit. La două asemenea discuții a fost prezent şi curteanul care a făcut relatarea de mai sus. În această cameră se uita orice constrângere, fiecare avea voie să se aşeze, eticheta față de rege era ceva mai puțin rigidă. La orele 11 seara, regele părăsea anturajul şi se ducea în camera lui. Chiar el spunea: „În această cameră sunt om, aici am voie să fiu om".

Pereții erau însă goi. Când va fi comandată pictura, camera de chihlimbar nu va mai fi la Berlin. Friedrich Wilhelm o făcuse cadou. Şi iată cum:

În 1716, primeşte o vizită din est – s-a anunțat țarul Petru I al Rusiei. Un monarh tânăr, care doreşte să modernizeze statul său demodat, aproape feudal, după model occidental. Marile metropole europene sunt puncte de orientare pentru noua lui capitală – St. Petersburg. Situată la Marea Baltică, ea va deveni fereastra spre Occident. Poporul său nu doreşte să-l urmeze pe tânărul monarh la noul sediu al reşedinței sale. St. Petersburg este ridicată sub amenințarea cu biciul a severilor supraveghetori. Mii de oameni îşi vor pierde viața la construirea noii reşedințe din cauza condițiilor vitrege de climă. 250 de inundații dau proiectul peste cap – țarul Petru şi-a luat drept

model oraşul Amsterdam cu nenumăratele lui canale. Pentru a asigura continuu forța de muncă necesară, țarul a inventat tot felul de trucuri: supuşii nevrednici sunt puşi în fața alternativei de a sluji în armată sau de a participa la lucrările de la St. Petersburg. Chiar şi nobilii sau cetățenii se stabilesc în noua metropolă numai din constrângere.

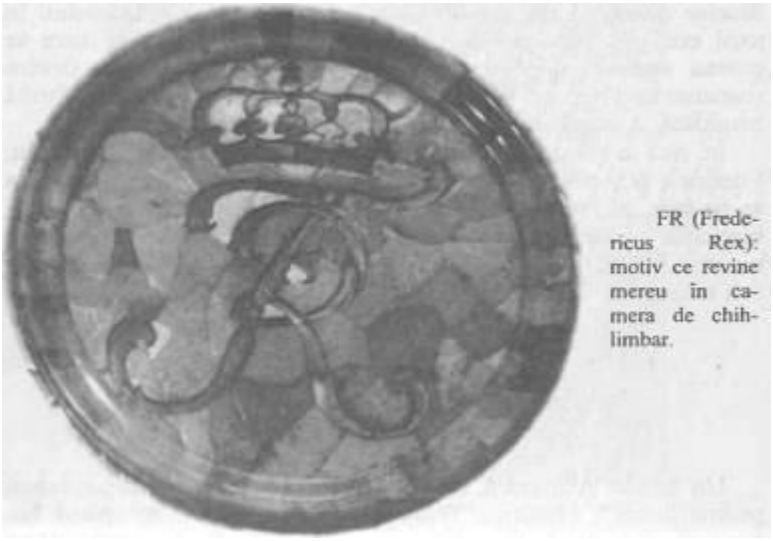

FR (Fredericus Rex): motiv ce revine mereu în camera de chihlimbar.

Petru era un despot capricios. Spre indignarea curții, el pleacă deseori de acasă pentru a studia – ceea ce nu era prea obişnuit la vremea aceea – viața şi cultura din țările vest europene. De multe ori apare incognito în străinătate. Cea mai des menționată este şederea lui la Amsterdam, unde s-a angajat, fără să fie recunoscut de nimeni, ca dulgher într-un doc; pretextul operei *Țar şi*

dulgher de Lortzing.

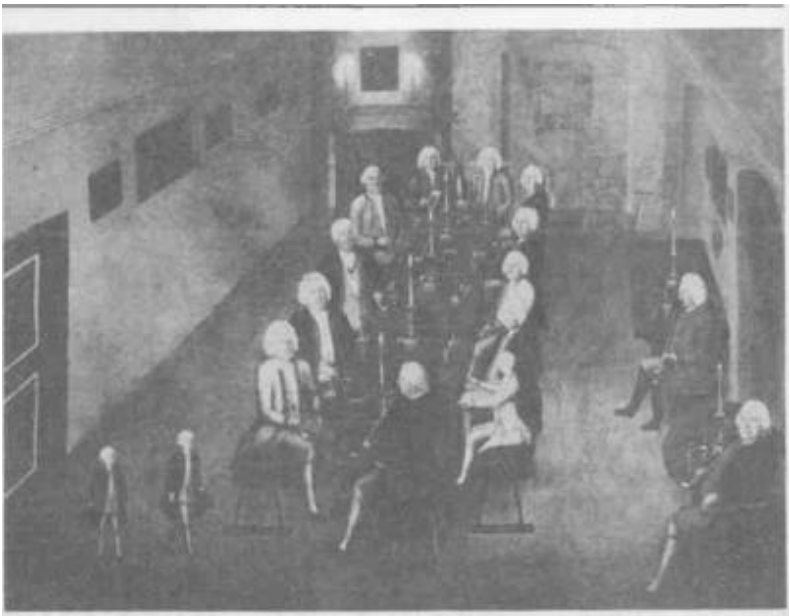

Colegiul pentru fumat.

Pe drumul spre Amsterdam, Petru face o escală la curtea principesei Sofia de Hanovra, în 1697. La dans o strânge atât de tare pe domnişoara de la curte – de fapt el era obişnuit numai cu dansurile cazacilor – încât se miră că şoldurile, altfel fine, sunt atât de robuste iar coastele doamnelor germane sunt atât de tari şi nu se găsesc în poziție orizontală, ci verticală. Nu ştia că doamnele purtau corsete de la Paris şi că ceea ce simțea erau oasele de peşte din care erau făcute.

Când Petru vine în vizită oficială la Berlin, în 1716, îşi organizează timpul după placul lui. În fața porților oraşului schimbă caleaşca lui regală cu una obişnuită. În timp ce comitetul de primire

dă onorul caleştii goale, Petru intră în oraş ca un necunoscut, pe căi ascunse.

Într-o dimineață, când se plimbă prin castelul din Berlin împreună cu Friedrich Wilhelm, rămâne, la intrarea în colegiul pentru fumat, ca lovit de trăsnet: îşi caută cuvintele şi nu ştie decât un lucru: şi el trebuie să aibă un asemenea cabinet de chihlimbar. Pentru regele Prusiei nu e greu să ia o decizie. Are nevoie de țar ca aliat în războiul împotriva Suediei, deci camera de chihlimbar pecetluieşte alianța germano-rusă. Panourile sunt demontate şi împachetate în 18 lăzi, apoi transportate, cu escortă militară pe apă şi pe uscat, până la St. Petersburg. Acolo sunt instalate mai întâi în vechiul palat de iarnă, iar după şase ani în noul palat de iarnă. În acelaşi an, tarul rus trimite în Prusia 55 de tineri recruți pentru garda preferată a regelui soldat.

Abia în 1755 camera de chihlimbar îşi găseşte locul definitiv. Fiica lui Petru, Elisabeta, o strămută la reşedința de vară de la Țarskoe Selo, Puşkin de astăzi. Petru „cel Mare” a dăruit la

Petru cel Mare, venit incognito la Amsterdam, unde se angajează în port. Faptul respectiv a inspirat libretul operei *Țar și dulgher*.

Un timp camera de chihlimbar s-a aflat la Palatul de iarnă din St. Petersburg.

Începutul secolului soției sale, Ecaterina I, locul situat la 25 de kilometri sud-vest de St. Petersburg. Construieşte acolo o casă cu două etaje în secret, pentru a-i face regelui o surpriză, care nu va avea prea multă legătură cu vestitul

palat de mai târziu. Din dorința risipitoarei fiice, Elisabeta, suită pe tron în 1741, clădirea este refăcută de şase ori din temelii şi extinsă. Când călătoarea de la Petersburg la Țarskoe Selo, trebuia să o însoțească 24.000 de oameni pentru a căra lucrurile necesare instalării ei. Încăperea din noul palat, terminat în 1752 definitiv, este mult prea mare pentru panourile din chihlimbar – 10,55 pe 11,50 metri şi înaltă de 6 metri, şi atunci opera de artă este îmbogățită cu oglinzi venețiene, 24 de oglinzi care fac astfel un fel de kitch între barocul prusac şi rococoul rus. Arhitectul curții, italianul Carlo Rastrelli, împreună cu alți şase colegi, are nevoie de opt ani pentru aceasta. Oglinda, cele trei ferestre mari – toate fac chihlimbarul să lucească şi să reflecte lumina. Seara, când se aprind lumânările, farmecul este deplin.

Am întrebat doi amatori de artă, care au putut vedea personal camera de chihlimbar de la Țarskoe Selo. „O lume de vis, mitică, o lume întreagă în sine”, spune entuziast fostul ambasador sovietic la Bonn, Valentin Falin, iar privirea lui devine şi mai melancolică. Vizita mea în camera de chihlimbar mi-a arătat că în viață pot exista lucruri deosebit de frumoase. Iar Marion, contesă von Dönhoff, editor al săptămânalului german „Die Zeit”, pune punctul pe i completând: „Era admirația față de faptul că se putea face aşa ceva din chihlimbar. Aceasta a contribuit la

apariția mitului despre cameră. Dacă ar fi fost o piatră oarecare, folosită pentru decorarea podelelor sau a pereților, ar fi trecut neobservată. Dar era chihlimbar, ceva neobişnuit de noi şi de neconceput!”

În momentul instalării camerei de chihlimbar în palatul de la Ţarskoe Selo, s-a constatat că încăperea respectivă era prea mare. Spre a armoniza camera de chihlimbar cu spaţiul încăperii în care a fost montată, s-au comandat oglinzi veneţiene şi alte ornamente.

Furtul operelor de artă din ordinul conducătorului

Astăzi încăperea din palatul aflat în localitatea Puşkin are pereții goi. Dar vocea ghidului devine patetică atunci când vizitatorii din țările occidentale intră în această cameră pustie, fosta sală festivă: „Vă aflați în camera de chihlimbar”, anunță el. Este restaurat numai tavanul, restul rămâne la îndemâna fanteziei fiecăruia. Urmează o explicație simplă: îmbrăcămintea prețioasă a

pereților a dispărut în timpul războiului, nu se ştie unde. Porcărie, spune un turist de circa 60 de ani din Herford. Când aprindem lămpile şi începem să scoatem aparatele de filmat, plătim multe mărci pentru fiecare metru reprodus. Fiecare pas al nostru este urmărit cu priviri răutăcioase de o armată de paznici, deşi germanii goliseră încăperea cu 50 de ani în urmă.

În 1941, după ce timp de aproape două secole comoara aurie a încântat privirile oaspeților de stat, ale curtenilor şi apoi ale cetățenilor sovietici – ea a rezistat primului război mondial şi revoluției din octombrie – urmaşii lui Friedrich şi-au însuşit mărinimosul cadou. Pur şi simplu l-au luat cu ei. Trupele lui Hitler ajung după trei săptămâni de la începerea „Planului Barborossa" la porțile Leningradului, la 15 iulie 1941. Timp de 900 de zile, oraşul, care astăzi se numeşte din nou St Petersburg, a fost asediat, dar niciun soldat german nu a izbutit să pună piciorul dincolo de porțile oraşului. Au intrat însă în localitățile din împrejurimi şi în Țarskoe Selo. Din 1937 localitatea se numeşte Puşkin, în memoria marelui poet rus care a făcut aici liceul.

Palatul se afla în mijlocul liniei frontului. O bombă rusească distruge marea sală din imediata apropiere a camerei de chihlimbar. Bombele germane fac alte distrugeri. Dar camera de chihlimbar a rămas întreagă, ca printr-o minune. În grabă pereții sunt acoperiți cu scânduri. Vântul

are acces liber în palat; dar şi soldații germani. După ce s-au săturat privind colecția pornografică a fostei stăpân, a palatului, Ecaterina „cea Mare”, ajung, printre mobile arse şi fum, în camera cu cea de a opta minune a lumii. Prezent la acțiune, căpitanul Hans Hundsdörfer susține că a fost un noroc pentru camera de chihlimbar. „Se luaseră deja multe de pe pereți”, povesteşte el mai târziu. „Au putut fi văzute acum şi oglinzile şi fildeşul pictat. A trebuit să alung doi subofițeri, care încercau să ia cu ei amintiri cu ajutorul patului armei. Le-am spus că nu pot face aşa ceva deoarece este vorba de o mare operă de artă.”

Așa au văzut camera de chihlimbar ultimii ei vizitatori, în localitatea ce poartă numele lui Pușkin.

Germanii nu s-au oprit, însă, la mici amintiri. Cele mai mari furturi de opere de artă sunt specifice perioadei. Mareşalul Reichului, Hermann Göring, ar fi dorit să aibă camera de chihlimbar pentru reşedința lui, Karinhall, sau pentru oricare alta din cele şapte proprietăți ale lui. Ministrul de Externe Ribbentrop dorea să pună zălog camera de chihlimbar la viitoarele tratative de pace cu sovieticii. Conducerea Wehrmachtului ar fi dorit să o aibă ca piesă principală la Muzeul Armatei,

plănuit a se realiza. Iar din ordinul direct al lui Hitler, un staff special, condus de Reichsleiter Rosenberg, colinda țările ocupate pentru a „duce” în locuri sigure operele de artă de acolo. De la începutul războiului exista „misiunea specială Linz”. Hitler dorea să construiască un muzeu în acest oraş, care, ca mărime şi conținut, să depăşească toate muzeele din lume. Pentru aceasta avea nevoie de mai multe, decât de kitchul său monumental. La începutul războiului, acest plan pentru o „Romă germană” obține o ultimă confirmare: după victoria finală, toate operele de artă europene vor fi redistribuite şi toate operele din aşa-numitele zone germanice vor fi aduse în Germania. Pretutindeni în teritoriile ocupate, se fură opere de artă într-un mod cumplit din ordinul lui Hitler. Au fost întocmite volume întregi de cataloage pentru Hitler, sub îndrumarea directorului general al Galeriilor din Dresda, Hans Posse. În cazurile controversate, pictorul amator îşi rezerva dreptul de a decide personal, respectiv ce se va întâmpla cu picturile, sculpturile, chiar cărțile, covoarele şi armele furate. Nu se poate spune cu siguranță dacă pe lista de preferințe se afla şi camera de chihlimbar. Nu există acte în acest sens, dar se poate presupune.

Furtul operelor de artă de către naziști se făcea pe fronturile europene sub deviza „serviciul de securitate salvează valorile artei de la distrugere”; o răstălmăcire josnică a convenției de război de la

Haga, care prevedea evacuarea operelor de artă de pe teatrul de război, dar nu prin însuşirea lor în timp.

Nu altfel s-au petrecut lucrurile la palatul din Puşkin. În numai 36 de ore, SS a demontat panourile de chihlimbar şi le-a transportat, în 24 de lăzi, cu camioanele „acasă în Reich”. Jurnalul de zi al Corpului 50 de armată din 14 octombrie 1941:

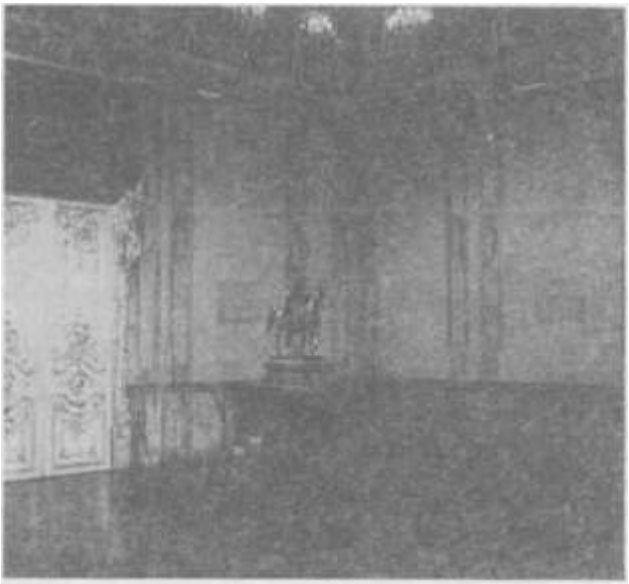

În fosta cameră de chihlimbar, pereții sunt astăzi goi.

„Specialistul în artă Rittmeister Ernst Otto, conte de Solms, şi căpitanul Poensgen au asigurat transportul operelor de artă, între altele al îmbrăcăminții pereților din sala de chihlimbar a palatului; ele au fost duse la Königsberg.” (în viața civilă Rittmeister Ernst Otto, conte de

Solms-Laubach şi însoțitorul lui, căpitanul Georg Poensgen, erau istorici de artă şi lucrau la administrația prusacă a muzeelor şi grădinilor. În timpul războiului ei erau subordonați şefului muzeului militar).

Unul din cei mai fideli şi brutali vasali ai lui Hitler şi, în perioada aceea nu prea departe de Leningrad, era Erich Koch, Gauleiter în Prusia Orientală, cu reşedința la Königsberg. Koch a dat ordin să fie adusă la Königsberg camera de chihlimbar, dorind probabil să vină în întâmpinarea „Staffului Reichsleiter Rosenberg".

Cu argumente solide, Koch este susținut şi de directorul muzeelor din Königsberg, Alfred Rohde, care, pe 9 august 1941, în timpul luptelor din jurul Leningradului, se adresa Gauleiter-ului îngrijorat de cabinetul de chihlimbar: „Trebuie luate imediat măsurile necesare pentru readucerea în patrie a capodoperei. Pentru că este din chihlimbar din Prusia Orientală, trebuie readusă la Königsberg".

Koch plănuieşte minuțios şi astfel transportul valoros, păzit ca un secret al Reichului, ajunge cu bine în metropola prusacă de la Marea Baltică. Ziarul *Königsberger Allgemeine Zeitung* scria pe 13 noiembrie 1941 articolul *Pereții de chihlimbar la castel.*

Camera de chihlimbar este refăcută la castelul din Königsberg, o fostă cetate a ordinului Cavalerilor Teutoni: în aripa de sud, etajul al

treilea, camera 37. E o găzduire de nevoie, deoarece locul nu este suficient. Restul, oglinzile lungi şi plăcile pentru socluri, sunt depozitate la castel, împachetate în lăzi. Parchetul cu intarsii a trebuit, firește, să rămână la Puşkin, la fel pictura tavanului şi lampadarele. Dar tocmai ansamblul lor dădea farmecul deosebit camerei de chihlimbar.

Directorul Rohde, nebun de fericire, se entuziasmează în revista de artă *Pantheon* din iunie 1942 că a revenit în patrie, în adevăratul sens al cuvântului, camera de chihlimbar: cuvântul „revenit" atestă faptul că nimeni nu intenționa, după război, să dea înapoi camera sau să o ducă într-un loc sigur pentru a o salva de distrugerile războiului. Cea de a opta minune este pusă ostentativ la vedere de naziști, ea poate fi vizitată. Într-un fel se dorește să se demonstreze că războiul catastrofal a meritat efortul.

Începe un roman polițist

Războiul ajunge şi la Königsberg foarte repede: în august 1944 bombardierele generalului britanic Harris aruncă, în două valuri, bombe peste metropola prusacă. Centrul oraşului este distrus, arde chiar şi castelul.

Dar directorul Rohde a avut grijă. După lipsa de prevedere din primăvara aceluiaşi an – în timpul unei expoziții a Wehrmachtului în aripa sudică a

castelului a izbucnit un incendiu, iar rumul a afectat camera de chihlimbar – el ordonă împachetarea prețioaselor obiecte în lăzi şi depozitarea lor în pivniță.

Ce se întâmplă cu lăzile în cele două nopți de bombardamente din august 1944? La această întrebare decisivă, cei doi martori rămaşi încă în viață fac depoziții contradictorii. Friedrich Henkensiefken, fostul administrator, controlează împreună cu directorul Rohde distrugerile produse castelului. „Cu această ocazie Rohde mi-a spus că, cu ajutorul lui Dumnezeu, camera de chihlimbar a rămas intactă", relatează el. Liesl Amm, o prietenă a fiicei lui Rohde, care l-a întâlnit pe director în aceeaşi dimineață la castel, îşi aminteşte cu totul altfel: „Domnule doctor, l-am întrebat eu – şi camera de chihlimbar?" El mi-a răspuns: „Totul e distrus!" Liesl Amm devine şi acum palidă, când povesteşte cum a dus-o apoi Alfred Rohde în pivnița castelului. „Am văzut o masă asemănătoare cu mierea de stup, în care erau resturi de lemn. Aceasta fusese camera de chihlimbar". Friedrich Henkensiefken respinge această declarație. El este convins că femeia, agitată, nu a auzit cum trebuie cele spuse.

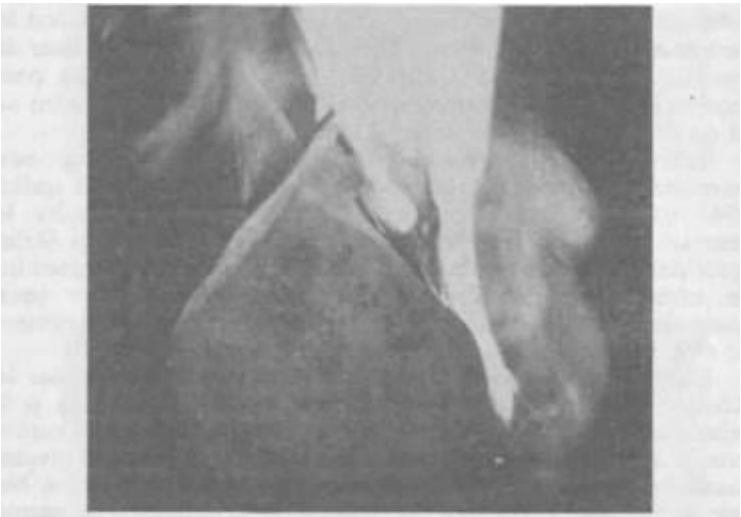

Chihlimbarul fierbe la 375 de grade, se topește și rămâne un distilat negru-verzui.

Am luat o bucată de chihlimbar, care inițial, într-un dialect german, s-a numit „piatra care arde”, pentru a vedea ce se întâmplă: chihlimbarul arde la 375 de grade Celsius şi se topeşte. Nu rămâne o masă similară cu mierea de albine, ci un distilat negru-verzui, de nerecunoscut pentru cei neinițiați în chimie.

Ce a văzut, deci, Liesl Amm? Este posibil să fi ars plăcile pentru socluri, care erau deja aici împachetate în lăzi. Este posibil şi ca în acea dimineață, Rohde să fi făcut, intenționat sau neintenționat, declarații contradictorii. Cert este că după două zile, pe 2 septembrie 1944, el îi scria lui Zimmermann, şeful colecțiilor de pictură din Berlin: „Camera de chihlimbar a rămas intactă”. Şi totuşi în decembrie, acelaşi an, el călătorea prin Turingia şi Saxonia pentru a căuta locuri bune pentru a salva operele de artă. Pe 12 ianuarie,

Rohde scria – este vorba de ultima scrisoare păstrată de la el: „Camera de chihlimbar se împachetează acum”. Iar pe 14 ianuarie îi spunea fiului său, Wolfgang, că acum camera de chihlimbar este în siguranță.

Şi astăzi persistă dezorientarea în legătură cu declarațiile contradictorii ale lui Rohde, făcute în august 1944 la Königsberg, când oraşul era în flăcări. Este posibil ca din cauza victoriei finale, care se lăsa aşteptată, nu se dorea să se ştie nimic despre distrugerea camerei de chihlimbar. Lucru puțin probabil, având în vedere că pretutindeni, de pe Maas până pe Njemen o mulțime de opere de artă erau transformate în cenuşă. Mai plauzibilă pare ipoteza că se dorea păstrarea secretului despre locul depozitării ca să nu fie ştiut de trupele aliate.

Începând cu 30 ianuarie 1945, citadela Königsberg este încercuită de Armata Roşie şi bombardată continuu. Pe 10 aprilie 1945 trupele germane cedează. Ca pretutindeni, soldaților le urmează ofițerii de securitate şi experții în opere de ară. Şi Stalin apreciază flirtul cu operele de artă. Dar, când membrii comisiei lui de trofee ajung la Königsberg, mai găsesc, în afara unor mărunțişuri ieftine, doar câteva cărți şi tablouri. Ei căutau camera de chihlimbar.

Ultima speranță a ruşilor rămâne directorul Rohde, rămas la Königsberg. Serviciul secret militar sovietic GRU îl caută şi îl prinde arzând

hârtii. El – aşa ştiu sovieticii – a fost ultimul care a avut în grijă lăzile cu camera de chihlimbar, în curtea sau în pivnița castelului din Königsberg. Rohde este încă un om sârguincios. Nu este un nazist înflăcărat, dar este un funcționar german şi un paznic foarte sever al lucrurilor încredințate spre păstrare. Este interogat săptămâni în şir de sovietici. Rohde ezită, face pe dezorientatul. Nu vrea sau nu poate dezlega misterul camerei de chihlimbar. Dintr-o dată, Rohde moare. Oficial se spune că a murit de tifos împreună cu soția. O soartă împărtăşită de mulți în acea iarnă friguroasă şi cu foamete din 1945, la Königsberg. Dar sub placa funerară a lui Rohde nu se află niciun cadavru; deci poți să nu crezi că ar fi murit de o moarte naturală, după cum ne-a relatat şi fostul şef de secție al CC al PCUS, Valentin Falin.

De asemenea, nu se poate exclude ipoteza că fostul specialist sovietic în politica germană nu face decât să reia un zvon mai vechi. În anii ’50 *Kalininskaia Pravda* publica relatarea unui ofițer rus însărcinat cu păstrarea operelor de artă şi anume că Rohde ar fi fost otrăvit înainte ca interogatoriile să fi luat sfârşit.

Ceea ce urmează este o căutare îndrăzneață, uneori grotescă, a camerei de chihlimbar. Din 1945, au avut loc o mulțime de acțiuni de depistate, dar au circulat şi multe zvonuri şi speculații. Orice nou indiciu mobilizează o armată de căutători. La mulți căutarea este o idee fixă, iar

comoara dispărută similară cu un Graal. Foşti soldați îşi amintesc dintr-o dată de întâlniri misterioase; refugiații şi cei scăpați de bombardamente îşi aduc aminte unele lucruri văzute, dar uitate decenii de-a rândul – şi, de fiecare dată, cineva vorbeşte de nişte lăzi. Un roman polițist! Ca şi cum camera de chihlimbar, care oricum umplea câteva camioane, s-ar fi evaporat fără urmă.

Două persoane, născute în Prusia Orientală, au adunat fără preget toate dovezile şi urmele existente şi au urmărit cu asiduitate soarta camerei de chihlimbar: ei au murit aproape în acelaşi timp – în 1987. Simplă coincidență? se întreabă unii. Este vorba de Georg Stein, un agricultor din apropiere de Hamburg şi Paul Elke, un jurist şi amator de artă în serviciul securității din fosta RDG.

Oare mina Wittekind din Vollpriehausen, lângă Göttingen, inaccesibilă astăzi, ar putea fi ascunzătoarea camerei de chihlimbar?

Pe 20 august 1987, cei ce se plimbau într-o pădure, în Bavaria, au găsit un cadavru sinistru. Lângă mort era un cuțit şi un bisturiu. Era Georg Stein. Sinucidere, constată poliția, pe drept cuvânt. El şi-a folosit tot timpul pentru căutarea camerei de chihlimbar şi şi-a pus în joc casa şi toată averea. Ruina şi acțiunea fără succes îl duc la disperare şi la moarte. Îşi înscenează dispariția, astfel încât mulți cred că a fost ucis, deoarece a găsit o urmă importantă.

La muzeul oraşului Königsberg studiem cele lăsate de Stein cu privire la camera de chihlimbar. Rezultatele cercetărilor sale de ani de zile au fost cumpătate de un susținător al său, baronul Eduard Falz-Fein din Liechtenstein, care le-a achiziționat de la familie şi le-a adus aici. Cât de mari au fost speranțele experților de artă sovietici

în legătură cu documentele provenite de la Georg Stein reiese dintr-o descriere entuziastă a lui Iuri Antonov, preşedintele Fondului Cultural din Kaliningrad. El a aşteptat sosirea hârtiilor cu rapidul „Ianțar” (chihlimbar) la peronul 4: „În sfârşit a ajuns Ianțar!” Vagoanele albastre cu dungi galbene trec pe lângă mine, iată-l pe al meu, al treisprezecelea! Prin fereastră o văd pe Nina Peuovna, adjuncta mea la Fondul Cultural. Zâmbeşte şi spune: «Le am!» Arhiva pe care, potrivit unor ştiri apărute în ziare, au încercat să o fure, este aici! Cele şase cutii mari ocupă un compartiment întreg. Pe fiecare scrie cu litere mari, frumos: «Georg Stein». Bine ai venit la Kaliningrad, Georg Stein!”

După cum reiese din cele circa 30 de dosare cu documente, Georg Stein a urmărit toată viața lui sute de urme şi tot atâtea a respins. La una a ținut până când a murit: ascunzătoarea este, aşa crede el, mina de potasiu Wittekind de la Volipriehausen, lângă Göttingen, din 1938 sediul depozitului de arme al armatei. Chiar şi la sfârşitul războiului, acolo se mai găsea o cantitate mare de explozivi. În toamna lui 1944 în mină se descarcă 24 de vagoane. Martorii oculari vorbesc de lăzi mari, descoperite în încărcătură. Ce era în lăzi? Sigur şi chihlimbar – respectiv colecția de chihlimbar a Universității Königsberg, care revine la lumină după război, iar în 1958 era adusă în spațiile Institutului Geologic al Universității

Göttingen. În noaptea de 28 spre 29 septembrie 1945, locuitorii din Volipriehausen sunt treziți de o puternică detunătură: în mină s-a produs o explozie. În noaptea următoare se produc alte explozii.

Oare restul muniției s-a aprins de la sine sau nişte necunoscuți au vrut să dărâme mina pentru totdeauna? Poate foşti SS-işti? Poate soldați aliați de ocupație, care ascundeau un furt de opere de artă?

Puțul de mină de la Volipriehausen este şi astăzi o mină industrială inaccesibilă. Georg Stein bănuieşte comoara dispărută la o adâncime de 600 de metri. Era un maniac, îşi aminteşte Marion, contesă von Dönhoff, care, în anii ’80, i-a permis lui Georg Stein să relateze în *Die Zeit* despre căutările sale. Dorind să deschidă puțul cu orice preț, Stein îi scrie chiar şi cancelarului Kohl. Nu primeşte niciun răspuns, dar îl poate atrage de partea lui pe deputatul social-democrat Nils Diedrich. Acesta întreabă în Parlament despre progresele făcute în această problemă. În numele guvernului răspunde secretarul parlamentar şi viitorul primar al oraşului Frankfurt, Andreas Schoeler: deoarece nu există indicii serioase, din motive de economie se renunță la căutări. Puțul rămâne închis. Dar semnele de întrebare persistă.

O singură dată, din întâmplare, Stein a găsit ceva: în muzeul icoanelor din Recklingshausen el descoperă tezaurul mănăstirii din Peciur, Estonia,

furat în 1944 de „stafful Reichsleiter Rosenberg”. Comoara a fost retrocedată Uniunii Sovietice în 1973. De atunci ruşii îl iubesc pe Stein. Este primul vest-european căruia i se decernează ordinul „Vladimir” al Bisericii Ortodoxe Ruse. El este imortalizat şi într-o piesă de teatru. În opera scriitorului rus Iulian Semionov eroul este ucis de un agent.

STASI (securitatea fostei RDG) caută asiduu Camera de Chihlimbar

În acelaşi timp comoara era căutată şi în partea estică a Germaniei nu cu mai puțin fanatism, dar cu mai mult sprijin. Este vorba de Paul Enke. Era o acțiune strict secretă. Opinia publică află numai incidental, prin anunțurile din presă care mobilizau la acțiunea de căutare. Există şi o explicație: Enke cercetează din însărcinarea oficială a Ministerului Securității Statului. Pentru a putea cerceta mai puțin vizibil, se spune despre el că ar fi un „colaborator pensionar” al ministerului. Şeful lui suprem, Erich Mielke, este fascinat de gândul retrocedării camerei de chihlimbar Moscovei ca semn al prieteniei de nezdruncinat cu tovarăşii de la Kremlin. Dar Enke, în afara misiunii oficiale, este atras de febra căutării, relatează fostul lui şef direct, locotenent-colonelul Hans Seuffert, care lucra la compartimentul „războiul electronic”. Spre

deosebire de omologul său vest german, Georg Stein, Paul Enke este de la început bine dotat. Are la dispoziție cele necesare scotocirii, fie că este vorba de bani, fie de aparatură. Căutătorii camerei de chihlimbar din cadrul Stasi fac parte din „Compartimentul principal investigații” (HAIX), condus de adjunctul lui Mielke, Gerhard Neiber.

În RDG sunt cercetate sute de mine, galerii înfundate, pivnițe, sunt interogați nenumărați martori. Niciun indiciu nu este suficient de clar pentru a continua căutările pe baza lui. Un eşec urmează altuia.

De câte ori Mielke pleca la Moscova – uneori chiar şi Honecker avea la el dosarul „camera de chihlimbar” numit codificat „Puşkin” – îi informa pe tovarăşii de la KGB despre mersul cercetărilor din RDG. Dintr-o dată ei devin circumspecți: Mielke trebuie să ofere Moscovei toate actele ce conțin amintiri sau indicii din articole apărute în ziare despre camera de chihlimbar. Principiul „să învățăm de la Uniunea Sovietică înseamnă să învățam să învingem!” nu va funcționa nici aici foarte bine – sovieticii nu au transmis germanilor nicio ştire privitoare la „camera de chihlimbar”. Şi astăzi Seuffert se miră cât de unilateral era fluxul de informații.

Enke continuă să caute. Risipeşte 2,5 milioane mărci numai pentru un singur indiciu: pământ alb, respectiv o mină închisă din zona Aue/Saxonia. A cumpărat o sondă elvețiană foarte

modernă şi un excavator de precizie – pe devize.

În final, echipa Mielke-Seuffert-Enke nu obține nimic. Singurul rezultat palpabil: rafturi imense cu acte, administrate azi de succesorul fostei Stasi, forul federal german. El reprezintă un exemplu elocvent de eşecuri, nenoroc şi accidente.

În săptămânile tulburi ale schimbărilor din 1989/1990 unele din aceste acte au devenit accesibile. Ele ne-au fost oferite ulterior, în schimbul unor sume mari, cu promisiunea că vom găsi deschisă exact ascunzătoarea camerei de chihlimbar.

Hans Seuffert, altădată un om puternic în serviciul est-german, pensionat forțat, trăieşte într-un apartament din prefabricate şi abia zâmbeşte când vine vorba de acest lucru. Se plânge de faptul că indiciile care par serioase nu sunt privite cu atenție de vest-germani, nefiind cercetate minuțios.

Cu cât caută mai mult, cu atât Stasi bănuieşte că duşmanul de clasă imperialist are şi aici un avans: în primăvara lui 1945 trupele americane au ocupat şi o parte a Germaniei centrale, pe care ulterior au trebuit să o cedeze sovieticilor în baza înțelegerilor intervenite între aliați referitoare la zonele de ocupație. Şi americanii caută pretutindeni comori puse bine de nazişti. Și găsesc: fie muzeul subteran al lui Hitler, fie aurul ascuns de Reichsbank sau sicriele regilor prusaci – multe sunt scoase la iveală, inventariate, în

majoritatea lor, şi retrocedate. Dar numai o parte a lor. Numeroase opere de artă trec oceanul cu militarii americani, unde sunt „privatizate”. Ipoteza că şi camera de chihlimbar s-ar afla printre acestea nu poate fi exclusă în totalitate, dar este totuşi improbabil – nu era un simplu bagaj de mână care putea fi ascuns.

Indiciile care par serioase duc toate spre fosta Uniune Sovietică. În pivniţele Lubianka, centrala rău famatei securităţi de la Moscova (KGB), zac cantităţi imense de documente despre destine umane şi afaceri politice. Numai puţin câte puţin ajung la suprafaţă. Acolo, unde decenii întregi a funcţionat principiul că aproape nimeni nu are voie să ştie ce şi unde se află, informaţiile sunt oferite celui ce plăteşte mai multe devize. Astfel, inopinat, devine cunoscut în Occident un jurnal, ce exista încă din 1945. Cu data 10 iunie, ofiţerul rus Alexandr Briusov, care ar fi readus în patrie operele de artă luate de nazişti, scrie că a văzut camera de chihlimbar arsă în ruinele palatului. Tot el este cel care a lansat, sub pseudonim, versiunea uciderii cuplului Rohde. Iată ce scrie el: „Probabil motivul a fost focul aprins de soldaţii noştri. Beţi la propriu şi la figurat – de fericire – soldaţii au aprins focul, ce a mistuit şi lăzile cu camera de chihlimbar. Mulţi căutători ai ei sunt convinşi de veridicitatea acestei însemnări şi de aceea au renunţat, deziluzionaţi.”

Dar când noi am izbutit să ne întâlnim cu Filip

Bobkov, după atâtea încercări nereuşite, una din principalele noastre întrebări a fost legată de însemnarea lui Briusov. „Uitați jurnalul”, ne-a sfătuit el. „Îl cunoaştem de mult. Credeți că am fi căutat mai departe, dacă am fi fost convinşi de adevărul lui? La noi nimeni nu îl ia în serios, ne-a mai spus Bobkov.”

Din jurnalul ofițerului rus Briusov, ajuns de curând în Occident, rezultă că el ar fi văzut camera de chihlimbar arsă în 1945.

De fapt chiar şi Briusov mai căuta, la finele războiului, camera de chihlimbar. El invoca doua motive: fie sunt căutări aparente, deoarece nu putea recunoaşte față de Stalin că soldații lui ar fi răspunzători de distrugerea operei de artă, el însă crezând ceea ce a notat; fie Briusov şi-a dat seama că notițele au fost făcute în pripă la Königsberg. Bobkov este convins de aceasta. El crede şi astăzi că ea se află în Kaliningrad sau în zonă.

Minunile au nevoie de ceva mai mult timp

Decenii de-a rândul la Kaliningrad numai organizațiile sovietice au putut face cercetări. Oraşul a fost închis vizitatorilor occidentali, deoarece fostul Königsberg şi portul lipsit de gheţuri erau declarate zonă militară închisă. Situația este alta acum. Cine merge astăzi în acest oraş, unde a fost văzuta pentru ultima oară camera de chihlimbar, trebuie să caute asiduu urmele fostului Königsberg. După ce a fost foarte distrus de război, sovieticii au păstrat foarte puțin din fostul centru, ce aminteşte de vechea metropolă a Prusiei orientale. Bursa a rămas intactă, iar domul este doar o ruină. Palatul – bombardat – a fost dărâmat complet. În locul lui, în anii ’80 a apărut un monstru arhitectonic: aici trebuia să fie noul sediu al partidului comunist; acum se lucrează ca să devină un luxos hotel austriac. După prăbuşirea imperiului sovietic este rapid dată uitării şi acțiunea radicală de ştergere a urmelor germane.

Turiştii occidentali au fost multă vreme respinşi, iar acum li se face curte. La Kaliningrad se găsesc peste tot cărți poştale ilustrate cu imagini din Königsbergul istoric şi planuri noi ale oraşului. Tinerii se interesează de istoria lui. Chiar şi domul, unde un soldat păzeşte mormântul lui Immanuel Kant, urmează să fie reconstruit cu donații din vest. O lectura neobişnuită găseşti şi în

holul hotelului, unde am înnoptat la Kaliningrad: ziare ale organizațiilor germanilor izgoniți.

O comisie sovietică de specialitate a căutat permanent urmele camerei de chihlimbar. Una din cele mai mari acțiuni a fost aceea din 1988 la o berărie din cartierul Ponath. O martoră şi-ar fi amintit că în ianuarie 1945 SS a dus în pivnița rece a unei berării lăzi mari, după care ar fi aruncat în aer intrările. Cea de a opta minune păstrată la rece?

Sovieticii au căutat însă într-o altă berărie. Când au văzut ca nu găsesc nimic, Moscova a vrut să oprească cercetările. După aceea a aflat că în Ponath mai există o berărie.

Când securitatea RDG a aflat de acest lucru, farsa a devenit completă. Marele frate trebuie să primească ajutor. Locotenent-colonelul Hans Seuffert este chemat din concediu. În fața camerelor televiziunii sovietice se deschide pivnița care trebuie. Acțiunea filmată este transmisă în direct la televiziune în RDG. Experții intră şi urmează un plan, întocmit de un ocultist, după cum arăta Seuffert. În acest scop el a lăsat un pendul să oscileze deasupra hărții cu berăria Ponath pentru a afla locul exact unde trebuie aruncat în aer, săpat şi forat. Apa freatică a inundat toate încăperile de mult. Este cercetată fiecare dintre ele cu minuțiozitate.

Ruinele domului din Kaliningrad (fostul Königsberg).

Kaliningrad. Pe locul fostului castel se înalță o construcție nouă, imensă.

Dar deschiderea căilor închise se termină cu un eşec: nicio urmă de camera de chihlimbar.

Peste 200 de obiective au fost cercetate de sovietici în spațiul oraşului Kaliningrad, informează vechiul membru al comisiei sovietice respective, Andrei Orlov. Nu toate foarte minuțios.

După părerea lui, în ultimele luni de război nici nu era posibilă ascunderea lăzilor cu camera de chihlimbar, decât în oraş sau în jurul lui.

De acest lucru este convins şi Valentin Falin. În toamna lui 1990, când un bătrân s-a adresat autorităților sovietice cu alte informații noi, Falin a ordonat, cu sprijinul KGB, o nouă acțiune de căutare la nord de Kaliningrad. Dar pentru că, după 1945, au crescut mulți mesteceni, locul indicat de bătrânul martor este dificil de identificat. Totuşi se continuă căutarea. Acțiunea este întreruptă la sosirea iernii, când sondele nu mai pot săpa pământul. În primăvara următoare, axa Falin-Bobkov impune noi căutări. Au urmat apoi cunoscutele evenimente din august 1991, relatează Falin, care ne-au împiedicat să continuăm cercetările. Prin evenimente, Falin înțelege puciul comuniştilor ortodocşi împotriva lui Gorbaciov, după al cănii sfârşit jalnic şi Falin, strategul în politica externă şi pasionatul de camera de chihlimbar, a trebuit să renunțe la biroul lui din clădirea CC. El este convins că ani de zile căutările nu au fost intensive. Lucrul este confirmat şi de Bobkov: „Am avut griji mai mari, decât camera de chihlimbar".

Desigur, acest fapt este plauzibil, dar uimeşte acțiunea Kremlinului care, în pofida acestor griji, ordonă în 1980 reconstruirea camerei de chihlimbar. De atunci, în grajdurile fostului palat de la Puşkin lucrează specialiştii în reconstrucție.

Refacerea este mai grea decât realizarea unui original. Există desene şi imagini ale originalului, dar, spre deosebire de cei din secolul al XVIII-lea, artiştii de astăzi duc lipsă de bani şi de chihlimbar. De când Kremlinul a dat semnalul ambițiosului program, exportul chihlimbarului este interzis cu strictețe pentru ca aurul mării să fie exclusiv la dispoziția palatului Puşkin. Este însă puțin probabil că vor putea fi puse la dispoziție imensele mase de piatră prețioasă, necesare prelucrării. M. Krâlov, conducătorul proiectului de restaurare, afirma: „A reînvia un mit înseamnă pentru mine un fel de confirmare de sine. Am atunci sentimentul că nu mai trăiesc în această lume agitată şi înfricoşătoare. Lucrez pentru viitor – aici rezidă scopul cel mai adânc al muncii mele". Dar viitorul nu este strălucitor, ci chiar cenuşiu. Este puțin probabil că a „opta minune a lumii" va reînvia.

Când intrăm în atelier, sunt terminate două-trei panouri din chihlimbar, iar artiştii şlefuiesc mici bijuterii pe care vor să le vândă turiştilor. Baronul Falz-Fein a donat bani pentru chihlimbar şi un cuptor, deoarece pietrele brute devin transparente şi de culoarea mierii de stup dacă sunt încălzite un timp îndelungat. Între timp aprovizionarea cu bucăți mai mari de chihlimbar necesare continuării reconstruirii a încetat de multă vreme. Totuşi, Krâlov şi colegii lui nu renunță. Poate vor pur şi simplu să demonstreze că şi ei stăpânesc

această meserie. De ani de zile în palat sunt duse aceleaşi piese, spre a se dovedi – în camera goală – cum a arătat ea altădată şi cum va arăta în viitor. Pentru convingerea proprie, dar şi a vizitatorului, în sala goală este o schelă înaltă care dă impresia că te afli în fața unei fapte mărețe.

Mărturiile gauleiterului Koch

Omul care ar fi putut să îi scutească pe sovietici de munca de Sisif a zăcut până la moarte – în 1986 – în închisoarea de război Barezewo, din partea poloneză a Prusiei Orientale: Gauleiter Erich Koch. A dispărut după război cu acte false în Germania occidentală. În mai 1949 a fost descoperit de forțele britanice de securitate în apropiere de Hamburg, iar, după un an, a fost predat Poloniei. A aşteptat opt ani să aibă loc procesul. Acuzat că a provocat moartea a 400.000 de polonezi, a fost condamnat la moarte. Pedeapsa i s-a comutat în închisoare pe viață.

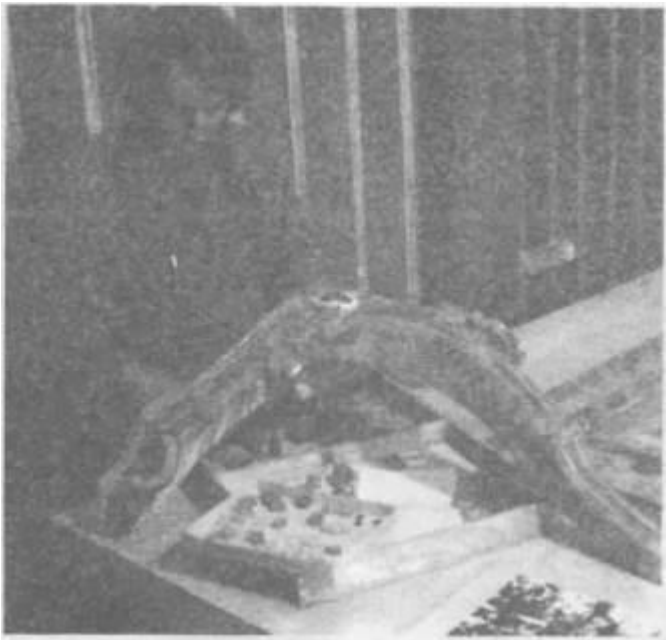

În fostele grajduri ale palatului de la Puşkin,
lucrează cei ce vor să reconstruiască astăzi camera de chihlimbar.

Criminalul nazist este interogat ani de zile, chiar şi despre camera de chihlimbar. Koch evită totul cu aluzii şi indicii indescifrabile despre locul unde ar putea fi comoara pentru a-i menține atenți pe anchetatorii săi polonezi şi pentru a smulge condiții mai bune de detenție. Koch este un politician învederat în arta negocierii. Are voie să citească numai *Neues Deutschland,* un ziar de limbă germană, dar procesele verbale ale interogatoriilor lui atestă că până la bătrânețe a fost foarte bine informat din punct de vedere politic – un alt secret pe care îl deține înaintea celorlalți cititori ai organului central de presă al PSUG. Filip Bobkov se amuză oarecum şi astăzi, dar se şi indignează de naivitatea polonezilor care

îl interogau pe Koch: „Dacă ni l-ar fi lăsat nouă, am fi obținut mult mai multe”.

De la Kaliningrad ne îndreptăm spre granița ruso-polonă, la Barezewo. Când trecem, ni se pare că este cea mai bine păzită graniță din lume. În ciuda formularelor corecte, reuşim să o trecem abia a doua oară. Barezewo este o mică localitate pe platoul marin mazur, la numai câțiva kilometri de Olsztyn. Un loc idilic: închisoarea. Directorul ne aşteaptă şi ne oferă cafea. L-a cunoscut personal pe Koch şi încearcă să accentueze cele ştiute de el. Sosirea noastră este cunoscută rapid de deținuți. Când trecem prin curte spre locul unde a stat Koch, deținuții, care stau în spatele ferestrelor cu zăbrele, fluieră, cântă – unul ne-a pus chiar marşuri germane la un magnetofon. Directorul se amuză. Celula nr. 12 – aici a stat Erich Koch până a murit. Directorul ne propune ca un deținut condamnat la moarte pentru crimă să facă un tur al curții în fața camerei de filmat, aşa cum făcuse şi Koch. Dar noi nu suntem interesați să urmărim plimbările prin curte ale lui Koch – ci să căutăm o urmă pe care el – intenționat sau nu – a lăsat-o.

Camera de chihlimbar, aşa rezultă dintr-un proces verbal, a fost încărcată pe un vas german. La ce vas se referea Koch?

În iarna 1944/45 multe vase germane se aflau în porturile baltice – de pildă „Emden” şi „Pretoria”, cu care au fost transportate, în ianuarie 1945, sicriele familiei Hindenburg şi piesele de pe

monumentul Tannenberg din Prusia Orientală la Swinemünde. Anterior ele făcuseră o escală în mina de potasiu Bernterode, în apropiere de Nordhausen. Sau „Robert Levy”, care pe 20 martie 1945 a plecat de la Gotenhafen la Hamburg, iar acolo a fost scufundat după patru zile de bombardamentele britanicilor.

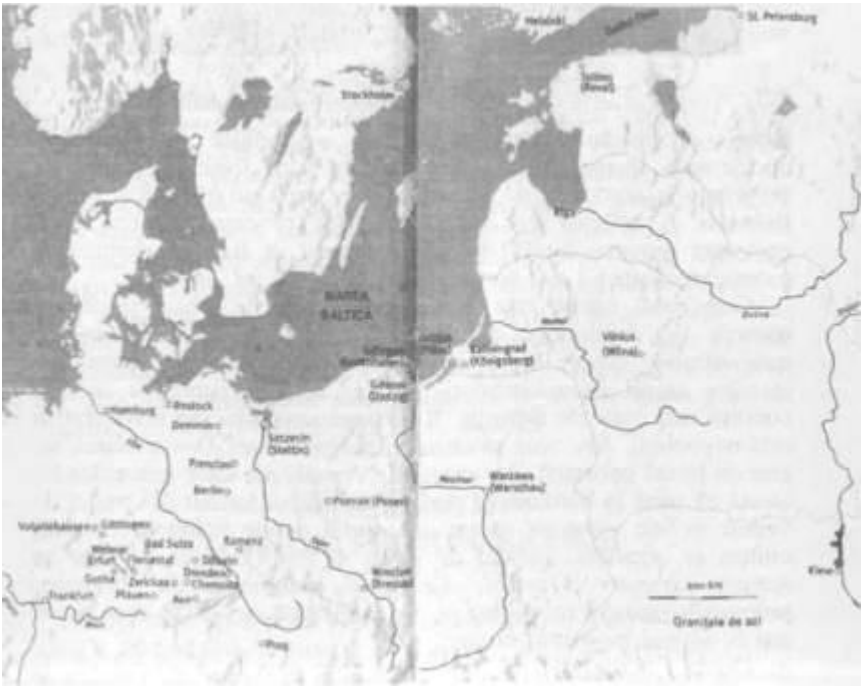

Închisoarea din Barczewo, unde a fost închis până la moarte Gauleiterul Koch.

Vasul similar „Wilhelm Gustloff” a avut o istorie tristă: botezat în 1937, în prezența lui Hitler, după numele unui conducător al NSDAP omorât în Elveția de un evreu, vasul a aparținut mai întâi flotei unei organizații naziste culturale. În timpul războiului, „Wilhelm Gustloff” este redotat: pentru început ca vas-spital, apoi ca transportor pentru izgoniți. În ianuarie 1945 se afla la Gotenhafen, astăzi din nou Gdingen, în poloneză Gdynia, în apropiere de Danzig. Pentru mulți constituia ultima speranță de a scăpa de Armata Roşie, care înainta. Când vasul este umplut pentru ultima oară, trezorierul-aspirant Heinz Schön stă pe balustradă; în dimineața de 30 ianuarie se termină încărcarea. Sunt aduse şi nişte lăzi grele de pe nişte camioane. Pentru început a crezut că

sunt provizii cu mâncare, dar erau prea grele. Ulterior nu s-a exclus ipoteza ca în ele să fi fost camera de chihlimbar. La bord urcă 6000 de refugiați şi soldați răniți. Vasul ridică ancora din portul Gotenhafen la amiază, pe un ger de minus 17 grade. Cu puțin înaintea orei 21, submarinul sovietic S-13 lansează împotriva lui trei torpedouri. Comandantul Alexander Marinesco crede că este vorba de un vas german de război. Este sfârşitul. 5300 de oameni mor în apele înghețate. O dată cu ei se scufundă şi camera de chihlimbar, ca altădată comoara Nibelungilor? Epava „Wilhelm Gustloff" se află la 20 de mile de Swinemünde, la o adâncime de 45 de metri, în apele poloneze. Pe hartă ea a devenit piedica nr. 73 pentru navigație. Am ieşit cu scafandrii în largul Balticii. După mai multe tentative o găsesc: ajung la epavă, descoperă numele vasului pe peretele exterior distrus. Vasul este spart. Scafandrii sunt mereu nevoiți să iasă la suprafață, deoarece adâncimea nu permite să se stea mult acolo. În interiorul vasului se poate recunoaşte că aici au mai căutat şi alții. Încă de la începutul anilor '70, în epavă au intrat scafandri polonezi. Au luat cu ei ceea ce li s-a părut interesant şi ceea ce au putut ridica. Nu au dat de lăzile cu camera de chihlimbar. Nu există nici indicii clare că ea s-ar fi aflat alături de miile de refugiați sau între rămăşițele lor pământeşti.

Secretul lui Boris Elțîn

Sfârşitul războiului rece şi deschiderea cortinei de fier dau un nou impuls căutărilor febrile a camerei de chihlimbar, atât în Vest, cât şi în Est. Speranța că scotocind în cadrul serviciilor secrete estice şi vestice vor apărea informații noi nu s-a lăsat aşteptată. Pe 19 noiembrie 1991, *Rabocia tribuna* titrează cu litere de o şchioapă bomba: „Camera de chihlimbar a fost găsită”. Tipograful a uitat doar semnul întrebării, explică Alexander Nagiarov, după apariția articolului. Autorul se baza pe o informație a serviciului secret al armatei sovietice, GRU. Reacția produsă de articol este similară cu o avalanşă.

În acelaşi timp, Boris Elțîn se afla în vizită în Germania. La o conferință de presă a fost, fireşte, întrebat despre camera de chihlimbar. Elțîn răspunse cu un zâmbet şmecher: momentan nu poate preciza, dar el ştie unde se află.

Nu se ştie ce demon l-a împins atunci pe Elțîn la conferința de presă, dar se fac şi acum supoziții. Valentin Falin relatează că la vremea respectivă, incitat de cercetările săptămânalului *Der Spiegel* şi de o intervenție a lui Rudolf Augstein, a primit informații noi despre camera de chihlimbar. Era vorba de o scrisoare cu date inedite. Plicul a rămas nedeschis pe masa lui de lucru din CC în timpul reprimării puciului din august 1991 şi a ajuns probabil în mâinile lui Elțîn, ceea ce l-a determinat

să facă acea declarație similară cu o prezicere a unui oracol.

Mai plauzibil ar fi că Elțîn a primit „un pont” de la baronul Falz-Fein din Leichtenstein; el a văzut în vizita la Bonn a lui Elțîn posibilitatea de relansare oficială a căutărilor camerei de chihlimbar.

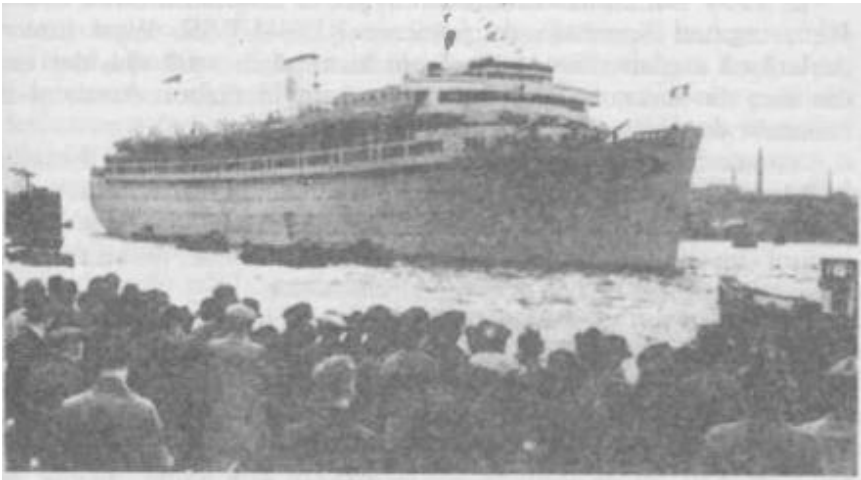

Vasul „Wilhelm Gustloff”, scufundat în 1945, cu 5 300 de oameni. Oare la bordul lui se afla şi camera de chihlimbar?

În orice caz, cuvintele lui Elțîn au provocat o nouă goană după aur. Locul este cercetat rapid: în Turingia, lângă Ohrdruf. După reunificarea Germaniei, ruşii au evacuat acolo o garnizoană. Mii de căutători de comori invadează locul, brăzdat de numeroase galerii subterane. Porțiunea unde se putea intra cu maşina era blocată pe kilometri întregi de vehicule. Pe marginea drumului vânzătorii particulari oferă diverse produse. Printre pelerini sunt belgieni şi

olandezi, dotați cu echipament pentru ascensiuni, familii cu coşuri de picnic şi cu pioleți de alpinism; şi neonazişti. Muntele are propria lui istorie; în toamna lui 1944, deținuții din lagărul de concentrare Buchenwald, din apropiere, au săpat 25 de galerii în munte; ulterior au fost toți executați. Hitler plănuieşte aici ultimul său cartier general. Numele de cod: Olga. Martorii ar fi văzut cum în ultimele zile ale războiului, în timp ce trupele Armatei a 3-a americane conduse de generalul Patton înaintau, camioane germane, deghizate în maşini ale Crucii Roşii elvețiene (care atunci au fost într-adevăr în zonă, pentru a transporta deținuții răscumpărați) intrau în galerii, încărcate cu lăzi mari. La puțină vreme după aceea, SS a aruncat în aer intrările. Există şi consemnarea unei convorbiri telefonice a unui SS Strumbandführer: „Către Oficiul principal de securitate al Reichului. Ordinul executat. Acțiunea camera de chihlimbar încheiată. Căile de acces bine camuflate. Apoi bombardate. Gustav Wyst".

În 1959 fiul Strumbandführer Wyst se adresează către *Freie Welt,* organul Societății de prietenie RDG-URSS. Wyst junior declară că a găsit ştirea dată cu ani în urmă de tatăl său, dar i-a dat foc, din cauza rolului jucat de acesta în război. Acum şi-a reamintit de documentele arse şi de conținutul lor.

Nu numai Stasi interceptează... Serviciul secret

sovietic îl invită la Moscova pe martorul devenit brusc important. Veridicitatea convorbirii poate fi pusă însă la îndoială. Astfel, în cazul unor acțiuni din ultima vreme, calificate ca strict secrete, nu se folosea niciodată numele clar în textul comunicatelor.

Şi reporterul săptămânalului *Stern,* Gerd Heidemann, care „descoperise" şi jurnalul lui Hitler, s-a amestecat în armata vizionarilor şi entuziaştilor, mobilizați de-a lungul anilor de mirajul chihlimbarului. El răspândeşte la Moscova ideea că va schimba camera de chihlimbar, pe care a descoperit-o în jungla Uruguayului, cu Rudolf Hess, locțiitorul Führerului, închis la Spandau în Berlin.

Nici căutările provocate de Elțîn în Turingia nu decurg cum trebuie şi nu sunt lipsite de ridicol. Un bărbat încearcă să se scufunde în puț cu bretelele de la pantaloni, alții scriu pe pereți poezii fictive de dragoste ale Evei Braun către Hitler şi mesaje cifrate. Nu sunt numai căutători amatori cei care atacă muntele, deseori aventuros şi chiar periculos. Guvernul din Turingia îşi vede securitatea afectată. În masivul muntos apare şi o echipă oficială de căutători.

Labirintul are de fapt încăperi pentru un sediu guvernamental provizoriu. Dar cercetarea îndelungată a muntelui, unde Hitler ar fi ordonat cu plăcere să fie folosite „armele miraculoase", nu readuce la lumină nicio dovadă palpabilă a

camerei de chihlimbar. În plus: pot fi oare transportate pe teritoriul Germaniei 25 de lăzi imense şi concomitent să fie reduşi la tăcere toți cei implicați? Nici Boris Elțîn nu răspunde la această întrebare. Din timp în timp, la câteva săptămâni, gardul greu din fier este rupt noaptea, deoarece nostalgicii lui Hitler se întâlnesc acolo în pelerinaj şi țin şedințe oculte.

În ce-i priveşte pe vechii şi pe noii nazişti, ei au încercat în timpul cercetărilor noastre, dar şi mai târziu, în timpul filmărilor pentru canalul doi al televiziunii germane, să intre în legătură cu oamenii, să obțină informații despre un lucru considerat de ei drept cert în cercurile restrânse ale fostului NSDAP şi SS, şi anume că celebra cameră de chihlimbar se află într-un loc sigur. Ei afirmau că aceştia ar fi jurat „Onoarea ta este fidelitatea!", respectiv că cea mai importantă pradă de război nu are voie să mai ajungă niciodată în mâinile ruşilor. Asemenea informații „extrem de sigure" sau altele identice am primit deseori în ultimii doi ani.

Cuvintele degajate ale preşedintelui rus îndreaptă atenția şi spre un fundal politic serios. Lucrările de reconstrucție de la Puşkin pot fi înțelese ca un indiciu că ruşii s-au împăcat cu ideea pierderii definitive a camerei de chihlimbar originale. Desființarea comisiei oficiale însărcinată cu această misiune de căutare indică şi ea o resemnare generală. Mulți membri ai comisiei nu

cunosc nici astăzi adevăratul motiv al desființării ei şi reproşează ministerului moscovit de resort că nu a cercetat suficient.

Liniştea în jurul camerei de chihlimbar – temporară – încetează brusc când, în 1990, după căderea zidului din Berlin şi după instaurarea unui spirit nou la Kremlin, în tratatul germano-sovietic este inclusă treptat problema retrocedării bunurilor culturale luate ca pradă de război, în ambele sensuri. Acum se confirmă oficial că în muzeele sovietice şi în magazine există încă un număr important de obiecte de artă şi cărți germane; printre ele şi „comoara lui Priam", acel valoros tezaur din aur, atribuit regelui Troiei, descoperit de arheologul german amator Heinrich Schliemann. În 1945, Stalin a ordonat ducerea lui din Berlin în URSS, iar apoi a negat continuu acest lucru. Politicienii ruşi din domeniul cultural fac acum un contracalcul referitor la operele de artă furate din URSS în timpul războiului şi la valorile culturale care sunt încă ascunse în Germania. Nu este de mirare că pe această listă, cu valori de multe miliarde, apare şi camera de chihlimbar. Cu ani în urmă, Irina Antonova, directoarea Muzeului Puşkin din Moscova, dar şi membru al Comisiei de retrocedare a bunurilor culturale, spunea: „Dați-ne înapoi camera de chihlimbar, şi noi vom şti să găsim comoara lui Priam".

Deci ruşii agită din când în când bucătăria

zvonurilor în jurul camerei de chihlimbar pentru a-şi îmbunătăți poziția lor la negocieri? Atunci cel puțin declarațiile lui Filip Bobkov şi ale majorității membrilor comisiei de căutare a ei nu îi susțin; aceştia ne-au declarat că presupun sau sunt convinşi de faptul că opera de artă s-ar afla pe teritoriul rusesc.

Nu departe de zona din Turingia se află oraşul poeților, Weimar, şi fostul lagăr de concentrare Buchenwald. Faptul că mulți căutători ai camerei de chihlimbar îşi concentrează, de ani de zile, atenția asupra oraşului Weimar se bazează, între altele, pe o declarație a Gauleiter-ului Koch. Acesta, în 1941, în calitate de comisar al Reichului pentru Ucraina a furat opere de artă din teritoriile ocupate oriunde dădea de ele. La un moment dat recunoaşte – între episoade de reclamare a pierderii memoriei – şi revine în fața anchetatorilor polonezi cu încă o precizare: unde veți găsi colecția mea personală de opere de arta, acolo veți găsi şi camera de chihlimbar.

Koch, care până la sfârşitul războiului a refuzat mereu oficial să aprobe măsuri importante de evacuare, pentru a nu provoca „defetism" în rândul populației, şi-a dus cel puțin o parte din colecția lui de artă – pradă de război – din Prusia Orientală în Germania.

Să fi fost şi camera de chihlimbar acolo? Această supoziție, enunțată de multe ori, ar coincide eu declarația pompierului Wilhelm Stolzke din

Königsberg, care declară că ar fi fost prezent şi ar fi observat cum, din ordinul lui Koch, în vara lui 1944, deci cu mult înaintea bombardamentelor britanicilor, lăzile cu camera de chihlimbar au fost mutate la castelul Lochstädt, la 60 de kilometri nord de Königsberg. De acolo ar fi putut fi transportate pe uscat, cu camioanele sau cu trenul, în Saxonia sau în Turingia. La fel de bine se putea ca după bombardamentele britanicilor să fi fost din nou aduse la Königsberg. În septembrie 1944 martori oculari – printre care şi Marion, contesă von Dönhoff – au văzut din nou lăzile.

Cine caută, găseşte

Urmele colecției lui Koch duc spre capitala clasicismului german. Pe 9 februarie 1945, directorul Muzeului din Weimar, Walter Scheidig, primeşte transportul şi confirmă. O listă oficială, care după capitulare a fost predată sovieticilor de Scheidig, atestă că cel puțin o parte a colecției de artă a lui Koch a fost la Weimar. Dar cele predate reprezintă numai o treime a colecției şi nu cea mai importantă.

Unde este restul? După două luni, în noaptea de 9 spre 10 aprilie, o parte este încărcată în camioane – din nou cu înmatriculare elvețiană – şi depozitată într-un loc necunoscut. Aşa declară Scheidig, care a fost interogat în mai multe rânduri de Stasi. Conducătorul cercetărilor, Paul

Enke, este sigur – după aceste date şi din cauză că pe listă figurează un număr mare de lampadare aurite (şi camera de chihlimbar avea asemenea lampadare) – că şi camera de chihlimbar a fost depozitată temporar la castelul de vânătoare Reinhardsbrunn, din apropiere de Gotha. Stăpânul castelului, contele Carl Eduard de Saxa-Coburg-Gotha şi-a pus averea la dispoziția cancelarului Reichului pentru evacuare. Cercetările lui Enke arată că acolo au existat într-adevăr lăzi cu chihlimbar. Abia după moartea lui a reieşit că s-a bazat pe o neînțelegere: chihlimbarul de la castelul Reinhardsbrunn era colecția de intarsii de la Danzig, bucăți în care au fost păstrate insecte.

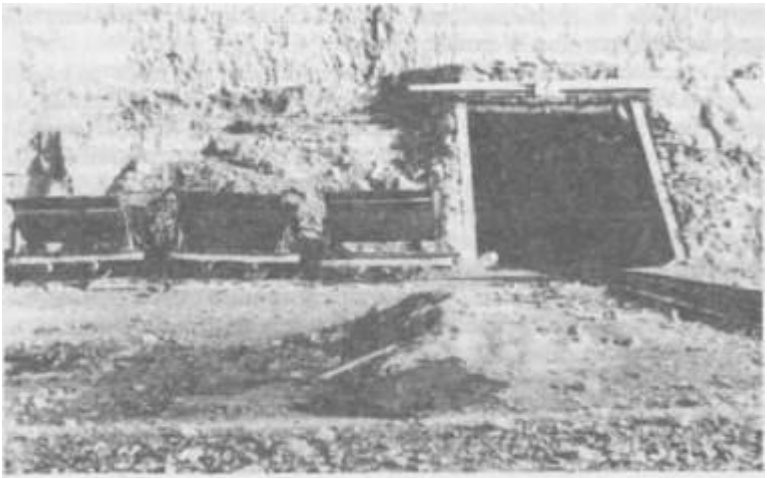

Boris Elțin ar ști unde se află camera de chihlimbar.
În consecință, se fac săpături la o mină din Turingia, din păcate fără rezultate.

Şeful muzeului, Scheidig, a indicat motivul pentru care s-a transportat mai departe colecția

Koch: pivnițele muzeului nu sunt asigurate împotriva bombelor. Mai sigură este una dintr-un colț: muzeul din Weimar este lângă un complex de construcții, aşa-numitul Gauforum. Arhitectul lui Hitler, Hermann Giesler, a conceput, după planurile personale ale acestuia, un ansamblu gigantic în jurul pieții Adolf Hitler (fosta şi actuala Piața Carl-August, iar în timpul RDG – piața Karl Marx): patru clădiri, care formează un careu. Diverşi martori susțin că atunci camioanele nici nu au părăsit Weimarul, ci au dat colțul şi au dispărut prin intrarea secretă în Piața Adolf Hitler. Imensul spațiu interior, cât un stadion de fotbal, are un bunker cu patru etaje în subteran. Nume codificat: „Werner". Înăuntrul lui există intrări zidite, instalații de aprovizionare, care aparent nu se termină nicăieri, spații goale, podele duble, construite de deținuții de la Buchenwald. Puşcăriaşii trebuiau să construiască în continuare, chiar şi după ce bunkerul era de fapt terminat. Luând în considerare numai necesitatea aerisirii, construcția ca un labirint cu străzi înfundate şi ziduri despărțitoare groase de câțiva metri nu are niciun sens. Seiful subteran este ca o mănuşă pentru pradă. Oficial, în vremea RDG-ului nu s-au făcut acolo niciodată cercetări; armata sovietică a aruncat în aer intrările la sfârşitul războiului. Nici Enke nu a cercetat, el care, în baza declarațiilor în parte false, în parte lacunare ale lui Scheidig, a considerat că trebuie

să plece din Weimar.

Cercetătorul amator Hans Stadelmann din Weimar a căutat camera de chihlimbar în oraşul său natal, Weimar, încă înainte de unificare. Stadelmann este convins că, atât colecția lui Koch, cât şi camera de chihlimbar au fost păstrate în pivnițele muzeului, iar apoi nu au fost duse prea departe.

El crede că sub Gauforum nu se află numai comori şi poate şi camera de chihlimbar, ci şi un secret tragic. În 1945, soldații sovietici ar fi închis aici prizonieri germani de război, care au murit apoi în pivnițe. Acesta este motivul pentru care – susține Stadelmann – sovieticii au împiedicat decenii de-a rândul să se facă cercetări în piață. Când n-a mai rezistat tentației, Stadelmann a forat o cale de acces – şi a ajuns în sauna unei firme comerciale din apropiere.

Oriunde am mai întrebat, nu am găsit nicio confirmare a teoriei lui Stadelmann. El caută mai departe, fidel motto-ului găsit de el: „cine nu caută, nici nu poate găsi". Apoi – de vină este conferința de presă a lui Elțîn – piața revine în interesul căutătorilor din lumea întreaga. Nici guvernul landului nu mai este interesat. Se fac măsurători dar rezultatul e negativ. Pentru oficiali totul se clasează.

Nu însă şi pentru căutătorii particulari din jurul lui Stadelmann. Fotografiile cu aparate pe bază de căldură arată că pereții din oțel ajung adânc în

pământ. Deci, sub pământ par să existe destule încăperi goale. Bunkerul nu a fost deschis nici până astăzi.

La începutul anilor ’90, la Weimar apare şi o firmă comercială americană, care atrage sponsori din industrie cu promisiunea că societatea americană de televiziune ABC va filma forările şi exploziile. Şi echipa noastră de la ZDF, cel de al doilea canal de televiziune, a fost bombardată cu faxuri că drepturile de exclusivitate pentru anumite tentative de recuperare nu sunt încă acordate şi că, în curând, vor începe lucrările. Dar americanii stau zile în şir la Weimar, fără să se întâmple ceva. La guvernul landului nu s-a înregistrat nici până astăzi vreo cerere de aprobare pentru spargerea bunkerului.

Cert este că în Turingia, dar şi în Saxonia, mai există sute de galerii subterane şi de mine zidite, închise la sfârşitul războiului şi rămase de atunci intacte. Ce ascund ele nu ştie nimeni.

Dar, după ce am cercetat timp de doi ani toate zvonurile, speculațiile şi documentele, căutarea camerei de chihlimbar ne duce înapoi la Marea Baltică, în zona Königsbergului, unde a fost văzută pentru ultima oară în 1944. Orice transport al comorii din zonă – şi mai ales la sute de kilometri chiar dacă ar fi fost posibil, ar fi trebuit să lase urme. De la 30 ianuarie 1945, Königsbergul a fost încercuit de trupele sovietice. Din 31 ianuarie tancurile sovietice au întrerupt

toate legăturile cu portul Pillau. După trei săptămâni, el a fost eliberat din nou de soldații germani şi a rămas deschis până pe 6 aprilie.

Cele mai noi cercetări arată că declarația lui Koch despre un vapor nu a fost chiar atât de falsă. Dar ştia el oare că poate comoara nu va fi ajuns niciodată într-un port din Prusia Orientală? Heinz Schön, care a supraviețuit de pe „Wilhelm Gustloff", ne relatează o poveste, pe care o completează cu ultimele rezultate ale cercetătorilor ruşi. Şi anume că o unitate civilă de atac ar fi primit ordin să ducă lăzile cu camera de chihlimbar, cu camionul, pe un vapor. Pe drum, ei au observat că frontul era atât de aproape, încât nu puteau ajunge la mare. Pentru că nu doreau să ducă înapoi camera de chihlimbar şi se temeau că ar putea să cadă în mâna ruşilor, au scufundat-o într-o mlaştină, în apropiere de Königsberg. Toți cei implicați au ajuns prizonieri la ruşi. Unul din ei a revenit în patrie după ani de zile şi a relatat despre aceasta de curând, înainte de a muri.

Şi Andrei Orlov deține informația că maşinile cu lăzile respective au pornit spre Pillau, spre mare. Oraşul a fost bombardat şi nu mai puteau ajunge. Armata sovietică se apropia. Echipa germană a descărcat şi a ascuns lăzile la şapte kilometri în spatele Königsbergului, în zona Metgethan. Şi fostul şef al KGB, Filip Bobkov, ne indică acest lucru. El crede că a fost vorba de o misiune secretă. Altfel, ne spune el, cum germanii sunt

întotdeauna foarte exacți, ar fi întocmit documente despre orice acțiune întreprinsă. În cazul camerei de chihlimbar, dispărută, nu există nici un singur act care să conțină indicii despre un transport spre vest. Şi el este convins că ea a fost ascunsă în Königsberg sau în jurul lui. În plus, şi în 1949 au mai fost găsite cioburi de chihlimbar la trecerea porții Albrecht a palatului din Königsberg, ca şi cum o ladă ar fi fost deteriorată în timpul transportului.

Există martori oculari care spun că ar fi văzut pentru ultima oară lăzile cu camera de chihlimbar în curtea palatului din Königsberg, gata de transport. Problema este că niciunul dintre ei nu s-a uitat în ele, iar declarațiile privind acest moment sunt foarte contradictorii. Gerhard Strauss, funcționar din Königsberg, ar fi depistat lăzile pe 30 august 1944. Lotti Elias, fiica lui Alfred Rohde, este sigură că lăzile au fost duse în ianuarie 1945 în gara de mărfuri. Iar secretara lui Rohde, Magdalena Rau, a declarat că a văzut lăzile cu camera de chihlimbar încă pe 25 ianuarie 1945 în minele palatului din Königsberg.

Cu cât comoara a stat mai mult la Königsberg, cu atât ar fi fost mai dificil ca un comando special german să izbutească un transport mai îndepărtat spre vest, fără să fi fost oprit de trupele sovietice. Multe indicii par să conducă spre concluzia că această comoară pierdută şi-ar fi găsit o ascunzătoare secretă până în prezent undeva între

Königsberg şi Marea Baltică. Este, oare, posibil ca, dacă va fi găsită vreodată, să nu mai fie decât nişte lemne putrezite şi un imens puzzle din bucăţele de chihlimbar? Ar trebui, oare, ca lumea să nu mai trăiască cu mitul celei de a opta minuni dispărute?

Bibliografie

Enke, Paul: *Raportul Camera de chihlimbar. Furtul, transportul şi căutarea uneia din cele mai cunoscute opere de artă,* ed. A II-a Berlin, 1987;

Geyer, Albert: *Istoria castelului de la Berlin*;

Vol. 2: *Din castelul regelui în cel al ţarului (1698–1918),* scos de Fundaţia Prusacă Seehandlung, îngrijit de Sepp Gustav Gröschel, Berlin 1992;

Iwanov, Iuri N.: *De la Kaliningrad la Königsberg. În căutarea comorilor pierdute,* Leer 1991;

Janßen, Karl-Heinz: *Cercetări laborioase privind camera de chihlimbar,* în săptămânalul „Die Zeit", nr. 47, 16.11.1984, pag. 17 şi urm.;

Köhne, B. V.: *Cabinetul de chihlimbar din castelul regal* şi *Camera de chihlimbar în palatul imperial de la Ţarskoe Selo* în revista *Schriften des Vereins für die Geschichte Berlins* (Studii ale Asociaţiei de istorie a Berlinului), vol. XX, 1982, pag. 97 şi urm.;

Rohde, Alfred: *Chihlimbarul – o materie primă germană. Prelucrarea lui din Evul Mediu şi până în secolul al 18-lea,* 1937;

Rohde, Alfred: *Camera de chihlimbar a lui Friedrich I la castelul Königsberg,* Pantheon, nr. 7, 1942, pag. 200 şi urm.;

Rudat, Klaus: *Chihlimbarul – comoara coastelor noastre.*
Formare, extragere, prelucrare, ed. A II-lea, Husum 1989;

Wermusch, Günter: *Legenda camerei de chihlimbar. Urme, drumuri înşelătoare, mistere,* Berlin 1991.

Partea a II-a

Asalt împotriva Asiei. Alexandru cel Mare cucereşte lumea

de Jens-Peter Behrend şi Eike Schmitz

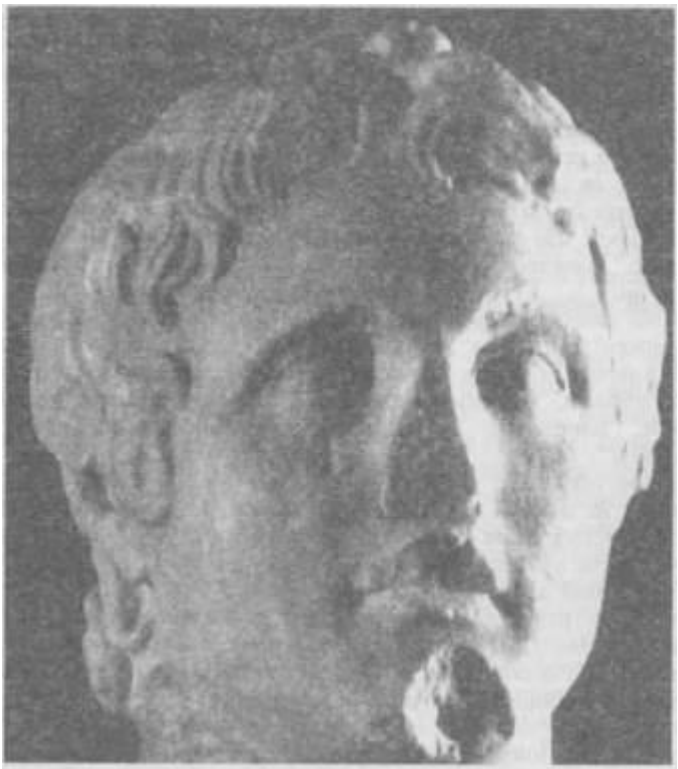

Alexandru cel Mare, sculptură din sec. 1 î.Hr.

Luptător pentru unitate

Dacă în antichitate ar fi existat presă cotidiană, atunci ştirile zilei din vara anului 324 î.Hr. Ar fi fost: „Revoltă în Opis. După intervenția lui, Alexandru este stăpân pe situație. Au fost executați 13 capi ai răscoalei.”

Monedă de aur din secolul al IV-lea î.Hr. având în efigie singurul portret contemporan al Olympiei, mama lui Alexandru. Potrivit legendei, Alexandru a moştenit de la ea iraţionalismul şi superstiţiile.

Ce s-a întâmplat de fapt? Campania lui Alexandru a luat sfârşit, cea mai mare parte a lumii cunoscute pe vremea aceea era cucerită. Regele dispune lăsarea la vatră a veteranilor macedoneni, după ce şi-au făcut datoria față de țară. Dar bărbații care au luptat atâta vreme alături de el se simt înlăturați. Pericolul unei revolte pare iminent. Alexandru convoacă consiliul de armată. Cuvântarea ținută de el îi impresionează pe macedoneni, dar când se aud strigăte batjocoritoare, el se repede în mulțime. Alexandru prinde unul dintre revoltați şi apoi ordonă ca 13 dintre protestatari să fie executați. În ziua următoare se adresează demonstrativ persanilor din armata lui şi îşi încheie cuvântarea

cu următoarele cuvinte: „Cei ce vor trăi sub unul şi acelaşi rege trebuie să aibă aceleaşi drepturi.” Alexandru, macedoneanul, îi face pe persani din învinşi, aliații lui.

Abia atunci macedonenii se supun. Alexandru a reuşit mai mult cu ajutorul cuvintelor să-şi atingă țelul. Se organizează o masă festivă pentru 9000 de persoane. Preoți greci şi magicieni persani aduc ofrande, Alexandru rosteşte rugăciunea. Se roagă pentru „binele, bunăstarea şi unitatea imperiului macedonenilor şi persanilor”.

Toate trăsăturile pozitive şi negative ale lui Alexandru sunt prezente în această confruntare dramatică. Este un propagandist excelent. Cuvântările lui mobilizează armata până la lacrimi. Crede într-o utopie a înțelegerii între popoare, a unității dintre Est şi Vest, utopie rămasă actuală până în zilele noastre. Prin cuvintele sale, el anticipează principiile statului de drept. Se declară adeptul idealului echității. Dar imediat se înfurie şi, mânat de supărare, nu tolerează nicio contrazicere. În timp ce vorbeşte de pace, ordonă uciderea revoltaților. Este un rege drept, dar şi un călău crud, un visător de pace. Dar şi un cuceritor sângeros. Crede la fel în cuvânt, ca şi în arme. Întruchipează puterea cu toate punctele tari şi slabe ale ei. În persoana lui se contopesc cultura antică, dar şi contradicțiile dintre Occident şi Orient.

Cine a fost acest Alexandru din Macedonia,

supranumit Cel Mare, a cărui figură preocupă fantezia istoricilor de peste 2000 de ani? A fost el, într-adevăr, creatorul de pace şi mediatorul între popoare, când a intrat în Opis, sau numai un comandant de oşti crud, a cărui spadă era mânjită cu sângele a mii de oameni? Sau a întrunit amândouă aspectele laolaltă, fiind profund frământat de contradicţii interne şi de aceea este foarte disputat în ochii istoricilor din zilele noastre?

Ceea ce ne preocupă pe noi mai mult este problema marilor bătălii şi a ingeniozităţii tactice, dar şi cum a izbutit, cu mijloacele existente la vremea respectivă, să cucerească „lumea". Filmările pe care le-am făcut, care au urmat numai unele etape din campaniile lui Alexandru, ne-au pus mari probleme din cauza distanţelor enorme. Cu atât mai greu trebuie să îi fi fost lui Alexandru, când era vorba de transport şi de distanţe. Se pune, deci, întrebarea în ce condiţii au avut loc campaniile lui Alexandru? Despre acest lucru nu se prea găsesc decât puţine date sau chiar deloc în cărţile de istorie. Nici în ce priveşte logistica, transportul, aprovizionarea şi convoaiele. Campaniile lui Alexandru au schimbat lumea, în cei treisprezece ani de domnie, într-o măsură incomensurabilă. A revoluţionat tehnica războiului şi a creat o nouă structură a armatei. Cele mai noi studii atestă chiar existenţa unor servicii secrete.

În multe cercetări se arată că în persoana lui Alexandru erau întruchipate suferința romantică şi stăpânirea de sine, spontaneitatea şi cumpănirea, fantezia şi calculul, irascibilitatea şi spiritul de echitate. În el se contopeau ambiția supraomenească de a cuceri şi îndoiala de sine până la gândul sinuciderii – simptomele unui om labil psihic, poate bolnav.

Filip al II-lea al Macedoniei, tatăl lui Alexandru. De la el a moştenit Alexandru abilitatea politică şi calităţile de conducător militar. Sculptură din sec. I î.Hr.

Naşterea unui Zeu

Ne începem călătoria în Grecia, mai precis în Macedonia: la Pella, fosta capitală a Macedoniei, la circa 40 de kilometri de actualul Salonic, unde a domnit Filip al II-lea. Pentru rege, ziua de 20 iulie

a anului 356 î.Hr. Este una foarte norocoasă: comandantul lui de oşti, Parmenion, câştigă bătălia decisiva împotriva ilirilor, calul lui iese învingător la Jocurile Olimpice, iar regina, Olympia, naşte un moştenitor la tron. Copilul se va numi Alexandru.

Macedonia se simte ca aparținând Greciei, în schimb grecii îi disprețuiesc pe macedoneni, considerându-i barbari. Pe de o parte, aceasta se datoreşte faptului că macedonenii vorbesc un dialect mai dur, dar mai ales fiindcă ei sunt ca nişte țărani înapoiați. Democrația era dezvoltată în Grecia. În oraşele-stat cum ar fi Atena, Sparta sau Teba, cetățenii sunt cei care guvernează. Ei sunt răspunzători nu numai pentru bunăstare, dar şi pentru promovarea artei şi filosofiei. Poporul macedonean, alcătuit în mod preponderent din țărani şi ciobani, este guvernat de o pătură de nobili, care îşi asigură puterea prin război şi mită.

Nici Filip al II-lea, tatăl lui Alexandru, nu face excepție. Este un om foarte calculat, care face uz, atât de forța militară, cât şi de mijloacele diplomației. Foloseşte cu iscusință permanentele dispute între oraşele greceşti, pentru a-şi asigura suveranitatea. După bătălia decisivă de la Chaeroneea, din anul 338 î.Hr., este recunoscut de către greci drept capul suprem al armatei (Hegemon), titlu pe care îl preia Alexandru.

Elevul lui Aristotel

Puține lucruri sunt cunoscute în legătură cu copilăria lui Alexandru. Prima lui apariție oficială se produce când are aproape zece ani. În timp ce la curtea lui Filip se afla o solie atenianã, cântă la harpă o melodie. Atenianul Demonsthenes, o viață întreagă duşmanul macedonenilor, spune zeflemitor: de acest copilaş care îşi iubeşte mama, Grecia nu are de ce să se teamă.

Aristotel, vestitul filosof al Greciei, profesorul lui Alexandru. Bust din marmură după un model de Lysippos, sculptorul de la curtea lui Alexandru cel Mare.

Filip îşi creşte copilul în spiritul grecilor. Cea mai mare influență asupra lui o are cel care trece până în zilele noastre drept cel mai important filosof: Aristotel (384 până în 322 î.Hr.). Filosoful a făcut

parte timp de douăzeci de ani din Academia lui Platon, iar după moartea lui a căzut în dizgrație la Atena. În anul 343 î.Hr. Este numit de Filip profesor al lui Alexandru. La Mieza, o mică localitate de lângă reşedința Pella, Alexandru îşi adânceşte cunoştințele despre *Iliada* lui Homer. În decursul unor lungi plimbări, îi predă lui Alexandru istoria luptelor de la Troia. Pentru cei de atunci, aceste legende aveau o doză nemijlocită de adevăr. Eroul mitic Ahile, este pentru Alexandru un model real, iar pe fiul zeilor, Heracles, îl consideră chiar ca un strămoş. Cât de importantă a fost pentru fiul de rege lectura *Iliadei* o demonstrează faptul că toată viața a avut sub cap o cutie de aur, în care era ediția lui Aristotel a cărții.

Aristotel trece drept întemeietorul ştiințelor empirice, bazate pe experiență, el creează bazele zoologiei, botanicii şi mineralogiei. Geografia şi istoria fac parte din preferatele lui sfere de interes. În acest sens, Alexandru continuă tradiția profesorului său: în îndelungatele lui campanii este mereu însoțit de oameni de ştiință, care fac numeroase descoperiri, le descriu şi le ordonează. Chiar şi Alexandru îi comunică lui Aristotel, prin scrisori, cunoştințele dobândite, pe care le descrie amănunțit. Chiar dacă, ulterior, elevul se va înstrăina de profesor, el va păstra mereu respect față de acesta. Va scrie mai târziu: „Tatălui meu îi datorez viața, dar lui Aristotel arta de a da un

conținut vieții”.

Când Alexandru împlineşte 16 ani, Filip consideră că studiile lui sunt încheiate. Îl numeşte regent şi îl trimite, puțin mai târziu, în război. Alexandru obține primele succese împotriva răsculaților, dar dovedeşte o mare iscusință şi ca diplomat.

Un episod din copilăria lui caracterizează raportul dintre tată şi fiu. Lui Filip i s-a oferit să cumpere un frumos armăsar tesalonian, dar refuză din cauză că era prea furios: chiar şi cel mai bun călăreț al regelui fusese aruncat de pe el. Când Filip a vrut să returneze calul vânzătorului, tânărul Alexandru a strigat: „Lasă-mă pe mine să călăresc calul, îl voi îmblânzi”. A luat calul de căpăstru, l-a sucit să stea cu capul în soare, s-a aruncat pe spatele lui şi a plecat pe el. Observase că până atunci calul se speriase de propria lui umbră.

Filip i-a strigat atunci: „Caută-ți un regat, fiul meu, pentru tine Macedonia nu este destul de mare”. Armăsarul pe care l-a botezat Bukefalos (Ducipal în literatura populară românească), îl va însoți aproape toată viața.

Uciderea regelui

Alexandru este în vârstă de optsprezece ani, când e pus în fața unei mari încercări. Alianța elenilor, sub conducerea Atenei, încearcă din nou

să scape de sub tutela macedoneană. Lupta decisivă se apropie. Pe 2 august 338 armatele macedonene şi ale aliaților grecilor împotriva lor se întâlnesc la Chaironeia. Macedonenii adoptă tactica „ordonării în diagonală”: în loc să atace drept, frontal, o aripă se menține în defensivă, în timp ce cealaltă încearcă să depăşească duşmanul pe flanc, spre a ajunge în spatele lui. Alexandru conduce aripa care atacă şi acțiunile lui – el luptă în liniile cele mai avansate – au o contribuție decisivă la victoria macedonenilor.

După ce raporturile de forță din Grecia sunt rezolvate definitiv, Filip se concentrează asupra proiectului său cel mai important, războiul împotriva perşilor. Acest popor, al cărui imperiu se întinde din Asia Mică până în India, incluzând Levantul şi Egiptul, este de secole duşmanul grecilor. În îndelungata istorie a luptelor dintre ei, persanii, conduşi de Xerxes, au dat foc, cu 150 de ani în urmă, altarelor sfinte ale Acropolei. În plus, localitățile greceşti din Asia Mică erau obligate să plătească tribut persanilor.

Alexandru, ca macedonean, ar fi putut să ignore duşmănia persano-greacă. El întrevede însă şansa ca, preluând conducerea împotriva persanilor, să fie socotit un grec adevărat. Se mai adaugă faptul că vistieria macedonenilor era goală, iar asemenea campanii au ca rezultat asanarea finanțelor. Deci, face o propagandă uriaşă planurilor lui de cucerire, pe care le prezintă ca pe un război de

eliberare.

Casetă de aur descoperită într-un mormânt de rege din Vergina, Grecia. Probabil în ea a fost păstrată cenușa lui Filip al II-lea. Sec. IV î.Hr.

Până când Filip să poată lua act de proiectele lui ambițioase, catastrofa are loc. În vara anului 336 urma să se oficieze, în vechea capitală Aigai, cununia surorii vitrege a lui Alexandru, Cleopatra, cu regele Alexandros din Epir, un frate al Olympiei. Festivitățile durează zile în şir, vinul curge din plin. Punctul culminant îl constituia aducerea unor statui ale zeilor pe stadion. Printre acestea se află şi un bust al regelui macedonean Filip. Grecii văd în aceasta o lezare a libertății, o premisă a tiraniei. Filip demonstrează că nu este tiran, aşa cum îl consideră grecii: nepăzit, intră pe stadionul plin până la refuz. Mulțimea ovaționează. În acel moment, una dintre gărzile lui

de corp, Pausanias, îi implântă un pumnal în spate. Regele se prăbuşeşte rănit mortal. Ucigaşul fuge, urmăritorii pornesc imediat după el. Pausanias este ajuns din urmă şi ucis pe loc. Motivul faptei sale a rămas necunoscut.

Circulă zvonuri că Pausanias ar fi vrut să se răzbune. Ar fi fost iubitul lui Filip – pe vremea aceea iubirea între bărbați era la ordinea zilei – şi, respins de rege a fost siluit de suita acestuia. Mai plauzibilă pare bănuiala că Pausanias a acționat din ordinul cuiva, că a fost un asasin plătit Dar cine să fi fost autorul real? Poate Olympia? Oricum, mama lui Alexandru face un mormânt fastuos: dar nu pentru soțul ucis, ci pentru ucigaşul acestuia. Acest act demonstrativ lasă să se înțeleagă că Olympia ar fi ştiut de crimă.

Şi Alexandru, despre care se spune că ar fi avut o legătură incestuoasă cu mama lui, a fost bănuit de complicitate. Orice secret ar ascunde crima, ea a netezit urcarea pe tron a fiului. Alexandru preia puterea la douăzeci de ani.

Consolidarea Puterii

Urcarea pe tron a lui Alexandru, conform tradițiilor macedonene, a lăsat o urmă sângeroasă. Amyntas, în locul căruia Filip s-a urcat, ca tutore, pe tron, este prima victimă a lui Alexandru. Karanos, fratele lui vitreg, trebuie şi el să moară, fiind considerat un rival potențial.

Alexandru ordonă executarea adversarilor regenței sale sub pretext că ar fi fost implicați în uciderea lui Filip: îi condamnă şi îi execută. Concret, seria de crime pentru asigurarea puterii lui Alexandru depăşeşte tot ce se întâmplase până atunci în Macedonia.

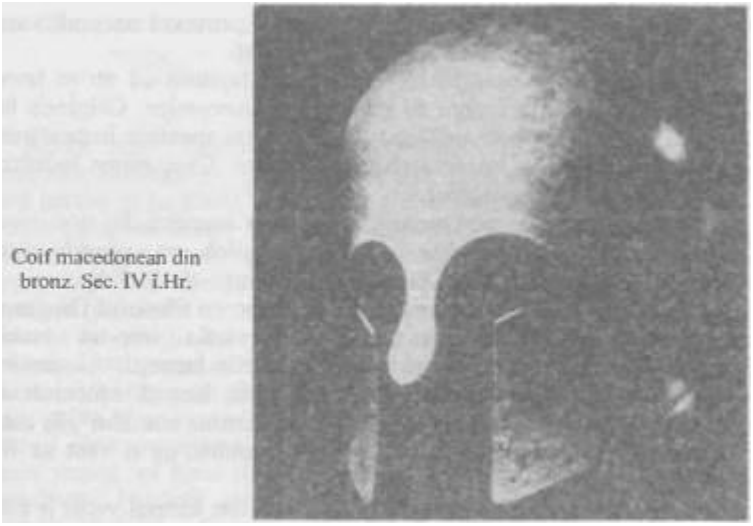

Coif macedonean din bronz. Sec. IV i.Hr.

În plan extern, Alexandru continuă planurile tatălui său. Se lasă confirmat hegemon şi menține ideea unei campanii împotriva Persiei, care, pentru el, are o importanță mult mai mare decât a avut pentru Filip. Spre deosebire de tatăl său, Alexandru vrea efectiv să elibereze teritoriul, care, în mitologie, a fost parte componentă a sferei greceşti de cultură.

Dar înainte ca să poată strânge armata împotriva persanilor, trebuie să asigure granițele imperiului lui. Luptă împotriva tracilor răsculați,

în partea nordică, îi învinge în aşa-numita „prima bătălie a lui Alexandru” – şi de această dată a luptat în primele rânduri – care a avut loc pe teritoriul Bulgariei de astăzi. Apoi, armata lui Alexandru ajunge la Dunăre. Cu o intuiție bună, el a trimis înainte vase, dar nu s-a potolit până când nu a trecut fluviul, despre care grecii credeau că este „capătul lumii”.

Această trăsătură a lui Alexandru de a nu respecta nicio graniță cunoscută până atunci o vom întâlni mereu. Un secret al lui este capacitatea de a mobiliza armata proprie să pătrundă în necunoscut. Vasalii nobili, dar mai ales țăranii şi orăşenii simpli, din rândul cărora recruta soldații, trebuie să fi fost foarte speriați la trecerea granițelor. Nimeni nu ştia la ce se putea aştepta armata de cealaltă parte a graniței. Într-o lume a zeilor şi a demonilor, pătrunderea lui Alexandru în ținuturi îndepărtate reprezintă şi o provocare a fizicului şi psihicului. Este îndoielnic că trupele lui au trecut uşor granițele în lumea necunoscută. Dar tânărul cap al armatei se poate bizui pe ofițerii săi, care îl urmează necondiționat şi îi mobilizează de partea lui pe subordonați.

Succesele lui Alexandru se datoresc şi faptului că nu se teme de nimic, ci se află mereu în centrul evenimentelor. Originea lui zeiească, la care se face apel, mai târziu, în momentele importante, a contribuit şi ea la impresionarea soldaților. Cine putea îndrăzni să nu îl urmeze pe fiul zeului?

La întoarcerea de pe Dunăre, Alexandru reprimă din nou nişte rebeliuni. Apoi reînnoieşte alianța corintică cu oraşele-state greceşti şi îşi asigură astfel privilegiile obținute de la Filip.

În Corint, ar fi avut loc vestita lui întâlnire cu filosoful Diogene. Alexandru l-a vizitat pe cinic, care trăia într-un butoi, exprimându-şi astfel disprețul pentru bunurile lumeşti. Alexandru s-a oferit să îi îndeplinească o dorință, trebuia doar să o formuleze. Diogene a dat vestitul răspuns: „Nu sta în lumina soarelui", la care acesta ar fi răspuns: „Dacă nu aş fi Alexandru, aş fi vrut să fiu Diogene".

Răspândirea unor astfel de legende încă din timpul vieții îi este utilă lui Alexandru pentru prestigiul său. Puternicul rege, care a făcut o reverență în fața vestitului filosof şi s-a impus printr-un dialog la înălțime, îşi cultivă imaginea asemenea politicienilor din zilele noastre cu multă dibăcie, prin faptul că ştie să vorbească cu „omul simplu de pe stradă" despre grijile lui.

În timp ce Alexandru lupta împotriva tracilor, unele oraşe-state încearcă să profite de şansa ivită pentru a se răscula împotriva noului lor stăpân. Primii se revoltă ilirii, apoi, mai vehement, tebanii. Când a început să circule zvonul că Alexandru ar fi murit în lupta împotriva ilirilor, tebanii se scutură de ocupația macedoneană. Susținuți financiar de regele persanilor şi cu arme sosite din oscilanta Atenă, tebanii se proclamă liberi. În

întreaga Grecie se anunța că cine doreşte să se alăture regelui perşilor şi tebanilor pentru a-i elibera pe greci şi a-l răsturna pe tiranul grec poate să o facă. Abia acum, după o lungă ezitare, Alexandru dă ordinul de atac. Teba, oraşul mândru, locul de naştere al lui Dyonisos şi Heracles, patria Antigonei şi a lui Oedip, este distrusă din temelii. 6000 de tebani mor în timpul luptelor. Cei circa 30.000 de supraviețuitori sunt vânduți, cu acordul armatei greceşti, ca sclavi în armata lui Alexandru. Scapă de distrugere numai casa poetului Pindar şi odată cu ea şi urmaşii acestuia.

Alexandru distruge fără milă o localitate de care era legat spiritual şi care era chiar locul de naştere al lui Heracles, miticul lui strămoş. Cruzimea lui Alexandru se poate explica numai prin faptul că a vrut să dea o lecție grecilor şi să-i sperie. Teba nu va fi însă singura localitate distrusă de furia lui Alexandru.

Spre Asia

Acum sunt create condițiile pentru cea mai aventuroasă campanie militară din istoria universală. Logistica şi organizarea ei sunt privite şi în zilele noastre cu admirație.

La cumpăna anilor 335/334 Alexandru alcătuieşte prima armată care va încerca temerarul pas în direcția Asia. Circa 30.000 de

pedeştri şi 5000 de călăreți compun prima armată expediționară. Aproape jumătate din ei sunt macedoneni, ceilalți sunt soldați de meserie şi aliați. În calitate de comandant suprem al trupelor oraşelor-stat greceşti, Alexandru dispune de ele. Pedeştrii erau pezetairii şi hyspapiştii. Primii sunt acoperiți cu platoşe, poartă scut, sabie şi o lance, lungă de patru metri; misiunea lor este în primul rând de apărare. Hyspapiştii, în schimb, sunt dotați cu o lance scurtă, ei fiind folosiți la atac. De aceea dispun de o mare mobilitate. Nucleul armatei îl reprezintă, fireşte, cavaleria, aşa-numiții hetairi „însoțitorii regelui". Provin din nobilimea macedoneană şi se supun numai ordinelor regelui. Lor li se adaugă 1100 dintre vestiții călăreți tesalieni. În armată mai sunt înrolați arcaşi cretani, trupe uşoare sau înarmate cu arme grele, recrutate din teritoriile cucerite. Pentru lupta pe mare şi pentru transport, Alexandru dispune de 160 de trireme, vase greceşti de război.

Acestea reprezintă numai o parte din imensa mulțime de oameni în continuă mişcare, care pare similară cu o metropolă. Armata este însoțită de un convoi uriaş. Convoiul este, concomitent, sediu al guvernului. Din suită fac parte istorici, strategi, funcționari administrativi, „cancelaria statului", ca şi inginerii şi topografii. Aşa-numiții promotori au misiunea să înregistreze distanța fiecărei etape de marş.

Istoricul Kallisthenes, rudă cu Aristotel, este însărcinat să înfățişeze pentru posterioritate ceea ce face Alexandru. În terminologia actuală l-am putea numi purtător de cuvânt. O echipă de medici garantează asistența sanitară. Preoții şi prezicătorii se îngrijesc de ofrande şi ritualele de cult sau de prezicere a viitorului.

Propagandistul

În pofida oricărei organizări şi planificări, Alexandru se bazează foarte mult pe prezicerile profeților săi. În lumea antică oracolele aveau o importanță deosebită. Ele ofereau petentului parabole, ce puteau fi interpretate diferit, dar nimeni nu punea la îndoială veridicitatea lor. Chiar şi tatăl lui Alexandru, Filip, a consultat oracolul din Delphi în legătură cu proiectata campanie împotriva perşilor. Pythia i-a răspuns: „Uite, taurul are coamele mari, deci i se apropie sfârşitul. Cel ce îl va sacrifica este deja gata pentru aceasta".

Filip a înțeles că regele persanilor este „taurul cu coamele mari", deci acum voia să înfăptuiască „sacrificiul", respectiv să cucerească Persia. În realitate rolul de taur a trebuit să-l joace Filip. La puțin timp după aceea el va fi fost ucis de Pausanias.

Alexandru ştie să folosească în favoarea lui prezicerile oracolelor. Şi el a fost la Delphi înaintea marii campanii. Pythia i-a spus că trebuie să păstreze tăcerea deoarece zeul Apolo este, din cauza iernii, departe de Delphi. Alexandru o smulge pe Pythia din mijlocul templului şi insistă să îi facă o prezicere, dar preoteasa exclamă: „O, fiule! Crezi că eşti irezistibil”. Era nevoie doar de o interpretare corectă pentru a convinge armata de victoria lui Alexandru. „Irezistibil” este interpretat ca „invincibil”. Alexandru dispune să fie răspândită această prezicere. Chiar şi fără

mijloacele moderne, putea fi sigur că vestea va fi auzită în întreaga Grecie, deci şi persanii o vor afla. Atunci, ca şi acum, ieşea învingător cel care ştia să folosească aparatul propagandistic în favoarea lui. Cheia succesului este imaginea.

În primăvara anului 334, trompetele dau ordinul de plecare. Imensa armată ajunge repede la Sestos, apoi este transportată de flota ce o aştepta acolo peste Hellespont. În acest timp, Alexandru aduce ofrande zeilor. Vasul regelui trece în frunte. Alexandru îşi aruncă lancea pe pământul Asiei încă de pe corabie. Acest gest, înţeles cel mai bine

de contemporanii lui, corespunde obiceiului „pământului cucerit cu lancea”. Cine înfige lancea în pământul duşmanului, poate ridica pretenții de suveranitate asupra acestuia. Primul lucru pe care îl face Alexandru în Asia este să viziteze locul unde s-ar fi aflat Troia. Gol, Alexandru îi aduce un omagiu lui Ahile, pe care îl consideră idealul lui. Îşi schimbă îmbrăcămintea şi armele cu cele ale lui Ahile, ce erau păstrate într-un templu. Astfel semnalizează soldaților săi, dar şi duşmanilor, că a preluat rolul eroului grec, care a cucerit Troia. Prin aceasta îşi asumă datoria să continue opera lui Ahile: cucerirea Asiei.

Oraş după oraş, Alexandru cucereşte fiecare colonie grecească din Asia Mică, situată pe coasta Turciei de astăzi. Persanii, care sunt stăpânii acestora, nu opun niciun fel de rezistență. Persia este un puternic imperiu, condus de regele Darius al III-lea din anul 336. Țara este împărțită în satrapii, respectiv provincii, unde administrația şi apărarea revin fiecărui satrap în parte. Lipseşte o putere centrală forte, deci şi o armată puternică, cu ajutorul căreia să poată fi oprită înaintarea macedonenilor.

Armata persană, care se află pentru prima oară în fața invadatorilor greci în anul 334, la Granikos, la sud de oraşul turcesc Bursa de astăzi, este numeroasă, dar prost organizată. Cu o manevră de distragere, Alexandru reuşeşte să câştige bătălia.

Homer, poetul grec. Alexandru a avut întotdeauna la el în timpul campaniilor militare un exemplar din *Iliada*. Copie a unui bust grecesc din sec. IV î.Hr.

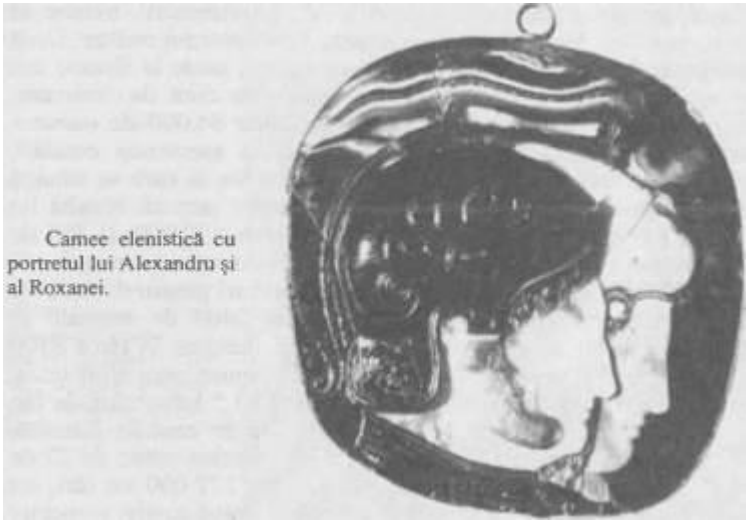

Camee elenistică cu portretul lui Alexandru şi al Roxanei.

Multe oraşe se grăbesc acum să se supună noului stăpân. Grecii eliberaţi îşi recapătă autonomia şi constituţia democratică. Alexandru cere tribut numai pentru construirea de temple în cinstea zeilor greci. Astfel îşi asigură sprijinul

noilor supuşi, ceea ce îi garantează pacea în spatele frontului.

Numai Milet opune rezistență. Oraşul a sperat în ajutorul flotei persane, ce se găsea în apropiere. Dar corăbiile lui Alexandru înconjuraseră deja oraşul şi blocaseră accesul spre el. Trupele de uscat dărâmă zidurile oraşului şi îl cuceresc. După ocupare, Alexandru adoptă o altă atitudine decât la Teba. Deşi locuitorii Miletului au fost oscilanți, le asigură libertățile de care dispun şi grecii. Soldații greci aflați în slujba oraşului au fost grațiați şi înrolați în armata lui Alexandru.

Coloniile greceşti din Asia Mică sunt, deci, eliberate în întregime, deci Alexandru desființează flota, care costa enorm. Nu îl întâlnise încă pe marele rege Darius, duşmanul lui. Ideea de a-şi asigura în perspectivă oraşele cucerite şi de a se mulțumi cu cele obținute nu îi surâdea lui Alexandru. Asia îi stătea acum în față.

Organizare și planificare

Ultimele cercetări au relevat că cheia succeselor lui Alexandru trebuie să fi fost planificarea şi calculul exact al fiecărei mişcări în parte. Dacă dorim să ne facem o imagine despre realizările lui enorme în domeniul administrației şi al aprovizionării, trebuie să avem mereu în fața ochilor imensitatea aparatului lui militar. Dacă pornim de la un efectiv de 48.000 de soldați, unde

la fiecare trei soldați revine şi un servitor, fără a mai ține cont de convoaie, atunci sub conducerea lui Alexandru se aflau 64.000 de oameni. Consumul mediu alimentar al unui om, în asemenea condiții, trebuie să fi fost de circa 1,4 kilograme cereale, la care se adaugă cel puțin doi litri de apă. Deci, numai pentru armată, rezultă un consum de 90.000 de kilograme de cereale şi 130.000 de litri de apă. Pentru a transporta această cantitate, armata are nevoie de circa 1100 de cai. Alți 1300 de cai sunt necesari pentru dotări cum ar fi corturi, pături, utilaje etc. La aceste 2400 de animale se adaugă cei 6100 de cai ai cavaleriei. Deci ajungem la circa 8500 de cai. Având în vedere că animalele sunt supuse unui efort uriaş, trebuie să socotim că ele au nevoie zilnic de 4,5 kilograme de fân sau paie şi să pornim de la acelaşi necesar de cereale. Rezultă, deci, un total de 38.250 kilograme. La un consum zilnic de 32 de litri de apă pentru animale, ajungem la încă 272.000 de litri, tot zilnic. Cifre astronomice numai la un calcul aproximativ, respectiv 400.000 litri de apă şi 130.000 kilograme de cereale. Organizarea aprovizionării este la fel de importantă ca fiecare succes militar. Aceste cifre, calculate de istoricul Donald Engels trebuie reamintite din când în când, dacă urmărim cu degetul pe hartă campania lui Alexandru.

Trupele de planificatori ale lui Alexandru trebuie, deci, să găsească trasee traversate de

multe surse de apă. Dacă traseul este sărac în ape, atunci trebuie calculat exact necesarul şi asigurat transportul. Deoarece, de foarte multe ori, acesta este un calcul cu multe necunoscute, Alexandru este dependent de oraşele cucerite. Noii potentați, instalați sau confirmați de rege, nu au numai misiunea de a păstra ordinea în provincia lor. Ei au, în primul rând, datoria să pună la dispoziție suficientă hrană şi apă. Când, după cucerirea unui oraş, Alexandru include în armata lui pe cei mai de vază fii ai oraşului, semnalizează astfel un avertisment dat duşmanului, dar în fond aceştia sunt un fel de ostateci pentru ca el să fie sigur că aprovizionarea este de fapt asigurată.

Există o legătură strânsă între planificarea campaniei şi anotimpuri. Începutul nu este legat obligatoriu de primăvară. Alexandru cucereşte oraşele de cealaltă parte a Hellespontului când recolta este coaptă şi culeasă. Consumul zilnic al armatei corespunde unei suprafețe cultivate de circa 10 kilometri pătrați. Tabăra de iarnă este situată de obicei în apropierea râurilor şi foarte aproape de semănături. Când nu este posibil acest lucru, Alexandru divizează armata în mai multe unități autonome, care se cartiruiesc pe cont propriu pe timpul iernii în ținuturi fertile.

Alexandru taie nodul gordian. „Cine taie nodul gordian va deveni stăpânul Asiei", a spus oracolul din Gordion. Frescă renascentistă, Roma.

Minuni Şi Semne

Alexandru a întâmpinat o rezistență surprinzător de mică la cucerirea ținuturilor din Asia Mică. Numai cetatea Halicarnas, nu departe de actualul Izmir, a opus o rezistență mai mare. Tocmai un grec, Memnon, numit comandant suprem aici de către Darius, a fost cel care s-a baricadat. Cucerirea cetății părea imposibilă până ce Alexandru a umplut, printr-o muncă asiduă, şanțurile. Astfel a putut orienta tirurile catapultelor peste zidurile oraşului.

După cucerire, prințesa Ada, alungată de familia ei, îi cere ajutor lui Alexandru. Macedoneanul

profită de certurile din cealaltă familie pretendentă şi o proclamă pe Ada drept noua stăpână a locului. Membra familiei carilor îl adoptă pe Alexandru, iar el are acum o legătură directă de rudenie cu noua familie domnitoare. Asemenea înrudiri sunt foarte importante, deoarece Alexandru nu rămâne timp îndelungat un cuceritor străin, ci devine un stăpân legitim.

Alexandru ştie însă că Darius se pregăteşte pentru lupta decisivă. Deci foloseşte iarna, care se apropie, pentru a supune regiunile din zonă. Armata este divizată şi acționează singură în diverse ținuturi. Reunificarea trupelor este prevăzută pentru primăvara anului 333 la Gordion.

Aici, la Gordion, are loc un eveniment ce va fi legat până în zilele noastre de măreția lui Alexandru. În palatul regal din capitala Frigiei se găsea un templu, unde era un vechi car regesc, ale cărui oişte şi jug erau legate cu un nod de nedezlegat. Cine putea dezlega nodul, acela, – aşa susținea oracolul va domni peste întreaga Asie. Alexandru, cu preferințele lui spre profeții şi mituri, s-a simțit atras de „nodul gordian”. Scoate sabia din teacă şi taie nodul în două; nu a ascultat regulile oracolului, dar a rezolvat problema în stilul lui. Nimeni nu ştie până astăzi dacă această legendă are un sâmbure de adevăr sau este o invenție, dar, la fel cu mitul despre oul lui Columb, ea îşi dovedeşte caracterul simbolic. Alexandru

atestă că doreşte să stăpânească Asia şi o revendică. Probabil pe Darius l-a apucat frica auzind asemenea veşti, iar Alexandru nu urmărea altceva.

Lupta decisivă de la Issos

Între timp, persanii au adunat o puternică armată, de circa 100.000 de oameni. Concomitent, Memnon are succes în Marea Egee cu flota persană. El amenință astfel să taie căile de aprovizionare ale lui Alexandru. Se construieşte, deci, o nouă flotă, care costă aproape 1000 de talanți. Este uimitoare această sumă, mai ales că, la urcarea pe tron, Alexandru a găsit în vistieria statului doar 70 de talanți. Trebuia să împrumute 800 de talanți pentru noua flotă.

Zvonurile cu circulație în rândul populației persane, despre averea lui Darius, fac ca această campanie să pară extrem de profitabilă. În vistieriile de la Persepolis şi Susa, metropolele persane, s-ar fi aflat monede şi aur în valoare de 235.000 de talanți, ceea ce ar corespunde astăzi la circa 6 miliarde de mărci germane – desigur cu rezerva pe care o presupune un asemenea calcul.

Alexandru doreşte bătălia decisivă. Armata îl urmează benevol având în față perspectiva unei prăzi bogate. Dar între duşmani se aflau munții Taurus, în apropierea graniței de azi dintre Turcia şi Siria. Era o singură cale – „Poarta Ciliciei”, prin

care abia puteau trece patru bărbați. Alexandru ordonă oprirea în fața ei şi conduce el însuşi o trupă de atac în vârful pasului, de unde îi alungă pe puținii apărători. Mai târziu recunoştea că nişte stânci prăvălite ar fi fost suficiente să-l nimicească. Persanii, care mențin cu strictețe tactica lor de luptă, aceea de a întâlni duşmanul în câmp deschis, au pierdut o şansă. Capacitatea lui Alexandru de a decide foarte rapid ce acțiune este mai avantajoasă este cu mult superioară gândirii tradiționale a lui Darius. Iar când periculosul Memnon, conducătorul flotei greceşti în slujba perşilor, moare, Alexandru are în mâna lui toate atuurile.

Darius, regele perşilor, care, deşi a avut o armată uriaşă, l-a lăsat pe Alexandru să învingă la Issos. Detaliu dintr-un mozaic din Pompei, sec. I î.Hr.

Cifra magică din biografia lui Alexandru este anul 333, anul bătăliei de la Issos. Până să se ajungă la luptă, se petrece ceva misterios. Trebuie

să pornim de la faptul că Alexandru a avut un fel de servicii secrete, care îi furnizau date şi informații. Dintre agenți făcea parte şi un grup de oameni, – care s-ar putea numi informatori – şi care îl înştiințau cel mai bine pe Alexandru despre mişcările lui Darius. Este însă foarte uimitor că înaintea luptei decisive de la Issos, atât rețeua informațională a lui Alexandru, cât şi cea a lui Darius au clacat.

Darius, împreună cu armata lui aveau tabăra, pregătiți de luptă, în câmpia Sohoi, la nord de Tripoli de astăzi. Dar Alexandru nu a venit. Darius se decide, după aceea, să traverseze munții Amanos prin pasul Leului. În acelaşi timp şi Alexandru a dat ordin de deplasare, dar mai la sud, prin pasul Bailan; după trecerea lui avea să vadă că armata lui Darius dispăruse. Regele perşilor a rămas şi el neplăcut impresionat când a găsit doar un lazaret macedonean în locul de unde plecaseră aceştia. Cele două armate au trecut una pe lângă cealaltă la o distantă de numai câțiva kilometri, fără ca cineva să fi observat ceva. Erau totuşi 160.000 de oameni cu tot cu arme. Darius se afla acum în spatele armatei lui Alexandru. El face cale întoarsă, după această situație, cea mai comică din istorie, pentru a-i întâlni pe persani la Issos.

Infanteria greacească în timpul luptei.
Parte a unui relief din Mausoleul din Halicarnas, sec. IV I.Hr.

Urmează lupta. În focul bătăliei un Alexandru foarte dezlănțuit îl caută pe adversarul său. Dar regele perşilor, Dinus, obişnuia, conform stilului persan, să se afle în mijlocul armatei. Când Alexandru se apropie de Darius cu sabia fluturând – după cum aflăm din vestitul mozaic de la Pompei – şi îl străpunge pe regele persan cu privirea, acesta se sperie de moarte. Îşi întoarce carul şi fuge, ferindu-se de o luptă în doi. Trupele se grăbesc să îl urmeze pe rege, iar macedonenii seceră tot ce găsesc. După două ore, lupta este încheiată. Persanii nu stătuseră foarte prost, dar fuga precipitată a lui Darius i-a privat de posibila victorie. Rezultatul: mii de morți, răniți şi mutilați, mai ales din rândul persanilor.

Prada nu poate fi estimată: o sursă indică 2600 de talanți în monede, un sfert de tonă de argint, în plus 46 de legători, 277 de bucătari, 13 lăptari, 70 de chelari şi 40 de specialişti în alifii. Darius nu a părăsit numai trupele lui şi coloana de aprovizionare, ci şi întreaga familie regală, care a căzut în mâinile lui Alexandru.

Sisygambis, mama lui Darius, soția lui, Stateira, şi copiii lui sunt acum prizonierii macedoneanului. Împreună cu Hephaistion, omul lui de încredere, intră în cortul regal şi asigură femeilor un tratament onorabil.

După numai o săptămână, Alexandru primeşte o scrisoare de la Darius prin care acesta îşi recunoaşte înfrângerea şi propune un tratat de pace. Oferă o mare răscumpărare pentru familie şi este dispus să cedeze părți ale imperiului în favoarea cuceritorului. Alexandru refuză, sfârşind astfel: „Având în vedere că eu sunt stăpânul Asiei, cer ca tu să vii la mine... în fața mea vă veți ruga tu, împreună cu mama ta, cu soția şi copiii tăi...Atunci când vei aduce acest mesaj, te vei adresa regelui Asiei. Nu sunt egal cu tine, ci stăpân peste tot ce ți-a aparținut ție... Dacă ai o altă părere despre cine este stăpânul, atunci aşteaptă-mă din nou să luptăm în câmp deschis. Şi nu mai fugi, căci te voi găsi oriunde vei fi!”

Aceste cuvinte, dictate firește de trufia lui, ne

prezintă o altă latură a lui Alexandru. Siguranța victoriei l-a făcut pe macedonean arogant şi vanitos. Chiar dacă scrisoarea, din motive tactice, era atât de dură, tonul tăios, jignitor, indică simțul de triumfător al lui Alexandru. Scăpat dintr-o dată de toate grijile financiare, după ce a câştigat bătălia bătăliilor şi are în mâna lui întreaga familie regală, după ce a primit felicitări pentru victorie de la o Atenă ce scrâşnea din dinți – Alexandru gustă din cupa victoriei.

După bătălia de la Issos, cad în mâna lui Alexandru alte oraşe, asemeni unor fructe coapte. I se opune numai Tyros, situat între Ierusalim şi Beirut. Se declară neutru şi îi interzice lui Alexandru să între. Asediul durează şapte luni – din ianuarie până în august 332. Portul cade: fusese construit un dig pentru catapulte, dar, când flota cipriotă trece de partea lui Alexandru, Tyros este atacat de pe platforme plutitoare. 6000 de duşmani sunt decimați; a doua zi, Alexandru ordonă crucificarea celor 2000 de bărbați supraviețuitori. 13.000 de femei şi copii devin sclavi. Ordonă să i se străpungă picioarele comandantului oraşului, Batis, care este apoi legat de cai şi despicat. Când Hephaistion îi cere îndurare, Alexandru refuză pentru că deviza lui era „Cruzimea să împiedice altă vărsare de sânge”.

Încă din timpul asediului oraşului Tyros, soseşte o a doua ofertă din partea lui Darius. Regele perşilor se declară dispus să cedeze toate țările de

la vest de Eufrat şi să-l recunoască pe Alexandru ca egal în rang, drept mare suveran. El mai oferă 10.000 de talanți pentru eliberarea familiei şi pe fiica lui ca soție. În timp ce se analiza scrisoarea lui Darius, a intervenit în discuție Parmenion: „Dacă aş fi Alexandru, aş accepta oferta.” Dar Alexandru replică: „Ai dreptate, şi eu aş accepta dacă aş fi Parmenion”.

Acest schimb de cuvinte scoate la iveală primele fisuri între Alexandru şi omul lui de încredere macedonean. Ideea inițială a lui Filip de a elibera coloniile greceşti şi a zdruncina domnia perşilor este de mult împlinită. Influența Macedoniei este mai mare ca oricând. O pace cumpătată şi asigurarea teritoriilor cucerite ar trebui să fie mai bine apreciate de macedonean ca o încheiere inteligentă a războiului. Confruntarea directă şi, deci, definitivă cu Darius ar fi putut fi un motiv, dar comandantul, care până atunci gândea strategic – cel puțin aşa îl vedeau cei ce luptau cu el – pare să aibă temperamentul unui „desperado”.

Faraon şi fiu al zeilor

După victoria împotriva lui Darius, planurile lui Alexandru suferă o schimbare neaşteptată.

Obiectivul se numeşte Egipt. De fapt Egiptul făcea parte din sfera de putere a perşilor, astfel că Alexandru a fost primit la granițe ca un eliberator. Faima lui îi deschide apriori toate porțile. La

Memphis se încoronează ca faraon. Intenționat, evită să apară acolo drept succesor al regelui perşilor, care era foarte urât de egipteni.

În anul 331, Alexandru desenează pe nisip, pe malul vestic al deltei Nilului, conturul unui oraş: Alexandria. Construit după model grecesc, el va deveni una din cele mai importante metropole ale antichității. Încă din sec. I î.Hr. Aici trăiau 300.000 de oameni. Alexandria, conform celui care i-a dat numele, este socotită centrul ştiințelor. Biblioteca din Alexandria devine depozitara celei mai importante colecții antice de lucrări, până când dispare, mistuită de flăcări în anul 48 î.Hr.

Adevăratul țel al expediției lui Alexandru în Egipt îl constituie oaza Sivah, un lăcaş de cult şi oracol, la fel de vestit ca şi Delphi. Izvoarele istorice care relatează despre această călătorie sunt contradictorii: ele nu cercetează adevăratele motive ale regelui, având în vedere că drumul este anevoios şi periculos. Înconjurat numai de un mic cerc de prieteni şi de conducători localnici, Alexandru pleacă prin deşert spre locul sfânt. O furtună de nisip îi face să se oprească, o ploaie torențială îi scapă de la moarte prin însetare. În sfârşit, apar două ciori, care le arată drumul. După opt zile şi opt nopți expediția ajunge la oază.

Preoții îl primesc pe Alexandru ca pe un faraon şi îi permit să intre singur în lăcaşul sfânt. Din păcate, nimeni nu a aflat niciodată la ce întrebări

a solicitat răspuns Alexandru. Iată de ce legendele pe această temă nu au încetat să apară. În orice caz, după vizita la Sivah, Alexandru cultivă cultul zeului Amon, pe care grecii îl socoteau întruchiparea lui Zeus. Pe monede, el se lasă întruchipat cu coame ca şi Amon, iar mai târziu va fi slăvit ca fiu al zeului.

Această concepție este nouă pentru antichitatea grecească. Până la el era foarte clară deosebirea dintre zeu şi om. Prin faptul că Alexandru se lasă slăvit ca un zeu pe Pământ, rolul lui de conducător dobândeşte o calitate complet nouă. Pătura conducătoare macedoneană devine însă sceptică față de acest rol nou al lui Alexandru, conflictul de la Opis izbucneşte din cauza unei remarci disprețuitoare față de „fiul zeilor”.

Rege al Asiei

În mai 331 armata porneşte să treacă Eufratul. Intervalul de circa un an petrecut în Egipt de Alexandru, i-a dat timp lui Darius pentru a reorganiza armata. Câmpia Gaugamela, Tell Gomei de astăzi din nordul Irakului, este deja pregătită drept câmp de bătaie. De această dată persanul doreşte să facă uz de superioritatea lui. Nivelează terenul pentru ca vehiculele lui de luptă să poată fi dispuse optim. Surse antice vorbesc de un efectiv de milioane. În mod realist ar fi vorba de circa 200.000 de soldați persani, dintre care circa

30.000 de călăreți. Elefanți indieni de luptă şi călăreți sciți întregesc dispozitivul.

Generalul Parmenion desfăşoară armata lui Alexandru, 40.000 de pedeştri şi 7000 de călăreți se sperie de elefanți. Alexandru păstrează însă un calm neobişnuit în pofida superiorității persanului. Este trezit la mult timp după ivirea soarelui, când trece trupele în revistă, tine o cuvântare şi apare pentru prima oară ca fiu al zeului. Restul lasă pe seama prezicătorului său, care face să apară pe cer un vultur – simbolul lui Zeus.

La orele prânzului macedonenii sună atacul. Bătălia, pe care istoricii militari au putut să o reconstruiască, decurge ca şi cea de la Issos. Alexandru intră în mijlocul luptei pentru a ajunge la Darius. Dar regele perşilor fuge din nou, gest cu acelaşi efect demoralizant în rândul armatei sale, care era pe punctul de a învălui flancurile lui Alexandru. Regele macedonean îl urmăreşte, dar se întoarce pentru că unitatea lui Parmenion, care era încercuită, cere ajutor. După bătălie, Alexandru se intitulează „Rege al Asiei”. Unii istorici susțin, pe drept cuvânt, că această victorie se datorează mai puțin lui Alexandru şi mai mult incapacității lui Darius.

Babilonul păcătos

În noiembrie 331, Alexandru intră în Babilon, la

sud de Bagdadul de astăzi şi permite armatei o lună de pauză. Pe lângă interesul cultural şi istoric al lui Alexandru faţă de acest oraş al oraşelor, pauza aceasta mai lungă a făcut posibilă şi o perioadă de viaţă tihnită. Curtius Rufus, care a scris o biografie latină a lui Alexandru, descrie tăios şederea lui în Babilon: regele a rămas mai mult ca oriunde în Babilon şi a periclitat, prin aceasta, regimul cazon al armatei. În niciun alt oraş nu domnea o asemenea degradare a moravurilor, niciun alt oraş nu oferea o tentaţie spre pofte nesăbuite şi desfrâu. Părinţii şi soţii tolerau ca fiicele sau soţiile lor să aibă legături nepermise cu străinii, dacă ruşinea era plătită cu bani. Beţiile sunt ocupaţia preferată a regilor şi a curtenilor din întreaga Persie; dar babilonienii sunt cei mai „vânduţi" vinului şi tuturor exceselor. Femeile, care stau alături de oaspeţi, apar la început îmbrăcate decent, apoi îşi scot partea de sus a îmbrăcăminţii, pentru ca, mai târziu, fără ruşine, să se lepede şi de restul hainelor. Iar aceste excese nu sunt ale prostituatelor, ci ale femeilor măritate, care socotesc că vânzarea trupului pe bani este un semn de curtoazie. Armata care a cucerit Asia s-a înfruptat din acest desfrâu timp de 34 de zile şi ar fi apărut slăbită în faţa oricărui duşman, dacă acesta ar fi existat.

Persepolis în flăcări

Politica lui Alexandru se schimbă după Babilon. Înainte de a se deplasa spre Susa, situată în Iranul de astăzi, la poalele muntelui Zagros, înalt de peste 4000 de metri, dar unde îl aştepta tezaurul, Alexandru confirmă, pentru prima oară, un persan în calitate de satrap şi îi încredinţează guvernarea Mesopotamiei. Apoi se îndreaptă spre est. Acolo unde, cu câțiva ani în urmă, avusese loc un război cu gaze toxice între Iran şi Irak, se mai găseşte şi astăzi o fâşie lată, care este zonă militară interzisă. Aici nu există nicio familie care să nu fi suferit de pe urma cumplitului război. Echipa noastră de filmare, care căuta locul pe unde trecuse Alexandru pentru a ajunge la Susa, s-a văzut confruntată cu cruda realitate din zona de frontieră. În pofida tuturor aprobărilor acordate, filmul a fost confiscat. Au dispărut importante imagini, deşi ni se dăduseră toate asigurările din partea aparatului birocratic militar sau al securității statului.

În decembrie 331, Alexandru ajunge la Susa, oraşul bogățiilor imense şi se urcă pe tronul Persiei.

Dacă Susa era considerat centrul administrativ al imperiului persan, Persepolis, Şirazul de astăzi, situat la 500 de kilometri depărtare, trecea drept oraşul reprezentativ. Aici, la marginea munților, se găsea cel mai frumos şi bogat palat al Orientului. Pentru a ajunge acolo, Alexandru trebuie să facă un tur de forță – să treacă prin „Porțile persane” –

un defileu îngust, prin care trece şi astăzi tot traficul est/vest din sudul Iranului. Ocuparea se face cu mari pierderi. Oraşul, fără apărare, se predă.

În timp ce Alexandru merge din victorie în victorie, primeşte din Grecia veşti neliniştitoare.

Ruinele sălii cu o sută de coloane din Persepolis.
Reședința regală persană nu a mai fost refăcută după ce a fost distrusă de Alexandru.

Sparta, care nu aderase niciodată la Alianța corintică, s-a răsculat. Soarta Macedoniei se află în mâinile fidelului Antipater, care administrează țara, după începerea campaniilor militare ale lui Alexandru. Antipater izbuteşte în final să îi învingă pe spartani. Atena, aflată sub Demonstene, dar care spera să aibă şansa de a lovi Macedonia prin alianța cu Sparta, se supune din nou lui Alexandru. Ca să răzbune pângărirea Acropole-lui în urmă cu 150 de ani, Alexandru

ordonă la început prădarea, iar apoi dă foc palatului din Persepolis. Legenda potrivit căreia prostituata Thais l-ar fi îndemnat, beat de bucuria victoriei, să arunce făclia aprinsă, este o pură fantezie pentru a minimaliza vina acestuia. Parmenion i-a atras atenția lui Alexandru că distruge ceea ce de fapt îi aparține. Ulterior macedoneanul a regretat incendiul inutil.

Prada luată de Alexandru de la Persepolis este adusă la Susa; este vorba de 120.000 de talanți aflați în vistierie. O parte din ei sunt investiți pentru restaurarea mormântului întemeietorului imperiului persan, Kyros, situat la Pasargadei, la circa 50 de kilometri de Persepolis. În timp ce armata îşi stabileşte tabăra de iarnă la Persepolis, Alexandru cucereşte alte oraşe, situate în hinterland. Pentru prima oară, contingentul care îl însoțeşte, cere, din cauza condițiilor grele ale iernii – gheață şi zăpadă – să se întoarcă.

Persepolis reprezintă de fapt punctul final al campaniei persane. Alexandru concediază mai târziu trupele greceşti, cărora le făcuse cadouri importante pentru fidelitatea cu care au slujit în armată. El însă continuă să îl urmărească pe Darius. Campania persană se transformă astfel într-una care îl va duce la capătul lumii.

Moartea lui Darius

Căutarea lui Darius devine vânătoarea unei

fantome, care se întinde pe sute de kilometri. Însoțit de o ştafetă mică de călăreți, Alexandra goneşte pe urmele marelui rege prin deşert şi prin ținuturi nelocuite. În cele din urmă, de partea lui mai sunt doar 60 de călăreți. Zi şi noapte îi mână din urmă. Avantajul se reduce cu fiecare oră. Alexandra este înştiințat că regele ar fi fost deposedat de putere. Bessos, satrapul din Bactria, l-ar fi făcut prizonier pe rege. Curând călăreții macedoneni descoperă o fortificație părăsită şi găsesc leşul lui Darius legat cu un lanț din aur. Alexandra acoperă mortul cu haina lui. Duce cadavrul la familia acestuia şi îl îngroapă cu onoruri la Pasargadei. Ucigaşul regelui, Bessos, scapă, apoi se proclamă el însuşi rege sub numele de Artaxerxes al IV-lea.

„Poarta persană". Astăzi, ca şi atunci,
pas de trecere pentru circulația vest/est în sudul Persiei.

Din nou armata doreşte să se întoarcă.

Atmosfera devine nefavorabilă. Pe măsură ce oastea pătrunde tot mai adânc spre est, conducătorul ei pare să se transforme. De patrie îşi mai aminteşte numai pătura nobiliară macedoneană, bătrână, în timp ce Alexandru preia din ce în ce mai mult obiceiuri şi rituri persane. Conflictele ce se nasc din cauza sferelor culturale diferite sunt numite „cele trei catastrofe" şi determină ca trăsăturile de caracter ale lui Alexandru să apară mai contradictorii ca niciodată.

Un suveran necontrolat

Philotas, unul din cei mai mari conducători militari, fiul vestitului general Parmenion, aude în Phrada, unde se găseşte armata vlăguită, despre o conjurație. Nu ia – probabil pe drept cuvânt – zvonul în serios, deci nu îl informează pe Alexandru. Dar regele află aceasta de la un paj, care cunoaşte un conjurat. Rebelii sunt prinşi repede şi executați. Alexandru crede că Philotas a fost conducătorul lor şi îl acuză în fața adunării armatei pe vechiul lui camarad de arme. Auditoriul crede argumentele regelui. Philotas este condamnat şi ucis cu pietre. Generalul Parmenion, în vârstă de şaptezeci de ani, rămas cu 20.000 de soldați în oraşul Ekbatana, pentru a lupta împotriva triburilor rebele, devine un pericol potențial.

După aşa-numitul complot al lui Philotas, este trimis un comando ucigaş pentru a-l omorî pe Parmenion, tatăl acestuia. Alexandru justifică faptele sângeroase prin existența conjurației şi dă ordine foarte severe. Posibilii rebeli sunt executați, au loc expediții punitive şi ostracizări. Adevăratul motiv al acestei serii de crime este înlăturarea opoziției macedonene, care se împotriveşte orientării lui Alexandru spre cultura persană.

Armata lui Alexandru traversează, în primăvara anului 329, Hinducuş, al cărui vârf depăşeşte cu mult 7000 de metri. Bessos, respectiv Artaxerxes, renunță fără luptă la Bactria. Căutarea ucigaşului devine o cursă criminală. Armata, care de abia trecuse vârful înghețat, pentru a ajunge la fluviul Oxos (astăzi Amu-Daria), trebuie să traverseze un deşert foarte fierbinte. Lipsa de apă şi căldura sunt de nesuportat. Conform unei legende, soldații umplu cu apă un coif, când descoperă o sursă de apă. Dar Alexandru varsă lichidul în nisip pentru a dovedi că este la fel cu soldații. Când ajung în sfârşit la Oxos, Bessos, pe care îl prinseseră între timp, este predat lui Alexandru. Trădătorul este tăiat, schingiuit şi apoi dat unui frate al lui Darius, care se răzbună crunt, la rândul lui.

Războiul de gherilă

Următorul obiectiv este Jaxartes (astăzi

Syr-Daria sau Silhun), fluviu la granița de nord-est a imperiului persan. Dintotdeauna sciții şi sogzii s-au răsculat aici împotriva perşilor. Alexandru, ca succesor, va simți şi el acelaşi lucru. Luptele împotriva sogzilor şi a baktrilor durează peste doi ani. Alexandru întâlneşte aici cel mai capabil adversar: Spitamenes. El speră să poată obține independența tării sale, dar dorința lui Alexandru de a fi atoatestăpânitor nu permite aceasta. Spre deosebire de perşi, Spitamenes nu adună o oaste numeroasă, ci duce un război de gherilă împotriva invadatorilor. Tactica angajează trupele lui Alexandru pentru mult timp. Oriunde apar ei, Spitamenes este alături de ei. Îi atacă pe macedoneni şi dispare în hinterlandul inaccesibil. Şi astăzi acest ținut se numeşte „stepa foametei". Nu obține niciun succes nici după ce sosesc întăriri: 8000 de greci, 11.000 de asiatici şi sirieni.

O ființă fabuloasă din aur pur, face parte din comoara de pe Oxus. Sec. V/IV i.Hr.

În vara anului 328 are loc cea de a doua catastrofă. Ca întotdeauna, Alexandru ține, seara, sfat în cortul său. Şi ca întotdeauna se bea fără măsură. Kleitos, care i-a salvat viața lui Alexandru la Granicos, nu suportă în acea seară versurile şi cântecele ironice, în care sunt ridiculizați bătrânii soldați macedoneni. Se iscă o ceartă. Motivul: contradicția dintre macedoneni şi perşi. Kleitos şi Alexandru se ceartă, îşi spun în față adevăruri neplăcute şi continuă să se insulte. Kleitos îl provoacă, în loc să tacă. Alexandru vrea să pună mâna pe arme, dar acestea fuseseră duse într-un loc sigur de gărzile de corp – beția regelui făcea necesare măsuri de precauție. În cele din urmă, Alexandru smulge o lance de la una din gărzi şi îl

străpunge pe Kleitos. Când a văzut că l-a ucis, a încercat să se sinucidă. După ce s-a trezit, a căzut într-o stare depresivă. Trei zile a stat singur, s-a lovit de podea şi s-a autoacuzat.

În aceeaşi vară, Krateros reuşeşte să îl învingă pe Spitamenes. Conducătorul rebel este ucis de proprii lui oameni. Cele două puncte de rezistență rămase sunt două creste de necucerit, situate în munții înzăpeziți. Alexandru le cere sogzilor, care se refugiaseră în oraşul Ariamazes, să se predea. Refuzul sarcastic, respectiv că numai nişte „soldați zburători" ar putea cuceri oraşul, trezeşte ambiția lui Alexandru. Soldații lui învață să facă ascensiuni, se cațără noaptea pe stânci şi amenință oraşul de sus. Ocupanții, care s-au văzut acum amenințați la propriu de „soldați zburători", se predau şi sunt executați cu cruzime.

Ruinele de la Takt-i-Sangin, Tadjikistanul de astăzi, una din garnizoanele şi orașele-templu ale lui Alexandru. Comoara de pe Oxus a fost găsită în apropierea lui.

Cetatea lui Sisimithres, păzită de un defileu adânc, este cucerită de Alexandru după ce a acoperit prăpastia cu un ponton. Sisimithres se predă, după ce a intermediat, Oxyartes, fugit la macedoneni, este cruțat şi îşi păstrează postul.

Atitudinea conciliantă se putea datora şi fiicei lui Oxyartes, Roxana. Alături de mama lui, Olympia, ea este singura femeie din biografia lui Alexandru de care s-a simțit foarte legat. Cronicarii contemporani confirmă că Alexandru a iubit-o din prima clipă. Se căsătoreşte cu Roxana, pe atunci în vârstă de treisprezece ani. Frumusețea ei era admirată pretutindeni. Căsătoria avut loc în primăvara anului 327, după ritual persan. Macedonenii nu sunt prea bucuroşi de această căsătorie, dar, după uciderea lui Kleitos, critica se face numai pe ascuns, dacă se face şi atunci.

Conspiratori şi atentatori

Situația din jurul lui Alexandru devine din nou încordată. Regele le cere apropiaților lui macedoneni să recunoască obiceiurile persane; şi ei vor trebui, de aici încolo, să se arunce la podea în fața lui (proschineza). Grecii şi macedonenii găsesc gestul mai mult decât înjositor.

Numai sclavii cad la picioarele stăpânilor. La o cină festivă, Alexandru probează acest obicei nou. Chiar şi Kallisthenes refuză plecăciunea. Istoricul, care nu numai că notează faptele lui Alexandru,

dar le şi amplifică linguşitor, îşi aminteşte dintr-o dată de demnitatea şi libertatea grecilor. Involuntar, el devine astfel purtătorul de cuvânt al opoziției macedonene, care se îndepărtează tot mai mult de regele ei.

Cea de a „treia catastrofă” se conturează deja. Mai mulți paji ai lui Alexandru, nobili tineri, care sunt pregătiți pentru o carieră strălucitoare, se adună, de această dată, într-adevăr într-o conjurație. Motivul este minor. La o vânătoare, unul din paji a lezat dreptul lui Alexandru de a arunca primul sulița şi a fost pedepsit. Lecturile din Kallisthenes, în care el aminteşte de momentele de strălucire ale Atenei şi de asasinarea tiranilor, au putut contribui, poate, ca pajii să vadă în Alexandru un tiran. Sunt descoperiți şi ucişi prin bătaia cu pietre. Este acuzat şi Kallisthenes, dar nu se poate dovedi nicio implicare a lui în conjurație. Moartea lui este neclară, unele surse relatează despre executarea lui imediată, altele menționează că ar fi fost purtat luni de zile într-o cuşcă, după care s-ar fi îmbolnăvit şi ar fi murit. Ca întotdeauna, Alexandru se pare că a ştiut să folosească prilejul de a scăpa de un critic incomod. Alexandru devine la propriu un tiran, aşa cum a fost el prezentat mereu de Atena. După cele „trei catastrofe” mâinile lui sunt mânjite de sânge, care nu provine din timpul luptelor.

Alexandru este cunoscut şi astăzi sub numele de Iskander în întreaga lume persano–arabă, iar campaniile lui au fost subiectul multor miniaturi.

Capătul lumii

Au trecut şapte ani de când Alexandru a plecat din Macedonia. Întregul imperiu persan este cucerit. Alexandru a fondat douăzeci şi patru de oraşe, majoritatea îi poartă numele. Cei care au cercetat armata lui Alexandru, au descoperit lucruri noi.

În acest timp chiar şi Alexandru a suferit

schimbări radicale. Încearcă, prin persoana lui, să contopească contradicțiile dintre lumile culturale. În anii războaielor de cucerire, armata s-a schimbat. Numai el are de plâns circa 17.000 de morți, din care 13.000 în luptele date după părăsirea Persepolis-ului. Alți 37.000 de soldați sunt lăsați în oraşele cucerite ca putere de ocupație. Numărul întăririlor din patrie şi al trupelor nou formate echivalează cu pierderile, dar structura internă a armatei se modifică radical. Ea nu mai este de multă vreme o oaste macedoneano-grecească, ci un conglomerat de popoare, care este ținut laolaltă numai de disciplină, soldă şi perspectiva prăzii. Un sistem de ocupație, pe care soldații îl onorează cum trebuie, dar care oferă tuturor aceleaşi şanse de ascensiune.

După ce Bactria a fost ocupată şi pacificată – luptele au durat doi ani – se părea că a sosit din nou clipa logică a întoarcerii. Imensul imperiu, supus de Alexandru, are nevoie de consolidare şi organizare. Aşa gândesc, cel puțin, consilierii lui Alexandru. El are însă un obiectiv nou: India.

Motivele lui Alexandru pentru continuarea marşului sunt multiple. Visul de a stăpâni întreaga lume se pare să-l fi acaparat în totalitate. Ajuns atât de departe, doreşte să cucerească întreaga Asie şi să ajungă la ocean, la capătul lumii. India este doar o țară descrisă aproximativ, ale cărei secrete şi minuni îl atrag. Armata lui

Alexandru trece din nou Hinducuşul, de această dată în direcție sudică.

Indul este traversat de armata divizată în două grupe, în primăvara anului 326. Taxiles, un prinț indian prietenos, îl primeşte pe Alexandru în capitala Taxila.

Război pe Ind

Imperiul prințului Taxiles se întindea la vest de fluviul Hydaspes (astăzi Jhelum). La est, domnea Poros, care de multă vreme era adversarul lui. Taxiles şi Alexandru profită de alianța lor; unul pentru că avea de partea lui un aliat invincibil împotriva lui Poros, celălalt pentru că obținea de la Taxiles informații precise despre țară. Săptămâni în şir trupele lui Poros şi ale lui Alexandru stau față în față pe Hydaspes. Fluviul, lat de 800 de metri, împiedică orice tentativă de atac prin surprindere. Apar apoi vasele lui Alexandru, care ancorează pe Ind. Ele sunt piese separate, dar vor fi asamblate pe loc. În timp ce Alexandru traversează fluviul, la 30 de kilometri în susul lui, macedoneanul a făcut foc în tabăra lui şi a lăsat acolo un soldat îmbrăcat asemeni lui. Când Poros vede pericolul şi îşi pune armata în mişcare, cea mai mare parte a trupelor lui Alexandru traversase deja fluviul. Sus, pe un elefant, Poros se apără cu dârzenie, dar după ce este grav rănit, lupta este decisă. Alexandru elogiază curajul

adversarului său, îl confirmă ca satrap şi îi lasă imperiul moştenit. Cuceritorul demonstrează în India din nou că este un politician abil. Poros se va dovedi un aliat de nădejde.

Ruinele uneia din aşezările construite de Alexandru în sudul Persiei. Până acum au fost identificate douăzeci şi patru de asemenea oraşe în întregul imperiu. Cea mai vestită este Alexandria, astăzi Iskandariyah, în Egipt.

Popoarele din fosta Bactrie şi din Sogdiane, Afganistanul de astăzi, dar şi alte state din sudul fostei Uniuni Sovietice, îl socotesc pe Alexandru un erou naţional.

Decizie în junglă

Alexandru se îndreaptă în continuare spre est. În timp ce Krateros rămâne pe Hydaspes, pentru a construi acolo flota şi a o dota, Alexandru, însoțit de trupe alese de el, se îndreaptă spre o țară necunoscută. Musonul pune mari probleme expediției. Jungla cu şerpii ei veninoşi cere un tribut mare. Se spune că ar fi murit mai mulți soldați din cauza climei nesănătoase, a bolilor şi a muşcăturilor şerpilor veninoşi, decât în lupte.

Alexandru continuă să spere că va ajunge la mare. Reuşeşte să treacă fluviul Akesines (astăzi Chenab), dar cu pierderi foarte mari. Poros, care ia parte la expediție, este trimis înapoi pentru a aduce în ajutor trupe indiene. Din cauza crocodililor de aici, macedonenii cred că Akesines este cursul superior al Nilului. Perspectiva revenirii rapide pe fluviu îi atrage. Localnicii clarifică eroarea. Ies la iveală slăbiciuni în conducerea lui Alexandru, altfel foarte severă. Niciodată până atunci Alexandru nu a început vreo expediție fără să aibă informații precise, furnizate de serviciile lui secrete, despre ținuturile ce urmau a fi cucerite. „Aventura indiană”, subestimată de Alexandru, depăşeşte forțele sale.

Când traversează Akesines, izbucneşte o revoltă a localnicilor. După lupte grele, Alexandru se impune şi aici, dar pierderile în rândul armatei sale sunt tot mai mari. În cursul luptei de la

Sangala 1200 de macedoneni au fost grav răniți. În sfârşit, trupele demoralizate ajung pe Hypasis (astăzi Bias), ultimul fluviu mare din Punjab. Alexandru speră să se apropie de țelul său; dar informațiile pe care le primeşte sunt departe de a fi încurajatoare. De cealaltă parte a fluviului îl aşteaptă un deşert, a cărui traversare durează douăsprezece zile. La capătul lui curge fluviul Gange, în spatele căruia se întinde imperiul lui Ksandrames. Armata lui numără circa 400.000 de oameni şi mii de elefanți de război.

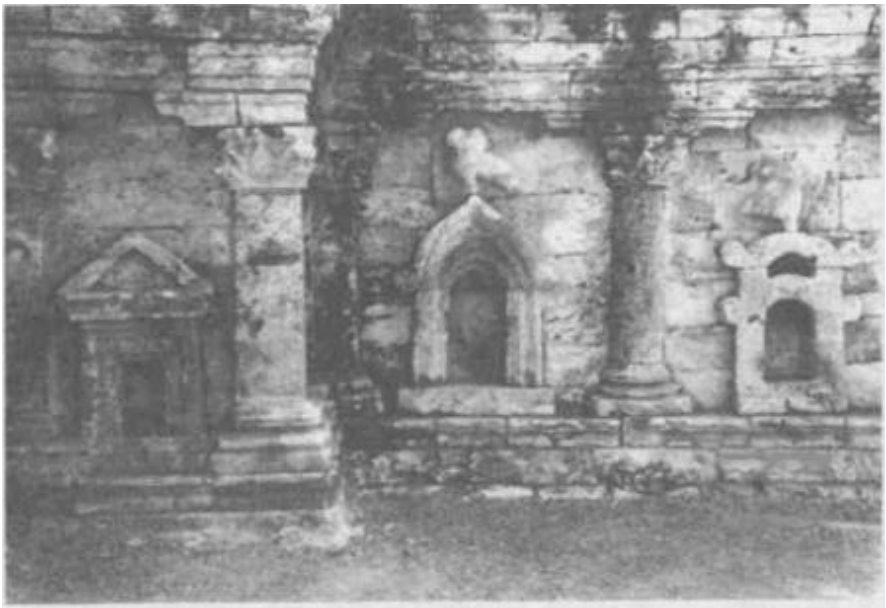

Templul din Taxila, Pakistanul de astăzi, atestă un amestec al culturii elenistice cu cea indiană în așa-numita cultură Gandhara.

Macedoneanul refuză să creadă aceasta. Se consultă cu şefii lui militari. Se pare că soldații lui s-au resemnat. Îmbrăcămintea lor este numai

zdrențe, platoşele ruginesc, mâncarea se depreciază din cauza manei. Sunt chinuiți de insecte şi şerpi. Căldura umedă îi sfârşeşte. Ce le-ar mai putea oferi mersul mai departe, lor, care cuceriseră totul şi care luaseră o pradă bogată?

Nici permisiunea dată de Alexandru de a prăda zona nu poate linişti spiritele.

Koinos, un veteran, rezumă ceea ce cred cu toții: niciun pas mai departe! El se referă la succesele armatei, care acum doreşte să revină acasă în pace. Dar Alexandru doreşte să adune forțe noi şi să se îndrepte încotro doreşte. Cuvântarea lui Koinos este primită cu aplauze furtunoase. Numeroşi veterani ar fi izbucnit în lacrimi cu gândul la Macedonia.

Alexandru pune în funcție încă o dată talentul lui psihologic: roagă, promite, amenință, zâmbeşte. Toate acestea nu ajută la nimic. În ziua următoare el anunță, de parcă ar fi un copil îndărătnic, că armata se poate întoarce, el merge mai departe – benevoli care să îl însoțească se găsesc întotdeauna. Soldații trebuie însă să scrie acasă că l-au abandonat pe rege în teritoriul duşman. Când nici aceasta nu ajută, Alexandru se închide două zile în cortul lui şi speră ca armata să-şi schimbe poziția. Soldații îşi mențin însă decizia luată.

Lui Alexandru nu îi rămâne altceva de făcut decât să renunțe. Nu este surprinzător faptul că el caută o ieşire pentru a-şi păstra prestigiul

neştirbit. Sunt întrebați zeii, iar profeții prezic ceea ce lui Alexandru îi place să audă: forțele cereşti îl sfătuiesc să nu traverseze fluviul. Astfel nu Alexandru este cel care dă ordinul de întoarcere, ci chiar Zeus. Koinos moare imediat după ce începe întoarcerea; decesul nu ar trebui să lase dubii asupra lui Alexandru, deşi nu poate fi exclus.

Traversarea fluviului în stare febrilă

Între timp, căpitanul flotei, Nearchos, a făcut 1000 de corăbii pentru călătoria pe Ind. Au sosit şi importante provizii. Starea de spirit a armatei devine imediat mai bună. În acel moment, oastea număra circa 120.000 de oameni, inclusiv trupa de aprovizionare.

Două coloane mari, pe malul stâng şi drept al fluviului, supraveghează spectacolul monumental, în timp ce Alexandru, cu o mare parte a soldaților urcă pe vase. Tot pe apă sunt transportați caii şi armamentul. Pânzele purpurii se văd de la distanță. O privelişte bizară, pe care locuitorii riverani fluviului nu o mai văzuseră niciodată. Plini de uimire vin şi îi petrec cu cântece şi dansuri până la corăbii.

Dar călătoria ia sfârşit repede. La vărsarea fluviului Hydaspes în Ind, corăbiile sunt luate de vârtejuri; multe se răstoarnă sau eşuează. Chiar şi corabia regală a lui Alexandru se scufundă, iar el se salvează înotând până la mal.

Pe locul unde astăzi se află oraşul Multan, băştinaşii au strâns o armată numeroasă, sperând să profite de pierderile suferite pe apă de partea adversă. Alexandru încearcă să se salveze atacând şi învinge. Băştinaşii sunt împinşi în dosul zidurilor oraşului. Macedonenii atacă zidurile oraşului urcându-se pe scări, Alexandru fiind primul care pune piciorul pe scară. Când ajunge pe un acoperiş, scara se rupe sub el. Se aruncă peste zid şi este singur în mijlocul duşmanului. Se apără vertiginos cu sabia, până când platoşa îi este străpunsă de o lance. Cade plin de sânge; este salvat de garda de corp, care îl acoperă pe rege cu un scut.

După cucerirea oraşului, soldații îl trec printr-o cumplită baie de sânge, nu sunt cruțați nici femeile, nici copiii. Alexandru suferă din cauza febrei mari şi i se apropie moartea. Circulă deja zvonuri că ar fi murit. O scrisoare către soldați, considerată a fi un semn de viață, este bănuită a fi un fals. După o săptămână este din nou transportabil. Alexandru este dus pe corabie şi trece trupa în revistă. Soldații cred la început că este cadavrul lui, dar el ridică mâna şi le face semn. Izbucnesc aclamații frenetice.

Marşul morții prin deşert

Speriate de înfrângerea vecinilor lor, triburile alăturate aleg fuga. În primăvara anului 325 nu

mai există la dispoziție vase ale băştinaşilor. După o călătorie de şapte luni, armata atinge delta Indului, la Pattala. Vremea furtunoasă constrânge corăbiile să ancoreze într-un golf. Dar la numai câteva ore, flota se găsea pe uscat. Surprinderea este mare. Localnicii le explică soldaților uimiți despre flux şi reflux, despre care grecii şi macedonenii de la Marea Mediterană nu auziseră niciodată.

În toamna anului 325 se sună semnalul întoarcerii. Nearhos, în calitate de căpitan, va conduce flota de-a lungul coastei necunoscute, în timp ce Alexandru, cu o parte a armatei, va traversa deşertul. Circa 20.000–30.000 de soldați îl însoțesc pe Alexandru, precum şi o mare parte a convoaielor. Veteranii şi răniții aleg o a treia cale, mai lungă în timp, dar mai puțin periculoasă. Marşul devine cea mai mare greşeală din viața lui Alexandru. Logistica şi organizarea, care mai funcționaseră în India, eşuează total din cauza condițiilor dure.

În deşert, temperaturile nu scădeau nici noaptea sub 35 de grade. Un marş în cursul zilei era imposibil în acest cuptor. Imense dune mişcătoare îi constrâng deseori să facă ocoluri obositoare sau să schimbe ruta. În nisipul moale fiecare pas pare de două ori mai greu de făcut. În convoi, mai ales în rândul femeilor şi al copiilor se înregistrează mulți morți. Sunt decimate şi animalele de tracțiune. Când ajung la o sursă de apă, soldații

dau năvală să bea, apoi mor. Din proviziile oricum foarte reduse, trebuie transportată o parte pe coasta, aflată la 30 de kilometri distanță, pentru aprovizionarea flotei. Soldații care asigură transportul fură din ele. Pentru prima oară sunt raportate dezertări, majoritatea dezertorilor îşi găsesc moartea în deşert. Din ce în ce mai mulți bărbați leşină de căldură şi îşi dau sfârşitul. Animalele moarte sunt mâncate crude, dar cu fiecare animal mort în plus scad speranțele de înaintare. Întâlnirea cu tribul macran, care trăieşte încă în epoca de piatră, dă speranțe. Dar alimentele macranilor, consumate în cantitate mare şi hulpav, în parte peşte uscat sau curmale necoapte, fac noi victime. După o călătorie de 500 de kilometri, călăuzele localnice recunosc că s-au înşelat. Restul armatei, altădată atât de făloase, pare acum sortit pieirii.

Alexandru, care vede eşecul în fața ochilor, îşi dovedeşte încă o dată calitățile sale în aceasta situație fără ieşire. Cu o trupă de expediție reuşeşte să ajungă pe coastă. Oamenii găsesc apă între stânci. Curierii le dau de veste celorlalți şi îi conduc spre locul salvator. Numai 15.000 din cei 40.000 supraviețuiesc marşului prin deşert. Flota pare pierdută, planul unei deplasări paralele eşuează.

Flota se deplasează de-a lungul coastei pe un drum la fel de anevoios, ca şi cel urmat de armata lui Alexandru. Ea acostează mereu pe coasta

aproape nelocuită pentru a lua proviziile lăsate de armata de uscat. Şi ea întâlneşte tribul macranilor şi este implicată în lupte grele. Misiunea de a cerceta coasta era de mult uitată. Şi aici pe primul plan stătea supraviețuirea. Abia când încep vânturile prielnice, Nearhos poate conduce flota spre punctul de întâlnire stabilit, la Hormuz, în Golful Persic. Nearhos poate determina cu greu oamenii să aştepte, deoarece se credea că Alexandru murise.

Târgul de cămile din Pushkar, India, pare arhaic ca pe vremea când aici erau armatele lui Alexandru.

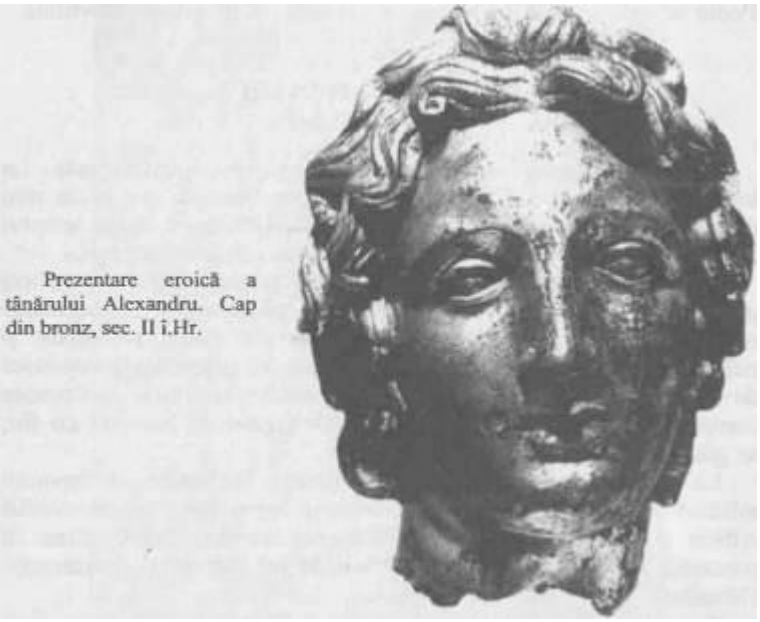

Prezentare eroică a tânărului Alexandru. Cap din bronz, sec. II î.Hr.

Când Nearhos, cu oamenii lui, pornesc în căutarea lui Alexandru, pe uscat, întâlnesc un om vlăguit, în zdrențe, care vorbea limba lor. Alexandru şi restul armatei se află la o distanță de cinci zile de marş.

Când, în sfârşit, ajunge la o aşezare, Alexandru trimite curieri rapizi. Din toate satrapiile învecinate sunt trimise alimente. În Carmania, unde s-au salvat supraviețuitorii din deşert, sărbătorile de mulțumire țin şapte zile.

Bucuria supraviețuitorilor este tulburată. Numărul morților, căzuți victimă deşertului sau mării, este estimat la 45.000, peste o treime din armata lui Alexandru. Organizarea lui a clacat. Pentru a atenua defectul, sursele antice se străduiesc să minimalizeze pierderile. Cele mai

recente cercetări arată că a fost un act lipsit de sens. A fost o întrecere inutilă cu forțele naturii, poate chiar o expediție punitivă, după ce armata ceruse să se întoarcă acasă. Poate armata trebuia să se căiască pentru ca îşi impusese voința.

Nuntă şi moarte

Armata decimata se deplasează acum în direcția Susa. La întoarcere, cuceritorul vede că ținuturile ocupate de el îi mai aparțin doar formal. Satrapii numiți de Alexandru şi-au umplut bine buzunarele în lipsa lui, au oprimat cu cruzime supuşii.

Din Susa, Alexandru face o mare curățenie: satrapii corupți plătesc cu viața nelegiuirile lor. Numeşte ca succesori în majoritate capi ai armatei, care sunt partizanii fuziunii dintre popoarele şi cultura macedoneană şi persană. Hephaistion, prietenul şi tovarăşul de viață, din tinerețe, devine locțiitorul lui Alexandru şi dobândeşte competențe importante. Poate Alexandru, care nu are niciun fiu, se gândeşte la un succesor.

La Susa se face cunoscută definitiv încheierea campaniei militare. Planurile de expansiune spre vest, în Arabia, nordul Africii şi Italia există doar în fantezia lui Alexandru. Vrea să cucerească Occidentul până la coloanele lui Heracles (strâmtoarea Gibraltar).

Punctul culminant al şederii lui la Susa îl constituie însă căsătoria în masă, respectiv dorința lui Alexandru de contopire a popoarelor macedonean şi persan. El însuşi se cunună cu o fată a lui Darius şi cu una a lui Artaxerxes al III-lea. Cei circa 80 de macedoneni cu funcții militare importante sunt căsătoriți cu cele mai nobile femei şi fete din imperiul persan. Concubinajele soldaților sunt legalizate, toate datoriile contractate în timpul campaniei militare sunt anulate.

Cu toate acestea, între regele macedonean şi popor nu a fost restabilită complet încrederea; mai târziu, la Opis, această ruptură va deveni evidentă atunci când veteranii se vor răscula hotărât împotriva lui Alexandru, acuzându-l de „concepții asiatice". Şi acolo Alexandru va ieşi învingător datorită talentului său oratoric şi va redobândi încrederea supuşilor. Enumeră toate cuceririle făcute şi continuă: „Voi sunteți satrapii, voi conducătorii armatei, voi comandați. Căci ce am eu din această campanie în afară de această purpură şi diademă? Nimic nu am luat pentru mine... Mănânc şi dorm la fel ca voi. Mai mult, cred că nici nu gust atâtea bunătăți ca chefliii dintre voi. Sunt următoarea santinelă, ca să puteți dormi liniştiți... Cel care a căzut în luptă s-a umplut de glorie... Iar acum eu îi voi lăsa la vatră pe invalizi, care vor fi respectați de cei din jur. Dacă vreți să plecați cu toții, mergeți şi povestiți

acasă că l-ați părăsit pe regele vostru, Alexandru şi că ați abandonat supravegherea barbarilor învinşi... Plecați!”

Persan din garda personală. Ceramică glazurată din Susa, sec. V î.Hr.

A terminat munca politică la Susa, pericolul unei revolte la Opis a fost eliminat. În toamna anului 324 Alexandru organizează la Ekbatana jocuri festive. În timp ce era la un spectacol de teatru este înştiințat că Hephaistion este pe moarte. Pleacă în grabă la prietenul lui, dar soseşte prea târziu. Suferă foarte mult din cauza

pierderii lui, iar doliul este expresia unei crize personale. Rămâne zile şi nopți întregi la căpătâiul mortului, posteşte şi îşi taie părul. Tunde chiar şi coama cailor. Ordonă doliul în toate satrapiile. Întreabă la Sivah, în Egipt, dacă Hephaistion poate fi omagiat asemeni unui zeu.

Babilonul este ultima oprire a lui Alexandru, deşi toți prezicătorii îl avertizaseră să nu pună piciorul aici. Este planificată o adunare a popoarelor. Au sosit deja numeroase delegații, care îl onorează pe Alexandru cu cadouri scumpe. Apoi ceremonia înhumării lui Hephaistion întrerupe toate activitățile statului. După aceea Alexandru se ocupă din nou de activitățile curente. Se pun la punct expediții noi şi planuri de cercetare privitoare la ele.

În timpul consultărilor are loc un incident straniu. Alexandru părăseşte pentru scurtă vreme încăperea ca să bea. Un intrus, necunoscut de nimeni, ia loc pe tron şi îşi pune diadema şi toga regală. Gărzile persane nu îndrăznesc să intervină. Abia mai târziu este prins şi interogat chiar de Alexandru. Nimeni nu a aflat, cu toate torturile, motivele misterioasei „prevestiri a morții".

Câteva zile mai târziu, pe 29 mai 323, Alexandru se îmbolnăveşte şi face febră, care creşte continuu. Doctorii nu găsesc niciun mijloc să îi scadă temperatura. Alexandru nu se mai poate deplasa singur, ia parte numai la cele mai

importante dezbateri. În dimineața de 10 iunie este atât de slăbit, încât nu mai poate nici să vorbească. Soldații, speriați de zvonuri, cer permisiunea să intre în palat şi trec, în coloane nesfârşite, prin fața lui Alexandru, care este pe moarte. Moare în aceeaşi seară în vârstă de 33 de ani. Se presupune că a murit de malarie sau de congestie pulmonară. Nici otrăvirea nu poate fi total exclusă, mai ales că această versiune este răspândită de Olympia.

Doi ani mai târziu, cadavrul lui Alexandru este adus în Egipt. Lupta pentru succesiunea lui începuse de mult. Când a vizitat Sivah, Alexandru şi-a exprimat dorința să fie îngropat acolo. După câte ştim astăzi, ultima lui dorință nu i-a fost îndeplinită. Îşi găseşte odihna veşnică la Memphis, îngropat într-un sarcofag din aur. După câțiva ani, sarcofagul este dus la Alexandria. Noii potentați de acolo cred că Alexandru îi poate apăra de duşmani.

În anul 89 î.Hr., Ptolemeu al XI-lea topeşte sarcofagul din aur din necesități financiare şi pune mumia lui Alexandru într-un sarcofag de sticlă. Mormântul lui a fost vizitat şi de Cezar; Augustus împodobeşte mumia cu o coroană de aur. Caligula revendică scutul de aur al lui Alexandre. Septimius Sever, primul african pe tronul roman, într-un extaz mistic, aşază toate scrierile secrete şi cărțile găsite în arhivele templelor peste sarcofag, pentru ca nimeni să nu

mai poată vedea mumia sau să mai poată citi niciuna din acestea.

Alexandria se revoltă împotriva stăpânirii romane la finele secolului al III-lea d.Hr. Monumentele istorice ale oraşului sunt distruse. Mormântul lui Alexandre este acoperit de dărâmături şi nu a putut fi redescoperit nici până astăzi...

Faima lui Alexandre – aşa ni se pare la încheierea filmărilor – este mai mare, decât informațiile ştiințifice despre rolul jucat de el în istorie. Distanțarea în timp permite fiecăruia să găsească în povestea lui Alexandru ceea ce îl interesează. Avem de a face cu interpretarea istoriei, a poveştilor şi legendelor. Ne-am făcut, cu mijloacele noastre, o imagine despre Alexandru. Unele din misterele nedezlegate rămân în seama succesorilor noştri, alte mistere privesc fantezia fiecăruia şi o vor alimenta multă vreme de aici încolo.

Alexandru îmbrăcat după moda egipteană, preamărindu-l pe zeul Min. Relief din Luxor.

Bibliografie:

Arrian: *Marea campanie a lui Alexandru în Asia,* Zürich, 1952;

Bosworth, A. B.: *Conquest and Empire – The Reign of Alexander the Great,* Cambridge, 1988;

Curtius Rufus: *Alexandru,* Essen, Stuttgart 1977;

Engels, Donald W.: *Alexander the Great and the*

Logistics of the Macedonian Army, Berkeley, Los Angeles 1978;

Fischer–Fabian, S.: *Alexandru – Visul despre pacea popoarelor,* Bergisch – Gladbach, 1994;

Fox, Robin Lane: *Alexandru cel Mare – cuceritorul lumii,* Düsseldorf, 1974;

Lauffer, Siegfried: *Alexandru cel Mare,* München, 1978;

Plutarh: *Cinci biografii duble. Prima parte,* Zürich, 1994;

Will, Wolfgang: *Alexandru cel Mare – Istoria Macedoniei,* vol. Al II-lea, Stuttgart, 1986.

Vikingii – Geniile din Împărăția Frigului

de Günther Klein

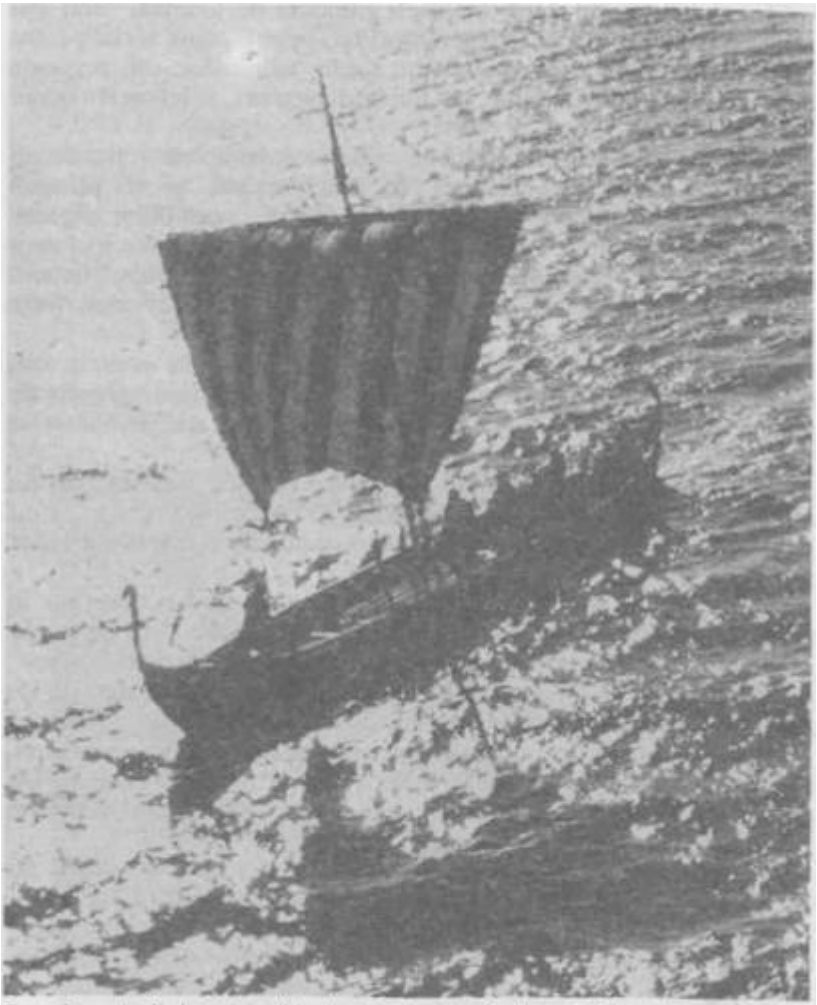

Cu ambarcațiunile lor mici, vikingii au stăpânit secole de-a rândul nordul Atlanticului, Marea Baltică și Marea Nordului.

Eroi îndrăzneți

Era într-una din după-amiezele ploioase de toamnă, când stai acasă şi cauți programe la televizor. Film pentru copii, serial pentru familie,

sport – şi deodată un film vechi, tehnicolor, din perioada de glorie a Hollywoodului; un film de aventuri, o legendă despre vikingi.

Kirk Douglas, ca fiu al regelui vikingilor, îşi apără tronul de un uzurpator, fireşte cu succes. În fine, există şi o prințesă fermecătoare, care trebuie eliberată din mâinile cumpliților englezi. O poveste de iubire cu un final fericit. În personajul principal sunt adunate toate trăsăturile eroului nordic: curaj, temperament vulcanic, interes nemăsurat pentru cunoaştere şi, mai ales, forță herculeană.

Îmi amintesc de legendele nordice, de povestirile aventuroase, pe care, copil fiind, le citeam cu nesaț. Eram mult mai apropiat de ele, decât de mitologia greco-romană, pe care am învățat-o la gimnaziu.

Şi totuşi, pentru un adult, legendele nordice sunt mai puțin atrăgătoare, decât cele ale antichității. Erich cel Roşu, Egil, Leif Erikson – erau nume ce aveau o rezonanță mai mică, decât Ulise sau Heracle.

Peste ani, aveam să înțeleg că folosirea abuzivă a miturilor în politică, respectiv a eroului nordic, readucea în memorie propaganda fascistă, depreciindu-l astfel. Ideologia „rasei nordice” a îngreunat moştenirea istorică. Iată cauza pentru care, după 1945, aceste mituri au fost privite cu strângere de inimă.

Chiar dacă vikingii nu au avut nicio legătură cu fascismul, mereu apare tentativa groaznică de a

face o legătură între ei. De pildă, o asociație a unor tineri radicali de dreapta se numeşte „Tineretul viking”. Bieții vikingi!

La toate acestea se adaugă şi faptul că nici altădată istoria nu era tratată foarte exact. Entuziasmul național-socialist al secolului trecut i-a transformat pe nordici în pionieri ai istoriei. „Superbărbații” evului mediu apar pe corăbii, pe o mare furtunoasă şi cuceresc lumea. Eroism ca în cărți.

Chiar şi reclama modernă este influențată de tipul super-bărbatului nordic: vikingii sunt socotiți eroi adevărați, nefalsificați.

Pe pahare de bere, pe pate de ficat danez, în birourile de turism sau oriunde, atunci când este vorba de o călătorie pe mare şi de bărbați, întâlneşti un nordic cu coif cu coame. În realitate, niciun viking nu şi-a împodobit vreodată coiful cu coame. La ce i-ar fi folosit?

Oare această imagine obişnuită a vikingilor este inventată? Oare clişeele nu conțin un sâmbure de adevăr istoric? Cum au fost vikingii în realitate?

Frig şi mizerie

Vizita la Muzeul Vikingilor Haithabu, în apropiere de oraşul Schleswig, este oarecum deziluzionantă. Dar directoarea muzeului, doamna Drews, pare entuziasmată de ideea mea de a face un film ştiințific pe urmele vikingilor.

„Unul din obiectivele noastre este de a restabili imaginea clasică a vikingilor” ne spune ea şi ne arată nişte descoperiri arheologice. Oase şi fragmente de cranii găsite la săpăturile din Haithabu: relicve ale vikingilor.

Doamna Drews ține în mână un maxilar: „Se poate observa clar aici că infecția dintelui a provocat infectarea întregului maxilar. Acest om trebuie să fi avut dureri groaznice”, ne spune ea, parcă miloasă. Alături – un os al brațului, pe care se observă clar nişte lovituri. Fireşte, dacă vikingii au fost un popor de luptători, atunci ei trebuie să fi avut şi invalizi şi mutilați, dată fiind starea medicinei la ora respectivă.

Directoarea muzeului ne arată un fragment de coloană vertebrală, care a luat forma unui U. O asemenea deformare face ca omul să se târască, nu sa meargă – o existență groaznică într-un mediu care, oricum, nu era prea darnic.

Reconstituirea unui cap de viking făcută de specialiști în medicină legală după un craniu găsit la Haithabu.

Vikingii au trăit în condiții vitrege,
într-o lume marcată de lupta cotidiană pentru existență.

Viața vikingilor nu a fost atât de strălucitoare şi plină de succese, cum o prezintă vechile legende sau clişeele obişnuite. În primul rând, nu era una eroică, ci normală. Şi aceasta într-un ținut ploios

şi cu climă rece, care nu prea era propice pentru o „viață dulce”. Acolo fiecare moment era o luptă pentru supraviețuire, mult mai dură decât în pădurile de pini sau de portocali ale sudului.

Viața din lumea scandinavă, în evul mediu timpuriu, era o existență între ploaie, zăpadă şi supă de arpacaş. O mică greşeală în agricultură, o schimbare climatică minimă periclitau întreaga recoltă, deci şi supraviețuirea neamului. Cartofii, sfecla de zahăr, condimentele orientale, porumbul sau murele nu sunt încă cunoscute. Carnea este la fel de râvnită pentru că este rară. Singurul dulce este mierea de albine – dar această delicatesă şi-o pot permite numai cei bogați. Cantitatea recoltei agricole oscilează de la an la an, aprovizionarea permanentă depinde de grija cu care se conservă totul: prin uscare, afirmare şi sărare. Cât de reduse erau performanțele agricole ale timpului reiese dintr-o cifră existentă la Haithabu: în jurul anului 800, recolta de cereale reprezenta dublul cantității semănate. Astăzi agricultura obişnuită obține de douăzeci şi cinci de ori cantitatea semănată! Pâinea nu era un aliment de bază, ci unul de lux. Hrana zilnică: peştele, fiertura de cereale şi atotprezenta fasole, „carnea omului de rând!” Când se termină toate acestea se consumă coaja copacilor sau algele.

Iarna, din cauza consumului foarte mic de vitamine, problema esențială o constituie supraviețuirea. Viața desfăşurată în bârloguri sub

pământ sau în mici cabane din lemn. Soba, unde vikingii aprind focul, scoate numai rareori fumul pe acoperiş. Fumul a intrat, probabil, mereu în încăpere.

Media de viață a acestor oameni ai naturii depăşea rareori 30 de ani. Numai fiecare al doilea copil ajunge la vârsta de paisprezece ani. Lumea înconjurătoare, care stabileşte regulile jocului, nu este înfricoşătoare, dar foarte clară şi lipsită de compromisuri prin legile ei. Cine vrea să mănânce peşte, trebuie să îşi pună viața în joc la temperaturi scăzute şi pe marea aproape mereu agitată. Cel care, pe timpul iernii, face congestie pulmonară sau TBC, acela are puține speranțe.

Experiența „vârstei grele", cu nenumăratele ei suferințe, face ca această societate să prețuiască mai mult moartea eroică pe câmpul de luptă. Chiar şi creştinismul profită de experiențele dure ale acestor oameni. Predica creştină despre o existența privativă în această lume pământeană, care va fi răsplătită în viața de dincolo, corespunde exact concepțiilor lor de viață. Nu este, deci, de mirare că vikingii adoptă creştinismul fără nicio reținere.

Lupta pentru existența a acestor pescari şi țărani lasă puțin timp liber pentru artă, muzică şi literatură. De la vikingi nu s-au păstrat nici imagini, nici literatură, în afara puținelor rune săpate în piatră. Vestitele legende apar abia în secolele al XII-lea şi al XIII-lea; în cel mai bun caz,

în jurul unui foc se făcea o improvizație muzicală. Despre cântecele lor relatează comerciantul arab at-Tartuşi; el a vizitat, în jurul anului 950, Haithabu: „Niciodată nu am auzit o muzică mai urâtă decât aceea a celor din Schleswig, aceasta era reprezentată de nişte sunete surde scoase de ei, asemănătoare cu lătratul câinilor, dar mai sălbatice” – iată impresia lui, total defavorabilă de altfel.

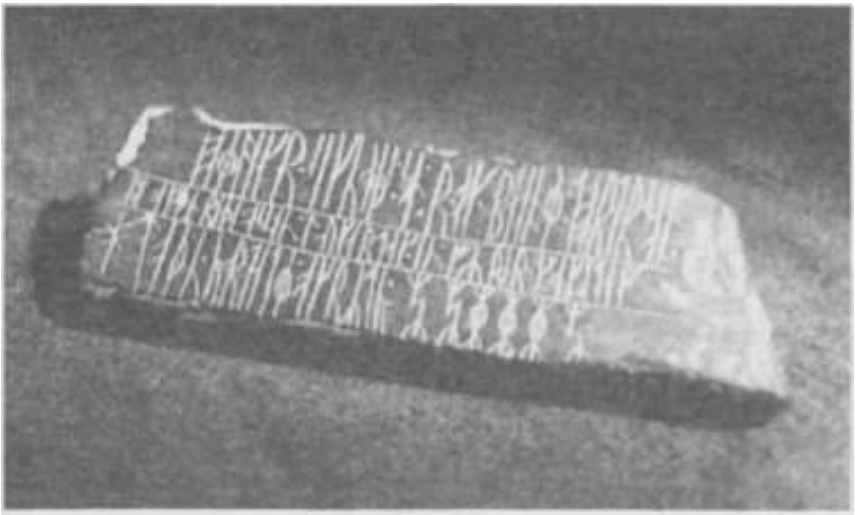

Faptele vikingilor au rămas descrise cu ajutorul runelor săpate în piatră.

Ce a făcut ca aceşti nordici, care vegetau la capătul lumii cunoscute pe vremea aceea, să apară în conştiința urmaşilor drept protagoniştii unor aventuri extraordinare? După vizita noastră la Haithabu, întrebarea devine şi mai interesantă: cum au fost vikingii în realitate?

„Vikingi” provine probabil din vechiul termen

nordic „vik” = golf, piraţii scandinavi ai evului mediu, care, după ce prădau, se ascundeau în tufişurile inaccesibile de pe coastă. Denumiri folosite anterior: „oamenii nordului”, „normanzi”. Extinderea teritoriului controlat de ei prin lupte, care au început în 793 prin atacarea mânăstirii englezeşti Lindisfame şi au luat sfârşit în 1066 prin cucerirea Angliei, a făcut ca vikingii să devină spaima Europei creştine.

Cam aşa ceva citim în lexicoane despre vikingi. În aceste scurte descrieri se evidenţiază mai ales „agresiunea sângeroasă” şi mai puţin faptul că vikingii făceau comerţ şi că adversarii lor, creştinii, nu se deosebeau deloc de ei, când era vorba de cruzime. Nu trebuie uitat atunci, când este vorba de relatările istorice despre vikingi, că cei care ştiau să scrie şi să citească în evul mediu timpuriu, deci puteau oferi astfel informaţii despre vikingi, erau în majoritate oameni ai bisericii. Pentru călugări şi preoţi necredincioşii nordici erau apriori mânia Domnului, trimisă pentru a pedepsi păcătoşii. Oricât de mare ar fi fost suferinţa, ea era oricând binevenită ca subiect de predică.

Cercetătorii istorici din zilele noastre au constatat că scandinavii au fost condamnaţi pe nedrept. Între timp a apărut o nouă imagine, în care vikingii sunt caracterizaţi drept comercianţi mai iscusiţi, decât războinici. Probabil că adevărul, ca întotdeauna, se află la mijloc.

Dar, fie că era vorba de un atac sângeros sau de comerț pașnic, succesul acțiunilor scandinave a depins esențial de o inovație tehnică: construcția vestitei corăbii vikinge, care a făcut posibil şi războiul şi comerțul.

O descoperire senzațională

Crumlin Pedersen, expert în istoria vikingilor, pe care îl vizitez, împreună cu echipa mea de filmare în muzeul lui de la Roskilde, de lângă Copenhaga, se entuziasmează când ne prezintă vasul vikingilor, reconstruit de el: „Subțire, foarte alunecos pe apă, atingând o viteză de până la 20 de kilometri pe oră. Un vas, care se poate conduce şi pe vânt şi împotriva curenților cu ajutorul cârmei! O velă pătrată, a cărei poziție poate fi astfel modificată, încât face posibilă o „navigare în bătaia vântului". Corpul plat înlesneşte accesul rapid pe mal, dar şi plecarea uşoară pe apă. Ansamblul e gândit până în detaliu: scuturile luptătorilor folosesc, în caz de atac, la protecția bordului, iar călătorii sunt egali între ei: comandanți, navigatori, soldați sau, pe distanțe mai scurte, care trebuie parcurse pe jos, purtători ai vasului. O utilizare optimă a resurselor!"

În Muzeul Vikingilor de la Bygdøy, în apropiere de Oslo, putem admira cea mai frumoasă descoperire: un vas de 22 de metri lungime şi 5 metri lățime, aşa-numita corabie „Oseberg". Cu

câtă măiestrie este făcută prora, cu ce îndemânare sunt îmbucate scândurile, cât de perfect sunt îmbinate etrava şi etrambonul în forma vasului! Ne putem uşor imagina cât de maiestuos mergea pe valuri cu pânzele umflate.

Cu siguranță această minune a tehnicii construirii vaselor în evul mediu nu a fost concepută pentru război. Era mult prea scumpă! A fost descoperită la începutul secolului nostru într-un mormânt al vikingilor în localitatea norvegiană Oseberg, pe malul vestic al fiordului Oslo; probabil era destinată reprezentării şi sublinierii importanței decedatului. Sunt cunoscute şi alte nave similare, descoperite în morminte, dar nu atât de frumoase. Probabil vikingii considerau că era nevoie de un mijloc de

transport pentru a ajunge în lumea de dincolo. În orice caz, corabia avea o importanță culturală foarte mare, deoarece este deseori inclusă în ritualul de înmormântare. Un exemplu deosebit în acest sens îl reprezintă marea descoperire arheologică de la Lindholm Høje, în apropierea oraşului danez Alborg şi unde sute de elemente au fost asamblate la loc.

Dar corabia de la Oseberg depăşeşte ca frumusețe totul dacă este vorba de a redescoperi arta constructorilor nordici de nave! Dacă te apropii de scândurile negre de stejar, vechi de 1000 de ani şi dacă dai frâu liber fanteziei, poți intui, poate, imaginea vechiului şantier naval. Aici se încălzea smoala în butoaie mari din lemn, părul animalelor era pus în ea şi folosit ca izolator între scânduri. Dincolo sculptorul în lemn face ghirlande din figuri de animale, scândurile sunt prinse cu cuie metalice. În altă parte sunt făcute cuie din lemn, iar partea interioară este căptuşită cu lemn uşor de frasin. Într-un alt loc, cel mai priceput meşter stă până la brâu în apă lângă vasul care deja pluteşte ca să bată bolțurile cele mai importante, care vor fixa bine cârma şi pe cea mai puternică furtună. În sfârşit, alături se face catargul din lemn de pin, înalt de 20 de metri la o asemenea corabie; el poate ține pânze cu o suprafață de 100 metri pătrați. Iar mai încolo se fac, din lemn de stejar, cu tehnica cea mai rafinată, scânduri foarte rezistente. Specialistul

numeşte „dulap de despicătură” aceste scânduri, piesele fundamentale ale vasului vikingilor. Ele au avantaje considerabile față de scândurile făcute de noi astăzi. În atelierele moderne, lemnul este tăiat bucată cu bucată fără a ține cont de linia lui, dar pe vremea vikingilor copacul era tăiat cu grijă, după ce se băteau în el multe pene. Locul tăieturii proaspete era asemuit cu o felie de tort, unde numeroase pene erau distribuite şi bătute radial până când copacul ceda şi cădea. Scândurile obținute astfel, indiferent dacă sunt uscate sau umede, nu se curbează şi nu trebuie uscate prin procedee complicate înainte de a fi prelucrate. Şi pentru că au formă de pană sunt deosebit de bune pentru o construcție similară cu un clincher.

După cum spunea Max Vinner, constructorul ambarcațiunii de la muzeul Roskilde, care a călătorit până în America cu corabia reconstruită de el: „vikingii posedau cele mai perfecționate şi rapide corăbii din vremea lor. Şi acestea le-au adus faima”.

Pe mare

Cerul umed pare greu ca plumbul. Vârfurile munților acoperiți de zăpadă dispar în ceață. Vântul care bate continuu ne îngheață nasul şi urechile. Spre norocul nostru ne-am îmbrăcat cu lucruri groase de lână, înainte să plecăm în cursă, dar ele ne ajută numai împotriva burniței.

Este mijlocul verii, scena se petrece în fața coastei de vest a Lofoten, arhipelag din nordul Norvegiei. Suntem la bordul unui mic vas pescăresc, dar care depăşeşte cu mult un vas obişnuit viking. În plus, este dotat cu cea mai înaltă tehnologie maritimă. Este necesară pentru că aici marea este foarte periculoasă.

„Vizavi", ne spune căpitanul, „începe rău-famatul Malstrom, un curent subacvatic foarte periculos, care a sfărâmat de stânci destule corăbii. Cine trebuie să înoate în această apă rece ca gheața, este clar, nu rezistă multă vreme."

Căpitanul şi echipajul sunt din insulele Lofoten. Ei au una din cele mai dificile meserii de pe lume. În acest anotimp navigația mai este posibilă, dar nu acum este sezonul pescuitului. Morunul (batogul), care stabileşte aici ritmul de viață al oamenilor, vine de obicei la începutul lui ianuarie şi rămâne până în aprilie. Atunci este perioada pescuitului, dar tot atunci mercurul termometrelor indică temperaturi sub zero grade. Săptămâni de-a rândul marea este agitată de furtuni puternice, iar aici, la Cercul Polar, ziua arată ca noaptea. Nu auzi decât vuietul mării şi zgomotul făcut de vas.

Localnicii din Lofoten îl fac pe vizitator să intuiască câte ceva din felul de viață al vikingilor. Cei patru de pe vas sunt într-adevăr urmaşii marilor pionieri ai mărilor. Fețe brăzdate de riduri, mâini muncite, prietenoşi, dar nu prea vorbăreți –

de fapt, vuietul vântului nu prea te îmbie la vorbă.

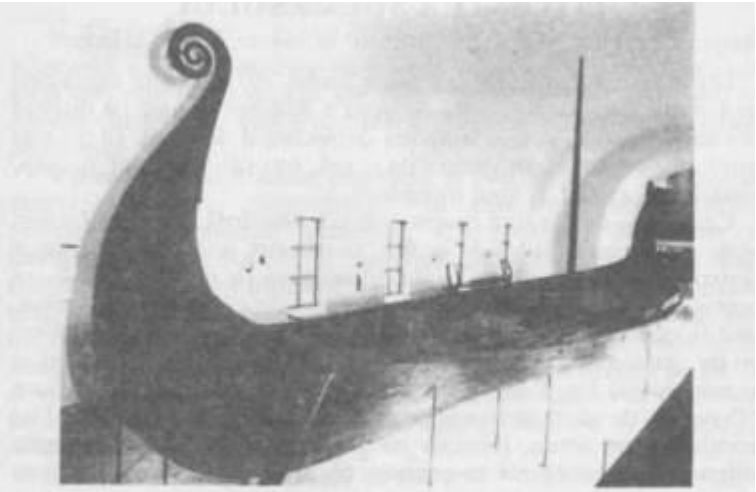

Corabia Oseberg, cea mai mare ambarcațiune a vikingilor descoperită de arheologi – găsită de Gabriel Gustafson în 1904
într-un mormânt din fiordul Oslo, sudul Norvegiei.

Tot astfel trebuie să fi fost şi acum o mie de ani; această lume nu s-a prea schimbat o dată cu trecerea timpului. Aceleaşi gesturi cu plasele de pescuit, aceeaşi mişcare când se scoate cârligul din gura peştelui, lung cât brațul. Aici înțelegi de ce navigația era un lucru pe care numai atât de puține popoare îl stăpâneau cu o astfel de virtuozitate ca vikingii. Numai cine a crescut în acest mediu natural are şansa să reziste nopților reci, furtunilor puternice şi mării dezlănțuite. Aici, afară, înțelegi de ce vikingii, chinuiți tot timpul anului, atacau când li se oferea posibilitatea unei vieți mai uşoare. Numai în anotimpul cald, când nu erau peşti, dar pe mare erau condiții prielnice, ei trebuiau să folosească prilejul de a recunoaşte

prăzile uşoare. Talentul lor marinăresc şi l-au exersat secole de-a rândul la pescuit – acum îl transformau în aur pe coastele altor țări. Cu un succes amețitor.

Povestea succesului

O dimineață caldă, dar cețoasă a anului 793. Abatele mânăstirii Lindisfarne, situată pe coasta de nord a Angliei, ajunge pe drumul spre sacristie, dar, la uşă, o lovitură de secure îl doboară. El nu mai apucă să vadă cum, în decurs de o oră, toți călugării vor fi ucişi, mânăstirea prădată şi apoi incendiată.

Cel care a dat de ştire despre această catastrofă – probabil a fost totuşi un supraviețuitor – a fost purtătorul unui mesaj care a îngrozit întregul Occident creştin. Mănăstirea de pe mica insulă era socotită unul din cele mai vestite lăcaşuri de cult din acea vreme. Până la curtea lui Carol cel Mare s-a vorbit de „viespile cumplite" sau de „lupii sălbatici", cum îi numeşte o cronică anglo-saxonă şi de nelegiuirile lor. Teologul Alkulin de York scrie revoltat: „Sunt 350 de ani de când strămunii noştri locuiesc în țara minunată. Dar niciodată până acum, Britania nu a fost cuprinsă de o asemenea indignare, niciodată nu se crezuse că ar fi posibilă o asemenea debarcare de pe mare!"

Dar urma să fie şi mai groaznic! în vara lui 794, vikingii fac una cu pământul aşezarea Jarrow,

situată la 80 de kilometri de Lindisfarne. Alte două mânăstiri dispar în flăcări. Un an mai târziu, tot vikingii norvegieni sunt autorii măcelului din Irlanda. S-ar părea că – în adevăratul sens al cuvântului – nordicii ar fi băut sânge. În 797 atacă Isle of Man, apoi iarăşi mânăstirea de la sud de Jarrow şi alta, situată mai departe, pe coasta de vest a Scoției. Atacurile fulger sunt numai un mic exemplu pentru ceea ce va urma.

Corabia a jucat un rol atât de important în viața vikingilor, încât a fost inclusă în ritualurile de înmormântare, ca aici la cimitirul din Lindholm Høje.

Probabil că incursiunile pentru prădăciuni sunt o ocupație adiacentă a pescarilor, care nu găsesc vara de lucru pe mare; mai mult sau mai puțin acțiuni ale unor bande. Secolul al IX-lea va deveni, însă, prin sutele de atacuri, epoca adevăratului sistem pirateresc.

Vikingii lucrează acum planificat şi pun la punct o tactică de război, denumită „Strandhagg", în care surpriza reprezintă principala componentă

strategică. Cu corăbiile lor plate, ei navighează foarte repede în apa puțin adâncă sau chiar pe lângă coastă. Un mic grup format din bărbați puternici atacă aşezarea cea mai apropiată, de obicei o mănăstire. Cine opune rezistență este doborât. Sunt prădate case, pivnițe, depozite, camerele unde se țin lucrurile de preț, iar apoi li se dă foc. Vikingii dispar la fel de repede cum au venit din îndepărtatul Atlantic. Iau cu ei totul: aur, argint, bijuterii, dar şi animale şi oamenii, care pot fi vânduți ca sclavi.

„Dumnezeu să ne păzească de oamenii Nordului!" Acest strigăt de ajutor se va răspândi peste câțiva ani şi descrie situația disperată a localităților din apropierea coastei, care, din cauza „pacostei din senin", nu mai cred în ajutorul puterilor lumeşti.

Portretul unui luptător de pe vasul descoperit la Oseberg.

Pe drept cuvânt! După moartea lui Carol cel Mare, în 814, în Franța apare un vacuum de putere militară, care este în favoarea jefuitorilor nordici. Începând cu 840, armata danezilor, formată din oameni de elită bine pregătiți, începe atacul împotriva granițelor vulnerabile din nordul imperiului carolingian. Şi în timp ce micile trupe de prădalnici ale norvegienilor pătrund, peste Atlantic, până în Portugalia, iar în secolul al X-lea chiar până în nordul Africii, în interiorul imperiului francilor de vest nimeni nu mai poate rezista atacurilor vertiginoase ale danezilor. Hamburgul este prădat, sunt atacate Rouen, Chartres şi Tours. 30.000 de vikingi danezi se îndreaptă pe apă, în 885, spre Paris, pe atunci un oraş mic, apărat numai de 200 de bieți călăreți.

Ceea ce nu poate fi salvat militar, devine obiectul tratativelor. Carol cel Pleşuv, Carol cel Gros şi Carol cel Simplu: cu toții au încercat să evite catastrofa plătind tributuri mari, aşa-numiții „bani danezi". Danezii iau banii – apoi pradă în vecinătate. O situație inacceptabilă, ce reclamă soluții neconvenționale.

„Dacă nu poți învinge duşmanul, atunci îmbrățişează-l" spune un vechi proverb. Carol cel Simplu (893–929), noul rege peste imperiul francilor, dă ascultare acestei maxime. Tratatul de la Saint-Clair sur Epte îl face pe vikingul Rollo suveran oficial peste Nostrie, un teritoriu ce

corespunde Normandiei de astăzi. Mişcarea de şah reuşeşte; vasalul proaspăt încoronat respectă autoritatea regelui şi îl apără de alte incursiuni ale vikingilor.

În dorința de a deveni conte, Rollo are de rezolvat doar „nimicuri”. Se transformă radical. Demonstrează că este un viking adaptabil, flexibil, orientat spre practică: Rollo se botează, schimbă democrația scandinavă cu feudalismul franc, îi transformă pe marinarii lui războinici în țărani. Un viking sălbatic se transformă peste noapte într-un nobil francez, care vine chiar în ajutorul superiorului lui, când acesta este implicat în incidente militare cu vecinii lui burgunzi.

Această capacitate de adaptare este cheia succeselor obținute de vikingi în secolele următoare, dar mai ales garanția domniei lor. Stră-strănepotul lui Rollo va fi cel care se va urca pe tronul Angliei în 1066 ca Wilhelm Cuceritorul şi va încununa astfel secolul vikingilor.

O viață mai bună

Secolele al IX-lea şi al X-lea au fost pentru vikingi o „epocă de aur”. În scalde, legende mitice în versuri, este elogiat curajul lor cu totul extraordinar şi superioritatea lor strategică.

Succesele lor nu au fost rezultatul unui eroism născut dintr-o dată – şi nici numai consecința slăbiciunii duşmanilor. Cercetări statistice foarte

simple relevă că au avut loc transformări sociale esențiale ale societăților nordice în acea epocă. Astfel, la finele secolului al VIII-lea, circa două milioane de oameni s-au pierdut în îndepărtatul nord. Populația creşte rapid şi aceasta are explicații ce trebuie căutate în lumea nordică.

Climatologii au stabilit că la mijlocul secolului al VIII-lea clima a devenit mai prietenoasă în nord. Aceasta înseamnă că recoltele au fost mai bogate şi că oamenii s-au hrănit mai bine, deci au devenit mai rezistenți. Ar fi însă exagerat să se vorbească de un lux mai mare. Oricum, erau în stare să crească mai mulți copii decât înainte. Modul de viață tradițional, adaptat mediului ambiant ucigător, ca şi poligamia, au asigura sporul populației.

Wilhelm Cuceritorul pe așa-numitul „covor" din Bayeux, o tapiserie de 70 de metri, care preamărește victoria lui de la Hastings.

După numai câțiva ani, teritoriul de locuit

devine insuficient. Mulți tineri trebuie să își caute norocul în alte părți, deoarece numai cel mai mare fiu preia gospodăria părintească. La aceasta se mai adaugă faptul că vikingii nu condamnau la moarte criminalii, ci îi ostracizau. Aceştia devin pionierii noilor lumi, pe care le colonizează.

Insula din foc şi gheată

Niciunul dintre vikingi nu a ştiut exact unde se afla misterioasa insulă vulcanică, de care vorbeau în secret bătrânii. Se spune că un norvegian pe nume Naddod şi suedezul Gardar ar fi descoperit, din întâmplare, insula minunată din Atlanticul de Nord. În marile piețe comerciale norvegiene se zvonea că un anume Thorulf, marinar pe una din corăbii, ar fi văzut cu ochii lui că pe insulă creştea o iarbă din care picura unt. Promisiunea unui adevărat rai!

Poate că dacă norvegianul Ingolf Amarson nu ar fi avut ideea să joace totul pe o carte şi să caute noua țară atât de promițătoare, nici nu ar fi existat această poveste naivă. S-a certat cu unul din cei mai puternic i bărbați din regiune din cauza unei femei. În final, cei doi fii ai influentului rival erau morți, iar Amarson a fost nevoit să plătească un tribut enorm de sânge.

Cum să scape de amenințarea cu moartea? Pe scurt, a plecat, împreună cu familia, într-o călătorie riscantă şi, în necunoscut, pe mare.

Mi-am imaginat mereu cutezanța acestei acțiuni, în timp ce avionul companiei SAS trecea la joasă înălțime deasupra Islandei, situată în Marea Nordului, foarte lovită de furtuni. Ruta noastră de zbor din ultimele două ore corespunde, în mare, cu cea urmată de curajosul Amarson.

Din sudul Norvegiei peste insulele Shetland, apoi prin cele Feroe în Islanda: 1500 de kilometri pe mare, un drum ce se termină aproape la sud de Cercul Polar. Pe fereastră vedem ghețari, imense câmpii înzăpezite – o țară care nu face viața uşoara celui ce vine să locuiască în ea. Chiar şi astăzi numai 24% din suprafață poate fi folosită de agricultură, restul este formată dintr-o masă provenită din lavă şi ghețari.

Geologii de la Universitatea din Copenhaga taie gheața existentă din epoca vikingilor pentru a găsi date despre clima de atunci.

O climă dură şi un pământ nefertil, o iarnă foarte întunecoasă – toate acestea nu i-au speriat pe Amarson şi pe ai săi. Au poposit într-o insulă aproape pustie, unde trăiau cel mult câțiva călugări eremiți, ajunşi acolo în jurul anului 700; locuiau în „currach”, mici bărcuțe, temerari şi disprețuind lumea. Vikingii nu trebuiau să se teamă de duşmani în Islanda.

Au colonizat micile văi fertile, situate de-a lungul coastei şi care permiteau o agricultură modestă şi creşterea vitelor. În casele lor din piatră şi turbă trăiau cum erau obişnuiți în vechea patrie.

Cât de mare a fost puterea de atracție pentru vikingii avizi de teren a acestui ținut, chiar şi atât de sărăcăcios, o demonstrează evoluția istorică. La numai 80 de ani după debarcarea lui Amarson, primul Althing islandez, parlamentul legislativ, a proclamat independența Islandei.

Populația ajunsese la impresionanta cifră de 30.000.

Dar şi aici se repetă problemele continentale: terenul fertil devine insuficient, iar în 940 a trebuit raționalizat. Au urmat o sumedenie de legi şi reglementări. Astfel, un colonist putea obține numai atâta teren, cât putea parcurge cu pasul într-o zi. Femeile, defavorizate şi pe vremea aceea, trebuiau să ia cu ele, în această măsurare, o vacă de doi ani, astfel marşul devenea o plimbare lentă.

Mereu mai departe!

Raționalizarea terenului nu îl înmulțeşte. În 940, după două recolte proaste, în Islanda a izbucnit foametea, care a afectat multă lume. Țara nu îi mai putea hrăni pe locuitorii ei. Ulterior, un cronicar relata că în acea perioadă oamenii mâncau „vulpi şi corbi şi multe alte lucruri scârboase, ce nu erau destinate hranei. Unii bărbați îi lăsau pe bătrâni sau pe cei slabi să fie uciși, aruncându-i în mare”. Islandezii au constatat, cel puțin acum, că trebuie să cucerească noi teritorii şi că nu exista decât o cale: mai departe prin Marea Nordului!

Erik Thurwald, numit Erik cel Roşu din cauza culorii părului, a fost nu numai un om iute la mânie, dar şi un mizerabil. Nu s-ar putea spune că nu era iubit nicăieri, deoarece printre colonişti islandezi se găseau unii care să îl urmeze orbeşte. Prin temperamentul lui, a dovedit deseori fermitate, care lipsea altora. Erik era un harismatic, o figură de conducător cu o mare putere de influențare. Dar răul s-a produs: orbit de furie, într-o ceartă pentru câteva grinzi de acoperiş împrumutate, a ucis doi vecini.

Un caz clar pentru justiția vikingilor: Erik a fost proscris pentru trei ani. Aceasta însemna că nu mai avea voie să calce pe insulă. Caracterul lui trebuia să se domolească în pribegie.

Erik era omul care scotea mereu tot ce e mai bun

din situația în care se afla. Nu îi surâdea ideea să revină în Norvegia, fosta lui patrie, de pildă la Jaeren, în partea de sud-vest. În fond, plecase în Islanda pentru că în Norvegia fusese acuzat de „câteva ucideri” – cel puțin aşa relatează legenda medievală. Şi-a amintit de poveştile care se spuneau, seara, la un pahar de mied.

Se povestea, de pildă, că, în urmă cu câteva generații, un marinar pe nume Gumbjörn, a fost luat de curenți în timpul unei furtuni puternice. Când s-a limpezit, Gumbjörn şi oamenii lui, care priveau marea mai mult morți, decât vii, au descoperit o țară mare.

Descoperirea nu i-a făcut fericiți, fiindcă țara părea să fie la fel de nesigură ca şi marea: stânci învăluite în ceață, imense blocuri de gheață, care nu puteau fi deosebite de pământ, văi acoperite de zăpadă, unde se scurgea gheața ghețarilor. Au reparat în grabă cele absolut necesare şi au plecat cât mai repede cu putință de pe „stânca lui Gumbjörn”. Ea revine mereu numai în povestirile bătrânilor.

Erik îşi adună credincioşii şi porneşte pe mare. Vântul continuu de nord-est din primăvara-vara lui 982 deplasează corabia spre vest. Deja după patru zile, bărbații descoperă, la orizont, o fâşie de coastă. Dar prima impresie este negativă chiar şi pentru un viking: țara pare să fie un imens bloc de gheață! Erik scrutează nesfârşitul ghețar, strălucitor de alb, acoperit cu zăpadă şi plin de

urcuşuri şi coborâşuri. Un motiv suficient pentru a face pe loc cale întoarsă! Cu privirea împietrită, Erik navighează mai departe. Încotro?

Noul stil de construire al ambarcaţiunilor le-a permis vikingilor să revoluţioneze mijloacele de transport pe mare şi să călătorească atât de mult.

În periculoasa lor călătorie, se strecoară prin labirintul rece al gheţarilor şi stâncilor, căutând mereu guri ale râurilor, unde speră să găsească peşte şi teren fertil. Cu curajul disperatului înconjoară, pe o mare duşmănoasă, capul Farvel, vârful sud-estic al Groenlandei: o încercare foarte temerară. În sfârşit, după zile de navigat aiurea, Erik ajunge pe coasta de vest a insulei şi dă de văi înverzite, despărţite de gheaţa veşnică prin nişte munţi înalţi. Aici se poate trăi, mai ales că râurile bogate în peşte oferă hrana necesară. Locul se

numeşte până astăzi „fiordul lui Erik”: aici va petrece Erik cel Roşu cei trei ani şi tot aici îşi va face, mai târziu, curtea.

Revenit în Islanda, el nu este omul care să considere cei trei ani petrecuți în gheață şi zăpadă ca un eşec personal. În culori frumoase, relatează despre şederea lui într-o „țară verde”, în „Groenlanda”, iar seara, în fața focului, condițiile climatice de pe insulă se îmbunătățesc simțitor.

La sosirea în Groenlanda, vikingii au constatat că insula era deja locuită de eschimoşi. În 1570, când i-a pictat englezul John White, ei mai trăiau ca pe vremea vikingilor.

În orice caz, 700 de islandezi se entuziasmează de propaganda amețitoare şi se îmbarcă pe 25 de corăbii bine puse la punct într-o călătorie de 800 de kilometri pe mare.

Pentru mulți călătoria a fost o catastrofă. Aproape jumătate din flotă se scufundă în marea

agitată, iar supraviețuitorii observă curând că Erik le-a promis mult prea multe.

Nici astăzi clima nu permite cultivarea cerealelor, iar calota de gheață, groasă de până la 3400 de metri, care reprezintă de şapte ori volumul de apă din Marea Nordului, s-a întins aproape pe toată suprafața continentală a insulei. În afară de firavul mesteacăn pitic, în Groenlanda nu creşte niciun copac. Marea sperietura abia îi aşteaptă pe noii veniți: insula este locuită de eschimoşi, care nu îi privesc prea prietenos pe colonişti.

În ciuda tuturor greutăților, sporeşte colonia bărbaților atât de încercați. Cerealele absente sunt înlocuite cu peşte. Din oasele de peşte, sfărâmate, se frământă un fel de aluat de pâine. Există din belşug foci, balene, reni şi urşi – şi chiar şi mărfuri foarte bune pentru comerț cum ar fi blănurile, pieile de focă, colții de morsă sau de narval, care se vând foarte bine pe piețele sudului drept coamele făcătoare de minuni ale misteriosului unicorn. La începutul secolului al XI – lea a apărut o linie comercială regulată care mergea din Groenlanda, prin Islanda, Insulele Feroe şi Shetland până în Norvegia.

Drumuri prin deşertul mării

„Navighează spre vest. Rămâi la nord departe de Shetland, astfel ca să le vezi pe vreme bună. Treci

de Feroe, dar jumătatea de jos a munților să rămână mereu sub orizont. Călătoreşte atât de departe de Islanda, încât să fii însoțit numai de balene şi păsări...” Astfel sună indicațiile de navigație ale contemporanilor pe ruta din munții norvegieni până în Groenlanda.

S-au făcut multe speculații despre tehnica cu care vikingii găseau drumul pe mare pe orice vreme. Pentru navigatorii secolului XX este imposibil să se parcurgă distanțele imense peste Atlanticul de Nord fără instrumente de specialitate; căci orice cunoştințe legate de mare sau calitatea vasului nu folosesc decât puțin când trebuie să te orientezi pe marea uniformă, să descrii trasee, ca de pildă indicațiile pentru drumul spre Groenlanda, care probabil erau bine cunoscute de căpitanii vikingi. Dar până în secolul al XIII-lea nu au fost consemnate scriptic nicăieri. Erau probabil transmise ca versetele melodice sau erau chiar cântate. În orice caz, nu aveau nicio utilitate pe vreme rea sau când, din cauza mării, nu putea fi văzut pământul – situație obişnuită în Atlanticul de Nord.

Fragmente din busola solară. Se observă clar că crestăturile nu au fost făcute la întâmplare sau că nu sunt niște zgârieturi oarecare, cum susțineau unii cercetători.

Vikingii nu au avut o busolă magnetică, de felul celei cunoscute astăzi, dar erau observatori mai experimentați decât căpitanii de azi. Zegras plutitor, un copac pe apă, un pescăruş sau pasărea furtunii: toate acestea indicau apropierea coastei. Şi oricine a fost mai multă vreme pe apă ştie că pământul care se apropie poate fi „adulmecat”. La fel putea ajuta şi interpretarea sensibilă a vântului din Atlantic: este cald şi umed, atunci vine din sud-est; este rece şi foarte umed, atunci e din nord-est. Şi felul valurilor, curentul şi temperatura apei pot duce la concluzii relevante pentru stabilirea cursului. Pentru asemenea situații vikingii şi-au cultivat simțurile,

având în vedere că ei trăiau aproape de natură, ceea ce n-ar mai fi de conceput astăzi – talente care i-au transformat în genii ale navigației.

Ne aflăm în Muzeul Național din Copenhaga, secția Groenlanda, în fața unei vitrine. O colecție de numeroase mici descoperiri. Pe lângă câteva figurine sculptate de eschimoşi, se află o bucată spartă din lemn: după mărime şi formă, conform multor oameni de ştiință, ar putea fi vorba de jumătatea unui nasture de haină. Dar de ce are o margine cioplită? Şi care este rostul găurii mari din mijloc? Şi de unde provin crestăturile în formă de arc?

Totul a fost o întâmplare. În 1948, când arheologul danez Christen Leif Vebaek a săpat în fosta aşezare a vikingilor din Groenlanda din apropiere de fiordul Uunartoq, a scos la iveală o mulțime de lucruri din evul mediu timpuriu, dar nicio relicvă senzațională, nicio bijuterie sau alte obiecte valoroase. La întoarcerea din Groenlanda, acestea au fost împachetate în cutii şi au zăcut câțiva ani necercetate în biroul din Copenhaga al lui Vebaek. După patru ani, unele dintre ele au fost reproduse în *Illustrated London News,* printre care şi bucata spartă din lemn. „Roata soarelui din molid sau zadă; utilizarea necunoscută” – aceasta este explicația fotografiei.

Reproducerea îl mobilizează să plece la Copenhaga pe Carl Sølver, fost căpitan şi expert în ale navigației. Cere „roata soarelui” la Copenhaga,

face unele încercări şi ajunge la concluzia clară că este vorba de un instrument nautic, probabil un disc pentru orientare.

Discul de orientare face parte din instrumentele principale ale navigatorului. Cu el se stabileşte unghiul dintre marginea pământului şi stele, unde se află vasul. Despre navigatorii arabi medievali se ştie că măsurau cu asemenea discuri unghiul față de steaua polară. Şi cât timp unghiul rămânea egal în timpul călătoriei, ei ştiau că merg drept, de-a lungul unui grad de latitudine. Orice abatere la nord sau la sud avea drept consecință modificarea unghiului. Chiar dacă această navigare „pe un grad de latitudine" era grea, deoarece nu permitea trasee în diagonală, ea ducea direct la destinație, cu condiția ca cerul să fie senin. Unele din formulările legendelor lasă să se întrevadă că şi vikingii erau familiarizați cu acest tip de navigație, chiar dacă în afară de „discul soarelui", nu există nicio altă dovadă palpabilă.

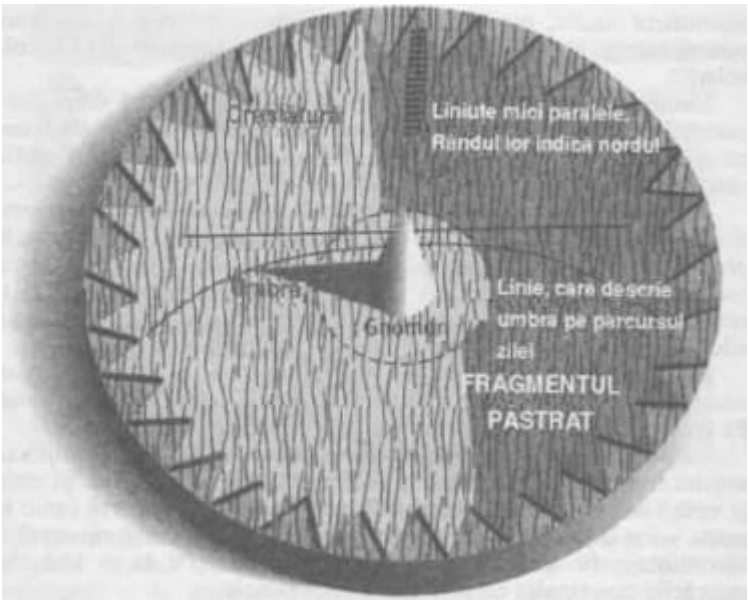

Așa a arătat probabil busola solară. Pe lângă marcațiile marginale, în mijloc trebuie să fi fost un ac indicator al umbrei.

Ce pot însemna, oare, gravările fine de pe discul din lemn? Sunt urme întâmplătoare ale unor zgârieturi sau marcări precise? Iar gravarea lor ce scop avea? Descoperirea aparent neimportantă din Groenlanda devine similară cu dezlegarea unei crime.

După câteva săptămâni avem la dispoziție rezultatul cercetărilor experților poliției din Copenhaga: „Liniile de pe discul din lemn au fost gravate cel puțin de două ori”. Este, deci, limpede că au fost gravate cu un anumit scop, dar care este acela?

„Este acum sigur”, opinează căpitanul în rezervă Søren Thirslund, pe care l-am vizitat la Muzeul danez din castelul Kronborg. „Discul din lemn este

o dovadă că vikingii posedau un instrument nautic, necunoscut de alt popor în vremea lor, cu care puteau naviga la fel de sigur, ca şi cu o busolă magnetică. O busolă solară".

Liniile gravate sunt identificate de Søren Thirslund drept aşa-numitele curbe gnomon, marcări ale liniei umbrei lăsată de soare pe parcursul zilei, cu ajutorul căreia se poate stabili punctul cardinal.

„Procedeul decurge astfel", începe să ne explice, nu foarte simplu, fostul căpitan. „Discul din lemn are în mijloc o gaură, unde precis că era un beţişor, pus de vikingi. Dacă, pe soare, un asemenea disc era bine fixat într-un loc anume, atunci soarele şi beţişorul lăsau o umbră, ca şi în cazul ceasului solar. Pe parcursul zilei, umbra se deplasa pe disc în funcţie de soare.

Dacă se marchează pe disc vârful umbrei, atunci, la apusul soarelui, avem o serie de punctări, ce pot fi legate printr-o linie. Pe disc, linia devine un arc. Este aşa-numita curbă gnomon.

Ea permite stabilirea cu precizie a punctelor cardinale: mijlocul arcului marchează exact sudul, deci opusul lui este nordul. Şi estul şi vestul se pot fixa cu exactitate, dacă discul este împărţit optic în patru – cu o marcare marginală, de pildă". Thirslund ne arată o macrofotografie a descoperirii din Groenlanda. Pe ea se văd clar marcările marginale, caracteristice unei busole.

„Şi acum vine cheia problemei!”. Fostul căpitan ridică vocea, entuziasmat. „Informația obținută despre punctele cardinale este transportabilă! Poate fi luată cu sine în timpul călătoriei!”

Ea funcționează astfel: busola solară, cu curbele gnomon gravate pe ea, este scoasă la ora dorită. Singura condiție este ca soarele să poată fi văzut pe cer. Este astfel ținută ca umbra vârfului beţişorului să atingă curba gnomon. Punctul de întâlnire nu este unul întâmplător, deoarece parametrii „direcției umbrei” şi ai „lungimii umbrei” nu permit decât o singură posibilitate. „Trebuie să încerci şi vei vedea că discul trebuie rotit până când vârful umbrei atinge curba. Atunci busola este orientată corect şi, în funcție de marcările marginale, se pot citi punctele cardinale. Aceasta este navigația perfectă!”

Era într-adevăr navigația perfectă? Era pricepere în ale navigației ceea ce au făcut de fapt vikingii, o călătorie de pionierat, atribuită ulterior lui Cristofor Columb? Au fost ei, oare, adevărații descoperitori ai Americii?

Enigmatica Vinland

Cea mai timpurie consemnare scrisă, din care s-ar putea deduce colonizarea părții nordice a Americii, nu se găseşte în mituri; ea a apărut abia în literatura secolelor al XII-lea şi al XIV-lea. Adam von Bremen, în *Istoria episcopilor bisericii din*

Hamburg, ne oferă, în jurul anului 1075, o „descriere a insulelor nordului”. El precizează şi de unde are informațiile despre țara nou descoperită: „Regele danez a menționat o insulă îndepărtată în ocean, descoperită de mulți. Ea se numeşte Vinland, deoarece aici cresc multe vițe sălbatice, care dau vin. Există în cantitate mare şi cereale, care cresc sălbatic. Acest lucru nu l-am inventat eu, ci toate informațiile plauzibile le-am preluat de la regele danez”, precizează cronicarul, care se temea, probabil, de cititorii sceptici.

Vița de vie sălbatică creşte şi astăzi pe coastele Terrei Nova. Să fi fost ea motivul pentru care vikingii ar fi numit–o Vinland?

Alte trei izvoare literare, care nu sunt legende, menționează misterioasa „Vinland”. Una dintre ele, o „descriere geografică din secolul al XII-lea”, precizează chiar şi locul: „La sud de Groenlanda se află Helluland, apoi Markland şi, nu departe de

acolo, Vinland”.

Din păcate, această descriere nu ne ajută, deoarece pentru geografii de astăzi şi celelalte poziții sunt un mister. Este posibil ca Helluland, care înseamnă „țara pietrelor plate”, să fi fost denumite insulele Baffin, situate la 300 de kilometri vest de Groenlanda. Iar Markland defineşte probabil coasta Labradorului. Pe de altă parte, nu este exclus ca descrierile noilor țări să fi reprezentat fantezia şi dorințele oamenilor. Încă din secolele al VIII-lea şi al IX-lea circulă zvonuri despre alte țări care ar exista în Atlantic, cum o dovedeşte legenda despre sfântul Brendan din jurul anului 800. Vikingii trebuie să fi ştiut că, pe lângă nou descoperitele Islanda şi Groenlanda, alte noi teritorii aflate la orizont aşteaptă să fie descoperite. Probabil, seara, la un pahar de vorbă, se făceau multe speculații pe această temă.

Helluland, Markland, Vinland sunt denumiri care apar şi în scrierile evului mediu târziu; de această dată în legătură cu marile poveşti despre descoperiri, transmise oral, probabil de-a lungul secolelor, reproduse cel mai corect în *Legenda Groenlandei.* Potrivit ei, un anume Bjarni Herjulfsson ar fi văzut noile țări în jurul anului 985, când, în călătoria dinspre Islanda spre Groenlanda, s-a depărtat de traseu, iar, după o îndelungată navigare pe furtună, a văzut „o țară de şes”, cu dealuri şi păduri nesfârşite.

Dacă ar fi să dăm crezare puținelor informații

oferite de legendă, pe baza cunoştinţelor geografice de acum, se poate conchide că Bjarni, din cauza furtunii şi a vizibilităţii reduse, a trecut de Groenlanda şi ar fi ajuns în Terra Nova.

Bjarni Herjulfsson nu a pus piciorul în ţara nouă, ceea ce i-au reproşat ulterior tovarăşii lui, după cum spune legenda. Abia după paisprezece ani Leif Erikson, fiul lui Erik cel Roşu, aude despre legendara călătorie pe furtună a lui Bjarni. A cumpărat corabia acestuia, verificată pe mare şi, la fel de dornic de aventuri, ca tatăl său, a plecat în căutarea misterioasei ţări.

Leif a găsit o iarbă minunat de verde, relatează legenda, păduri bogate de arţari şi mesteceni, „peşti zburători" (era probabil vorba de somoni) şi vin. Din acest ultim motiv a denumit noua descoperire „Vinland hit goda", ţara bună a vinului. Pentru un viking, originar din Groenlanda, Vinland trebuie să fi fost un fel de ţară a făgăduinţei. Poate totuşi prea frumoasă, pentru a fi adevărată? Este Vinland doar un vis, o Atlantidă a vikingilor – sau au văzut-o într-adevăr?

„Multe lucruri povestite de legendă sunt atât de concrete, încât s-ar putea crede că au fundament real", opinează John Cole, specialist american în istoria vikingilor, care ne-a aşteptat pe aeroportul din Boston. „Gândiţi-vă, de pildă, la descrierea exactă a «Skrälinge», a băştinaşilor indieni, cărora vikingii le recunosc cu greu proprietatea asupra

acestui paradis. Luptele sunt descrise cu atâtea amănunte, încât trebuie să fi avut loc într-adevăr. Legendele nu sunt niciodată nerealiste, iar aceasta nu o putea inventa nici cel mai plin de fantezie viking".

Dar unde sunt dovezile precise despre o colonizare de către vikingi a Americii? Există oare urme arheologice, or fi ele chiar atât de greu de găsit? Noi ne continuăm călătoria.

Marea înşelătorie

Prima oprire: Yale University, Connecticut. O construcție modernă, fără ferestre, albă şi pătrată. Aici sunt păstrate lucrări istorice foarte prețioase, colecția celor mai rare dintre ele este vestită. După ezitări, ni se permite intrarea cu camera de filmare în cetatea cărții. Filmările în interioare sunt interzise, se tem de acțiuni de sabotaj împotriva cărților.

Şeful bibliotecii nu oferă cu prea mult entuziasm nici cele cerute de noi. Dorim să vedem aşa-numita „hartă Vinland", să o filmăm, ea fiind o bijuterie bibliofilă, care şi-ar fi schimbat proprietarul în anii '60 în schimbul importantei sume de un milion de dolari. Nu este un fleac, harta ascunde lucruri senzaționale: pe lângă o situare uimitor de exactă a Groenlandei, este consemnată şi Vinland şi anume acolo unde ar trebui să se afle America. Datata în anii '40 ai

secolului al XV-lea, ea pare a fi consemnarea cartografică a „lumii noi”, desenată într-o perioadă în care Columb, viitorul descoperitor al Americii, era încă în scutece! Şi în 1965, când Yale University a publicat harta, vâlva a fost la fel de mare. Toate ziarele americane au relatat despre ea pe prima pagină.

O bănuială nefericită a devenit certitudine, după cele mai noi cercetări: prețioasa hartă din secolul al XV-lea este unul din cele mai mari falsuri ale secolului nostru!

Totul aminteşte de „Jurnalul lui Hitler” şi are aproape aerul unui roman polițist: un anticar italian vinde, la finele anilor ’50, o hartă de origine incertă unui american entuziast. Anticarul avea să fie ulterior arestat pentru furt de opere de artă. Pergamentul este cercetat cu multă bunăvoință şi se stabileşte că harta este autentică, ca şi cartea din secolul al XV-lea, cu care fusese legată împreună. Exact la aniversarea descoperirii Americii din 1965 se publică cu multă admirație „senzația lumii”. Dar nici în acest caz istoria universală nu a trebuit rescrisă, deoarece cercetătorii aveau să descopere că cerneala cu care fusese scrisă conținea cantități importante de oxid de titan, într-o formă ce nu fusese niciodată pe piață înainte de 1920.

Se spulbera astfel un mare mit. Ce rămâne este un lucru neplăcut pentru oamenii de ştiință. În plus continuă să persiste incertitudinea în

legătură cu existența Vinland-ului.

Harta ținutului Vinland. Sus, la stânga, se poate vedea inscripția „Insula Vinlandia". Original sau fals – o problemă nedezlegată încă.

Febra vikingilor

O mare deziluzie. Lista „obiectelor" din epoca vikingilor, existentă în America, ar putea umple multe pagini. De pildă, chiar în Canada, în apropiere de lacul Nipigon, s-a descoperit într-o mină o sabie ruptă şi lama unei securi, obiecte din perioada târzie a vikingilor. Ele au fost vândute pe bani grei muzeului Royal Ontario. Ulterior a reieşit că „descoperitorii" importaseră obiectele din Scandinavia.

Apoi o serie de semne de pe stânci au fost identificate drept „scriere cu rune": pe Mount Hope din Rhode Island, de pildă sau la Portsmouth şi Tiverton. Şi în muzeul din

Jarmouth, Canada, se găseşte o bucată dubioasă de piatră, teoretic din epoca vikingilor, dar directorul muzeului îl consideră un fals foarte prost. Ştiința a descoperit de mult că toate aceste „misterioase mesaje ale vikingilor” sunt fie nişte zgârieturi naturale, fie semne ale indienilor sau jocuri ale elevilor. La fel şi cele 50 (!) de inscripții pe stâncă din Oklahoma, statul federal situat la 1500 de kilometri de coasta Atlanticului. Cum puteau, oare, oamenii nordului să ajungă acolo, fără să fi rămas urmele unor aşezări?

Falsificatorii au procedat la fel de simplist şi în Massachusetts: piatra găsită aici, în zona neutră, purta pur şi simplu numele Leif Erikson, iar alături cifra romană MI. O „descoperire” mai mult decât incredibilă.

Am fi vrut să vedem cum au pus vikingii piciorul în America, în acelaşi loc unde au ajuns pe continentul american şi colonistii europeni ai secolului al XVII-lea: zona din jurul Cape Cod şi Boston este împânzită de „descoperiri”. Dar adevărate descoperiri nordice nu există.

În aceste înşelătorii arheologice nu este întotdeauna vorba de intenții josnice, ci mai degrabă de dorința de a găsi în „lumea nouă” urme ale istoriei europene, de a descoperi patria. În fond, cele mai multe „descoperiri din epoca vikingilor” se află în zonele americane colonizate de scandinavi.

Legendara piatră de la Kensington – prea frumoasă pentru a fi adevărată? Poate a fost gravată de vreun imigrant suedez în secolul trecut.

De pildă în Minnesota. Aici întâlneşti azi la tot pasul denumiri suedeze. Când cotim pe strada principală din orăşelul Alexandria, şoferul pune involuntar mâna pe frână. În faţa noastră se află un imens viking din plastic, înalt de zece metri, iar pe scutul lui apare inscripţia: „Alexandria – Birthplace of America", locul de naştere al Americii.

Un panou mare ne indică traseul spre muzeul oraşului. Aici se află ea, foarte bine pusă în lumină, într-o vitrină din sticlă: piatra cu rune de la Kensington. A făcut multă vâlvă, după ce a fost descoperită, în 1898, de emigrantul suedez Olaf Ohman, la rădăcina unui plop. Chiar după un an

de la descoperire, piatra a fost expusă cu mare pompă. Nenumărate sunt fotografiile făcute de formații muzicale locale sau de politicieni locali în fața ei. Textul scris cu rune este şi el senzațional, dar aminteşte de un ziar bulevardier. „Opt suedezi şi 22 de norvegieni au plecat într-o călătorie de descoperiri din Vinland spre vest. La o zi de mers la nord de această piatră aşezăm tabăra lângă stâncă. Într-o zi am fost la pescuit, iar la întoarcere am găsit cadavrele a zece dintre oamenii noştri, pline de sânge. Sfântă Fecioară Maria păzeşte-ne de cel Rău! Zece oameni au păzit corăbiile noastre pe parcursul călătoriei de 14 zile pe insulă".

Senzația a fost atât de mare, încât nici nu au observat că Kensington, locul unde a fost găsită, se află la 2000 de kilometri de coasta Atlanticului şi că aproape o treime din rune nici nu mai erau utilizate în perioada vikingă.

Dar la începutul secolului, scriitorul Hjalmar Holand, de origine norvegiană, a început o campanie de reclamă pentru piatră, al cărei mare succes atestă ce bine funcționează astăzi, în zonele americane locuite de emigranții scandinavi, alianța dintre „descoperiri" şi coloratura politică. Pentru a risipi toate dubiile, Holand l-a prezentat pe descoperitorul Ohman ca pe un fermier ce evita oamenii, care nu cunoştea nici runele, nici scrierea contemporană. Ohman – un analfabet lipsit de fantezie?

În marea arhivă a statului din Minneapolis putem cerceta moştenirea scrisă a „fermierului inocent”. Nu numai că Ohman a descris minuțios, în numeroase consemnări, locul unde a găsit „piatra lui”, dar acestea sunt făcute cu îndemânare; era şi fericitul posesor al unei istorii a vikingilor în mai multe volume, iar în cel de al doilea se găseşte şi povestea cu runele crescute la rădăcina unui copac. O relatare care a alimentat, fără îndoială, fantezia lui Ohman. Faptul că gravările de pe respectiva piatră au fost făcute cu o daltă din metal de un țol, cum se găsesc în Minnesota în numeroase magazine, întregeşte imaginea de ansamblu. Toate acestea nu au putut împiedica ideea potrivit căreia piatra respectivă este autentică, cel puțin aşa se crede în Minnesota. În muzeul din Alexandria au fost expuse, parcă intenționat, într-o vitrină alăturată, alte „securi ale vikingilor”, care se pot identifica cu cele ale tăietorilor de tutun din secolul precedent.

Încă o „descoperire” pe care nu am fi menționat-o, dacă nu ar fi atât de curioasă: ea ar „dovedi” din nou existența vikingilor în America în modul cel mai „elocvent”. Este vorba de „turnul rotund din piatră de la Newport” din statul Rhode Island, cu o înălțime de 7,5 metri.

Teoretic, vikingii, de la care nu a rămas nicio urmă a vreunei aşezări, păzeau de aici ca să nu vină duşmani pe mare (care duşmani?). Dacă facem abstracție de ipoteza, potrivit căreia vikingii

ar fi construit aici un turn perfect din piatră, dovedind talente arhitectonice, observăm că rezultatele arheologice ale săpăturilor de aici sunt sceptice: pe lângă cioburi ale unei pipe olandeze din argilă, s-au mai găsit şi altele din secolul al XVII-lea.

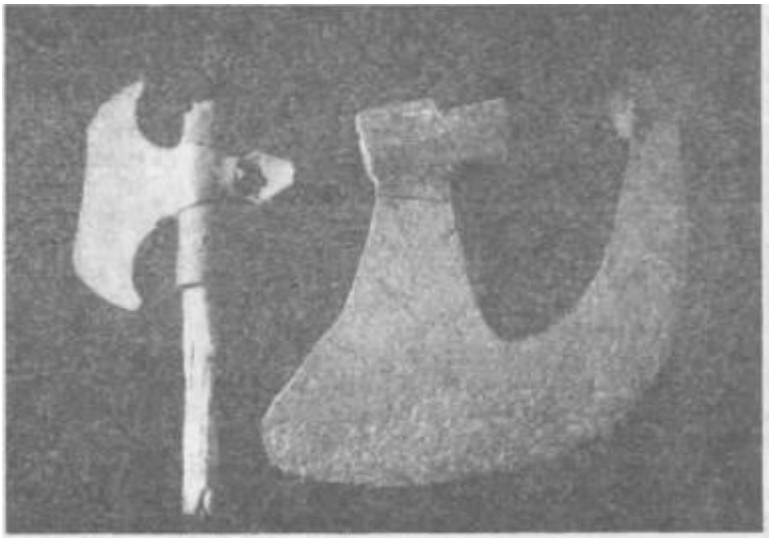

Topoare ale vikingilor – se găsesc astfel numai în muzee americane. Cel din stânga nu pare să aibă o forţă mare de despicare, iar cel din dreapta este unul de tăiat tutun din secolul trecut.

Turnul vikingilor de la Newport pare a fi o moară de vânt de la începutul erei coloniale. Oricum, el l-a inspirat pe poetul american Longfellow, care, la mijlocul secolului trecut, a scris o poezie în care un viking explică sensul acestui turn:

„Către vest am mers
iar când furtuna a încetat
am zărit, după vânt o țară
care părea ca din nori

acolo pentru iubita mea
am construit acest turn
care azi priveşte spre mare
pe care tu îl vezi...

Vikingii sunt mereu o temă pentru romanticii patrioți.

Descoperire norocoasă în deşert

Şi norvegianul Helge Ingstad, care trăieşte astăzi la Oslo, este un adevărat patriot. Încă din timpul celui de al doilea război mondial a profitat de clipa prielnică: Danemarca a fost ocupată de trupele germane şi astfel el a putut, împreună cu un prieten, să arboreze steagul norvegian în Groenlanda daneză – cucerire de teritorii în stil viking.

Acest episod ne este relatat de Brigitta Wallace, colaboratoarea de ani de zile a lui Ingstad. Ea lucrează astăzi la Societatea pentru Moştenirea Culturală Canadiană şi ne-a aşteptat la St. John, în Terra Nova. Ingstad, avocat pasionat de arheologie, a fost un fel de „diplomat aventurier". Susținut financiar de statul norvegian, a călătorit prin lume pentru ca, în diverse locuri, sa cerceteze urme de aşezări norvegiene. A fost, pe vremea aceea, aproape obsedat de ideea de a dovedi că norvegienii „ar fi descoperit" America. Pentru a găsi urme de aşezări ale vikingilor în America, a

scotocit întreaga coastă, îşi aminteşte Wallace, iar cuvintele ei trădează admirație pentru o asemenea tenacitate. Era vorba de 3000 de kilometri buni între Boston şi Labrador!

Ingstad a chestionat locuitorii care trăiau de mai multe generații de-a lungul coastei, în localitățile dintre Rhode Island şi Terra Nova. La început fără succes. A fost oare instinct sau numai iarba grasă de pe vârful cel mai exterior al insulei Terra Nova, care l-au îndemnat, în vara anului 1960, să-şi intensifice tocmai aici căutările? A ajuns la George Decker, un urmaş al unor colonişti britanici, care era un fel de „primar" în regiunea din jurul L'Anse aux Meadows. Întâlnirea a fost deosebită. Niciun pescar sau fermier din aceasta zonă retrasă nu a observat, ca Decker, particularitatea porțiunii de la malul Epaves Bay. Decker l-a condus pe Ingstad pe terasa coastei, care probabil exista de multă vreme în acea formă, dar putea fi recunoscută numai dinspre mare, fiind parțial acoperită de pădurea ce crescuse între timp. Oare aici, în acest golf oarecare, a fost locul unde Leif Erikson a ajuns în America? De ce tocmai aici, într-o provincie izolată? Oamenii de ştiință şi autoritățile au dat din umeri, dar Ingstad a început să sape pe cont propriu. Chiar dacă prospectele turistice ar scrie numele satului L'Anse aux Meadows cu litere de o şchioapă şi ar pune pe şosea oricât de multe panouri, locul este şi acum ceea ce un locuitor numea „în spatele lumii". Dacă nu ar fi roiuri de

țânțari care să se adune în jurul fiecărui nou venit, locul ar fi ideal pentru o viață de călugăr singuratic.

Când Ingstad împreună cu soția lui Stine au săpat aici între 1960 şi 1968, locul era mai pustiu. Marele muzeu, care găzduieşte acum descoperirile, nu exista încă şi niciun turist nu se aventura aici, la capătul lumii. „Nu a putut îndura pentru multă vreme această singurătate", îşi aminteşte Wallace despre Ingstad. „A mai călătorit în acei ani în multe alte localități, iar soția lui a făcut de fapt săpăturile".

Reconstrucția așezării vikinge l'Anse aux Meadows.

Munca le-a fost încununată cu multe succese. Ei au descoperit resturile unei mici aşezări din secolul al XI-lea. Numai această descoperire nu ar fi fost senzațională, deoarece urme ale culturii indiene s-au găsit mereu aici, în această zonă, care altădată a fost mai populată. Ceea ce se afla însă sub iarba grasă era temelia unei case, similara cu cele din aşezările vikingilor din

Groenlanda. Fiecare din cele trei grupuri de case era format dintr-o casă lungă şi una sau mai multe adiacente, un ansamblu cum sunt cele din Groenlanda şi Islanda. Ei au mai descoperit ceva, ce nu avea nicio paralelă în cultura indiană a evului mediu, deoarece era necunoscută: o „fierărie” cu un cuptor cu cărbune de lemn, care făcea posibilă prelucrarea fierului şi cuprului.

Pentru turişti, cele expuse în muzeu ar putea părea modeste. Nu pot fi admirate corăbii vikinge impunătoare şi nici bijuterii de valoare. Într-o vitrină din sticlă, de formă piramidală, pe numai un metru pătrat, sunt expuse toate lucrurile care susțin colonizarea lumii noi de către vikingi: o greutate de țesut, câteva cuie de fier, cum erau cele necesare reparării corăbiilor, dar mai ales un ac din bronz, simplu, lung de 7 centimetri, similar cu cele găsite în mediul nordicilor. Acest ac ruginit, aparent neînsemnat, este poate piesa de căpătâi, care nu ar fi putut fi făcută decât de vikingi.

Dacă ținem cont că L’Anse aux Meadows se află în vârful cel mai nordic al insulei şi mai avem în vedere că chiar şi legendele vorbesc doar de o scurtă oprire pe „Vinland”, atunci este foarte problematic ca vikingii să fi atins într-adevăr vreodată continentul american sau chiar numai insula Terra Nova. „Skrälinge”, indienii băştinaşi, le-au tăiat pofta oricărei expediții mai lungi pe uscat.

Cine oare îşi lasă de bunăvoie corăbiile pe mal, când pretutindeni pândeşte pericolul?

Nu există informații genetice nici despre „un amestec al sângelui” populațiilor, aşa cum a început repede după colonizarea de către Columb. Contactele cu indienii au fost probabil foarte scurte şi ostile.

Dacă mai avem în vedere şi faptul că în nordul Terra Nova căutăm zadarnic struguri dulci pentru vin, atât de lăudați în legende şi care au dat numele de „Vinland”, atunci supoziția lui Ingstad trebuie privită în continuare cu scepticism. Oricât i-ar părea de rău cuiva de „țara tuturor posibilităților”, întrebarea dacă vikingii au fost primii europeni care au ajuns pe continent rămâne încă fără răspuns. Arheologia nu a putut să dea un răspuns convingător.

Zonă comercială mondială între mări

Chiar dacă vikingii nu au colonizat America, activitățile din L’Anse aux Meadows constituie limita exterioară a unei expansiuni, care, luată în întregime, este extraordinară. Deoarece în timp ce Leif Erikson se apropia de Lumea Nouă, la est oamenii nordului au ajuns până la calea mătăsii, iar la sud până pe continentul african.

Din nişte țărani experimentați pe mare au devenit piraţi ai mâni şi ai uscatului, apoi veritabili cuceritori ai unor continente străine. În cadrul

structurilor create de ei a început să înflorească comerțul.

Un vechi principiu spune că țările pot fi cucerite militar, dar nu pot fi menținute decât economic. Vikingii şi-au dat seama poate intuitiv că un control asupra fluxului de mărfuri era cel mai eficient instrument al unei „prezențe mondiale". Conştiința negustorească a început să fie dominantă cel mai târziu din secolul al XI-lea. Toate celelalte trăsături trec pe plan secundar față de cele negustoreşti: agresiunea în luptă sau identitatea culturală, chiar şi menținerea cu insistență a religiei tradiționale. Având în vedere energia deosebită cu care se duc chiar şi astăzi lupte religioase, trecerea la creştinism a popoarelor nordice a avut loc deosebit de lin. Credința în Thor se transformă repede în creştinism. Cel mai important exemplu în acest sens îl oferă o descoperire de la Trendgarden din peninsula daneză Jutlanda: o formă din steatit, care permitea lucrătorului să toarne şi un ciocan al lui Thor şi o cruce creştină. Principiul negustoresc le depăşeşte pe toate celelalte.

Această adaptabilitate culturală are urmări duble: pe de o parte garantează succesul şi supraviețuirea în culturi complet străine, iar pe de altă parte, atenuează propria identitate şi conduce la asimilarea completă. Cu alte cuvinte: exact ceea ce i-a făcut vestiți în întreaga lume pe vikingi, i-a făcut şi să dispară, ceea ce înseamnă de fapt

integrarea lor lină în populația țărilor respective.

Oraşul scufundat

Localitatea Haithabu, în apropiere de Schleswigul de astăzi, trebuie să fi fost un creuzet multicultural, unde se întâlneau mărfuri şi oameni din întreaga lume. Ea ajunsese cea mai mare metropolă comercială a lumii nordice, în care negustorii din toată lumea intrau şi ieşeau. Aici se schimbau blănuri din Groenlanda cu perle de sticlă din Birka, condimente din Orient cu arme din imperiul francilor.

Situarea localității era foarte favorabilă: avea acces la Marea Baltică, prin râurile apropiate Eider şi Treene se putea ajunge şi din Marea Nordului. În plus, drumul continental din Scandinavia până spre sud trecea cu siguranță şi prin Haithabu.

Desigur, acest oraş medieval dintre Marea Nordului şi cea Baltică nu se putea compara cu marile localități ale antichității. În lumea secolului lai X-lea cei circa 1500 de locuitori ai localității erau suficienți pentru a da impresia unui mare oraş. În interiorul unei ridicături în formă de semicerc, care se deschidea până la port şi mai există şi astăzi, oamenii se ocupau de negoț şi de meseriile lor specializate. În Haithabu nu au existat niciodată construcții impunătoare, vopsite în alb şi cu cupole aurite ca în țările sudice, chiar

dacă temporar a fost şi reşedința regilor. Totul era adaptat practicii comerciale. Casele, modeste, aveau numai rareori o suprafață locativă mai mare de 15 metri pătrați. Pereții erau căptuşiți cu grinzi sau cu argilă. În oraş erau şi străzi pavate cu scânduri, un confort moderat ce împiedica înglodarea în noroi. Un mic râuleț trecea prin localitate spre port, canalizare şi „apă industrială" în acelaşi timp. În port corăbiile erau ancorate pe cheiuri din lemn, iar întreg portul era apărat de o închidere spre ocean, formată din stâlpi din lemn, fixați în semicerc în apa mării.

Prin dezvoltarea lui rapidă, Haithabu a fost ceva similar cu un oraş al căutătorilor de aur, dar din sfera comerțului. Pe străzile înguste se auzeau toate limbile vorbite de negustori, zgomotul ciocanelor fierarilor, râsetele celor din cârciumi şi bordeluri; toate acestea se amestecau cu consumul din belşug al miedului sau al vinurilor de import. În această gălăgie se amestecau şi strigătele cerşetorilor, care îşi puneau speranțele în generozitatea „societății profitabile", dar şi vaietele sclavilor, care erau aici o marfă de primă mână. Printre toți mişunau porci cu picioare înalte, care erau văzuți în fiecare gospodărie. Atmosferă agricolă într-un oraş mare.

Tot ce-ți dorea inima puteai găsi aici: parâme din piele răsucită de balenă, fildeş de la morse, sticlărie de pe Rin şi îmbrăcăminte din Frisia, chiar şi şalvari după cea mai nouă modă orientală,

sare, smoală şi fulgi de gâscă, bare de fier, piepteni, arme, bijuterii şi pietre şlefuite, dar şi mărfuri scumpe prădate din mânăstirile englezeşti, pe scurt: toată oferta atrăgătoare a evului mediu.

Haithabu este un loc norocos din punct de vedere arheologic. După distrugerea lui de agresori, la mijlocul secolului al XI-lea, „sediul comerțului mondial” nu a mai fost reconstruit. Localitatea s-a mutat de cealaltă parte a golfului, acolo unde astăzi se află Schleswig. Iarba a acoperit resturile oraşului, care, s-ar putea spune că a fost îngropat în cenuşă în „plină viață” – iar astăzi este o sursă bogată pentru arheologi.

Răspunsuri din mare

De ce a fost Haithabu victima unui atac? Oare sfârşitul localității este legat de încheierea erei vikingilor? De ce au dispărut tocmai acum iscusiții oameni ai nordului de pe scena istoriei?

Haithabu, văzut de sus; în fundal se vede Schleswigul de astăzi.
Se poate recunoaște digul rotund de apărare al fostului oraș comercial.

Arheologii de la Universitatea din Kiel caută pe fundul mării
urme ale digului protector din Haithabu.

Sunt întrebări la care căutăm răspuns în dimineața în care ne aflăm pe vasul de cercetări „Südfall” din portul militar Schleswig.

Vasul cercetează de două săptămâni în golful

Haithabu; este o echipă condusă de arheologul Kramer. Obiectul: definirea exactă a locului şi perspectivei istorice unde a fost făcută închiderea spre ocean. Cu ajutorul tehnicii sonarului este posibilă fotografierea „în detaliu” a fundului mării, chiar în locul unde apa ei este atât de tulbure, încât scafandrii nu văd nici măcar mâna în faţa ochilor.

Este dimineaţă devreme, soarele străluceşte, vremea este călduţă, iar golful pare un covor mişcător din aur. Peste tot se simte pământul, se simte mirosul unui pământ bun, gras, amestecat cu o uşoară aromă de sare din cauza apropierii mării. Poţi vedea şi departe în zare. Până la orizont privirea nu întâlneşte nimic care să tulbure contopirea cerului cu pământul, totul este de un albastru auriu.

Mirajul depărtării? Această ţară, patria vikingilor, îndeamnă la curiozitate: să afli ce se ascunde dincolo de orizont. Această lumină clară a cerului ademeneşte. Râul se scurge la infinit în mare şi parcă îndeamnă la cucerirea altor coaste. Mâna introdusă în apă pare să facă legătura cu întreaga lume. Este sigur că şi vikingii au simţit puterea de sugestie a acestei privelişti. Pământul şi marea îndeamnă la plecarea în aventură.

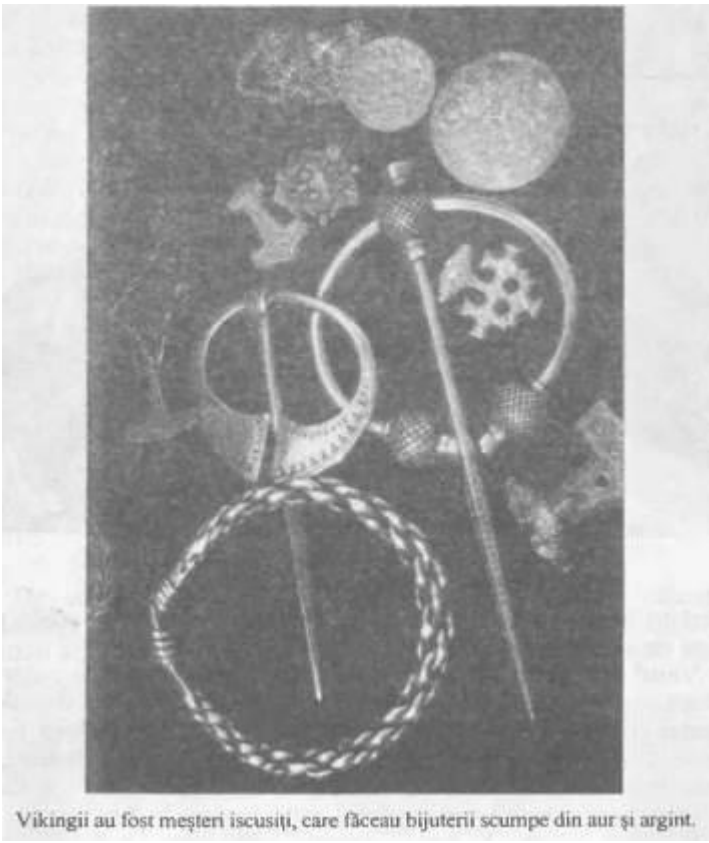

Vikingii au fost meşteri iscusiţi, care făceau bijuterii scumpe din aur şi argint.

„Pe poziţii” se strigă din camera de comandă. Prospectarea continuă. Calculatorul arată deja imagini exacte de pe fundul mării. O realitate foarte precisă aici la Haithabu. Se pot recunoaşte clar resturile închiderii mării spre ocean, vechi de 1000 de ani; rămăşiţe ale unor stâlpi din lemn, unul lângă altul.

Undeva aici trebuie să fi fost atacul agresorilor din secolul al XI-lea, care au transformat apoi înfloritorul oraş în cenuşă. Cine au fost agresorii şi cum au putut să străpungă liniile de apărare?

Una din cele mai importante dovezi ale acestui

atac se află în muzeul Haithabu: un vas de război de peste zece metri lungime, găsit pe fundul mării şi ridicat în 1979. O particularitate a epavei a fost imediat observată de arheologi: partea superioară stângă a bordului prezintă urme de arsuri, care indică o tehnică rafinată a agresorilor. Se pare că au folosit vasul cucerit pe post de „fitil".

Au stivuit aici fân şi lemn, i-au dat foc şi l-au dirijat între stâlpii portului. O metodă simplă de a distruge apărarea solidă a aşezării. Un cal troian în flăcări.

Scafandrul a pipăit în apa tulbure şi a găsit o parte a unui stâlp pe care l-a ridicat la bord cu ajutorul echipajului. Asemenea descoperiri au o mare însemnătate pentru arheologi. Pe baza inelelor se poate stabili vârsta exactă a lemnului.

Rezultă următoarea cronologie: începuturile, mai degrabă timide, ale aşezării Haithabu datează de la mijlocul secolului al VIII-lea. Locul ideal între Marea Nordului şi Marea Baltică, între Scandinavia şi Europa a făcut rapid din micul sat, un „oraş înfloritori", unde circulau mărfuri din toată lumea. Ansgar, misionar nordic, a fost trimis de regele danez să construiască acolo o biserică, iar după 948 oraşul apare denumit în mai multe rânduri drept reşedință episcopală. „Bijuteria nordului", unde a locuit temporar şi regele danez, trebuia deci consolidată corespunzător. În ultima jumătate a secolului al X-lea a apărut zidul de apărare în formă de semicerc, înalt de până la

unsprezece metri, căptuşit cu lemn. Barajul din lemn masiv ținea la distanță atacatorii veniți pe mare.

Dar acest dig solid de apărare din evul mediu nu a rezistat atacului de la mijlocul secolului următor. Conform cercetărilor făcute pe lemn, a fost vorba de două atacuri care au distrus puternicul centru industrial. Dar cine au fost agresorii? Cine cuteza să atace centrul dominației vikingilor?

Războaie fratricide

Răspunsul este pe cât de surprinzător, pe atât de simplu. Vikingii au fost cei care au atacat la mijlocul secolului al XI-lea oraşul. Vikingii norvegieni, conduşi de regele Harald Hardradi, „cel tare de inimă", au venit pe mare şi au distrus cu brutalitate apărarea oraşului. Au lăsat un oraş în mare paragină, astfel că după 16 ani l-au dat unor sclavi sleiți de puteri. Haithabu nu a fost reconstruit niciodată.

Luptele interne între oamenii nordului nu constituie o curiozitate istorică. Încă din perioada timpurie a epocii vikingilor au loc lupte între diferitele bande pentru prada luată, fie că provenea de la franci sau de la alți vecini. Şi perioada cuceririlor de teritorii sau a descoperirilor a fost marcată de disensiuni. Cei ce se îndreptau spre vest erau în majoritate certați cu

legea, forțați să își părăsească patria. Mobilurile expansiunii foarte mari au fost: probleme în cadrul comunității, izolarea, rivalitatea puternică.

Vestita tapiserie din Bayeux – o bandă desenată din secolul al XI–lea. Trupele lui Wilhelm Cuceritorul.

Ceea ce s-a întâmplat la Haithabu a fost mai mult decât o luptă între rivali. Războaie de amploare sau incursiuni de cucerire, făcute cu cruzime împotriva celor de acelaşi neam, nu au fost caracteristice vikingilor „din vremurile bune vechi”. Abia evidențierea statelor nordic e naționale cu rivali potentați a favorizat luptele fratricide. Vikingii s-au transformat în danezi, norvegieni, suedezi, englezi, germani, francezi, care se amenințau reciproc.

O bucată de tapiserie de 70 de metri lungime şi o jumătate de metru lățime: lână țesută cu sute de motive. Mai degrabă o „placă” ornamentală gigantică decât un covor. Suntem în muzeul din

oraşul francez Bayeux, în Normandia. În faţa noastră vestitul „covor”, foarte aproape, dar despărţit de un perete din sticlă.

Fascinant de detaliată această „bandă desenată” a secolului al XI-lea, care narează istoria şi cele mai sângeroase lupte fratricide din epoca vikingilor: bătălia de la Hasting din sudul Angliei, unde Harold de Wessex şi Wilhelm, conte de Normandia, au luptat pentru coroana Angliei. Lupta a fost o baie de sânge, în care au pierit „întreaga nobilime nordică şi cei mai puternici bărbaţi ai unei generaţii”, cum nota ulterior, cronicarul.

Wilhelm, succesor al conducătorului viking Rollo, a intrat în istorie sub numele de „Cuceritorul”, ceea ce confirmă rezultatul războiului. Visele regale ale lui Harold au fost spulberate de săgeţile adversarului, iar lupta este înfăţişată „foarte realist” pe „covorul de la Bayeux”.

Nici acum nu se ştie precis cine, de ce şi cine a făcut acest imens covor de mână. Se poate însă presupune, oarecum pe drept cuvânt, că ar fi fost Mathilde, soţia lui Wilhelm, care împreună cu doamnele ei de la curte, au consemnat faptele eroice ale soţului victorios.

În acest reportaj imagistic bătălia de la Hastings este prezentată realist, dar concomitent înfrumuseţată din motive propagandistice: „englezii au luat-o la fugă” se arată foarte scurt şi

clar în textul final, țesut şi el. Covorul trece sub tăcere faptul că războiul crud de cucerire al lui Wilhelm a mai durat încă cinci ani şi a intrat în cărțile de istorie ca „distrugerea Nordului”.

Se trece cu vederea şi faptul că Harold de Wessex era îndreptățit să aibă pretenții la tron; înaintea morții, regele Edward al Angliei i-a promis lui coroana, dar şi rivalului său, Wilhelm.

Se mai omite şi faptul că normandul Wilhelm a cucerit o țară, care, după invaziile vikingilor, era de mult un mare „imperiu” al nordicilor. Stăpânii Angliei sunt urmaşii acelor cuceritori nordici, care invadaseră țara cu secole în urmă. Pentru a-şi păstra coroana, Harold a dus deja, în nord, un război împotriva regelui Norvegiei, înaintea bătăliei de la Hastings. Vikingi dornici de luptă apăreau pretutindeni.

Deci, s-ar putea spune că lupta pentru Anglia este o luptă între vikingi. Dar, o dată cu această luptă, se încheie şi o eră în care popoarele nordice, foarte hotărâte, au învățat Europa creştină să se teamă. Au trecut şi vremurile în care corăbiile cu dragoni întunecau orizontul dintr-o dată, parcă trimise din iad, pustiind teritorii întregi. A trecut şi viața izolată în întunecata iarnă nordică la capătul lumii, apărată, dar şi amenințată totodată de zei ca Odin, Thor sau Wotan.

Snorri Sturluson a fost, poate, unul din cei mai importanți poeți ai Islandei. A scris în secolul al XIII-lea legenda strămoşului său Egil, dar a

compus şi un catren, care exprimă întregul sentiment al erei vikingilor. O sinteză poetică, ce a descris o epocă, unde viața şi moartea sunt foarte aproape şi unde zeița morții, Hel, stătea alături, în fața focului – ca amenințare şi consolare în acelaşi timp:

„Sfârşitul este totul; chiar acum
Hel stă maiestuoasă şi aşteaptă.
Viața se scurge, eu trebuie să plec aşteptând sfârşitul;
Dar nu în mizerie şi jale, ci cu bărbăție".

Bibliografie

Elsner, Hildegard: *Muzeul vikingilor Haithabu, expunere a unui vechi oraş?,* Neumünster, nedatat;

Fløe, Palie: *Krøniken om Sebbe Als Augustenborg,* Danemarca, 1994;

Graham – Campbell, James: *Viața vikingilor,* München, 1993;

Graham – Campbell, James: *Atlasul culturilor lumii: vikingii,* München, 1994;

Grant, John: *Mitologia vikingilor.* New Jersey, 1990;

Hardt, Nis/Karsten K. Michaelsen: *Vikingii între Ribe, Haithabu şi Hamburg,* Heide, 1994;

Klindt – Jensen, Ole: *Lumea vikingilor,* Frankfurt 1967;

Logan, F. Donald: *Vikingii în istorie,* Stuttgart, 1987;

Menghin, Wilfried: *Vikingii, varegii, normanii. Scandinavii şi Europa 800–1200,* catalog al expoziției, Berlin 1992;

Mergeson, Susan M.: *Vikingii,* London, 1994;

Nougier, Loius-René: *Aşa trăiau ei pe vremea vikingilor,* Nürnberg, 1983;

Ralph-Lewis, Brenda: *Vikingii,* Nürnberg, 1976;

Tapiseria de la Bayeux, Caen, 1994;

Wernick, Robert: *Istoria navigației: vikingii,* Eltville, 1992.

Friedrich al II-Lea – Rege între cer şi pământ

de Michael Gregor

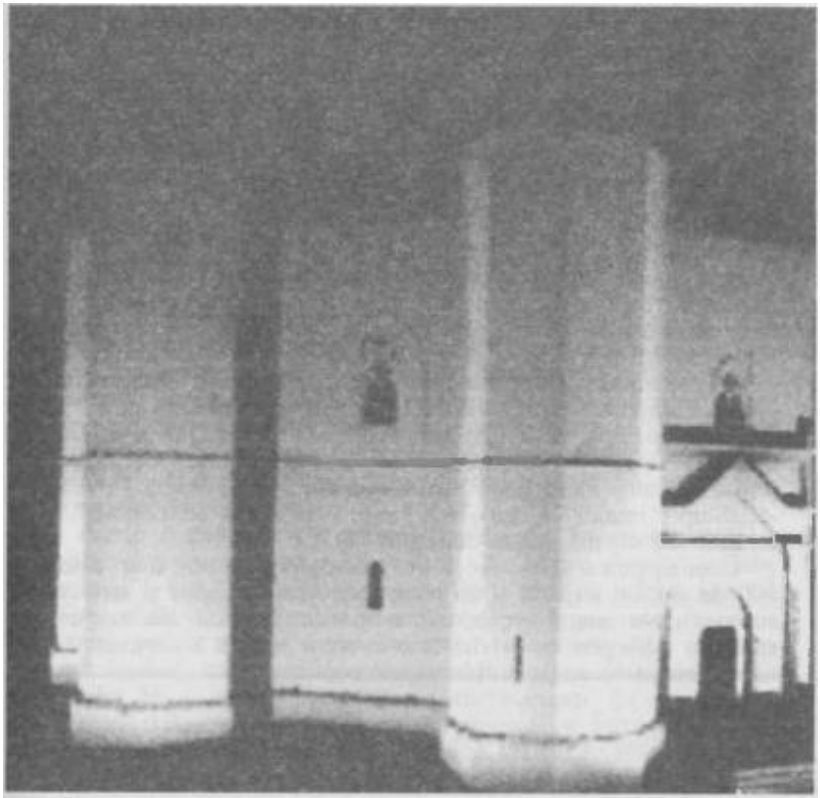

Model realizat pe calculator: Castel del Monte al lui Friedrich al II-lea.

Ca să fiu sincer, viața şi epoca împăraților germani nu m-a interesat niciodată în mod special. Întipărită în minte aveam numai figura ultimului deținător al tronului, Wilhelm al II-lea de Hohenzollern, cum trecea în revistă, parada trupelor sale, călare şi obsedat de măreție, înainte de a le trimite să fie decimate în primul război

mondial.

Un împărat cu numele Friedrich al II-lea – nu era el oare bătrânul Friedrich de la castelul Sanssouci de lângă Potsdam? Acela nu a fost împărat, ci numai rege al Prusiei. Nu corespunde nici epoca. Un împărat cu un nume similar domnise cu o jumătate de mileniu în urmă, în secolul al XIII-lea. De bunicul lui auzisem la şcoală, la lecţiile de istorie. Se numea Barbarossa şi ar fi încă îngropat pe muntele Kyffhäuser, deşi fiind cruciat, s-a înecat în îndepărtatul râu Saleph. Barbarossa a fost împărat, un şvab din dinastia Staufer[1]. Dar nepotul? Niciun hotel nu îi poartă numele, nu găseşti niciun monument închinat lui în întreaga Germanie. Pieţe Barbarossa sunt pe multe planuri de oraşe, dar împăratul Friedrich al II-lea nu pare să fi lăsat urme vizibile. Ce a încălcat el, ca să fie exclus astfel din gândirea publică? Sau pur şi simplu a fost prea neînsemnat, pentru ca urmaşii să îşi mai amintească de el?

Totuşi trebuie să fi fost un suveran puternic, care s-a putut încorona concomitent cu coroanele regeşti ale Germaniei, Ierusalimului şi ale bogatei Sicilii, moştenită după mamă.

„Stupor mundi" – stupoarea lumii, l-au numit admiratorii lui; un monstru satanic pentru duşmanii săi.

Cum aş putea să-mi fac o imagine despre un om,

---

[1] Hohenstaufen (Staufer) *(n. e).*

mort acum 800 de ani, un împărat şi un rege despre care istoricii şi scriitorii au scos de-a lungul secolelor nenumărate cărți, dar nu au putut cădea la înțelegere cu privire la o imagine unitară a personalității lui şi deseori au susținut chiar opinii contrare?

Castelul misterelor

Alungat în interior de zgomotul ştrandurilor de pe coasta Adriaticii, pe timpul verii, întâmplarea mă duce într-o zonă pustie, arsă de soare din sudul Italiei. Şoseaua îngusta, întortocheată, duce prin plantații interminabile de măslini, spre o zonă deluroasă lină. Dintr-odată apare: „Castel del Monte", castelul împăratului Friedrich al II-lea. Sau „Frederico Secondo", rege al Siciliei, cum îl prezintă învățătoarea, la intrarea principală. Ea relatează lucruri uimitoare: stăpânul castelului s-a plimbat prin imperiu împreună cu haremul lui, cu elefanți şi leoparzi sau cu alte animale exotice, pentru a-şi impresiona supuşii.

Curiozitatea mea este stârnită de această relatare, care mă impresionează şi pe mine. Nu auzisem niciodată aşa ceva despre un împărat german. Chiar şi această construcție, „Castel del Monte", este plină de lucruri aparte şi de mistere. Forma lui de bază este un octogon regulat. Pe fiecare dintre cele opt laturi se află câte un turn, tot cu opt laturi. Zidurile sunt din blocuri

dreptunghiulare drepte de gresie calcaroasă galbenă, înconjoară pe două etaje, egale ca înălțime, opt săli trapezoidale şi o curte interioară tot ca un octogon, care altădată ar fi fost împodobite cu figuri antice. Scriitorul Horst Stern a denumit clădirea o „orgie a cifrei opt". În geometrie, octogonul reprezintă media între pătrat şi cerc; ca simbol religios, el descrie contopirea dintre limitarea pătrată a pământescului cu infinitul ceresc al cercului. Face legătura între Dumnezeu şi om, între viață şi moarte.

În timpul Cruciadei din 1228/1229, Friedrich al II-lea, aflat în domul stâncos islamic din Ierusalim, i-a cerut amănunte ghidului său arab despre semnificația principiului construcției octogonale. Cunoştea şi biserica cu opt laturi San Vitale ca şi Baptiseriul de la Ravenna, având în mână coroana germană cu opt laturi. Reprezintă, deci, Castel del Monte suma din piatră a acestor impresii, testamentul care să dăinuiască împotriva dorinței oricăror duşmani, al unui imperator care voia mereu să fie pe pământ primul după Dumnezeu?

Pereții castelului sunt placați cu plăci din marmură albă, iar podele sunt împodobite cu mozaicuri. Se găsesc chiar şi toalete, dar nicio urmă de vreo bucătărie. Oare cum se hrănea aici un stăpân răsfățat? Desigur nu se mulțumea cu hrană rece, mai ales că era socotit gazda unor banchete îndestulate. Un vizitator contemporan

relatează entuziasmat: „Erau prezente aici toate tipurile de a face plăcere. Eram entuziasmați de schimbarea corurilor şi de costumele purpurii ale interpreților. Întreaga zi a fost o petrecere, iar seara, când să se despartă, noaptea a devenit zi prin făcliile jucătorilor”.

Oaspeții sunt încântați să danseze cu frumoasele fete sarazine, care se mişcă în sălile palatului în ritmul cimbalelor şi al castagnetelor, în balans pe bile mari; împăratul îi adună pe menestreli şi muzicanți în jurul său. S-a păstrat şi o relatare despre felul în care învățatul şi profetul curții, astrologul Michael Scotus, ar fi strâns pe cer norii de furtună din ordinul împăratului, pentru a oferi oaspeților o ploaie răcoritoare.

Dar Castel del Monte nu a fost construit pentru asemenea petreceri. Servea ca fortăreață de apărare? Dar de ce treptele în spirală sunt rotite spre stânga, spre deosebire de toate celelalte fortărețe ale timpului? Agresorii puteau ataca liniştiți cu sabia în partea de sus, în timp ce apărătorii nici nu apucau să pună mâna pe arme. O asemenea greşeală de construcție nu a scăpat desigur meşterilor lui Friedrich. Atunci ce scop avea castelul?

Mistica cifrelor

Nedim Vlora este profesor de geografie la Universitatea din Bari. S-a născut ca prinț în

Albania, de unde părinții lui au fugit în Italia din cauza comuniştilor. Împreună cu nişte specialişti, prieteni, el cercetează de ani de zile castelul şi crede că a putut descoperi o legătură între numeroasele aspecte misterioase ale construcției. Pentru el nu este întâmplător că Friedrich a indicat să se construiască aproape pe diagonala geografică, care lega Ierusalimul cu cea mai mare catedrală creştină a timpului, cea din Chartres. Împăratul nu a dorit un castel, ci un templu. Planurile lui de construcție se bazează pe ştiința ocultă egipteană veche, preluată de Friedrich din surse arabe.

După ce Vlora a măsurat castelul, a stabilit coincidențe cu dimensiunile piramidei lui Keops.

Circumferința castelului este de 232,92 metri şi corespunde aproape exact cu lungimea laterală a celei mai mari piramide egiptene, iar suma laturilor curții octogonale reprezintă cei 111 coți egipteni. În timpul faraonilor aceasta era o cifră magică deosebit de importantă, prin care preoții vedeau toate cunoştințele moştenite, chiar cele despre echilibrul cosmic, socotit o premisă pentru existența în continuare a Universului. Faraonii – acționând împreună cu puterile cereşti – erau garanții acestui echilibru cosmic pe Pământ; astfel domnia lor reprezenta o necesitate existențială pentru egipteni.

Nedim Vlora crede că a descifrat în planul castelului formule ascunse, care ar indica chiar şi

poziția exactă a camerei mortuare din piramida lui Keops, nedescoperită până în prezent. El nu a avut voie să verifice la fața locului teoria lui, guvernul egiptean refuza arheologului amator licența de investigare. Astfel Vlora rămâne doar în sfera speculațiilor jucându-se cu metrul liniar în castelul împăratului.

Castelul în formă de octogon atrage permanent oamenii de știință, dar și șarlatanii – Castel del Monte mai are taine ce așteaptă să fie dezlegate.

Cerul pe pământ

Este dovedită din punct de vedere ştiințific şi o legătură între castel şi sistemul ceresc. Pe 23 septembrie lungimea zilei este egală cu cea a nopții, respectiv de douăsprezece ore, iar soarele intră în constelația Balanței. La prânz, în această zi, sunt martorul unei scene aparte. Umbra aruncată de peretele dinspre curte corespunde acum exact cu lățimea curții. Inițial acest fenomen

devenea vizibil la ora 12 fix, dar, ulterior, peretele a fost înălțat, deci se modifică şi momentul respectiv. Celui căruia i se pare întâmplător acest joc al umbrelor, i se predă altul, cu o lună mai târziu, dacă revine în acelaşi loc. Soarele intră acum în zodia Scorpionului, iar peretele curții aruncă o umbră ce limitează lungimea sălilor castelului. După altă lună, când începe zodia Săgetătorului, umbra descrie linia virtuală în cerc a turnurilor castelului. În decembrie umbra se află mult în afara construcției, dar specialiştii cred că pe vremea aceea acolo s-ar fi aflat o împrejmuire, tot octogonală. Vara, umbra dă un alt indiciu despre un alt element arhitectonic dispărut până în zilele noastre. Ea se află în centrul curții castelului, unde ar fi existat un bazin octogonal din marmură. Probabilitatea existenței lui devine mai mare dacă ne gândim că în palatele arabe şi persane nu lipseşte din nicio curte o fântână răcoritoare.

Castelul este, deci, un gigantic ceas solar. Bazele geometrice de calcul ale construcției erau desigur cunoscute de împărat, foarte interesat de matematică; chiar şi arhitectul roman Vitruvius a descris aceste principii.

Sunt necesare calcule complicate, pentru a înțelege o deviere a porții principale de la axa est/vest. Ea este cu 2,5 grade modificată față de poziția ideală. Este exact unghiul ce corespunde înclinației axei Pământului. Înclinația

reglementează ritmul anotimpurilor, perioadele de frig şi căldură, timpul semănatului şi al recoltatului pe planeta noastră. Luarea în considerare a legilor naturii la construirea castelului ar putea însemna că împăratul se considera stăpân peste toate evenimentele pământene; el hotăra soarta supuşilor, asemeni faraonilor egipteni – dar şi asemeni Soarelui.

O vizită virtuală la Friedrich

Entuziasmul împăratului pentru mistica cifrelor a fost utilizat, opt secole mai târziu, de un grup de cercetători ai Universității Tübingen la crearea unui nou tip de program de calculator. Studenții la informatică au făcut ani de zile călătorii pe urmele celui din dinastia Staufer, sub îndrumarea profesorului lor, apoi au regizat un spectacol de teatru în memoria lui. Pentru a face „atractiv" spectacolul oricărui spectator, fără ca acesta să trebuiască să-şi părăsească scaunul său, ei au înmagazinat milioane de date referitoare la construcție în calculator. Rezultatul: un Castel del Monte animat pe calculator, unde spectatorul se putea mişca oriunde cu clicul mausului.

Grafica bazată pe electronică are diferite metode de a crea „imagini virtuale" pe calculator. Cea mai utilizată în momentul de față este Raytracing. Este folosită la reclama filmelor de desene animate, dar şi la alte filme, cum ar fi *Toy Story* (Povestea

jucăriilor). Oricât de impresionante ar fi imaginile, create prin acest procedeu, ele au totuşi ceva artificial. Cauza: sursele de lumină sunt reprezentate în general prin puncte. De aici apar linii foarte clare ale umbrelor; în plus Raytracing nu poate folosi lumina indirectă, foarte importantă la filmări în interioare. De aceea informaticienii de la Tübingen au încercat să combine diverse metode, când au lucrat la animarea castelului. Ceea ce nu pare complicat pentru nespecialişti, a însemnat pentru omul de ştiință deseori o muncă de ani de zile. Rezultatul celor de la Tübingen este un program nou denumit „Radio Lab".

Cu ajutorul tehnicilor multiple de accelerare, integrate în sistemul extins, acum pot fi calculate aproape identic şi camerele foarte complexe din punct de vedere arhitectonic din Castel del Monte, mult mai aproape de realitate. Folosit pentru prima oară la filmul nostru, Radio Lab este pe punctul de a fi vândut pe piața internațională.

Un nou program de calculator permite reproducerea mai fidelă a construcției Castel del Monte.

O poartă spre infinit

Castelul oferă multe indicii despre autoglorificarea în piatră a împăratului. Pretutindeni se găseşte „cifra de aur” 1,618. Ea este dedusă din armonia corpului uman. Raportul 1:1,618 descrie tipul ideal al măsurilor din creştet până la buric în raport cu întregul corp sau lungimea degetelor în comparație cu toată mâna. Această armonie a creației, denumită „raportul de aur”, ar exprima dorința Domnului materializată în lucrurile create de om. Cifra de aur a fost mereu folosită de arhitectul castelului ca încrustație în piatră.

Sălile de la Castel del Monte sunt trapezoidale. Dacă se multiplică cea mai mică linie a trapezului cu cifra de aur, rezultă lungimea celei mai mari laturi. Dacă se împarte cea mai mică latură cu

pătratul lui 1,1618, deci cu 1,272, rezultă lățimea sălii. Chiar şi poarta principală este construită după legile cifrei de aur. O stea în cinci colțuri, în care se descompun toate liniile încrucişate din raportul 1:1,1618 sau 1:1,1618 la pătrat ori 1:1,1618 la puterea a treia, formează fundamentul construcției. Proporțiile arhitectonice astfel rezultate deschid accesul spre omul ideal – împăratul socotindu-se un astfel de om.

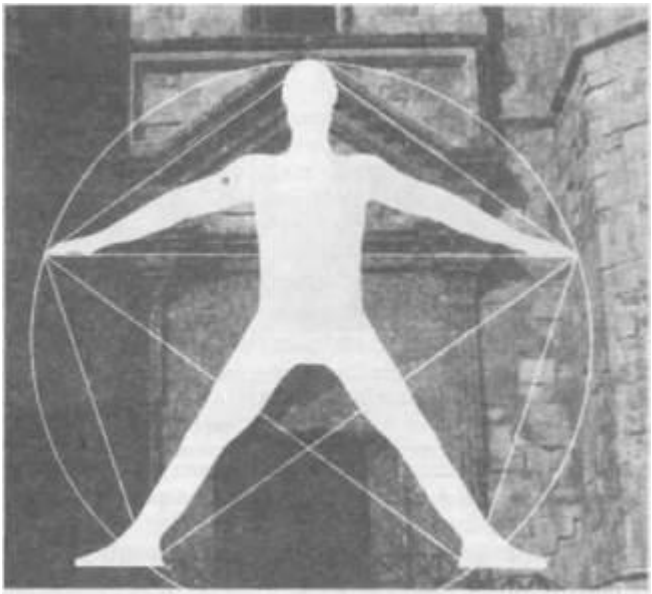

Portalul de la Castel del Monte

Nicio consemnare nu specifică dacă Friedrich a fost vreodată la castel. Un cronicar contemporan dă informații despre obiceiurile împăratului: „Din ordinul lui au fost construite fără preget palate de o minunată frumusețe şi mărime, ca şi cum ar fi fost sortite vieții veşnice, dar el nu a putut să stea

niciodată în ele; pe crestele munților sau în orașe a ridicat castele şi turnuri, de parcă zilnic ar fi fost supus unor atacuri ale agresorilor. A făcut toate acestea pentru a-şi dovedi puterea, pentru a trezi respect şi admirație şi pentru a întipări foarte adânc în mintea tuturora familia lui, astfel ca să nu fie uitat niciodată".

Castel del Monte, cu numeroasele lui referiri astronomice, este deci o demonstrație de putere împărătească şi, poate, un avertisment dat oamenilor de a ține cont de legile cerului.

Tiranul din Sicilia

Poarta podului din Capua, păstrată ca o mină, nu avea numai utilizare practică, ci servea şi propagandei: ea anunța dorințele împăratului. O inscripție îl amenința pe călătorul care trecea aici granița statului bisericesc spre Regatul Siciliei:

„Din ordinul Cezarului, întemeiez concordia în împărăție! / Voi tăvăli în ocară pe cei ce îi ştiu schimbători/Treci sigur, tu, care vrei să trăieşti fără greşeală. /Cel ce este necredincios să se teamă de surghiun şi de moartea în temniță".

În ruinele porții distrusă de numeroase războaie, s-au găsit figuri din marmură, ce împodobeau odinioară fațada. Zeița romană Justiția era flancată de doi judecători. Deasupra lor trona statuia împăratului, care se considera garantul păcii şi al dreptății.

Friedrich emite pentru Regatul Siciliei o nouă lege, „Constituția de la Melfi”. Ea urma să aducă siguranță juridică, iar supuşii erau apărați de nedreptățile nobililor. Concomitent împăratul se declara infailibil: „A discuta hotărârile, deciziile şi regulamentele împăratului este un sacrilegiu”.

Friedrich este ferm convins că ereticii amenință biserica şi împărăția lui instaurată de Dumnezeu. Aceşti rebeli trebuiesc ucişi cu cruzime: „Cel acuzat de eretism de episcop va fi supus judecății publice, iar pedeapsa pentru eretism este moartea pe rug sau schilodirea prin tăierea limbii, pentru ca ereticul să nu mai poată cârti împotriva Domnului”.

După modelul islamic, evreii trebuie să poarte un petec galben pe îmbrăcăminte şi să-şi lase barbă, pentru a se deosebi de creştini. Cetățenilor li se interzice căsătoria cu străinii, deoarece „prin amestecul cu diferitele popoare va avea de suferit, din cauza moravurilor străine, integritatea imperiului, căci sămânța străinului murdăreşte armata credincioşilor”. Prostituatele nu au voie să locuiască în interiorul zidurilor oraşului şi să facă baie „împreună cu femeile cinstite, pentru că o oaie bolnavă molipseşte întreaga turmă”. Actorii şi cântăreții care vor cuteza să tulbure, prin cântece de ocară, liniştea împăratului, vor fi proscrişi. Dar este interzis „ca cineva să fie condamnat pe nedrept numai pentru că este evreu sau sarazin”.

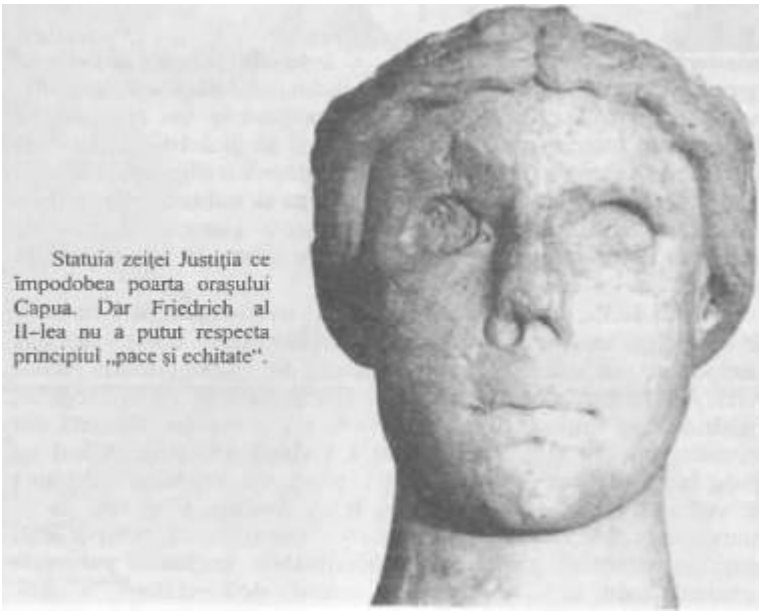

Statuia zeiței Justiția ce împodobea poarta orașului Capua. Dar Friedrich al II-lea nu a putut respecta principiul „pace și echitate".

Această sculptură l-ar reprezenta pe împăratul sever, chiar crud, care se vedea asemeni unui Cezar din vremurile romane.

În anul 1235, din nou câțiva evrei au fost învinuiți în Germania de uciderea unui copil

creştin în cadrul unui ritual. Această incriminare reapare mereu şi constituie un pericol mare pentru evrei. Având în vedere că evreii din Germania sunt supuşii regelui, Friedrich este implicat direct. El convoacă o comisie formată din demnitari mireni şi creştini pentru a verifica acuzațiile. Când nu ajung la un rezultat convingător, încredințează problema din punct de vedere juridic evreilor convertiți la creştinism, pentru că ei cunoşteau scrierea evreiască. După ce ei dovedesc că, potrivit legii mozaice, asemenea crime sunt condamnabile, împăratul pune sub jurisdicția legii, în 1236, asemenea acuzații defăimătoare.

Din arhive nu reiese dacă Friedrich a fost atât de tolerant față de alte religii din proprie inițiativă sau din rațiuni financiare. Toleranța a caracterizat numai rareori activitatea guvernamentală a lui Friedrich. O rețea de spioni împânzeşte întreg teritoriul statului, prin intermediul căreia Friedrich devine atoateştiutor. „În Regatul Tău, Sicilia, nimeni nu îndrăzneşte să mişte mâna sau piciorul fără încuviințarea Ta", recunoaşte Papa cu un reproş subînțeles, dar şi cu invidie.

O fabulă, desigur inventată, descrie exact felul în care Friedrich înțelegea exercitarea puterii:

„Împăratul Friedrich a mers la o vânătoare cu şoimi. Avea cu el un şoim foarte frumos, la care ținea foarte mult. L-a trimis să prindă un cocor, dar el se înălța mereu şi mereu. Şoimul l-a

urmărit, până a adulmecat un vultur tânăr. L-a atacat, l-a adus la pământ, dar s-a încleştat atât de bine pe vultur, până ce a murit. Împăratul a fost foarte supărat, l-a chemat pe judecător şi a ordonat să fie tăiat capul şoimului. Vulturul era socotit superior peste toate păsările şi trebuia respectat".

Orice atac împotriva regelui atrage, în consecință, pedeapsa cu moartea. Un cronicar ne relatează cum a fost tratat un grup de nobili, care s-au răsculat împotriva lui: „Atentatorilor li s-au scos mai întâi ochii, care fuseseră orbiți de Satana, apoi au fost legați de cozile cailor şi târâți

prin praf, pentru că au încercat să pângărească sânge nevinovat; unii au fost aruncați în mare încă în viață, ca să bea din cupa amărăciunii; alții au fost spânzurați în aer pentru că au otrăvit aerul cu ideile lor stricătoare; în fine au fost arşi, ca o ultimă pedeapsă, pentru că au fost prinşi stingând focul fidelității".

Pe alții Friedrich i-a legat în saci cu şerpi veninoşi, înainte de a-i arunca în mare. Nu este un stăpân îndurător, este milostiv numai când o cer interesele politice. Dar cu cât împăratul devine mai sever de-a lungul anilor, cu atât mai rar dă dovadă de îndurare. Cu o brutalitate lucid calculată adulmecă orice lezare a maiestății, după cum reiese din acest ordin împărătesc: „Am decis ca cei vinovați de lezarea Maiestății Noastre să fie pedepsiți, după torturi, cu condamnarea la moarte, pentru a insufla teamă celorlalți; deoarece a fi crud în pedepsirea acestor fapte condamnabile înseamnă a fi îndurător". Împăratul va fi surprinzător de îngăduitor la Bitonto. Oraşul s-a încredințat pentru scurtă vreme soldaților Papei, deci adversarilor; Friedrich îl cucereşte din nou, dar îi iartă. Actul supunerii are loc în catedrala împodobită cu un amvon nou, ridicat de cetățeni. Friedrich este imortalizat acolo, alături de bunicul lui, Barbarossa, de tatăl său, Heinrich şi de fiul său, Konrad: dinastia Staufer. Succesiunea la tron justifică exercitarea puterii date de Dumnezeu.

Supuşii trebuie să respecte voința împăratului;

nu acceptă cetățenii oraşelor independente. Orice revoltă încalcă „dreptul sacru” şi aduce după sine intervenția neîndurătoarelor gărzi sarazine.

Un ordin de atac, păstrat, suna astfel:

„Pe deplin încredințați de întreaga voastră fidelitate, pe care Noi am constatat-o ca fiind de nădejde în fiecare moment greu, credem că vă putem încredința războiul împotriva oraşului Gaeta şi a locuitorilor lui, care ne-au trădat. De aceea, Noi ordonăm, încredințați de fidelitatea voastră, căci altfel veți pierde îndurarea Noastră, ca, după ce ați ajuns acolo, să distrugeți fără milă toate viile şi grădinile de zarzavat. Pentru a cuceri teritoriul, zi şi noapte să folosiți continuu catapultele şi aruncătoarele de pietre. După ocuparea oraşului, să îi orbiți pe nobili şi pe cei din păturile superioare ale țării, să le tăiați nasurile şi să îi alungați goi din oraş. Femeilor să le tăiați nasul, apoi să le lăsați să plece. Băieților să le tăiați testiculele, dar să îi lăsați în oraş. Zidurile oraşului, casele şi turnurile să fie distruse din temelii, cu excepția bisericilor şi a caselor preoților, cărora nu trebuie să le faceți niciun rău; după ce vestea se va fi răspândit pe întreg pământul, orice trădător va fi îngrozit şi va trăi cu frică”.

Mulți au fost îndemnați să vadă în aceste ordine şi relatări o cruzime deosebită a lui Friedrich.

Dar la vremea respectivă, ele nu reprezentau ceva ieşit din comun. Suveranii din Orient sau

Occident folosesc asemenea metode pentru a-şi consolida puterea şi a-şi păzi viața. Nici Papii nu procedau cu mai multă îndurare.

Friedrich se caracterizează printr-o consecvență dara când este vorba de impunerea principiilor sale. Îi va condamna la moarte chiar şi pe fiul său Heinrich şi pe cancelarul său de o viață, Petrus de Vinea, deoarece crede că s-au făcut vinovați de înaltă trădare. De unde provenea această dorința extraordinară de a domni?

Ascensiunea vulturului

Un vânt rece de la nord zguduia marele cort din piața Ieşi, o mică localitate din mijlocul Italiei. Cronicarii au consemnat ziua de 26 decembrie a anului 1194. Konstanze, fiica regelui normanzilor, Roger al II-lea de Sicilia, pleacă spre soțul ei, împăratul Heinrich al VI-lea de Hohenstaufen şi face o escală la Iesi. Aici o apucă durerile; sărbătoarea Crăciunului este socotită favorabilă pentru naştere, deşi stelele de deasupra oraşului sunt ascunse după nori.

Konstanze a rămas însărcinată la 40 de ani, după o îndelungată aşteptare. Gurile rele, la aflarea veştii, au colportat ideea că pe tron ar fi împins fiul unui călău. Pentru a contrazice aceste zvonuri răuvoitoare, Konstanze a făcut publică naşterea. În cort s-au adunat toate femeile din oraş ca să asiste la naştere, cel puțin aşa spune

legenda. Ca o ultimă dovadă, regina a arătat mulțimii pieptul ei, din care curgea lapte.

Capella Palatina din Palermo – construită de Friedrich al II-lea.

Preziceri misterioase însoțesc primele scâncete ale nou-născutului. Vrăjitorul breton Merlin a prezis că copilul va fi o oaie, care ar putea fi „sfărâmată”, dar nu doborâtă, iar printre ai săi va fi ca un leu înfuriat. Fostul abate al cistercienilor, Joachim von Fiore, i-ar fi dat de ştire lui Heinrich al VI-lea că regina a rămas însărcinată cu un demon, fără să ştie. După studierea exactă a *Bibliei,* el prezice curând sfârşitul lumii, iar odraslei împărăteşti îi prezice că va participa la acest lucru. Un mesaj plauzibil pentru contemporanii lui, care aşteaptă de mult Apocalipsa şi Judecata de Apoi.

Toate acestea au un fundal politic. Împăratul Heinrich al VI-lea şi-a făcut cu iscusință un

imperiu mare. Influența lui se întinde de la Marea Nordului şi Marea Baltică până la toate coastele Mediteranei. Se pare că el ar fi realizat visul celor din dinastia Staufer de a domni peste întreg Pământul, ca succesori ai imperatorilor romani. Prin căsătoria lui Heinrich cu Konstanze, Papa este amenințat de unificarea Imperiului cu Regatul Siciliei, un teritoriu care se întinde, pe Italia continentală, până la porțile Romei. Statul bisericesc este astfel total înconjurat, iar Papa trebuie să împiedice prin toate mijloacele unirea spre a nu pierde din start lupta cu împăratul pentru dominația supremă.

Între orient şi occident

Moştenirea lui Friedrich pare să se spulbere curând. Împăratul Heinrich moare în 1197, la scurtă vreme şi Konstanze. Copilul, orfan de ambii părinți, este acum sub tutela Papei şi fără apărare. Viața lui este continuu în pericol din cauza luptelor pentru putere. El poartă de mic coroana Siciliei, dar trăieşte ca un prizonier în palatul regal din Palermo. Când avea şapte ani, şi-a rupt hainele de pe el „şi şi-a sfârtecat pielea lui cea tânără cu unghiile de parcă ar fi fost un cuțit, văzându-l pe zbirul lui". Oricât ar fi de exagerată această versiune a cronicii, ea lasă să se întrevadă cât de adânc era întipărită în mintea copilului convingerea de o importanță extraordinară despre

persoana lui şi rangul regesc. Aceşti ani l-au marcat puternic pe Friedrich, l-au făcut lucid în relațiile cu oamenii, l-au făcut suspicios față de sfatul străinului, au trezit în el, de tânăr, conştiința propriilor forțe şi a poziției lui de supremație.

Palermo din tinerețea lui este punctul de întâlnire al multor culturi. Moscheele stau alături de sinagogi şi biserici. Strămoşii lui materni i-au alungat de la putere, în lupte îndelungate, pe musulmani, dar şi-au însuşit stilul lor de viață. Spadasinii neciopliți din nord se transformă, sub soarele sudului, în promotori toleranți ai arhitecturii, filosofiei şi literaturii. În vile orientale, la țară, prinții normani cultivă un stil de viață luxos, în mijlocul unor grădini spațioase. Fastul oriental domină şi în încăperile regelui, ai căror pereți sunt împodobiți cu mozaicuri scumpe. Fântânile arteziene aduc răcoare şi destindere ca în palatele califilor.

Un călător arab îl elogiază pe regele Roger pentru că a făcut dintr-un ținut arid un teren înfloritor şi mănos. Cerealele şi uleiul de palmier sunt schimbate, în nordul Africii, pe aur, şi astfel se finanțează construirea bisericilor şi a palatelor. În sudul Italiei sosesc de pretutindeni meşteşugari şi constructori; influențele străine se contopesc într-un stil nou. Sicilia este pentru restul Europei țara făgăduinței.

Se spune că tânărul rege ar fi colindat străzile

oraşului Palermo, pe jumătate pierdut, pe jumătate flămând, dependent de mila altora. Se spune că Friedrich ar fi învățat maniere urâte de la prostituate şi negustorii de pe stradă, dar a învățat şi să cunoască oamenii şi a dobândit experiență de viață. Aceasta este o legendă; este însă probabilă o educație pe măsură, cu profesori vorbind multe limbi străine, în pofida tuturor tulburărilor din palatul regal. Curatorul Papei la Roma relatează despre un Friedrich care stăpâneşte excelent spada şi călăria şi care are o sete neobişnuită de cunoaştere.

Moştenirea arabă şi cea creştină s-au contopit în Sicilia într-un stil comun.

O dată cu împlinirea vârstei de paisprezece ani a devenit major, deci în 1208 a preluat domnia

într-un stat haotic. Coroana împărătească pare aruncată într-un viitor incert pentru el, după ce Papa i-a dat-o, în 1209, lui Otto din dinastia Welfen, de generații întregi adversară a casei Staufer. Papa avea astfel mâinile libere pentru a-şi consolida propria putere. Noul împărat Otto este neformat, sărăcit şi cu prestigiu ştirbit, deci promite să fie o creatură ascultătoare față de Roma. Dar când Otto face cunoscute în Italia dorințele lui de putere, Papa îl abandonează şi îl ia din nou în caruselul puterii pe Friedrich Staufer. O adunare de principi germani îi oferă coroana regală.

Însuşirea coroanei

Căsătorit de tânăr, la şaptesprezece ani era deja tatăl unui băiat, Friedrich începe una din cele mai mari aventuri cutezată de vreun rege în cel de al doilea mileniu. Mânat de curajul tinereții, el părăseşte, în 1212, Sicilia. Prin Roma şi Genova, însoțit de câțiva oameni de încredere, ajunge în nordul Italiei. Trece în zig-zag printre oraşele lombarde, duşmane ale dinastiei Staufer, scapă ca prin minune de prizonierat la milanezi trecând călare râul Lambro. Din Verona traversează Alpii, unde se află conții germani de Meran şi Bavaria, favorabili Welfer. Călăreşte prin Elveția la Konstanz (Constanța), pe lacul cu acelaşi nume, oraş care se pregăteşte să îl primească pe

împăratul din dinastia Welfer, care şi-a consolidat puterea.

Când Friedrich trece poarta oraşului şi cere permisiunea de intrare, episcopul îl refuza la început, dar citirea ordinului Papei, prin care Otto este excomunicat, îi deschide poarta. Cei din Konstanz baricadează acum podul peste Rin pentru a-l împiedica pe Otto să între. Având în vedere că Otto nu dispune de trupe suficiente, se retrage. Planul lui, de a-i tăia lui Friedrich drumul spre Germania, a eşuat. „Dacă Friedrich ar fi ajuns cu trei ore mai târziu la Konstanz, nu ar mai fi intrat niciodată în Germania", notează cronicarul.

Ştirea despre apariția lui Friedrich se răspândeşte cu iuțeala focului. Succesul lui ar putea fi un semn dumnezeiesc – aceasta este opinia generală. Urmat de o escortă din ce în ce mai numeroasă, Friedrich trece prin oraşele din sudul Germaniei, împodobite de sărbătoare, toate îi deschid porțile cu bucurie. Ele îl împing tot mai spre nord pe Otto, nesuferitul „rege saxon".

Soarta lui Otto se decide definitiv în lupta de la Bouvines, din nordul Franței. Ca aliat al regelui Angliei, în primăvara anului 1214, luptă împotriva francezilor şi suferă o înfrângere grea. Regele Philippe Auguste al Franței taie aripile vulturului împărătesc capturat şi îl trimite, împreună cu o considerabilă sumă de bani, lui Friedrich. Pentru alegerea regelui german nu mai există acum

niciun obstacol.

Tânărul Friedrich preia, în 1215, tronul strămoşului său Karl, în domul din Aachen. Locuitorii au făcut un sicriu minunat din argint pentru osemintele acestuia, care împodobesc arborele genealogic al dinastiei Staufer. Este preamărit aici şi Friedrich al II-lea. Când închide cu propriile lui mâini sicriul, îşi prinde crucea de umăr ca o promisiune că va porni în curând la eliberarea Ierusalimului. Până atunci va mai trece însă timp. Friedrich are lucruri mai importante de făcut. Câțiva ani, el se ocupă de treburile guvernului german, dar numai în măsura pregătirii planurilor sale mari de viitor. De atunci i se reproşează că a neglijat Germania într-un moment decisiv, lăsând-o pradă divizării în state mici, purtând numele lui.

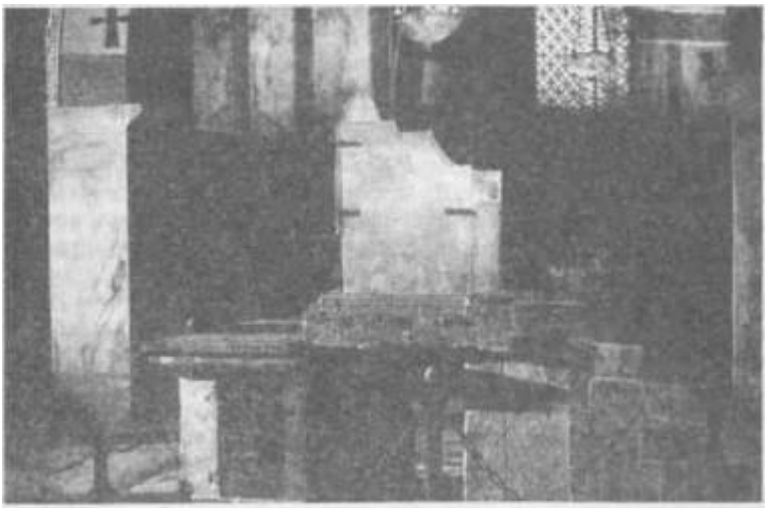

Aachen, unde Friedrich s-a urcat pe tronul lui Carol cel Mare.

Friedrich se întoarce în Italia, lăsându-l regent în Germania pe fiul său minor, Heinrich. În sud, îl aşteaptă coroana împărătească, pe care o va primi în 1220 de la Papă, şi Regatul Siciliei. Vrea ca aceasta să redevină înfloritoare ca altădată. Cu iscusință, îi întărâtă pe nobilii încrezuți unii împotriva altora şi, cu fiecare burg cucerit, îşi consolidează puterea. Între 1221 şi 1231, reorganizează statul; administrația este condusă de un aparat funcționăresc fidel împăratului.

În jurisdicția lor, funcționarii publici nu au voie să dețină nici bani, nici pământ; le este interzis orice comerț, să vândă sau să cumpere, să schimbe sau să primească ceva, ca şi căsătoria în propria regiune. Deținătorii funcțiilor trebuie schimbați în fiecare an.

Friedrich al II-lea înființează, în 1224, o universitate la Neapole pentru a „pregăti oameni inteligenți şi pricepuți în serviciile împărăteşti, care să cunoască legislația imperiului". Aici funcționarii vor fi pregătiți în spiritul său; li se interzice să urmeze la universități străine.

Importul şi exportul sunt supravegheate sever, se desființează privilegiile comerciale ale altor puteri maritime. Un sistem inteligent de impozite implică statul în orice mişcare a mărfurilor; monopolul producției pentru bunuri militare şi aducătoare de profit garantează încasări sigure în vistieria statului. În agricultură, Friedrich introduce plante noi, confiscă terenurile lăsate în

paragină şi le dă țăranilor care vor să le lucreze. Deseori apelează la legi de mult uitate ale strămoşilor lui normani. Regatul lui, Sicilia, funcționează şi aduce suficiente profituri pentru a întreține noi întăriri şi soldați – o demonstrație de forță a puterii centrale consolidate în vederea pregătirii războaielor viitoare.

În Sicilia luptă împotriva sarazinilor. Deşi de multă vreme fuseseră deposedați de putere, în teritoriile lor izolate din interiorul insulei, ei provocau deseori tulburări. Conducătorii lor sunt executați. 16.000 de musulmani sunt deportați de pe insulă în Apulia. Lucera devine un adevărat oraş musulman cu moschei, din ale căror minarete muezinii cheamă la rugăciune. O provocare împotriva Papei, ale cărui proprietăți nu se află la mare distanță. Cei din Lucera se revanşează față de împărat prin fidelitate totală. Împăratul romano-german va fi mereu înconjurat de o gardă de călăreți rapizi, puternici, o trupă de elită, care nu ascultă decât de el. Locuitorii plătesc un impozit pe cap de om pentru a putea să-şi exercite cultul lor religios; conform legii, ca şi evreii, ei sunt servitorii suveranului. În marile ateliere lucrează meşteri care fac arme pentru stat, iar sarazinii țes stofe pentru curte. Ademenit de fete, s-a lăsat atras de ele, îl învinuieşte Papa. Nu poate dovedi acest lucru, dar arheologii au găsit în ruinele palatului său indicii că ar fi existat un harem. Ar corespunde unui Regat Sicilian

orientat spre cultura orientală.

Coroana împăraților germani.

Pentru a-i şti rbi prestigiul în occidentul creştin, împăratul este acuzat de legături imorale cu temei „necredincioase”. În Palestina ar fi pus creştine să danseze frivol în fața unor musulmani, pentru ca apoi să fie oferite acestora; el însuşi ar fi avut un copil cu fata unui sultan. O anecdotă susține chiar că vălul purtat pe față de femeile musulmane ar proveni de la Friedrich. Ele ar fi purtat, de supărare, vălul negru pe față după plecarea iubitului lor din Ierusalim, până ce aceasta a devenit o tradiție. Oricât de absurde ar părea zvonurile, ele conțin totuşi ceva adevărat, speculează biserica.

Friedrich şi-a atras aversiunea Papei o dată cu plecarea în cruciadă, în 1228, după mai multe amânări şi numeroase promisiuni. În loc să apeleze la forța militară împotriva musulmanilor din Țara Sfântă, el a negociat cu ei şi, cu iscusință diplomatică, a încheiat un tratat cu arabii, care asigură creştinilor câmp de zece ani suveranitatea asupra Ierusalimului. O cruciadă fără vărsare de sânge este o trădare a cauzei creştine, aşa susțin cancelariile bisericilor.

O dată cu încheierea domniei Staufer şi cu preluarea puterii de către Carol de Anjou, musulmanii din Apulia sunt ucişi sau vânduți ca sclavi. La Lucera se caută zadarnic urme ale statului sarazinilor; a fost distrus în totalitate şi palatul lui Friedrich, resturile lui fiind folosite ca material de construcție.

Împăratul curios

Deşi Friedrich a fost mereu pe drumuri aproape jumătate din viață, a dus războaie, a asediat oraşe şi a organizat adunări parlamentare, el a avut totuşi timp şi pentru pasiunea lui: ştiința.

Ceea ce observă în natură – de pildă activitatea vulcanică doreşte să studieze temeinic. Pune întrebări precise învățaților: „De unde vine focul care erupe din pământ atât la câmpie, cât şi în munți? La fel – şi fumul, apare când acolo, când aici. De unde provine şi ce determină aceste

erupții?”

În Egipt a cerut explicarea unor fenomene optice: „De ce cârma, lăncile sau alte corpuri drepte, când se scufundă în apă, se văd tăiate pe locul unde întâlnesc apa?”

Friedrich i-a dat o problemă greu de rezolvat şi celui mai important matematician al occidentului medieval, Leonardo de Pisa, numit Fibonacci, care a murit la 70 de ani, în 1240: există o cifră ridicată la pătrat la care adăugând sau scăzând cifra cinci să obții de fiecare dată tot pătratul unui număr? Problema nu poate fi rezolvată nici astăzi cu metode elementare. Fibonacci a scris o carte genială despre numerele pătrate şi i-a închinat-o lui Friedrich. Şi celelalte cărți ale matematicianului sunt dedicate unor personalități, care se află în legătură cu curtea imperială.

Fibonacci a învățat să aprecieze metoda indiană de calcul cu nouă cifre în nordul arab al Africii. După multe călătorii de studii, a publicat cunoştințe noi pentru Europa, *Liber Abaci,* pe care a citit-o şi împăratul. Din cuprins face parte şi vestita problemă cu iepurii: „Cineva a dus o pereche de iepuri într-un loc neîngrădit, pentru a stabili câte perechi de iepuri va naşte într-un an prima pereche. Ea poate avea pui în fiecare lună, iar din luna a doua de viață iepuroaica poate face pui. Pentru că perechea descrisă la începutul problemei, va avea pui din prima lună, trebuie să o

dublezi; după o lună vor fi două perechi. Din acestea una mai are pui, respectiv prima, în cea de a doua lună. Deci, în luna a treia, sunt trei perechi. Două din acestea, în decurs de o lună, pot din nou să facă pui; în cea de a treia lună vor fi născute deci două perechi de iepuri. În aceeaşi lună sunt cinci perechi; dintre acestea, trei vor face pui în aceeaşi lună. În cea de a patra lună sunt opt perechi. Dacă continuăm astfel, obținem într-un an 377 de perechi, urmaşe ale primei perechi.

Vestita carte despre vânătoarea cu şoimi a lui Friedrich al II-lea. Pare scrisă ca o bandă desenată, cu explicații în text.

Poți să vezi cum am obținut suma. La început adunăm prima cu a doua cifră, respectiv 1 cu 2, apoi a doua cu a treia, apoi a treia cu a patra, cea

de a patra cu a cincea şi aşa mai departe, până când am adunat a zecea cu a unsprezecea, respectiv 144 cu 233. Astfel obținem suma iepurilor descrişi mai sus, respectiv 377. Şi astfel poți continua pentru un număr nelimitat de luni."

Nu ştim dacă Friedrich a ştiut să rezolve singur problema lui Fibonacci. Oricum, i-a impresionat pe arabi cu cunoştințele lui, în timpul şederii în Palestina. Este un om foarte învățat, un bun cunoscător al geometriei, al aritmeticii şi al altor ştiințe speculative, a scris istoricul al-Makrizi.

În țările aflate sub influență arabă, care se întindeau pe o suprafață mare din Afganistan peste coasta mediteraneană africană până în Spania, filosofia şi ştiința erau în plină dezvoltare din secolul al VIII-lea. Pe parcursul a 400 de ani, matematica, în urma dezvoltării ei impetuoase datorită învățaților arabi, atinge o înflorire nemaiîntâlnită de pe vremea grecilor. Principii înființează observatoare costisitoare şi biblioteci, fac să se întocmească tabele astronomice exacte şi încearcă să obțină copii ale operelor marilor învățați ai Greciei antice. Cele mai importante cărți de matematică indiană şi greacă sunt traduse în arabă, ele constituind un teren fertil pentru generații de învățați. Noi descoperiri se fac cu precădere în optică, astronomie şi algebră.

Friedrich vrea să facă utilă această ştiință pentru Occident. Un exemplu pentru el nu este numai Spania, ci şi curtea strămoşilor lui

normanzi de la Palermo, unde învățații arabi erau prezenți în număr mare. Cartograful al-Idrisi a desenat o hartă a lumii, care a fost gravată pe o masă din argint. Pentru al-Idrisi nu există nicio îndoială: Pământul este o bilă. Acest lucru îl învață desigur şi tânărul Friedrich, într-un moment în care învățații creştini mai fabulau că pământul este asemeni unui disc.

Sultanul Egiptului dăruieşte împăratului un astrolab prețios. Este un instrument astrologie, de obicei din bronz sau alamă, pentru a măsura înălțimea stelelor fixe, a soarelui şi a lunii deasupra orizontului, pentru a obține o mulțime de date astronomice şi topografice fără nicio formulă matematică. Una din principalele folosiri ale astrolabului este măsurarea timpului, de o mare importanță pentru musulmani la determinarea orelor de rugăciune. Friedrich are, deci, la dispoziție suficiente mijloace pentru a construi Castel del Monte asemeni unui ceas solar.

În trezoreria Vaticanului

Cea mai mare realizare a lui Friedrich al II-lea în domeniul ştiințelor naturale este o lucrare de ornitologie, intitulată *Despre arta de a vâna cu păsări.* Cine doreşte astăzi să aibă originalul în mână, trebuie să deschidă la Vatican uşi blindate sau uşi ale trezoreriei. Abia atunci poate răsfoi

manuscrisul, cu numeroase ilustrații color, menținute în culori vii – lucru aproape imposibil pentru un muritor de rând. Deşi echipa noastră de filmare a rugat insistent să primească permisiunea de a filma, au fost invocate mereu alte motive care să justifice refuzul.

Suveran peste imensele comori ale bibliotecii papale este părintele irlandez Boyle, un mare specialist. Domnia sa veghează ca un cerber peste comorile de o valoare inestimabilă şi era cât pe ce să nu permită nici accesul nostru. Vaticanul a filmat cu o echipă proprie toate documentele valoroase şi vinde acest material în regie proprie, ni s-a răspuns laconic. Luăm filmul, dar el nu corespunde pretențiilor noastre de calitate.

O nouă tentativă ne aduce la uşa lui Pater Boyle, dar polițiştii particulari neprietenoşi ai bibliotecii papale ne interzic energic accesul. Nu putem vorbi cu părintele, deoarece ia masa cu preşedintele instituției Bank of America. Un înger păzitor ne vine în ajutor. Părintele şi-a stricat stomacul şi nu mai merge la respectiva masă. Se milostiveşte de noi. Astfel avem acces, sub conducerea lui, în spatele mai multor uşi prevăzute cu sisteme secrete. După rafturi interminabile cu cărți, ajungem într-o nouă încăpere blindată. După ce s-a deschis şi această uşă, ne aflăm în fața unor manuscrise de format mare. Valoarea asigurată a lor este de mai multe sute de milioane de mărci. Părintele nu ne spune dacă şi în realitate sunt

asigurate la această sumă; trece peste anumite întrebări, ignorându-le. La început ne oferă manuscrisul de la Fulda, scris cu o ordonare curioasă a literelor şi ilustrat cu culori minunate. Apoi ne aduce opera cerută: cel mai vechi original păstrat din cartea lui Friedrich.

Friedrich al II-lea a cheltuit sume importante pentru procurarea şi dresarea şoimilor de vânătoare.

Este o ironie a istoriei, ca aici, în centrul puterii foştilor lui duşmani, să fie păstrată cea mai importantă piesă a împăratului. A ajuns în Franța ca pradă de război, apoi în secolul al XVI-lea este menționată ca aparținând unei familii de medici din Nürnberg, pentru ca să ajungă la Heidelberg în vestita „Bibliotheca Palatina”. Când trupele catolice cuceresc Heidelberg în timpul războiului de 30 de ani, conducătorul armatei, Tilly, dăruieşte Papei biblioteca. Ea se află la Roma din 1623.

Asemeni multor nobili contemporani şi Friedrich este un vânător pasionat. Pentru a stârni vânatul nu foloseşte numai câini, ci şi râşi sau leoparzi. Cel mai mult vânează cu şoimi. Dă o avere pentru a-şi procura păsările rare de pradă. Sunt prinşi pentru el în insula Malta, iar din nord, prin portul Lubeck, i se aduc speciile rare de şoimi mari. Are peste 50 de supuşi care se îngrijesc de şoimii lui. Friedrich vrea să desăvârşească un sport nobil şi să facă vânătoarea cât mai sigură. Păsările de pradă sunt dresate pentru perfecționarea însuşirilor lor naturale.

„Vânătoarea nu este decât mişcare şi exersare cu intenția de a prinde animale sălbatice", scrie Friedrich. În consecință, observă păsările ce sunt vânate în cele mai mici amănunte: mişcarea aripilor, musculatura, tendoanele, nervii, creierul şi scheletul; le pune în legătură cu spațiul lor de viață, cu aerul, cu apa. Motto-ul său, revoluționar pentru acea epocă, era: „Lucrurile trebuie văzute în realitatea lor".

Cât de redus era nivelul ştiinței pe vremea lui Friedrich, o arată următoarea legendă despre înmulțirea unei specii de gâşte nordice. Împăratul o verifică: „Se spune că unele gâşte din nord ar proveni din copaci putrezi. Se mai spune că în ținuturile nordice foarte îndepărtate ar exista locuri cu bucăți de lemn, provenite de la corăbii, unde, din cauza putreziciunii, ar apărea un vierme; din acesta ar lua naştere apoi acea pasăre,

care stă cu ciocul în lemnul putred, până ce învață să zboare. Noi am făcut cercetări ca să vedem dacă există un sâmbure de adevăr în toate acestea. Am trimis oameni acolo, am cerut să ni se aducă lemn şi am văzut că pe el creşte doar un fel de muşchi, dar care nu se transformă niciodată în vreo pasăre. De aceea credem că nu este adevărat, doar dacă se vor aduce dovezi mai credibile".

Cu toate acestea, legenda va fi preluată secole de-a rândul ca una adevărată în scrieri de ornitologie. Friedrich şi-a depăşit timpul: cartea lui despre şoimi va fi mult timp inaccesibilă.

Horst Stern relatează că, în cadrul unei discuții, vestitul cercetător şi laureat al premiului Nobel, Konrad Lorenz, a subliniat exactitatea observațiilor împăratului Friedrich. Abia ştiința modernă, cu mijloacele ei perfecționate, binoclu şi instrumente de văzut pe timp de noapte, a confirmat şi completat aceste observații. Horst Stern nu îl consideră pe împărat un prieten al animalelor în adevăratul sens al cuvântului. Vâna cu prea multă cruzime. Chiar şi din cartea lui reiese torturarea animalelor. În timpul dresării şoimului, unui cocor, folosit ca vânat, i se taie ghearele, i se leagă ciocul şi nările, i se cos ochii, ca să nu poată vedea. În caz de nevoie i se paralizează şi picioarele sau este legat. Pe vremea aceea o asemenea chinuire a animalelor era ceva normal, întrucât nici oamenii nu erau tratați adeseori mai bine. De aceea valoarea ştiințifică a

cărții este ştirbită.

Manuscrisul pierdut

Opera unică în felul ei se află în trezoreria bibliofilă de la Vatican. Părintele Boyle ne arată, răsfoind-o, cât de bine s-a păstrat cartea în două părți. Primul volum se ocupă de păsări în general, cel de al doilea de şoimi.

Mai este consemnat că fiul lui Friedrich, Manfred, a scris cartea după indicațiile şi notițele originale ale tatălui său. Într-o ilustrație, el apare îngenunchind în fața tatălui său, rugându-l să scrie o carte despre vânătoarea cu şoimi. Manuscrisul original a fost căutat zadarnic, cel puțin până acum.

În anul 1248 împăratul asediază oraşul Parma, un important nod de circulație între nordul şi sudul Italiei. Trupele aliate ale Papei, care cuceriseră puterea în oraş cu ajutorul milanezilor, duşmani de moarte, amenințau acum căile lui de aprovizionare. Friedrich asediază Parma o iarnă întreagă, pentru a înfometa populația. După cucerire, oraşul ar urma să fie făcut una cu pământul. Fondase deja un oraş concurent, cu numele de „Vittoria”, unde îşi stabilise tabăra. Totul pare să se fi desfăşurat conform planului; asediații sunt aproape terminați. Friedrich şi oamenii lui merg la o vânătoare, de unde nu lipsesc şoimii. Acum are loc ceva neaşteptat: cei

din Parma aşteptau de mult o clipă prielnică şi atacă Vittoria printr-un şiretlic. Soldații împăratului, luați prin surprindere, fug; a fost o înfrângere catastrofală. Baia de sânge în armată cere un mare tribut de victime printre oamenii de încredere, este pierdută şi comoara coroanei, ca şi haremul şi colecția de lucrări ştiințifice; o pradă extrem de bogată. Prestigiul ştirbit este însă şi mai dureros; împăratul nu mai era considerat invincibil.

Printre comorile luate ca pradă s-ar fi aflat şi manuscrisul original al cărții despre şoimi. În arhiva lui Carol de Anjou (1226–1285), conte de Provence, succesor al dinastiei Staufer pe tronul sicilian, s-a păstrat o scrisoare, în care un negustor milanez, Bottatius, oferă spre vânzare o scriere deosebită despre păsări şi câini, care ar fi aparținut lui Friedrich. Negustorul laudă excesiv cartea, bătută cu aur şi argint şi descrie conținutul ei. Deşi datele nu corespund cu cele scrise de Friedrich în carte, scrisoarea este socotită un indiciu referitor la versiunea originală a lucrării.

Istoricul german Johannes Fried a cercetat cu atenție diversele ediții. El crede că este posibil ca lucrarea deosebită, oferită spre vânzare de Bottatius, să fi făcut parte din colecția lui Friedrich şi să fi fost luată pradă de cei din Parma; dar vede în ea doar o colecție de texte ale diverşilor autori, aflată la împărat ca un fel de bibliotecă

portabilă. Potrivit lui Fried nu se ştie nici acum unde ar fi rămas manuscrisul original, în cazul în care împăratul însuşi ar fi redactat unul, după cercetări de circa treizeci de ani.

Fiul împăratului, Manfred, rege al Siciliei, oferă, în cele două volume ale cărții, diverse indicii, potrivit cărora, după moartea tatălui, nu ar fi găsit o lucrare încheiată pe această temă, ci nişte notițe cu multe lacune, pe care le-a completat cu material din „dulapul cu însemnări" al lui Friedrich. Manfred dă o prezentare literară moştenirii ştiințifice a tatălui, dar nu o poate completa în totalitate. Este împiedicat de războiul cu concurentul lui la tron, Carol de Anjou şi de moartea pe câmpul de luptă de la Benevent în 1266.

Blestemul sudului

De obicei, cine doreşte să filmeze în clădiri publice sau particulare importante din punct de vedere istoric şi artistic, trebuie să plătească. Acest lucru este explicabil având în vedere că ele trebuie întreținute. Este, de asemenea, normal ca massmedia să plătească. Dar există deosebiri regionale foarte mari în ce priveşte sumele cerute pentru filmări. Cine apelează la unitățile de măsură central-europene când este în sudul Italiei, ajunge repede să-şi iasă din pepeni.

În țări arabe, africane şi latino-americane am

avut experienţe nefericite din cauza birocraţilor, dar în mezzogiorno, în partea sudică a cizmei italiene, surprizele la care nu mă aşteptam se ţin lanţ. Dacă în Egipt sau Mexic au apărut piedici pentru a obţine aprobările necesare, o mică „atenţie” decentă a fost mereu salvatoare. Acolo toate au regulile lor. Uneori au apărut şi greutăţi, pe care le-am acceptat scrâşnind din dinţi, când ni s-au cerut sume mai mari în mod oficial.

Cel mai clar exemplu îl constituie Castel del Monte. Aparţine de Inspecţia Generală pentru Cultură şi Bunuri Culturale a regiunii Bari, care este subordonată Ministerului Culturii de la Roma. Nici chiar primarul localităţii nu are vreo influenţă asupra acestui for.

Am trimis o adresă referentei de specialitate rugând-o să obţinem permisiunea de a filma. După câteva săptămâni ne-am interesat de mersul cererii noastre. Referenta nu era prezentă, dar un coleg auzise de adresa noastră. Între timp ea s-a pierdut. Ne-a rugat să trimitem alta, de această dată în două copii, pentru că s-a mai pierdut uneori câte ceva. Scriem din nou şi ne înarmăm cu răbdare. Timpul trece şi se apropie termenul pe care ni-l fixasem pentru filmări, luna septembrie. Referenta este mai întâi bolnavă, apoi luni de zile în concediu; nu o înlocuieşte nimeni. Nu mai auzim nimic. Cu câteva zile înaintea termenului nostru, obţinem o legătură telefonică. Fireşte totul este cel mai bine pregătit, ne anunţă referenta cu o

voce severă, trebuie doar să plătim taxele legale la bancă şi să îi prezentăm dovada ca să ne pună ştampila pe aprobare. Din cauza programului ei foarte încărcat, acest lucru este posibil numai peste două zile, între orele opt şi zece dimineața.

Ne grăbim să ajungem, ne strecurăm chiar şi prin haosul circulației de dimineață din Bari, după care obținem mult dorita hârtie. Ne mai rămân două ore pentru ca fix la douăsprezece să putem filma fenomenul umbrelor în ziua solstițiului de toamnă. Chiar şi norii amenințători s-au spulberat. Dar paznicul de la Castel del Monte, cu care convenisem din timp momentul filmărilor, uită să ceară şefului său permisiunea specială de a intra în sală. O problemă de securitate, ne explică el. La început am amuțit, apoi rugăm să telefonăm doamnei din Bari. Ne refuză categoric, explicând că aceasta nu se poate rezolva telefonic. O persoană oficială ne anunță confidențial că referenta s-a dus la ştrand; din păcate el nu ne poate ajuta. Oficial astăzi în Italia este zi normală de lucru.

Soarele se tot înalță pe cer; dezorientați, amenințăm cu suprimarea contribuției germane pentru fondurile europene regionale în favoarea Italiei. Dintr-o dată avem succes. Paznicul pare a fi foarte bine informat de realitățile politice şi ne permite să urcăm, după ce am depus o cauțiune. La miezul zilei, omul nostru poate filma.

Cerem explicații unui localnic, cunoscător. Cu

un zâmbet plin de înțelegere, ne relatează povestea sudului. Mezzogiorno nu s-a putut încadra în evoluția economică a nordului, numai banii din ajutoare fac ca să nu se prăbuşească totul. De aceea s-a creat un climat de dependență şi de comoditate. Deoarece funcționarii statului primesc leafa direct de la Roma, s-au înființat mereu alte posturi pentru prieteni şi rude ale politicienilor influenți. Deținătorii acestora nu au nimic de făcut. Dar, pentru ca nimănui să nu îi vină ideea de a pune sub semnul întrebării existența lor, ei îşi fac simțită prezența ca foarte importantă. Aceasta duce la absurdități. Primul angajat recepționează apelul telefonic, cel de al doilea îl consemnează, cel de al treilea îl transmite unui al patrulea, care, la rândul lui, face un act, ce va fi ştampilat de al treilea, înainte ca cel de al doilea să scrie adresa pe o scrisoare, pe care primul o va duce la poştă. În rest sunt la ştrand, la primiri oficiale sau la cumpărături. Este supravegheată şi recolta de măsline şi de struguri.

Ca să fim cinstiți, trebuie să menționăm şi excepția de la regulă. Am întâlnit şi oameni deosebit de prietenoşi, care ne-au ajutat fără să aibă niciun câştig din aceasta. Dintre ei fac parte câțiva domni mai vârstnici, pe care i-am întâlnit la frizeria din micul orăşel Adria. Potrivit statisticilor, Adria este unul din oraşele cu cea mai ridicată rată a criminalității din Italia; nu am îndrăznit să pierdem din ochi maşina cu aparatele noastre.

Dimineața târziu, câțiva bărbați mai bine hrăniți intră în frizerie. În loc să se aşeze lângă mine pe scaunele goale, iau loc în sala de aşteptare. Un chelner aduce pe loc cafea din barul învecinat, fireşte şi pentru mine. Nişte tineri îşi parchează motocicletele în față şi aduc acestor domni plicuri bine umplute. O scenă plină de şarm într-un mic orăşel. Conversația curge. În râsetele celorlalți, mi se relatează despre o detenție în Franța pentru proxenetism, pe vremea când era tânăr. Le povestesc despre filmările noastre în oraş; patriotismul local al celor prezenți devine activ. Echipa este invitată la masă într-un restaurant, cel mai bun din Adria, suntem asigurați. I a întrebarea mea dacă se găseşte un loc sigur de parcare pentru maşina noastră cu aparate, îmi răspunde serios că nimeni nu ar îndrăzni să fure de la oaspeții lui. Toți îl aprobă. Masa de seară a fost un succes total. Când am ajuns ia hotel, angajații ne privesc cu mirare. Suntem tratați surprinzător de bine.

Forma regională de manifestare a mafiei se numeşte în Apulia foarte sonor „Coroana sfântă". Nu am putut stabili dacă există vreo legătură cu Castel del Monte din apropiere, care domină regiunea chiar ca o coroană.

Ucigaşul Soților Sau Iubitul Femeilor

Paternitatea lui Friedrich este dovedită la 16

copii, pe care i-a avut, probabil, cu zece femei. Trebuie să avem în vedere şi alți bastarzi, mai ales că istoricilor le place să enumere mereu progeniturile nelegale ale capetelor încoronate.

A fost pentru prima oară în fața altarului la paisprezece ani. Tutorele papal i-a căutat o soție din rațiuni politice. Konstanze de Aragon este cu zece ani mai mare şi văduvă. Cea mai importantă dotă a ei, 500 de călăreți spanioli, este curând decimată de o molimă. Căsătoria a constituit totuşi un succes; Friedrich o îngroapă în cavoul familiei şi îi scrie un ultim vers pe sarcofag:

„Eu, Konstanze, am fost regina Siciliei, o regină încredințată Ție, locuiesc aici acum, Friedrich, am fost a Ta". Îi pune alături în mormânt coroana împodobită cu pietre scumpe.

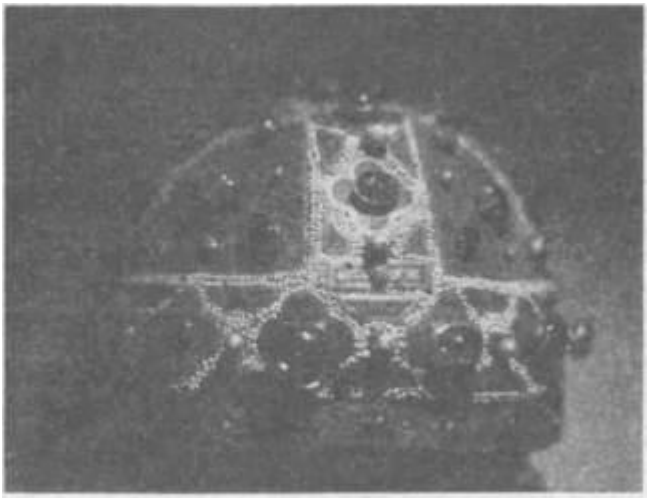

În mormântul primei soții a lui Friedrich al II-lea s-a găsit o coroană cu multe pietre scumpe.

Franciscanii, adversari ai lui Friedrich.

Cea de a doua soție, Jolanthe von Brienne, aduce în căsătorie coroana Ierusalimului. Deşi locurile sfinte din Palestina fuseseră de mult cucerite de arabi, chiar şi numai simbolul reprezentării lor este un motiv de căsătorie pentru împărat. Nu este îndeplinită nici promisiunea lui de a redobândi Ierusalimul pentru creştinătate. Dar înainte de 1228, când poate porni în cruciadă, Jolanthe moare la şaptesprezece ani. Tatăl ei, care îl invidiază pe Friedrich din cauza pretențiilor asupra Ierusalimului, lansează zvonul că acesta şi-a otrăvit soția. Şi după moartea Isabellei de Anglia, cea de a treia soție, soțul este bănuit de crimă. Papa este din nou implicat în campania denigratoare.

Cu ocazia a împlinirii a 800 de ani de la naşterea împăratului, oamenii de ştiință au vrut să dezlege misterul morții celor două soții, Jolanthe şi

Isabella. În prezența medicilor, a celor în drept şi a unui notar, episcopul din Andria a deschis cele două morminte din criptă, unde se aflau probabil rămăşițele pământeşti ale celor două împărătese. Sicriele din lemn sunt duse la Pisa într-un institut universitar. Aici sunt cercetate de profesorul Fornaciari, un specialist de talie mondială în paleopatologie. Mumiile sunt puse la Röentgen, care arată cauza morții sau bolile şi după mii de ani. Cercetează oasele cu ajutorul tehnicii moderne de analiză. Inițial trebuie rezolvată o problemă grea de identificare. Într-un sicriu se află cinci schelete, în celălalt patru. Oasele trebuie aranjate după sex şi data morții. La sfârşit rămân două, despre care se crede că ar putea fi ale împărăteselor. Profesorul ia probe de oase, care – măcinate şi dizolvate în apă – se evaporă în spectograful cu izotopi. Cu ajutorul unui calculator, aparatul măsoară chiar şi cele mai mici urme de substanțe chimice. Fornaciari caută arsenic sau alte otrăvuri obişnuite pentru vremea aceea, care ar trebui să fie prezente în schelet până în zilele noastre. Indiciile îl absolvă pe Friedrich de bănuiala de crimă; aparatul nu indică nicio urmă de otravă. Colegii profesorului critică rezultatul, arătând că este unul la care s-a ajuns din lipsă de dovezi.

Împăratul ne apare ca un admirator galant al femeilor în poeziile lui. Încurajează arta veselă a trubadurilor la curtea lui, punând astfel bazele

poeziei cu circulație folclorică în spațiul italian. Chiar şi oamenii lui fac rime, poate cu mai mult talent, ca stăpânul lor. Totuşi să nu omitem o mostră de poezie împărătească: „Vai de mine, nici nu pot să spun/ce durere de inimă mă apucă / când trebuie să mă despart de stăpâna mea / căci nici nu am părăsit-o bine pe iubita mea / şi mi se pare că nu mai pot dori decât să mor”.

Friedrich i-a făcut poezii şi Biancăi Lancia, despre care se spune că a fost iubirea vieții lui. Deşi nu a fost niciodată căsătorit oficial cu ea, relația lor a supraviețuit mulți ani; istoricii spun că i-a făcut trei bastarzi, printre care şi pe fiul lui preferat, Manfred.

Potrivit unei legende, mama lui Manfred, Bianca, ar fi trăit la Gioia del Colle, într-o închisoare, deoarece Friedrich era obsedat de teama de trădare şi de gelozie. Pentru a-şi redobândi libertatea şi a fi absolvită de orice bănuială pe viitor, ea şi-ar fi tăiat sânii, pe care i-ar fi trimis regelui pe o tavă de argint, împreună cu noul născut. În amintirea acestei întâmplări tragice, un pietrar necunoscut a imortalizat sânii Biancăi pe turnul închisorii. Ghidul povesteşte mereu această anecdotă; iar vizitatorii palatului o ascultă cu plăcere.

Arma secretă a Papei

„Cea de a doua idee nebunească a lui era să facă

un experiment cum ar fi putut vorbi sau cum s-ar fi putut exprima băieții când creşteau, dacă nu ar fi avut ocazia să vorbească cu nimeni. De aceea a ordonat doicilor şi îngrijitoarelor să le dea lapte copiilor ce voiau să sugă, să îi spele şi să le facă baie, dar să nu vorbească cu ei deloc. El voia să cerceteze dacă ar fi vorbit ebraica, ea fiind cea mai veche limbă, sau greaca, latina, araba ori limba părinților care le-au dat viață. S-a străduit degeaba pentru că micuții au murit. Nu voiau să trăiască fără a da din mâini veseli sau fără a auzi vorbe dulci din partea doicilor. Cea de a şasea idee nebunească a lui Friedrich a fost să invite la masă doi bărbați, cărora le dădea aceeaşi mâncare. Apoi pe unul îl trimitea la culcare, iar pe celălalt la vânătoare. În seara următoare, în prezența lui, le tăiau burțile şi le goleau, pentru a vedea care din ei a digerat mai bine mâncarea. Medicii au constatat că cel care dormise, digerase mai bine.

Conciliul de la Lyon l-a excomunicat pe Friedrich al II-lea, împăratul va lupta mereu împotriva dușmanilor, care devin tot mai puternici. Miniatură din cartea despre șoimi.

Friedrich a mai avut şi alte idei nebuneşti, curiozități, blestemății, necredințe, infamii sau a făcut abuzuri. De pildă, ar fi închis un bărbat de viu într-un butoi, până când a murit pentru a vedea dacă din cel care moare iese sufletul. După ce nu s-a observat nimic, împăratul a constatat satisfăcut că aceasta dovedeşte inexistența

sufletului. Unul din curteni a observat că strigătele care se auzeau din butoi, nu puteau fi văzute. Friedrich s-a scufundat în tăcere după această observație, apoi a ordonat ca observația lui să fie modificată prin «nedovedit»".

La prima vedere această relatare pare plauzibilă. Salimbene prezintă experimentele în cuvinte lucide pentru vremea lui, care par să fi avut răsunetul dorit printre cititorii săi. Într-un mod similar, el a descris evenimente din oraşul lui natal, Parma, şi se bucură de respectul istoricilor pentru modul lui de relatare. Ei nu aveau niciun motiv să se îndoiască de textul despre Friedrich, deşi numai Salimbene relatează despre aceste experiențe groaznice pe oameni. Ar fi trebuit să devină suspicioşi când au studiat următorul ordin de experiență: „Cea de a patra idee nebunească a lui Friedrich a fost aceea că l-a trimis pe un oarecare Nicola de mai multe ori să atingă fundul mării, împotriva voinței acestuia; el a revenit. Fiindcă voia să verifice dacă el se scufundase într-adevăr până la fund, a aruncat un pahar de aur în mare, unde a crezut că este cea mai adâncă. Paharul a fost găsit şi scos de el la suprafață, ceea ce l-a mirat pe împărat. Când a vrut să îl trimită din nou, acesta i-a spus: «Nu mă mai trimite cu niciun preț acolo, pentru că marea este atât de furioasă în adâncuri, încât, dacă mă mai trimiți, nu voi mai reveni niciodată?». Cu toate acestea l-a trimis şi nu s-a mai întors niciodată."

Orice cititor atent poate observa că acest text corespunde cu cel al poeziei lui Schiller *Scufundătorul.* Poetul german nu l-a socotit probabil un tiran pe cel ce purtase acelaşi nume ca şi el, atunci când a scris poezia; legenda este mult mai veche. Herodot a preluat-o, în antichitate, ca aparținând faraonului egiptean Psammetih.

Salimbene a respins pur şi simplu defăimările standard împotriva despotului; aceasta aruncă o lumină defavorabilă asupra credibilității scrierilor sale. Totuşi ele au fost şi vor fi crezute de învățați de vază. Întregul comportament al lui Friedrich li se pare duplicitar, deci îl cred capabil de asemenea experiențe pe oameni.

Contemporanii îl descriu ca „rafinat, perfid, senzual, supărat şi impetuos". Pentru alții el este „bine făcut, înalt, vesel". Ambele descrieri nu par a fi inventate; e un om cu două fețe. Chiar un prieten al lui spune că are ochii unui şarpe.

La Gargano, în pintenul cizmei italiene, se află mânăstirea franciscană San Matteo. Aici erau călugări încă din timpul lui Friedrich. Vrem să aflăm de la fratele Villani de ce franciscanii au fost duşmanii atât de înverşunați ai lui Friedrich.

Fondatorul ordinului, Francesco, era socotit un mare adversar al lui Friedrich, dar fratele nu este de acord. Papa a fost cel care i-a îndemnat pe călugări să se răscoale împotriva împăratului, contrar legilor ordinului. Sfântul Francesco avea

alte idei. Ordinul lui reformator trebuia să readucă biserica pe drumul cel drept, până la lipsa de proprietăți şi la respectarea tuturor ființelor. Francesco însuşi a cerşit şi a suferit de foame. Respins mai întâi ca eretic, el pătrunde în biserică. Papei îi convine noul ordin foarte bine. În întregul Occident au apărut secte şi biserici independente, care luptă din ce în ce mai mult împotriva celei oficiale. Franciscanii pot ajuta acum la temperarea nemulțumirii credincioşilor şi la salvarea papalității. Ei nu declară război religios numai ereticilor; şi împăratul devine o placă turnantă a călugărilor înfuriați, îmbrăcați în sutanele brune. Pretutindeni ei iau apărarea Papei şi dezlănțuie o adevărată campanie împotriva lui Friedrich.

Fratele Villani crede că tot astfel trebuie înțelese şi tiradele lui Salimbene. Pentru franciscanii de astăzi, Friedrich nu a fost un duşman al creştinismului. Nu poate fi socotit un exemplu ideal, dar nu a fost un „anticrist". Acest lucru o dovedeşte dorința lui de a-şi da sfârşitul într-o rasă de călugăr cistercian. Aceasta a fost şi ultima dorință a lui Francesco – era o demonstrație de credință profundă.

Cine este următorul după Dumnezeu?

La Conciliul de la Lyon din 1245, Papa Inocențiu al IV-lea pune problema puterii: „Întrebarea este

dacă să mai lăsăm sceptrul peste poporul creştin unui om, care s-a înfoiat de norocul lui nemaipomenit, încât a uitat că se trage din oameni, face nelegiuiri împotriva oamenilor, furia lui animalică este nimicitoare, se ridică împotriva facerii lumii, a cărei imagine o disprețuieşte în om şi în creație".

Un pamflet al episcopului Rainer de Viterbo ațâță spiritele şi mai mult: „Şi pentru că are în frunte cornul puterii, iar din gură îi ies vorbe cumplite, crede că poate schimba legile şi timpurile, că adevărul se târăşte şi de aceea cârteşte împotriva suveranului şi scoate vorbe de ocară şi împotriva lui Moise şi a lui Dumnezeu. Nu vă fie milă de nelegiuit! Aruncați-l la pământ de pe strălucirea regească, să îl vadă şi să se teamă să îl urmeze! Alungați-l din lăcaşul sfânt al Domnului, ca să nu mai domnească peste popor creştin! Nimiciți numele şi trupul, urmaşii şi sămânța acestui babilonian!"

Excomunicarea ordonată împotriva împăratului are urmări nefaste. Friedrich se face vinovat de încălcarea jurământului, de tulburarea păcii, de calomnierea Domnului şi de eretism. Este înlocuit ca împărat şi rege; principii germani trebuie să aleagă un succesor; Sicilia revine Papei.

Decizia conciliului provoacă tulburare şi nelinişte, ea nu îl poate deposeda de putere pe Friedrich. Duşmanii lui din Germania şi Italia se simt consolidați şi cutează să se răscoale. Vântul

istoriei îi este potrivnic. La curte, tonul devine mai dur. Dacă Papa s-a plâns de şicane împotriva preoţimii, acum are de a face cu o adevărată teroare. Episcopii lui sunt persecutaţi; relaţiile cu el îi costă viaţa. Friedrich vorbeşte clar: nu mai vrea să fie nicovala lumii, ci ciocanul ei.

Împotriva împăratului se răzbună şi faptul că nu a cultivat niciodată relaţii bune cu oraşele comerciale bogate din nordul Italiei. Deşi oraşele fac parte din imperiu, resping tentativele împăratului de a spori impozitele. Asemeni predecesorilor lui, nici el nu poate realiza un parteneriat favorabil pentru ambele părţi; aceasta contravine concepţiilor lui politice. Economia trebuie să depindă de suveran, ale cărui planuri sunt cu precădere războinice.

Papa găseşte cei mai importanţi aliaţi în oraşele influente. Împăratul eşuează în faţa acestei alianţe conjuncturale, care vrea să scape de ameninţarea dinastiei Staufer. În final, triumfă oraşele. Ele îşi vor pune amprenta pe evoluţia viitoare în noua epocă a Renaşterii; împăratul şi papalitatea pierd preponderenţa în Occident.

Dispariţia dinastiei Staufer-ilor

Friedrich moare în iarna inului 1250 la o vânătoare. Papa se bucură, ceea ce nu e prea creştineşte, când află că a dispărut marele lui duşman. „Cerul să se bucure, Pământul să

jubileze că furtuna s-a transformat în vânt lin, după ce a fost luat de De pământ cel ce a dus biserica lui Dumnezeu în mare cumpănă".

Împăratul fusese avertizat de o prezicere, respectiv să evite un loc care să aibă nume de floare. El ar fi evitat, superstițios, să meargă la Florența. Soarta îl loveşte la Castelfiorentino. A murit Friedrich de Hohenstaufen, „cel mai mare dintre principii pământului, minunea şi ruda întregii lumi", cum îl preamăreau supuşii lui. Lasă o moştenire asigurată. La şaisprezece ani după moartea lui, fiul lui, Manfred, pierde Sicilia în favoarea lui Carol de Anjou, care, însărcinat de Papa să facă ordine, îl urmăreşte cu fanatism pe ultimul reprezentant al dinastiei Staufer. Fiul lui Friedrich, Manfred, moare în 1266 pe câmpul de luptă la Benevent, nepotul lui, Konradin, va fi spânzurat la Neapole, în 1268. Alți trei nepoți mor în chip groaznic la Castel del Monte. Ia sfârşit o epocă, dar lumea nu se sfârşeşte. Se schimbă fără împărat. Rămâne neconfirmat dacă el a vrut să schimbe lumea. În orice caz, a eşuat ca suveran al ei.

Locul lui de veci este astăzi unul pustiu, evitat de vizitatori. În apropiere de Lucera, un preparator de pizza ne spune să ne ferim de ciobanii albanezi care locuiesc la Castelfiorentino şi care ar fi în stare de orice. În acea zonă ari fi dispărut turişti, altora li s-au furat lucrurile. Ne apropiem neliniştiți de colina cu ruina castelului;

cameramanul îşi supraveghează bine toate aparatele lui. Un drum duce în sus, iar la următoarea curbă este blocat de o turmă de oi, păzită de câini fioroşi şi de trei figuri sumbre. Trebuie să fie albanezii, ne spunem noi. Şoferul conduce maşina încet printre oi, ne cuprinde oarecare panică, când, dintr-o baracă, apare un om cu o puşcă. Ajungem totuşi nevătămați.

În fața noastră se află câteva resturi de ziduri, prea puține pentru a simți „fiorul istoriei”.

În această seară de vară târzie bate un vânt surprinzător de rece. În vale, ciobanii aprind un foc mare; ne gândim cu groază la reîntoarcere. Ştim că mânia generală a celor din Apulia se îndreaptă împotriva fugarilor din Albania oricând este vorba de o încălcare a legii; ziarele au relatat şi despre criminali din țara vecină. Nu dorim să verificăm zvonurile în această pustietate. Cameramanul aşteaptă apusul pentru o ultimă filmare, apoi revenim la preparatorul de pizza.

Salvarea mumiei

Cadavrul lui Friedrich a fost dus de la Castelfiorentino la Palermo. În dom se află un sarcofag din porfir roşu, altădată rezervat numai cezarilor din Imperiul Roman. Nu a fost îngropat într-o rasă de călugăr, ci într-o haină orientală de mătase cu litere arabe. La deschiderea mormântului, în 1781, mortul mumificat a fost

găsit în bună stare. Obiectele scumpe aflate în sicriu, pot fi astăzi admirate acolo.

Actuala stare a mumiei provoacă îngrijorare oamenilor de ştiință. Printr-o crăpătură au introdus în sarcofag o cameră miniaturală de filmat. Imaginile video din interior confirmă îngrijorarea. Cadavrul este puternic depreciat; craniul este sfărâmat. În mijlocul sicriului se află un sac lucrat, care apasă pe schelet; un glob imperial din metal este spart. Specialiştii se gândesc acum să deschidă sarcofagul din nou pentru a-i conserva conținutul.

Memoria lui Friedrich nu a fost ştirbită în Sicilia. El rămâne un purtător de speranțe pentru vremuri mai bune. Potrivit legendei, ar fi călărit până în vârful vulcanului Etna, pentru a reînvia acolo şi a salva lumea ca un Mesia.

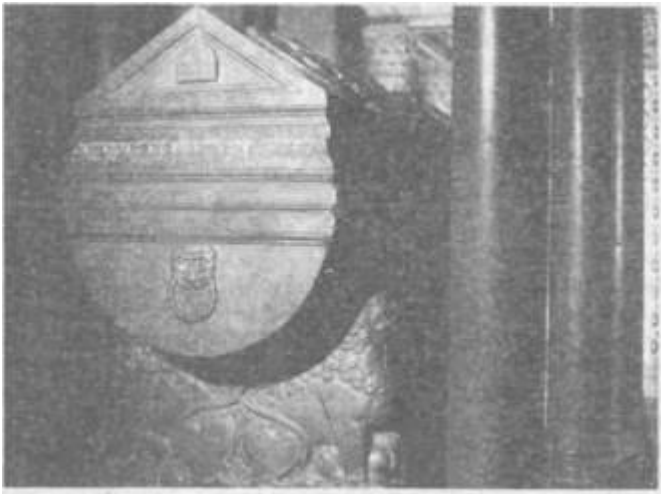

Sarcofagul din domul din Palermo, cu mumia lui Friedrich al II-lea.

Bibliografie

Abulafia, David: *Friedrich al II-lea de Hohenstaufen. Suveran între două culturi,* Berlin, 1992;

Friedrich al II-lea: *Arta de a vâna cu păsări,* ediție facsimil, Graz, 1969;

Gotze, Heinz: *Castel del Monte,* München, 1984;

Heinisch, Klaus J,: *Friedrich al II-lea. Viața lui în relatările contemporanilor,* München, 1977;

Kantorowiez, Erich: *Împăratul Friedrich al II-lea,* Berlin, 1927;

Rosch, Eva Sybille şi Gerhard: *Împăratul Freidrich al II-lea şi regatul lui, Sicilia,* Sigmaringen, 1995;

Stern, Horst: *Omul din Apulia,* München, 1986;

Stürner, Wolfgang: *Friedrich al II-lea,* prima parte, Darmstadt, 1992.

Călătoriile fantastice ale lui Marco Polo
de Hans – Christian Huf

Din China până în Europa occidentală, mătasea şi condimentele au fost dintotdeauna transportate pe cămile prin stepele Asiei Centrale.

Il Milione sau jumătatea istoriei?

Când se afla pe patul de moarte, probabil în anul 1324, prietenii i-ar fi cerut lui lui Marco Polo, un bătrân de şaptezeci de ani, să retracteze poveştile inventate de el despre minunile Asiei. Răspunsul lui, că a povestit numai jumătate din ceea ce a văzut şi auzit, este plauzibil şi astăzi.

Marco Polo a fost glorificat ca un erou venețian,

cum nu se făcuse cu niciun alt călător prin Asia şi este socotit unul din marii pionieri ai descoperirii. Chiar şi Alexander von Humboldt l-a considerat pe Marco Polo unul din cei mai mari călători ai tuturor secolelor, iar *Cartea minunilor,* care îi aparține, a apreciat-o drept o „lucrare excelentă". Cristofor Columb a avut cu el la bord *Diviziunea lumii* (La Division du Monde) cum era inițial intitulată, când a plecat în spectaculoasa lui deplasare spre vest. Aşa-numita ediție Zelada, adăugată cu numeroase adnotări ale lui Columb, se află astăzi la Biblioteca Columbiana din Sevilla. Fără prezentarea bogățiilor Asiei, fără relatarea despre acoperişurile aurii de la Cipangus, „cel mai mare descoperitor al lumii" nici nu ar fi descoperit vreodată America.

Deşi există numeroase inadvertențe şi neadevăruri evidente în vestitele însemnări de călătorie ale lui Marco Polo, nedezlegate nici până astăzi, omul de ştiință nu este contestat. S-ar putea, oare, ca prietenii lui Marco Polo să se fi îndoit pe drept de veridicitatea relatărilor lui? A fost omenirea înşelată de un povestitor, de un mincinos? De „Messer Milione" cum îl mai numeau concetățenii lui, care vorbea de lucruri atât de fantastice, de cifre foarte mari, numai de milioane? Ar fi posibil ca Messer Marco să susțină în mod eronat că ar fi slujit timp de şaptesprezece ani ca guvernator şi sol marelui han Kublai şi că multe din cele relatate nu le-a văzut cu proprii lui

ochi, că probabil nici nu a fost în China? Să începem o călătorie captivantă.

Veneția – Oraşul lui San Marco

Dacă te apropii de la aeroport, care poartă numele marelui călător Marco Polo, de oraş cu vaporetto, de fiecare dată eşti cucerit de frumusețea deosebită a Veneției. Şi astăzi, la sosirea în piața Marco, arcurile şi vârfurile palatului dogilor şi ale domului San Marco ne amintesc de legăturile strânse ale Veneției cu Orientul.

În vremea lui Marco Polo, Veneția este unul din cele mai importante oraşe ale spațiului mediteraneean, dar este încă cu totul altceva decât perla Adriaticii. Nu poate fi comparată cu oraşul frumos, strălucitor şi atrăgător de astăzi. Străzile nu sunt pavate, în fața bazilicii San Marco se scăldau porcii. În piețe este multă murdărie, de aceea femeile poartă pantofi cu talpă groasă pentru a putea trece oarecum bine prin mizerie. Din multele palate fastuoase pe care le admirăm acum pe Canal Grande erau construite numai puține la vremea aceea, printre ele Fondaco dei Turchi şi Palazzo Loredan. Exista deja şi bazilica San Marco, cu forma ei corespunzătoare canoanelor bizantine ale arhitecturii, ea arăta ca şi acum, după cum o dovedeşte mozaicul portalului de pe partea stângă a fațadei. Erau ridicate şi

domul din Torcello şi biserica Santa Maria e Donato din Murano. Majoritatea caselor Veneției sunt, în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, încă din lemn – căzând pradă focului devastator, asemeni atât de multor oraşe şi cartiere pe vremea evului mediu.

Când Marco Polo a revenit la Veneţia, după o călătorie de douăzeci şi patru de ani, nimeni nu voia să creadă cele povestite de el.

În secolul al XV-lea, din ordinul ducelui Ohnefurcht, jurnalul lui Marco Polo a fost bogat ilustrat.

Veneția devine unul dintre cele mai puternice oraşe cel târziu după anul 1204, când dogele Enrico Dandolo, în fruntea armatei, a cucerit Constantinopolul, a prădat şi a anihilat vechii concurenți din estul Mediteranei. Prada bogată, adusă acasă de Dandolo, atestă acest lucru: de pildă cei patru cai auriți, ale căror copii pot fi văzute astăzi pe marea terasă a bazilicii San Marco.

Toate acestea fac parte din mediul copilăriei lui Marco Polo, ca şi faptul că în pronaosul bazilicii San Marco erau mese de joc. Pe vremea aceea obiceiurile nu erau prea creştine, mai degrabă grosolane, chiar crude. Furturile şi violurile erau la ordinea zilei. Majoritatea locuitorilor oraşului erau săraci şi, conform noțiunilor noastre, neîngrijiți. Nici unui patrician sau negustor bogat, îmbrăcat în blănuri şi mătase nu îi trecea prin minte să se spele. Toți miroseau îngrozitor.

Comerțul maritim înfloritor aducea în oraş oameni din toate țările pentru afaceri. Mulți îşi încercau norocul şi ca marinari, o meserie riscantă din cauza piraților şi a bandelor care operau pe Adriatica. La vremea aceea, Veneția număra circa 100.000 de locuitori, mulți din țările Europei şi ale Orientului Apropiat, dar şi numeroşi sclavi. Metropola comercială oferea o imagine animată mai ales în cartierul Rialto, centrul afacerilor din oraş. Acolo se găseau multe magazine, birouri de schimbat bani, de care

depindea economia modernă. Vestitul pod Rialto era din lemn pe vremea aceea; putea fi ridicat la mijloc spre a permite trecerea vaselor mai mari.

Veneția era un oraş mândru. Ea domnea peste Mediterana; avea cel mult doi concurenți printre alte două oraşe italiene – Genova şi Pisa. Deseori se ajungea la conflicte militare între acestea. La unul dintre acestea (în prologul cărții sale Marco Polo indică anul 1298) izbucnit la Akko între Veneția şi Genova pentru privilegii comerciale, ar fi luat parte şi Marco Polo, cu care prilej ar fi fost luat prizonier. În închisoare i-ar fi dictat lui Ser Rusticiano din Pisa, numit Rustichello, însemnările lui de călătorie.

Nu ştim aproape nimic despre Marco Polo din izvoare istorice sigure. Din propriile date, reiese că s-a născut probabil la Veneția în 1254, iar în 1271, la şaptesprezece ani, ar fi plecat cu tatăl său Nicolo şi cu unchiul său Matteo într-o călătorie aventuroasă spre est. Cei din familia Polo sunt negustori şi fac comerț la Constantinopol, ca şi la Soldaia, pe coasta Crimeei de la Marea Neagră. Un unchi al său avea chiar o casă la Constantinopol. Nu se ştie dacă Marco Polo a făcut şcoală, dacă ştia să scrie şi să citească.

Despre Călăreții Apocalipsului şi despre Paradis

Asemeni tuturor, şi cei din familia Polo au de suferit din cauza relațiilor foarte încordate dintre

creştini şi musulmani şi din cauza cruciadelor, desfăşurate pe parcursul a circa două secole. Reprezentanțele comerciale occidentale din țările islamice nu trebuie numai să se supună unor legi severe şi să plătească sume mari ca vamă, ci sunt mereu în pericol din cauza raporturilor politice incerte. De aceea se caută alternative pentru rutele comerciale. În evul mediu călătoriile în ținuturi necunoscute sunt mereu şi o căutare a paradisului. Se bănuieşte că undeva, în est, ar fi marginile lumii. Acolo ar trăi, relatează legendele, oameni cu capete de câine şi cu un singur ochi, ca şi aşa-numiții „picioare în umbră", care ar sta la soare şi şi-ar ține picioarele deasupra capetelor buboase ca o umbrelă. Chiar şi în scrierile unor învățați ca Aristotel sau Plinius se găsesc date despre aceste ființe stranii, ce ar locui în India şi ar lătra precum câinii.

În evul mediu cunoştințele geografice sunt foarte limitate. Interesul lor se îndreaptă în primul rând în sus sau în jos, respectiv către cer şi pământ, mai puțin către depărtări. Gândirea este marcată de mistică sau de elementele contemplative. Datele geografice ale antichității, ca de exemplu imaginea lumii a geografului egiptean Claudius Ptolemeu din secolul al II-lea d.Hr., sunt foarte fragmentar cunoscute; lucrările lui ştiințifice sunt date uitării după secolul al V-lea. Hărțile evului mediu sunt pătrate sau în formă de disc, corespunzătoare ideii că pământul este plat. În

centrul lor se află mereu Ierusalimul, pus pe plan de egalitate cu Ierusalimul Apocalipsei. Hărțile nu furnizează informații utile despre distanțele dintre localități sau, eventual, continente. Chiar şi pe harta lui Ptolemeu, Europa şi Marea Mediterană apar mult prea alungite, din care cauză circumferința pământului şi distanța dintre Europa şi, după cum se crede, marea care se află în Asia, este mult prea mică. Pe baza calculelor lui Ptolemeu şi a relatărilor lui Marco Polo, liniile coastelor Asiei sunt mutate cu 30 la sută spre est, iar distanța dintre Europa şi Asia apare mult redusă – un motiv serios pentru Columb de a dori să traverseze Atlanticul.

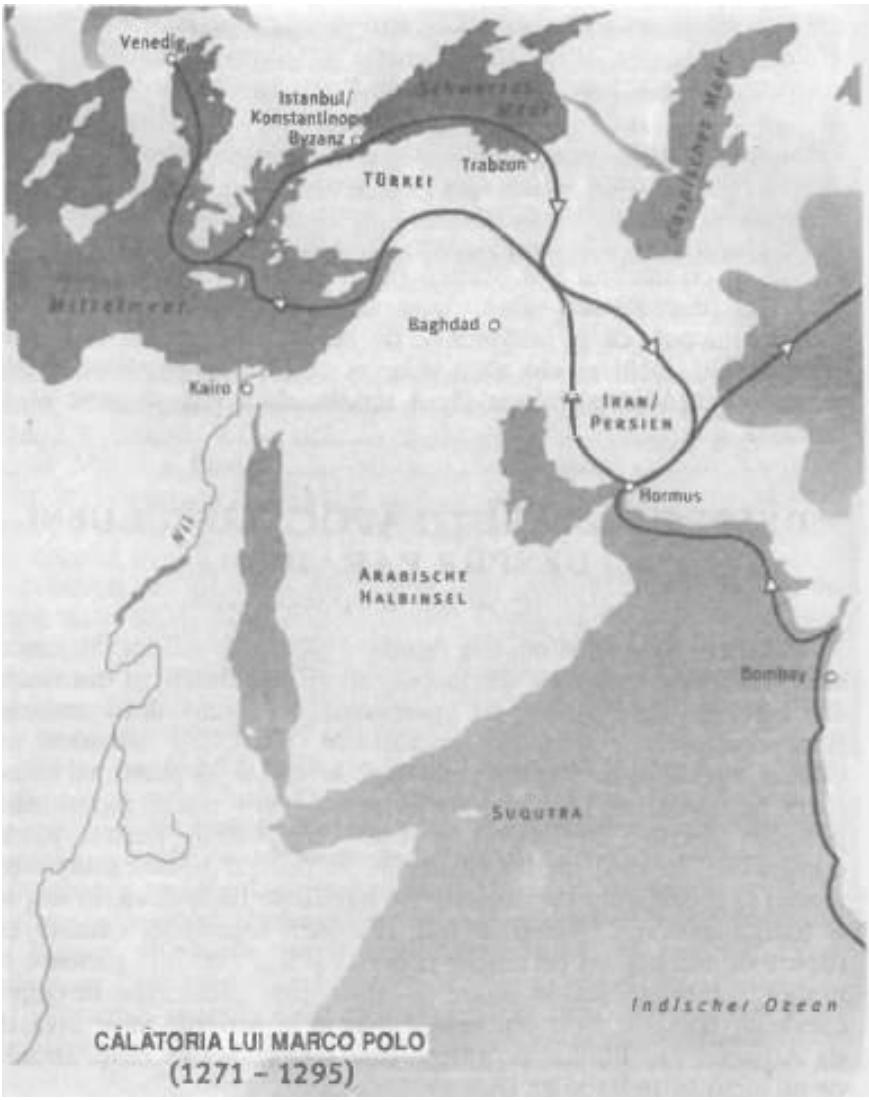

CĂLĂTORIA LUI MARCO POLO
(1271 – 1295)

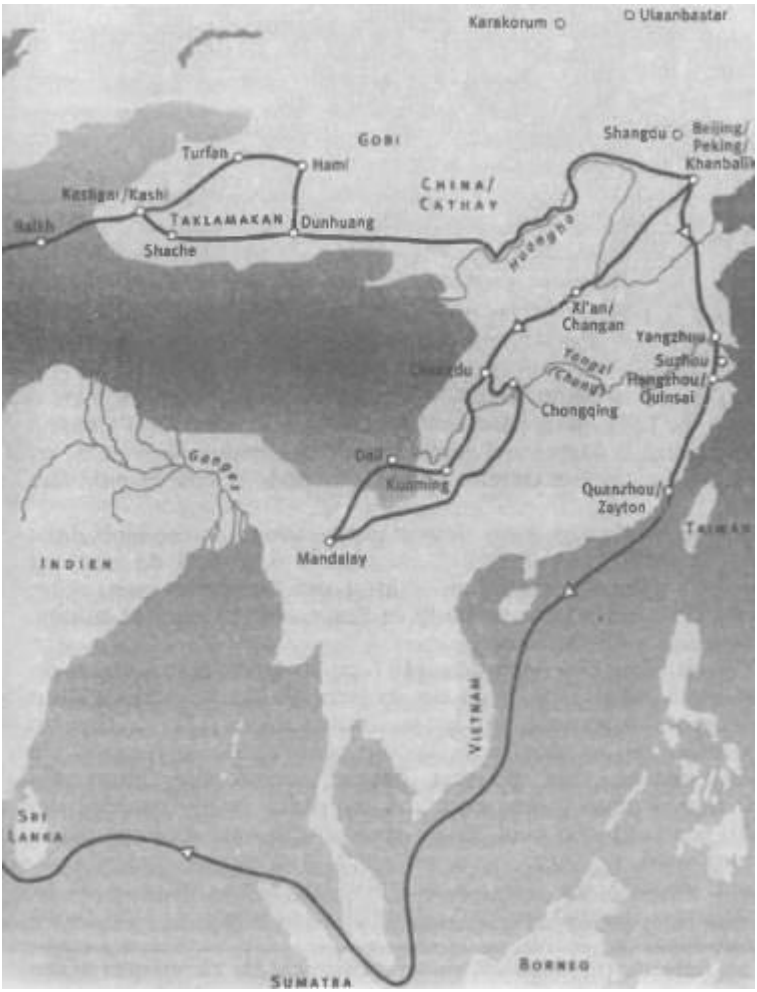

În cea de a doua jumătate a secolului al XIII-lea nimeni nu se gândea încă la aşa ceva. Pentru a face comerț în răsărit, plecau către acolo mai ales pe căile de comunicație cunoscute încă din vechime.

China şi Europa erau legate, încă din antichitate, de drumul mătăsii. Mărfurile din metropola comercială şi mondială Xi'an ajungeau pe el până în Orientul Apropiat, iar de acolo, cu

vaporul, în Europa. După ce Islamul a ocupat suprafețe întinse din Asia, legătura comercială este întreruptă. Vechiul drum al mătăsii câştigă din nou interes abia după cuceririle mongolilor; pe de o parte datorită libertăților comerciale apărute, iar pe de altă parte ca urmare a interesului Europei pentru noi căi comerciale – chiar dacă acesta nu este la nivelul celui din antichitate.

Şi raporturile Europei medievale cu mongolii sunt controversate şi oscilează între extreme. Pe de o parte, ei sunt socotiți mesageri salvatori din imperiul legendar al presbiterului creştin Ioan, în care văd un posibil aliat pentru a învinge Islamul. Pe de altă parte, în Europa centrală şi de est sunt văzuți ca invadatori brutali, ca temuta sosire a anticriştilor, iar relatările despre cruzimea lor înspăimântă şi răspândesc panică în întreaga Europă. Prin mânuirea continuă a arcului cu săgeți, acest popor de călăreți din stepele Mongoliei este superior militarilor greoi, îmbrăcați în armuri, ai evului mediu. Trec prin oraşe pe caii lor mărunți, rapizi, şi nu lasă nicio piatră deasupra celeilalte. Mătură Europa răsăriteană ca o furtună. În 1241 ajung până în Polonia, Silezia, Moravia şi Ungaria şi decimează la Liegnitz (Legnica) armata germano – poloneză, iar pe râul Sajo – pe cea ungară. Dispar apoi dintr-o dată, aparent fără motiv.

Totuşi mulți mai speră că i-ar putea câştiga pe mongoli drept aliați împotriva musulmanilor, pe

care îi urau atât de mult, şi pentru eliberarea Țării Sfinte. Primul conducător al mongolilor, Gingis Han, era socotit de mulți în Europa ca un prinț al iadului, ca o mânie a lui Dumnezeu.

Gingis Han s-a născut în 1167 pe malurile râului Onon, în nord-estul stepei asiatice, la est de lacul Baical. În 1206 a făcut din Karakorum capitala lui, iar la moartea lui, în 1227, a lăsat un imperiu ce se întindea de la Pacific până la Marea Neagră. Un istoric persan, care a scris istoria cuceritorului lumii din însărcinarea marelui han, nota: „A dat ordin ca toți oamenii din Balkh, fie înalți, fie mici, să fie alungați din oraş spre câmpie în grupuri mari sau mici, apoi i-a împărțit conform obiceiului în grupuri de 100 sau 1000 ca să moară de sabie, astfel ca să nu rămână nicio urmă de viață. Animalele sălbatice au avut multă vreme hrană din belşug".

Nu este de mirare dacă numeroşi oameni de pe vremea aceea credeau că apocalipticii Gog şi Magog au ajuns în Europa prin intermediul mongolilor. Mulți alții sperau că în Orientul Îndepărtat se află paradisul ceresc al lui Ioan – o speranță pe care o avea şi Marco Polo, atunci când susține că ar fi găsit pe Fluviul Galben fostul lui imperiu.

Dorința de a încheia o alianță cu mongolii face ca în secolul al XIII-lea regele francez şi Papa să trimită la Karakorum mai multe solii. Nu este vorba numai de căutarea creştină a paradisului, ci

o încercare de a ajunge la sursa bunurilor de lux – mătasea, condimentele şi aurul. Cu fiecare ştire, cu fiecare relatare sporeşte dorința Occidentului de a avea comerț cu aceste țări. Însă călătoria de-a lungul drumului mătăsii nu mai este de mult posibilă. Abia după campaniile de cucerire ale mongolilor din secolul al XIII-lea, multe teritorii au fost unificate, ele aflându-se până atunci sub diverse stăpâniri; nu mai erau războaie, nici granițe, deci nici taxe vamale. Negustorii, solii, diplomații şi misionarii pot călători din nou din porturile de pe coasta Mării Mediterane, prin Ucraina, până în interiorul Asiei. Relatările lor despre diverse religii şi popoare ne furnizează informații despre felul în care Occidentul secolului al XIII-lea se întâlnea pentru prima oară cu civilizații complet diferite. Acestea, ca şi jurnalul de călătorie al lui Marco Polo, reprezintă începutul extinderii uriaşe a cunoştințelor geografice ale europenilor, care duc la căutarea unei căi maritime spre India. Odată cu descoperirea ei dispare importanța drumului mătăsii şi, prin aceasta, şi strălucirea ei orientală.

Cine a descoperit China

Familia Polo nu este desigur prima care călătoreşte în Asia de est. Cavalerul flamand Balduin von Hennegau a călătorit de la Constantinopol până la Karakorum în

1243/1244. Apoi călugărul Giovanni von Plano Carpini duce la curtea mongolă, din însărcinarea Papei Inocențiu al IV-lea, în 1245/1246, o scrisoare către regele şi poporul tătar. Von Plano Carpini este primul european care călătoreşte în Asia de est şi de la care ne-a rămas o relatare despre viața şi obiceiurile mongolilor. Călugărul franciscan porneşte în duminica Paştelui a anului 1245 din Lyon, trece prin Polonia şi Rusia spre curtea mongolă. Ajunge acolo pe 22 iulie 1246 şi revine în Franța un an mai târziu, având în bagaje o scrisoare a prințului mongol. În scrisoare, hanul cere supunerea întregii Europe sub suveranitatea lui. Ordonă regilor Europei şi Papei să apară la curtea lui din Karakorum. Documentul a fost descoperit, redactat în persană, la Vatican şi dovedeşte veridicitatea relatărilor lui Carpini. În introducere se arată: „Ordin, prin puterea cerului veşnic, ca marele han, asemeni oceanului, să stăpânească întregul mare ponor”.

Regele Ludovic al IX-lea cel Sfânt al Franței mai trimite un călugăr la curtea mongolă, pe dominicanul Andre de Longjumeau. Din 1251 acolo domneşte marele han Möngke, un nepot al lui Gingis Han, căsătorit cu o creştină. Cei doi frați ai lui, Hülegü şi Kublai domnesc în Persia, respectiv în China; iar vărul său Batü este suveranul Rusiei şi al ținuturilor de stepă, fondând imperiul Hoardei de aur.

Călugărul franciscan Wilhelm von Rubruk

călătoreşte şi el în Asia răsăriteană, la Karakorum, în 1253, tot din însărcinarea lui Ludovic al IX-lea; relatează cu exactitate despre obiceiurile şi moravurile de la curtea mongolă. Jurnalul lui nu lasă niciun dubiu că ceea ce relatează a văzut cu proprii lui ochi. Prezintă oamenii, oraşele şi țara cu o mare precizie, oferind Occidentului, pentru prima dată, o poziționare geografică exactă a Estului.

Şi cel ce va deveni episcopul Beijingului, Giovanni di Montecorvino, care a construit prima biserică catolică în China, face parte din primii călători în Asia estică. În 1305 Giovanni trimite, cu negustorii venețieni, prima scrisoare Papei.

În sfârşit, Odorico da Pordenone menționează un călugăr franciscan, originar din Boemia, care se afla în 1324 în China. Pe el îl surprind femeile cu picioarele legate şi pescuitul cu cormorani, două elemente specifice țării, despre care Marco Polo nu face nicio mențiune.

Astfel, curtea de la Karakorum a fost vizitată de călători europeni, cu diverse misiuni, încă dinaintea lui Marco Polo. Ne-au rămas de la ei relatări detaliate, pe care le putem compara cu cele ale lui Marco Polo. Din această perioadă există şi relatări din surse arabe – cum ar fi jurnalul lui Raşid ad-Din – ce conțin informații foarte prețioase despre China.

În comparație cu relatările altor călători prin Asia estică, descrierile lui Marco Polo se

evidențiază prin mai multe lucruri. Venețianul prezintă europenilor mirați nu numai moravurile şi obiceiurile Orientului Îndepărtat, ci şi noua capitală a mongolilor, Khanbalik, denumit astăzi Beijing; în plus oferă date despre sudul şi sud-estul Chinei, până la granița cu Birmania şi Tibetul. Mai mult, jurnalul lui Marco Polo are pretenția de a fi o descriere a lumii. Atât la dus, cât şi la întors, el înfățişează numeroase țări, numai în Marea Chinei menționează 7448 insule. Relatează, între altele, despre Japonia, India şi Madagascar. Vom discuta mai târziu ce a văzut cu ochii lui.

„La Division du Monde" ia naştere cu implicarea lui Rustichello în franceza veche, de aceea se răspândeşte rapid la curțile Europei, în timp ce relatările de multe ori mai exacte ale călugărilor, redactate în latină, de pildă cea a lui Wilhelm von Rubruk, sunt cunoscute de obicei numai de biserică şi de un cerc restrâns de învățați. Interesante sunt informațiile lui Marco despre comerț, relații comerciale şi mărfuri, singurul text de acest gen din vremea aceea, aparținând unui european, chiar dacă datele secrete ale negustorilor sunt foarte bine păzite, iar de regulă nu sunt date publicității. Marco Polo ne asigură că este singurul călător occidental prin Asia de est care susține că ar fi fost în provinciile imperiului mongol, fiind timp de şaptesprezece ani omul de încredere al hanului Kublai. El însuşi se

consideră, în introducere, un povestitor talentat şi conştiincios. Şi ceilalți au făcut acelaşi lucru: englezul John Mandeville, de pildă, susține că a călătorit timp de 34 de ani prin lume şi a lucrat peste un an în slujba marelui han. Între timp relatările lui au fost contrazise neîndoielnic şi au fost descoperite ca false. Astăzi se ştie că belgianul Jean de Bourgogne a compilat cartea după diverse surse – între altele după Odorico da Pordenone, ca şi după *Cartea despre minunile lumii*. S-ar putea, oare, ca şi informațiile lui Marco Polo să provină din alte surse?

Marco nu a fost niciodată pictat în timpul vieții. Acesta este un portret al lui din secolul al XVIII-lea în care apare în costum de tătar.

Cine a scris *Minunile lumii*?

În prolog se spune: „Dumneavoastră domnilor,

împăraților, regilor, conților, prinților, ducilor, cavalerilor şi toți cei care doriți să aflați despre diversele popoare ale omenirii şi despre diversele imperii, provincii şi țări din estul lumii: citiți această carte, unde veți găsi cele mai minunate şi memorabile descrieri ale oamenilor, mai ales din Armenia, Persia, India şi Țara tătarilor, aşa cum sunt ele scrise în această carte a lui Marco Polo, cetățean inteligent şi învățat al oraşului Veneția; el ştie să deosebească exact între ceea ce a văzut cu ochii lui şi ceea ce a aflat de la alții. Aceasta carte are numai informații sigure şi certe. Ar trebui să se ştie că, de la crearea lui Adam până astăzi niciun om, fie el păgân, sarazin sau creştin ori aparținând unui popor sau dinastii, nu a văzut vreodată atât de multe şi minunate lucruri, ca sus-numitul Marco Polo. Pentru că a dorit ca toate cele văzute şi auzite să le relateze în folosul şi spre binele tuturor oamenilor, care nu le pot vedea cu ochii lor, i-a dictat, în anul 1298, domnului nostru Ser Rusticiano, cetățean din Pisa, care se afla în aceeaşi închisoare ca şi el la Genova, ceea ce este cuprins în această carte, împărțită în trei părți".

Una din cele mai misterioase date de care ne lovim încă din introducerea jurnalului medieval este apartenența ei. În capitolul introductiv se arată clar că descrierile fantastice ale călătoriei lui Marco Polo au fost realizate prin colaborarea cu romancierul italian Ser Rusticiano din Pisa. Romanista Barbara Wehr a emis cea mai

interesantă teză: Rustichello, cum mai era numit, a apelat la textul lui Marco Polo, care exista deja, l-a prelucrat literar şi l-a publicat, intitulându-l *Dictare în închisoarea din Genova.* Din prefața cărții lui Marco Polo, concepută în stilul romanelor cavalereşti franțuzeşti, se poate deduce că nu este vorba de consemnările venețianului, ci că şi pisanul Rustichello a mai adăugat elemente epice, el fiind cunoscut ca autor de romane cavalereşti.

Aceeaşi adresare „Dumneavoastră domnilor, împăraților, regilor, conților, prinților, ducilor, cavalerilor şi cetățenilor" ca şi formularea „Dictare în închisoare" le găsim aproape textual într-un roman cavaleresc al lui, păstrat la Biblioteca Națională Franceză. Este plauzibil ca în două cărți diferite să se folosească aceeaşi introducere? în pofida îndoielilor îndreptățite ale romanistei, toate cercetările privitoare la Marco Polo consideră astăzi că cei doi au colaborat. Este de neînțeles aceasta, având în vedere că, la cercetări mai atente, te loveşti de mari contradicții, pe lângă problema autorului, chiar şi de date false.

Miniatură ce reprezintă plecarea din Constantinopol a tatălui şi unchiului lui Marco Polo.

Potrivit propriilor date, Marco Polo a revenit din marea lui călătorie, împreună cu tatăl şi unchiul lui, în anul 1295. În septembrie 1298 (relatează după 200 de ani cronicarul Gian Battista Ramusio, un învățat aflat în serviciile veneţienilor, care completează şi comentează jurnalul), Marco Polo ar fi fost luat prizonier în bătălia pe mare de la Curzola, el fiind comandantul flotei pe galera lui Andrea Dandolo. „Norocul războiului a vrut ca flota noastră să fie învinsă şi ca Marco Polo să fie

luat prizonier; el a dorit să atace primele rânduri ale flotei duşmane, dar oricât de curajos şi de inimos a luptat pentru țara în care se născuse şi pentru siguranța poporului său, nimeni nu a vrut să îi urmeze exemplul; a fost rănit, apoi luat prizonier şi, după ce a fost legat cu fiare, a fost trimis la Genova."

În arhivele Veneției nu se găseşte niciun comandant de flotă cu numele de Marco Polo. Cum putea fi numit comandant de flotă cineva care revenise după o călătorie de douăzeci şi patru de ani, fără experiență de război, complet neînsemnat, în care nu credea nimeni? Nu există nicio consemnare care să îl menționeze pe Marco Polo în intervalul de la revenirea din 1295 până la aşa-zisul lui prizonierat la Genova din 1298.

Contemporanul lui, Jacobo d'Aqui, relatează că Marco a fost luat prizonier în lupta pe mare de la Laijas. „În anul 1296, a avut loc o luptă în Marea Armeană, în apropiere de localitatea denumită Laijas; bătălia s-a dat între cincisprezece galere genoveze şi douăzeci şi cinci ale negustorilor venețieni; toți au fost omorâți sau luați prizonieri, între ei şi venețianul messer Marco, care fusese în rândul negustorilor". Dar lupta de la Laijas a avut loc cu an înainte ca Marco să se fi întors şi anume pe 22 mai 1294; deci nu 1296, cum notează călugărul dominican Jacobo d'Aqui.

O altă problemă: oare cum a dictat Marco Polo? Chiar dacă nu ne facem griji că în arhivele

puşcăriei din Genova nu se găseşte niciun indiciu al detenției lui Marco Polo, apar unele dubii serioase privitoare la dictare. Veneția şi Genova – două oraşe puternice – sunt de multă vreme duşmani înverşunați. Din surse demne de încredere ştim că mulți deținuți, legați cu fiare grele la mâini şi picioare, mureau jalnic în închisoarea din Genova, respectiv în Palazzo del Capitano del Popolo, astăzi di San Giorgio. Se mai ştie că în bătălia dată sub Andrea Dandolo din 7 septembrie 1298, au fost luați 7400 de prizonieri numai din rândul venețienilor. Cum putea să se nască o asemenea carte în condiții de detenție atât de cumplite? Şi cum putea dicta Marco Polo un text atât de complicat, de detaliat şi de lung? Din memorie? Biograful lui, Ramusio, are o explicație şi pentru aceasta. I-a cerut tatălui său să îi trimită în închisoare însemnările lui – este oare plauzibil aşa ceva? Marco Polo şi secretarul lui, Rustichello, în închisoare? Nu cumva este aceasta numai o legendă romantică? Povestea fascinantă a fost relatată într-un număr interminabil de cărți. „Întregul oraş venea la Marco să vorbească cu el, deoarece făcuse o călătorie minunată şi era un om deosebit; nu îl tratau ca pe un deținut, ci ca pe un prieten valoros şi domn foarte venerabil, îl stimau foarte mult, astfel că nu trecea nicio oră din zi fără să nu fie vizitat de cei mai de vaza oameni din oraş şi să nu primească cele necesare pentru consumul zilnic”.

În ce limbă dicta Marco, căci nu vorbea franceza veche? Dicta în limba lui maternă, în venețiană? Traducea în franceză Rustichello în timpul dictării sau traducerea a fost făcută ulterior? Şi chiar dacă Marco Polo a fost într-adevăr luat prizonier în lupta de la Curzola şi a dictat efectiv în închisoare jurnalul lui, lucrarea ar fi fost gata în numai câteva luni? Ce neverosimil! Este oare *ghostwriter*-ul Rustichello răspunzător numai de versiunea franceză, ar fi ajuns el numai într-un mod obscur la însemnările de călătorie ale lui Marco?

Mai există o ediție latină a călugărului Fra Francesco Pipino da Bologna. Ea a apărut încă din timpul vieții lui Marco Polo. Versiunea latină a lui Pipino se bazează probabil şi pe una venețiană de la începutul secolului al XIII-lea. De unde provenea ea? Curios e că în această versiune latină lipsesc, atât capitolul introductiv, cât şi numeroase descrieri cavalereşti, ce se găsesc în textul lui Rustichello. Versiunea lui Pipino este şi mult mai scurtă. De ce? întrebări peste întrebări, la care nu s-a dat un răspuns definitiv, cât timp nu s-a găsit textul de bază. Dar a existat un asemenea text?

Vestita carte a lui Marco Polo a fost ulterior ilustrată din însărcinarea ducelui Ohnefurcht de Burgundia. Ea conține prezentări minunate, în culori deosebite, bogat ornamentate, care ilustrează minunile lumii. Aşa-numita *Livre des*

Merveilles, apărută în 1410 la Paris, a fost făcută cadou, în 1413, vestitului iubitor de cărți, Ducele de Berry. Se află astăzi la Biblioteca Națională din Paris, cu cele 226 de miniaturi şi face parte dintr-o colecție de texte despre Orient.

Marele Han conferă table din aur familiei Polo. Un fel de pașaport medieval.

O misiune tainică

În anul 1260, Nicolo Polo, tatăl împreună cu fratele Matteo, pleacă din Crimeea într-o călătorie comercială şi ajung în Marea Caspică prin Marea Neagră. Dar fiindcă între suveranul mongol Berke şi cel persan, Hülegü, a izbucnit un război, cei doi Polo nu mai pot reveni la Constantinopol. Dimpotrivă, ei sunt împinşi tot mai spre est. În final ajung la Karakorum.

Ideea potrivit căreia ei au ajuns la Karakorum din cauza conflictului militar pare plauzibilă. Descrierea călătoriei şi cele trăite la curtea

hanului Kublai, care s-a urcat pe tron în 1260, este făcută în primul capitol al cărții. În introducere, Marco scrie: „Avem intenția, a spus hanul Kublai, să îl rugăm pe Sfinția Sa, Papa, să trimită o sută de bărbați învățați, care să fie familiarizați cu principiile religiei creştine, dar şi cu cele şapte arte libere – gramatica, logica, retorica, aritmetica, geometria, muzica şi astronomia – şi să fie capabili să arate prin dovezi inteligente şi convingătoare, că credința pe care au adoptat-o creştinii este superioară şi se bazează pe un adevăr mai profund, decât oricare alta şi că zeii tătarilor şi idolii la care închină în casele lor nu sunt altceva decât spirite ale răului şi că tătarii, asemeni tuturor popoarelor Orientului sunt prada unei greşeli, când îi venerează pe aceşti zei". Conform descrierii lui Polo, ei revin la Veneția cu o însărcinare misionară. Trebuie să îi ducă marelui han chiar şi ulei din lampa lui Christos. Pentru a le asigura deplasarea liberă prin imperiul lui, le dă table din aur, care au gravate pe ele însemnele imperiale.

Când vor să plece în cea de a doua călătorie, Papa Clement al IV-lea a murit şi nu s-a ales încă un succesor. Se întâlnesc la Akko cu legatul papal, Theobaldo von Piacenza, care le cere să nu plece până la alegerea noului Papă. În 1271, după ce Theobaldo a fost numit Papă, pleacă în marea călătorie şi îl iau cu ei şi pe Marco, în vârstă de şaptesprezece ani. După cum se arată în prefață,

cei trei din familia Polo primesc de la Papă nu o sută de învățați, ci doar doi călugări, Nicolo da Vicenza şi Fra Guilelmo da Tripoli, care se întorc curând – fapt de necrezut! Dacă trimiterea unor misionari învățați la curtea mongolului părea convingătoare, cea a doi negustori şi a unuia semimajor nu este deloc. În plus, trimişii Papei vor reveni abia după 24 de ani din misiunea lor, aparent atât de importantă.

În timp ce Wilhelm von Rubruk relatează în cunoştință de cauză şi ieşit din comun despre obiceiurile, riturile şi mai ales religia mongolilor, cele ale lui Marco Polo sunt schematice şi vagi. „În această țară există mănăstiri mari şi abații, care arată parcă ar fi oraşe; unele adăpostesc chiar 2000 de călugări mai bine îmbrăcați decât poporul; îşi tund părul şi barba, îi sărbătoresc pe zei cu un fast deosebit, cântă în coruri şi poartă făclii aprinse... Dacă ar fi fost un Christos, Buda ar fi fost un mare sfânt pentru viața bună şi venerabilă pe care a dus-o". Pentru un trimis al Papei, această descriere este foarte sumară şi schematică. De fapt, Marco Polo nu este capabil să deosebească cele trei religii, respectiv concepții fundamentale despre lume – taoismul, confucianismul şi budismul. Pentru el, toți sunt, fără deosebire, slujitori ai idolilor.

Ulterior, în carte nu mai este deloc vorba de misiunea de convertire creştină. Wilhelm von Rubruk descrie amănunțit convorbirea lui cu

hanul, Marco Polo nu mai iroseşte nicio vorbă, în afară de anunțata misiune papală din introducere. Familia Polo nici nu a transmis bisericii prețioasele ei cunoştințe, cum este cazul, dovedit, al celorlalți misionari. Deşi chiar şi în consemnările mongole există mențiuni ale unor solii, nici în cele chineze şi nici în arhiva Vaticanului nu există vreun indiciu referitor la călătoria familiei Polo. Ştim de pildă dintr-o cronică chineză că în cea de a unsprezecea lună a anului 1260 o solie „falangă" a ajuns la Shangtu, reşedința de vară a mongolilor, unde a şi fost primită. Falang este traducerea chineză a numelui de franc, cu care erau denumiți toți europenii în Orientul Mijlociu.

Scrisoarea marelui han adusă Papei de familia Polo.
Arhivele chineze sau de la Vatican nu menționează nicăieri documentul.

Marco Polo descrie drumul pe care au mers de la Akko, dar noi nu putem reconstrui, în toate

detaliile şi convingător, călătoria. În unele cazuri, datele despre localități nu mai pot fi astăzi ordonate clar, dar, în ce priveşte opririle de bază, există o unitate. Potrivit jurnalului, familia Polo a călătorit prin Persia şi Afganistan, iar după trecerea munților Karakorum a ajuns în Kashgar. Pe lângă descrieri foarte detaliate, cum este cea despre petrol sau despre muselină, sunt şi unele foarte generale, uneori chiar ininteligibile. Nu se renunță nici la legendele medievale gustate în epocă. Fireşte, Marco Polo relatează despre Arca lui Noe pe muntele Ararat şi despre cei trei magi. Deosebit de interesanta este prezentarea intrării în imperiului hanului Kublai.

Kashgar a fost punctul cel mai vestic al împărăției lui Kublai. Ce a văzut într-adevăr cu ochii lui Marco Polo în cei şaptesprezece ani petrecuți în China, ce a trecut cu vederea şi ce a preluat, probabil, din alte relatări? Am mers pe urmele lui Marco Polo din Kashgar, prima mare oprire în imperiul lui Kublai, până la Beijing prin marile deşerturi şi oaze. Având în minte descrierile lui, am călătorit şi prin estul şi sud-estul Chinei. Am căutat numele lui în arhive din perioada mongolă, am întrebat oameni de ştiință chinezi, englezi şi italieni asupra adevărului privitor la Marco Polo. Istoriografia îl prezintă până astăzi ca pe un aventurier curajos, un comerciant iscusit, ce nu se dă înapoi din fața nici unui risc şi care, mânat de sete de cunoaştere şi curiozitate, s-a

aventurat până în ținuturile îndepărtate şi periculoase din Asia.

Pe drumul mătăsii

Kashgar face parte din categoria oraşelor care şi-au pierdut importanța o dată cu dispariția caravanelor comerciale. Şi totuşi aici, mai mult ca în alte locuri, s-au păstrat imagini din perioada de glorie a comerțului pe drumul mătăsii. Dintre acestea face parte şi piața din ziua de duminică, considerată cea mai mare din lume. În fiecare duminică, aici se adună până la 100.000 de oameni pentru a negocia îmbrăcăminte, materiale – bumbac, mătase şi din păcate din ce în ce mai mult material sintetic – căciuli din blană şi din cele lucrate în multe culori ale uigurilor. Există covoare sau alte lucruri țesute, tot felul de ustensile casnice, mături de nuiele, coşuri, vase din lut şi porțelan, dar şi cuțitele cu mânere sculptate, atât de apreciate în întreaga Asie centrală.

Mai este importantă şi astăzi piața de cai şi de cămile. Conducătorii caravanelor şi negustorii îşi procură de aici animale odihnite, căci deseori caravanele aveau nevoie de completări, după ce-şi pierduseră parte din animale pe drumurile periculoase prin trecători şi deşerturi nisipoase. Încă din vremea lui Marco, Kashgar este musulman. Locuitorii oraşului, uigurii, nu sunt

descrişi de veneţian prea avantajos: „Poporul de acolo are o limbă proprie. Trăieşte din comerţ şi meserii, negustorii din această ţară merg în toată lumea. În realitate sunt un popor murdar, avar, care mănâncă şi bea prost. Locuitorii sunt mohamedani”.

În Kashgar se întâlnesc şi astăzi toate popoarele Asiei Centrale – uiguri, cazahi, uzbeci, chinezi hui şi han – şi se negociază ca pe vremea lui Marco Polo. Şi pentru noi aceasta este o călătorie în evul mediu, numai puţine s-au schimbat. Sute de uiguri vin cu căruţe cu măgari la piaţa de aici. Bărbaţi bătrâni cu turbane stau şi beau ceai, frizerii îi rad la marginea străzii pe clienţii lor, caii sunt potcoviţi, învăţaţii islamici scriu pe hârtie făcută de mână, obţinută printr-un procedeu complicat din coajă de dud, exact cum descrie Marco Polo. Mai vezi pricepuţi cu instrumente de scos dinţii, cu freze şi maşini de şlefuit, care îţi inspiră groaza şi nu prea par tămăduitoare, dar cei de aici sunt mândri de rezultat, respectiv, de îmbrăcămintea din aur care li se aplică pe rădăcinile negre ale dinţilor. Tot pe stradă se prepară şi aluaturile. Un bărbat face cu mare îndemânare dintr-o bucată de aluat sute de spaghetti, de fapt nu sunt spaghetti, doar ne amintesc de ele. Impresia generală că Marco le-a adus din această călătorie este un mit. Probabil ele provin din Persia.

Mătasea este scoasă cu îndemânare de femei de

pe gogoşi le de mătase încă de pe vremea romanilor, mătasea era un articol scump în Europa. Producerea ei şi felul cum a ajuns din China în Occident este învăluit în mister. Pentru noi este fascinant să vedem că şi după 700 de ani mătasea se țese tot cu mâna, la fel cum descrie Marco Polo în *Cartea minunilor.*

Viața meșterilor și comercianților din Kashgar nu s-a schimbat prea mult față de cea din timpul lui Marco.

Cu siguranță, puținii călători, care sosiseră la vremea aceea în Kashgar pe drumul mătăsii, parcurseseră o cale deosebit de lungă şi de grea. Pentru familia Polo, care făcea comerț la Constantinopol şi pe coasta Mării Negre, atmosfera acestor piețe nu trebuie să-i fi fost străină. Dar abia acolo au constatat distanta imensă şi ciudățenia Orientului.

De mii de ani, caravanele călătoreau de-a lungul drumului mătăsii pe marginea unor înalte lanțuri

muntoase, din *oază* în oază. Marco Polo nu precizează cum au făcut călătoria – cu ghizi persani sau uiguri. În schimb relatează pe larg pericolele la care erau expuşi călătorii. Cel mai mare era deşertul Taklamakan. Numele acesta înseamnă „fără întoarcere”. Deşertul îşi merită pe deplin numele.

Înarmați cu vehicule de teren foarte bune, cu şoferi iscusiți şi cu traducători, cu greu ne putem imagina efortul caravanelor.

Numai puțini cunoşteau aceste legături între marile oaze Kashgar, Turfan şi Dunhuang, pe lungul drum spre Beijingul de astăzi. În 1926, suedezul Sven Hedin a pierdut şase oameni pe acest drum, când a pornit pe urmele lui Marco Polo.

În afară de faptul că drumul este foarte greu, mai există şi teama de hoți, de animale periculoase şi de stafii, prezente din abundență în legendele medievale. Marco Polo ne povesteşte şi el: „Se ştie că în deşert mişună multe spirite ale răului, ele îl ademenesc pe călător, orbindu-l. Dacă în timpul zilei unul oboseşte, îi este sete sau se pierde de caravană, aude mereu un glas cunoscut care îl strigă pe nume; urmează strigătul într-o direcție greşită şi moare.” Călătoria este obositoare şi pentru noi, deci înțelegem ce înseamnă să treci prin acest deşert. Spiritele răului de pe vremea lui Marco Polo mai trăiesc şi astăzi.

Suntem uimiți când, după o lungă călătorie,

ajungem la oaza Dunhuang. În lumina serii, la marginea deşertului, vedem numeroase bordeie. Pe lângă ele trebuie să fi trecut şi Marco Polo. Este surprinzător că el nu menționează în mod deosebit Dunhuang, cel mai important nod între drumul nordic şi cel sudic al mătăsii, cu toate că un asemenea loc putea să apară ca o minune în ochii tânărului venețian. Mulți negustori bogați, din toate țările lumii, ofereau aici statui şi covoare budiste, ce împodobeau pereții multor bordeie. Pe lângă scene din paradis sau sfinți, ele prezintă şi imagini din viața cotidiană. Aceste tablouri sunt singurele indicii despre viața de altădată pe drumul mătăsii. De ce nu găsim consemnat nimic despre el în cartea privitoare la minunile Asiei? Oare messer Marco Polo, negustor venețian calculat, era interesat doar de mărfuri şi prețuri?

Există multe controverse legate de intențiile lui Marco Polo în privința jurnalului. Mulți presupun că a vrut să scrie un fel de manual pentru negustori. De fapt, dacă facem abstracție de „ornamentele”, adăugate probabil de Rustichello, aceasta ar fi o explicație plauzibilă. Ar motiva şi repetarea schematică a distanțelor, prețurilor, alimentelor şi mărfurilor. De ce găsim, însă, numai descrieri incomplete ale localităților? Importante escale comerciale, pe care Marco Polo le-a văzut probabil, nu sunt menționate. De ce?

Pericolele la care sunt expuse caravanele în deşertul Taklamakan sunt descrise amănunţit de Marco.

Din toate limbile care se vorbesc în imperiul hanului Kublai, Marco Polo stăpâneşte bine, poate, numai persana, „lingua franca”, prin intermediul căreia se înțelegeau multe popoare ale Asiei. Este foarte problematic dacă ştia mongola – ceea ce s-a susținut de multe ori. Cu siguranță nu vorbea chineza. Majoritatea localităților descrise de el apar menționate cu numele persane. Din cele 60 de localități, numite de Marco Polo, numai trei sunt chineze; chiar şi cuvântul „Khanbalik”, folosit pentru Beijing, se bazează pe denumirea turcească de oraş regal. Ar fi posibil ca multe din cele descrise de Marco Polo să fi fost auzite doar scara, în jurul focului, iar el să fi călătorit în cu totul alte direcții? Sunt, oare, turcii şi perşii, care făceau de ani de zile comerț cu China, informatorii lui secreți? A copiat din jurnale persane de călătorie? Aceasta ar fi o explicație pentru faptul că Marco Polo foloseşte denumirile persane pentru

majoritatea localităților.

Herbert Franke, cunoscutul sinolog şi specialist în istoria mongolă, a fost primul care a pus la îndoială jurnalul lui Marco Polo. Într-un interviu pe care ni l-a acordat, fostul preşedinte al Academiei de Ştiințe din München arată că nu poate explica altfel omisiunile importante din cartea lui Marco, decât prin aceea că multe din cele relatate nu au fost văzute de el. Faptul că numeroase descrieri provin din surse persane este confirmat de Franke nu prin denumirile persane, ci prin unilateralitatea lor. Pentru el este inexplicabil că venețianul, care susține că ar fi fost timp de şaptesprezece ani în slujba hanului ca guvernator, nici măcar nu menționează scrierea chineză, pe care orice străin ar fi trebuit să o remarce.

Dacă pornim de la ideea că Marco Polo a fost un observator curios şi talentat, cum mărturiseşte el despre sine, atunci este inexplicabil de ce nu înțelege limbile de care este mereu înconjurat, respectiv mongola şi chineza. Este total neverosimil ca un guvernator, care are exclusiv competențe administrative, să nu fie izbit, în țara unde s-a inventat hârtia, de grafia chineză, neobişnuită pentru un european.

Când e de presupus că Marco ar fi călătorit prin Asia, imperiile islamice erau deja sub dominație mongolă. Cu noua lor metodă de luptă, mongolii au supus, în cel mai scurt timp, cele mai puternice

imperii ale vremii. Marco Polo, care ar fi călătorit din însărcinarea Papei la curtea hanului Kublai, nu pomeneşte nimic de tehnicile periculoase de război ale hoardelor mongole de călăreți, ce amenințau Europa. Într-un pasaj care a dat multă bătaie de cap comentatorilor şi interpreților, Marco susține că, împreună cu tatăl şi unchiul lui, ar fi construit catapulte pentru mongoli, cu ajutorul cărora ar fi cucerit oraşul chinez Xiangyang. Dar sursele chineze şi persane au oferit numele constructorului: a fost persanul Talib, cu cei trei fii ai lui. În plus, Xiangyang a fost cucerit cu un an înainte ca familia Polo să fi putut ajunge în China. Venețianul relatează despre catapultele construite din însărcinarea marelui han, dar nu menționează praful de puşcă, necunoscut până atunci în Europa. De ce? Această descoperire ar fi revoluționat toată tehnica de război a Occidentului. Marco Polo descrie şi fosta capitală a mongolilor, Karakorum, deşi nu a fost niciodată acolo, ceea ce se presupune din ruta descrisă de el. În vremea lui Marco, marele han avea pe timpul iernii reşedința la Khanbalik, Beijingul de astăzi; vara stătea la Shangdu. Vorbeşte de 10.000 de armăsari şi iepe, de cititori în stele, de un palat de marmură şi coloane aurite. Marele han i-ar fi primit „cu toată bunăvoința” şi ar fi vorbit mult cu ei. Hanului i-ar fi plăcut de Marco Polo. La întrebarea lui despre tânărul frumos, tatăl lui, Nicolo ar fi răspuns:

„Este fiul meu, supusul dumneavoastră, ceea ce am mai scump pe lume, pe care l-am luat cu mine cu multă greutate din patrie ca să fie servitorul dumneavoastră credincios”.

Nu se mai vorbeşte deloc de misiunea familiei Polo, de a-l converti pe fiul cerului, cum era numit marele han, la creştinism. Nu se spune nimic nici despre marele zid. Chiar dacă era parțial dărâmat, el trebuia să fie remarcat de orice călător prin China în drumul spre Beijing. De ce a omis Marco Polo, care ar fi trebuit să treacă pe acolo spre Khanbalik, menționarea spectaculoasei construcții? De ce nu aminteşte de marele zid, „cea de a opta minune”, dar pomeneşte în schimb de „Lugou Qiao”, numit astăzi de turişti podul Marco Polo, aflat aproape de Beijing?

La sosirea noastră, mulți turişti sau în fața podului. Nu numai din cauza descrierilor lui Marco Polo podul este una din atracțiile turistice ale Chinei; o clasă de eleve a făcut o excursie aici. La întrebarea mea ce ştiu despre Marco Polo, zâmbesc mai întâi reținute, apoi îmi răspund că Marco Polo a fost acolo în secolul al XIII-lea şi că descrie amănunțit podul în cartea lui. Verificând informațiile lui Marco, constatăm că din cele 24 de arcuri prezentate de el, există numai 11 în realitate. Oare nu a văzut nici podul niciodată?

Pictorii medievali au înfățișat viața de la curtea marelui han, exotică și complet necunoscută lor, după modelul celei occidentale.

Capitala Hanului: Khanbalik

Marco Polo este socotit primul european care a descris capitala chineză în epoca mongolă: Khanbalik. Exact pe axa oraşului pătrat se află oraşul chinezesc, înconjurat de ziduri, oraşul interzis. Acoperişurile roşii ale palatelor stau alături, asemenea corturilor. Dragoni imperiali, fenicşi, cocori sau alte animale fabuloase colorează frontonul. Roşii sunt şi zidurile, înalte de opt metri. Chiar şi porțile, coloanele sau şarpantele palatelor sunt de un roşu luminos. În timpul când Marco Polo s-ar fi aflat în oraşul imperial, porțile, coloanele şi calea procesiunii, drumul cerului, de la nord spre sud, de la poarta oraşului până la poarta principală a palatului

imperial peste podul Zhou era mai impozant decât astăzi. Fiecare trebuia să parcurgă acest drum, dacă voia să ajungă oficial până la palatul imperial. Cum se simțea oare un european la vederea acestui fast? Te simți mic, foarte mic chiar şi astăzi când treci pe sub bolțile porții de amiază „Wumen” şi calci pentru prima oară în palatul imperial. Puterea împăratului ceresc este prezentă şi acum.

Deşi avem permisiunea de a filma de la societatea chineză CCTV, respectiv să filmăm dimineața şi seara după ce nu mai sunt vizitatori, ne este interzis să facem acest lucru în interiorul clădirii. Bernardo Bertolucci, vestitul regizor italian, a turnat aici marele film despre ultimul împărat Pu Yi. Dar pentru că în timpul filmărilor a izbucnit un foc într-unul din palate, autoritățile au devenit foarte circumspecte în acordarea autorizației respective. Deşi însoțitoarea noastră de producție, Cheng Wei, cunoscută autoare de literatură pentru copii, face uz de toată arta ei oratorică, nu ni se permite nici măcar să deschidem sala armoniei supreme. După îndelungi parlamentări, avem totuşi succes. În prezența paznicilor chinezi am putut să filmăm seara în fața şi în interiorul sălii armoniei supreme. Construcția imperială este încoronată cu un acoperiş dublu şi înconjurată de o terasă pe trei etaje, de opt metri. Palatul imperial, pe care îl avem acum în fața ochilor, a fost construit în

timpul dinastiei Ming, după perioada mongolă. A fost ridicat pe temelia palatului Dădu, din dinastia hanului Kublai. S-a revenit la tradiția palatului imperial al dinastiei Yüan.

Marco Polo descrie extinderea geometrică, ca o tablă de şah, a drumurilor şi piețelor, descrie sărbători, banii de hârtie menționați şi de Wilhelm von Rubruk cu 25 de ani înainte. Mai relatează despre un public uimit în Europa de bogăția legendară şi despre mărimea reşedinței minunate.

Micul popor al mongolilor domina masa impunătoare a chinezilor. Hanul Kublai nu avea încredere în ei, se temea de o revoltă şi i-a exclus pe cât putea din afacerile guvernamentale. Prefera să aibă în serviciu străini – arabi, persani sau indieni. Funcționarii erau împărțiți în trei grupe: o treime din funcții erau rezervate mongolilor, cea de a doua treime revenea chinezilor de nord, din care făceau parte, pe lângă chinezii han şi uigurii sau alte popoare central-asiatice. Chinezii sudici, porecliți peiorativ „manzi” (barbarii sudici), trebuiau să se declare mulțumiți cu ultima treime, deşi, prin tradiție, familiile din sud formau majoritatea aparatului funcționăresc.

Bogăția și risipa de la curtea mongolă au stârnit uimire în Europa, dar și disponibilitatea de a stabili relații comerciale.

Istorisirile lui Marco Polo au fost interpretate de ilustratorii cărții ca povești fantastice.

Pe cealaltă parte a fluviului, vizavi de palat, Kublai a construit oraşul Taidu, un fel de ghetto rezervat chinezilor. Spre deosebire de Veneția, cel de al treilea oraş ca mărime al Europei, care avea doar 100.000 de cetățeni, la finele secolului al XIII-lea, capitala imperiului avea circa 1,2 milioane de locuitori. Un furnicar de popoare se

adunau aici pentru comerț și a profita de bogăția de la curtea mongolă. Era cel mai mare oraş al lumii.

Mongolii aveau un regim foarte sever în ce priveşte masa supuşilor, bănuiți de intenții duşmănoase; această atitudine avea drept scop reprimarea în faşă a oricărei tentative de nesupunere. După cea de a treia bătaie a clopotului, o construcție caracteristică pentru vechile oraşe chineze, nimeni nu mai avea voie să circule pe străzi. Mongolii nu se simțeau siguri nici în dosul zidurilor deosebit de groase. Aveau o gardă de corp formată din popoare asiatice. Împăratul, „stăpânul lumii", era foarte îndepărtat de popor. Putea fi văzut doar de câțiva supuşi, după un ceremonial complicat la curte. Astfel, puternicele porți, în spatele cărora trona stăpânul călăreților Apocalipsului, se deschideau numai pentru diplomați, principi, soli sau miniştri. Întreg palatul imperial era o reprezentare a Cosmosului, unde fiul cerului domnea peste lume. Numai acoperişurile în formă de cort, dar făcute din țiglă, mai amintesc acum de originea lor din stepă. Palatul lui Kublai a fost similar cu cel existent astăzi. Sălile se ordonau pe o axă, iar în mijloc trona fiul cerului.

Marco Polo susține că nu a fost numai unul din înalții funcționari, ci chiar un om de încredere al marelui han. Un italian în calitate de funcționar la curtea mongolă? Marco Polo a fost primul care a

descris banchetele de la curtea suveranului mongol, în toată splendoarea lor. În Europa a provocat mirare şi scepticism cu aceste relatări. Marco Polo istoriseşte despre mii de doamne de la curte îmbrăcate în haine de mătase, despre perle, aur şi pietre prețioase, despre cai albi şi elefanți. Îl numeşte pe marele han „Facfur", o denumire obişnuită în sursele musulmane. Nu ar fi fost, oare, normal, dacă Marco Polo a fost omul lui de încredere, să îl menționeze şi cu numele mongol şi chinez?

Marco este primul european care îl descrie pe suveran: „Marele han Kublai este de o statură înaltă, nici prea mic, nici prea mare. Are destulă carne pe el, fără a fi prea gras sau prea slab. Fața îi este albă, ochii negri şi puternici". Dacă analizăm cu atenție, numai generalități. Ele corespund concepției medievale despre un suveran frumos, bun şi înțelept, dar nu au nicio legătură cu adevăratul Kublai, care trebuie să fi fost un mongol mai degrabă corpolent.

A fost Marco Polo, într-adevăr, omul de încredere apropiat al marelui han? Fiul cerului tocmise arhitecți şi specialişti persani în fabricarea armelor, finanțişti turci, astrologi indieni şi tibetani pricepuți în citirea în stele. Ce căuta, deci, fiul unui negustor italian, care nici măcar nu vorbea chineza, în centrul puterii suveranului lumii? În bogatele surse istorice chineze se găsesc numeroase descrieri detaliate ale funcționarilor

aflați în slujba hanului Kublai. Astfel, istoria oficială a dinastiei Yüan consacră un capitol întreg revoluției de palat a ministrului musulman al finanțelor Ahmed, despre care relatează şi Marco Polo; dar în aceste documente demne de încredere nu găsim nicio referire la Marco Polo.

Despre obiceiuri ciudate şi şerpi cu două picioare

Marco Polo susține că, din însărcinarea marelui han, a circulat prin toată China. Oricum, relatarea lui este prima descriere a unui european a imperiului chinez de la Kashgar, în vestul extrem, până la Shandong, pe coasta estică şi de la Khabanlik, în nord, până la Zayton, în sud. Susține că ar fi văzut cu ochii lui şi o provincie atât de îndepărtată cum era Yünnan, care se delimita la sud-est cu Tibetul, Birmania şi Vietnamul de astăzi. Relatările lui Marco despre obiceiuri şi rituri se bazează parțial pe observații exacte, parțial pe invenții. Multe din ele sunt socotite chiar şi în Europa medievală o exagerare grotescă.

Marco Polo este primul european care a vizitat provinciile sudice ale Imperiului mongol şi a descris popoarele, obiceiurile şi uzanţele de acolo.

Călătoria noastră de la Kunming la Dali durează şaisprezece ore. Am trecut pe drumuri prost sau deloc asfaltate într-o coloană de sute de camioane. Pe vremea aceea, mongolii au parcurs aceste distanţe mari în provinciile cele mai îndepărtate ale imperiului lor, cămările cu grâne ale sudului, cu caii lor mici, mai repede ca noi. În această regiune, precumpănitor agrară, se mai cultivă şi astăzi orez. Multe femei şi copii lucrează pe câmpurile de orez. Imaginea pitorească a hainelor lor viu colorate nu trebuie să împiedice vizitatorul să observe cât de grea este munca lor.

Aici, în sud, animalul de tracţiune este bivolul.

Cultivarea orezului nici nu poate fi concepută fără aceste animale greoaie. Sunt o marfă de preț. Marco Polo nu le menționează. Chiar şi pe vremea hanului Kublai orezul şi cele mai importante produse agrare erau procurate de aici, din provinciile chineze sudice, de la manzi. În piețele Chinei de sud viața este cea mai animată. Dacă facem abstracție de evoluția modei, în cei 700 de ani care au trecut s-au schimbat numai puține lucruri. Până şi mărfurile sunt în esență aceleaşi. Marco Polo descrie pregătirea exotică a mâncărurilor şi marile lacuri cu peşti ale sudului. Chinezii mânuiesc cu mare îndemânare cuțitul şi securea, ustensilele chineze de bucătărie. Ca niciun alt popor, ei apreciază animalele vii. Femeile studiază foarte atent rațele, gâştele, puii. La masă vom observa modul în care se procedează aici cu animalele. Deseori animalele sunt aduse vii la masă, pentru a-l convinge pe oaspete de prospețimea lor. Aici, în sud, o fată ne-a adus la masă un castron cu peşti înotând în apă. Fără să îi omoare, îi aruncă în tigaia fierbinte şi, zâmbind, pune capacul, pentru ca, luptând cu moartea, să nu poată sări afară.

Marco Polo relatează despre marile banchete de la curtea lui Kublai, chiar şi despre mâncăruri foarte bune şi exotice, dar lucruri simple, care pot fi observate de orice vizitator, nu apar deloc. De pildă nu aflăm nimic despre pregătirea cărnii de porc; în alt loc Marco vorbeşte de carne necurată,

ceea ce indică cu certitudine surse musulmane. Nu ne lovim numai de astfel de omisiuni, ci găsim pasaje care probabil au fost copiate în întregime din surse musulmane. Trebuie să ne declarăm mulțumiți cu descrieri generale şi impersonale, care nu sunt rodul observării directe. Marco Polo descrie astfel diversele popoare ale sudului, tradițiile lor. Nu face prea multe deosebiri în observațiile lui. Pe lângă religiile mari, mai există şi culte foarte diferite, pe care el nu le poate deosebi; acestea au propriile lor ritualuri şi mituri despre geneză.

Despre unul din aceste popoare scrie: „Locuitorii acestei provincii au neruşinatul obicei de a asista cu plăcere la siluirea soțiilor, fiicelor sau surorilor lor de către călători. Când sosesc străini, fiecare stăpân al casei invită unul din ei şi îi oferă toate femeile din familie, îl lasă în casă ca pe un stăpân, iar el pleacă. Femeile atârnă un semn la uşă, care rămâne acolo până ce oaspetele pleacă; după aceea stăpânul casei poate reveni la domiciliu. Fac acest lucru ca o închinare la idolii lor, deoarece cred că în acest mod obțin binecuvântarea lor şi bunăstare".

Oricât de curios ar părea acest obicei. Marco ne oferă, prin această descriere, o serie de fapte reale. Şi în secolul nostru datina oferirii femeilor celor străini continuă să fie menționată la diverse popoare. Astfel, el relatează, vorbind despre regiunile sudice, nu numai despre acest

comportament neobişnuit al bărbaților de a oferi femeile străinilor, dar şi alte lucruri, ce par stranii unui european. De multe ori nu se poate explica modul în care ține să menționeze unele lucruri, în schimb altele le omite. Auzim despre şerpi cu două picioare – probabil îi numeşte astfel pe crocodili, de melci din mările calde, dar şi despre sare ca monedă de schimb.

În China există şi astăzi multe confesiuni, numite de Marco „slujitori ai idolilor".

În cartea lui Marco Polo revin mereu date despre sare şi obținerea ei, supranumită aurul evului mediu. Unii cercetători presupun că, în calitate de negustor, ar fi făcut negoț cu această marfă foarte bănoasă. Şi aceasta deoarece a călătorit surprinzător de des de-a lungul rutelor marilor saline. Să fi fost Marco Polo negustor de sare?

În călătoria noastră în sud-est am ajuns din

întâmplare la un fost lac sărat. O suprafață albă, imensă, care ni se pare a fi un peisaj lunar. Un vânt puternic ne bate în față firişoare subțiri de sare. Sute de bărbați lucrează legați pe față cu basmale. Ei scot sarea depunând un efort fizic uriaş; până şi transportul se face cu roaba. Pe cealaltă parte a lacului se recunosc blocuri uniforme din beton. Atmosfera, condițiile de muncă ne par a fi unele dintr-un lagăr de muncă, dintr-un gulag chinez.

Marco Polo ar fi călătorit pe această rută spre Yangzhou, unde ar fi fost, timp de trei ani şi jumătate, guvernator al marelui han.

Şi totuşi nu găsim la el nicio informație despre oraş sau despre această perioadă. Curios. Încă din vremea aceea Yangzhou era un mare şi frumos oraş comercial, vestit pentru comerțul cu sare. Martor este şi astăzi podul negustorilor de sare. Marco Polo relatează doar că locuitorii de aici trăiesc din fabricarea armelor şi a echipamentelor. Oare de ce nu a prezentat mai detaliat această metropolă comercială a Chinei, dacă va fi trăit atâta timp acolo? De ce nu a găsit nimic demn de menționat? Este inexplicabil faptul că venețianul descrie foarte lacunar locuri unde ar fi trăit mult timp, în schimb altele pe unde ar fi trecut doar, apar prezentate în detaliu. De ce?

Încă din secolul al XIII-lea la Yangzhou erau numeroşi străini. Chiar şi italieni se stabiliseră în bogatele oraşe de pe coastă ale imperiului şi

făceau comerț cu mătase, condimente sau alte lucruri scumpe. Călugărul Odorico de Pordenone va relata, după câtva timp, că în Yangzhou poți întâlni venețieni, lucru dovedit de o descoperire arheologică. Muncitorii au descoperit o piatră cu o inscripție misterioasă, descifrată ulterior ca fiind una mortuară. Genoveza Caterina de Viglione a murit la Yangzhou, dar mai târziu, după ce Marco Polo ar fi fost guvernator acolo. Apar mereu dovezi ale existenței unor europeni, puțini, stabiliți în China ca negustori. Marco Polo, care pretinde că ar fi fost un funcționar superior, nu menționează nicăieri acest lucru.

Cercetătorul francez Paul Pelliot a susținut că a găsit numele Polo în arhivele epocii Yüan. A crezut că poate astfel dovedi funcția de guvernator al lui Marco. Dar, din cercetările efectuate de specialistul chinez Yang Zhijiu, aflăm că această noțiune este doar denumirea unei funcții şi nu un nume în sine. Astăzi se poate considera cu certitudine că Marco Polo nu a fost niciodată guvernator la Yangzhou.

Paradisul pe Pământ

Următoarea noastră oprire este Hangzhou. Frumusețea lacului şi a vilelor te cuceresc şi astăzi. Acum, ca şi atunci, în fosta capitală a dinastiei Song, trăiesc oameni puternici: miniştri, funcționari şi mandarini bogați. Mao Zedong sau

Deng Xiaoping îşi aveau aici reşedința lor de vară. Am fost cazați în casele lor de oaspeți. Sunt mai multe vile, în stil chinez tradițional, al pagodelor, dar şi „palatul de vară” al lui Mao. Reşedința lui este foarte păzită. Din păcate nu ni s-a permis să o vizităm. S-ar părea că se renovează. Casele de oaspeți sunt foarte bine îngrijite. Din când în când trec limuzine de culoare închisă. În parc nu poți face niciun pas fără să nu fii supravegheat de numeroşii paznici. Dar, deşi viața a continuat aici, pe lacul vestic s-au păstrat doar puține lucruri care să ne amintească de vremurile de altădată. În munții din jurul Hangzhou descoperim o veche ceainărie. Chinezilor le place şi acum să danseze sau să joace cărți încă de la cinci dimineața. Bătrânii vin aici cu păsările lor şi le ascultă cum cântă. Sunt privite cu multă simpatie. Creşterea păsărilor cântătoare este o veche tradiție în China, foarte apreciată de chinezi.

Concubinele sunt descrise de Marco drept femei frumoase, îmbrăcate în mătăsuri. El nu a observat însă picioarele lor prea mici.

Încă de pe vremea lui Marco existau o serie de cărți despre creşterea păsărilor. Numai adevărații experți ştiau să aprecieze calitățile animalelor. Marco Polo nu spune nimic despre toate acestea. Poate că asta nici nu e de mirare pentru fiul unui negustor italian, care călătorea în calitate de sol. Surprinzător este însă că nu scoate nicio vorbă despre ceai sau ceainării. Din secolul al VIII-lea, de pe vremea dinastiei Han, în nordul Chinei se obişnuia să se bea ceai. Pe vremea lui Marco Polo era băutura de bază pe întreg teritoriul Chinei. De pildă, Hangzhou, descris amplu de Marco, este vestit şi acum pentru ceaiul verde. Ceainăriile continuă să existe pe întreg teritoriul Chinei. Acolo se întâlnesc diverşi oameni, se schimbă informații,

se petrec clipe de răgaz. Un asemenea loc de întâlnire ar fi fost foarte căutat tocmai de un funcționar al hanului Kublai şi de un spion în slujba mongolilor.

Marco nu descrie atât de amănunțit şi de viu niciun alt oraş ca Hangzhou, situat la sud de Shanghai, reşedința fostei dinastii Song. Îl numeşte paradisul pe pământ. Ne povesteşte de mii de poduri sau palate, de mandarini şi concubine în mătase, ce se dedau viciului. Surprinzător – aici apare mereu cifra 12. Vorbeşte de 12.000 de poduri, de 12 bresle, de 12.000 de ateliere sau de 12 case comerciale. Din toate cele menționate de Marco Polo mai putem vedea astăzi doar marele dig şi unele poduri. Repetarea cifrei 12 pare să indice că informațiile lui Marco se bazează pe surse chineze. În concepția chinezilor, lumea este ordonată conform legilor Cosmosului doisprezece corespunde numărului lunilor anului şi celor douăsprezece ore ale zilei, care se repetă.

În secolul al XIII-lea au existat numeroase descrieri care apreciază frumosul oraş mare, descris de *Quinsai* Marco Polo. Să fi cunoscut venețianul aceste surse? Să le fi şi folosit? Să dăm curs descrierilor lui: „Pe malurile lacului se află o mulțime de case mari şi frumoase, ce aparțin unor importante personalități; mai există multe temple cu mănăstiri, unde slujesc numeroşi călugări. Cam în mijlocul lacului sunt două insule; pe fiecare din ele se află un palat fastuos cu un

număr infinit de camere şi cu pavilioane extrem de arătoase”.

Până să fie cucerit de mongoli, Huangzhou fusese capitala dinastiei Song, care, mai ales sub ultimul împărat, a fost socotită ca aparținând epocii decadente. Pe vremea lui Marco se mai puteau vedea urme clare ale fostului fast. Deci oraşul nu părea numai unui european ca paradisul pe pământ. Cei bogați, cei puternici, miniştrii, funcționarii curții şi capii militari trăiau aici într-un lux şi fast de neimaginat. De o deosebită apreciere în descrieri s-a bucurat partea vestică a lacului, foarte pitorească. Să-l urmărim din nou pe Marco Polo: „Dacă cineva doreşte să facă o nuntă sau să dea un banchet în oraş, invită oaspeții pe această insulă, unde găseşte de toate – vase, ceşti, fețe de masă etc... Lacul este traversat de o mulțime de corăbii şi gondole, ce pot lua între 10 sau 20 de persoane. Numai să arunci o privire şi te încântă mai mult ca orice, mai ales că pe o parte lacul se întinde de-a lungul întregului oraş, iar de la o anumită distanță ai o perspectivă minunată a palatelor sau a vaselor care transportă veselii petrecăreți.

La fel, femeile sau soțiile sunt şi ele ființe serafice şi gingaşe; sunt educate cu multă grijă, poartă haine de mătase, multe bijuterii... Nici nu se poate evalua cât costă îmbrăcămintea lor... Se prețuiesc într-un mod deosebit reciproc, astfel că un întreg cartier al oraşului pare să fie o singură gospodărie.

Încrederea reciprocă este atât de mare, încât femeile nu ştiu ce este aceea gelozie sau suspiciune. Bărbaţii le respectă, iar cel ce cutează să facă o remarcă nepoliticoasă la adresa unei femei căsătorite îşi atrage oprobriul tuturora”.

Marco descrie numeroase insule şi ţări văzute la revenirea în patrie, pe care susţine a le fi vizitat. Dar, din cei 600 de pasageri îmbarcaţi, ajung la Hormuz numai 18.

Marco Polo descrie femeile frumoase din toate regiunile, concubinele îmbrăcate în mătase şi catifea. Le creionează cu exactitate. Se cuvine să observăm că italianul nostru manifesta un mare interes pentru sexul opus.

Seara filmăm pe insulă scene care să ilustreze viaţa de altădată. 40 de chinezoaice tinere, care fac parte dintr-un ansamblu de balet, apar în

costumele frumos colorate ale epocii. Părul lor a fost coafat, prin proceduri complicate, ca pe vremea aceea (ele trebuie să aibă un păr foarte lung pentru asemenea coafuri). Când debarcă dansând şi cântând de pe vas, constat că un observator atent trebuia să remarce imediat picioarele lor firave şi mici. Până şi călugărul Odorico de Pordenone nu omite picioarele chinuit de mici ale femeilor. Tocmai Marco Polo, care descrie atât de des frumusețea femeilor nu pare să ştie nimic de acest aspect. De ce?

Cea de a doua misiune fantastică: Reîntoarcerea acasă

Marco menționează că familia Polo a încercat de mai multe ori să ceară marelui han permisiunea de a se reîntoarce acasă. „Într-o zi, când messer Nicolo a văzut că marele han este bine dispus, a folosit clipa prielnică şi l-a rugat în genunchi să permită celor trei revenirea acasă. Auzind aceasta, hanul a fost foarte afectat. A vorbit cu el şi l-a întrebat ce motiv are să se încumete la un drum atât de lung, în care ar putea foarte bine să-şi piardă viața. Dacă cumva este vorba de venituri sau de un motiv similar, el este dispus să le ofere dublu față de ce ar avea acasă şi să îi copleşească cu atâtea onoruri, câte le vor cere inima. Le-a refuzat cererea pe motiv că ține mult la ei". Abia moartea soției lui Arghun, a hanului Persiei, le-ar

fi oferit celor trei Polo ocazia să găsească un motiv pentru reîntoarcerea acasă; Arghun, nepotul cel mare al hanului Kublai, dorea să își ia o soție din imperiul mongol. A trimis la Khanbalik trei soli, pe Oulatai, Apousca şi Coja. Trebuiau să o ducă pe prințesa Cocachin în Persia. Familia Polo se oferă acum ca, din însărcinarea marelui han, să îndeplinească această misiune periculoasă, pentru a putea apoi să se întoarcă acasă. „Şi vă spun vouă că aceste doamne de rang mare au fost sub paza celor trei emisari (familia Polo), care le-au păzit ca şi cum ar fi fost propriile lor fiice, iar ele, ce erau foarte tinere şi frumoase, se purtau cu ei ca şi cum ar fi fost părinții lor, pe care trebuiau să îi asculte. Cei trei le-au predat soților lor, iar eu vă spun cu toată cinstea că Cocachin... le-a urat toate cele bune celor trei, în plus ar fi făcut orice pentru ei... Să ştiți că atunci când s-au despărțit de cei trei emisari, ce se întorceau la ei acasă, au vărsat şiroaie de lacrimi".

Îl întâlnim pe Yang Zhijiu, de 85 de ani, unul din cei mai buni specialişti chinezi în perioada Yüan. Îl întrebăm dacă din cele ştiute de el din acte ar reieşi că Marco Polo ar fi fost în China. Ne răspunde: „De ce să nu fi fost în China, când la vremea aceea atât de mulți străini circulau prin imperiul mongol. Am găsit indicii ale şederii în China a lui Marco Polo în *Yongle Dadian.* Marco Polo scrie în cartea lui că a fost timp de şaptesprezece ani în China şi că voia să se

întoarcă, dar nu îi permitea hanul Kublai. Ulterior trebuiau trei emisari, care să o însoțească pe prințesa Cocachin de la Quangzhou în Persia. Pentru că aceştia nu aveau nicio experiență pe apă, hanul Kublai le-a permis celor trei Polo să le însoțească.

Am găsit în *Yongle Dadian* numele celor trei însoțitori. Este singura dovadă reală că Marco Polo a fost în China". La întrebarea mea dacă în arhive a găsit şi numele de Marco Polo, profesorul zâmbeşte şi răspunde negativ.

La Quangzhou a fost găsită o corabie din secolul al XIII-lea. La vremea aceea, chinezii construiau cele mai rapide vase, cu până la 60 de cabine, capabile să navigheze până în India şi Africa. Marco Polo menționează că nava avea camere proprii, „deoarece, dacă intra apă printr-o gaură, ea să poată fi reparată numai în locul acela, iar apa ce intra să se scurgă în jos, unde niciodată nu se afla nimic depozitat. Navigatorii vedeau unde este spărtura, apoi goleau camera respectivă (Marco nu înțelege prin aceasta mărfuri depozitate) în celelalte. Apa nu putea pătrunde dintr-un compartiment în altul, atât de bine erau izolate între ele. Apoi reparau, după care aduceau lucrurile la locul lor". Marco descrie modul de construcție al vaselor chinezeşti, dar nu menționează o descoperire mult mai importantă a lor – busola – necunoscută încă în Europa la vremea respectivă. De ce? Pe vremea aceea

călătoria pe apă era destul de periculoasă. Ştim că din 600 de oameni, 582 şi-au pierdut viața. Este foarte improbabil ca printre cei optsprezece supraviețuitori ce au ajuns la Hormuz, să se fi aflat toți cei trei Polo.

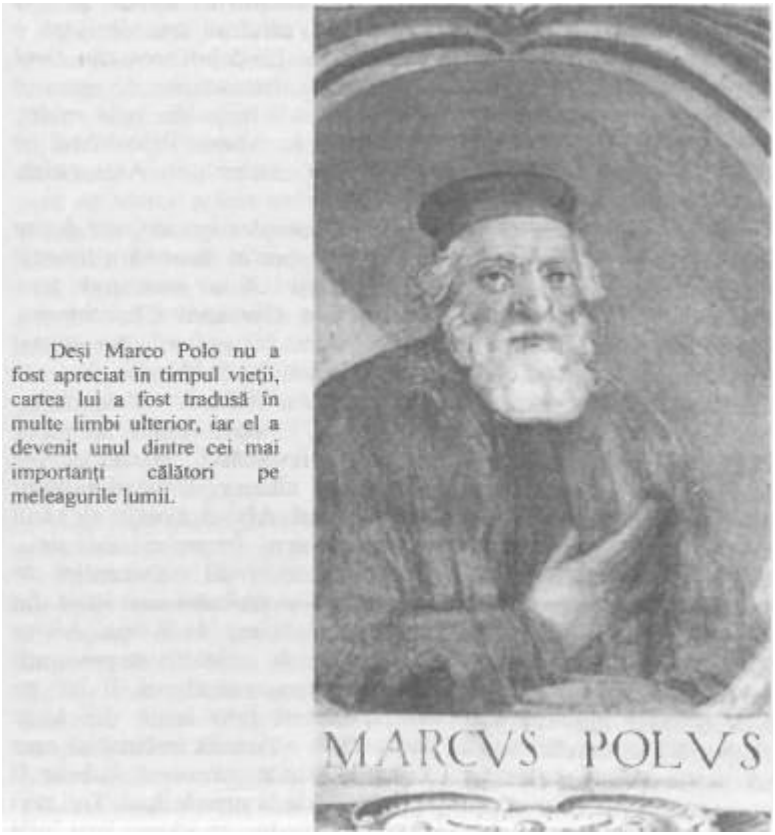

Deşi Marco Polo nu a fost apreciat în timpul vieții, cartea lui a fost tradusă în multe limbi ulterior, iar el a devenit unul dintre cei mai importanți călători pe meleagurile lumii.

Revenirea lui Marco la Veneția

Cronicarul Gian Battista Ramusio relatează că nimeni nu i-a recunoscut pe vreunul din cei trei Polo, când au revenit, după o absență de 24 de

ani, la Veneția. Abia când au scos din tivul îmbrăcăminții pietre prețioase şi perle, au văzut că spuneau adevărul. Dar aceasta este doar o legendă, una din cele multe, apărute ulterior şi care l-au transformat pe Marco Polo în cel pe care îl cunoaştem astăzi: cel mai vestit călător prin Asia estică. Realitatea a fost alta. Marco rămâne în oraşul său natal complet ignorat, nu deține nicio funcție publică. Nu ştim nimic despre el, doar că a intentat două procese pentru nişte nimicuri şi că a avut trei fete. Achiziționează o casă în cartierul San Giovanni Chrisostomo, cunoscută şi astăzi sub numele de „Corte del milion". Au existat numeroase controverse despre denumirea de *Il Milione.* Nu s-a clarificat definitiv dacă a primit acest nume din cauza exagerărilor lui sau dacă provine din numele lui, Emilio. Astăzi se poate considera cu certitudine că, la vremea respectivă, Marco nu s-a bucurat de importanța care i s-a dat ulterior. Unul din marii admiratori ai lui Marco este venețianul Alvise Zorzi, al cărui strămoş era doge pe vremea lui Marco. Împreună cu soția, locuieşte într-unul din minunatele palate în stil renascentist ale familiei Zorzi; numai puține luni pe an şi probabil mai mult din patriotism, deoarece locuința lor principală este la Roma. Alvise Zorzi face parte din cei ce nu se îndoiesc de veridicitatea povestirii lui Marco Polo. Expunerile lui, ținute cu entuziasm, îl fac pe Marco unul din cei mai vestiți călători prin lume din toate

timpurile. La întrebarea mea dacă există o dovadă imbatabilă care să ateste prezența lui în China, răspunde că acest indiciu îl constituie tăvile de aur, primite de Polo de la marele han. Trei tăvi din aur, un fel de paşapoarte prin evul mediu, se găsesc mai întâi în testamentul unchiului lui, Matteo, una apoi în cel al lui Marco Polo. Dar nici Alvise Zorzi nu poate dovedi că tava de aur pe care o găsim în testamentul lui Marco nu face parte din cele aduse de familia Polo din prima călătorie la Karakorum. În testamentul lui Marco există numai puține indicii din care să se poată deduce prezența lui în imperiul hanului Kublai. Oricum, nu s-a găsit nicio urmă de bogăție, de unde se poate deduce de ce contemporanii l-au ironizat ca „baronul mincinos", ca unul care născocește. Testamentul, întocmit cu puțin înaintea morții lui, nu menționează niciun fel de bogății în alte părți ale lumii, aşa cum avea unchiul său. Singurul punct de reper în relația lui messer Marco cu Estul este sclavul lui tătar, Petrus Tartarino, căruia îi redă libertatea. Despre acest Petrus tătarul aflăm că îşi spunea Petrus Suliman, probabil era musulman, originar din Persia. Dar nici el nu este un indiciu cert pentru o relatare a unui martor ocular.

Există, deci, multe contraargumente împotriva „martorului cheie Marco Polo". La finalul călătoriei noastre, o vizităm la Londra pe specialista în sinologie, Frances Wood. Ea crede că a găsit o

explicație pentru toate contradicțiile şi omisiunile din cartea lui Marco. Şefa secției chineze din „British Library" este convinsă că Marco nu a fost nici la curtea lui Kublai, nici în China. „Nu cred că Marco a fost vreodată în China. Impresia mea este că el a pendulat şi a făcut comerț exclusiv între popasurile obişnuite ale familiei, Crimeea, Constantinopol şi Veneția. Nu cred că a ajuns mai departe de acolo. În aceste călătorii a avut acces uşor la surse persane, ce relatau pe larg despre istoria mongolilor şi la manualele negustorilor ce conțineau numeroase informații". Interesant este că Frances Wood a găsit o paralelă surprinzătoare între cele trei relatări – a lui Ibn Battuta, născut în 1304 la Tanger, care a călătorit în 1355 până în Extremul Orient, a lui Rashid ad-Din, un evreu născut în 1247, fiu de farmacist şi a lui Marco Polo; ea presupune că toți trei au apelat la o sursă persană comună.

Cu siguranță, ipotezele lui Frances Wood despre căutarea adevărului misterios în privința lui Marco Polo nu vor fi ultimele. Poate că odată se va găsi sursa după care Marco sau Rustichello au scris jurnalul. Cert este însă că pentru marile călătorii de descoperiri din timpul lui, cartea lui Marco a fost de o deosebită importanță. Chiar şi acea jumătate de adevăr, relatat de Marco Polo, a fost suficientă pentru ca Cristofor Columb să pornească în căutarea legendarelor bogății ale Extremului Orient şi a acoperişurilor aurii din

Cipangus. Călătoriile fantastice ale lui Marco Polo şi eroarea lui Columb s-au contopit în ceea ce ulterior s-a numit „descoperirea Americii”.

Bibliografie:

Hart, Henry: *Descoperitorul Marco Polo,* Bremen 1959;

Polo, Marco: *Din Veneția în China. Marea călătorie a secolului al XII-lea.* Reeditare şi comentarii de Th. A. Kunst, Stuttgart/Viena 10 1986;

Wood, Frances: *A fost Marco Polo în China?,* Londra, 1995; Zorzi, Alvise: *Marco Polo. O biografie,* Hildesheim, 1992.

Autorul şi editura Gustav Lübbe mulțumesc editurii de facsimile din Lucerna pentru punerea la dispoziție a drepturilor de reproducere a lor după *Livre des Merveilles* a lui Marco Polo.

Lucrezia Borgia și legăturile de familie la Vatican
de Ingo Hermann

Sarcofagul celor doi papi Borgia –
Alexandru al VI–lea (dreapta) și Calixt al III–lea (stânga).

Lucrezia Borgia este una din cele mai nefaste figuri de femeie din istoria modernă.

Oare renumele ei se datoreşte faptului că a fost cea mai vinovată dintre femei? Sau numai pentru că trebuie să poarte cu sine un stigmat pe care lumea i l-a atribuit din eroare? Figura ei m-a atras ca ceva misterios, ce înmănunchează în sine o contradicție nerezolvată, care poate fi, totuşi, dezlegată.

Ferdinand Gregorovius

La mormântul Ducesei

Via Pergolato în Ferrara. Orele patru după-amiază. Apăs butonul soneriei de la poarta îngustă a mănăstirii Corpus Domini. Doresc să vizitez mormintele familiei Este. Aici este îngropată şi Lucrezia d'Este, născută Borgia.

Mai sun o dată, dar nu se întâmplă nimic. Poate soneria nu merge şi nu mă aude nimeni. Ar trebui să mai fie o intrare. Accesul la mormintele ducilor d'Este nu poate fi chiar atât de neobservat şi modest. Doar familia a condus secole de-a rândul destinele oraşului, construcţiile şi locuinţele, comerţul şi pacea, viaţa şi moartea cetăţenilor lui.

Mă sperii când poarta se deschide automat. Privesc într-o încăpere semiîntunecată. Recunosc două uşi, iar, la înălţimea pieptului, un fel de vorbitor din lemn brun închis. Se aude o voce dintr-un mic microfon, care mă întreabă ce doresc.

Intru şi explic vorbitorului că doresc să vizitez mormintele familiei de duci. În vorbitor se mişcă ceva asemeni unui mic carusel. Apar nişte hârtii, apoi un desen cum pot ajunge acolo. Mă întorc şi urmez linia desenată. Ies afară, merg spre dreapta, de-a lungul zidului de cărămidă, dau colţul spre intrarea într-o biserică. Acolo se deschid automat, mai întâi o poartă cu zăbrele, apoi o uşă de biserică.

Intru în biserică. În fața mea un perete cu un altar şi o uşă, care se deschide, dar din nou de o mână nevăzută. Traversez în semiîntuneric – nu am văzut până acum nicio ființă omenească – şi mă aflu în cea de a doua jumătate a bisericii. Scaune lucioase, închise la culoare, pe ambele părți.

Vedere exterioară a mănăstirii Corpus Domini din Ferrara.

Apoi din nou se aude o voce. Fără microfon pare una eterică prin zăbrelele din lemn, în dosul cărora intuiesc alb-negrul unei călugărițe. Apare o hârtie ca la un ghişeu de bancă. Lângă şalter este o cutie pentru donații. Hârtia îmi explică unde se găsesc ducele Alfonso şi ducesa Lucrezia, împreună cu copiii, iar în jur alți membri ai familiei.

Vocea vorbeşte acum cu mine. Îmi explică ce am văzut pe hârtie. „Acolo este ducesa Lucrezia Borgia, care a venit deseori în mănăstirea noastră, după ce a abandonat viața din Roma plină de deşertăciuni a tatălui ei, Papa Alexandru al VI-lea şi a devenit o mamă bună pentru copiii ei.” O fi acesta adevărul?

Deoarece mereu am tot auzit de această infamă fiică de papă: din cărți, din filme, din opere sau din piese de teatru; de femeia fatală a Vaticanului, de bestia blondă, care îi seduce în serie pe bărbați pentru a-i ucide apoi... O fi acesta adevărul?

Cine cunoaşte adevărata viață a ei şi a familiei ei? Cine ştie lucruri mai exacte despre vremurile tulburi, numite ulterior Renaştere? Cine poate relata adevărul despre acele vremuri în care au fost amestecați regi şi împărați, nobili şi papi, pictori şi muzicieni, poeți şi arhitecți, dar şi toți acei Machiavelli şi Savonarola?

Cine este Lucrezia

Viața Lucreziei Borgia începe probabil la Subiaco, unde s-a născut pe 18 aprilie 1480 şi unde mama ei, Vanozza de Catanei, venea deseori pentru a scăpa de viața obositoare de la Roma. Se ştiu puține lucruri despre copilăria Lucreziei. Primii opt ani i-a petrecut în casa mamei, în apropiere de Vatican, în Piazza Pizzo di Merlo: ani fericiți. Tatăl, cardinalul Rodrigo Borgia,

încredințează fata, în 1488, nepoatei lui, Adriana de Mila. Unii cercetători presupun că Rodrigo vroia să fie sigur că fata va învăța limbi străine, literatură şi istorie şi caută o legătură la mănăstire pentru educarea ei.

La vârsta de doisprezece ani – Rodrigo tocmai devenise Papă – Lucrezia este logodită de două ori. Este mereu adusă în jocurile politice ale lui Alexandru. La treisprezece ani este căsătorită pentru prima oară cu Giovanni Sforza. La optsprezece ani – după ce prima căsătorie fusese declarată desfăcută – este cununată a doua oară; de aceasta dată cu Alfonso d'Aragona, duce de Bisceglie. Politica de alianțe a Papei trebuia pecetluită prin logodne şi mariaje, iar Lucrezia este – asemeni oricărei fete nobile ale vremii – un jocher în mâna tatălui. Iar dacă acest jocher trebuie să joace de mai multe ori, o şi face. La fel ca toate fetele nobile, Lucrezia ia parte la viața de curte de la Roma şi Vatican. Este venerată ca o prințesa, poartă bijuterii şi rochii scumpe. Dar înainte de toate este fiica loială a Papei. Şi totuşi a apărut ceva nou şi neobişnuit: „Pe vremea Papei Alexandru s-a criticat mereu nu numai faptul că la curte erau atât de multe femei tinere şi frumoase...dar ele apăreau foarte sigure de sine, se opuneau voinței Capului suprem al creştinătății... şi procedau după bunul lor plac" (Schüller-Piroli).

Alfonso d'Este, regent al Ferrarei. Portretul atârnă astăzi într-un loc retras în Palazzo Ducale din Urbino.

Portret de femeie, de Bartolomeo Veneto (1502–1546), care, conform multor surse, ar fi al Lucreziei Borgia.

Temporar, Lucrezia conduce chiar şi treburile statului bisericesc, când Alexandru nu este „acasă”. Şi perioada de guvernator al Papei la Spoleto înseamnă muncă şi răspundere. Lucrezia a împlinit în acel an, 1499, nouăsprezece ani. Lunile de la Spoleto au fost probabil cele mai fericite din viața ei, deoarece ele sunt pecetluite de iubirea gingaşă a soțului ei, Alfonso d’Aragona. Biografii relatează despre o prezicătoare ce ar fi intrat la ea şi i-ar fi anunțat vizita soțului. Acesta va veni de la Neapole direct, fără a mai călca prin Roma. „Va sosi într-o seară, care va fi minunată pentru tine, Lucrezia. Veți avea câteva zile pentru voi, mai puțin de o săptămână; dar în aceste zile vă veți bucura de frumusețea lui septembrie. Veți călări şi veți face excursii la Monteluco. Tu te vei bucura de puterea ta, care nu a fost niciodată atât de mare, ca alături de soțul tău. Apoi vraja se va risipi...”

La sfârşit, nu numai vraja lunii septembrie s-a risipit, ci şi fericirea lor comună. Ducele este atacat, noaptea, pe o stradă întunecoasă a Romei şi este rănit grav Pentru că ucigaşii îl cred mort, el se mai poate strecura acasă, unde va fi îngrijit cu dragoste de Lucrezia. Îi găteşte singură ca să nu fie otrăvit. Când Alfonso începe să se însănătoşească, ucigaşii vin din nou. Tocmiți aproape sigur de fratele Lucreziei, Cesare, intră în camera bolnavului, o alungă pe Lucrezia şi îl sugrumă. Lucrezia este foarte indignată şi tristă. Îi

cere tatălui să îi pedepsească pe vinovați şi se retrage din Roma la castelul Nepi. Scrisorile le iscăleşte „Lucrezia la Infelicissima”(Lucrezia cea mai nefericită).

Când revine la Roma – între timp a împlinit douăzeci de ani –, este din nou plină de viață. Nou este faptul că îşi ia singură soarta în mâini; conduce singură căsătoria cu Alfonso, moştenitorul din Ferrara. Renunță la rolul ei pasiv de până atunci. Este ca şi cum ar vrea să uite de Vatican şi de Roma, de acest *circus maximus* de vanități, pentru a începe o viață nouă la Ferrara.

În ianuarie 1503 Lucrezia revine în triumf la Ferrara. Căsătoria este celebrată cu mare pompă şi cu fastul Renaşterii. Roma este departe, iar Lucrezia este soția succesorului la tron, ulterior duce – regent, mamă a opt copii, pe care îi are de la Alfonso. Frumoasa şi inteligenta ducesă ştie să adune la curtea d’Este poeți şi artişti. Firea ei veselă face ca ea să fie venerată şi iubită. Poate este vorba şi de o anume compasiune din partea celorlalți, mai ales a femeilor din Ferrara, deoarece tânăra ducesă are la fel de multe griji, ca şi ele: multe naşteri, boli, apoi vestea aventurilor fratelui ei şi – după moartea lui Alexandru – ştirile că este închis. Când Lucrezia se retrage pentru o vreme la mănăstirea Corpus Domini, în oraş toată lumea ştie că a suferit o nouă lovitură.

Primeşte vestea morții fratelui ei când este din nou însărcinată. Contemporanii relatează că

Lucrezia a primit ştirea cu calm. Între timp ea devenise ducesa guvernatoare a Ferrarei şi era total absorbită de datoriile de la curte. Moartea tatălui nu i-a schimbat viața, cum s-a petrecut cu fratele ei. Ducele de Ferrara nu se gândeşte să o părăsească, în pofida împrejurărilor în care s-au cununat; şi anume după eforturile Lucreziei şi a intervenției Papei, motiv pentru care el ar fi putut acum să o abandoneze.

S-a uitat de mult că altădată Lucrezia a fost instrumentul, chiar şi victima ambițiilor politice ale tatălui şi fratelui ei. Principiul „putere prin politica mariajelor" era o afacere curentă a politicii structurilor feudale, deci nu era un element specific al familiei Borgia. Acum Lucrezia nu mai este nici instrument politic, nici victimă. Este fata Papei de la Roma, frumoasă, sigură de sine, inteligentă, care dă căldură şi strălucire curții din Ferrara.

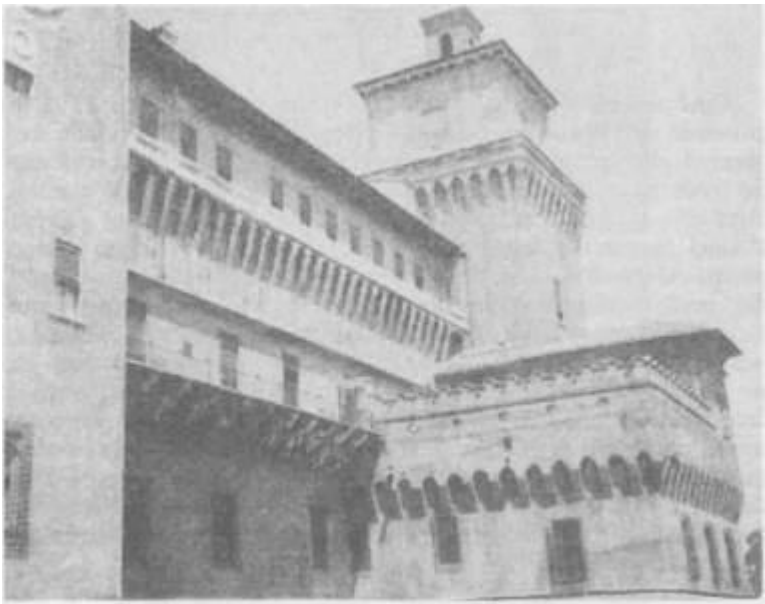

Castello Estense din Ferrara, unde a locuit Lucrezia cu soțul ei, Alfonso I.

Moare la 39 de ani de febră puerperală. Se stinge o viață, ce nu se deosebeşte deloc de cea a tuturor celorlalte femei din nobilimea italiană, dar pe care o vom întâlni în toate notele de subsol ale istoriei – făcându-se abstracție că Lucrezia este fiică de papă.

Mai este ceva ce nu poate fi ignorat de nimeni, când caută mormântul din Ferrara şi anume întrebările privitoare la Lucrezia.

A fost ea o femeie depravată, incestuoasă, care l-ar fi provocat pe Satana prin legăturile sexuale cu tatăl şi cu fratele ei? A avut un copil de la tatăl ei? Era acolo, când, în timpul unei orgii la Vatican, 50 de curtezane ale oraşului s-au strecurat goale printre lampadare ca să adune castane? A fost implicată în otrăviri, cu ajutorul cărora tatăl şi

fratele ei făceau politică cu scopul de a-şi însuşi bunurile victimelor?

Sunt aceste întrebări adevărate? Dacă nu, de ce s-au relatat încă de pe vremea Borgiei şi tot timpul după aceea? Poate că o incursiune în viața Papei Alexandru şi a fratelui ei, Cesare, ne va ajuta să găsim un răspuns la această întrebare.

Ce om…

Cine se apleacă asupra figurii celui ce, între 1492 şi 1503, a guvernat ca Papa Alexandru al VI-lea şi cercetează acțiunile lui, observă clar: acest papă este un prinț renascentist prin excelență. Se vede în primul rând ca un principe şi suveran al statului bisericesc şi abia în al doilea sau al treilea rând ca un şef suprem al unei comunități religioase. Acest lucru este valabil nu numai pentru Alexandru, ci şi pentru numeroşi antecesori sau succesori din evul mediu până în perioada modernă. Şi alți papi sunt comandanți în război, sunt politicieni cu interese dinastice, personale sau financiare. Asemeni altor papi, înainte sau după el, şi Alexandru are iubite, copii, nepoți şi nepoate, pe care îi favorizează. Chiar şi acel Papă Paul al III-lea, din casa Farnese, care a convocat, în 1545, conciliul ecumenic de la Trident, a avut patru copii cu concubina lui, iar pe doi din cei patru nepoți îi face cardinali. Martin Luther îi scrie lui şi nu lui Alexandru: „Nu ai nicio

credință, nu îl respecți pe Dumnezeu, nici fiii tăi, nici cardinalii sau slujitorii curții. Eşti o scroafă epicureană".

Singura trăsătură care îl deosebeşte de predecesorii sau succesorii lui din Renaştere, dacă facem abstracție de unchiul lui, Papa Calixt al III-lea, este aceea că el este spaniol, dar şi faptul că Alexandru nu îşi ascunde copiii sau aventurile lui amoroase, ci le recunoaşte pe față.

Rodrigo de Borgia s-a născut în 1430 sau 1431 în apropiere de Valencia. Face parte din cei circa 300 de membri de familie, pe care Alonso Borja, între timp Papa Calixt al III-lea, i-a adus la Roma din Spania după 1455. Aceştia s-au simțit la Roma ca nişte conchistadori. Rodrigo devine curând cardinal şi se dovedeşte a fi foarte capabil. Când tânărul cardinal – are abia 27 de ani – îşi petrece vara în munți, primeşte ştirea că Papa Calixt este pe moarte. Rodrigo vine repede în oraş, deşi tulburările, care izbucnesc întotdeauna când moare un Papă, ar putea deveni fatale pentru el sau pentru alți membri ai familiei Borgia. Concret: încă de când Papa spaniol se afla pe patul de moarte, familiile nobiliare romane, mai ales Colonna şi Orsini, ies pe străzile Romei şi fugăresc toți urmaşii neamului antipatizat. În pofida acestora, Rodrigo stă la căpătâiul unchiului şi îi ajută pe membrii familiei să fugă din Roma. Palatul său de cardinal este prădat, dar turbulenții se retrag din fața lui, când iese cu curaj

să-i înfrunte.

Papa Alexandru al VI-lea, tatăl Lucreziei Borgia. Detaliu din fresca de la Vatican, pictată de Bernardino Pinturicchio (1454–1513).

În toate aparițiile lui dă dovadă de siguranță, care face parte din trăsăturile lui de caracter; Rodrigo este un bărbat care arată neobişnuit de bine. Unul din profesorii lui, Gaspare da Verona, scrie despre el: „Vicecancelarul este un bărbat frumos, cu o figură veselă şi cu un aer destins. Vocea îi este nobilă şi plăcută. Încântă femeile frumoase. Oriunde le întâlneşte are o uimitoare putere de atracție asupra lor, mai tare decât un magnet pentru fier. Se crede însă că le trimite înapoi neatinse... „Şi totuşi se caracterizează printr-o anumită bruschețe şi o manie erotică, numită de Gregorovius „o senzualitate nestinsă”.

De pildă, Papa Pius al II-lea se simte obligat, pe 11 iulie 1460, să îi scrie cardinalului, în vârstă de 29 de ani, o scrisoare de avertisment. Avusese grijă ca, la o petrecere în grădina unui anume Ioan de Bichis, frumoasele oraşului să fie lăsate să între, dar părinții, frații sau soții lor au fost ținuți la poartă. „După cum am auzit, acolo s-a dansat în toată regula. Nu s-a făcut economie nici de gesturi de iubire, iar tu te-ai comportat la fel cu ei ca şi cum ai fi fost un tânăr mirean. Îmi este ruşine să numesc în cuvinte ce s-a întâmplat acolo... Indignarea noastră este nelimitată, deoarece aceasta aduce prejudicii rangului clerical... De aceea ne disprețuiesc principii şi celelalte puteri, de aceea laicii ne batjocoresc... Fie dar ca înțelepciunea ta să pună capăt acestor vanități, să îți păstrezi demnitatea ca să nu ți se atribuie numele de curtezan de către femei şi tineri. Dacă aşa ceva se va mai repeta, vom fi nevoiți să demonstrăm că acestea s-au întâmplat fără voia noastră şi spre indignarea noastră; fie ca dojana noastră să te facă să roşeşti. Noi te-am iubit mereu şi te-am considerat demn de protecția noastră, ca pe un om care ştie să fie modest şi serios. Fă, deci, astfel ca noi să ne păstrăm această impresie despre tine şi ca nimic să nu mai tulbure impresia unei vieți aşezate”.

Oricum va fi fost caracterizat Rodrigo Borgia, firea lui nu oferă niciun motiv pentru a fi afurisit. Abia politica dusă de el ulterior le-a prilejuit

concurenților lui în lupta pentru putere ocazia de a-l demoniza pentru a-l slăbi. Chiar şi în faimoasa dispută cu fanaticul Savonarola, atitudinea lui Alexandru nu a confirmat în niciun caz calificativele nimicitoare pe care i le-a aruncat zelosul predicator al pocăinței.

Sub anatema lui Savonarola

Mulți văd în călugărul dominican Girolamo Savonarola, născut la 21 septembrie 1425 ca fiu al unui medic de curte la Ferrara, spânzurat şi ars pe rug în 1498 la Florența, unul din cei mai importanți adversari ai lui Alexandru al VI-lea. Din casa părintească de la Ferrara drumul vieții călugărului se îndreaptă, în 1484, spre Florența.

Savonarola este ales în 1491 prior la San Marco, Florența. Este deja cunoscut ca un orator harismatic, ca un predicator al pocăinței şi ca un reformator al ordinului din care face parte. Viziunile lui apocaliptice şi prezicerile îi conferă o autoritate aproape ieşită din comun. A prevăzut moartea lui Lorenzo de Medici, a Papei Inocențiu şi a regelui din Neapole, la fel şi invazia trupelor franceze în Italia. Biserica Santa Maria del Fiore şi, ulterior, domul sunt arhipline când vorbeşte Savonarola. Până şi intelectualii oraşului sunt cuceriți de harisma lui. Tinerii intră în număr mare ca novici la San Marco.

Această rezonanță şi popularitate l-au

determinat, probabil, pe prior să se amestece şi în politică. Pe acest teren începe conflictul cu Alexandru al VI-lea, care, spre deosebire de Savonarola, este un om jovial şi liberal. El ar fi trecut cu vederea – aşa se presupune deseori – predicile severe de pocăință, inclusiv atacurile la adresa prelaților Romei. Dar predicatorul sever propovăduieşte cu un gest măreț: „Fugiți de fiicele Babilonului, fugiți de Roma. Căci Babilonul înseamnă rătăcire, iar Roma a dat peste cap Scrierea Sfântă, a înmănuncheat toate viciile... Vino aici, biserică nelegiuită! auzi cum îți vorbeşte Domnul... Eşti mai rea decât un animal. Eşti mai rea decât un monstru". Papei îi reproşează că îşi recunoaşte copiii, în loc să îi prezinte măcar ca pe nişte nepoți.

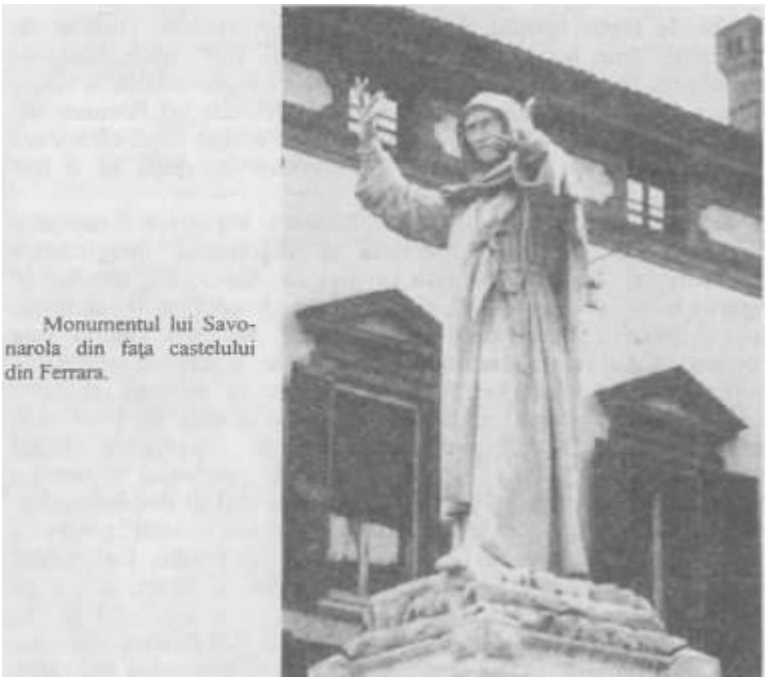

Monumentul lui Savonarola din fața castelului din Ferrara.

Toate acestea nu îl fac pe Papa Alexandru să îşi piardă răbdarea bisericească. Amestecul lui Savonarola în politică devine însă o problemă între Roma şi Florența. În 1497 familia Medici este alungată din oraş. Florența se proclamă republică. Noii stăpâni trebuie să obțină prin lupte suveranitatea față de Pisa. Ei nu se aliază cu Liga Sfântă, trimisă de Papa să lupte împotriva francezilor şi nu vor să se unească cu Italia, deci conturbă politica Papei. „Aliați-vă cu Noi, fiți buni italieni! Lăsați-i pe francezi în Franța!" le spune Alexandru solilor florentini.

Influența lui Savonarola a devenit atât de mare la Florența, încât republica degenerează într-o dictatură teocratică. Intervenția în viața

particulară a cetățenilor devine totalitară. Poliția este atotprezentă. Fiecare este îndemnat să-şi denunțe aproapele. Cetățenii trebuie să renunțe la toate cele lumeşti, la sărbători, la carnaval. Călugărul organizează grupe de intervenție, formate din tineri, care intră în case şi scot tot ce trebuie distrus pe aşa-numitul „rug de sacrificiu". În Piazza della Signoria se face un mg mare de 22 de metri înălțime, unde se arde tot ce este preferat de florentini: lăute, harpe, oglinzi, văluri, măşti, bărbi false, haine de sărbătoare, jocuri de şah, cărți de joc şi tablouri înfățişând femei frumoase. Se ard chiar şi cărți cum ar fi cele ale lui Petrarca sau Boccaccio. În acelaşi loc al Signoriei va fi înălțat după câțiva ani un rug, unde va fi ars corpul lui Savonarola, după ce a fost spânzurat...

Dar înainte ca spiritele să se întoarcă împotriva fanaticului predicator al pocăinței, ipocrizia şi bigotismul înregistrează triumfuri înfricoşătoare. Pentru un om ca Alexandru, fanatismul riguros al lui Savonarola, ca şi repercusiunile politice ale acestora, sunt împotriva concepțiilor sale. Priorul din San Marco este chemat, în mai multe rânduri, la Roma pentru a permite verificarea profețiilor lui. După ce Papa nu ajunge la niciun rezultat, decretează interzicerea predicilor, pentru ca în vara lui 1497 să îl excomunice – hotărâri nerecunoscute de Savonarola. Când atmosfera din Florența începe să devină potrivnică regimului instaurat de Savonarola, franciscanii, concurenți

ai dominicanilor, îi cer lui Savonarola să treacă prin proba focului pentru a demonstra că se află sub paza specială a Domnului. La început Savonarola acceptă. Se fac toate pregătirile necesare, se adună mulți curioşi. Dar Savonarola îşi retrage cuvântul. Mulțimea înfuriata se revoltă şi ia cu asalt mănăstirea San Marco. Signoria trebuie să promită că va deschide un proces împotriva priorului. Savonarola este arestat. Alexandru cere în continuare să fie predat Romei. Abia după ce Signoria refuză, Papa trimite soli la Florența pentru ca procesul să fie unul al lui împotriva unui eretic. Savonarola este schingiuit, spânzurat pe 23 mai 1498, apoi ars pe mg. Moare convins că a fost un martir.

Savonarola şi Alexandru sunt adversari fără să fi vrut. Predicatorul pocăinței nu a susținut nici în cele mai vehemente atacuri împotriva modului de viață al lui Alexandru că Papa ar fi făcut un pact cu Diavolul pentru ca, vânzându-şi sufletul, să fie ales Papă. Iar Alexandru nu a vrut niciodată să intenteze un proces de eretism împotriva lui Savonarola. Priorul din San Marco ar fi trebuit să vină la Roma şi să-şi continue viața retras la o mănăstire, fără să mai apară în public cu predici sau în viața politică. Un amestec de superstiție cu conflicte de interese politice au făcut imposibil acest lucru.

În ceea ce priveşte personalitatea lui Alexandru, atitudinea adoptată față de afacerea Savonarola

demonstrează ce prioritate avea pentru el problema puterii în acțiunile sale şi cât de subordonată era problema credinței şi a moralei față de cea a puterii, dar şi cât de departe era el de orice tel de fanatism religios sau moral.

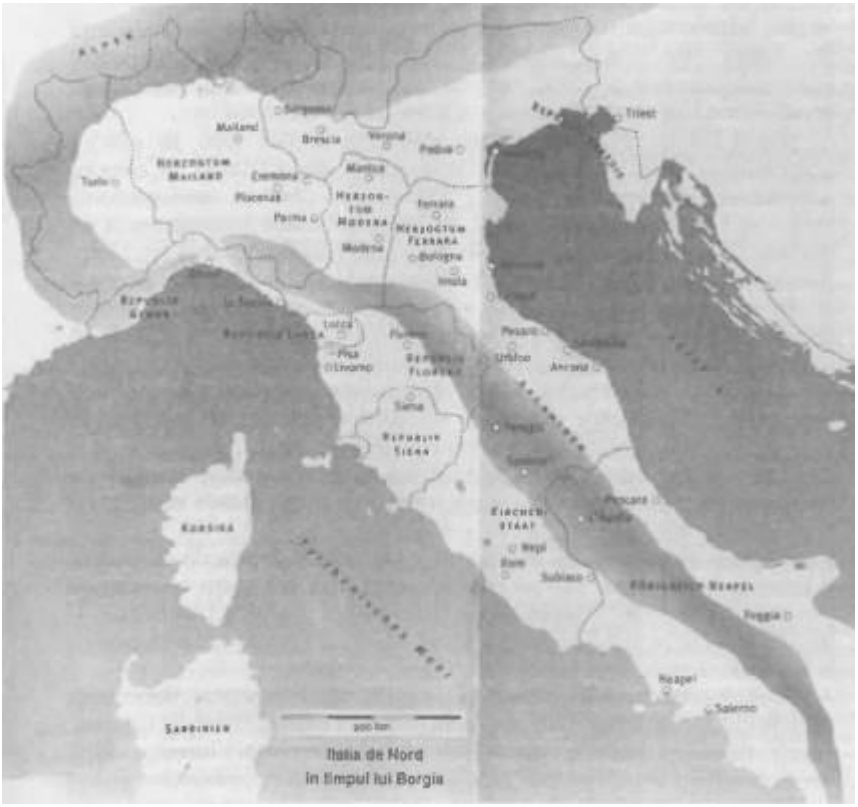

Fratele cel rău al Lucreziei

Cesare, fratele Lucreziei, era cu cinci ani mai mare ca ea. Nici despre anii copilăriei lui nu ştim prea multe. S-a născut probabil în luna septembrie 1475, tot la Subiaco, ca şi sora lui, şi a crescut la Roma, în grija mamei, Vanozza de

Catanei. Tatăl a decis ca Cesare să urmeze cariera preoțească. Deci la început, a primit aceeaşi educație ca sora lui. În 1492, devine episcop de Valencia. În 1493, tatăl îl ridică la rangul de cardinal de Santa Maria Nuova, deşi nu fusese uns preot. Cesare este socotit un cleric vesel şi apolitic, care se află aproape continuu în apropierea Papei. La Vatican are o locuință vizavi de cea a tatălui. Spre deosebire de acesta, despre el nu se vorbeşte că ar avea relații cu femeile. De aceea, atunci când Cesare îşi exprimă, brusc, dorința de a renunța la haina preoțească pentru a deveni gonfalonier, respectiv comandantul suprem al armatei aflate în slujba statului bisericesc, toată lumea, inclusiv Alexandru, este foarte surprinsă.

La 17 august 1498, Cesare este trecut din nou în rândul mirenilor. Returnează Papei însemnele de cardinal. Colegiul cardinalilor îi aprobă ieşirea. Protestează numai ambasadorul spaniol, Garcilasso de la Vega. El ştie că Cesare intenționează să se asocieze cu regele francez, deci cu duşmanul coroanei spaniole. Cesare părăseşte adunarea cu fruntea sus şi se întâlneşte în aceeaşi zi cu administratorul financiar al regelui francez. Acesta îl invită în Franța, unde, în schimbul episcopiei Valencia, la care a trebuit să renunțe, primeşte Valence, ridicată la rangul de ducat.

În acest moment, Cesare este adânc implicat în politica europeană a intrigilor, crimelor şi culiselor

puterii. I se pune în cârcă uciderea fratelui său, Juan, pe care l-a urât din gelozie, dar şi complicitate la trădare sau otrăviri. Poate este deja marcat de primele simptome ale sifilisului. Curând va purta masca neagră, cu care va intra în istorie.

Papa decide atacarea Romagniei, pentru a-i deposeda de putere pe cei de acolo, care deveniseră despoți, dar şi pentru a-i alunga şi a trece veniturile regiunii în patrimoniul statului bisericesc. Îi încredințează operațiunea lui Cesare, care urmăreşte crearea pentru sine a unui stat propriu, cu capitala la Urbino.

Cesare cucereşte regiunea şi oraşele din Romagna, deci zona din jurul localităților Urbino, Senigaglia, Pesaro, Rimini, Cesena, Forli, Imola şi Faenza, atacă Bologna şi amenință Florența, după trei campanii rapide, crude, încununate de succes. Preîntâmpină o conjurație a condotierilor săi cu toate regulile artei conducerii statului. Din suita lui fac parte, temporar, Niccolo Machiavelli, ca sol al Signoriei din Florența, iar, în serviciul lui Cesare, Leonardo da Vinci. Se bazează pe sfaturile lui în ce priveşte tehnica armelor, construirea fortificațiilor şi tehnica asanărilor. Poporul îl aclamă pe noul conducător deoarece i-a alungat sau executat pe despoții atât de urâți de ei.

Cesare, Machiavelli şi rațiunea de stat

Cine caută secretele celor din familia Borgia printre figurile contemporane sau în epocă, acela se loveşte şi de personalitatea lui Niccolo Machiavelli. Autorul vestitei, dar şi condamnatei cărți *Principele* sau a *Discursurilor* nu este numai un autor politic, ci şi diplomat şi expert militar. Născut la 3 mai 1469, la Florența, viața lui s-a aflat în slujba acestui stat. Ca sol al Republicii Florența se întâlneşte şi cu Cesare Borgia, îl însoțeşte câteva săptămâni şi transpune admirația lui pentru comandantul genial de arme şi pentru politician în conturarea condițiilor teoretice ale politicii. Cesare devine pentru el unul din marii idoli pentru prezentarea noului principe, care nu se mai orientează după teoria tradițională a statului, creştină şi metafizică, ci înțelege câştigarea şi menținerea puterii ca o virtute esențială pentru un politician.

Cesare, fratele Lucreziei Borgia (operă a unui artist necunoscut).

Ordinea politică şi cultura politică creată de suveran, aşa susține Machiavelli, sunt decisive şi pentru individ, deoarece principele (sau o autoritate democratică de tipul Signoriei de Florența) nu mai este obligat, în cazul unei stări excepționale pentru stat, să respecte principiile etice. Prin această teorie (de care deseori se face abuz în atitudinea tiranilor) Machiavelli fondează teoria rațiunii de stat, fără a folosi noțiunea.

Este clar că Cesare Borgia şi Machiavelli sunt parteneri de discuții cu obiective comune. La 24 iunie 1502, când se întâlnesc pentru prima oară, Machiavelli are 33 de ani, iar Cesare 27. Borgia nu este în niciun caz doar un militar sau un politician însetat de putere, ci şi un fiu de principe, foarte

dotat şi bine educat. Încă de copil, de la 10 sau 12 ani studiază spaniola, latina, greaca şi franceza, dar şi istoria sau poezia. După studiile de drept la Perugia, Pisa şi Paris, se apucă să reformeze statul bisericesc, din însărcinarea Papei, dar şi să îşi creeze un principat în Italia de mijloc.

Cesare l-a alungat din Urbino pe ducele de Montefeltro şi şi-a stabilit cartierul său general în castelul acestuia. Aici îi primeşte, la orele 10, în seara de 24 iunie 1502, pe cei doi soli ai Republicii Florența, Machiavelli şi Soderini. Florentinii îi ştiau de frică, după ce a apărut cu armata sub zidurile oraşului, dar a renunțat la cucerire.

Machiavelli şi Soderini ştiu că Cesare nu are o impresie prea bună despre bancheri şi negustori, care se consideră oameni de stat, dar înțeleg politica numai ca instrument al intereselor lor financiare. Pentru unul ca Cesare Borgia sau Machiavelli ei nu sunt de fapt adevărați politicieni. Solul republicii relatează după prima întâlnire: „Acest bărbat este atât de curajos, încât chiar şi lucruri mari i se pot părea mici. În năzuința lui pentru glorie şi crearea unui stat nu cunoaşte nici pregetul, nici pericolul... Soseşte într-un loc, fără ca cineva să fi aflat că a plecat din altul. Este iubit de soldații lui, a adunat cei mai buni oameni din Italia. Toate acestea îl fac invincibil şi de temut, mai ales dacă are şi noroc".

Machiavelli rămâne numai puține zile la Urbino. Are succes. Cesare renunță, cel puțin pentru

moment, să atace Florența. Dar diplomatul Machiavelli ştie că Borgia este periculos şi imprevizibil. Va trebui să se întâlnească mereu cu el. Şi o va face, pentru că interesele lui Machiavelli depăşesc cu mult misiunea lui oficială de funcționar al republicii. Scriitorul şi teoreticianul este interesat de un schimb de păreri cu genialul Borgia.

În octombrie 1502, Machiavelli este din nou în drum spre Urbino, de această dată singur şi doar cu o scrisoare de acreditare din partea Signoriei. Întâlneşte un principe nerăbdător, ce numai cu greu poate fi convins să facă concesii clare şi să dea asigurări în favoarea Florenței; un principe amenințat de o conjurație, ce o pregătesc condotierii săi, dar despre care fiecare pare să fie în cunoştință de cauză.

Machiavelli este curios cum va proceda Borgia. Este nefiresc că Borgia pare să încline să îi ierte pe conjurați, el fiind comandantul suprem al armatei. Îi invită la o întâlnire la Senigaglia, micul oraş pe coasta Adriaticii, cucerit şi prădat de conjurați. S-ar părea că Cesare ar vrea să se aranjeze cu familiile lor, cu Orsini, Bentivoglio şi Baglioni şi să îi reangajeze față de el pe conducătorii militari, ce par din nou cooperanți.

Machiavelli se află deja de două luni la Borgia, negociază cu el, îl însoţeşte, discută cu el, îl observă. În timpul convorbirilor aproape zilnice, pricepe modul lui de gândire şi acţiune, deşi aparent Cesare rămâne de nepătruns şi pentru el. Cu totul neaşteptat îl invită să meargă cu el la Senigaglia. Machiavelli presimte ce va fi. Militarii, proşti politicieni, care nu ştiu decât să cucerească şi să prade, cad în cursă. Cesare îi salută şi îi îmbrăţişează pe condotieri în faţa oraşului, îi roagă să îl urmeze înăuntru. Ajuns acolo, îi arestează pe cei patru conjuraţi, pe doi dintre ei, Vitello Vitellozzo şi Oliverotto di Fermo, îi sugrumă pe loc. Cei doi Orsini sunt duşi ca deţinuţi,

deoarece lovitura împotriva lor trebuie pregătită la Roma: Papa Alexandru îi închide la Vatican pe cardinalul Orsini şi pe membrii familiei. Abia acum Cesare îi va executa pe ceilalți doi Orsini închişi, Paolo şi Francesco.

Păcălirea şi uciderea conjuraților nu a fost condamnată de contemporani, ci salutată. Chiar şi adversarii lui politici aclamă fapta ca un model de a lupta. Machiavelli susține că trădarea trebuie pedepsită cu trădare: „Nu am niciun motiv să reproşez ceva principelui în legătură cu toate acestea. Cred mai degrabă că trebuie luat drept exemplu de toți cei care, prin noroc sau cu ajutorul unor arme străine au obținut state mari sau suveranități extinse... Oricine tinde, într-un principat nou înființat, să îşi asigure prietenii şi duşmanii... acela nu poate să îşi aleagă un model mai bun, decât acțiunile principelui".

18 august 1503. Moartea neaşteptată şi misterioasă a Papei Alexandru al VI-lea distruge ca un cutremur planurile lui Cesare Borgia. Pe 12 August 1503, participase la aceeaşi masă cu Papa. Acum şi el se luptă cu moartea. Să fie otravă? Să fie o infecție, care, în căldura toridă de august a Romei, degenera într-o febră ucigătoare? Niciodată nu au fost clarificate deplin circumstanțele în care a murit Papa. Cesare supraviețuieşte. Dar moartea Papei înseamnă pentru el începutul sfârşitului.

Trupele lui Orsini şi ale lui Colonna intră în

Roma, ucid sau alungă pe cei din familia Borgia pe care îi prind. Cesare se baricadează la Vatican, poate fugi la Nepi (unde îl ia la ea mama lui, Vanozza), menține în continuare soldați sub arme şi încearcă, împreună cu cardinalii spanioli, să influențeze în favoarea lui alegerea noului Papă. Pe 22 septembrie, Francesco Todeschini Piccolomini este ales succesor al lui Alexandru al VI-lea ca Papa Pius al III-lea. Cesare face greşeala să revină la Roma. Orsini şi Colonna asediază şi iau cu asalt Vaticanul. Cesare se salvează în Cetatea îngerilor. Pe 18 octombrie aici va muri Pius al III-lea. Se zvoneşte că ar fi fost otrăvit de Giuliano della Rovere, pentru că acesta voia să devină papă. Roma trebuie să aleagă un nou papă. Pe baza legăturilor lui cu fracțiunea spaniolă, Cesare poate vorbi în colegiul cardinalilor.

Noul Papa este Iulius al II-lea din casa della Rovere, care a fost mereu adversara celor din familia Borgia. Iulius foloseşte inițial influența lui Cesare pentru a câştiga de partea lui voturile cardinalilor spanioli şi îi promite să îl numească din nou gonfalonier. Dar, după alegerea lui, pe 1 noiembrie 1503, Iulius îi spune lui Borgia că poate părăsi statul bisericesc fără nicio piedică, dacă renunță în favoarea Vaticanului la cele două fortificații pe care le mai are în Romagna. La început Cesare ezită, este pus sub arest la domiciliu în camerele unde a fost asasinat soțul Lucreziei, Alfonso de Aragona, după care este

încarcerai în Cetatea îngerilor. În sfârşit, renunță şi poate pleca. Merge mai întâi în josul Tibrului spre Ostia, apoi la Neapole, unde caută adăpost la reprezentantul regelui spaniol. Acela îl arestează însă din ordinul lui Ferdinand cel Catolic şi îl trimite cu vaporul în Spania. Într-o scrisoare a maiestăților spaniole către ambasadorul lor la Vatican, datată 20 martie 1504, se spune: „Am auzit cu neplăcere de sosirea la Neapole a ducelui şi aceasta nu numai din motive politice. Deoarece, după cum ştiți, gravitatea nelegiuirilor lui Ne umple de indignare; Noi nu dorim ca cineva cu renumele lui să poată fi socotit aliatul Nostru, chiar dacă aceasta ne-ar aduce fortificații, oameni şi bani…”

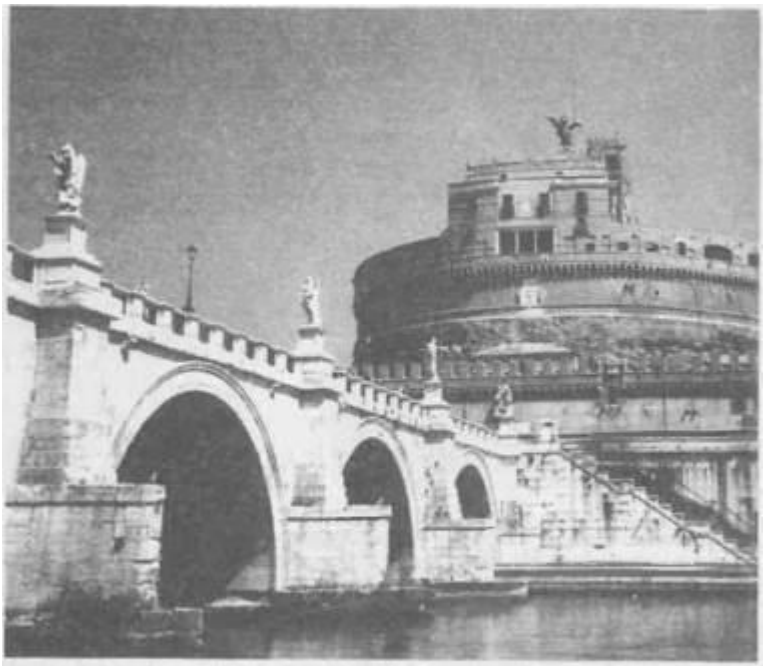

Cetatea îngerilor din Roma. Castelul a fost construit inițial ca mausoleu al împăratului Adrian. Ulterior a fost folosit ca fortăreață de către suveranii pontifi. În acest scop i s-au extins zidurile de apărare și s-au consolidat cele existente de către Alexandru al VI-lea.

La marginea politicului are loc o poveste impresionantă: Charlotte d'Albret, din 1499 soția lui Cesare, îl iubeşte cu adevărat, deşi perechea nu a putut sta împreună decât câteva săptămâni. Când Cesare este părăsit de toți cei puternici după moartea lui Alexandru – chiar şi regele francez îl abandonează şi îi retrage toate proprietățile, veniturile şi titlurile – Charlotte ține cu el şi acționează rapid. Obține prin mijloace proprii o cetate, unde regele nu are nicio influență şi o fortifică. Vrea să găsească un loc de refugiu pentru Cesare, unde să trăiască împreună. Aranjează locuința, împachetează toate cadourile de nuntă,

angajează personal. Va aştepta zadarnic, deoarece nu îşi va mai vedea niciodată soțul.

În Spania, Cesare este dus sub pază severă la Chinchilla, iar de acolo, după o tentativă de fugă, la tabăra Medina del Campo. Reuşeşte să evadeze, coborând pe o frânghie de-a lungul turnului.

Scapă, deşi paza observă fuga lui şi taie frânghia. Grav rănit, izbuteşte totuşi să ajungă la Pamplona, la cumnatul lui Juan d'Albret. Juan, al cărui regat mic se află între Franța şi Spania, este foarte afectat de sosirea cumnatului său belicos şi îl face căpitanul general al trupelor lui. În februarie 1507, Cesare, în fruntea a 300 de călăreți şi 5000 de pedestraşi asediază cetatea Viana, la granița spaniolă. Când fortăreața este pe punctul de a capitula, asediații reuşesc să strecoare, în ciuda asediului, 60 de cai cu provizii. Furios la culme, Cesare porneşte în urmărirea transportului cu o mică trupă. Nici nu observă când trece de oamenii lui, ca şi cum ar merge la moarte. Ajunge singur în fața duşmanului, luptă împotriva unor călăreți într-un defileu şi este ucis. Acesta este sfârşitul celui ce, cu puțin înainte, fusese unul de care se temeau cei mai puternici dintre europeni.

O perioadă contradictorie

Perioada Borgia este una tulbure. Iar povestea lor este numai o parte a acestei epoci. Ea nu se

deosebeşte de istoria celorlalte familii din nobilimea italiană sau europeană. Ceea ce noi numim epoca Renaşterii şi a umanismului este, de fapt, o perioadă care continuă să urmeze legile evului mediu. Concomitent se încearcă debarasarea de corsetul trecutului în virtutea unui nou mod de viață şi a năzuinței spre un viitor nou. De aceea ea pune probleme şi mai dificile.

Ceea ce îi dezbină pe oameni este lupta dintre superstiție şi luminare, dintre magie şi ştiință, dintre teamă şi îndrăzneală, dintre brutalitate şi omenie, dintre frumusețe şi vinovăție, dintre plăcere şi boală – iar în toate acestea planează apropierea şi atotprezența morții. Toate sunt foarte obişnuite în cazul persoanelor ce au acționat în pragul schimbării de secol, în jurul lui 1500. De pildă, brutalitatea şi omenia: cotidianul este suprasaturat de furturi şi răpiri, de violuri şi crime, de însuşire samavolnică a bunurilor altuia, de pradă la drumul mare. „Când a fost prădat palatul cardinalului din familia della Rovere, un tânăr patrician, Francesco di Santa Croce, a fost rănit de un membru al familiei della Valle. Tânărul s-a răzbunat tăindu-i tendonul piciorului. Rudele lui della Valle s-au răzbunat, după aceea, sfărâmându-i țeasta lui Francesco. Prospero di Santa Croce continuă şi îl ucide pe Piero Margani. Crima se răspândeşte în întregul oraş, cei din familia Orsini şi trupele Papei sprijină cauza familiei Santa Croce, Colonna pe cea a familiei

della Valle. Lorenzo Oddone Colonna este luat prizonier, interogat, obligat să mărturisească prin schingiuire şi executat în Cetatea îngerilor…”

„Sala lunilor” din Palazzo Schifanoia, Ferrara.

Familii întregi se decimează între ele pe parcursul câtorva generații. Tocmirea unui ucigaş costă aproape cât o indulgență. Chiar şi justiția a ajuns în mâini particulare şi se face cu o cruzime barbară. Schingiuiri, arsuri, înecări, trageri în țeapă, înfometări în public, închideri într-o cuşcă fără apă, ruperea cu fiare înroşite, înzidirea, îngroparea, ruperea în patru, spânzurarea, sugrumarea, orbirea, tăierea limbii, tăierea membrelor – toate acestea fac parte din cotidianul unei societăți, care descoperă tocmai demnitatea individului, libertatea omului, virtuțile fireşti şi care dezvoltă importante opere de caritate prin deschiderea de spitale, aziluri şi bucătării pentru

săraci.

Desființarea normelor evului mediu şi a autorităților nu duce numai la eşecul moralei private, ci şi la zguduirea eticii politice. Guvernele înlătură adversarii, chiar şi în alte state, prin crime sau defăimare. Toate tratatele, aliațele, scrisorile de acreditare nu prezintă nicio garanție. Trădătorii se pot mişca liberi şi îşi pot continua afacerile. Militarii îşi vând serviciile şi soldații celor ce oferă mai mult, deseori schimbă frontul chiar în timpul luptei.

Un maestru al legendelor din Germania

Istoria reală este un aspect. Celălalt este ce se povesteşte şi ce ştim noi într-adevăr despre istorie. Despre familia Borgia se relatează, încă din timpul vieții, scene care la propriu sunt incredibile, astfel că până astăzi se pune întrebarea: ce este legendă şi ce este adevăr? Şi de ce se spun asemenea poveşti, dacă ele nu au suport real?

Poate că relatările şi legendele despre familia lui Alexandru al VI-lea şi despre curtea lui nu ar fi dat şi peste secole prilejul apariției de noi mituri, dacă acolo nu s-ar fi aflat un prelat din Niederhaslach, Alsacia (de unde a trebuit să fugă pentru falsificarea unor acte şi pentru furt), care, zi de zi, era pus să consemneze minuțios într-un jurnal ce vedea sau auzea. Johannes Burchardus, maestru papal de ceremonii, transmite destul de penibil

lucruri adevărate sau inventate despre familia Borgia. Jurnalele lui sunt cheia apariției legendelor despre Borgia. În schimb nu sunt cheia spre adevăr.

Are grijă de respectarea etichetei la Vatican, aşa cum trebuie să facă un maestru de ceremonii. Iar regulile corespund tradițiilor curții papale. Burchardus cunoştea, deci, povestea vieții la Vatican. Ambițiosul, dar lipsitul de scrupule cleric, a slujit din 1483, deci cu mult înaintea lui Alexandru, sub Papii Sixtus al IV-lea şi Inocențiu al VIII-lea ca şef al ceremoniilor curții. Va răspunde de coregrafia de la Vatican şi de la Sf. Petru şi sub succesorii lui Alexandru, Pius al III-lea şi Iulius al II-lea, până la moartea lui, care s-a petrecut pe 16 mai 1506. *Liber Pontificalis* făcea parte şi ea din lectura permanentă a maestrului de ceremonii. În această cronică a ceremonialului de la curte se poate găsi, probabil, modelul legendelor. S-a demonstrat că lucrarea citată nu este nici măcar originală, ci reprezintă o preluare a unor povestiri senzaționale.

Cu peste 500 de ani înaintea lui Alexandru, a trăit un papă, Ioan al XII-lea, 955–964, care se face vinovat de aceleaşi păcate ca şi Alexandru al VI-lea: hulirea lui Dumnezeu, pact cu Diavolul, pângărirea locurilor sfinte, vânarea posturilor, otrăviri, aventuri cu prostituate şi cu femei infidele, transformarea reşedinței papale într-un bordel şi, în sfârşit, sodomie. Fireşte, în spatele

tuturor acestora se află o femeie, prin intermediul căreia Satana împinge la legături intime incestuoase şi capătă stăpânire asupra Papei. Lucrezia de pe vremea aceea se numea Marozia şi provenea din familia contelui de Tusculum. Ca şi Lucrezia şi ea a fost căsătorită de trei ori.

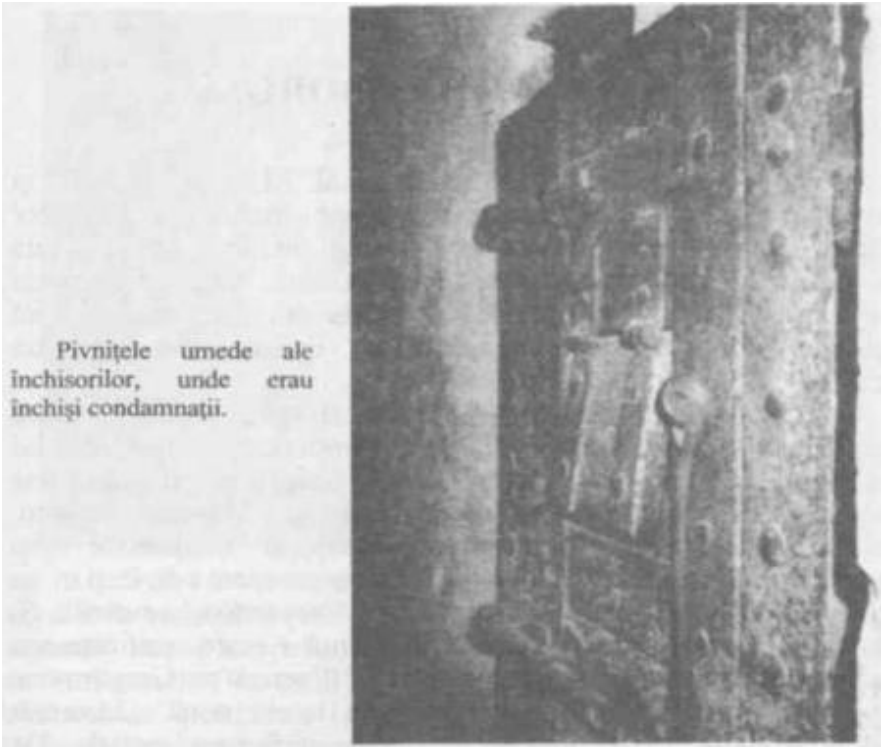

Pivniţele umede ale închisorilor, unde erau închişi condamnaţii.

E cunoscut şi cronicarul acelor legende de groază. El se numea Liudprand. Era episcop de Cremona şi, concomitent, secretar, biograf şi ambasador al împăratului Otto cel Mare, căruia trebuie să îi demonstreze că la Roma toate merg anapoda şi că oraşul, dar şi biserica au nevoie stringentă de scutul împăratului saxon.

Se poate recunoaşte o asemănare până la cele mai mici amănunte în modul în care istorisesc Liudprand şi Burchardus legendele lor, de unde deduc consecinţele politice. Iar Burchardus a cunoscut cronica lui Liudprand ca şi *Liber Pontificalis,* din anul 1000, care oferă exemple uimitoare pentru legendele despre Borgia. La vremea respectivă, aşa se spune, Papa Silvestru al II-lea se menţine la putere cu mari sume de bani, iar, fiindcă a fost educat în Spania arabă, ştie să îi facă utili pe demoni în slujba lui. Cunoştinţele lui ştiinţifice sunt atât de uimitoare, încât chiar în clipa morţii îl înşală pe Satana. A ordonat să i se taie toate membrele corpului cu care slujise Diavolului, apoi să i se taie corpul în bucăţi, pentru ca sufletul lui să scape de Sarsailă.

Susanne Schüller Piroli strânge laolaltă nu mai puţin de zece legende despre papi, care – de la Leon al II-lea (795–816) până la Alexandru al VI-lea (1492–1503) – reiau acelaşi motiv itinerant al unui papă neiubit, acuzat de toate relele şi păcatele, între care şi pactul cu Satana. Deci, în bună parte ele sunt motive „literare", care trebuie să conducă la defăimarea unui om. Fireşte, nu se poate susţine apriori că respectivii nu s-au făcut vinovaţi de apariţia unor asemenea zvonuri. Dacă despre papii evului mediu timpuriu se ştiu destul de puţine, făcându-se abstracţie de *Liber Pontificalis,* în cazul lui Rodrigo Borgia există numeroase surse şi izvoare pentru a putea

recunoaşte graniţa dintre adevăratul mod de viaţă al cardinalului şi al Papei şi zvonurile defăimătoare ale adversarilor lui.

Blestemul lui Borgia

La începutul anilor ”70 ai secolului al XIX-lea, istoricul şi povestitorul Ferdinand Gregorovius, după încheierea lucrărilor despre istoria oraşului Roma în evul mediu, sta în faţa documentelor şi nu putea scăpa de fascinaţia faţă de Lucrezia Borgia. Nu putea descifra dacă Lucrezia era „cea mai nefastă figură a istoriei moderne, fiindcă era vinovată, sau purta un blestem, atribuit de lume din eroare”.

În postfaţa lucrării despre Lucrezia Borgia, istoricul vienez Heinrich Lutz elogiază performanţele şi importanţa cercetărilor lui Ferdinand Gregorovius (1821–1891). Cercetând documentele despre Lucrezia Borgia la Roma, Florenţa, Mantua, Pessaro, Modena şi Ferrara, Gregorovius depăşeşte numeroase idei preconcepute sau fantezii monstruoase puse pe seama ei, deşi el nu este preocupat de „salvarea onoarei delincvenţilor istoriei”. Şi totuşi, un alt istoric, Leopold Ranke, respinge fiecare verificare sau corectură a vechilor idei preconcepute şi îl acuză pe Gregorovius că a urmărit să se evidenţieze printr-o teorie nouă. „Lucrezia Borgia – scrie el – a fost prezentată ca o femeie model... De

asemenea, a avut îndoieli că Alexandru al VI-lea, bătrânul Borgia, ar fi murit otrăvit. Astfel de teorii sau ipoteze firave provin, se presupune, dintr-o poftă nepermisă de a enunța o teorie nouă".

Simpatia lui Gregorovius față de fiica Papei nu îl împiedică niciodată să privească cu detaşarea necesară unui istoric epoca în care au trăit Borgia sau să vadă în Alexandru al VI-lea „un Papă fără religie" ori cea mai coborâtă treaptă a decăderii bisericii catolice: „Această societate, această biserică, aceste oraşe sau state, întreaga cultură umanistă tind spre o degenerare de la care nu pot fi salvate".

Heinrich Lutz prezintă condițiile istorice prin prisma cărora istoricul protestant şi republican Gregorovius analizează Renaşterea, biserica şi statul bisericesc. Gregorovius scrie cartea lui despre Lucrezia Borgia în anii când statul bisericesc se desființează şi în locul lui se fondează statul unitar italian.

Cu gândul la Gregorovius şi la teoria lui, chiar dacă ea trebuie supusă relativizării, impresia mea la mormântul Lucreziei este că fiecare epocă îşi face propria imagine despre istorie şi că adevărul obiectiv nu poate fi intuit, în cazul când ar exista. Acest fapt se verifică ori de câte ori te afli într-un loc istoric sau în fața oricărei mărturii istorice. Ar fi, oare, cineva interesat de adevărul istoric? Cine ar renunța la senzaționalul legendelor? Oare nu de la început şi până în secolul al XIX-lea s-au

povestit continuu senzaționalele legende despre un papă criminal, obsedat sexual şi despre copiii, ce semănau leit cu tatăl lor? Legendele nu omit nicio crimă sau obscenitate: omucidere şi înjunghieri, trădare şi prădare, vânzarea demnităților bisericeşti sau însuşirea samavolnică a bunurilor altora – nu există nimic de care familia Borgia să nu fi fost acuzată.

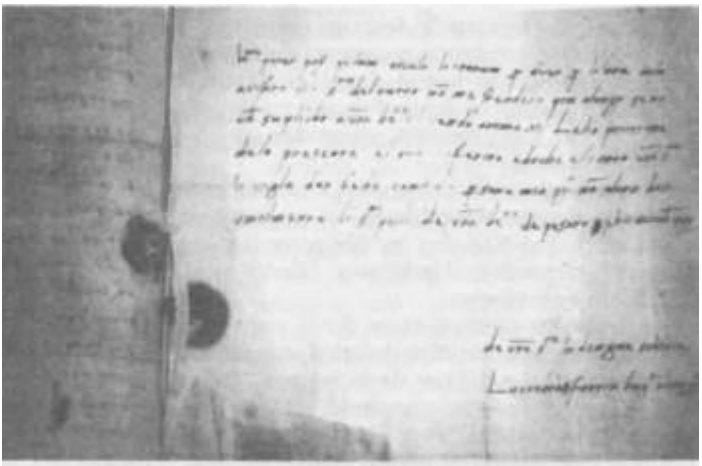

Scrisoare a Lucreziei Borgia. Arhivele secrete ale Vaticanului.

Acumularea atâtor nelegiuiri nu trebuie, oare, să nască bănuiala că ceva este în neregulă? Aparent nu. În fond, legenda a apărut încă din timpul vieții lui Alexandru şi circulă până în secolul nostru. Dar în veacul al XIX-lea legendele sunt din nou revigorate – fără a ține deloc cont de faptele istorice. Lucreziei Borgia i se atribuie în romane, drame sau poezii toate viciile şi crimele – de la învinuirea de prostituată incestuoasă până la a fi întrevăzută ca fabricantă tragicomică de otrăvuri –

aşa cum pot ele apărea în străfundul fanteziei unor bărbați misogini şi potrivnici bisericii. Astfel, literata Marion Hermann-Röttgen conchide în 1992: „Pentru că este vorba de putere bisericească şi laică, despre bogăție şi frumusețe, despre crimă şi erotism, legendele oferă un câmp nelimitat fanteziei de a da frâu liber dorințelor neîmplinite, de a le preamări sau condamna. Fiecare secol a făcut din legenda Borgia propria lui variantă".

În primul rând sunt invocate evenimentele groaznice de la curtea papală care au mai puțin scopul colportării cu voluptate a unor istorioare picante, dar mai mult cel de a fi un instrument politic care ar avea ca ultim efect înlocuirea papei. Ca întotdeauna, povestioarele devin narațiuni de sine stătătoare ce sunt transmise mai departe, fără a mai fi legate de vreun interes politic curent sau de unul financiar.

Probabil, la început a fost un sentiment de indignare: furia familiilor nobile autohtone provocată de faptul că o dată cu familia Borgia s-a urcat pe tronul papal un străin, care, fără jenă, îşi promovează clanul în toate funcțiile şi le oferă toate favorurile. Papalitatea a fost socotită dintotdeauna o afacere internă a locuitorilor Romei.

Caracterul „literar" al legendelor despre pactul lui Alexandru cu Diavolul şi despre amoralitatea lui poate fi un motiv pentru care până în secolul al XIX-lea nu vor conteni să apară noi versiuni ale

legendelor respective. Unde s-a fabulat o dată ceva, acolo se brodează în continuare.

S-a constatat deja că chiar de la primele consemnări e vorba de un amestec de cronică istorică cu fantezie literară. Aceasta înseamnă că totul e tulbure de la izvoare. Tot ce va apărea ulterior, pe baza acestor izvoare constituie preluarea unui material confuz prin prisma concepției proprii asupra evenimentelor.

Lucrul este valabil şi pentru primul biograf contemporan al lui Alexandra al VI-lea, politicianul şi cronicarul Francesco Guicciardini (1483–1540). Marion Hermann-Röttgen dovedeşte că Guicciardini consemnează – cum s-ar spune – cu fantezie, introducând în text concepțiile morale ale timpului său, respectiv ideile Reformei şi ale Contrareformei, fără a mai medita asupra lumii lui Alexandru. Cine citeşte astăzi textele lui Guicciardini – potrivit standardelor scrierii istorice, cum se obişnuiesc ele din secolul al XIX-lea – trebuie să devină sceptic pornind chiar de la limbajul pur propagandistic folosit. De exemplu: „Şarpele Alexandru a murit. O dată cu el au dispărut dorința lui nesăbuită de glorie şi perfidia, toate exemplele de cruzime, de pofte monstruoase, de avariție cumplită fără nicio deosebire între sacra şi profan, cu care a otrăvit întreaga lume”.

Acest limbaj părtinitor al lui Guicciardini, primul biograf al familiei Borgia, ar putea fi trecut

cu vederea în perspectiva spiritului timpului său – respectiv Conciliul Contrareformei de la Trient din anii 1545–1563 – dacă secole de-a rândul nu s-ar fi brodat pe seama lui opinii asupra familiei Borgia. Fundamentalismul anistoric al primului biograf al lui Borgia nu poate decât să se supună eticii şi moralei Conciliului de la Trient. Astăzi trebuie să avem grijă să nu facem aceeaşi greşeală, respectiv să privim anistoric epoca Renaşterii şi a Contrareformei. Aceasta nu înseamnă să relativizăm crimele împotriva umanității şi împotriva demnității umane: rugurile Inchiziției, fanatismul luptei împotriva vrăjitoarelor şi cruzimea războaielor religioase fac imposibilă minimalizarea lor prin prisma relativismului istoric, deoarece ele afectează sfera drepturilor omului şi fac necesară o judecată clară.

Brutalitatea legendelor despre Borgia atinge punctul culminant în aserțiunea potrivit căreia Alexandra al VI-lea ar fi un Anticrist, deci o întruchipare a răului, cum este el descris în *Apocalipsa* lui Ioan, respectiv un mesager al sfârşitului lumii şi al Judecății de Apoi – ceea ce, între altele, o transformă şi pe Lucrezia, ca fiică a papei, într-o fiică a răului. Marion Hermann-Röttgen arată ce rol joacă noțiunea de „anticrist” în epoca trecerii către secolul al XVI-lea, deci o epocă marcată de teama sfârşitului lumii, a păcatului şi a Judecății de Apoi, de mişcările

eretice, de astrologie şi horoscopuri, de vrăjitoare şi de bula lui Inocențiu al VIII-lea din 1485 împotriva vrăjitoarelor, ca şi de spânzurarea şi arderea lui Savonarola. Acest context relevă câtă putere avea un asemenea calificativ de „anticrist" asupra unei persoane care consemna faptele istorice. Lucrul este valabil şi în cazul acuzării unui duşman că este un „anticrist". Papi sau împărați se acuză reciproc, după Friedrich al II-lea, cu acest calificativ de „anticrist".

Prin această prismă este clar că şi legendele despre grozăviile puse pe seama familiei Borgia urmează o cale proprie, iar în secolele următoare numele Borgia capătă accepțiunea unei formule magice pentru diverse personaje literare.

Papa – victimă a copiilor?

Bazându-se pe legenda relatată de Burchardus şi Guicciardini, care îl încriminează pe Alexandru, teologul florentin Tomaso Tomasi, în cartea lui *La Vita del Ducă Valentino* (1655), încearcă să-l reabiliteze pe Papă şi să îndrepte vina asupra copiilor lui, Cesare şi Lucrezia. Ceea ce se intuieşte la Burchardus este prezentat clar la Tomasi: Papa devine victima copiilor. Prin intermediul femeii, deci al Lucreziei, Satana pune stăpânire pe el, deoarece orice influență a lui se exercită printr-o femeie şi anume prin legături sexuale – deci Papa şi Lucrezia se fac vinovați de

incest. Se pare că nu a deranjat pe nimeni că Alexandru a devenit Papă când Lucrezia avea doar doisprezece ani.

Iar ceea ce nu poate fi explicat drept ticăloşie morală, deci greşelile politice şi succesele incomode ale lui Alexandru, se pun pe seama fiului Cesare, care face cu adevărat parte dintre potentații cei mai lipsiți de scrupule ai Renaşterii. Cartea lui Tomasi nu se consideră o biografie a Papei, ci este *Viața ducelui de Valence.* De unde provine însă răutatea şi legătura lui cu Diavolul? Care este femeia care îl împinge pe acest bărbat în brațele Satanei? Fie i se pune în cârcă şi lui Cesare o legătură incestuoasă cu sora lui, fie este inclusă în afacere mama lui, Vanozza de Catanei, iubita lui Rodrigo Borgia. Spre deosebire de majoritate, Tomasi se decide pentru această variantă. Legătura imorală şi ilegală a lui Alexandru cu Vanozza a dat naştere la monştri. De aceea Cesare este o „bestie africană", un „animal sălbatic", rezultat nu din sânge curat, ci din „sămânță otrăvită".

Fantezia biografilor şi a cronicarilor se amplifică. Până şi un spirit luminat ca Voltaire observa că Alexandru al VI-lea a lăsat posterității europene o imagine cumplită a unor Nero sau Caligula, pentru că s-a făcut vinovat în demnitatea şi în funcția lui sfântă. Totuşi lui i-a datorat Roma prestigiul ei mondial. Fiul lui a pierdut toate roadele crimelor sale – roade pe care le-a cules

biserica. Alți autori aleg dinainte genul epic pentru a da frâu liber imaginației lor.

În romanul său *Viața lui Faust, faptele şi călătoria în iad* (1791), Friedrich Maximilian Klinger îl trimite pe doctorul Faust la Roma. El prezintă cu o nuanță satirică situația de la curtea lui Alexandru al VI-lea. Papa pare a fi întruchiparea răului. Îl salută pe Satana ca pe un egal al lui şi îl divinizează. Trăieşte şi cu Vanozza, mama copiilor lui, dar şi cu Lucrezia, fiica lui, deci se face vinovat de sodomie. Lucrezia pare a fi o profesoară a voluptății, astfel că Faust nu mai ştie dacă se află la Vatican sau într-un „templu al Venerei". La Klinger toate miturile feminine par să fie întruchipate în figura Lucreziei sub forma unui vis erotic incert: Eva, Venus, Elena.

Obsesia erotică manifestată de povestitorul legendelor create în junii Lucreziei atinge un nou punct culminant în secolul al XIX-lea. „Romantismul cavaleresc, al briganzilor şi al înfiorărilor a înregistrat victorii nesperate până acum cu legenda Borgia, care a devenit unul din subiectele cele mai îndrăgite pentru poezii, romane sau opere" (Schüller-Piroli).

Victor Hugo împinge legenda mult peste orice adevăr istoric. În drama lui, *Lucrezia Borgia,* din 1831, fiica Papei este o preparatoare de otrăvuri, care îi otrăveşte într-o zi pe condotierii, ademeniți, ai fratelui ei. Din nenorocire, printre cei otrăviți se află şi unul dintre bastarzii ei. Încearcă să îi dea

un antidot, dar el nu vrea să fie salvat de mama lui infamă, fapt pentru care ea se sinucide. Drama lui Hugo a avut un succes atât de mare, încât Gaetano Donizzzeti a compus o operă, care are ca subiect principal otrăvirea. Faptul că acțiunea se petrece la Veneția demonstrează cât de mult a deviat elementul fantastic de la faptele istorice.

Alexandre Dumas tatăl, autorul romanelor *Cei trei muşchetari* şi *Contele de Monte Cristo* (1802–1870), narează în romanul lui despre Borgia că Papa folosea o cheie otrăvită pentru a-şi omori victimele: dacă voia să ucidă pe cineva, îi cerea să deschidă un dulăpior cu o cheie, astfel că nefericitul se otrăvea singur. De la Dumas provine şi legenda alegerii Papei în 1492. Unul din fiii lui Alexandru, pe nume Francesco, a pregătit actele cu cadourile date drept mită cardinalilor ce îl alegeau pe tatăl lui. Actele le-au fost duse în conclav în puii prăjiți. Fireşte, Dumas nu omite nici legenda Lucreziei, care ar fi avut o legătură incestuoasă „într-o treime satanică” cu tatăl şi cu fratele ei.

Lucrezia Borgia – eroină de film.

Răspândirea legendei nu a încetat nici în secolul al XX-lea. Se poate presupune, deci, că auditoriul preferă legenda cumplită în locul adevărului mult mai plictisitor al istoriei. Tocmai aici începe totul. Revenim, deci, la începutul formării legendei, la Johannes Burchardus.

El nu notează numai evenimente, ci şi zvonuri. Dar nu consemnează zvonurile din plăcerea de a le nota, ci vrea să facă cu ele politică. Multe ițe ale politicii de la Vatican şi din statul bisericesc se împleteau la el. Palatul lui particular, în apropierea Vaticanului, pe Via del Sudario, era oricând o gazdă primitoare pentru cei veniți din nord. Poziția lui coincidea cu cea a lui Heinrich Institoris şi Jakob Sprenger, autorii „ciocanului vrăjitoarei". În scrierea lor – intitulată *Malleus maleficarum,* tipărită pentru prima oară în 1487 –

se arată că toate nenorocirile istoriei provin de la femei. De aceea Burchardus crede că Papa se află în legătură cu Diavolul prin intermediul fiicei lui, Lucrezia; ea intră şi iese din Vatican, sau, în 1501, este chiar regentă a afacerilor oficiale în absența Papei, care, în calitate de cap suprem bisericesc, este şi stăpânul unei puteri mondiale. În notițele lui, Burchardus citează chiar şi aşa-numita scrisoare Savelli, care probabil a fost redactată chiar de el şi este preluată în jurnal drept citat.

Scrisoarea este un fals. Ea a fost probabil adresată baronului din Roma, Silvio Savelli, de către un ofițer german în armata spaniolă de la Tarent. Prin ea i se cerea lui Savelli, ce se afla la împăratul Maximilian, să facă cunoscute neregulile de la curtea Papei pentru a provoca înlocuirea lui Alexandru printr-un conciliu. Pentru a „condimenta" relatările pe toate gusturile, autorul scrisorii foloseşte motivul literar al balului prostituatelor. Conform epistolei, în anul 1501 în ajunul sărbătorii tuturor sfinților, Papa ar fi invitat la Vatican 50 de prostituate. După o masă copioasă, le-a cerut prostituatelor să se dezbrace. Apoi a ordonat să fie împrăştiate castane, iar prostituatele ar fi trebuit să le culeagă în patru labe, asemeni porcilor ce îşi caută hrana. În sfârşit, bărbații s-au culcat cu prostituatele, iar cel care a reuşit de cele mai multe ori a primit un premiu. Papa, fiul lui, Cesare, şi fiica lui, Lucrezia, de 21 de ani, ar fi asistat la spectacol.

Interesant în această relatare, este, între altele, că Burchardus datează orgia de la Vatican pe 31 octombrie, o dată când, mai ales în imperiul german, este sabatul vrăjitoarelor sau dansurile vrăjitoarelor. Evenimentele relatate ar fi avut loc abia în august 1502. Se crede că a fost aleasă această dată pentru a se putea atesta prezența Lucreziei. Ea călătoreşte în ianuarie 1502 la Ferrara, ca soție a lui Alfonso d'Este şi nu mai revine la Roma. Pentru Burchardus este importantă participarea Lucreziei, deoarece numai astfel tacâmul este complet. Abia în prezența Lucreziei poate afirma Burchardus că inspiratoarea unor asemenea orgii este o femeie. Modelul corespunde ideilor preconcepute demonice şi misogine, de condamnare a vrăjitoarelor, specifice Inchiziției: Satana câştigă putere asupra unui bărbat numai prin intermediul unei femei...

Când scrisoarea lui Savelli este citită Papei de către cardinalul Ferrari – textul a apărut şi tipărit – acesta izbucneşte în râs. Ferrari cere pedepsirea autorului întrucât scrisoarea îl incriminează şi pe el şi consideră Scaunul Papal drept ministerul „crimelor", Alexandru trece la ordinea de zi propriu-zisă. Nu îl interesează zvonurile şi calomniile. Îl interesează numai puterea.

Forța de propulsie a legendelor

De ce este atât de fascinantă diferența dintre legendă şi realitate? Ce îi poate determina pe Gregorovius, pe Schüller-Piroli sau o emisiune de televiziune să relativizeze legenda şi să împingă în prim-plan adevărul istoric? Nu este vorba de apreciere sau condamnare, de acuzare sau apărare, ci de a cerceta: a cerceta raporturile istorice ca mod de investigare a ființei umane.

Orgia de la Vatican cu cele 50 de prostituate, la care ar fi participat Papa, împreună cu copiii lui.

Cine este obişnuit să privească omul ca un corolar al creației, trebuie să se împace cu ideea că o asemenea situare poate arăta şi altfel Da. După atrocitățile de la Auschwitz, din Vietnam, din Cambodgia, Argentina, Africa sau Iugoslavia nu poți să nu gândeşti complet altfel despre om. S-ar putea ca desăvârşirea omului să mai fie în curs? Sau trebuie să renunțăm la orice speranță în

această privință şi, gândind într-un cadru mai extins, să recunoaştem tocmai nestăvilita dorință de distrugere şi de ucidere a omului ca fiind specific umană? Nu este, oare, ceea ce face omul cu oamenii ceva normal pentru el, încât numai o investiție nesfârşită de cultură şi civilizație, etică şi legislație, ordine şi organizare ar putea determina această specie să nu se distrugă complet pe sine sau planeta Pământ?

Asemenea întrebări şi-au pus şi cele mai luminate spirite ale Renaşterii. Pico della Mirandola, în scrierea lui *Despre demnitatea umană,* îl pune pe Dumnezeu să îi spună lui Adam „Nu te-am făcut nici ceresc, nici pământean, pentru ca tu să fii concomitent, prin propria ta capacitate de înțelegere şi prin demnitate, creatorul şi educatorul tău, sub orice formă te vei dezvolta. Poți deveni cea mai josnică creatură a lumii animale. Dar poți, prin propria ta voință, să te înalți în sferele divine."

Forța de propulsie a denunțurilor

Legenda despre familia Borgia constituie doar un exemplu cât de mult poate pătrunde în istorie o denigrare. Încă din timpul vieții actorilor s-a folosit un motiv literar itinerant care a fost pus pe seama persoanelor antipatizate. Curând el a fost povestit mai departe, dar de fiecare dată a fost rescris. Ar fi fost suficientă prezentarea la propriu a faptelor –

chiar şi a celor amorale ale actorilor. De ce este însă persecutat atât de spectaculos un om ca Rodrigo Borgia? Ce îl face atât de singular, încât să se susțină că este un monstru şi nu un om? De ce mecanismele funcționează astfel, încât un singur om să întruchipeze toate superstițiile, toată ura şi toate temerile unei epoci?

De obicei sunt necesare doar câteva decenii pentru ca poveştile inventate, chiar colportările să fie preluate drept surse istorice. Duşmanii politici şi personali ai lui Borgia au pus în circulație o poveste groaznică, incriminatoare, chiar dacă nu complet neadevărată, cum ar fi aceea cu balul castanelor şi cu curtezanele romane. Ea a fost consemnată de un cronicar, îmbogățită, prelucrată într-o scrisoare falsificată, pentru ca, nu după mult timp, să fie înălțată de istorici la rangul de sursă reală şi prezentată ca realitate. Mai trec câteva secole până când fantezia nelimitată a unor scriitori, nici ei nu lipsiți de un anume interes, adaugă noi elemente de groază legendelor inițiale. Abia studiile unui istoric, – cel care a scris *Istoria oraşului Roma* – care stă aplecat asupra documentelor şi a căzut pradă fascinației pentru Lucrezia Borgia, reînvie istoria şi determină demitizarea unei legende: „Lucrezia Borgia este una din cele mai nefaste figuri feminine din istoria modernă. Oare renumele ei se datorează faptului că ea a fost cea mai vinovată dintre femei? Sau numai pentru că trebuie să

poarte cu sine un stigmat pe care lumea i l-a atribuit din eroare? Figura ei m-a atras ca ceva misterios, ce înmănunchează în sine o contradicție nerezolvată, care poate fi, totuşi, dezlegată. Pentru că lumii îi place să includă virtuțile, dar şi tarele umane într-o singură personalitate tipică, fie că ele aparțin mitului sau istoriei".

Forța de propulsie a urii împotriva străinilor

Una din caracteristicile legendelor despre familia Borgia este că ele provin din cercurile nobilimii romane şi sunt îndreptate împotriva membrilor unei familii străine, originară din Spania, care a uzurpat tronul papal, toată puterea şi uzufructul ei. Această familie se comportă asemeni conchistadorilor, deci alimentează ura, disprețuirea ei de către romani, care de secole de-a rândul au ocupat tronul papal şi, doar cu puține excepții, au beneficiat de foloasele puterii.

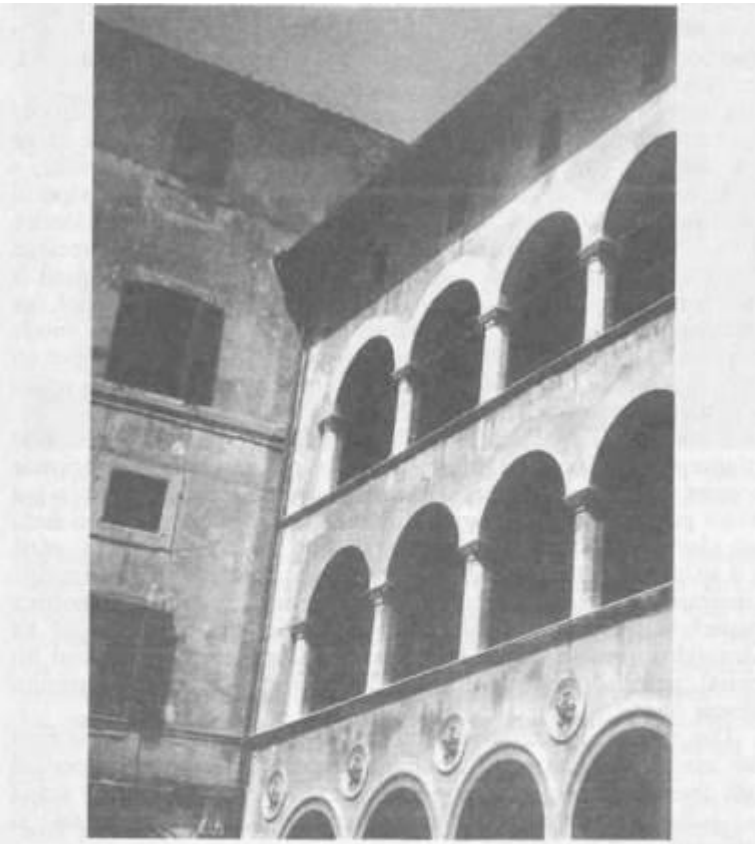

Curte interioară a palatului în care a locuit cardinalul Rodrigo Borgia până să fie ales în fruntea bisericii. În 1492, palatul i-a fost oferit cardinalului Ascanio Sforza ca recompensă pentru votul în conclav.

Alonso de Borgia, care şi-a luat numele de Calixt al III-lea (1455–1458), primul Papă din familie, i-a înfuriat pe romani. Deşi avea 77 de ani când a fost ales, nu a mai permis nobilimii romane să continue afacerile ei oneroase. Nici nu se străduieşte să intervină în politica oraşului prin alianțe sau luarea sub ocrotirea lui a unora; nu îşi pune problema să se sprijine pe unii cum ar fi Colonna, Orsini, Sforza sau Trastamara. Din contra, el îşi aduce în stil mare rudele la Roma, îşi

consolidează cu ajutorul lor domnia în oraş şi în statul bisericesc, pentru a da curs eforturilor lui de a duce o cruciadă împotriva turcilor. Romanii îl vor porecli, detestându-i, „catalanul”.

Când Rodrigo Borgia devine papă, 34 de ani mai târziu, tronul suprem este ocupat din nou de un spaniol, dar situația pare să se fi schimbat total. Nu numai că Rodrigo este ales în unanimitate, – dintre cei 23 de candidați numai doi au fost străini – dar şi poporul îl aclamă cu făclii şi cu bucurie. Aşteaptă de la el mărire, strălucire şi succese. Prima lui ieşire este un triumf. Romanii par să aprecieze că acest „catalan” trăieşte la Roma, deținând funcția de cardinal şi vicecancelar sub patru papi, că este deschis, că este spaniol, că vorbeşte spaniola, că ține sărbători spaniole, că introduce moda spaniolă şi că a oferit romanilor chiar şi spectacolul unei lupte cu taurii. Cu toate acestea va rămâne un străin. Şi de aceea este supus la Roma unor alte unități de măsură decât un papă indigen.

Entuziasmul pentru el scade când problemele politice nu sunt soluționate pe loc şi conform aşteptărilor. Curând apar primele zvonuri despre împrejurările în care a fost ales papă: Rodrigo i-a mituit pe cardinali cu „arginți”. Paralelismul cu povestea lui Iuda este clar. Se acreditează ideea că a fost un trădător. De aici şi până la a se afirma că a încheiat pact cu Satana nu este mare distanță. Adversarii reuşesc să creeze un curent de opinie

împotriva spaniolului care este papă, să facă să fie disprețuit. Faptul că Alexandru, prin siguranța lui arogantă şi prin comportamentul lui sexual pare să confirme toate denigrările aparține tragismului acestui om.

Din modelul denigrării străinilor face parte şi faptul că Rodrigo este numit tacit „marran", mai exact „porc", denumire peiorativă dată unei familii de evrei care s-a botezat în Spania pentru a scăpa de Inchiziție. Deci, împotriva spaniolului este mobilizat şi antisemitismul tradițional.

Forța de propulsie a misoginiei

Furia medievală sau modernă împotriva vrăjitoarelor, care astăzi nu mai poate fi înțeleasă, are anumite tangențe cu cruzimea legendelor puse pe seama familiei Borgia. Legăturile personale între autorii „ciocanului vrăjitoarelor" şi Burchardus demonstrează cum, în cazul Papei Borgia şi al familiei lui, a putut apărea o nouă conotație în cadrul legendelor denigratoare: *Ciocanul vrăjitoarelor* dovedeşte cu simplitate antifeminină că Satana se foloseşte întotdeauna de o femeie pentru a intra în legătură cu un bărbat. El declară că numai femeile intră în contact direct cu iadul prin legături sexuale reprobabile cu demonii, iar, o dată devenite vrăjitoare, ele pot transpune puterea lor magică rudelor de sex masculin prin incest. *Ciocanul*

vrăjitoarelor apare în 1489 şi devine un bestseller, cu 29 de ediții până la finele secolului. Cartea nu se răspândeşte numai în biserica romană, ci şi în comunitățile protestante. Legenda despre un papă posedat sexual şi despre copiii lui, care se bucură de succes, primeşte un aer demonic special. Cu capul plin de „ciocane ale vrăjitoarelor", cu imaginea rugurilor pe care sunt arse vrăjitoare şi cu procesele Inchiziției nu este greu să crezi relatările despre orgii incestuoase între tată şi fiică sau între soră şi frate. Lucrezia Borgia devine, astfel, victima lubricității cu tentă religioasă şi a cruzimii societății.

Piatra funerară de pe mormântul iubitei cardinalului Rodrigo Borgia: Vanozza de Catanei. Pe inscripție sunt încrustate şi numele copiilor dăruiți lui Rodrigo şi anume: Cesare, Juan, Joffré şi Lucrezia Borgia.

S-a arătat deseori de ce nu a preluat Vanozza de

Catanei, iubita lui Rodrigo Borgia şi mama celor patru copii ai lui, rolul femeii intrate în legătură cu Satana. Răspunsul este simplu: Lucrezia oferă mai mult spațiu fanteziei. Este tânără, frumoasă, este o femeie sigură de sine, în ultimii ani independentă, care intră şi iese din reşedința papală, este chiar şi locțiitoarea papei şi nu prea dă atenție uzanțelor de la curtea papală. O persoană suverană şi aroganța puterii dau naştere unor sentimente de ură şi dorinței de răzbunare: dacă cineva doreşte să fie altfel decât noi, el trebuie condamnat, el este responsabil pentru toate relele pe care i le atribuim. Lipsa de pudoare în apariția legendelor ar putea fi explicată prin zicala populară despre denunțătorii care pretind că restabilesc dreptatea – „nici lui să nu îi meargă mai bine ca mie".

Forța de propulsie a invidiei

Mişcările sociale şi evoluțiile politice nu pot fi niciodată explicate sub toate aspectele lor, dacă nu se ține cont de rolul invidiei ca o trăsătură esențială de caracter a omului. Invidie înseamnă tendința de a privi cu ochi răi pe cineva, numai pentru că el dispune de talente sau lucruri pe care eu nu le am. Sentimentul are o forță universală de propulsie în convieţuirea dintre oameni din toate timpurile şi culturile. De aceea vechii greci vorbeau de invidia zeilor, iar *Biblia* arată că

moartea a venit pe lume din cauza invidiei Satanei.

Ca nicio altă familie din nobilimea europeană, Borgia a atras asupra ei ura şi invidia. Într-un anumit fel ei sunt predestinați să provoace invidia oamenilor din jur. Sunt deosebit de frumoşi şi sănătoşi, bogați şi simpli, mândri şi nepăsători – trăsături de caracter pe care omul de rând le poate privi drept provocatoare. Sunt lipsiți de scrupule şi iau tot ce vor – însuşiri pe care ar vrea să le aibă şi mulți alții, dar nu au curajul să le pună în practică.

Când această invidie generală este dublată de teamă şi misoginie, când face uz şi deopotrivă de superstiție şi de furia împotriva vrăjitoarelor, atunci întreaga forță a invidiei se îndreaptă împotriva femeilor, în cazul nostru al Lucreziei.

În anii cât a stat la Roma, Lucrezia Borgia a fost apreciată şi respectată. Reprezentanții diplomatici ai curților europene la Vatican sunt cuceriți de inteligența şi farmecul ei şi transmit acasă aceste lucruri. Atât timp cât Lucrezia joacă acest rol excepțional, invidioşii nu contenesc să o minimalizeze. Psihologia invidiei cere ca eroina invidiată să fie micşorată, până ajunge la dimensiuni la fel de mici cu invidiosul. Aceasta este una din explicațiile faptului că cele mai grave atacuri la integritatea Lucreziei încetează din momentul în care se retrage de pe scena Romei şi dispare în provincie – departe de privirile celor din

capitală –, unde este o figură nepolitică, asemeni majorității mamelor. Când Papa Alexandru moare, iar Cesare dispare din atenția societății romane ca o forță militară şi politică, invidia agresivă a contemporanilor trebuie să îşi găsească o altă victimă.

În ce o priveşte pe Lucrezia, ea este mereu subiect de legende pentru literatura care este veşnic în căutare de subiecte. Motivele colportărilor şi ale inventării de noi legende se modifică, devenind tulburi: denunțarea cu scopul minimalizării sau al distrugerii devine o poftă nemărginită de sporovăială.

În film, Lucrezia apare îmbrăcată ca în tabloul lui Pinturicchio

Epilog la mormântul din Ferrara

După ce am terminat filmul despre Lucrezia Borgia, interpreta fiicei papei pune pe mormânt câțiva trandafiri. Un gând târziu de recunoaştere pentru adevărata Lucrezia, uitată din cauza legendelor defavorabile. Poveştile despre ascensiune şi decădere, despre o viața împlinită şi crimele familiei au rămas vii până în secolul XX. Ele sunt povestite cu pudoarea obişnuită, dar şi cu fascinație, deşi unele mistere au fost de mult dezlegate şi deşi, chiar în secolul nostru, au apărut însuşirile adevăratei Lucrezia, ce se pot recunoaşte printre culorile stridente ale legendelor.

La mormântul din mănăstirea Corpus Domini mă trezesc din epoca Renaşterii şi revin în prezent. Cine s-a lăsat purtat o vreme de fascinația figurilor Renaşterii, trebuie să dezlege şi legendele. Aceasta înseamnă că trebuie să aflăm secretul adevărului – şi taina istoriei.

Bibliografie

Brambach, Joachim: *Borgia. Fascinația unei familii renascentiste avide de putere,* München, 1988;

Burkhardt, Jakob: *Cultura Renaşterii în Italia,* Stuttgart,

11/1988;

Cloulas, Ivan: *Familia Borgia,* Paris, 1987/Zürich 3/1993;

Cyran, Eberhard: *Lucrezia Borgia. Blestem şi eliberare,* Heilbronn, 1990;

Durant, Will: *Istoria culturii omenirii. Renaşterea,* Lausanne, nedatat;

Fink, Hubert: *Machiavelli,* München, 1988;

Glaser, Hermann: *Europa – transformare şi deschidere* în Hermann, Ingo: *Iar apoi a venit Columb,* München, 1992;

Gregorovius, Ferdinand: *Lucrezia Borgia,* Stuttgart 1. 875, cu o postfață de Heinrich Lutz, München, 1991;

Grillandi, Massimo: *Lucrezia Borgia,* Düsseldorf, 3/1994;

Hermann-Röttgen, Marion: *Familia Borgia. Istoria unei legende,* Stuttgart, 1992;

Pastor, Ludwig: *Istoria papilor din epoca Renaşterii,* Freiburg, 1924;

Schraut, Elisabeth: *O familie din Renaştere - Borgia. Istorie şi legendă,* catalog al muzeului Schwäbisch Hall, Sigmaringen, vol. VI, 1992;

Schüller-Piroli, Susanne: *Papii Borgia Calixt al III-lea şi Alexandru al VI-lea,* Viena, 1979;

Sprenger, Jakob şi Heinrich Institoris: *Ciocanul vrăjitoarelor,* München, 11–1993.

Rasputin – un demon sfânt la curtea ţarului

de Ulrich Lenze şi Nina Steinhauser

Rasputin. Ochii lui aveau o putere magică.

Un cadavru în gheată

St. Petersburg, în apropierea podului Petrovski. 19 decembrie 1916. O dimineaţă geroasă. Poliţiştii, care ne amintesc oarecum de căutătorii de ciuperci prin poziţia corpului lor, merg de-a lungul Nevei îngheţate, de pe un mal pe celălalt,

apoi se întorc. Parcă ar bănui ceva. Dintr-o dată se opresc, cred că sub gheață ar recunoaşte existența unui corp omenesc. Se aduc unelte, lopeți, cange, se face o gaură în gheață. Cu greu se scoate la suprafață descoperirea sinistră. Este cadavrul unui bărbat, neobişnuit de puternic şi de greu, dar uşor de identificat. De două zile, la St. Petersburg este dată dispărută o persoană importantă. Ordinul de căutare a fost emis de la palatul țarului, cel dispărut fiind un prieten al familiei imperiale. În Rusia prerevoluționară, aflată în primul război mondial, dispărutul era iubit, dar şi urât.

Unii îi atribuie puteri supranaturale, îl preamăresc ca pe un sol al Domnului. Alții – ei fiind majoritatea în capitala rusă – îl socotesc un duh al răului, obsedat sexual. Etichetat ca un medic miraculos, prezicător sau hipnotizator, dar şi ca şarlatan, farsor şi demon – posedă, în fond, şi calitățile şi defectele incriminate. Este un om despre care şi astăzi se spun multe. Numele lui: Grigori Efrimovici Rasputin.

Cadavru, conservat de gerul aspru, este dus la spitalul militar, unde se face autopsia. În raportul oficial se arată că prezintă mai multe răni prin împuşcare. Rasputin a fost victima unui complot. Cumplit, dar nu neaşteptat. Au mai fost tentative de ucidere împotriva lui.

Patologii au găsit în plămânii lui apă, dar şi urme de alge, ceea ce părea să indice că mai trăia

când a fost aruncat în Neva. S-a înecat? Dacă da, de ce nu a murit din cauza rănilor grave prin împuşcare? Un glonte i-a străpuns fruntea şi creierul. Ce se întâmplase de fapt? De ce un preferat al ţarului şi al ţarinei, contestat, dar influent, a trebuit să sfârşească astfel?

Multe mistere în jurul unui mort! Dar cel mai mare l-a lăsat chiar Rasputin, sub forma straniei lui preziceri. Cu puţin timp înaintea morţii, l-a speriat pe ţarul Nicolae al II-lea cu cuvintele: *Dacă mi se va întâmpla ceva, îţi vei pierde coroana, iar asupra voastră se va abate nenorocirea.* Era, oare, aroganţa bigotă a unui om puternic, ce se socotea nemuritor? Nu, Rasputin a avut dreptate.

Un tânăr din Siberia

„Ra, Ra, Rasputin, Russia's greatest love machine" – sunt cuvintele unei melodii care a făcut vâlvă în Europa occidentală în anii '70 ai secolului nostru. Nimeni nu mai ştia cum a sfârşit el, nici vorbă de adevărata lui situaţie. Colportări, filme porno despre Rasputin există din anii '30, cu titluri care îl prezintă numai ca un posedat sexual: *Orgii la curtea ţarului, Demonul femeilor, Dumnezeu şi Satana.*

Adevărata lui poveste are, într-adevăr, tangenţă cu legături sexuale, dar ea se petrece într-un moment în care marele imperiu rus se află într-o criză socială profundă. Ea marchează –

întâmplător sau nu – sfârşitul dramatic al monarhiei seculare şi o transformare istorică cu consecințe mondiale.

Începe foarte departe: dincolo de munții Urali, unde stepa siberiană se întinde nesfârşită spre est, se află satul Pokrovskoie, pe râul Tura. Case din lemn, în care familiile trăiesc în două camere – una la dreapta, cealaltă la stânga, după intrare. Țăranii mai bogați îşi permit o casă cu două etaje. Au o singură sobă pentru încălzit, în jurul căreia se adună, iarna, toată familia. Apa este afară, în fântână.

La 10 ianuarie 1869, Ana Rasputin îi naşte lui Efim un fiu, căruia îi vor da numele Grigori Efrimovici. „Rasputin” înseamnă „libertin”. După mulți ani, poliția secreta rusă a crezut că în spatele acestui nume se află caracterizarea unui om rău famat, dar va afla că la el în sat numele este foarte răspândit.

Casă tipică din Pokrovskoie, unde nu s-au schimbat prea multe până astăzi.

Părinților lui Rasputin le merge bine. Pe lângă pământ şi vite, mai au şi cai, pe care îi închiriază serviciilor poştale până în satul învecinat, la următorul oficiu. Este vorba de Tiumen, la 100 de kilometri distanță spre vest, unde produsele țăranilor sunt oferite pe piață; sau de Tobolsk, la fel de departe, dar spre est, care este şi capitala guberniei.

Tânărul Grigori este leneş, asemeni majorității colegilor lui, nu învață să citească sau să scrie, ci trândăveşte toată ziua. Evită şi munca la câmp, câteodată merge alături de tatăl lui ca ajutor de vizitiu. Frații lui mai mici au murit de copii. Tânărul Grişa, cum îl numesc disprețuitor locuitorii satului, stă la cârciumă şi îşi trece timpul cu vodca. Este gălăgios, se ține după femei şi le agresează. Lipsa lui de maniere este reclamată, poliția vine mereu să facă cercetări.

Dintr-un dosar aflăm descrierea tânărului Rasputin: 1,82 înălțime, părul: deschis la culoare, dar pletos, fața: prelungă, nasul: obișnuit, cu barbă. Tipul: rusesc. Fața palidă, ochi mari, spălăciți, adânci.

Încă de pe atunci fascinau ochii lui Grigori.

Privirea lui este pătrunzătoare. Dar vedea el şi viitorul? Aşa s-ar părea, deoarece numai în această privință îl respectau cei din Pokrovskoie: Rasputin pare să mai aibă o față. În sat se povesteşte că, la scurt timp după moartea mamei, Rasputin îşi salvează fratele mai mare, Mişa, sărind în apa rece a Turei; ulterior Misa avea să moară de o fractură a craniului. Rasputin a răcit şi a zăcut multă vreme cu febră. Într-o zi, când bărbații satului erau alături de el, se povesteşte că celui mai sărac om din Pokrovskoie i s-a furat calul. În acel moment, Rasputin, care aiura din cauza febrei mari, a rostit numele hoțului. Fiindcă era vorba de unul din bogații satului, nimeni nu îi dă atenție. Dar, din curiozitate, s-au dus totuşi la grajdul aceluia – şi au găsit calul furat. De atunci şi până la sfârşitul zilelor, lui Rasputin i se atribuie puteri misterioase, de a dezlega sau prevedea lucrurile.

Dar şi „Grişa" este socotit de săteni un hoț. Cucuiul, pe care o viață întreagă va încerca să îl ascundă sub păr, i l-a făcut un consătean, care l-a surprins furând şi i-a dat una în cap. La plângerea săteanului, se pune problema dacă Rasputin să fie exilat în Siberia. Cererea lui este respinsă. Se spune că pleacă „în pelerinaj". Familia lui va povesti ulterior, că atunci ar fi încercat să fure pentru a descoperi revelația. Mai circulă o poveste despre plecarea lui din sat: mergând pe câmp şi uitându-se în soare, i s-a arătat Fecioara Maria.

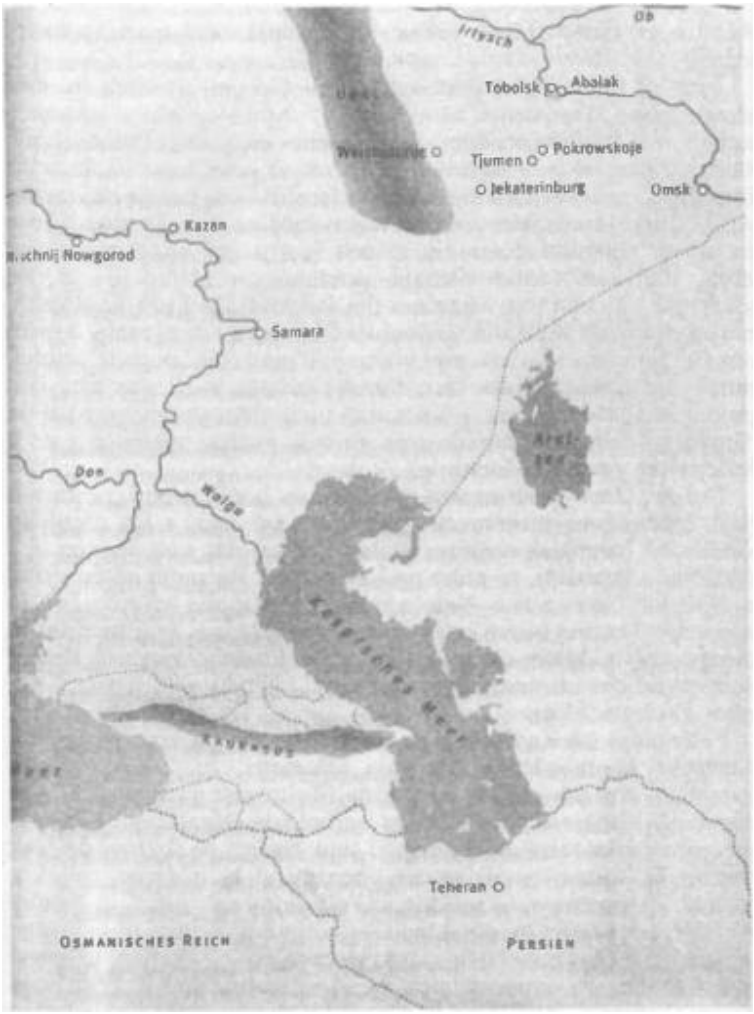

Pelerinajul lui Rasputin durează luni de zile. Merge pe jos din mănăstire în mănăstire, sute de kilometri. În acele vremuri dramatice era un obicei cunoscut. Mulți ruşi credeau că prin pelerinaj îşi ispăşesc păcatele şi se apropie de Dumnezeu. Rasputin este aproape întotdeauna singur cu sine. Suferă de foame, de sete, trăieşte în armonie cu natura, percepând-o aproape religios, fascinat:

„Am mers de-a lungul râurilor, am găsit în natură mângâiere şi linişte, m-am gândit la Mântuitor. Natura m-a învățat să îl iubesc pe Dumnezeu şi să vorbesc cu el. Natura te poate învăța multe, cu înțelepciunea ei. Apoi primăvara! Primăvara înseamnă marea sărbătoare a oamenilor credincioşi. Aşa cum se deschid toate pe câmp şi cum îl împodobeşte luna mai, cea luminoasă, tot astfel se întâmplă şi cu omul, care îl urmează pe Dumnezeu, deoarece şi sufletul lui se deschide, asemeni naturii în luna mai".

Rasputin se simte foarte aproape de Dumnezeu. Acoperişurile aurii ale mănăstirilor ortodoxe, care luminează din depărtare şi pe care le vede în cursul pelerinajului, i se par a fi dovezi ale unei prevestiri ce i se adresează direct. Una din aceste mănăstiri este Abalak. Inițial Rasputin voia doar să se închine la o icoană făcătoare de minuni; dar în lumina înserării, privind la acoperişul mănăstirii, îşi dă seama de menirea lui de „om sfânt".

Vestita mănăstire din Abalak din apropiere de Tobolsk, loc de pelerinaj pentru Rasputin.

În timpul discuțiilor cu călugări şi eremiți învață numeroase citate din *Biblie,* dar tot nu ştie să citească. Vrea să devină stareț, un om al Domnului. Pe vremea aceea erau mulți în Rusia. Mergeau dintr-un loc în altul, predicau, nu aveau un domiciliu stabil, trăiau din ospitalitatea țăranilor. Duceau o viață în sărăcie, singurătate şi privațiuni, întreruptă doar de vizitele la mănăstiri. Rasputin nu caută să învețe religia cu un profesor, ci prin convorbiri mistice cu sine, de aceea îşi face o credință proprie. În Rusia secolului al XIX-lea, când criza nu a cuprins numai statul, ci şi biserica, acesta nu este un destin singular. Apar mereu comunități religioase obscure, noi. Rasputin cunoaşte una din aceste secte, la o familie unde este găzduit pentru o noapte. El a fost primit de un membru al sectei hliştilor. Aceştia predică cucernicia, puritatea, dar fiecare comunitate de hlişti are un Christos şi o mamă a

lui Dumnezeu proprie. Rasputin află de la gazdele lui că omul găseşte adevăratul drum către Dumnezeu numai prin păcat – concret prin excese sexuale. În timpul slujbelor, la această sectă, se practicau nişte dansuri extatice care îi transpuneau pe credincioşi în transă; apoi se dezbrăcau şi se împreunau între ei. Pe Rasputin îl fascinează acest sex în grup ca parte a cultului religios. Îi dă posibilitatea să-şi potolească poftele şi să le împace cu credința şi cu postura lui de om sfânt. Va duce cu el această convingere, oriunde se va afla. Membrii societății nobile din St. Petersburg vor deveni, pe rând, părtaşi. Ei văd în Rasputin un exemplar neobişnuit, care se impune deasupra tuturor preceptelor morale.

O cercetare oficială, datată 1908, cu scopul de a oferi date despre Rasputin, nu poate clarifica dacă el a fost sau nu membru activ al hliştilor. Dacă s-ar fi găsit dovezi certe, viața lui ar fi fost probabil alta. S-au putut stabili doar coincidențe între *Evanghelia păcatelor* propovăduită de el şi învățătura hliştilor, coincidențe ce nu pot fi trecute cu vederea.

După un pelerinaj îndelungat, Rasputin revine la Pokrovskoie. Între timp are optsprezece ani. La o petrecere cunoaşte o fată simplă din vecini, cu care se va căsători – Paraschiva Fiodorova Dubrovina. Vor avea trei copii: Dimitri, Matronia şi Varvara. Dar acesta nu va însemna sfârşitul pelerinajelor lui Rasputin.

Un tânăr din St. Petersburg

Pokrovskoie de află dincolo de Urali, departe, în Asia. Siberia este parte componentă a imensului imperiu țarist, dar, în concepția ruşilor cu vederi europene, ea este dincolo de civilizație şi reprezintă locul exilaților. În partea vestică a marii puteri se află fosta capitală, St. Petersburg. De ani de zile este suverană dinastia Romanovilor – autocrată, fără limite şi din voia Domnului.

Țarul Nicolae al II-lea.

Alice von Hessa-Darmstadt, devenită țarina Alexandra Fiodorovna.

Clădirile mari şi impunătoare, la care au lucrat generații de constructori italieni, francezi şi germani, conferă oraşului aerul de metropolă mondială. O industrie în dezvoltare şi investițiile străine fac ca oraşul de pe Neva să exercite o mare atracție. Dar aparențele înşală. Societatea de la curte, orbită de fastul secolului al XIX-lea prelungit, nu ştie că se află pe un vulcan.

Țarul Alexei al II-lea conduce țara foarte sever. Domnia lui se bazează pe trei componente: autocrație, ortodoxie şi „narodnosti", conştiința națională. S-ar părea că nimic nu o poate clinti. La 6 mai 1868, țarina Maria Fiodorovna naşte primul copil: succesorul tronului Nicolai. Se naşte de ziua lui Hiob. Un semn nefast pentru viitorul țar?

Nimeni nu bănuia atunci că peste ani drumul fiului țarului se va încrucişa cu cel al fiului de țăran din Siberia, care a fost Rasputin. Mai mult –

soarta lor se va împleti în mod tragic, având un final dramatic.

Nicolai creşte asemeni unui succesor la tron. Curând se va vedea că este altfel decât robustul său tată: Nicolai este iubitor, puțin nesigur, chiar sfios. În această ființă oscilantă şi cu o statură firavă îşi vor pune la început speranțele de reforme supuşii, dar, după cum se va vedea ulterior, au fost speranțe deşarte.

Când Nicolai împlineşte şaisprezece ani, va începe o romanță ce va dura toată viața lui. Se îndrăgosteşte de o prințesă germană, Alice Viktoria Elena Luise Beatrice von Hessen-Darmstadt. Este una din nepoatele împăratului german şi a reginei Victoria a Angliei, unde este crescută după moartea timpurie a mamei. În 1884, Alice vine în Rusia ca invitată la o nuntă, când sora ei, Elisabeth, numită Ella, se căsătoreşte cu marele duce Serghei al Rusiei; ducele este unchiul lui Nicolai. Alice, „prințesa rază de soare", are doisprezece ani. Cu toate acestea tânărul rus o remarcă. Începe o iubire gingaşă, deşi cei doi se vor revedea abia peste cinci ani. Nicolai a povestit părinților despre iubirea lui secretă, dar mama lui nu o place pe nemțoaica rece. În plus, din rațiuni de stat, mai exact din motive politice externe, Nicolai trebuie să se căsătorească cu o prințesă din Franța. Pentru societatea de la curte Alice este prea prost îmbrăcată, prea nervoasă, neajutorată şi

stângace. I se reproşează şi că are o pronunție franceză proastă.

Alice îl considera atractiv şi iubitor pe tânărul rus, dar nu vrea să se gândească încă la căsătorie. Este o protestantă foarte credincioasă, fiul țarului este ortodox. Dar îndrăgostiților nu le va sta în cale nicio rațiune de stat şi nicio religie. Logonda are loc la 8 aprilie 1894. „Dumnezeule, ce piatră mi s-a luat de pe inimă. Toată ziua m-am simțit de parcă aş fi fost în transă, neputând realiza ce se întâmpla cu mine", nota, emoționat, Nicolai în jurnal.

Până la nuntă nu trece mult. Tatăl lui Nicolai, în vârstă de 59 de ani, suferă de rinichi, deci oricând poate interveni ceva neprevăzut. Nicolai o roagă pe tânăra lui logodnică să vină repede în Rusia, pentru a fi alături de el în clipele grele. Alice soseşte la momentul potrivit. La o zi numai după venirea ei, pe 20 octombrie, țarul moare – trăiască noul țar Nicolai al II-lea. Iată de ce viitoarea țarină va purta doliu la prima ei ieşire oficială la St. Petersburg. Va fi un semn rău?

Palatul Alexandrovski de la Ţarskoie Selo unde au trăit Romanovii.

Palatul Ecaterinei din Ţarskoie Selo, reşedinţa oficială de vară a ţarilor.

Pe 14 noiembrie doliul național va fi întrerupt, iar Alice va schimba rochia neagră cu una brodată cu argint: este ziua căsătoriei tinerei perechi. Mireasa trecuse la religia ortodoxă şi se numea

acum Alexandrina Fiodorovna. Din motive de pietate, ceremonia încoronării va avea loc abia peste un an şi jumătate, la 14 mai 1896. Conform tradiției, ea va avea loc la Moscova, unde, cu 350 de ani în urmă țarul Ivan cel Groaznic şi-a luat titlul de „țar al întregii Rusii". Pretutindeni sună clopotele. Imperiul sărbătoreşte cu mare pompă. Ceremonia din catedrală durează cinci ore. Nicolai poartă o coroană în formă de mitră, făcută în 1762 pentru Ecaterina cea Mare. În mijlocul coroanei, care cântărea câteva kilograme, se afla o cruce de diamante, cu 44 diamante mari şi unele mai mici, cu 38 de perle roz, având în mijloc un rubin mare. Din momentul în care Nicolai îşi pune coroana pe cap, el devine şi capul bisericii. Când perechea suverană părăseşte catedrala Uspenski pe covorul roşu, este salutată cu salve de tun. Pentru cei 7000 de invitați – preoți, curteni, oaspeți din toată Europa – este pregătită o masă mare.

Dar şi oamenii simpli se vor înveseli. Țarul a întins o masă festivă de la porțile Moscovei până la Hodânca, locul unde se antrenează militarii. Gropile au fost acoperite cu scânduri, s-au ridicat 150 de barăci, băutura e pe gratis. Se dau spectacole de teatru, circ, concerte. De la miezul nopții mulțimea era adunată pentru a i se permite să intre în piață. Dimineața, când începe serbarea, mulțimea se repede, deoarece cineva răspândise zvonul că nu este suficientă mâncare. Scândurile nu rezistă greutății, izbucneşte panica. Unii cad,

alții fug peste ei, peste tot se aud strigăte de ajutor. Seara se vor număra 2000 de morți, iar numărul răniților va fi mai mare. Nicolai este şocat, vrea să pună capăt festivităților de încoronare. Dar rațiunea de stat îi impune să le continue. Alexandra va dansa valsul încoronării cu ochii înroşiți de plâns. Asupra noului țar pluteşte nenorocul ca un nor întunecat. Se răspândeşte un zvon: soția lui, nemțoaica, aduce ghinion. Ruşii o vor considera de la început suspectă pe Alexandra din Hessen.

Tinerii se mută la palatul Alexandrovski din Țarskoie Selo, refugiul de vară al țarilor, situat la porțile St. Petersburg. O reşedință mai degrabă modestă având în vedere fastul obişnuit al imperiului. La numai câțiva paşi se află palatul Ecaterinei, folosit ca reşedință oficială de vară. Pentru soția sensibilă, palatul Alexandrovski este locul potrivit. El constituie o casă intimă pentru familie, departe de soacră, văduva țarului, Maria Fiodorovna, care continuă să nu o accepte şi nu ascunde acest lucru.

Perechea regală are repede patru fete – Olga, Tatiana, Maria şi Anastasia – foarte frumoase, dar insuficiente pentru succesiunea la tron. La cea de a patra naştere, Nicolai s-a plimbat nervos prin parc, relatează martorii oculari, după care s-a dus să sărute mama şi fiica. Monarhia avea nevoie de un moştenitor.

În această vreme, Rasputin a lăsat din nou

acasă tânăra soție şi copiii, casa şi pământul, plecând din nou în pelerinaj. Merge peste 3000 de kilometri din mănăstire în mănăstire. Unul din momentele principale ale vieții lui Rasputin îl reprezintă popasul la mănăstirea Verhoturie, în acele timpuri refugiu pentru numeroşi credincioşi, care caută o muncă dură şi evlavie. Rasputin, sălbaticul în rasă de călugăr, se supune regimului dur al ritualurilor cu o disciplină uimitoare. Îşi îmbogățeşte cunoştințele şi învață să folosească diversele ierburi stimulatoare.

Toate par foarte îndepărtate. Ne-am dus la Verhoturie pentru a filma. O călătorie cu maşina de la Ekaterinburg, care nu mai voia să se termine. Şase ore de drum obositor pe şosele cu gropi. În sfârşit, am găsit satul şi mănăstirea. Nu a mai rămas nimic din strălucirea ei spirituală. Clădiri dărăpănate, o mică comunitate de cincisprezece călugări, iar starețul ne întreabă ce credem despre Rasputin. Răspunsul că nu avem încă o părere, mai căutăm, pare să îl satisfacă. Dintr-o dată aduce un carton vechi cu fotografii ale lui Rasputin. Vom constata că este un admirator ascuns al lui. Rasputin a făcut lucruri bune pentru mănăstire, chiar şi familia țarului a fost odată aici în pelerinaj. Când îl rugăm să ne dea un interviu filmat, se retrage pe motiv că a vorbit destul şi este obosit.

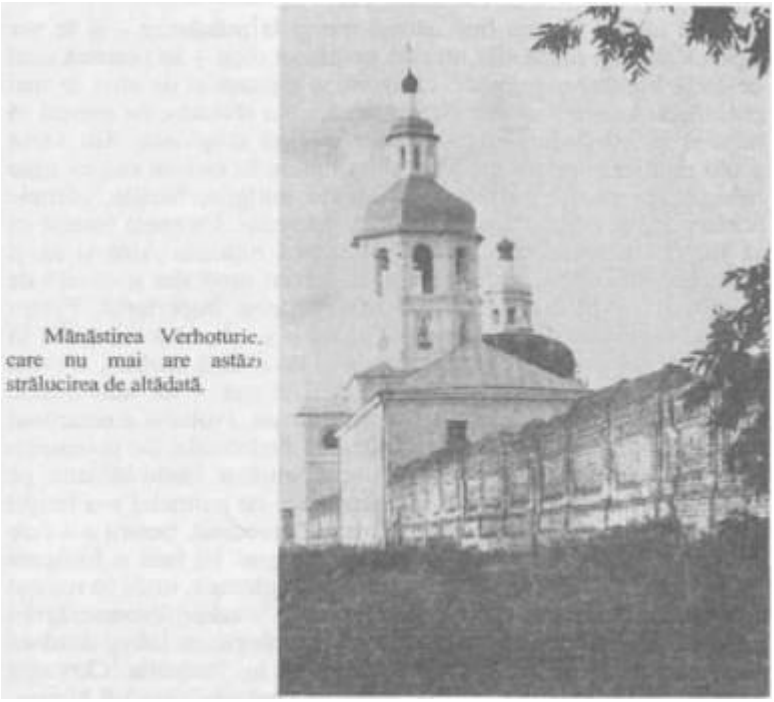

Mănăstirea Verhoturie, care nu mai are astăzi strălucirea de altădată.

În apropierea mănăstirii Verhoturie, la schimbarea de secol, trăia un cunoscut şi influent eremit, Makari, pe care Rasputin l-a vizitat. Makari crede că recunoaşte o chemare în Rasputin: „Dumnezeu ți-a rezervat o misiune deosebită", prezice el şi îl sfătuieşte să viziteze adevăratele locuri sfinte: Ierusalim şi Muntele Atos din Grecia. Muntele Atos, vârful unei peninsule din nordul Greciei, greu accesibil, înconjurat de stânci şi de Marea Egee, este centrul ortodoxiei. Şi Rasputin caută aici de lucru, contemplarea şi rugăciunea în comunitate. Învață alte lucruri înțelepte şi îşi perfecționează retorica. Dar puternicele impresii culese la Atos nu pot şterge decizia lui pe care o poartă în suflet: viața

monahală nu este pentru el. Rezumă experiențele lui din mănăstiri: „Dacă afară, în viață ai fost un om bun, atunci mergi la mănăstire – şi te vor strica. Viața din mănăstire nu este pe placul meu – se practică uzul de forță împotriva celuilalt; călugării se îngraşă şi de abia se mai pot mişca. Lenea îi omoară”. Continuă: „Nu sfătuiesc pe nimeni să meargă la mănăstire, pentru a duce o viață religioasă. Am văzut acolo diferite feluri de oameni; ei nu trăiesc în niciun caz ca nişte călugări, ci fac ce le place”. Îl sperie intrigile, bătăile, ofertele homosexuale, pe care le-a întâlnit în mănăstiri. Cu puțin înainte ca să fie uns preot, se decide să părăsească muntele Atos şi să-şi caute menirea în lumea mirenilor. A încetat prematur o carieră de eremit. Pe el îl aştepta însă o misiune mai importantă. Pentru început revine la soție şi la copii. Ceva s-a schimbat categoric în viața lui. Sălbaticul Rasputin trăieşte dintr-o dată sănătos. Devine vegetarian, nu fumează şi – cine ar fi crezut – nu mai bea. Se răspândeşte zvonul că are puteri tămăduitoare. Probabil a contribuit la aceasta ştiința lui de a folosi ierburile medicinale. Se povesteşte că într-o zi a pus mâna pe fruntea unui armăsar foarte sălbatic, pe care nimeni nu a izbutit să îl îmblânzească, iar animalul s-a linişti pe loc. Acum vin la el oamenii din satul învecinat, pentru a-i cere ajutorul – dar şi lepădarea de păcate. Grigori îşi face o încăpere lângă şură, pe care o numeşte cameră de rugăciune, unde se

retrage pentru meditație cu „frații” şi „surorile” care îl urmează. Şi transpiră; pentru a-i învăța să ispăşească prin păcat. Întreg satul va cleveti despre ceea ce se întâmplă în baia lui Rasputin. Cert este că nevasta lui trebuie să îi hrănească pe „pelerini” şi să îi alunge, uneori cu mătura, pe cei mici.

O legătură invizibilă

„Pleacă, ştiu că eşti sortit pentru lucruri mai mari” – cu aceste cuvinte, care ascund resemnarea, din partea soției sale Paraschiva, Rasputin pleacă în capitală în anul 1903. Are 34 de ani. Spune că vrea să adune bani pentru renovarea bisericii din sat şi să îl întâlnească pe sfântul Ioan din Kronstadt. În realitate este din nou cuprins de dorul de ducă. La St. Petersburg țăranul din Siberia găseşte o viață de oraş mare. Dar Rasputin nu caută numai plăcerea rapidă. Se pare că asupra lui exercită un magnetism deosebit palatul țarului şi cei ce locuiesc acolo. În mai 1904, când se află în fața palatului de iarnă, crede că aici este misiunea lui. După două luni, pe 30 iulie 1904, țarul Nicolae al II-lea va nota în jurnal: „O zi mare pentru noi, pe care nu o vom uita, când ne-a fost dată mila Domnului. La ora unu şi un sfert, Alix a născut un fiu, căruia, în timpul rugăciunii, i-am dat numele de Alexei”. În sfârşit, a venit pe lume mult aşteptatul succesor la tron, pe

care se bazează toate speranțele țarului şi ale țarinei. Pentru Rasputin un semn al destinului.

Alexei – mult doritul succesor la tron.

Este un copil frumos, fermecător. Dar, la numai câteva luni, provoacă îngrijorare. O mică lovitură, sângerează şi nu mai vrea să sugă. Succesorul la tron are dureri mari, febră, rana se umflă repede. Atacul durează două zile, după care trece. După câtva timp, părinții disperați vor trebui să constate adevărul: fiul lor suferă de o boală incurabilă, hemofilie. În momentul în care este sigură boala de sânge a lui Alexei, mulți ştiu pe cine trebuie să învinuiască: pe țarină. „Un copil nevinovat trebuie să sufere din cauza neprevederii celor de la curte privind alegerea miresei. În acea noapte, tarul a îmbătrânit cu zece ani" nota cumnatul suveranului, marele duce Alexandr Mihailovici.

Bunica Alexandrei, regina Victoria a Angliei, este socotită punctul de plecare al bolii de sânge printre familiile nobile europene ale secolelor al

XIX-lea şi al XX-lea, foarte înrudite între ele Purtătoarele bolii sunt femeile, dar numai bărbații sunt afectați de ea. Printre succesorii Victoriei se numără membrii actualei familii regale britanice, dar şi tânăra Alexandra şi fiul ei, Alexei. O rană cât de mică poate fi fatală. Nu există speranțe de vindecare. De mic, țareviciul este un copil cu probleme. Marinarul Derevenko, foarte robust, cu mustață, este ales să fie garda de corp a succesorului la tron.

Țarina este cea care poartă răspunderea pentru destinul tragic. Fața ei se brăzdează de cute tot mai adânci. Este nervoasă, suferă din ce în ce mai mult de dureri de cap, se simte slăbită, devine isterică. În exterior este o apariție din ce în ce mai rece şi rigidă, dar în fond o disperată, iar nobilimea rusă o antipatizează şi mai mult. Cu sufletul greu, Alexandra se retrage împreună cu familia în viața particulară, preferă refugiul la țară. Mai apare numai când este imperios necesar şi este marcată de teama ca micului ei fiu să nu i se întâmple ceva. Medicii sunt condamnați la tăcere, boala este declarată secret de stat. Aici rezidă probabil tragismul deosebit al Romanovilor. Dacă ruşii, iubitori de copii, ar fi ştiut de boala fiului țarului, poate ar fi înțeles multe din cele ce se petreceau la curtea țarului, chiar şi de ce Alexandra s-a agățat de acel fir de pai. Acum peste adevăratele ziduri se va ridica unul al tăcerii, care va despărți poporul de familia suverană din palat.

Afară vor ajunge doar zvonurile.

Țarina și fetele ei. Fotografie din albumul de familie.

Rasputin s-a acomodat la St. Petersburg. Merge la biserici şi la slujbe, care reprezintă ultima speranță pentru poporul marcat de degradarea rapidă socială şi economică. Rasputin cunoaşte societatea mai bună, marcată de decadență şi de criză, prin intermediului episcopului Serghei de la mănăstirea Alexandr Nevski; este o veche cunoştință a lui din anii de pelerinaj. În primul rând este vorba de doamna Olga Lohtina, care, la rugămintea lui Serghei, îl va învăța pe necioplit să citească şi să scrie. Devine iubita lui pentru o perioadă de mai mulți ani. Tot Olga Lohtina este cea care îi face cunoştință cu alte doamne şi domni din societate. Grigori se bucură de atenția lor, deoarece este altfel: o barbă zburlită, caftan, pantaloni bufanți, cizme. Rasputin a fost îmbrăcat

astfel o viață întreagă, cu excepția perioadelor când a purtat rasă de călugăr.

Găseşte repede mulți adepți. Este văzut cu plăcere pretutindeni ca oaspete şi găzduit de oricine. Încă nu are o locuință proprie, dar nu din lipsă de bani. Deseori i se dau sume mai mari sau mai mici în semn de recunoştință pentru ajutorul dat de el. Continuă să apară ca stareț, dar nu mai pune niciun preț pe abstinență, sărăcie sau singurătate. Curând Rasputin va fi chemat acolo unde este nevoie de însănătoşire sau mângâiere. Este în vogă mai ales în rândul femeilor plictisite din societatea nobilă. Locul unde sălăşluieşte devine un secret. Pentru preotul autodidact, spovedania acestor femei este o distracție deosebită; continuă să îi placă „întâlnirile" fizice. Este uşor de dedus ce le atrage pe femei la acest țăran, care deseori nu mirosea prea bine şi era neîngrijit. Este probabil vorba de o simplă schimbare în comparație cu toți domnii pudrați şi parfumați, de care sunt înconjurate. Iar sfiala de la început se poate transforma într-o emoție Despre Rasputin se zvoneşte că are o forță sexuală deosebită. Femeile din societatea St. Petersburg, foarte păzite, vor fi privit întâlnirea cu țăranul ce nu cunoştea nicio sfială ca un fel de emancipare secretă. Rasputin însuşi pare să fie foarte emoționat atunci când cineva, foarte nevinovat, vine la el în căutarea unui sprijin spiritual. Un contemporan şi fost biograf al lui Rasputin descrie

ce i s-a întâmplat unei tinere, venită din provincie la St. Petersburg, pentru a-l căuta pe sfânt. „S-a aşezat în fața ei, s-a apropiat foarte mult, ochii lui albaştri deschis şi-au schimbat culoarea, devenind adânci şi închişi. O privire foarte pătrunzătoare o străpunge din ochii lui şi o ține ca vrăjită. A simțit o greutate de plumb în picioare, când o figura mare, ridată, deformată de poftă se apropia de ea. A simțit o răsuflare fierbinte apropiindu-se de fața ei; vedea cum ochii lui, care parcă ardeau, se plimbau de-a lungul corpului ei, până când a închis ochii cu o privire semnificativă. Vocea lui a devenit o şoapta, îi spunea la ureche vorbe amețitoare. Când era pe punctul de a se lăsa pradă vorbelor dulci ale seducătorului ei...s-a trezit dintr-o dată...şi-a amintit pentru ce a venit şi a început să lupte. El a simțit rezistența ei din ce în ce mai mare, s-a aplecat deasupra ei şi i-a dat un sărut gingaş, părintesc pe frunte. Figura lui, deformată de poftă, şi-a revenit la normal; privirea era din nou iubitoare şi senină, numai în adâncul ochilor mai erau urme, aproape invizibile, ale celuilalt bărbat, animalul plin de pofte". Nu au fost multe fete tinere care au rezistat astfel cu succes în fața lui Rasputin.

Succesul lui Rasputin rezidă şi în abilitatea lui oratorică. Cu o voce puternică citează din *Biblie* sau din alte scrieri sfinte. Ochii sunt cei ce reprezintă semnul lui cel mai particular, el fascinează şi aproape hipnotizează.

„Personalitatea lui părea să se exprime cel mai puternic prin ochi. Erau albaştri deschis, de o luminozitate neobişnuită, cu o mare putere de atracție. Privirea lui era în acelaşi timp şi pătrunzătoare şi gingaşă, naivă şi prefăcută, absentă şi atotprezentă. Când era antrenat într-o discuție serioasă, pupilele păreau să aibă o acțiune magnetică”, scrie Maurice Paléologue, la vremea aceea ambasadorul francez în Rusia.

Într-o marți, pe 1 noiembrie 1905, are loc o întâlnire fatală: „O zi rece, furtunoasă”, notează Nicolai în jurnalul său. „Canalul a devenit o patină de gheață. Am fost foarte ocupat toată dimineața... am luat ceaiul cu Milița şi Stana. Am cunoscut un om al Domnului – Grigori din gubernia Tobolsk”. Sosise vremea lui Rasputin.

Nicolai al II-lea are nevoie stringentă de sprijin moral, nu este un țar fericit. A spulberat încă de la preluarea puterii, speranțele că o dată cu el vor veni vremuri mai liberale în Rusia. Nicolai a arătat clar de la început că va guverna pe mai departe în mod absolutist, fără a permite nicio altă participare. În societățile deschise ale Occidentului este socotit un tiran. Numeroşi curteni din cercuri apropiate lui văd în el un om slab, sub papucul nevestei. Războiul cu Japonia, început în februarie 1904, se termină după un an şi jumătate cu o pace indulgentă pentru Rusia, dar este o înfrângere. Opoziția internă ia amploare, suferințele poporului devin tot mai

mari. La oraş, unde vine în număr mare populația înfometată de la țară, alimentele devin insuficiente. Se ajunge la tulburări, greve şi o revoltă, intrată în istorie drept „duminica sângeroasă”. La 22 ianuarie 1905, un număr de 150.000 de demonstranți se deplasează spre Palatul de iarnă, pentru a preda țarului o moțiune. Suveranul nu este în capitală, ci a plecat, la insistențele consilierului lui pe probleme de securitate, la Țarskoie Selo. Trupele de gardă văd în demonstrație o provocare şi trag în protestării neînarmați. În acea duminică s-au înregistrat mai multe sute de morți. Soldații se revoltă pe crucişătorul „Potemkin”, în fabrici iau ființă sovietele, se ajunge la grevă generală. Țarul este obligat să cedeze, promite o constituție, drepturi elementare, un parlament (duma), ceea ce înseamnă limitarea puterilor lui şi periclitează ascensiunea la tron a micului Alexei.

Țarina iese învingătoare după aceste încercări. Ea nu luptă numai pentru viața, ci şi pentru puterea fiului ei. De acum ea va deveni consilieră a soțului şi se va implica tot mai mult în probleme politice. Nicolai nu înțelege mobilul revoltelor populare, crezând că a făcut totul pentru supuşii lui. Deziluzionat şi amărât, începe să se refugieze tot mai mult în peisajul idilic al reşedinței rurale, unde totul este mai familiar, decât în palatul din capitală.

St. Petersburg, 22 ianuarie 1905 – duminica sângeroasă.
Soldații trag în demonstranții neînarmați.

Nicolai, care nu este numai un cronicar zelos, ci şi un fotograf amator, a lăsat posterității un mare număr de fotografii şi filme, ținute secrete de bolşevici după revoluție. Serviciile secrete ruseşti nu au vrut să dea publicității aceste imagini, deoarece ele ar fi putut trezi sentimente de simpatie. Abia după prăbuşirea Uniunii Sovietice, comoara a fost dată publicității. Sunt imagini ale unei familii fericite, cu cinci copii fermecători, cu nişte părinți grijulii. O idilă umbrită de o mare îngrijorare – frica pentru succesorul la tron.

Rasputin la curtea țarului

În vara lui 1907, la palatul Alexandrovski este mare forfotă. Micul Alexei a căzut la joaca în parc şi este în pericol să sângereze. Nimic nu ajută. Medicii sunt neputincioşi. În disperare, țarina îl cheamă pe Rasputin. Grigori din Siberia poate

face minuni, aşa i s-a şoptit. Şi Rasputin vine.

Pleacă cu trenul la Țarskoie Selo, se grăbeşte să ajungă în camera țareviciului, unde este lăsat singur cu bolnavul. Îl ia pe Alexei în brațe, se roagă şi spune: „Fiul meu, închide ochii şi zâmbeşte. Nu mai suferi, eşti fericit". Alexei îl priveşte în ochi, se linişteşte, visează, oarecum uşurat. La scurt timp Sângerările încetează.

Ce s-a întâmplat atunci cu adevărat este şi astăzi supus speculațiilor. Cine era Rasputin în realitate – un tămăduitor miraculos sau un şarlatan? îl putea, oare, ajuta pe fiul țarului? Ulterior s-au formulat critici, dar Rasputin murise de mult. Se spunea chiar că Rasputin venea abia când micuțul trecea de starea critică, deci, după ce sângerarea înceta de la sine. Aceasta ar fi presupus ca Rasputin să fi avut o persoană de încredere în imediata apropiere a țarului, care să fi avut pregătire medicală, pentru a putea aprecia când atacul depăşea punctul culminant. O explicație mai degrabă improbabilă. Ce putea însă face omul din Siberia? Rasputin cunoştea foarte bine acțiunea plantelor medicinale. În plus, era capabil să hipnotizeze oameni. Cercetările moderne au relevat că în stare de hipnoză arterele se pot contracta, ceea ce duce la o reducere a irigării cu sânge. Astăzi se mai ştie că emoțiile pozitive inhibă inflamația. Rasputin a ştiut precis să îl transpună pe fiul țarului într-o stare pozitivă, pentru a destinde durerea şi a alunga frica.

Orice s-a întâmplat, țarina este impresionată; crede că a găsit tămăduitorul şi merge pe mâna lui. Frica ei permanentă pentru băiat şi sentimentele de culpă, că a adus boala din familia ei, sunt legate de speranța într-o vindecare miraculoasă, pe baza prieteniei cu starețul, care începea acum. Religiozitatea ei mistică se amplifică la extrem, dobândeşte chiar trăsături psihopatologice. Favoriții sau miniştrii de la curte văd ceva suspect în prietenia aceasta, se tem de concurența. Astfel se lansează zvonul că un țăran necioplit din Siberia este eminența cenuşie a nefericitei țarine. În mod cert o asemenea idee este prematură pentru acel moment. De fapt țarina chiar avea nevoie de un prieten. Deseori se simte singură în noua ei patrie, Rusia. Aici îşi are însă familia, deşi este privită cu cea mai mare reținere; deci Rasputin se poate face util cu încurajările de care Alexandra are atâta nevoie.

Şi țarul începe să îl placă pe Rasputin şi să creadă în puterile lui miraculoase. Nicolai este de mult vulnerabil la superstiții, mai ales după ce, în călătoria lui prin Asia estică (înainte de a se urca pe tron), a cunoscut un călugăr budist; acesta i-a prezis că de la patul de moarte al tatălui său va merge direct la cununie. Şi călugărul a avut dreptate.

Rasputin vine din ce în ce mai des în vizită, de obicei cu puțin înainte de cină. În cronicile oficiale nu se găseşte nicio menționare a acestor vizite.

Rasputin este introdus discret în camerele particulare. Sau se întâlnesc în mica locuință a Aniei Vârubova, cea mai apropiată persoană a Alexandrei de la curte; casa este situată doar la câțiva paşi de reşedința țarului de la Țarskoie Selo. Această femeie simplă este cu totul altfel, decât poate fi imaginată prietena unei suverane – şi totuşi ea se bucură de toată încrederea Alexandrei.

Țarina la căpătâiul fiului bolnav.

Fiica unui funcționar de la cancelaria curții este de curând măritată; soțul ei, locotenentul Vârubov, suferă curând de delirium tremens. Căsătoria este desfăcută după numai o lună. Ania Vârubov a este o mare admiratoare a lui Rasputin. Cercurile de la curte o socotesc o femeie trecută, privesc cu gelozie influența ei, o acuză chiar de

legături cu starețul. O comisie de cercetare atestă, după ani de zile, că ea continuă să fie virgină.

Nicolai şi Alexandra sunt recunoscători pentru discuțiile cu Rasputin, pe care îl socotesc „glasul pământului”. El le povesteşte lucruri adevărate ce se petrec în imperiu, de care perechea imperială nu ştie nimic. „Este pur şi simplu un rus brav, religios, care gândeşte simplu”, povesteşte țarul unuia din ofițerii lui. „Dacă mă aflu într-un moment dificil sau sunt bântuit de îndoieli, vorbesc cu el, iar după aceea îmi regăsesc mereu pacea lăuntrică”.

Starețul are acum voie să se adreseze perechii suverane cu „mamaşa” sau „papaşa”. Rasputin devine prietenul fidel şi camaradul de joacă al copiilor țarului. Le povesteşte aventuri din pelerinajele lui şi poveşti ruseşti vechi. În plus, are o influență liniştitoare asupra lui Alexei, care poate fi un mic monstru pentru cei din jur şi tiranizează întreaga familie. Nimeni, nici familia, nu se supără pe el şi el ştie aceasta.

Şi la curtea țarului, Rasputin îşi dezvăluie cea de a doua față. Se povesteşte că într-o zi dă năvală în camera lui Alexei, îl smulge şi îl aruncă de podea. În acel moment un lampadar cade exact în locul unde se jucase Alexei.

Sfântul devine din ce în ce mai important la curte şi îi îndepărtează pe cei care până atunci avuseseră un cuvânt de spus în probleme religioase; este vorba de Teophan, rectorul

Academiei teologice, părintele de spovedanie al țarinei şi profesorul de religie al copiilor ei; de Ermoghen, episcopul de Saratov; dar şi de Iliodor, călugărul orator de la Țarițân. Şi aceşti oameni sunt impresionați de modul în care apare la început Rasputin, cum predică el. Ulterior el şi-i va face duşmani, din două motive: când Rasputin încearcă să siluiască o călugăriță, fără succes, episcopul Ermoghen îl îndepărtează pe Rasputin cu o lovitură în figură. Declară că nu mai vrea să îl vadă vreodată pe acest mujic. Incidentul nu are nicio urmare pentru Rasputin; din ordinul țarului, episcopul este mutat. Aceleaşi insuccese le au şi Teophan şi Iliodor când încearcă să îl discrediteze pe Rasputin în fața țarului. Iliodor încearcă să se răzbune publicând scrisori pe care i le-ar fi lăsat Rasputin: scrisori de dragoste ale țarinei către omul sfânt, de felul celei care urmează: „Iubitul meu, profesorul meu de neuitat, mântuitorul şi consilierul meu. Ce plictiseală este fără tine! Sufletul meu este împăcat, iar eu sunt liniştită numai când tu, profesorul meu, stai lângă mine. Îți sărut mâinile, îmi pun capul pe umărul tău. Ce uşor, ce uşor mă simt după aceea... Vei fi curând din nou lângă mine? Vino repede, te aştept şi mă topesc după tine. Te rog dă-mi binecuvântarea ta sfântă, îți sărut mâinile tale sfinte, te iubesc pe vecie. M. A ta" (mama). În sfârşit, viesparul de la curte avea dovada infidelității țarinei. Nu s-a clarificat niciodată dacă aceste scrisori au existat

într-adevăr sau numai Iliodor le-a văzut. Iar dacă sunt originale, conținutul nu atestă o legătură amoroasă – țarina scrie mereu într-un stil foarte alambicat, chiar şi bunelor ei prietene.

Nu se poate spune nici că Rasputin şi-a pregătit cu sârg cariera la curte. Mai degrabă îi convenea. Desigur, Rasputin este vanitos – deci ambiția lui este satisfăcută când câştigă mereu în influență. Există numai foarte puține dovezi legate de adevăratele lui raporturi cu familia țarului. Țarul şi țarina sunt precauți şi discreți. Rasputin, la rândul lui, este foarte reținut cu cunoştințele lui, atunci când este vorba de influență. Există două fotografii, inițial lipite în albumul unei mari ducese, care îl arată pe Rasputin în mijlocul familiei țarului. La arhivele istorice ale statului din St. Petersburg există un indiciu al protecției țarului. Rasputin a vrut să-şi schimbe numele în „Rasputin Novâi", Rasputin cel nou. Poate voia să se deosebească de cei cu acelaşi nume. Aşa că a făcut o cerere, care a fost acceptată. Numai țarul o putea aproba, deci adnotația lui se găseşte acolo.

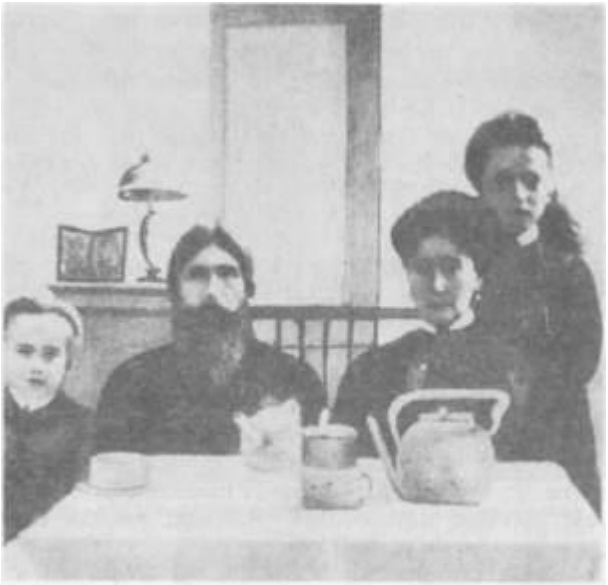

Rasputin împreună cu familia țarului.

Firește, oficial, nimeni de la curte nu trebuia să știe nimic despre viața imorală a lui Rasputin. Primește numai în cursul zilei bolnavi sau persoane ce vor să îi ceară sfatul. Şi totuşi noapte de noapte pofta desfrânată pune stăpânire pe el; îşi ia femeile de care are nevoie. Uneori sunt femei din societatea înaltă, de obicei este vorba de prostituate.

Dintr-o dată, în anul 1910, duşmanii lui Rasputin se adună. Preoții, care îl consideră un eretic. Deputații aristocrați şi conservatori, care văd periclitat prestigiul curții din cauza relației curioase a țarului cu straniul călugăr. Începe o campanie oficială; ziarele publică articole incriminatoare despre autointitulatul Mesia cu un renume îndoielnic. La început familia țarului

ignoră cleveteala celor din St. Petersburg despre Rasputin. Când nimic nu mai ajută, perechea suverană interzice, sub amenințarea unei pedepse băneşti, menționarea numelui lui Rasputin în Dumă sau în ziare. Fără succes. Cei răspunzători plătesc cu plăcere, dacă pot tipări alte istorioare picante; în privința celorlalți, se poate vorbi de „forțe oculte", fiecare din St. Petersburg ştiind de fapt despre cine este vorba. Când ministrul de Interne, Stolâțin, îl acuză pe țar de prietenia cu starețul, Nicolai îi dă următorul răspuns, cel puțin aşa s-a relatat atunci: „Mai bine zece Rasputin, decât o criză de isterie a țarinei".

Evenimentele se precipită şi preşedintele Dumei îi relatează țarului despre viața imorală a lui Rasputin şi îi citeşte un fragment din scrisoarea țarinei. Chiar dacă țarul cunoaşte foarte bine stilul de exprimare al Alexandrei şi nu are niciun motiv de gelozie, totuşi asemenea scrisori, de felul celei de față, pot provoca scandaluri. Țarul se distanțează. Aceasta înseamnă pentru Rasputin: înapoi în Siberia, în locurile natale.

La apogeul puterii

Între timp, la Pokrovskoie, Rasputin a devenit un om cu prestigiu. Îşi construieşte o casă nouă, cu două etaje, oferă fiecăruia sfaturi, ajută vecinii ori de câte ori poate. O bătrână adusă de spate, Anfisa, era ultima locuitoare din Pokrovskoie care

îl cunoscuse pe Rasputin. Murise de curând. Vorbind cu prietenele ei, în 1993, le povestea ce om bun fusese. Părinții ei fuseseră foarte săraci, aveau doar cele necesare supraviețuirii. Rasputin i-a dat bani să îşi cumpere o pereche de pantofi noi.

În căutarea urmelor lui Rasputin, un avion ne-a dus la Ekaterinburg care s-a numit pe timpul comuniştilor Sverdlovsk. De aici ne-am continuat drumul cu transsiberianul până la Tiumen. Era o linie secundară; conform mersului de tren, trebuia să avem 25 de opriri, dar noi am numărat 59 în călătoria de şapte ore, în compania numeroşilor pasageri, ce mergeau duminica la locuințele lor de la țară. Cele douăzeci de lăzi cu aparatele noastre de filmat atrăgeau atenția generală; în plus ocupau mult loc în trenul supraaglomerat. La un moment dat, văzând lăzile, o femeie a exclamat în râsul tuturora: „Nu se poate, iarăşi emigranți!”

În ziua următoare, am plecat mai departe din Tiumen spre Pokrovskoie. Schimbările par să fi făcut un arc imens în această zonă. Oamenii trăiesc însă şi astăzi în pragul sărăciei, obişnuiți de generații cu truda şi suferința. Acest lucru se observă foarte bine la Viktor Fiodorovici. Este adjunctul şefului cu cultura din localitate. Dar ce poate transmite el despre cultură am înțeles numai foarte greu. Viktor pare să fi izbutit în viață. La şaptesprezece ani a plecat din sat, a putut studia literatura şi teatrul la Tobolsk. Apoi a fost

numit de autoritățile sovietice profesor în satul natal. Deci soarta lui fusese pecetluită. Trăieşte acum aici, împreună cu mama şi o mătuşă, într-o casă din lemn cu două camere. Vinde cartofi celor ce trec pe strada principală, câştigând din când în când câteva ruble în plus. Dacă apar străini în sat, Viktor se prezintă ca un epigon al lui Rasputin. Crede că seamănă cu vestitul stareț şi că şi el este în stare să vindece. Poartă pantaloni bufanți, cizme, se plimbă prin tot sătui. Este sprijinit de cineva din Tiumen. Acesta a înființat în fosta casă a unchiului Rasputin un muzeu în memoria vestitului fiu al satului. „Impresia de aici este în general că Rasputin a fost un om bun, care i-a ajutat pe săraci. În Pokrovskoie s-a păstrat o amintire luminoasă despre el", ne relatează cu mândrie Vladimir L. Smirnov. „Dacă rulează filme, în care el este un personaj negativ, oamenii părăsesc sala. Facem tot ce putem să ştergem această imagine despre Rasputin ca un om rău, imoral". Vladimir Smirnov a adunat tot ce a putut – fotografii, documente. Soția lui, Marina, blondă, care desigur l-ar fi tentat pe Rasputin, este directoare adjunctă a muzeului. De câte ori apar vizitatori la Pokrovskoie, care întreabă de Rasputin, ea deschide muzeul şi prezintă exponatele. Mai există o vodcă „Rasputin", importata din Flensburg. Punctul culminant al vizitei la muzeu îl constituie o casetă video; grupul Boney M., care cântă „Ra, Ra, Rasputin" şi a vizitat

acest muzeu.

Călătoria până la Pokrovskoie a durat şapte ore cu transsiberianul.

În toamna lui 1912, când Rasputin era stabilit la Pokrovskoie, Romanovii se aflau în concediu la reşedința lor de vânătoare din Spala, localitate poloneză, ce aparținea pe vremea aceea Rusiei. În timpul unei plimbări cu barca, Alexei cade, se loveşte tare de marginea bărcii. Are dureri mari, apoi accidentul este uitat. După două săptămâni, țarina, Ania Vârubova şi Alexei se plimbă cu trăsura. Din cauza gropilor şi a zguduiturilor, Alexei începe dintr-odată să se plângă de dureri mari. Până ajung acasă, țareviciul leşină. La un consult se vede că accidentul din barcă i-a provocat hemoragii interne. Sunt chemați doctorii din St. Petersburg, care nu ştiu ce să îi facă. Sângele pătrunde tot mai adânc în țesuturi, formează mici tumori pe picior şi în abdomen.

Vaietele lui Alexei se aud în toată casa; are şi febră mare. I se fac împachetări cu nămol, dar nici ele nu ajută. Situația pare fără ieşire. Țarina nu se desprinde de la căpătâiul fiului ei. Pentru prima oară opinia publică află că moştenitorul tronului este bolnav, dar nu şi despre adevărata lui stare. Suferințele durează de unsprezece zile, țarina o pune pe Ania Vârubova să îi telegrafieze lui Rasputin. Nu poate veni foarte repede din Siberia, dar îi trimite o telegramă: „Dumnezeu a văzut lacrimile tale şi ți-a auzit ruga. Nu fi tristă, fiul tău va trăi. Medicii să nu îl mai chinuie". Cum i-a citit telegrama lui Alexei, acesta a adormit. Febra începe să scadă, Alexei se reface.

Casa din strada Gorohovaia 64, unde a locuit Rasputin în 1912.

Însănătoşirea misterioasă o face pe țarină să aibă o încredere oarbă în Rasputin, ca niciodată anterior. Poate telegrama lui a domolit atmosfera isterică şi încordată existentă, pe care Alexei o simțea în jurul lui. Iar medicii prescriseseră oricum o pauză în terapia lor fără rezultate. Orice s-ar fi întâmplat, pentru țarină nu exista nicio îndoială: Rasputin a făcut minunea. Viața fiului ei se afla în mâinile lui.

Grijile pentru fiu o fac pe țarină să îmbătrânească repede. Nu are nici treizeci de ani, dar părul i-a albit, figura este brăzdată de riduri. Este bolnăvicioasă, suferă de sciatică, trebuie dusă într-un scaun cu rotile pentru că se simte prea slăbită. Familia se izolează şi mai mult. Există un singur bilet de trecere – cel al lui Rasputin. Țarina vrea ca el să fie oricând la dispoziție. Rasputin revine la St. Petersburg. Îşi închiriază o locuință pe strada Gorohovaia, numărul 64, la etajul al treilea. Are telefon, un mare privilegiu pe vremea aceea, iar numărul lui este 6.46.46. În fiecare dimineață la orele 10,00, țarina întreabă de Rasputin. Telefonul sună mereu deoarece Alexei nu poate dormi sau are dureri de urechi sau este suferind. O scurtă convorbire cu Rasputin şi Alexei se linişteşte.

Gospodăria lui Rasputin este condusă de fiicele lui, Varia şi Matronia; uneori, pe timpul iernii, vine şi soția lui, Paraschiva. În plus, Rasputin are o slugă credincioasă, de care s-a legat în tinerețe la

Tobolsk.

În casa lui Rasputin se înghesuie adepții lui. În unele zile sunt aproape cinci sute de vizitatori. Unii vor numai să converseze, alții au o mică suferință şi speră să se vindece, alții au nevoie de el ca susținător. Nu cere niciodată bani – dar primeşte cu toptanul. Dă mult săracilor. De aici faima lui de binefăcător. În camera lui stau toată ziua mai multe doamne. Bea cafea, vorbeşte cu ele, glumeşte, pipăie din când în când un picior sau un sân, apoi se retrage, fără nicio jenă, cu una din ele în dormitor. Majoritatea se simt onorate.

Rasputin, la o ceaşcă de ceai, în compania doamnelor.

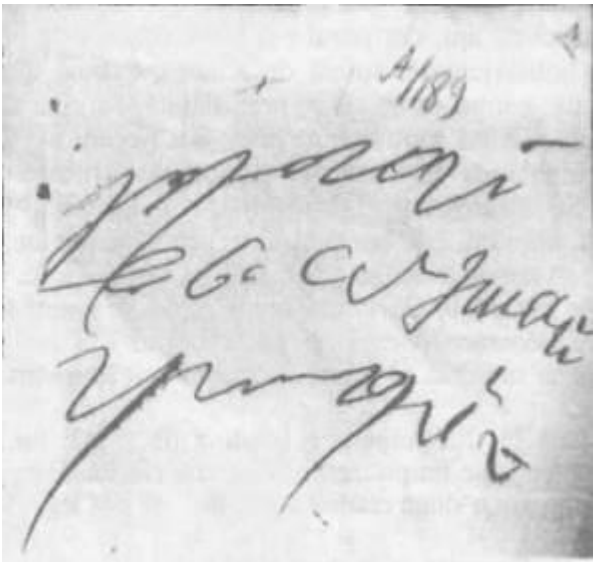

Unul din puținele manuscrise rămase de la Rasputin.

Nici soții lor nu protestează de regulă. O vor face abia mai târziu, după ce Rasputin cade în dizgrație şi steaua lui pare să apună.

În pofida eforturilor frumoasei lui profesoare, Olga Lohtina, citeşte şi scrie greu. De aceea nu au rămas multe documente scrise de el. La Arhivele istorice ale statului din St. Petersburg, custodele David Raskin ne arată o mică mapă cu originale de la Rasputin. Doctorul Raskin este unul dintre puținii care pot descifra bizara grafie. Este vorba de simple fraze, ca de pildă „adevărul stă în putere"; sau de scrisori de recomandare către solicitatori din anturajul unor personalități: „Vorbeşte cu el". A mai rămas şi un jurnal, prezentat de curând publicului. Este vorba de un caiet de douăzeci de pagini, îngălbenit de stat ani

de-a rândul într-un dosar. Nu a interesat pe nimeni. În anii comunismului nu a fost voie să se cerceteze nimic legat de Rasputin sau de familia țarului. Caietul conține însemnări din anii 1911–1914, în majoritate cuvinte laudative despre simplitatea şi naturalețea omului. „Fiecare om simplu este un Solomon înțelept, poate fi apreciat foarte uşor după faptele sale". Multe greşeli de scriere, niciun punct sau virgulă. Forța lui Rasputin nu era scrisul. Adevărații scriitori nu au avut un concurent în el, dar nici ei nu au putut contesta talentul lui. „Rasputin rezista ore întregi, fără să aibă nimic. Faptul e dovedit de camerele supraaglomerate cu doamne de la curte sau cu mari ducese", nota scriitorul Gottffied Benn.

În ultimii ani petrecuți la St. Petersburg, Rasputin s-a îmbrăcat bine, cu pantaloni negri de catifea, cu cămăşi de mătase. În contrast se afla figura lui tot neîngrijită, părul lung şi slinos, barba neîngrijită, dar mai ales manierele lui grobiene. Secretarul lui personal, pe care l-a angajat, a consemnat părerea lui. „Avea pe frunte un cucui, pe care îl acoperea cu părul. La masă era nemanierat, folosea rar cuțitul sau furculița; lua mâncarea din farfurie cu degetele lui noduroase. Bucățile mai mari le sfârteca, asemeni unui animal de pradă. Puțini erau cei cărora nu le făcea scârbă... în rest era destul de curat şi făcea des baie". Baie? În băile comunale din St. Petersburg, Rasputin căuta mai ales plăcerea sexuală.

„Sufletul aparține Domnului, dar corpul ne aparține nouă” predica omul plin de viață, dar cucernic.

La St. Petersburg mai era un adept al plăcerilor lumeşti, ducele Felix Iusupov, mult mai monden ca Rasputin. Sub pretextul de a fi bolnav, încearcă să îl dea în vileag pe Rasputin ca pe un vraci neautorizat. Iusupov este un rechin, înrudit cu familiile regale. Fiul uneia din cele mai bogate familii ruseşti, este căsătorit cu o nepoată a țarului. Viața lui este o veşnică sărbătoare. În jurnal, unde a consemnat ulterior vizitele la Rasputin, mărturiseşte surprinzătoarea lui admirație față de acesta. „Călugărul făcător de miracole m-a aşezat pe o sofa şi a rămas puțin în picioare lângă mine. Apoi a început să mă privească cu ochii lui pătrunzători şi să-mi mângâie tot corpul, de la cap, piept... Puterea hipnozei lui Rasputin era imensă. M-am simțit total posedat de el, apoi cum întreg corpul era pătruns de un sentiment de linişte caldă. Concomitent îmi simțeam membrele țepene, corpul meu părea să moară încet. Am încercat să vorbesc, dar limba nu mă asculta. M-am cufundat într-un somn adânc. Vedeam doar ochii lui Rasputin. Străluceau ca o lumină fosforescentă, care se răspândea mereu, până ce a devenit un cerc mare arzător... Simțeam cum eram posedat din ce în ce mai mult de puterea acestui om cumplit şi misterios.”

Prințul Iusupov, cu ajutorul și în casa căruia a fost ucis Rasputin, în decembrie 1916.

Nenorocire peste Rusia

În ciuda vieții lui desfrânate, care nu putea să nu fi fost cunoscută de țar, Rasputin dobândeşte o influență tot mai mare la curte. Deseori recomanda călduros monarhului persoane, dacă era vorba de numiri de funcționari sau miniştri. De obicei vorbea dinainte cu candidatul la post şi cu cei care trebuiau să îl protejeze. Locul cel mai important devine locuința prințului Andronnikov, care îşi pune cu plăcere la dispoziție casa pentru misterioasele conferințe ale călugărului făcător de minuni. În majoritatea cazurilor, țarul primeşte la scurtă vreme de la soție, o listă cu „candidații acceptați de prietenul nostru”. Invers, cei ce îi

reproşează ceva lui Rasputin, îşi pierd posturile. De acest lucru se îngrijeşte chiar ţarina. De când îl cunoaşte pe stareţ, îi apreciază pe oameni în funcţie de relaţiile cu acesta. Sunt oameni buni cei care îl laudă; sunt oameni răi cei care clevetesc pe seama lui.

Deşi continuă să aibă o poziţie neoficială la curtea ţarului, totuşi Rasputin a intrat curând în vizorul poliţiei secrete, care îl introduce în acte sub numărul codificat 4.146. Supravegherea a fost ordonată de ministrul de Interne, Piotr Arcadevici Stolâpin, un adversar vehement al ţăranului din Siberia. „Supraveghere pentru propria pază" este motivaţia oficială, deoarece cel observat era un prieten apropiat al familiei ţarului. Fără a putea face ceva împotrivă, Rasputin este tot mai mult în vizorul luptelor pentru putere dintre favoriţii şi dintre politicienii de la curte, care sunt împotriva lui, socotindu-l un rival de necontrolat. Spionii îl urmăresc în plimbările lui nocturne, îl supraveghează continuu. Raportul zilnic oferă amănunte revelatoare: *„14 octombrie*: Rasputin a venit acasă beat, la unu noaptea, a înjurat portăreasa...; *6 noiembrie;* în timp ce urca în casă, a întrebat dacă îl aşteaptă cineva. Când i s-a spus că sunt două doamne, a întrebat: sunt drăguţe? *14 noiembrie:* Rasputin a venit acasă ameţit, însoţit de Tatiana Şahovskaia. *8 ianuarie*: Rasputin s-a întors aproape la trei noaptea, în compania a trei doamne. Ele au mai rămas multe

ore...

Sala din St. Petersburg unde se întrunea Duma, parlamentul rus. Aici s-a discutat, la 2 decembrie 1916, despre viitorul lui Rasputin.

18 ianuarie: Rasputin s-a întors la şapte jumătate dimineața, era foarte beat, cânta." Rapoartele denunțătorilor circulă pe sub mână ca o lectură atrăgătoare printre miniştri, mari duci, prințese şi doamne de la curte.

Rasputin revine cel puțin o dată pe an la Pokrovskoie. Şi aici este supravegheat continuu. Şi totuşi neprevăzutul se poate produce. Adversarii au încercat în mai multe rânduri să îl înlăture. Tocmai la Pokrovskoie erau cât pe ce să aibă succes. O femeie tânără, Gusieva, folosită,

apoi abandonată de Rasputin, ca multe altele, s-a raliat unui grup de femei care vor să îl castreze. Călugărul predicator Iliodor le sprijină. Pe 27 iunie 1914 Gusieva se strecoară pe ulița satului lângă Rasputin, îi înfige un cuțit atât de adânc, încât i se văd intestinele. Rasputin luptă cu moartea timp de două săptămâni. Țarina este disperată şi îi trimite zilnic telegrame. Demonul are noroc, ca întotdeauna: „Nu fi îngrijorată, sunt din nou sănătos", îi telegrafiează țarinei.

Primul război mondial izbucneşte în timp ce el era bolnav. După o lună, în august 1914, Germania declară război Rusiei. „Dacă acea femeie nu m-ar fi înjunghiat, nu ar fi avut loc niciun război", va declara el mai târziu. Nu a fost niciodată un modest. Pacifist convins în sens creştin, Rasputin este de la început împotriva războiului. Încă dinainte, de la Pokrovskoie, prin notele trimise urgent, a încercat să îl convingă pe țar de inutilitatea apelării la arme, atât de costisitoare. „Papaşa, nu te înarma pentru război, căci prin război va veni sfârşitul Rusiei şi al Vostru, al tuturora, veți fi învinşi." Dar țarul rupe asemenea mesaje. „Dragă prietene", încearcă din nou Rasputin, „îți spun din nou că deasupra Rusiei pluteşte un imens nor plin de suferințe şi jale; este întunecat, în dosul lui nu se zăreşte nicio lumină. Va curge o mare de lacrimi şi tot atâta sânge. Oroarea nu se poate exprima în cuvinte... Prăbuşirea este groaznică, iar suferința nu va lua

sfârşit. Grigori”.

După pierderi mari, în anul 1915, țarul preia conducerea armatei. Trebuie să plece pe front, cu micul fiu după el, la sute de kilometri de capitală. Soția şi fetele rămân la Țarskoie Selo, țarina conduce treburile statului. O legătură telegrafică permanentă asigură dezbaterea afacerilor politice între comanda trupelor şi reşedință. Rasputin încearcă acum ca, prin intermediul țarinei, să îl influențeze pe suveranul aflat pe front. Nu ezită să apeleze la sfaturi militare, pe care i le dă în somn, aşa îi spune țarinei. Trimite nenumărate telegrame țarului, pe front, direct la cartierul general, fie ca sfaturi, fie ca îmbărbătare: „Domnului împărat la cartierul general. Domnul a vorbit, soarele va apune, luna nu dă nicio lumină, iar biserica ortodoxă niciodată; suntem alături, cum vă ajută Dumnezeu. Este fapta lui, cuvântul Domnului. Pământul şi cerul sunt trecătoare, cuvântul Domnului niciodată. Învingeți”.

Rasputin susține şi public ideile lui despre război. Poporul german doreşte la fel de puțin războiul, ca şi cel rus, spune el. Rusia trebuie să încheie o pace specială cu Germania. În acest fel vechiul zvon câştigă din nou teren. Rasputin este spion german. Se poate crede aşa ceva? Oare Rasputin nu bea prea mult şi prea des şi spune prea multe cu glas tare despre ceea ce gândeşte? Era suficient ca un agent să se afle în apropierea lui Rasputin, pentru a afla ce gândeşte. Un singur

lucru este cert. Prin sfaturile date țarinei, pe care aceasta le-a transmis rapid pe front, a venit, inconştient, în întâmpinarea germanilor.

Cu cât războiul devine mai costisitor şi pierderile mai mari, cu atât sporeşte grupul adversarilor lui Rasputin. Sub o caricatură în care e înfățişat, se explică cu furie: Rasputin, țarul țarilor. Se reînvie vechile bănuieli despre o presupusă legătură sexuală dintre țarină şi călugăr, care nesocoteşte morala şi forța de rezistență ale poporului rus. Se lansează chiar vorbe urâte despre ce ar face acest duh rău cu frumoasele fete ale țarului.

Cu câțiva ani în urmă, pe timp de pace, perechea suverană îl mai putea proteja pe Rasputin. Acum, în iarna lui 1916, soarta se întoarce împotriva lui. Situația din Rusia este mai încordată ca niciodată. Războiul amenința să fie pierdut, țara este slăbită şi mai mult de foamete şi de greve. Pregătirile lui Lenin de revoluție sunt aproape încheiate, iar țarina, de origine germană, este ținta atacurilor opoziției ca „trădătoare de țară". Izvorul tuturor relelor pare să se îndrepte asupra unei singure persoane: Rasputin. Devine chiar punct al dezbaterilor Dumei pe 2 decembrie. „Cât timp încă?" se indignează deputatul Purişkievici într-o cuvântare de două ore şi cere miniştrilor: „Dacă sunteți într-adevăr loiali, dacă faima Rusiei, viitorul ei sunt strâns legate de puterea de iluminare a țarului, dacă pentru voi înseamnă ceva, atunci treziți-vă domnilor miniştri. Mergeți la

cartierul general şi aruncați-vă la picioarele țarului. Aveți curajul să îi spuneți că mulțimea fierbe de furie. Revoluția a devenit amenințătoare, iar un mujic obscur nu mai poate domni în Rusia".

Dacă acest om ar dispărea, acesta este calculul monarhiştilor conservatori şi al susținătorilor războiului, atunci dinastia şi țarul vor putea fi salvate. În acea zi, pe banca spectatorilor stătea prințul Iusupov. Auzind vorbele lui Purişkievici devine palid şi transpiră. În ziua următoare îl vizitează pe politicianul conservator şi i se încredințează: este convins că Rasputin trebuie nimicit. Călugărul i-a relatat la beție că țarul trebuie surghiunit, Alexandra trebuie numită tutorele țareviciului minor, deci suverană, va scrie ulterior în memoriile sale. Acest lucru ar însemna victoria lui Rasputin.

Purişkievici şi Iusupov pun la cale un complot şi găsesc adepți, care se alătură planului lor: un medic, Stanislav Lasovert, un locotenent, Alexandr Suhotin şi marele duce Dimitri Pavlovici, unul din nepoții preferați ai țarului. Un singur lucru îi uneşte pe toți: ura împotriva siberianului, invidia pentru cariera lui inexplicabilă la curte. Se fixează un termen, 16 decembrie 1916. În săptămânile următoare prințul Iusupov îl vizitează aproape zilnic pe Rasputin, pentru a-i câştiga încrederea. În fine, îl invită pe Rasputin la o petrecere nocturnă în palatul lui din oraş. Probabil, spune el, i-o poate pe prezenta pe soția

lui. Rasputin nu renunță de bunăvoie la o asemenea ocazie, Irina fiind socotită una din cele mai frumoase femei din St. Petersburg. De ce nu a fost mai precaut? Unde era în acel moment puterea lui de previziune, atunci când avea cel mai mult nevoie de ea?

Prințul Iusupov a relatat în jurnalul lui ce s-a petrecut în seara de 16 decembrie. S-a dus personal pe strada Gorohovaia nr.64 pentru a-l lua pe Rasputin. Ascuns sub palton, intră în casă. Nu trebuia să fie recunoscut de nimeni, nimeni nu trebuia să poată depune mărturie a doua zi că s-ar fi întâlnit cu călugărul. Acesta, la rândul lui, se pregătise cu grijă – făcuse baie, se spălase bine cu săpun. Merg împreună la palatul lui Iusupov, situat pe Moika, un mic afluent al Nevei. Este până astăzi unul dintre cele mai frumoase şi mai măreţe palate din St. Petersburg. La vremea respectivă, familia Iusupov era mai bogată decât cea a ţarului şi îşi arăta proprietatea cu fala corespunzătoare. Palatul are 120 de camere, 18 săli mari, un teatru rococo propriu cu 200 de locuri pe scaune. Când Rasputin trece liniştit poarta palatului aude o melodie – „Yankee Doodle” la un gramofon. Prințul îi spune că soția lui mai are musafiri şi trebuie să aştepte într-un mic cabinet. În realitate Irina Alexandrovna nici nu era acasă, era la cură în Crimeea. Dintr-un hol în formă de octogon, cu oglinzi pe toți pereții, Rasputin urcă o scară în spirală. Aici stăpânul casei pregătise totul: vin,

patiserie, Madeira – băutura preferată a lui Rasputin. Toate au cianură de potasiu, o otravă foarte puternică. De sus se aude muzică şi paşi. Musafiri la petrecere? Sunt tovarăşii lui Iusupov la conspirație, care aşteaptă să fie chemați.

Rasputin se serveşte cu plăcere, Madeira are un gust cam sec, dar vinul pare să fie bun. Rasputin este obişnuit cu băuturi seci. Iusupov va trebui să constate cu neplăcere că otrava nu pare să aibă efect. Este oare Rasputin un extraterestru? Tremurând din tot corpul, aleargă sus pentru a se sfătui cu conjurații lui. Purişkievici îi pune un revolver în mână. Iusupov revine şi trage. Rasputin cade la podea şi rămâne jos. Acum atentatorii se grăbesc să ajungă jos, îl studiază pe mort şi închid încăperea. Mai târziu, când Iusupov, din motive inexplicabile, intră din nou acolo, pentru a arunca o privire asupra cadavrului, se sperie de moarte. Corpul lui Rasputin se zbate – mai întâi ochii, apoi toată figura. Aleargă disperat sus şi strigă: „Trăieşte!”

Rănitul de moarte se ridică, coboară scara şi scapă. Conspiratorii constată neputincioşi cele întâmplate. Purişkievici este primul care reacționează. Ia revolverul şi fuge pe urmele demonului. Iusupov vrea să îi taie calea pe stradă şi, dacă este nevoie, să îl lovească. Purişkievici trage – o dată, de două ori, dar nimereşte abia a treia oară. Rasputin cade. Purişkievici îndreaptă din nou arma împotriva lui şi ocheşte, din

apropiere, capul. Un polițist, care patrula prin apropiere şi aude focurile de armă, vine repede la fața locului, dar este informat de conjurați: „L-am ucis pe Grişa Rasputin, duşmanul Rusiei şi al Țarului”. Polițistul păstrează informația pentru sine.

Ucigaşii învelesc cadavrul într-un palton, îl pun într-o maşină şi merg noaptea departe de locul faptei. Găsesc sub podul Petrovski o spărtură în gheața Nevei, unde aruncă leşul. Apoi se întorc, împuşcă un cățel pentru a da explicații a doua zi despre sângele din grădina palatului. Rasputin împlinise 47 de ani.

Dacă mi se va întâmpla ceva...

A doua zi, după ce Rasputin nu apare acasă şi nici țarina nu îl găseşte la telefon, se dă ordinul de căutare. „Nu îți poți imagina sentimentele noastre”, telegrafiează ea țarului la cartierul general al armatei. „Rasputin a dispărut... Nu pot şi nu vreau să cred că a fost într-adevăr ucis! Dumnezeu să ne aibă în pază! Sunt disperată, dar tot nu pot crede că a murit!”

Durează două zile până ce nişte urme de sânge şi un pantof pe podul Petrovski par să indice că Rasputin ar putea fi găsit mort în apă. Se sparge gheața, scufundătorii caută. Fără succes. Apoi cadavrul este descoperit.

Un ordin primit de sus ordonă autopsierea

cadavrului la spitalul militar. Rezultatul autopsiei: „Trei răni prin împuşcare. Primul glonte a pătruns în partea stângă a pieptului, trecând prin stomac şi ficat. Cel de al doilea a intrat pe partea dreaptă, în spate, a lovit coastele; cel de al treilea i-a intrat în frunte şi a pătruns în creier. Din creier a ieşit miros de băutură. În stomac s-a găsit un lichid maroniu, care mirosea tot a băutură. Nu s-au găsit urme de otravă.” În schimb s-a găsit apă şi urme de alge în plămâni. Rasputin s-a înecat. Nicio urmă de otravă, ceea ce pare mai mult decât un miracol având în vedere cantitatea imensă de cianură folosită de complotişti. Otrava ucigătoare nu a avut efect asupra siberianului, deoarece şi-a pierdut puterea, fiind amestecată cu alcool şi dulciuri. Albumul oficial cu fotografii de la fața locului, ale cadavrului şi ale locului unde a fost găsit se află acum ca piese de muzeu într-o expoziție istorică, dedicată altădată victorioasei revoluții din octombrie.

Podul Petrovski, unde a fost aruncat cadavrul lui Rasputin.

Ucigaşii lui Rasputin sunt găsiți repede, dar nu se întreprinde nimic împotriva lor. Marele duce Dimitri Pavlovici, unul din complotişti, este rudă cu țarul şi deci scutit de urmărire penală. A fost mutat pe frontul persan, Iusupov a fost trimis în surghiun în Siberia. Mai târziu va izbuti să fugă împreună cu soția la Paris, împotriva lui Purişkievici nu se ia nicio măsură.

Familia țarului este prezentă la înmormântarea lui Rasputin la Țarskoie Selo. La puțin timp după aceea în Rusia izbucneşte revoluția. Țarul este obligat să abdice, inclusiv în numele lui Alexei. Este pus, împreună cu întreaga familie, sub arest la domiciliu în propriul palat.

Pe 8 martie 1917, Uitându-se pe geam, țarina vede că soldații sapă mormântul lui Rasputin. Caută sicriul, îl încarcă şi îl pun într-o maşină. Se spune că atunci când maşina a trecut pe sub

fereastra de la care privea Alexandra Fiodorovna, ar fi sărit capacul sicriului. Astfel țarina l-a mai văzut odată pe Rasputin. Agitată, îi telefonează lui Kerenski, preşedintele guvernului provizoriu, pentru a-i spune ce se întâmplase. El nu mărturiseşte că dăduse ordinul să fie ridicat cadavrul.

Rasputin, simbolul vremurilor trecute, care ar fi adus nenorocul asupra imperiului țarist, trebuia înlăturat definitiv. Pe drumul spre St. Petersburg, care se numeşte deja Petrograd, maşina are o pană. Trecătorii se adună repede curioşi. Când recunosc cine se află în sicriu, se adună vreascuri, se face un foc mare pe care va fi ars cadavrul. Dimineața se va vedea doar o grămadă de cenuşă pe zăpadă. Istoria lui Rasputin a luat sfârşit.

La cinci luni după aceea, familia țarului primeşte ordin să se pregătească de plecare. Li se spune să ia cu ei îmbrăcăminte călduroasă, dar nu se precizează unde vor merge. La început este Tobolsk, apoi, pe 13 aprilie, mai departe, la Ekaterinburg în Siberia. Familia Romanov este ținută sub arest în casa Ipatiev timp de 87 de zile. În noaptea de 16 spre 17 iulie 1918 sunt treziți şi li se cere să se îmbrace. Situația în oraş a devenit nesigură, etajele superioare sunt deteriorate, deci trebuie să coboare în pivniță. Familia dispune de 40 de minute. Nicolai şi fiul lui de treisprezece ani îşi pun cămăşile de la uniformă, pantaloni, cizme şi chipiul.

Fotografie făcută de poliție în 1916.
Cadavrul lui Rasputin după ce a fost scos din apă.

Alexandra şi cele patru fete se îmbracă simplu. Nicolai iese primul cu fiul în brațe, atât de slăbit de numeroasele sângerări, încât nu mai poate merge. Urmează țarina, cele patru fete, apoi medicul personal, servitorul lui Nicolai, camerista Alexandrei şi bucătarul. Camerista ține bine o pernuță, în care este cusută o casetă cu bijuteriile Alexandrei. Deținuții sunt duşi într-o cameră la subsol, golită anterior în grabă. La rugămintea Alexandrei sunt aduse două scaune, unul pentru fosta țarină, celălalt pentru țareviciul bolnav. La ordinul gardianului, ceilalți se aşază în spatele lor, de parcă ar fi vrut să facă o fotografie în grup. Conducătorul grupului anunță lapidar că s-a decis împuşcarea lor. Ia pistolul şi îl loveşte pe țar direct în inimă. Apoi trag şi ceilalți bărbați. Cine

nu moare pe loc, este lovit cu baioneta. Cadavrele sunt duse în pădure, sunt dezbrăcate, aruncate într-o groapă şi acoperite. Pe lângă diamantele cusute în corset, călăii mai găsesc la fiecare fată câte o amuletă cu portretul lui Rasputin.

„Dacă mi se va întâmpla ceva, îți vei pierde coroana, iar asupra voastră se va abate o nenorocire groaznică", a prezis straniul siberian. Rasputin – un gropar involuntar al unei lumi vechi şi ajutor la naşterea uneia noi? Diavolul de la curtea țarului, care a dus la pieire o familie domnitoare şi a dat un impuls roții istoriei ruse? O exagerare. Când Rasputin a venit la St. Petersburg, monarhia, societatea feudală şi vechiul oraş erau deja cuprinse de decădere.

Bibliografie

Bokhanov şi alții: *The Romanovs. Love, Power and Tragedy,* Londra 1993;

Carmichael, Joel: *Revoluția rusă. De la răscularea poporului la victoria bolşevismului februarie – octombrie 1917,* Hamburg, 1967;

Fülöp-Miller, Rene: *Diavolul sfânt. Adevărul despre Rasputin,* Leipzig, 1994;

Heresch, Elisabeth: *Rasputin. Secretul puterii sale,* München, 1995;

Iroşnikov, M.L. Prozai/Ju. Şelaiev: *Nicolai al II-lea. Ultimul țar rus,* Moscova, 1993;

Iusupov, ducele Felix: *Sfârşitul lui Rasputin.*

Amintiri, München, 1985;

Massie, Robert K: *Die Romanows. Das letzte Kapitel,* Berlin, 1995;

Massie, Robert K: *Nicolai şi Alexandra. Ultimii Romanovi şi sfârşitul Rusiei țariste,* Frankfurt/M., 1968;

Mihai, prinț al Greciei: *Nicolai şi Alexandra. Ultima familie de țari – în viața particulară,* München, 1992;

Pearson, Raymond: *The russian Moderates and the Crisis of Tsarism 1914–1917,* Londra, 1977;

Radzinsky, Edzard: *Nicolai al II-lea. Ultimul țar şi vremea lui,* München, 1992;

Radzinsky, Edvard: *The last tsar. The Life and Death of Nicholas II,* New York, 1993;

Scheck, Werner: *Istoria Rusiei. De la origini până la Uniunea Sovietică,* München, 1977;

Stockl, Günther: *Istoria Rusiei,* Stuttgart, 1973;

Vârobova, Anna: *Strălucirea şi decăderea Romanovilor,* nelocalizat, 1962.